Ecaterina ȚARĂLUNGĂ

VIAŢA ÎN JURUL MEDITERANEI
ŞI
PROIECTUL ROMÂNIA

Ecaterina Țărălungă

VIAȚA ÎN JURUL MEDITERANEI ŞI PROIECTUL ROMÂNIA

MISTRAL
INFO MEDIA

Lucrare publicată în regia autorului

Ecaterina Țarălungă

VIAŢA ÎN JURUL MEDITERANEI ŞI PROIECTUL ROMÂNIA

Editura MISTRAL
Info-Media
Bucureşti, 2019

Copyright © Ecaterina Țarălungă

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
ȚARĂLUNGĂ, ECATERINA - VIAŢA ÎN JURUL MEDITERANEI ŞI PROIECTUL ROMÂNIA /București/ Editura mistral/Info Media, 2019

Conţine Anexe; Note și comentarii.
ISBN 978-973-720-763-0

821.135.1

Cuprins

Cuvânt înainte

Îmi amintesc că, în 1993, la Congresul de Studii Sud-Est Europene de la Salonic, am avut o comunicare despre problemele Mediteranei aşa cum se văd în *Istoria Imperiului Otoman* a lui Dimitrie Cantemir. Secţia la care am citit comunicarea se chema *Cooperarea balcanică – retrospectivă şi perspectivă.* Tema mea a avut succes dintr-un motiv la care nu mă aşteptasem şi pe care i-l datoram lui Cantemir. El sesizase punctele fiebinţi ale cheilor de control continetal, Porţile de Fier ale Caucazului şi Dunării ca zone importante pentru însăşi apărarea continentului, a Mediteranei, de altfel şi ea, la nivel continental, zonă la fel de fierbinte. Pe când scria Cantemir, abia se definea principiul echilibrului de forţe în politica europeană, iar mie pur şi simplu mi se păruse, în 1993, că n-a fost jucată complet soluţia descifrată şi anunţată de Cantemir la începutul veacului al XVIII-lea.

În martie 1996 am plecat în Israel, pentru trei luni, la Institutul Weizmann. Acolo, la Rehovot, atât de aproape de Mediterana, nu era însă adevăratul Israel. Abia după ce am văzut toată ţara, după ce m-am dus în Iordania şi Egipt, am priceput că trăiam în Institut într-o lume aparte, bine apărată de ceea ce se întâmpla de jur împrejur, în viaţa cotidiană.

Pe urmă, după 1989 am fost destul de des la Belgrad, unde se organiza anual o consfătuire legată de cooperarea ţărilor dunărene. Şi vedeam „pe viu” ce se întâmpla, carenţele de analiză ale stadiului ţării raportată la viaţa lumii şi politicii internaţionale, vedeam că numeau asta „rezistenţă” şi „mândrie naţională”.

Apoi m-am dus la Paris, la Luxemburg, la Strasbourg, la Londra, la Viena, în Italia, în Spania, în Germania şi am văzut pretutindeni semnele unei încordări care guverna cotidianul european. Am vrut să plec în SUA, pentru doar o săptămână, iar pe formularele de viză mi s-a cerut o fotografie cu urechile vizibile şi cu distanţa dintre ochi bine evidenţiată, lucru care mi s-a părut aiurea și am renunțat la viză. Mi-am amintit brusc că tot cu astfel de măsurători a început şi nazismul. Şi unde a sfârşit...

Fusesem, în 1995 şi 1996, consilierul pentru Mass Media al preşedintelui Senatului, avusesem acces la surse documentare excelente, fusese o clipă când putusem să mă gândesc la întregul fenomenelor pe care le traversa lumea românească. Principii fundamentale ale politicilor externe, tipurile de relaţii economice, definirea blocurilor continentale ca entităţi, erau chestiuni care trebuiau luate în calcul. Ce se întâmpla? De ce începea astfel minunatul veac XXI şi cel de-al treilea mileniu al civilizaţiei omeneşti? Ce se întâmplase în registrele fomative cu civilizaţia care debutase mult înainte de Grecia antică, poate chiar înainte de Sumer şi necunoscuta încă, de noi, Asie a trecutului îndepărtat? Ce moştenim, ce facem, încotro mergem şi încotro am vrea de fapt s-o luăm? Ce ne împiedică? Ce soluţii sunt? Cine le dă şi cine le foloseşte? Cum? Comunicăm ceea ce înţelegem? Aude cineva? Suntem fiecare singur? Nu suntem? Ce putem numi pământul ferm al entităţii noastre şi ce e trecător?

M-am gândit atunci că n-ar fi rău dacă aş face ceva. Să pun împreună baze de date diferite, astfel încât să pot da seama, într-o enciclopedie identitară, de sarea lucrurilor și direcția de mers. Aveam nevoie, în primul rând, de o documentare solidă pe teren, poate la fel de importantă ca

și sursele primare scrise pentru a înțelege, eu mai întâi, dar și cititorii la care mă gândeam, ce se întâmplă și unde ne aflăm. Să folosesc deci documentarea pe teren ca sursă primară a fenomenelor în desfășurare. Să fac ceva în primul rând ca realizator de televiziune, în limitele a ceea ce ştiu şi ce pot. Aşa am şi făcut. Mai întâi subiecte scurte pentru emisiunea *Atlas*, apoi m-am gândit să fac ciclul *Viaţa în jurul Mediteranei*, care s-a difuzat în 1999, o parte în cadrul emisiunilor *Viaţa spirituală* (titular Lili Lemnaru), altă parte în cadrul emisiunii *Cultura în lume* (titular Adelina Patrichi), emisiune desfiinţată chiar atunci, odată cu trecerea pe contracte determinate a 1800 de oameni, emisiune pe care am încercat zadarnic s-o reiau, am mai făcut doar două episoade, ambele pe Canalul 1 al Televiziunii Române. Pe urmă, în 1999 şi 2000 am plecat în Franţa, pentru un an şi câteva luni, iar de acolo am călătorit şi prin alte locuri.

Ca să conchid, mi se pare că problemele Mediteranei şi ale Porţilor continentale au rămas active, relaţia între ele continuă să funcţioneze şi acest fapt trebuie conştientizat. După *Viaţa în jurul Mediteranei*, difuzată pe Canalul TVR 1, am făcut aşadar un alt serial, numit *Lumi şi cetăţi*, care s-a difuzat pe Canalul 2 al Televiziunii Române, în 2001, unde accentul nu cădea pe istoria culturii şi a civilizaţiei, ci pe simbolistica unitară a unui loc, fie el vechi sau nou, pe forţa lui de a imprima un curs identitar, de a modifica mentalităţile. Pe urmă, în 2002, la Canalul România Internaţional, am făcut serialul de documentare *Oraşe româneşti*, după ideea ambelor seriale precedente, adică punînd în prim plan felul cum istoria unui loc îi determină prezentul, rolul lui în marele nexus geo-politic, cultural, social care înseamnă o civilizaație, o ţară, un continent, planeta întreagă. Toate aceste documentare au fost însă, până la urmă, felul cum am simţit că trebuie să răspund provocărilor de orice fel ca fiinţă aflată în acest loc de pe pământ numit România tranziţiei. Acum pot spune că civilizaţiile şi culturile sunt diferite, dar în interiorul lor suntem chiar noi, cu toată fiinţa noastră, nişte punţi subţiri, care ne trăim vieţile păstrând vii universuri cărora adesea nici nu le bănuim conturul şi încrengăturile. Propria mea definire de poziţie era ceea ce mi se întâpla în tot acest proces de traversare. Nimeni nu e mai sus ori mai jos, merită să apărăm întregul. Oare nu vom fi cu toţii deopotrivă minoritari şi majoritari în lumea de mâine? Oare nu ne va alege acea lume după esenţa faptelor noastre şi atât? Nu merită deci să ne apărăm propria noastră identitate spirituală, universul culturii şi al civilizaţiei românești pentru a continua să existăm, să dialogăm, să afirmăm valorile noastre?

Să ne apărăm deci cu faptele noastre şi prin ele.

Iar ideea de a pune pe hârtie toate aceste texte şi de a evidenţia unitatea lor subterană mi-a venit abia după ultimul război din Irak, după ce am citit cartea atât de dură a lui Noam Chomsky, *Hegemony or Survival. America's Quest,* apărută în 2003 şi tradusă imediat româneşte. Atunci când am înţeles că mileniul al treilea a început cu un război religios şi economic între creştini şi musulmani, de redefinire a zonelor de influenţă – cel puţin aici e vârful aisbergului – că este rezultatul unei crize profunde a umanităţii noastre vechi de câteva milenii. Riscul este ca această criză de identitate şi de reîmpărţire a resurselor planetare să ne cufunde, pe toți, într-un nou Ev Mediu. Un Ev Mediu computerizat, o lume de fiinţe singuratice.

Un prag al unor foarte mari redefiniri planetare. Abia că trebuie făcut ceva, mi-am spus. Unde e locul nostru în acest univers? Noi, cu toată ţara asta, unde ne aflăm? Ce proiecte de cursă lungă avem? Ce fac politicienii noştri mărunţi, intelectualii noştri, grăbiţi să achiziţioneze capital şi capital de imagine înainte de a ajunge la punctul terminus al micilor lor universuri relaţionale? Spiritul românesc, mă întreb, are coordonatele lui în raport cu lumea contemporană şi cu solicitările ei, le mai are? Cei care-şi spun acum oameni de cultură, sunt cu adevărat asta? Îi putem recunoaşte ca atare? După ce anume? M-am gândit să confrunt părerile, uneori doar intuiţiile mele cu ale unor „aşi” ai gândirii în acest domeniu. M-am gândit la un proiect de emisiune cu titlul *Ieşirea din cerc* şi am făcut pentru el, cu ocazia plecării la Paris din octombrie-

noiembrie 2004, mai multe interviuri „de vizualizare” a întrebărilor care mă frământau. Voiam pentru ele răspunsurile altora. Dar televiziunea n-a fost interesată de ele. Între educaţie şi distracţie, instituţia optase pentru distracţie. Fusese nevoită s-o facă, din pricina intelectualilor care-o conduceau. Tendinţa culturii române de azi de a sări peste mai multe generaţii, cu experienţa lor, de a anula hectare întregi de cunoaştere şi de experienţă umană a locuitorilor acestei ţări pentru a deschide drum unor noi generaţii (mai „curate”, mai „morale”!), care puteau să nu aibă nici ele prea mult drept de existenţă, era ceva nou, viteza de „trecere” a generaţiilor se accelera, tot ce marcase traseele vieţii aşezate a unei naţiuni vibra din încheieturi şi nimeni nu striga „uitaţi-vă în jur!” sau „hei, e vorba chiar despre noi toţi!” Oare dincolo de toate astea se mai afla cineva? Ceva?

Pe urmă mi-am dat seama că întrebările rămân, sunt ale lumii prin care trec şi că trebuie să le răspund chiar eu. Pentru că fiecare om strigă în felul lui, trăieşte viaţa lui proprie şi răspunde cu mintea şi inima lui tuturor, absolut tuturor provocărilor. Cum puteam rămâne unitară eu, ca fiinţă, în interiorul tuturor acestor schimbări? La ce trebuia să renunţ, ce trebuia să învăţ şi ce făcea parte din indentitatea mea de neschimbat? Iată întrebări care se adăugau tuturor celorlalte şi care, mă gândeam, nu erau numai ale mele. Trebuia să fac ceva, paginile care urmează sunt un răspuns, de multe ori implicit. Şi fie ca aceia care pot face mai mult, s-o facă.

Ecaterina Ţarălungă
Bucureşti, 28 martie 2006

După 15 ani

Am lăsat să treacă o perioadă mai lungă de timp între mine cea de-atunci și cea de-acum. Am traversat experiența coordonării și, parțial, a scrierii *Enciclopediei identității românești,* un volum dedicat *Reperelor* identitare și altul dedicat *Personalităților* civlizației românești de oriunde și de oricând (unele comunități provenite chiar din plasma ferbine a începuturilor străromâne) care au păstrat și păstrează, determinat și conștient, ori doar intuitiv, prin memoria ancetrală, un însemnat unghi de convergență identitară cu noi, românii dintre granițe.
După toți acești ani trebuie să conchid însă că problema definirii de sine a fiecăruia dintre noi în ansamblul României ca țară, al Europei și al lumii nu s-a încheiat, nici una dintre lumi n-a ajuns la calmul pe care ni-l adusese Primăvăra Națiunilor, cea care prilejuise chiar fondarea României Mari. Ei bine, mi-am spus, dacă după un veac de la evenimentul Marii Uniri și la 40 de ani după schimbarea de sistem politico-social asta este ceea ce ni se întâmplă, ar fi bine să observăm mai atent pașii pe care i–am făcut și direcția pe care ne-am înscris în această plenară Toamnă a Națiunilor.

Ecaterina Țarălungă
august 2019

Mileniul doi văzut de la sfârşit
sau
Castalia posibilă.

Una din cele mai grave întrebări pe care şi le pune astăzi oricine este: ce se întâmplă, mai exact ce se va întâmpla cu toată această cantitate de experienţă, de informaţii, de bunuri de orice fel acumulate de umanitate în decursul timpului? Un sfârşit de mileniu neliniştit şi neliniştitor sporeşte în chip neaşteptat sentimentul responsabilităţii. El adânceşte un întreg proces de recapitulare a traseelor deja străbătute, a căilor spiritului devenite tipice pentru ilustrarea unui şir de acţiuni, pentru edificarea unor întregi civilizaţii. Sunt construite, în cele mai diverse domenii, modele plauzibile. De pildă numeroase lucrări despre tipul oriental şi cel occidental, despre civilizaţia europeană, africană, polineziană, despre ştiinţe şi arte, cu stabilirea mutaţiilor suferite în timp, a rădăcinilor prezentului sunt tot atâtea exemple cu privire la tentativele de identificare a tipicului şi a şanselor de rezistenţă în timp a acestui tipic în contextul din ce în ce mai complex al prezentului şi al viitorului. Ba chiar mai mult decât atât: un uriaş efort de păstrare a rezultatelor viabile ale unui îndelung acord al civilizaţiei şi culturii cu specificul, în ultimă instanţă, al planetei este ceea ce ghicim dincolo de o serie de lucrări. Dacă în cazul lucrărilor lui Braudel sau Toffler acest efort este mai evident, nu e totuşi mai puţin adevărat că el alcătuieşte şi fundalul unor lucrări de filosofie şi artă. Un alt aspect derivat din aceeaşi serie de întrebări este cel cu privire la unda generatoare a unor astfel de lucrări, la acest interes pentru traseele tipice ale spiritului creator. El este în ultimă instanţă de interes metodologic de tip kantian[1], chiar dacă a fost reactualizat de împrejurările diverse ale unei bogate istorii contemporane. De aceea întrebările cu privire la civilizaţia umană pot fi nu numai datate, ci şi centrate în jurul unor probleme care trimit în principal la spirit. Excepţiile n-au lipsit nici înainte şi nici după acest moment. Filosofii chinezi de pildă, ori religia indiană considerau că toate întrebările cu privire la om conduc spre natură şi că atitudinile sale (cea morală mai ales, credeau chinezii) au menirea să-l „cufunde” în apele amniotice ale lumii menindu-l astfel unei existenţe mereu repetabile, adică eterne. Nu unitatea în timp a spiritului e deci aceea care conferă perenitatea umanităţii, ci continuitatea unei identități.

Ceea ce se observă din ce în ce mai limpede în demersurile actuale este încercarea de a „citi” unitar aceste perspective diferite şi de a obţine o sinteză pe baza lor. Asfel, face parte din complexul veacului XX acţiunea de modificare în sens pozitivist şi individualist a rădăcinii artelor, de observare a ceea ce romanticii să spunem, ca să nu mai vorbim de clasici, ignorau cu desăvârşire: faptul că în calitatea sa de creator de valori omul este un produs al naturii şi al mediului social în care se dezvoltă. Evul Mediu, o parte a Renaşterii şi Antichităţii greco-latine, a concepţiilor orientale pot fi întâlnite în

aceste demersuri care vizează - în ultimă instanţă - regăsirea unui fir neîntrerupt de-a lungul unei istorii de câteva milenii. În sfârşit, încă un aspect care se cere evidenţiat cu prilejul acestor rânduri introductive vizează distincţia între acumularea brută de fapte şi prelucrarea lor obiectivă, cu scopul de a descifra un sens al evoluţiei: *Mahabharata* şi *Biblia* de pildă sunt alcătuite din acumulări de evenimente, calchieri simbolizate – mai mult sau mai puţin – ale unor întâmplări şi ale explicaţiilor lor, mitizate ori nu. Prima obiectivare cunoscută nouă a fost aceea a grecilor antici. Ei au descoperit puterea raţiunii de a înțelege căile adevărului. Socrate este încă şi astăzi piscul cel mai îndepărtat la care ne raportăm atunci când vorbim despre ironie şi dialectică în sens filosofic. Aristarhos şi Eratostenes sunt cei care au măsurat dimensiunea planetei, au „văzut” rotunjimea ei, mişcarea eliptică, sistemul solar. Distrugerea bibliotecilor din Ninive şi din Alexandria, ca şi toate cufundările ulterioare în barbarie ale umanităţii (inclusiv grație manipulării creștine) n-au mai izbutit decât să întârzie acest proces de căutare a identităţii proprii a fiinţei umane şi a adevărului lumii în care trăia. Următoarele două milenii, astfel ieşite din creuzetul antic, refotografiate de lumea latină şi multiplicate pe toată întinderea Europei aveau să alcătuiască bătălia mereu mai plină de tensiune dintre raţional şi iraţional, pe care mulţi au numit-o lupta îngerului cu diavolul, a spiritului cu sufletul şi care nu este, în fond, decât încercarea reciprocă de absorbire, de obţinere a unei sinteze viabile, care să poată păstra integritatea fiinţei umane şi a planetei pe care ea există.

Senzaţia de „prag” pe care o resimte civilizaţia acestor două milenii, întrebarea dacă toate căile urmate au dus la autodistrugere ori la salt spre viitor este ceea ce sporeşte sentimentul responsabilităţii şi, graţie lui, privirile retrospective.

Aşadar mileniul doi văzut de la sfârşit... Acesta este obiectul eseului care urmează. El se referă doar la numite domenii ale existenței, iar toate întrebările valabile în general capătă, în acest context, un accent anume, derivat din condiţia receptorului pe de o parte, din statutul artelor pe de alta. Condiţia receptorului are în vedere în primul rând faptul că el este, în chip fortuit, situat într-un punct anume în spaţiu şi timp. „Citirea” pe care-o face asupra orizontului vizibil al lumii nu poate ignora acest fapt. Sintagma „standardul prezentului” are în vedere mai ales relaţia receptorului cu universul, adică răspunsul la întrebarea: ce şanse de vizibilitate îi oferă acest univers pentru orientarea în lumea înconjurătoare şi la ce instrumente de cunoaştere poate avea acces spiritul său? Ceea ce caută să intuiască deci textul care urmează se referă mai mult decât la interpretarea unor fapte, la relaţii şi raporturi dincolo de care încearcă să găsească firul pe care-l ţinem astăzi în mână, dar despre care ştim foarte vag unde are celălalt capăt şi dacă cele două capete pot fi înnodate sau nu pentru a alcătui plasa fină şi trainică a speranţelor noastre cu privire la viitor. Subiectul, astfel circumscris, este inepuizabil. El se cere limitat prin alegerea câtorva probleme care să nu fie lipsite de legătură între ele şi să poată alcătui în final o imagine plauzibilă despre ceea ce înseamnă mileniul doi văzut de la sfârşit. Sugestia problematică a fost oferită de constantele cele mai generale care interesează pe consumatorul de cultură: spiritul confrunându-se cu lumea şi atitudinile sale fundamentale: ironia şi asimilarea. Ca rezultantă principală a acestor

relaţii: lumea simbolurilor. În sfârşit, o chestiune de fundal a acestui ansamblu: problema timpului şi a spaţiului (cultural, dar nu numai). Fiecare dintre aceste probleme va fi urmărită cu accentul pus asupra uneia dintre arte, prevalentă fiind muzica.

*
*   *

Universul sonor se desfăşoară în timp şi spaţiu. Acest lucru a fost perceput din cele mai vechi timpuri. Organizarea lui în unităţi semnificante a alcătuit dintotdeauna baza cea mai largă de comunicare a mesajelor: vorbirea, bazată pe sunete modulate, accente şi ritmuri, a permis apoi poeziei şi muzicii să adauge conotaţii neaşteptate mesajului originar. Şi asta într-o asemenea măsură, încât aceste conotaţii singure au alcătuit universuri aparte, determinate de criterii anume de normare a traseelor sonore. Dincolo de aceste criterii, care ţin de tehnica limbajului folosit, s-a degajat un sens anume care a permis formularea deosebirilor de conţinut între lumea reală, care constituie punctul de pornire al artei, şi lumea artei, care este o citire deformată a realităţii, o nouă realitate, obţinută prin grilele sensibilităţii creatoare.

Muzica, aşa cum o înţelegem astăzi, este un imens "joc cu mărgele de sticlă"[2] desfăşurat într-o Castalie a sunetelor. Există deosebiri fundamentale între – să zicem – muzica pentatonică şi cea modală, între modurile greceşti şi structura polifonică a lui Beethoven, între contrapunctul liniar şi cel armonic, între o scală diatonică şi una cromatică, dar şi asemănări de substrat, care ţin de sensul "jocului", de scopul lui, mărturisit ori nu, de a-l cuceri pe interlocutor şi de a-l transporta într-o lume subordonată rigorilor lui. Întrebarea cea mai la îndemână a oricărui posibil interlocutor este dacă nu cumva regulile acestui imens joc cu mărgele de sticlă variază într-atât încât Castalia însăşi are înfăţişări deosebite, de nerecunoscut pentru cel care-o străbate în spaţiu şi timp. Ori, şi mai bine: ce legi comune are acest joc pentru a-l putea recunoaşte ca fiind executat între graniţele aceleiaşi Castalii? Când asculţi, de pildă, *Anotimpurile* lui Vivaldi nu se poate să nu observi echilibrul corespondent al concertelor. Un sunet sacadat de metronom dublează mereu temele melodice, ca şi când timpul trecător al primăverii, verii, toamnei şi iernii ar fi dublat de un alt timp, etern. Uneori cei doi timpi se ating. De cele mai multe ori, nu. Simţi, cu toată puterea, că nu poţi aparţine decât anotimpurilor, oricât de mult ai vrea să aparţii Timpului. Ţi se dăruiesc bucuriile mărunte ale naturii şi ale gestului prin care te implici în ea, dar ţi se refuză accesul la permanenţă, la cunoaşterea esenţelor. Ghiceşti creştinul dincolo de muzician şi sensul biblic al timpului dincolo de timpul naturii. Înţelegi cât de mult seamănă muzica lui Vivaldi cu încercarea de a asimila înţelesul antic al armoniei universale şi de a sparge astfel, în sens umanist, limitele biblice ale lumii şi ale Timpului. Există o undă de tragism în demersul lui: să fii închis în carcasa timpului tău, a existenţei tale limitate, să simţi eternitatea şi să n-o poţi atinge. Bătălia pe care o desfăşura el era și o parte a marii bătălii a Renaşterii, mai exact a finalului ei. Desfăşurată cu forţele impresionante ale artei omeneşti şi ale spiritului în totalitatea lui, această bătălie a avut drept unul dintre cele mai însemnate puncte de program rezolvarea dilemei fundamentale a secolului al IV-lea, aceea care avea să definească apoi cultura şi civilizaţia europeană: a fi sau a nu fi creştin. Între

raţionalismul politeist al grecilor şi fervoarea monoteistă lupta a fost indecisă şi a suferit mutaţii numeroase de pe terenul credinţei pe acela al vieţii sociale. Ea preceda cu mult în timp secolul al IV-lea al lumii greceşti. Trecuseră atunci cam opt sute de ani de la atacul perşilor la Termopile şi înfrângerea de la Salamina. Tot astfel cum se scurseseră sute de ani de când Alexandru trecuse prin perdeaua purificatoare a săgeţilor lui Asia până la Pamir în numele raţiunii şi democraţiei, împotriva credinţei necondiţionate a Orientului în forţe ce depăşesc puterea umană şi o fac roaba zeilor. El asigurase astfel trecerea spre spaţiul latin şi apoi spre Europa a cuceririlor raţiunii asiatice – de pildă sistemul numeric chaldeean cu baza 6, pe care-l folosim încă şi azi (cercul de 360º, duzina, împărţirea anului în 12 luni), dar perpetuase şi ideea sintezei contrariilor, a asimilării tipului oriental. La Alexandru Macedon, care adoptase veşminte orientale şi se căsătorise, ca un faron egiptean, cu sora lui (de unde supranumele Philadelphus, „iubitorul de soră”, care a dat numele Philadephiei, cucerită şi ea de oştile macedonene, ea, marea capitală amonită, Rabbat Amon, Amanul de astăzi), coexistă, în germene, datele unei noi sinteze, pe care Imperiul Roman va încerca s-o desăvârşească pe căi diferite – venirea lui Heliogabal pe tronul auster odinioară al Imperiului a fost doar una dintre încercări. Admiterea creştinismului, ca şi numeroasele lui respingeri ţineau tot de căutarea unor căi de asimilare şi sinteză. Împăratul Iulian n-a vrut decât să ofere o doctrină deschisă tuturor opţiunilor, o doctrină capabilă să elimine ruptura care se lărgea între raţionalismul de tip grec al învăţământului şi credinţa monoteistă în ascensiune. „Crede şi nu cerceta” se lovea puternic de „Cercetează până la capăt ca să poţi lua o decizie”. Aceasta e bătălia moştenită de noi de la Renaştere. Între timp monoteismul mai câştigă însă ceva teren folosind un argument care era al raţiunii: el afirma că înlocuieşte o pluralitate cu unitatea, ceea ce voia să însemne unitatea lumii, fie şi prin raportare la spiritul divin. Ochii lui Vivaldi s-au deschis în acel moment spre înţelegerea locului şi timpului său. Iar muzica sa ne-o confirmă. Peste câteva secole, muzica scrisă de Ceaikovski să spunem, în *Visele de iarnă*, spune cu totul altceva despre timp. Nu mai există impresii despre peisaj, o natură în care compozitorul să fie implicat definindu-şi astfel o opţiune, un fel de comportament care-l împacă pentru pierderea cea mare a accesului la Timp. La Ceaikovski structurile sonore nu definesc o stare de spirit în raport cu natura percepută într-un moment anume, ci traduc aspiraţiile mai profunde ale unei existenţe individuale, momentane în raport cu istoria. Natura este, în muzica lui Ceaikovski, doar pretextul unei meditaţii, din moment ce raportul dintre peisajul iernatic şi natura văzută la scară geologică transcrie doar raportul individului faţă de istorie. Timpul nu mai este eternitatea biblică, ci istoria care-l invadează de pretutindeni pe cel angajat pe drumul propriei sale existenţe. Partea a doua a piesei nu este decât clipa de oprire, privirea circulară pe care-o arunci împrejur şi te simţi copleşit, înglobat în geologic şi mineral. Ceea ce urmează e căutarea sinelui, contopirea cu semenii. Iar finalul aduce înţelegerea faptului că omul şi natura sunt una, trăiesc o schimbare continuă şi reciprocă. Timpul a devenit continuu şi neuniform, nu se mai află circumscris între geneză şi Judecata de Apoi, existenţa individuală este o parte limitată a lui. Eternitatea se numeşte acum istorie. Ea n-are început şi sfârşit, nu

este alcătuită în afara umanităţii, ci chiar faptele ei o produc. Ne simţim azi mai aproape, ca mentalitate, de Ceaikovski decât de Vivaldi, din moment ce ştim că ne aflăm în punctul unde istoria trebuie determinată să-şi găsească o cale nouă. Chiar fiinţele profund religioase, care continuă să facă priză la modelul Vivaldi, nu mai pot fi absente din acest orizont al istoriei. Ce este totuşi comun între Vivaldi şi Ceaikovski, dincolo de anumite tehnici muzicale? Evident că amândoi plac, sunt viabili, aparţin aceleiaşi Castalii, deşi la timpi diferiţi. În ambele situaţii, ceea ce contează în primul rând nu este „jocul", ci jucătorul. Spiritul lui e cel care aşează mărgelele într-o anumită ordine, astfel încât să elibereze, pentru ascultător, sensul unei emoţii anume în legătură cu timpul. Se făureşte, în ambele cazuri, un univers de sunete care are drept centru iradiant creatorul, individul uman în sens mai larg. Dacă însă comparăm acest fel de a face muzică să spunem cu o compoziţie pentatonică de genul celor scrise pentru ansamblurile jawaneze de instrumente de percuţie, apar deosebiri fundamentale. Timpul nu mai este liniar şi teleologic, perceput de individ dintr-un punct de perspectivă, ci el este reprezentarea sonoră a eternităţii, în care fiinţa umană se află înglobată. Accentul nu cade pe spiritul ordonator, ci pe infinitatea ciclică. La baza acestui accent se află doctrina budistă despre timp. La baza celuilalt, raţionalismul grec, mentalitatea europeană. Nu mai detaliem în plus, adăugând aici exemplul *Boleroului* lui Ravel, muzică bazată pe cicluri de ritm, armonie şi melodie, dar unde problema timpului e rezolvată în sens european, pentru că ciclurile ţin de existenţa unui spirit ordonator anume, şi nu de a Timpului însuşi. Şi nici nu ne vom referi, decât în trecere, la blues-urile americane, unde ciclicitatea păstrează înglobat elementul linear, cu început şi sfârşit.

S-ar putea atunci vorbi, în cazul muzicii, de o deosebire esenţială între cea bazată pe concepţia liniară despre timp şi cea bazată pe concepţia ciclică? Este împărţită astfel Castalia în două părţi distincte? Da şi nu. Sunt două feluri de raportare la Timp. Şi, cel puţin pentru eseul de faţă, Timpul dă unitatea Castaliei în toate variaţiile jocului cu mărgele de sticlă şi pentru toată mulţimea jucătorilor. Se cuvine deci, înainte de a ne referi la unitatea şi variaţiile jocului, să amintim principalele accepţii ale noţiunii de Timp. El este, în accepţie contemporană, cea de-a patra dimensiune a Spaţiului. Această accepţie este a fizicii teoretice şi se determină în principal prin măsurarea distanţei (coordonată spaţială) cu ajutorul vitezei (coordonată temporală). De pildă, spaţiul care ne desparte de steaua Sirius este de 4 ani-lumină. Acest sens al timpului este unul relaţional şi nu absolut. Ca, de altfel, toate celelalte sensuri (de pildă caracterul reversibil al unor procese) pe care i le atribuie cunoaşterea bazată pe experienţă. Astfel, în ştiinţele evoluţioniste, cum ar fi biologia, timpul se defineşte în funcţie de existenţa vieţii. Se consideră că fiecare formă de viaţă are un timp de existenţă determinabil prin rezistenţa structurii ei şi, evident, alcătuind prin repetări perfecţionabile, o evoluţie. E o redescoperire a timpului ciclic aşa cum o observaseră primitivii. Frazer explică magistral, în *Creanga de aur,* devenirea acestor observaţii într-un prim strat de credinţe. Ele se concentrau deja în sintezele mitice care aveau să deschidă deopotrivă calea artei şi cea a religiei. Era o dezvoltare paralelă cu linia experimentală, care avea să sintetizeze observaţiile în tehnici primitive şi apoi în tehnicile populare ale Evului Mediu, cele care

stau – aşa cum susţine Fernad Braudel – la baza epocii industriale moderne. Accepţia Timpului ca a patra dimensiune a Spaţiului este folosită de ştiinţe şi tehnici care, toate, au la bază experienţa umană, adică raportarea directă a fiinţei la natură, la ciclurile şi evoluţia ei. Contaminarea artelor cu această accepţie despre timp este fie foarte modernă, experimentală, fie foarte veche, primitivă, aparţinând perioadei când artele nu se despărțiseră încă de ansamblul activităţilor omeneşti ca domeniu delimitat prin caracteristici şi intenţii anume. Mai târziu, cunoaşterea filosofică, bazată pe meditaţia asupra fenomenelor, lucrează în general cu o concepţie obiectivată despre timp. Ea are drept punct de plecare ideea de mişcare – ceea ce presupune spaţiul ca un dat – şi pe aceea de modificare, adică de proces desfăşurat în natura neanimată, în cea animată şi în conştiinţă. Schimbând perspectiva – cum afirmă Bertrand Russell în *De ce nu sunt creştin* – despre procesele din natură, de care se ocupă diversele ramuri ale fizicii, despre cele din societate, de care se ocupă istoria şi despre cele ale memoriei, de care se ocupă psihologia. Ea tinde deci să înglobeze accepţiile despre Timp ale ştiinţelor într-un ansamblu mai larg, definibil el însuşi prin raportare la spiritul uman. În acest sens foarte larg, nu numai ştiinţele, ci şi artele s-ar cuprinde în accepţiile pe care filosofia le dă Timpului. E o nouă încercare de sinteză, de redescoperire a unităţii fiinţei umane în raport cu lumea, încercare tardivă şi pe care informaţiile numeroase provenite de pretutindeni din spaţiul înconjurător tindeau s-o contrazică. Poate tocmai de aceea Russell simte nevoia refacerii unităţii pe clase de interes: natura e separată de fiinţa umană şi de evoluţia ei. El vorbeşte despre diversitatea timpului şi despre unitatea posibilă a lumii graţie filosofiei. Cu mult înainte, dicotomia lui Lessing între artele simultane şi cele succesive n-a fost decât una din modalităţile foarte pregnante de înglobare a artelor în sistemul filosofiei în funcţie de raportarea structurii lor la Timp. Cum însă, pe măsura dezvoltării ştiinţelor particulare, cu precădere în epoca industrialismului, numită de Töffler civilizaţia celui de-al Doilea Val, filosofia şi-a pierdut ascendentul asupra celorlalte modalităţi de cunoaştere şi a decăzut la rangul de modalitate specializată, alături de altele, ansamblul ei s-a destrămat, în sensul că domeniile ştiinţelor, artelor şi al filosofiei se definesc după criterii specifice, în care spiritul uman şi timpul sunt module alcătuitoare, dar nu factori determinanţi. Această dizolvare a unităţii în părţi, datorată invaziei Spaţiului real de fragmentele Lumii care se cerea asimilată prin diverse mijloace, a făcut să prevaleze, în definirea diverselor domenii, căile de asimilare a unor părţi limitate ale lumii. E vorba, de pildă, despre psihologie, sociologie ori istorie în primul caz, despre biologie, fizică în al doilea caz. Filosofia a transferat în mare măsură asupra artelor ambiţiile ei de completitudine, în sensul că ele au continuat să păstreze raportarea la spirit ca pe un criteriu suprem al definirii conţinutului lor. Ele sunt, încă şi astăzi, văzute, din acest punct de vedere, ca un domeniu nediferenţiat. Se şi spune, în accepţia curentă, „creaţie artistică” chiar când e vorba de literatură, muzică, plastică. Iar această „creaţie” e opusă „descoperirii ştiinţifice”, noţiune care unifică domeniul ştiinţelor în jurul ideii de realitate care trebuie investigată. Chestiunea este deci reductibilă din nou la binomul om-lume, adică la un timp intern, al fiinţei, şi unul extern: cosmic, al istoriei, al naturii. Dicotomia

intern/extern se poate extinde, graţie procesului progresiv de specializare a ştiinţelor şi artelor, la fiecare din cele două zone şi, de asemenea, la definirea fiecărei ştiinţe şi arte în funcţie de timp. Totuşi, există o deosebire fundamentală: în vreme ce timpul intern al ştiinţelor exprimă sintetic, obiectivat, sensurile timpului extern, mai exact timpul structurii fiecărei ştiinţe repetă într-un fel anume pe acela al părţii de realitate la care se referă, în cazul artelor timpul structurii este deopotrivă subiectiv şi obiectiv, diferă atât de cel al culturii, esteticii şi istoriei, cât şi de al realităţii cuprinsă mediat în respectiva structură, deoarece finţa creatorului însuşi e cuprinsă în calea urmată.

În toate modalităţile de definire înşiruite mai sus, şi în care figurează coordonata temporală, se poate observa, la o primă retrospectivă, dualitatea esenţială a timpului, ca şi o permanentă tensiune spre unitate: timp ciclic/timp liniar; interior/exterior; subiectiv/obiectiv. În toate aceste cazuri dicotomia provine din faptul că la baza definirii timpului se află un concept relaţional: omul/lumea (naturală ori creată). După cum accentul cade asupra unuia sau altuia dintre aceşti doi termeni, avem de-a face cu timpul ciclic, interior, subiectiv ori cu cel liniar, exterior, obiectiv. Toate caracteristicile înşiruite se reduc la una singură, dualitatea şi ţin de acelaşi factor: felul cum este înţeles timpul. În afară de acest factor există însă o serie de alţi factori care-l circumscriu şi care permit aprecierea deosebirilor dintre domeniul artelor şi al ştiinţelor. Astfel, se vorbeşte despre ireversibilitatea Timpului. Această trăsătură se defineşte în funcţie de ideea de proces, care e caracterizat vectorial. Ştiinţele au la bază ideea evoluţionismului şi ele au descoperit ireversibilitatea Timpului. În arte, fiind vorba despre lucruri imaginate, unde totul e posibil, timpul nu este cu necesitate îndreptat dinspre trecut spre viitor. Nu numai în literatura ştiinţifico-fantastică au loc „reale” întoarceri în timp, ci şi în muzica budistă, ciclică. În plus, opera de artă este o lume paralelă, dar şi un obiect introdus în lumea reală. Plurivalenţa ei face ca receptarea, în calitatea sa de proces, să supună opera ireversibilităţii timpului, adică ideii evoluţioniste. În calitate însă de lume paralelă, opera e receptată mereu în propriile ei limite, după normele statice ale timpului newtonian pe care abia Kant avea să le schimbe cu acelea ale devenirii, rămase univesal-valabile în imperiul ştiinţelor. Chiar şi ca lume paralelă însă, opera, fiind receptată mereu de alţi inși, supuşi ei înşişi proceselor lumii care le permit să existe, se va supune, indirect, ideii evoluţioniste.

O altă caracteristică a Timpului este intangiblitatea lui. Dacă obiectele, lumea, spiritul pot fi supuse unor acţiuni de modificare, timpul scapă în totalitate acestor determinări. În acest sens el este un termen absolut. Devine relativ numai raportat la spaţiu. Dar relativ numai în măsura în care se defineşte diferit, după felul Spaţiului. Ciudăţenia dilatării lui în macrounivers şi a comprimării lui în microunivers ţine de viteza proceselor şi, în ultimă instanţă, de viteza luminii, criteriul absolut al definirii a tot ceea ce există în Spaţiu şi Timp, inclusiv a Spaţiului şi Timpului. În legătură cu acestă trăsătură a Timpului, artele, ca şi ştiinţele, procedează în acelaşi fel: încearcă să se definească în funcţie de caracterul lui absolut. Aşa se face că nu există nici o zonă a artei din care timpul să fie absent, de la structura ei intimă şi limbajul prin care se exprimă acea structură, până la lumea pe care o crează. Această imposibilitate de modificare a timpului, de-a dreptul

stânjenitoare în operaţiile de orice fel ale ştiinţelor şi artelor, a creat, prin compensaţie, o mare stratificare a conceptului, o viziune ierarhizată despre el. Capacitatea de stratificare este, de altfel, o caracteristică nu numai a conceptului, ci a timpului însuşi. Ea derivă, de fapt, din felul cum e perceput, e deci o caracteristică obţinută din perspectiva receptorului. Stratificările cu care operează Bergson de pildă, în ce priveşte timpul psihologic, sunt foarte pregnante în acest sens. Dar nu mai puţin pregnantă este, de pildă, stratificarea folosită în teoria probabilităţilor ori în termodinamică. Receptorul de artă ca şi creatorul - ambii în calitate de receptori ai timpului – lucrează cu stratificări care ţin de specificul artei (muzica diferă, în acest sens, de plastică, arhitectură, cinematografie etc.), de domeniul mai larg al culturii în care arta se include, de tipul valorii artistice (estetică faţă de valorile economice, morale etc.) şi nu în ultimul rând de elementele de limbaj folosite.

În legătură cu această posibilitate de stratificare, dar cu totul distinctă de ea, este o altă caracteristică a timpului: cuantificarea. În lumea reală, în ştiinţe şi arte, se lucrează cu unităţi de timp care pot fi atât de exacte, încât au devenit reperul proceselor ce au loc în toate aceste sfere. Spre deosebire însă de ştiinţe, artele dispun de o accepţie în plus: ambiguitatea timpului. Emoţia produsă de opera de artă, deşi are durată, nu poate fi cuantificată în raport cu timpul, ci mai curând în raport cu intensitatea. Iar ea se defineşte printr-un maxim precedat şi urmat de durate fără contur precis. Mai mult decât atât: momentul de maximă intensitate poate reveni într-un lanţ sinuos şi necuantificabil. Iar din acest punct de vedere artele sunt ele însele o suprafaţă sinuoasă şi greu de prins în repere exacte. Eseul nostru a folosit constant exemplul muzicii, artă a timpului prin excelenţă, deoarece sunetele – materia ei primă – nu numai că se determină prin durată, dar întreg limbajul muzical se foloseşte de proprietăţile timpului incluse în unităţi cum ar fi modulaţia, intensitatea, măsura etc. Pe lângă acest mod de înglobare a timpului în structura muzicii, nu se poate iarăşi contesta evoluţia genurilor. Dacă ne gândim de pildă la modificările de sens pe care le suferă menuetul în timp în cadrul discursului muzical, trecând de la forma de dans autonom la aceea de suită (Bach) şi, mai tîrziu, de simfonie (Beethoven) şi încă intuim modificări subterane ale ideii de timp, modificări devenite vizibile prin polimorfismul muzical.

Ne propunem deci să urmărim ce se întâmplă în această Castalie, cum se alcătuieşte jocul cu mărgele de sticlă al neliniştilor ei aducătoare de mari răsturnări, cum se obţine echilibrul în zona care-i aparţine: a Timpului cuantificabil şi a celui ambiguu, a celui ciclic ori liniar, subiectiv ori obiectiv, intern sau extern fiinţei. Structura formală a pieselor muzicale se bazează, în ce priveşte raportarea la timp, pe două arhetipuri: forma deschisă şi forma închisă, cu început şi sfârşit. Prima trimite la concepţia ciclică despre timp, a doua la cea biologică. Fiecare din cele două situaţii are o altă încărcătură semantică, ce ne vorbeşte despre punctul de perspectivă diferit. În cazul formelor deschise, care presupun lipsa introducerii şi a încheierii şi admit reluarea ciclică a frazelor, a ideilor muzicale, e vorba despre o filosofie conform căreia o existenţă omenească e doar un modul al infinitei repetări a vieţii. Fără a fi absent din compoziţia muzicală, individul nu e nici pe departe în centrul ei. El se situează într-un punct marginal

şi priveşte de acolo spre centrul de iradiere al repetărilor permanente. Această idee a „vârstelor” umanităţii are o îndelungă circulaţie şi suferă mutaţii însemnate în timp. Ea alcătuieşte substratul epopeilor homerice şi baza de argumentare a *Metamorfozelor* lui Ovidiu. E menţionată de cosmogonii ale Evului Mediu în contexte care vorbesc despre magia neagră ori alchimie: aurul e metalul primei vârste, cea mai îndelungată, apoi urmează argintul şi fierul. Se infiltrează în chiar această concepţie o idee secundară de degradare, se lasă presupus un început paradisiac şi un sfârşit cenuşiu al tuturor ciclurilor. Pentru a se fi ajuns la înţelegerea acestui fapt a fost nevoie ca centrul de greutate al întregii concepţii să se schimbe: nu natura constituie punctul de iradiaţie, ci omul însuşi, cu dreptul lui suveran de a-şi afirma emoţiile şi observaţiile. Acest proces de modificare a mentalităţii orientale începuse odată cu migraţia dinspre Asia spre spre Mediterana, cu prelucrarea ei în creuzetul raţionalismului grec, a cărui măsură ultimă era „secţiunea de aur”, fiinţa umană. Astfel, ceea ce Alexandru Macedon biruise în numai doisprezece ani cu arcul şi săgeţile unei armate bine organizate n-a fost doar o parte considerabilă a lumii cunoscute atunci. A fost primul semn al unei victorii pe care-o valorificăm încă şi astăzi: omul îşi afirma superioritatea, libertatea deciziilor lui în faţa naturii. El nu era doar produsul planetei, supus forţelor ei, ci creatorul, acela care avea s-o schimbe şi avea, astfel, să-şi schimbe propria lui condiţie. Nu dezorganizarea i-a piedut pe Darius, pe egipteni, Babilonul, pe hittiți. Ea era numai efectul unui alt fel de a înţelege raportul om-natură. Civilizaţia celor două milenii care au urmat a fost posibilă, în parametrii cunoscuţi astăzi, graţie modificării acestui raport. Muzica n-a fost, evident, absentă din toată această mutaţie. Modurile greceşti stau la baza întregii muzici europene. De altfel ele păstrează până astăzi denumirile greceşti ca şi ideea derivării metricii din poezie.

Ecaterina Ţarălungă
„Viaţa românească” 1987

1. MITUL ŞI ISTORIA. VALORILE PERENE

1.1. Viaţa în jurul Mediteranei

Cred că dintr-o criză profundă, care atinge punctele nodale, încrengăturile, nexusul civilizaţiei, nu se poate ieşi decât prin apelul la pământul ferm, al perioadei când umanitatea a vieţuit armonios.

Şi când, unde s-a întâmplat asta? Am auzit de curând că în Etiopia a apărut o organizaţie care-şi spune „de apărare a identităţii" şi se numeşte Tigrii Elamului! Elamiţii au fost o populaţie biblică, semită, ajunsă în acea zonă a Africii după ce Elamul a pierit. Şi ajunsă după ce supravieţuitorii au traversat deşertul cu bărcile puse pe spinarea cămilelor. Acei elamiţi s-au aşezat la izvorul Nilului Albastru şi ei au furnizat, peste timp, un faraon Egiptului: pe Amenhotep al IV-lea, cel care a încercat să introducă monoteismul (!) în Egipt şi a mutat capitala la Tel Amarna. Homer îi numea pe elamiţi Cisiţi. Ca şi Dimitrie Cantemir mai târziu, care le mai spunea şi "negrii galbeni", din pricina culorii pielii şi ştia că, la origini, veniseră din Asia. Voinţa lor fără seamăn de a-şi identifica un orizont propriu s-a comunicat prin timp. Să ne amintim că există până în prezent o zonă conflictuală numită Cis-Iordania... Prin urmare vedeţi ce identitate reclamă Tigrii Elamului de astăzi! Şi o reclamă cu arma în mână, nu oricum. Doamne, mi-am spus, trebuie să ne întoarcem cu mult în urmă. Să ne întoarcem la propriul nostru început şi să ne redefinim pe noi cei de azi chiar prin raportare la rădăcinile prime. Asta s-a întâmplat la graniţa fragilă şi tremurătoare dintre mit şi istorie. Mi se părea că umanitatea închide un mare cerc de civilizaţie început atunci şi se află în pragul deschiderii unor noi orizonturi relaţionale. Aşa am început *Viaţa în jurul Mediteranei.*

1.1.1. Dinspre Eden spre mare

Paşii omului prin timp proiectează istoria unei mari speranţe: regăsirea Paradisului pierdut. Să fi existat el vreodată? „Şi Dumnezeu plantă grădină în Eden, despre răsărit, şi în aceasta puse el omul pe care l-a făcut; (…) Şi pomul vieţei în mijlocul grădinii; (…) Şi fluviu ieşea din Eden ca să adape grădina şi de acolo se despărţeau patru râuri: numele unuia, Pison; (…) şi numele râului al doilea, Ghihon; (…) şi numele râului al treilea Hidekel; acela era care curge spre răsăritul Asiriei; şi râul al patrulea Eufrat.” (*Biblia*, *Facerea*, II, 8- 14).

Istoricii spun că, nu departe de vărsarea Tigrului şi Eufratului în Golful Persic, pe o insulă din faţa Bahreinului de astăzi, ar fi fost, în urmă cu opt mii de ani, o cetate numită Ghilmen. Acolo trăia un Adam al legendelor pre-biblice numit Ghilgameş, adică omul din Ghilmen. El a fost primul despre care ştim că a trăit dilema cea mai gravă a omului dintotdeauna: să cunoşti ori să fii fericit. Şi tot el a ales calea cunoaşterii. De atunci durerea însoţeşte viaţa, iar calea ei rămâne o căutare veşnică a fericirii. Acesta este debutul istoriei omeneşti pe care, astăzi încă, o continuăm. Viaţa în jurul Mediteranei a început acolo, în grădina Edenului din Ghilmen şi a urmat pe pământul mănos dintre Tigru şi Eufrat, apoi pe dealurile mereu mai pustii care călăuzeau paşii omului către mare. Cetăţi după cetăţi au învăluit rând pe rând apele calde ale Mediteranei cu speranţa, mereu renăscută, a unui alt Paradis. Vom străbate din nou, cu gândul şi cu sufletul, acele drumuri vechi de mii de ani, drumuri de cumpănă între cunoaştere şi fericire. Istoria adevărată a început în Sumer, unde urmaşii lui Ghilgameş s-au amestecat cu oamenii veniţi din Melluha – ţara Indiei de azi – şi cu aceia veniţi din Asia pe drumul îngust dintre Munţii Caucaz şi Marea Caspică. Acolo, în trecătoarea numită Poarta de Fier a Asiei, Dimitrie Cantemir, venit dinspre Porţile de Fier ale Dunării, a descoperit – acum aproape trei sute de ani – inscripţii pictografice, despre care ştia cui aparţin.

Astăzi, în muzeele mari ale lumii, cei care le-au lăsat sunt numiţi asirieni. Sumer, Asiria, Mesopotamia, Chaldeea, nume ale aceluiaşi pământ. Asiria la nord şi Sumerul la sud alcătuiau Mesopotamia sau Kaldi, ţara cuneiformelor, deci Chaldeea, pe locul Irakului de astăzi. Cea mai sudică şi mai timpurie cetate după Ghilmen, pe marele uscat, a fost cetatea Urartu, pe pământul de azi al Armeniei, nume ajuns prescurtat mai la apus, pe pământul Chaldeii, cetatea Ur, numită astfel după regele Ur-Nammu. Acesta, călăuzit de cerul nocturn, adică de zeul Lunii, Nanna, a construit – în a III-a dinastie a regilor sumerieni – „o casă a lui Dilmun”, adică împărăţia care se întindea până în Bahreinul de astăzi, visând astfel că reconstituie Ghilmenul, vechiul Eden biblic.

Devenit din oraş-cetate o împărăţie, Ur a fost cucerit la rândul lui – în urmă cu patru mii de ani – de oameni noi, veniţi din stepele Asiei şi atraşi de ochiul albastru al Mediteranei. Fosforescentă, civilizaţia sumeriană va iradia încă două mii de ani pe deasupra dealurilor arse de soare, cufundându-se apoi în praful timpurilor mereu mai noi.

Până când, într-o bună zi, un Noe pre-biblic, numit Xisuthrus într-una din cele 22000 de tăbliţe ale marii biblioteci din Ninive, s-a urcat pe arcă împreună cu cei trei fii ai săi şi a

plecat pe fluviu în sus, oprindu-se mai la nord, în Babilonul unde Dumnezeu încurcase limbile tuturor oamenilor. Dar nu numai tăbliţele cu scriere cuneiformă confirmă *Biblia*. În veacul trecut, un călător norocos a găsit în deşert o piatră plină de semne, a copiat-o şi a dus copia la Ierusalim, unde învăţaţii au descifrat-o.

Pe ea era povestită istoria plecării din Ur a lui Abraham, urmaşul lui Sem, unul dintre fiii lui Noe. A fost descifrată şi a confirmat astfel că *Biblia* povestea evenimente reale: „Şi Terah luă pe Abram, fiul său, şi pe Lot, fiul fiului său Haran, şi pe Sara, noră-sa, femeia fiului său Abram. Şi ieşiră din Ur, în Chaldeea, ca să meargă în pământul Canaan." Canaan era urmaşul lui Ham, părintele fenicienilor şi fratele lui Sem.

Drumul lui Abraham din Ur spre Mediterana era o nouă cale a fericirii: regăsirea marii familii originare, adică, într-un sens mai profund, a Paradisului pierdut a doua oară, odată cu potopul care curăţase lumea de păcate.

Între întemeierea cetăţii Ur şi plecarea lui Abraham strălucise, vreme de câteva milenii, Babilonul cel aducător de pierzanie, motiv pentru care Dumnezeu unicul pustiise Pământul. Zece regi stăpâniseră cetatea unde zei indieni cu chip de animale îl copleşeau pe om cu măreţia lor, atunci când potopul a şters totul de pe faţa Pământului. Xisuthrus a fost al X-lea rege. Înainte de potop sumerienii numiseră cetatea Bab-ilu, Poarta Zeului, locul de comunicare dintre două lumi: a Cerului şi a pământenilor. După potop au numit-o Tintirkim, adică oraşul supravieţuitorilor. Iar aceea a fost prima dintre numeroasele supravieţuiri planetare ale umanităţii, dar şi primul ei mare semn de continuitate. O continuitate culturală, de civilizaţie.

Acei supravieţuitori au zidit din temelii o nouă cetate, au împodobit-o cu temple şi porţi dedicate zeilor mari: Bel şi Beltis, tatăl şi mama zeilor, Ishtar, regina zeilor şi Assur, regele zeilor, Nebo, profetul zeilor, Sin, adică Luna şi Samus, adică Soarele. Un adevărat Pantheon ce va conduce lumea veac după veac, până la egipteni, greci şi romani.

Deasupra tuturor însă şedea nemuritorul Iahve, unicul Dumnezeu, acela care a trimis omului legile şi dreapta măsură. Regele Hamurabi al Babilonului doar le-a copiat, ca Moise mai târziu, strănepotul lui, pe piatra pământeană a muntelui. Esenienii de la Marea Moartă au păstrat adevărul babilonian despre împământenirea primelor legi şi textele lor s-au transmis *Bibliei*. Pentru că, mai înainte de potop, domnise în Babilon bunul plac, o voinţă fără măsură de a-l egala pe Cel de Sus: „Haideţi să ne zidim o cetate şi un turn cu vârful până la Cer şi să ne facem un nume, ca să nu ne răspândim peste tot pământul. Atunci Iehova se pogorî ca să vadă cetatea şi turnul pe care-l zideau fiii oamenilor. Şi Iehova zise: ‚Iacă, un singur popor este şi toţi o limbă au şi ce începură a face! (...) Veniţi dar, să ne pogorâm şi să le amestecăm acolo limba lor, ca ei să nu înţeleagă unul limba celuilalt." (*Facerea*, XI, 6-7) Turnul Babilonului avea deci să se prăbuşească nu din raţiuni inginereşti, ci prin deficienţă de comunicare. O separare a forţelor provocată în numele Puterii, iar nu al iubirii pentru om. Primul astfel de semn pe care ni-l indică istoria veche ca pe o tară fundamentală a spiritului uman: lupta dintre voinţa de Putere şi nevoia de solidaritate. Atunci, în Babilon, oamenii n-au fost solidari, nu şi-au păstrat unitatea demersului. Şi nu discut îndreptăţirea morală a lui Iahve, faptul că voia să le facă oamenilor binele cu de-a sila, fiindcă a făcut-o în numele Puterii, pe care o voia păstrată

doar în mâinile lui. Era ceea ce Blaga avea să numească „censura transcendentală”. Aşa va rămâne Babilonul peste veacuri, în memoria colectivă a umanităţii: ca simbolul unei mari aspiraţii către unitate a lumii vechi, interzisă măsurii mărunte a vieţii pământeşti. De la constructorii chaldeeni ai turnului Babel păstrăm însă, până astăzi, adevărată comoară culturală, sistemul de numărare şi de calcul cu baza 6: cercul de 360 de grade, beţişoarele în duzini (câte 12) ale clasei întâi la şcoală, cele douăsprezece zodii celeste, cele douăsprezece luni ale anului. Un adevărat miracol, care ne face să înţelegem că nimic din ceea ce este cu adevărat preţios nu se pierde, indiferent de împrejurările vitrege ale existenţei imediate. Deşi calea fericirii părea pentru totdeauna pierdută, la fel ca şi calea cunoaşterii sensurilor ultime ale vieţii, totuşi firul căutării ei avea să continue.
Babilonul, acest mare simbol al unităţii lumii vechi, a străbătut timpul până la noi. Mitul lui a fost destrămat de răul cel mai bine ascuns în om: pisma pentru aproapele său. Dar mereu alte cetăţi au strălucit, luminate de Sin şi Samus, astrul nopţii şi al zilei. Au fost Ur, Babilon şi apoi Ninive, marea capitală asiriană din nordul Mesopotamiei, aceea care va lumina vreme de două milenii peisajul deşertic dinspre mare. Ne despart de zidurile ei cinci mii de ani.

Primii lor ziditori au venit de dincolo de Munţii Caucaz. Ei l-au adus pe Nebo, profetul zeilor – şi azi în limbile slave Nebo înseamnă Cer – şi l-au aşezat în mijlocul cetăţii. Acolo a venit apoi, dinspre Sumer, Assur, nepotul lui Xisuthrus, marele rege devenit zeu. Rasa turanică, ajunsă aici dinspre nord, adusese scrierea cuneiformă. Cea sumeriană adusese limba akkadiană. Împreună, în creuzetul dintre fluvii, au făcut să crească dorinţa regăsirii Paradisului originar. Ninive a fost primul oraş-cetate al lumii vechi care a făcut din Mesopotamia o ţară unică. Stăpânirea cetăţii s-a întins asupra întregii Chaldei, în primul mare război Nord contra Sud din istorie. A fost cucerit chiar şi Ghilmenul, adică Edenul de început al omului. În marea bibliotecă din Ninive, datorată regelui Assurbanipal, s-a rescris şi s-a păstrat epopeea primului om care a prefăcut mitul în istorie: Ghilgameş. El a rămas până astăzi simbolul de început al unui întreg ciclu de civilizaţie a umanităţii, pentru că atunci a început trasarea unei căi dinspre Eden spre marea albastră şi nesfârşită, simbolică bătălie de traversare, asemenea vieţii individului de la naştere până la moarte şi asemenea vieţii oricărei colectivităţi. A fost, mai este, o cale dramatică şi miraculoasă a cunoaşterii mereu mai profunde a lumii şi a sinelui, a căutării mereu mai nerăbdătoare a fericirii. Şi dacă fericirea a existat cu adevărat în izolarea unei insule, cum avea ea să mai reziste în nemărginirea deşertului străbătut mereu în căutarea mării? Urmaşii lui Ghilgameş şi Assurbanipal, ca şi noi, urmaşii urmaşilor lor, oamenii de astăzi, am regăsit, căutând prin timp, urmele cetăţilor vechi. Dar vom mai regăsi oare calea Edenului? Sau, cel puţin, chemarea primordială a mării?

Înţelepciunea acelei ore de început a umanităţii rămâne încă o lecţie pentru prezent. Acum mai bine de patru mii de ani Nabucodonosor, mai exact Nabu-kuddur-ussur, adică Nebo-apără-coroana, regele Babilonului, ca şi Assurbanipal, adică regele regilor din Ninive, au extins fiecare puterea cetăţilor lor până în Canaan şi

Egipt, făcând din Mediterana calea regală a civilizaţiei. Faraonul Ramses al II-lea al Egiptului, marele Ramses din a XIX-a dinastie, avea să ajungă, la rândul lui, până în Anatolia de azi, odinioară ţara hittiţilor. Ţărmul răsăritean al Mediteranei – calea Marelui Rift – devenea, chiar de la începuturile istoriei, calea unor lupte fără sfârşit. Muntele Nebo, al tuturor profeţiilor, veghea nestrămutat hotarul dintre Eden şi]ntinderea nesfârşită a mării. Umbra lui Moise pe munte, privind fericit ţara speranţei, o vedem limpede şi astăzi, noi, cei din toate câmpiile aflate lângă apele mărilor. Ştim că legenda se continuă cu istoria. Aşa cum Ghilgameş trăise ora astrală care separă mitul de istorie, Abraham a trăit primul ceas al istoriei fără tăgadă, când viaţa trebuia cucerită prin lupta aspră a fiecărei zile: „Şi Moise se sui din Câmpia Moabului pe muntele Nebo (…), cel din dreptul Ierihonului. Şi Iehova îi arătă tot pământul (…) până la marea despre apus. (…) Şi Iehova zise către dânsul: acesta este pământul pe care cu jurământ l-am promis lui Abram, lui Isac şi lui Iacob.” (*Deuteronomul*, 34)

Moise a lăsat oamenilor o tablă a legilor care nu invocă, precum *Codul lui Hamurabi*, pe marele zeu în numele căruia trebuie apărat adevărul, ci una care face apel la puterile omului însuşi. Prin sine şi pentru sine definesc adevărul istoriei până astăzi. Cele zece porunci exprimă atitudinea omului faţă de semenii lui. Dumnezeu a dăruit astfel omului libertatea de a-şi face singur viaţa pe Pământ. Calea cunoaşterii ar putea fi şi aceea a fericirii dacă omul ar înţelege că lucrul acesta depinde numai de el. Planeta, în frumuseţea ei de început, avea să fie schimbată după chipul şi asemănarea omului: „Binecuvântat fie de Iehova pământul lui/ Cu cele alese ale Cerului,/ Cu roua şi cu adâncul jos zăcător/ Şi cu cele mai alese din fruptul Soarelui, / Şi cu cele mai alese din câte odrăsleşte Luna, / Şi cu cele mai alese ale crestelor munţilor cărunţi, / Şi cu cele mai alese ale dealurilor eterne,/ Şi cu cele mai alese ale Pământului şi ale plininţei lui.” (*Deuteronomul*, 33)

Veniţi din Ur, Babilon şi Ninive în mănosul pământ al Canaanului, fiii lui Abraham aveau să-i întâlnească acolo, înainte de a se face un popor şi o ţară, pe urmaşii celor veniţi din Tarsus, Caucazul de azi, de la sudul Pontului Euxin, adică Marea Neagră de astăzi. Aduşi de valul unor migraţii al căror început se pierde în timp, din nesfârşitele stepe ale Asiei, aceia ridicaseră, aproape de o altă mare, deasupra întâmplărilor şi vremilor, civilizaţia hittită, cu marea cetate Hattusha. Au vorbit o limb[pre- indo-europeană, a începuturilor istoriei, scrisă mai întâi cu hieroglife şi apoi în cuneiforme.

Hittiţii au fost un popor deosebit prin gustul pentru colosal şi prin instinctul dominaţiei semenilor. Rasa lor de cuceritori a străbătut spaţiul şi timpul, până când Ninive şi egiptenii au pus capăt drumului lor impetuos către mare. Deveniţi din biruitori nişte înfrânţi ai soartei, hittiţii s-au împrăştiat pe pământ, ca atâtea alte neamuri. Iehova, privind din înălţimi Ierusalimul, a arătat omului alcătuirea lui originară: „Aşa zice Iehova, Domnul, cătră Ierusalim: ‚Obârşia ta şi naşterea ta trage-se din pământul Canaanului: părintele tău a fost amoreu şi mumă-ta hittită.’” (*Ezechiel*, XVI,3)

Ghilmen, Ur, Babilon, Hattusha – cetăţi şi ţări dispărute, oameni şi oameni împrăştiaţi pe Pământ, căutând calea spre fericire. Între Golful Persic, Pontul Euxin şi Mediterana, populaţii mereu mai destabilizate, cu nume mereu mai ciudate, bântuiau căutând locul

pierdut al fericirii şi lumina cerească a cunoaşterii. Mereu alţi şi alţi oameni traversau deşertul dinspre Eden spre mare, ducând cu ei amintirea clipei de graţie a începutului şi spada care-i făcea mereu mai singuri şi mai trişti.

1.1.2. Lumea ciudată a celor nefericiţi

Privirea scrutătoare a omului de astăzi mai poate oare deschide ferestre prin întunericul care ne desparte de începuturile umanităţii? Şi, dacă poate, ce va descoperi acolo? „Ah! Vuietul multor popoare / Ce vuiesc ca vuietul mării! / Ce mugesc ca mugetul apelor puternice. / Mugesc popoarele ca mugetul multor ape. / Dară Dumnezeu le va mustra şi vor fugi departe. / Vor fi gonite ca pleava munţilor înaintea vântului / Şi ca pulberea vârtejului înaintea furtunii. / În seară totul va fi spulberat / Şi înainte de auroră nu vor mai fi.” (*Isaia*, XVII, 13-14) Cuvintele profetice ale lui Isaia ne aduc în minte popoare şi cetăţi precum Petra.

Zidurile de piatră ale deşertului muntos al Arabiei petreice i-au adăpostit acum patru mii de ani pe nabateeni, ieşiţi din amestecul triburilor lui Abraham, cel plecat din Ur, cu acelea ale lui Aram, fiul lui Sem şi el, care a lăsat pe pământ limba şi civilizaţia arameică. O istorie şi o lume ciudată, în mişcare continuă, îşi caută identitatea în munţi, prin deşert sperând să-şi afle liniştea la ţărmul mării. La Patra, astăzi Petra, a bătut cândva inima Nabateii. Drumurile mari, al pietrelor preţioase dinspre India, al mătăsii dinspre China, al purpurei dinspre Sidon către Britania şi Ţara Francilor, al scarabeilor sacri din Egipt se întâlneau la Petra şi oameni pricepuţi dădeau preţ mărfii, care trecea apoi mai departe şi mai departe. Ismaeliţi şi arabi, tuaregi, arieni şi indieni, nabateenii moşteneau o cultură megalitică veche de 10000 de ani. Această piatră, trecută prin focul cutremurului cumplit care a schimbat clima întregii zone cu numai două veacuri înainte de naşterea lui Hristos, a fost martora tumultului unei vieţi înfloritoare. Trecerea prin foc şi cutremur nu va pune însă capăt vieţii nabateene. Faima cetăţii trecuse de mult hotarul dintre uscat şi ape. Popoarele mării, apoi grecii şi latinii, aflaseră că mătasea şi porţelanul chinezesc trecuseră prin Petra. Au vrut-o deci şi au avut-o, în anul 106 d.H. Era acelaşi împărat Traian care cucerise, doar de câţiva ani, Dacia Felix. Aşa a început lunga noapte a semiţilor şi arabilor, veri întru Noe la origini. Dumnezeu însă, care veghea de sus, i-a alungat după şapte veacuri pe cuceritori, trimiţând locurilor sfinte ale nabateenilor un alt mare cutremur. Ultimii cruciaţi au mai văzut oraşul sfânt Petra şi tezaurele regilor lui. Apoi liniştea s-a aşternut asupra acestor locuri vreme de alte şapte veacuri, până când, acum două sute de ani, Johann Burkhardt a găsit oraşul pierdut în gloria lui apusă. El aparţine azi beduinilor, singurii care-şi amintesc de zeul Dushara şi regele Rabel al III-lea. Umbra împăratului Traian, care visase să construiască temple din Dacia până la Petra, trece şi azi, neliniştită şi neliniştitoare prin faţa acestor frontoane, amfiteatre şi coloane, pe care le-a lăsat Petrei şi nabateenilor spre amintire veşnică.

Alte, numeroase neamuri semitice şi-au încrucişat în timp destinele pe calea îngustă a Petrei: „Căci lui Sem, părintele tuturor fiilor lui Eber şi fratele cel mai mare al lui Iafet, i se născură fii. Fiii lui Sem: Elam şi Assur şi Arhachsad şi Lud şi Aram. Şi fiii lui Aram: Uz

şi Hul şi Gheter şi Maş. (…) Acestea sunt neamurile fiilor lui Noe, după stirpea lor, în popoarele lor. Şi de la aceştia s-au răspândit neamurile pe pământ după potop.” (*Geneza*, X , 31-32).

Nume de oameni devenite nume de cetăţi, de ţări, de civilizaţii. Capăt de istorie prin care noi, cei de astăzi, retrăim mereu şi mereu drama fiecărei fiinţe topită în destinul neamului său. Elamul a fost un om, o ţară, un neam, un timp, ca şi Assur pentru Asiria, ca şi Aram pentru cultura şi limba arameică. Lucian Blaga a scris o carte numită *Censura transcendentală*, cenzur[de neajungere, aceea pe care Dumnezeu a pus-o în calea aspiraţiilor omeneşti pentru ca omul, creatura, să nu devină egalul creatorului său. Căderea Babilonului a fost prima mare „censură”. Căderea Elamului a fost a doua: „Şi voi aşeza tronul meu în Elam / Şi voi stârpi de acolo / Pre rege şi pre mai mari, zice Iehova. / Dară în zilele de pre urmă / Voi reîntoarce pe prinşii Elamului.” (*Ieremia*, XLIX, 38-39). Fiii lui Abraham, înaintând nestăvilit spre ţărmurile Mediteranei, spre a- şi găsi liniştea şi fericirea, i-au trecut prin sabie pe elamiţi în numele unicului Iahve: „Să surpaţi toate locurile unde popoarele pre care le veţi alunga s-au închinat zeilor lor, pe munţii cei înalţi, pe dealuri şi sub verice arbore verde.” (*Deuteronomul*, XII, 2-3). Aşa suna

porunca lui Iahve. Marea cetate elamită Susiana şi-a pierdut zeii turanici veniţi din Asia în numele atotputerniciei lui Dumnezeu. Sudul a biruit Nordul împrăştiindu-i pe elamiţi până pe ţărmurile răsăritene ale Africii. Grecul Homer, celebrul fiu al popoarelor mării, care numea Elamul Cisia, descrie în *Odiseea* Cisia de la Soare Răsare şi pe cea de la Soare Apune, una fiind în Arabia, alta în Africa. Iar Cantemir îi numeşte pe cisiţi „negrii galbeni” şi îi aşază în Arabia. Drumul prin deşert al elamiţilor fără de ţară n-a rămas însă o pierdere definitivă a căilor mării. Rătăcitorii de pe valea Iordanului s-au întâlnit încă o dată unii cu alţii când regele Cyrus al perşilor a luat Susiana. Ei l-au înfrânt într-o bătălie hotărâtoare. Marele rege le-a redat libertatea, respectul suprem acordat celor viteji. Până astăzi cuvântul cisit este sinonim cu dragostea nemăsurată pentru libertate. Iar elamiţii din Africa n-au dispărut nici ei fără urmă. Descoperind cataractele Nilului, au urmat cursul apei până la Akethathon şi Tanis, în marea deltă a Nilului, contopindu-se cu miraculoasa civilizaţie a Egiptului. L-au dat Egiptului pe faraonul Amenhotep al IV-lea, singurul care a vrut să introducă monoteismul în ţara tuturor triadelor de zei, visând la discul solar ca la un zeu obiectual, dădător de viaţă planetară. El a fost acela care a mutat capitala regatului într-o cetate ridicată de el, Tel Amarna, aşezată pe stânga Nilului, în teritoriile morţilor, sfidând astfel legile nemuriotorului Egipt, Misr după pronunţia locului, care spuneau că viii trăiesc de-a dreapta fluviului, la ră<sărit, iar morţii de-a stânga, la apus. Nilul era considerat axa planetei oamenilor, fiind orientat pe direcţia Nord – Sud, ca şi Calea Lactee pe Cerul cel veşnic, de unde coborâseră pe pământ primii oameni, după cum spune *Cartea morţilor*, regula de fundment a oricărui egiptean. Pentru că nu viaţa este eternă, ci moartea şi reînvierea. Iar această credinţă egipteană a străbătut şi ea timpul până la noi. Triburile lui Moise au dus-o în Canaan, creştinismul a preluat-o încă de la începuturi şi o păstrează .

Atunci însă, după ce Amenhotep al IV-lea a pierit, iar triburile semitice au străbătut deşertul fie în robia babiloniană, fie în cea egipteană, au continuat să poarte mereu cu ele credinţa că dăinuirea lor este una cu biruinţa lui Iahve cel unic asupra numeroşilor zei ai popoarelor. Aceasta a fost chiar premisa şi fundamentarea apariţiei lui Iisus şi a creştinismului în mijlocul triburilor semitice. Visul unităţii pierdute de dinaintea Turnului Babel, dar şi visul Puterii unice asupra oamenilor continau să conducă drumurile oamenilor şi civilizaţiilor. Ca şi aşezarea centrului de greutate al fiinţei omeneşti în afara ei, fie într-un unic Iahve, fie într-o multitudine de zei.

Zeul Molok al amoniţilor şi Kamosh al Moabului aveau să cadă unul după altul de pe soclurile lor. Asiria, Elamul, Edomul, numit de greci Idumeea, Moabul, amoniţii şi amaleciţii au fost tot atâtea neamuri semitice căutându-şi calea spre marea cea mare a Mediteranei şi fiind alungate de triburile biruitoare ale amoreului Abraham. Ele n-au mai găsit poate calea apelor şi nici pe aceea a fericirii, dar au învăţat cum să supravieţuiască deşertului şi să ridice într-o nouă lumină flacăra vieţii şi a spiritului omenesc. La fel ca şi fiicele Elamului, cele ale Moabului au luat drumul Africii. Regina Sheba a Moabului a durat o cetate ciudată pe pământul Etiopiei. Isaia se adresa astfel reginei din vechime: „ De la Sheba prin deşert / către muntele fiicei Sionului! / Căci, ca pasărea ce se rătăceşte, / gonită fiind din cuibul ei, / aşa sunt fiicele Moabului. (…) / Cei goniţi ai mei din Moab rămână la tine / Să fii lor loc de scăpare din faţa prădătorului.” (*Isaia*, XVI, 1-4)

Zei ciudaţi şi cetăţi la fel de ciudate pentru ochii omului de azi au adăpostit, veacuri şi veacuri, credinţele şi viaţa fiilor lui Sem, Ham şi Iafet. Ei căutau, de jur împrejurul Mediteranei, mereu mai aproape de ţărm, apele sfinte care păstrau viaţa. Lumea acestor căutători prin deşert ne pare astăzi ciudată. Oare ce credeau ei, ce sperau umblând prin nisipurile fierbinţi? Cât ştiau despre drumul pe apă? Cum se orientau? Dacă, dintru începuturi, opţiunea lui Adam a fost calea cunoaşterii şi nu a fericirii, de câtă cunoaştere ar fi avut nevoie aceste triburi ca să-şi afle iar fericirea? Ştiinţa chaldeenilor despre Cer rămăsese în trecut, ca şi cetăţile lor pierdute prin timp: „ Acolo asirianul şi toată ceata lui, mormintele ei stau în juru-i, toţi ucişi, pieriţi de sabie. (…) Acolo este Elamul şi toată mulţimea lui în jurul mormântului său; toţi sunt ucişi, căzuţi de sabie. (…) Acolo este Edomul, regii săi şi toţi mai marii săi cari, cu toată puterea lor, şed acum între cei ucişi de sabie.” (*Ezechiel*, XXXII, 22, 24, 29)

Urmaşii lui Abraham, întorcându-se din robia egipteană spre pământul Canaanului, îi întâlnesc pe fraţii lor idolatri, amaleciţii. Aliate cu alte triburi semitice, acelea ale lui Abraham vor aduce la vest de râul Iordan, cu preţul unor alte lupte, domnia lui Iehova: „Şi Moise zise lui Iosua: alege bărbaţi şi ieşi la luptă cu Amalek. Şi eu mâine voi sta pe vârful dealului şi toiagul lui Dumnezeu va fi în mâna mea. Şi Iosua făcu pre cum îi zise Moise, luptându-se cu Amalek. Iar Moise, Aaron şi Hur se suiră pe vârful dealului.” (*Exodul*, XVII, 8-10).

Astfel domnia lui Iahve părea să se înstăpânească în lungul văii Iordanului, alungându-i departe pe cei mai mulţi dintre căutătorii ţărmurilor mării. Ei vor continua

să existe şi să reziste în felul lor propriu, rămânând împătimiţi căutători ai fericirii şi înţelepţi păstrători ai deşertului, care continua să le asigure viaţa.
Unii dintre ai au ajuns, târziu, în ţara Canaanului, lângă marea cea albastră. Dar deşertul venea mereu din urmă. Se apărau găsindu-şi salvarea unii în alţii: „Căci tare ca moartea este iubirea / Semnul ei ca o flacără a lui Dumnezeu / O cumpănă pusă veşnic întru alegere."

Ferestrele timpului, întunecându-se cu atât mai mult cu cât ne despărţim de trecut, ne arată totuşi până astăzi că, între cunoaştere şi fericire stăruia, ca între întuneric şi lumină, nu hotarul de netrecut, ci miraculosul spaţiu al blândei lor contopiri, care înseamnă chiar zorii spiritului omenesc liber.

1.1.3. Călătoriepe Nil. Egiptul de Jos

Numele Egiptului, preluat astfel după numele grecesc al Memphisului, Aigyptos, capitala sa, a intrat în conştiinţa lumii după descifrarea scrierii sale de către Champollion, pe vremea lui Napoleon I, pe Piatra de la Rosetta, în delta Nilului. Are un text bilingv, scris cu hieroglife traduse în greceşte.

Istoria ţării de pe Nil a început cu mii de ani în urmă, a cuprins 36 de dinastii şi s-a încheiat prin cucerirea romană şi apariţia creştinismului.

Dar viaţa umanităţii întregi începuse la izvoarele Nilului, cu mult înainte, după cum spune *Cartea morţilor*, textul sfânt al egiptenilor: „există un loc de unde se trage Nilul. E o cetate veche, Abu, care a început odată cu lumea. Acolo, departe, spre sud, se află ţara creată înaintea tuturora. În ea a coborât pe o scară zeul Ra şi i-a făcut pe primii oameni. Acolo se află două peşteri de unde ţâşnesc izvoarele Nilului. Potopul a venit pe Pământ de acolo. Zeul Nil, odihnit în peşteri, şi-a regăsit puterea. Apa lui curge şi acoperă grădinile întregului Pământ."

Civilizaţia romană avea să impună alte legi, diferite de cultivarea pământului şi de vechiul cult al morţilor din Egiptul antic. Târziu, un învăţat roman avea să le vadă, să le admire şi să le compare cu vechii zei greceşti şi asiatici. El venise într-o călătorie fără preget prin Africa de Nord, traversând Mediterana şi Nilul către oaza Fayum, unde-şi va fi găsit sfârşitul, lăsând să fie îngropat în sarcofag pictat cu chipul lui, după legile locului. Până astăzi se văd pe peretele de nord al unei săli a Muzeului Egiptean din Cairo ochii lui flămânzi de cunoaştere. Astfel va fi cugetat înţeleptul: „Moartea e astăzi în faţă-mi ca un drum fără ploaie. Ca o luminare de ceruri printre nori, ca dorinţa veşnică a necunoscutului. Nimeni n-a venit de Dincolo, de soarta-i să ne deie seamă, ori, de nevoi, să-şi ceară partea. De inima ţi-e cupă de-ntuneric, n-ai cale de ales. Dorinţa tu urmează-ţi, fericirea şi împlineşte-ţi viaţa aicea, pe pământ." (*Cartea morţilor*).

Înţeleptul roman găsise nemărginirea doar în Egipt. Nilul repeta pe Pământ axa S-N a Căii Lactee de pe Cer. În lungul lui viaţa se afla de-a dreapta, către Răsărit, iar locurile morţilor de-a stânga, spre apusul zilnic al veşnicului Ra. Piramidele şi Sfinxul sunt la stânga Nilului, cetăţile erau la dreapta. În barca lui reveneau în fiecare noapte sufletele peste Nil înapoi, către viaţă. Invers decât luntrea lui Caron la greci, luntrea egipteană era făurită întru slava vieţii şi a Soarelui. Rugăciunea lui Amenhotep al IV-lea era aceasta: „Te ridici frumos la orizontul Cerului, o, viule Athon, care trăieşti de la începuturi! Când străluceşti la capătul Răsăritului, umpli orice ţară cu frumuseţea Ta! Eşti frumos, eşti mare, scânteiezi! Cât de multe-s lucrările tale, tainice ochilor noştri! O, Doamne cel unic şi neasemuit! Ai făcut Pământul după vrerea Ta, aşa cum, singur, i-ai făcut pe oameni, vitele şi vietăţile lumii, toate cele ce-s pre Pământ, fie că aleargă pe picioare, fie că urcă spre înălţimi cu aripa.” (*Cartea morţilor*).

Djoser, primul faraon care a construit o piramidă de-a stânga Nilului, după modelul vechi de când lumea al chinezilor, care o făceau însă adâncită în pământ, apoi după modelul mai nou al regilor nabateeni, care o săpau în basorelief pe faţada muntelui, ştia poate că repetă gesturi vechi de când lumea, dar, flămând de necunoscut ca şi înţeleptul roman, şi-a lăsat în încăperile lui subterane, de Dincolo, înguste şi oblice tunele de comunicare cu Dincoacele lumii de peste Nil şi cu Cerul nemărginit al lui Ra. Turmele îngropate alături, în Serapeum, abia aşteptau întoarcerea lui către viaţă. Înţeleptul roman, sosit în corăbiile centurionilor, n-a priceput mai întâi nici cine erau, nici cui se rugau leii de la Memphis. Între ape şi deşert sufletul lui s-a rugat vechiului scrib egiptean să-i spună istoria lui Ramses al II-lea din a XIX-a dinastie, cel mai mare faraon al tuturor timpurilor, cel care-i biruise pe hittiţii din Asia Mică, urmaşii lui Iafet, fiul lui Noe, găsind acolo şi leii, şi hieroglifele – care erau şi nu erau ca pe Nil. El, înţeleptul roman, măsura timpul cu ochii cuceritorului care stăpânea deopotrivă tribul Parisiilor, Vindobonna, Dacia Magna – patria geţilor veşnici, Nilul şi Asia Mică. Vedea astfel apusul unei lumi plină de glorie şi mister, ca şi răsăritul alteia, făcută după măsura popoarelor mării, adică a raţiunii omeneşti. Fiindcă Ulpia Traiana fusese iniţial, ca şi Histria şi Tomisul, colonie grecească. Mediterana, cândva colindată de fenicieni, a fost, înainte de a deveni Mare Nostrum, o mare grecească. La hotarul dintre lumi înţeleptul roman şi sfinxul egiptean s-au întâlnit şi-şi vor fi transmis amintiri şi speranţe. Dar numai înţeleptul pricepea cum alunecă spre trecut, în valea morţii veşnice, piramide şi temple, sarcofagele aşezate pe axa N-S, a originilor vitale ale omenirii înseşi: „O, mie, vremelnicul pe Pământ! Aruncaţi apa cea curăţitoare pe trupul şi pe faţa mea, ca să pot vedea lucrurile cele de taină. Lepădaţi lângă mine darurile către zei, ca eu să le dau în schimbul puterii de Dincolo. Mi-au pus numele pe locul unde şade Osiris, primul între cei dinspre Apus, stăpânul Nemuririi, făcătorul legii pe marele Tărâm şi arăt calea către stăpânul Vieţii. Eu sunt legea pentru trecerea în lumea cealaltă. Eu miros încă a pământul de aici, înainte de a mirosi valul care saltă sufletul.” (*Cartea morţilor*). La fel ca în *Cartea morţilor* trebuie să-şi fi spus şi înţeleptul de la Fayum, după ce străbătuse Mediterana, calea vie a Nilului şi deşertul, după ce descifrase misterul mormântului egiptean. Se va fi întrebat poate cum trecuseră din Egipt spre insula Creta chipuri, semne şi nume, cum de-l preluaseră

grecii pe taurul Amon-Ra, făcând din el Minotaurul ucis de om şi pe Io, zeiţa nebună, vaca alergând peste Bosphor (care înseamna, la tracii dardani, chiar „Pasul Vacii"), până departe, spre nord (şi până târziu, în Evul Mediu, pe stema moldavă) şi în numele căror credinţe romanii se adăpaseră la izvoarele greceşti, cretane şi egiptene. Între Roma şi Petra, plutind pe deasupra apelor vii ale Mediteranei, pretutindeni, s-au împrăştiat pe căile Imperiului semnele Egiptului, odată cu înţelepţii romani.

Dar ochii acelui înţelept roman de la Fayum, aşa cum se mai văd încă pe sarcofag, ne spun că înţelesese sensul egiptean al marii căi a destinului: „Tare ca moartea este iubirea. Jăratecul ei ca un foc, o flacără a Celui de Sus. Ape puternice nu pot stinge iubirea, nici torentele a o îneca. De-ar da cineva tot avutul casei sale pentru iubire, nimeni nu i-ar ţine socoteală. Viaţa lui este a lui pentru sine."

După misterele Egiptului omul avea deci să fie din nou dăruit lui însuşi. În Cer şi pe Pământ apăreau alţi zei şi alte credinţe. Civilizaţia egeeană şi-a luat definitiv rămas bun de la zeii egipteni. Cerul devenea mereu mai omenesc, misterul mereu mai departe. Ultimul faraon avea să vadă cum norii şi furtunile de sus coborau, mereu mai adânc şi definitiv, în sufletul omului şi acopereau ochii întrebători ai înţeleptului roman. Grecii fuseseră ultimii care mai citiseră cu sensul lor profund şi real hieroglifele egiptene. Romanii nu le-au înţeles. De dincolo de Mediterana, învăţatul roman aducea legile altei lumi, dar şi intuiţia frumuseţii lumilor vechi. Încet şi sigur, mitul lăsa locul istoriei terestre şi numai ei. Un alt model se anunţa pe planeta mică a civilizaţiei europene şi el aparţinea lumii greco-latine, care filtrase toate lumile trecute, aspirase ceea ce se potrivea măsurii ei şi trimisese în neant tot restul. Dar oare, îl trimisese cu adevărat?
Înţelept fiind, romanul de la Fayum ştia că nimic din ceea ce trăise milenii la rând Egiptul și toată mediterana de Răsărit nu mai exprima un mod de viaţă, cât respectarea unei memorii, poate a însăşi apariţiei omului pe pământ. Pe apele Mediteranei se răsfirau atunci, în clipa incertă dintre veacurile de dinainte şi de după Hristos, nu modele de existenţă venind din trecut spre viitor, universuri care să permită creşterea civilizaţiei umane, ci doar noi înţelesuri care făceau din ele strălucitoare sfere ale creşterii artelor. Insularii din Marea Egee (atunci Carpathicum), civilizaţia cretană şi, mai târziu, civilizaţia greacă au preluat Egiptul ca artă şi aproape nimic din modul lui de viaţă. Amon Ra, marele zeu al Egiptului, înfăţişat printr-un taur, a fost ucis ca Minotaur în insula Creta, de un simplu muritor. Purificate, liniile artei egiptene au devenit pentru Grecia un punct de plecare chiar al modernităţii universului grecesc. Ochii întrebători ai înţeleptului roman fuseseră ultimii care priviseră, de la Fayum, clipa de cumpănă dintre două lumi: aceea a aspiraţiilor solare ale egiptenilor şi aceea a raţiunii omeneşti a grecilor. „Divin eter, voi, vânturi iuţi, talazuri largi cari vă-nălţaţi vuind din râuri şi din mări, tu, Gea, pământul, mama tuturor, tu, roată atoatevăzătoare a Soarelui părinte, priviţi un zeu pe care-l pun la caznă zei mai mici! Ani lungi, fără număr, mă voi zbuciuma strivit de dureri, umilit, ferecat în lanţuri pe cari pentru mine le-a dat la lumină stăpânul cel nou al celor etern fericiţi." Astfel îşi rostea plângerea către marele Cosmos primordial înlănţuitul Prometeu, Titanul cel de dinaintea zeilor, care furase chiar focul de la Amon Ra şi-l dăruise oamenilor. Amintirea celor vechi n-a păstrat locul naşterii Titanilor, ci doar,

similar cu naşterea lui Osiris în Egipt ori a lui Ialù în Fenicia, a păstrat amintirea apariţiei sale din însăşi forţele primordiale ale planetei şi cerului, Gea şi Uranus. Aşa cum, pentru egipteni, Osiris a fost strămoşul oamenilor, pentru lumea greacă făuritorul lor a fost Prometeu. La fel ca mai târziu Dumnezeu pentru creştini, el a modelat omul din pământ şi i-a insuflat focul vieţii. Iar fiul lui Prometeu, Deucalion, a făcut să renască specia umană după potop. Prometeu şi ceilalţi Titani alcătuiesc începuturile Pantheonului grecesc de dinainte de naşterea lui Zeus pe muntele Ida, din insula Creta şi de dinaintea constituirii Olimpului însuşi ca Pantheon zeiesc făcut după modelul cetăţii pământeşti.
Credinţe foarte vechi, din Asia, Anatolia, Egipt și Epir, au pătruns mai întâi în insulele Mediteranei. Insularii din Ciclade, din Creta, din Eubeea şi apoi din insulele Sporade au fost primii care au asimilat modelele spirituale ale lumilor vechi. La intersecţia tuturor vânturilor, aceste mici insule pietroase din marea Egee au fost primul indiciu al unei alte civilizaţii, care va preţui mai presus de orice raportarea la natură şi la lume făcută după măsura capacităţilor şi a minţii omeneşti. Prometeu, care făcuse din om egalul zeilor, răzbunându-se astfel pe noile forţe care-i înlăturaseră pe Titani, a fost înlănţuit de stăpânul noului Pantheon în Scytia, printre geți (ca și Ovidiu mai târziu), locul dintre Dunăre şi Marea Neagră numit astăzi Dobrogea, în afara lumii civilizate, adică greceşti. El a fost plâns de toţi aceia care-l impuseseră insularilor şi lumii greceşti. Cultul morţilor, în formele lui sublimate şi extatice, ca o speranţă a mântuirii prin reînviere, s-a păstrat continuu, de la egipteni până astăzi, traversând toate ciclurile de civilizaţie şi strălucind cu puteri schimbătoare în jurul Mediteranei. Speranţa renaşterii s-a dovedit a fi cea mai puternică în om, un ax al conduitei lui spirituale, morale şi sociale. În numele acestei speranţe oamenii s-au respectat, s-au iubit, s-au perpetuat şi s-au ucis între ei. O mai fac şi astăzi.

Acolo, departe, în timp, la începuturile lumii greceşti, insularii din Mediterana au luptat până la capăt pentru apărarea unei noi ordini a Lumii. Fiindcă aceea a fost prima nouă ordine a istoriei omeneşti. Vocea democraţiei contra vocii sclaviei, raţiunea umană împotriva revelaţiei divine, mintea împotriva forţei brutale. Atunci, în mileniile de dinaintea erei creştine, au fost consfinţite, uneori în paralel, alteori mai târziu decât în alte civilizaţii mediteraneene, legile şi valorile lumii de astăzi. Ceea ce deosebea un cetăţean de un barbar nu erau nici cunoaşterea, nici cultura. Era respectul legii şi conştiinţa democraţiei, a dreptului fiecărui cetăţean (cuvântul vine de la de la cetate, om al cetăţii, oricare om) de a se exprima pe el însuşi, cu esenţa slui, în marele univers al cunoaşterii şi al culturii. Iason, cel căsătorit cu barbara Medeea, venită din nord, de pe pământul Colchidei, zonă aflată la est de Marea Neagră şi la sud de munţii Caucaz, în Crimeea de azi, teritoriu cândva al cisiţilor, avea să-i amintească celei ce şi-a ucis copiii: „Ai căpătat mai mult decât ai dăruit. Să-ţi lămuresc: întâi că locuieşti pe un pământ hellen şi nu barbar. Ai cunoscut dreptate, legi, le-ai folosit, n-ai mai trăit de capul tău. Ai dobândit renume. De-ai fi locuit în fundul lumii, nimeni nu te-ar fi ştiut.”
Insularii şi toţi cetăţenii cetăţilor greceşti unite pentru prima oară în ceea ce se numeşte până astăzi o ligă – Pentapolis – au apărat cu sabia, dacă a fost nevoie, toate aceste valori. N-au cedat în nici un punct. Au colonizat Pontul Euxin până în Colchida, lăsând

cetate lângă cetate în Sciţia barbară: Callatis, Tomis, Histria. Pavăza lor ne mai apără încă împotriva tuturor întunecărilor temporare ale istoriei. In cele mai grele momente ale fiecărui popor izbucnesc la lumină valorile adevăratei democraţii greceşti. Pantheonul grec, familiile de zei şi marele Zeus însuşi nu erau trimişii altor puteri, superioare, care să vegheze asupra nefericiţilor pământeni arătându-le a cui e Puterea şi spunându-le că le vrea Binele, ţinându-i în ascultare precum pe creştinii Evului Mediu Sfânta Inchiziţie, ci erau proiecţii ale legilor făcute de oamenii înşişi pentru propria lor lume. Iată cuvintele Hecubei cea de neam trac, regina troienilor, cei care aveau să întemeieze eterna cetate a Romei: „O, Tu, temei al gliei ce pe glie îţi ai lăcaşul, oricine ai fi, Tu, care eşti greu de cunoscut, o, Zeus, fie că eşti necesitatea firii, fie că eşti doar cugetul senin al oamenilor, Te slăvesc! Pe căi ascunse Tu duci, după dreptate, toate cele ce-s muritoare…"

1.1.4. Călătorie pe Nil. Egiptul de Sus

Undeva, departe, spre ecuator, pe pământul fierbinte al Africii, izvorăşte cel mai lung fluviu al planetei: Nilul. El are peste 6500 de kilometri şi traversează şapte ţări: Burundi, de altfel din lacul Tanganika iese Nilul Alb, Ruanda, Kenya, Congo, Sudan, Etiopia, unde se află al doilea izvor, Nilul Albastru şi, în sfârşit, Egiptul, aflat pe ţărmul Mediteranei, în care se varsă apele fluviului. Triburile africane s-au închinat, milenii la rând, acestui miraculos zeu al fertilităţii care este apa. Indiferent de numele pe care le poartă Nilul: Kasumo, Kagera, Victoria, formând lacul cu acelaşi nume, Kioga, Bahr-el-Djabel (Nilul Alb) ajunge la Karthum, unde-şi uneşte cursul cu acela al Nilului Albastru, venit din Etiopia şi intră astfel în Egiptul de Sus, etalându-şi cele şase cataracte impunătoare, care-l fac să coboare treptele munţilor Abisiniei, aruncându-se curajos în plin deşert spre a se uni cu apele albastrei Mediterane.

Cele mai vechi civilizaţii ale Pământului au existat de-a lungul acestui fluviu care străbate Marele Rift African, linia unde s-a închegat, la începuturile sale planetare, chir continentul. Acum 20 de milioane de ani, pe când Homo Sapiens se năştea din Australopitecus Africanus, apele acestui fluviu străbăteau ţinuturi cu vegetaţie luxuriantă. Câmpiile şi munţii adăposteau animale, rădăcini şi fructe, peşteri numai bune pentru om. Mai apoi, strămoşii popoarelor Africii şi-au împodobit viaţa cu obiecte din aur. Şi, mai târziu, în peşterile vechi, peste desenele rupestre, a apărut semnul crucii. Creştinismul copt, de rit ortodox, arhaic este prima ramură creştină întinsă pe pământul Africii odată cu drumul Sfântului Simion, discipolul lui Iisus. Astfel, monoteismul a prins rădăcini în Etiopia, unde, cu veacuri în urmă, fugise, trecând corăbiile pe braţele oştenilor, peste nisipurile deşertului, regina semită Sheba a Moabului, pierzătoare în lupta dusă în nesfârşitul deşert al Arabiei cu noile împărăţii de la Soare Răsare. Primii creştini, închinători ai unui unic Dumnezeu, au păstrat vechi obiceiuri ale triburilor lui Abraham, ca şi vechi tradiţii africane. Ei şi-au făcut bisericile în peşteri cu desene

rupestre în chip de icoane, ori le-au săpat adânc în piatra muntelui, aşa cum făcuseră şi nabateenii de la Petra. Au combinat ritmurile Africii cu acelea ale închinătorilor focului şi apei veniţi din Asia. I- au dăruit Nilului sufletele lor, lumini pieritoare pe apa eternă a tuturor trecerilor. În jurul Nilului oamenii continuă şi astăzi să se adune, recitând versete sfinte, la fel cu acelea egiptene rămase în *Învăţăturile regelui Akhty către fiul său Merikare,* o primă versiune, s-ar zice, a *Învăţăturilor lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*, apărută în urmă cu cinci mii de ani: ”Să faci binele cât eşti pe pământ. / Aruncă durerea cât colo, / N-o asupri pe văduvă, / Nu-l alunga pe urmaş / De pe câmpul părintelui său. / Atunci pe aceste locuri va domni legea./ Lasă-i numai lui Dumnezeu răzbunarea.”

Nilul aduce Mediteranei nu doar cel mai mare volum de apă, ci şi cea mai complexă dintre civilizaţiile care-o mărginesc. Popoarele africane i-au dăruit Egiptului doar o parte a specificului său. Civilizaţia egipteană însă a fost şi altceva. Culturile africane nu pot explica statura colosală a templelor de la Abu Simbel, Theba – adică Luxor – Karnak, de la Philae, Tell el Amarna – adică Akethathon. Ele n-au apărut dintr-odată în Egiptul de Sus. Faraonul Menes, fiul Adamului egiptean numit Osiris şi nepotul zeiţei Isis – numele de pe Nil al lui Ishtar, marea zeiţă a Mesopotamiei – a fost primul care a unificat Regatul de Sus, din sud, al lui Neken, cu Regatul său, cel de Jos, aflat în nord. Nimic încă nu era colosal în statura vieţii egiptene din Vechiul Regat. Populaţii diverse trăiau din cultivarea pământului şi din păstorit. Expansiunea civilizaţiei egiptene a început pe Nil din deltă spre cataracte. Până astăzi ele sunt numărate invers, prima cataractă fiind - de fapt – în sensul curgerii apei, a VI-a, cea dinspre vărsare. De aceea vestigiile Regatului Vechi se aflǎ în Egiptul de Jos, iar ale Regatului de Mijloc şi Regatului Nou, apărute mai târziu, în Egiptul de Sus. După prima cataractă călătoria pe Nil ne duce spre Abu Simbel, locul marilor coloşi, cufundat astăzi în apele lacului Nasser prin ridicarea barajului de la Assuan. Alături, la Deir Amba Samaan se află mânăstirea Sfântul Simion, în amintirea locului până unde a ajuns acesta propovăduind credinţa în unicul Dumnezeu şi fiul său Iisus. Mutate ceva mai departe, pe mal, uriaşele statui monolit, a lui Ramses al II-lea şi a soţiei sale, Nefertari, de câte 10 m, privesc neclintit răsăritul de unde Ra, soarele sfânt, împrăştie zilnic viaţa în lungul marelui Nil.

Acolo, în vechea Thebă, marele Ramses, din a XIX-a dinastie, s-a gândit cum să atingă marginile lumii cunoscute şi să aducă binecuvântarea civilizaţiei egiptene până dincolo de marea cea mare. Îi va fi numit sălbatici pe babilonieini şi hittiţi, fără să ştie nimic despre vechimea şi rafinamentul acelor lumi depărtate. A trecut deci peste ţara Canaanului şi le-a cucerit. Dar victoria finală n-avea să fie a Egiptului, căci Iahve prezisese demult triburilor lui Abraham: „ Nu vă temeţi să coborâţi în Egipt, căci mari va să fiţi în viitor. Va să cobor cu voi în Egipt şi cu voi va să mă întorc.” (*Geneza*, XLVI, 2-4)
Theba a păstrat amintirea marii glorii a cuceritorului Ramses al II-lea. Aleea cu sfincşi care lega Theba de Karnak, dedicată reginei Hatsepsut, ca şi palatul Ramasseum, celebrând în hieroglife pline de patos luptele faraonului, au înscris o pagină de glorie eternă în istoria Egiptului. Mumificat ca un zeu ce se va întrupa iarăşi într-un om, îngropat împreună cu o corabie lungă de 52 de metri şi cu toate bunurile unei existenţe

fastuoase, marele Ramses al II-lea aşteaptă de milenii clipa fericită când îndepărtata Mediterană va să-i surâdă din nou cu chemarea apelor ei. Valea Regilor, Valea Nobililor şi Valea Meseriaşilor, cuprinzând peste 400 de necropole, amintesc de fastul unei lumi pe care nimic n-a egalat-o în vremurile vechi prin soliditatea construcţiilor.

Numai că, dinspre Mediterana, s-a auzit peste timp o alt fel de chemare. Era vocea popoarelor mării, tracii, grecii şi romanii, care vor cuceri uscatul venind dinspre ape. La Kom Ombo şi în vechea Thebă fastul adus de Alexandru Macedon şi Ptolemei, apoi fastul roman vor străluci înlăturând ordinea egipteană a vieţii şi a morţii. Noi filosofi şi noi filosofii au lăsat noi ruine, departe, pe Nil, la sud de Mediterana, în Egiptul de Sus. La Tel Amarna, cândva, un faraon semit, care şi-a schimbat numele din Amenhotep al IV-lea în Akhethaton, a întemeiat o nouă credinţă: în Aton, discul solar, unicul zeu. El a întemeiat, cu numele lui, o nouă capitală a regatelor unite şi a făcut să răsune pe deasupra întregului Egipt acest imn de slavă zeului unic Aton, asemănător cu Psalmul 104 de mai târziu, din *Biblie*, dedicat lui Dumnezeu: „Te ridici frumos la orizontul cerului / O, viule Aton, care trăieşti de la începuturi. / Când străluceşti la capătul Răsăritului / Umpli orice ţară cu frumuseţea Ta. / Eşti frumos, eşti mare, scânteiezi. / Cât de multe-s lucrările tale, tainice ochilor noştri! / O, Doamne cel unic şi neasemuit! / Ai făcut Pământul după vrerea ta / Aşa cum, singur, / i-ai făcut pe oameni, vitele şi vietăţile lumii, / Toate cele ce-s pre pământ, / Fie că aleargă pe picioare, / Fie că urcă spre înălţimi cu aripa.”

Alungat şi ucis, faraonul care purta numele cetăţii lui, a lăsat loc celui mai bogat şi mai cunoscut faraon al Egiptului: Tutankhamon, ultimul din a XVIII-a dinastie a Regatului Nou. De fapt, numele acestui frate al frumoasei Nefertiti era Tut. Odată cu zeificarea prin moarte, i s-au adăugat hieroglifele ankh – suflet şi amon – soare. Tutankhamon se pregătea să-şi unească sufletul cu marele tot care era Amon, spre a se putea, cândva, reîntrupa ca om. El a mutat din nou capitala la Theba, Luxorul de astăzi şi a continuat să domnească fiind deopotrivă mare şef de oşti şi mare preot. Aşa avea să rămână până la Ramses al II-lea din a XIX-a dinastie. Apoi puterea Thebei a scăzut. Numai marii preoţi străbăteau aleile cu sfincşi – un ciudat calendar în piatră – şi treceau cu barca spre insula Philae, la marele templu. Faraonii s-au mutat în deltă, la Tanis, recunoscând puterea crescândă a Mediteranei, care-şi trimitea faima pe deasupra nesfârşitului deşert şi a întinselor ape ale Nilului.

Vuietul vaselor de luptă prin care se anunţau Popoarele Mării, ca şi oştile trimise de Assurbanipal, regele dispreţuitului Babilon, au făcut să se cutremure Theba din temelii. Pe insula Philae – de altfel şi numele care se păstrează e dat de romani – vor fi venit legiuni obişnuite cu drumurile lungi, de la Roma spre deşertul Arabiei, ori spre Africa. Oşteni pe trei continente, romanii au influenţat Egiptul tot atâta cât s-au lăsat influenţaţi de el. Oaza Fayum păstrează până astăzi semnul miraculos al întâlnirii dintre cele două mari culturi. Romanii au învăţat, de la cultul egiptean al morţilor, să folosească sarcofage de piatră şi să-i mumifice pe cei aleşi. Dar i-au învăţat, la rândul lor, pe egipteni să-şi umanizeze zeii şi să renunţe la hieratismul picturii lor. Omul pictat din faţă, în atitudini normale, ne transmite, de dincolo de piatra sarcofagului, gânduri ca acestea, păstrate în imnurile târzii ale Egiptului: *Imn către Hathor*: „Vino, strălucito, care te hrăneşti din

cântece! / Căci temeiul inimii tale e dansul. / Te chem pe tine, care luminezi cu bucurie / Clipa când te roteşti! / Pe tine, fermecată de dans în miezul de noapte!”

Sau acest *Imn de iubire*, atât de surprinzător prin adâncimea sentimentului exprimat: „De şapte zile nu mi-am văzut iubita. / Melancolia îmi străbate fiinţa. / Inima mi-e grea. / Până şi viaţa mi-am uitat-o. / (…) / Ce bine-i să umbli pe câmpuri / Dacă eşti iubit! / Cum plânge glasul lişiţei / Prinsă-n capcană, / Aşa nu pot scăpa de gândul la tine, / Care mă strânge.”

Astfel de versuri sunt semnul limpede că undeva, în inima Africii, în Egiptul de Sus, acolo unde Nilul era egalul Căii Lactee, pătrunsese adânc sunetul terestru al Popoarelor Mării, zvonul depărtat şi inegalabil al Mediteranei. Mătasea apelor ei, colindate de trireme, a dus însă până departe, la hotarele nordice al Romei, înţelesul egiptean al morţii ca o veşnică trecere spre necunoscutul altei vieţi, spre Lumea de Dincolo. În oglinzile apelor romanii au văzut ceea ce egiptenii ştiau de milenii: reflexe ale multitudinii lumilor posibile: „Moartea e astăzi în faţă-mi, / Ca un drum după ploaie. / Ca o luminare de ceruri printre nori, / Ca dorinţa veşnică a Necunoscutului.”

Iar egiptenii au învăţat de la romani că, dincolo de multiplicatele oglinzi ale apelor şi de amăgirea mării, omul rămâne egalul lui însuşi, singurul care luptă să-şi afle calea, Edenul, menirea, ca în acest *Cântec al lui Antef*, temerarul: „Nimeni n-a venit de Dincolo / De soarta-i să ne deie seamă / Ori de nevoi să-şi ceară partea. / De inima ţi-e cupă de-ntuneric / N-ai de ales: / Dorinţa tu urmează-ţi, fericirea / Şi împlineşte-ţi viaţa / Aicea, pe Pământ…!”

Viaţa ca o trecere continuă, o barcă plutind pe apele Nilului dinspre izvor spre marea cea mare a Mediteranei, viaţa ca o luptă dusă cotidian, pe pământ, până la sfârşitul sperat, care era regăsirea Edenului pierdut, iată sensul călătoriei pe Nil de la cataractele începutului către deltă. Fluviul cel mai lung al planetei a fost, chiar pentru Egiptul antic, simbolul vieţii pe planeta Pământ.

Născut de Cer, omul trăia lângă apa care-i amintea de originea lui celestă, astfel încât, graţie apelor ei, să se poată întoarce, cândva, în Cerul originar. Pentru Egipt Nilul şi Mediterana erau doar căi ale Cerului, ale Edenului de început.

Mesopotamia, hittiţii, fenicienii şi perşii au construit şi ei cetăţi, şi-au rotunjit viaţa în jurul unor simboluri puternice. Edenul ca bogăţie de ape, un drum al regăsirii de sine. Dar numai în Egipt regăsirea de sine însemna şi o regăsire a Cerului. Apa, focul, calea vieţii sunt doar treceri dinspre Pământ spre Cer. Acest vector al existenţei pe care l-a moştenit creştinismul este în întregime o descoperire a vechiului Egipt. În aşteptarea contopirii ultime cu marele Univers, iubirea omului pentru om a fost cheia de boltă a întregii existenţe terestre: „Căci tare ca moartea este iubirea. / Jăratecul ei ca un foc, o flacără a lui Dumnezeu…/ Ape puternice nu pot stinge iubirea, / Nici torentele a o îneca. / De-ar da cineva tot avutul casei sale pentru iubire / Nimeni nu i- ar ţine socoteală. / Viaţa lui este a lui pentru sine".

1.1.5. Calendarul şi magia piramidei

De ce oare este omul atras şi astăzi de ciudatele piramide? În China antică morţii erau puşi într-o piramidă în trepte săpată în pământ, cu vârful în jos. Tot în trepte, dar deasupra solului, erau şi piramidele mayaşe, la fel ca aceea a lui Djoser din Saqqara, în Egipt. Magia piramidei pare să fie la fel de veche şi unitară pe pământ ca şi cultura umană. Cetatea Ur, cetăţile din Mesopotamia, templele de la Abu Simbel sau Machu Pichu în Anzi au acelaşi tip de contraforţi, veşmintele de cult ale incaşilor şi egiptenilor erau asemănătoare, scrierea hieroglifică la hittiţi, egipteni şi mayaşi se închidea în fraze prin acelaşi tip de cartuş magic, care presupunea unitatea Cerului cu Pământul în întregul numit univers. Mai putem oare astăzi înţelege sensurile magice ale vieţii la începuturile ei? Dar unitatea virtuală a Lumilor Vechi?

Materialul cel mai bogat îl oferă calendarele. Raportarea omului la Timp, plasarea lui în universul astral şi pământesc au fost, dintru începuturi, măsura spiritului căutător. În vreme ce, în Europa, Asia şi America de Nord mai existau calendare megalitice, precum cel de la Stonhenge în Marea Britanie, acela din insula Malta sau de la Sarmisegetuza în Dacia, ori alte semne megalitice, ca statuile uriaşe din Oceania ori vasele de incinerare de acelaşi tip din China şi de pe coasta de vest a Americii de Nord, alte sisteme de raportare la lume şi timp se practicau în sudul Asiei, Africa şi America de Sud. Calendarul egiptean cu aleile de sfincşi de la Abydos avea în vedere, ca şi în Mesopotamia, anul de 360 de zile, măsurat în 12 luni a câte 30 de zile, plus 5 zile şi jumătate. Acest an cosmic, calculat după evoluţia pe Cer a Soarelul şi Lunii – ochii Cosmosului – văzute de pe Pământ, era dublat de unul împărţit în patru, nu după anotimpuri, pentru că Egiptul cunoaşte doar trei anotimpuri – inundaţiile, recolta şi seceta – ci după punctele cardinale. Probabil egiptenii măsurau nordul şi sudul după cursul Nilului. E cert că reprezentau punctele cardinale prin 4 maimuţe- zei. Fiecare avea în subordine 4 cupluri zeieşti alcătuind împreună un grup de 9 entităţi, cifră magică la chaldeeni, ca şi în Egipt. Calendarul incaş păstrează şi el amintirea maimuţei ca perioadă fertilă, aflată sub semnul constelaţiei cu acelaşi nume, o constelaţie formată din Ursa Mare şi Leu. Zeul egiptean Toth, un fel de părinte al zeilor, ca Iahve la semiţi ori Zeus la greci şi Jupiter la romani, era el însuşi înfăţişat printr-o maimuţă.

Iată ce-i spune Toth lui Horus, părintele primului faraon şi fiul lui Osiris, creat de Ra din împreunarea lui Sib, Pământul şi Nut, Cerul (precum, mai târziu, la greci, din împreunarea Titanilor Uranus şi Gea): „Trezeşte-te, Horus! Barca marelui Ra, zeul Soarelui, s-a oprit din drum ca să-i cinstească pe Horus şi pe mama sa, Isis. E voinţa zeilor ca eu, Thot, să am grijă de Horus, copilul divin. O, Horus, trezeşte-te şi trăieşte pentru mama ta! Osiris, un fel de Abel ucis de fratele lui cel rău, Seth, a devenit zeul trecerii în lumea de Dincolo, preluat de greci sub numele Caron. El umbla cu barca, noapte de noapte, pe apa dintre câmpiile lui Ialu, cărora le corespundea în cer Ursa Mare. Ialu, denumire feniciană a lui Osiris, trece cu barca vegheată din înalt de Ra, douăsprezece

ceasuri ale nopţii dinspre apus spre răsărit, iar douăsprezece ale zilei dinspre răsărit spre apus, deci dinspre viaţă spre moarte. Simbolul trecerii prin timp rămâne mereu Nilul. El separă şi uneşte deopotrivă lumea fiinţei de a nefiinţei. Nilul nu este, în ordinea similitudinii dintre lumi, ca organizare spaţială a Timpului, decât reflectarea Căii Lactee pe Pământ. Viaţa terestră în jurul Nilului şi viaţa de Dincolo în jurul Căii Lactee erau cele două oglinzi în care se reflecta omul, înainte şi după pragul numit moarte pământeană. Numele constelațiilr este reflectarea în Cer a Pământului. Aşa cum creaţia divină care era omul avea o parte eternă, sufletul, zeul avea o parte pământeană, trupul. Similitudinea celor două lumi era la egipteni perfectă şi ea a dus la cel mai complex cult al morţilor din câte a lăsat istoria civilizaţiilor omeneşti. Acest cult a rămas pentru regatele vechiului Egipt fundamentul întregii existenţe.

Piramida îi asigura celui dus legătura dintre cele două lumi. De aici magia ei rezistentă în timp. Prin ea fiinţa creată, omul, comunica în chip direct cu creatorul ei şi se putea întoarce înapoi, la viaţa terestră, anulând astfel trecerea timpului însuşi. În interiorul piramidelor, pe lângă palatele de locuit, cu hrană, veşminte şi servitori, cu barca pregătită pentru marea traversare, existau înguste coridoare oblice, un sistem complicat de comunicare cu steaua Sirius, după mişcarea căreia se măsurau revărsările Nilului, adică anotimpurile, deci Timpul însuşi. Mai mult decât atât: întregul complex de la Gizeh, cu piramidele lui Keops, Kefren şi Mikerinos, cu sfinxul, sunt plasarea în lungul Căii Lactee pământene – Nilul – a constelaţiei Orion, săgetătorul. Erau deci repere spaţiale de orientare în cosmosul pământean, asemenea desenelor incaşe care proiectau pe Pământ tot constelaţia Orion, aşa cum se vedea în emisfera sudică, închipuind un păianjen. Regele inca şi faraonul aparţineau deopotrivă marelui Orion, se lăsau conduşi de steaua Sirius, îşi făceau viaţa lor şi a ţărilor lor după regula aceluiaşi timp cosmic.

Viaţa pământeană a fost atunci, la începuturile civilizaţiei pe care-o moştenim, reflexul nemărginitului univers. Faraonul şi regele inca întrupau pe pământ chiar deschiderea spre eternitate. Pe lângă celebra *Carte a morţilor* din Egiptul antic, *Biblia* stă mărturie despre alte filiaţii ale culturii egiptene, venite din Asia şi Orient, vădind, o dată în plus, marile migraţii ale lumilor vechi, care au asigurat circulaţia informaţiei şi unitatea culturală a planetei, vizibilă dincolo de toate deosebirile: „Acestea sunt generaţiile fiilor lui Noe: Sem, Ham şi Iafet, cărora li se născură fii după potop. (…) Şi fiii lui Ham: Cuş şi Mizraim şi Put şi Canaan. (…) Şi Mizraim născu pre Ludimi şi pre Anamimi, pre Leabimi şi pre Naftuhimi. Şi pre Patrusimi şi pre Casluhimi (din cari ieşiră filistenii) şi pre Caftorimi.” (*Facerea*, X, 1,6,13)

Misr este până astăzi numele semitic al Egiptului – doar grecii i-au spus Aigyptos – după cum vechiul Cuş se numeşte până astăzi Cisia, numele semitic al cusiţilor, „negrii galbeni”, cum le-a spus Dimitrie Cantemir în *Istoria Imperiului Otoman*, populaţii probabil turanice venite din Asia prin marea Poartă de Fier a Caucazului. Tot Cantemir scria că o parte din cisiţi a plecat în Africa. Nu greşea. Numele vechi al Nubiei (Etiopiei) era Cuş.

Cucerirea Egiptului de către Babilon a adus codul moral al lui Hamurabi până în umbra piramidelor. Lumea era „un cartuş” scris cu semne numai bune de descifrat, o uriaşă cutie ovală, un sarcofag orientat după axele paralele, ale Nilului şi Căii Lactee, pregătit pentru o înviere viitoare în marele tot al Universului. Capacul de deasupra era Cerul însuşi, partea de jos era Pământul, Soarele şi Luna erau ochii care vegheau la împlinirea legilor. Textele *Cărţii morţilor*, scrise în interiorul fiecărui sarcofag, ca şi în interiorul piramidelor, descriau căile de trecere prin câmpiile lui Ialu, numite în Egipt Duat, iar în greceşte Câmpiile Cimeriene, pământurile necunoscute ale sufletelor. Duat era dublat în Cer de Ursa Mare, simbol cuprinzător şi el în toate civilizaţiile vechi, parte, între altele, a constelaţiei incaşe a Maimuţei. *Cartea morţilor* era un fel de *Cod al lui Hamurabi* folosit în chip mai subtil, pentru reglarea raporturilor dintre oameni, Cer şi Lumea de Dincolo în marele Egipt.

Iată ce glăsuieşte chiar sufletul în timpul psihostaziei, adică al judecăţii de pe urmă, când zeii Horus şi Anubis, din a II-a eneadă (grupare de nouă zei), cei ce măsoară Binele şi Răul, cântăresc inima fiinţei duse spre a i-o recomanda lui Toth, zeul suprem: „N-am păcătuit împotriva oamenilor! N-am tulburat-o pe văduva mea! N-am minţit la judecată! N-am fost lipsit de bună-credinţă! N-am muncit mai puţin decât mi-a cerut stăpânul! N-am fost uituc! N-am fost ticălos! Nu i-am ajutat pe sclavi împotriva stăpânilor! N-am înfometat pe nimeni! N-am făcut pe nimeni să plângă! N-am ucis! N-am încuviinţat trădarea! N-am pângărit templele! N-am mâncat ofranda zeilor! N-am furat proviziile şi hrana morţilor! N-am înşelat la măsura de orez! N-am furat nimic! N- am folosit balanţă măsluită! N-am luat laptele de la gura copiilor! N-am vânat animalele sacre de pe păşuni! N-am străpuns cu săgeata păsările divine! N-am prins peştii din sfintele ape! N-am risipit apa în vreme de secetă! N-am stins vreodată focul ceresc! N-am prins boii de pe moşiile lui Ra! N-am nesocotit vreun zeu! Sunt curat! Sunt curat! Sunt curat!”
Lepădarea de păcate de trei ori, ca şi azi la creştini, era o condiţie a fericirii eterne în versiunea egipteană a căutării Edenului pierdut. Pentru marele regat de pe Nil, Edenul nu era apa albastrei Mediterane şi nici Nilul cel sfânt care umplea de roade pământul. Nu! Edenul era eternitatea constelaţiilor cereşti, acolo unde sufletul căpăta puterea de a se întoarce pe Pământ. Timpul ca durată, acesta era Edenul pentru egipteni. Cerul nocturn, marele univers, ca şi cerul diurn, stăpânit de marele Ra, Soarele arzător, ne amintesc de Nebo şi Mazda, zeul Cer şi zeul Foc al mezilor şi parţilor veniţi din Asia. Straturi diverse se culturi, triburi şi civilizaţii s-au suprapus pe întinderea marelui Egipt, niciodată asimilându-se ori contopindu-se într-o lume unică. Grecii şi romanii vor prelua stilul primitor al Egiptului şi vor face să existe şi să reziste, în jurul Mediteranei, alte mari imperii. Popoarele mării n-au cutremurat însă niciodată neclintirea eternă a coloşilor egipteni. Alexandru Macedon şi Ptolemeii vor zgâria abia suprafaţa deşertului fără capăt, lăsând urme de viaţă, semne ale unei armonii strict pământeşti, căreia Cerul i s-a refuzat. Doar tânărul Macedon, întrupat într-un colos la porţile Alexandriei, şi-a asimilat stilul egiptean, inclusiv în tentativa de a cuceri toate pământurile cunoscute vreodată de călătorii de pe mări, până în îndepărtata Melluha, India de azi, ţara originară a civilizaţilor pământeşti. El voia să refacă unitatea originară a lumii. O aspiraţie fără nume

şi fără hotar l-a absorbit spre inima Orientului. De acolo veniseră toţi zeii cu chip de animale – pisica, semnul fericirii pământene; vaca, întrupare a zeiţei Isis (Ishtar în Chaldeea), semnul fertilităţii; lupul Anubis, veghetor la intrarea sufletelor în lumea de Dincolo (și tracii aveau acest simbol); marele Amon Ra, zeul Soare, înfăţişat ca un berbec sfânt, Ibisul, pasărea Nilului şi Sobak, un Neptun al apelor cu chip de crocodil, zeul Memphisului. În sfârşit, un zeu suprem, Creatorul tuturor, cu chipul niciodată definit ori pictat, veghea din înalturi, la fel ca şi necruţătorul Iahve al triburilor lui Abraham, asupra zeilor şi a oamenilor. Altfel povestită, amintirea potopului – şi, odată cu ea, a pierderii de către om a Paradisului originar, stăpânea ca o fantasmă a trecutului în profunzimea tuturor celor 165 de capitole ale *Cărţii morţilor*. Pierdut şi regăsit odată cu Nilul, pentru triburile care proveneau din Ham, fiul lui Noe, Edenul terestru era doar reflexul unui loc niciodată aflat, dar mereu sperat: al fericirii eterne. Mutarea celui de-al doilea Paradis de pe malurile Mediteranei în sufletul ceresc al omului, prefigurează apariţia religiei lui Iisus, ne prefigurează, de departe, din trecut, pe noi, cei de astăzi.

Chipul împietrit într-o mască de aur al marelui faraon Tutankhamon, poziţia lui hieratică, având insemnele papirusului şi lotusului, cele două steme ale Egiptului de Sus şi de Jos, amintesc hieratismul de mai târziu al sfinţilor bizantini. Ochii lui deschişi prin vreme, parcă în întâmpinarea propriei sale nemuriri, la fel ca şi ochii lui Ramses al II-lea, marele cuceritor al ţărmului răsăritean al Mediteranei, privesc de fapt în „ochii Cosmosului”, Soarele şi Luna, încercând să ghicească din trecerea lor continuă, clipa de aur a întoarcerii la viaţă. Scris în Cer, destinul reîntrupării tuturor faraonilor a fost vestit omului dintru începuturi, odată cu trimiterea pe Pământ, de către Toth, marele zeu care a dăruit pământenilor scrierea sacră. La origini hieroglifele simbolizau deopotrivă cuvinte, concepte şi litere (ca şi astăzi în China), scriindu-se şi de la dreapta la stânga şi de la stânga la dreapta, ca şi de sus în jos ori de jos în sus, adică pornind din toate cele patru puncte cardinale ale lumii pământene şi Universului etern, spre centrul care era omul, iar în sens mai larg regatul Egiptului.

Astfel, credinţa creştină de mai târziu, că Pământul s-ar afla în centrul Universului, a început cu această viziune sacră. Vocaţia scrierii hieroglifice pentru unitate şi armonie poate să se fi pierdut în timp, prin simplificarea ei în scrierea hieratică. Omul creat voia astfel să devină egalul Creatorului său. Dar marele zeu s-a opus: „ Aduceţi aici Nilul cel sfânt, pe Chu şi pe Tafnut, pe Sib şi Nut, pe toţi zeii care erau de faţă pe când ne aflam încă în haosul începuturilor. O, Nut, strămoş al meu din care mă trag şi voi, zeii dintru început, iată că oamenii ieşiţi din ochiul meu divin, creaţia mea, se ridică împotrivă-mi. V-am chemat să-mi spuneţi ce credeţi dacă i-aş distruge.” Căderea Babilonului se anticipa astfel, în acest chip precis şi insolit.

Acest text, a cărui descifrare a devenit posibilă abia după înţelegerea hieroglifelor de către Champollion, are o semnificaţie aparte. Evidenţiază faptul că, la data scrierii lui, clima zonei era alta decât în prezent. Fiindcă zerul Toth spune în continuare: „Când va fi să-i chem în faţa tronului meu, aflând de soarta care-i ameninţă, vor fugi în pustiu, unde zeii protectori ai Egiptului nu-i vor urma.”

Pentru prima oară istoria lumii înregistrează faptul că salvarea omului ca entitate sieşi suficientă n-o aduce apa, ci deşertul cu nisipurile lui mişcătoare. Beduinii mai cred şi astăzi acest lucru, colindând fără încetare, pe cămilele lor, deşertul dintre Eufrat şi Nil. Fericirea a rămas un drum de parcurs înăuntrul fiinţei, spaţiul e doar peisajul, pretextul, amăgirea sufletului.

Acolo, la Theba, la Memphis şi la Heliopolis, la Tanis şi Tell el Amarna, au existat întregi şcoli de filosofie, a căror învăţătură este astăzi pierdută. Atunci, în mileniile vieţii egiptene, ceva profund s-a schimbat în om. Mii de triburi care colindaseră prin Asia, Arabia şi Africa, alcătuiseră cetăţi, cuceriseră teritorii, atinseseră ţărmul blând al Mediteranei, fie au ieşit din istorie, fie s-au ancorat pe pământurile deşertice din jurul mării şi marelui fluviu, au alcătuit ţări şi popoare, i-au considerat pe zei jumătate oameni şi s-au considerat pe ei jumătate zei. Au dăinuit astfel. Imaginea lor ca popoare vii a ajuns până la noi.

Grecii, veniţi de peste mare, au înţeles pilda egipteană, încercând şi ei să se opună Destinului, răzbunătoarea zeiţă Ananke şi să-şi stăpânească viaţa. Acest mod ciudat de a percepe fericirea ca o luptă continuă cu destinul, păcălindu-i pe zei şi supunându-li-se doar când nu se putea altel, a fost marea poartă de intrare a omului în lumea modernă. Totuşi magia piramidei a continuat să bântuie spiritele tuturor urmaşilor omului. Amintirea armoniei primare dintre Pământ şi Cer, dintre oameni şi zei a rezistat tuturor timpurilor. Bogăţiile ascunse în vastele palate subpământene din profunzimea piramidelor atrăgeau lumea măruntă a timpurilor mai noi prin chemarea incertă a eternităţii. Fără să ştie, jefuitorii de piramide, imitatorii obiectelor date la iveală, păstrau vie amintirea vremurilor când clipa şi eternitatea erau una, iar umanitatea fusese chiar cutia de rezonanţă a Universului.

Undeva, pe malul sudic al Mediteranei, crescuse un regat al Cerurilor, împrăştiase pe Pământ credinţa că omul îşi poate aparţine lui însuşi. Mai târziu, dincolo de terapia macabră cu praf de mumie şi aşezarea sub piramidă, meritul moştenirii egiptene a fost acela de a-l restitui pe om lui însuşi şi semenilor săi. Iubirea omului pentru om a părut atunci un cer înstelat, o salvare ultimă: „ Căci tare ca moartea este iubirea! / Jăratecul ei ca un foc, o flacără a lui Ra! / Ape puternice nu pot stinge iubirea, / Nici torentele a o îneca. / De-ar da cineva tot avutul casei sale pentru iubire, / Nimeni nu i-ar ţine socoteală. / Viaţa lui este a lui pentru sine.”

1.1.6. Noi împărăţii la Soare Răsare

Planeta Pământ, plutind prin spaţii, poartă cu ea mulţime de oameni. Aceştia sunt, ca şi ea, planete singuratice, care caută în cosmosul lumii marile idealuri călăuzitoare. Semnul apartenenţei la un popor sau la o cetate a umplut, veacuri şi veacuri, sufletul omenesc, a dat sens rotirii prin timp a sferei numită umanitate. Dacă chemarea apelor Mediteranei a fost înţeleasă milenii la rând ca simbol al permanentei întoarceri spre apele de început ale fericitului Eden, atunci oamenii

aveau să facă, din apropierea de ţărmurile ei albastre, idealul în jurul căruia s-au rotit popoare, cetăţi, împărăţii. Ieşirea la mare a rămas până astăzi marele vis de libertate şi de cunoaştere al sufletului omenesc. Mesopotamia, Elamul, Nabateea, Moabul au pierit de pe harta lumii cu visul acesta neîmplinit. Timpul avea să ivească noi aspiranţi la aceeaşi eternă glorie: atingerea mării.

Veac după veac, fenicienii şi perşii au făcut istoria la răsărit de Mediterana şi la apus de Eden. Triburi hittite şi semitice i-au format pe fenicieni la flacăra marii bătălii pentru supravieţuire. Ei au părăsit deşertul Kadesh împânzind munţii Libanului şi au văzut, de acolo, marea. Au zidit cetate după cetate în lungul ţărmului ei: Byblos, Tyr, Akko, Ashkelon, Ioppa, nume de cetăţi cu oameni iuţi şi întreprinzători, buni la comerţ şi socoteli. Fenicienii cunoşteau cuneiformele arameice, din care au făcut primul alfabet literal al lumii. Dar nu cunoşteau lumina credinţei în Iehova, unicul Dumnezeu. Închinători ai focului în Tyr, unde Baal cel rău, zeu devenit Hefaistos la greci, îi ardea pe necredincioşi şi închinători ai frumosului Adonai, devenit Adonis la greci, fenicienii îşi vor începe drumul prin istorie cu acest blestem: „Eu merge-voi înaintea ta / Şi netezi-voi înălţimile cele măreţe. / Sfărâma-voi uşile de aramă / Şi tăia-voi zăvoarele de fier. / Şi-ţi voi da tezaurele întunericului / (…) / Ca să se ştie de la Răsăritul soarelui la Apus / Că afară de mine nu este nimenea.” (*Isaia*, XLV, 1-3,6). Ameninţarea, simţită încă dintru începuturi pe urmele lor, i-a făcut pe fenicieni să alerge mereu mai iute în întâmpinarea propriului lor destin. Au fost primii navigatori de la est de Mediterana care au traversat toată întinderea de ape, ieşind în Atlantic şi navigând în lungul coastei apusene a Africii. Au cucerit marea pe la sud, lăsând în urmă colonii devenite celebre: Cartagina, mai exact Kart Hadasht, adică „oraşul nou”, pe ţărmul Tunisiei de astăzi, Lixos, în Marocul de Azi, Utica şi Gades, azi Cadix, o parte a insulei Creta. Toate au fost colonii ale Tyrului.

Cea mai cunoscută până astăzi a rămas Cartagina. Strălucirea cetăţii a început după ce, la est de Mediterana, biruit de perşi, Tyrul pierise. Comerţul între Egipt, insulele Mării Egee şi etruscii din Peninsula Italică a început să folosească drept escală Cartagina. Spiritul veşnic treaz al punilor, cum le spuneau romanii, l-a făcut pe Hannon al III-lea să continue navigaţia de cabotaj care-i făcuse celebri pe fenicieni, descoperind astfel coasta de nord a Africii, ca şi Gibraltarul (Coloanele lui Hercules, cum le spuneu grecii). Punii au regăsit, umblând pe ocean, Britania, pe care nabateenii o descoperiseră venind dinspre nord. După nabateenii de la Petra şi înainte de greci, romani şi arabi, au cunoscut Europa. Au colonizat coasta Spaniei de azi şi Sicilia. Semnul voinţei fenicienilor a făcut din Mediterana, pentru prima oară în istoria lumii, un bazin interior, cunoscut şi străbătut de la un capăt la altul. Cartagina, acest pol al bogăţiei din vestul Mediteranei, a îndrăznit să-şi afirme orgoliul în faţa Romei. Dar războaiele punice, dintre care, al doilea, purtat de marele Hannibal, în feniciană numele însemna „slavă zeului Baal”, n-au reuşit să clintească ordinea romană, care a făcut din Mediterana o a doua „mare nostrum”, după ce fusese mai înainte o mare în întregime feniciană. Hannibal fugarul s-a dus să ceară ajutor tracilor din Bithynia, care se confruntau cu amenințarea persană. Acolo s-a și sinucis.

Neliniştită, umbra Didonei, întemeietoarea legendară a Cartaginei, străbate paginile *Eneidei* lui Virgilius. Schimbând timpii istorici, Virgilius îl trimite pe Eneas, fugarul din Troia, părintele Romei însăşi, s-o vadă pe Didona înainte de a debarca pe pământul italic. Rătăcitorul pe apele Mediteranei a cunoscut şi a imitat fastul Cartaginei atunci când a ajuns în Latium, regatul lui Latinus. Această recunoaştere a puterii şi a spiritului unei civilizaţii care apunea, nu numai că a proiectat prin timp, până la noi, odată cu *Eneida*, simbolurile unei lumi de navigatori în căutare de veşnică noutate şi frumuseţe, ci i-a făcut pe romanii înşişi să-şi dorească stăpânirea Cartaginei, ca şi când ar fi atins astfel chiar îndepărtatul Eden al începuturilor. Această dorinţă s-a numit mai întâi bătălia pentru Mediterana. Apoi bătălia pentru Mesopotamia. Apoi bătălia pentru Egipt. Provincia Africa a Imperiului Roman a avut capitala în Cartagina, colonie feniciană). Fapt care amintea Romei că de acolo începuse marea confruntare cu lumea, atingerea cu chiar începuturile civilizaţiei mediteraneene. Cartagina fusese colonia Tyrului. Iar lui Hiram, regele Tyrului, îi ceruse cândva Solomon însuşi, regele nu mai puţin legendar al Ierusalimului, cetate şi ea cucerită apoi de romani, ajutor: „ Şi Solomon trimise la Hiram, regele Tyrului, zicând: precum ai făcut lui David, părintele meu, adică i-ai trimis cedri ca să-şi înalţe casă, să locuiască într-însa, fă şi mie.” Iar Hiram, văr întru origini cu Solomon, răspunsese cu această scrisoare: „Fiindcă Iehova îşi iubeşte poporul său (…) acum, iacă, trimit la tine un bărbat înţelept şi cu minte, pre Hiram Abi, al cărui părinte era tyrian. Că se pricepe la lucrarea aurului, a argintului, a aramei, a fierului, a pietrelor, a lemnului, a purpurei, a vânatului, a inului subţire şi la facerea a tot felul de săpături, care şi născoceşte tot felul de planuri ce i se vor da, de cei înţelepţi ai tăi.”

Drept mulţumire, regele Solomon, cel care a săpat un munte spre a scoate piatra necesară marelui templu dedicat lui Iahve, i-a dăruit lui Hiram grâne, iar sidonienilor, care-l ajutaseră la fel de mult, le-a dat cetăţi precum Meggido, Armaghedonul biblic, şi o bucată de pământ spre a-şi zidi cetate nouă. Aşa sună legenda întemeierii de către Sidon a cetăţii Laish, adică Lagash, în spaţiul dintre Munţii Libanului şi Marea Galileii. Dar nu numai Hiram şi Solomon şi-au dat mâna întru fericirea neamurilor lor. Atunci Hiram şi-a trimis marinarii peste deşert, până la Marea Roşie, spre a-i aduce lui Solomon darurile trimise de regina Sheba, cea plecată din ţara Moabului, în Africa. „Şi Hiram trimise în corabia lui, cu servii lui Solomon, pre servii săi, marinari, corăbieri deprinşi cu marea. Şi veniră la Eilat, la ţărmul Mării Roşii, şi luară de la Ofir 420 de talanţi de aur de la Sheba să-i ducă la regele Solomon.” Solomon însuşi închiriase, în chip permanent, o corabie tarsică, numai bună pentru ca fenicienii să-i aducă mărfuri rare din Munţii Tarsus, Caucazul de azi. Odată la trei ani venea corabia tarsică aducând aur şi argint, fildeş şi momiţi şi păuni și pisici albe și roșii. Regele Hiram al Tyrului a colonizat, acum trei mii de ani, latura sudică a Mediteranei. Fenicienii au ieşti în Atlantic până în ţara Briţilor, iar în Marea Roşie până pe coastele Nubiei. Apoi, ne spune *Cartea Judecăţilor*, în Laish au venit 5 bărbaţi şi l-au trecut prin foc şi sabie.

Fenicienii vor mai străbate ani mulţi căi de apă şi vor privi ceruri fără hotar. Dar blestemul lui Iahve, cel dintru începuturi, avea să se împlinească. Nu înainte însă de a se răspândi în lume literele alfabetului pe care le moştenim până astăzi.

Legenda povesteşte despre cetatea Theba, cea ridicată de fenicieni în Beoţia. Cadmus, fenicianul, i-a adus pe Herakles, zeul focului, şi pe Dyonisos, cel care se numise în Mesopotamia Bes, zeul vinului. Tot el a ucis balaurul care-i răpise sora, pe frumoasa Europa. Dinţii lui, împrăştiaţi pe pământ de acest Sfânt Gheorghe precreştin, aveau să ridice o lume nouă. Acesta este chiar simbolul împrăştierii literelor alfabetului şi, odată cu ele, al formării unui nou tip de civilizaţie în jurul Mediteranei.

De la Theba şi după Cadmus se ridică la orizont lumea greacă, arhetip al civilizaţiei europene până în zilele noastre. Acolo, pe pământul uscat al vechilor greci, aveau să vină după fenicieni alte şi alte împărăţii, aspirând s-o cucerească, ori măcar s-o fure pe frumoasa Europa.

Perşii stăpâneau pământul de la Indus la Munţii Tarsus atunci când s- au hotărât să treacă hotarul dintre uscat şi ape şi să-i atace pe greci. Triburi indo-iranice, venite din stepele Asiei, şi care lăsaseră în urmă hotarul îngust al Porţii de Fier dintre Caspica şi Caucaz, Tarsus după numele vechi, parţii erau fraţi întru origine cu mezii, veniţi înaintea lor în sudul continentului asiatic. Parţii, împreună cu populaţii venite dinspre Melluha, ţara Indiei de azi, i-au înfrânt pe mezi şi au atacat Elamul. Atunci abia, de la Cyrus cel Mare, se poate vorbi despre apariţia perşilor pe harta lumii.

Cyrus visa încă să atingă Edenul pierdut, aflat la vărsarea Eufratului în Golful Persic. El a cucerit Babilonul şi i-a eliberat pe semiţi din captivitatea lui. Drept care atotputernicul Iahve le-a dăruit acestor păgâni, spre deosebire de fenicieni, un destin de invidiat: „Aşa zice Iehova către unsul său, către Cyrus, pre care l-a ţinut la dreapta: "Eu merge-voi înaintea ta şi netezi-voi înălţimile cele măreţe. Sfărâma-voi uşile de aramă şi tăia-voi zăvoarele de fier şi-ţi voi da tezaurele întunericului şi avuţiile ascunse. Eu te-am încins, deşi nu m-ai cunoscut, ca să să ştie de la Răsăritul soarelui la Apus, că afară de mine nu este nimeni."

Aşa a şi fost. Cyrus, apoi urmaşul lui, cel pe care Eminescu îl numea „Darius al lui Histaspe", au cucerit Asia Mică şi pe cei mai viteji dintre traci. Au vrut să-l aducă pe pământurile dintre Carpaţi şi Dunăre pe zeul lor, Mazda, zeul focului. Dar istoria acestor locuri n-a păstrat decât numele profetului său, Zarathustra (zeu venit la origini din India). Dacii se apărau de focul lui Zarathustra aducând ploaia. Legendele spun că-l strigau pe profet, în vreme ce slobozeau către ceruri săgeţi pentru ca Cerul, zeu şi el, să trimită pământenilor apele lui binefăcătoare. Nebo (Cerul) şi Mazda (Focul) s-au luptat multe veacuri pe pământurile mănoase ale Daciei, până când ordinea romană a rupt lanţul persan care înainta spre frumoasa Europa. Până la greci şi la romani însă, popoare ale mării prin excelenţă, numite chiar astfel de egipteni, perşii au avut cea mai bună organizare armată şi cele mai bune comunicaţii din lumea veche de la răsărit de Mediterana. Ca şi chinezii vechi, ca şi incaşii, comunicau printr-un lanţ de mesageri. Între Pasargades, capitala lui Cyrus al II-lea, cel Mare, unde poate fi văzut până astăzi

mormântul lui ca o piramidă în trepte şi Persepolis, vestita capitală a lui Xerxes, cel care a cucerit Egiptul, între Ecbatana, fosta capitală a Mediei şi Susa, fosta capitală a Elamului, mesagerii purtau tot timpul veşti despre bătălii, comerţ, mişcări de populaţii. Grecii, care n-au respins niciodată o experienţă bună, chiar dacă venea de la duşmani, au folosit acest sistem al mesagerilor chiar după bătălia cu perşii de la Marathon, de la jumătatea mileniului I î.H. Până astăzi încălţările alergătorilor se numesc maratoane, proba olimpică se numeşte maraton, iar distanţa de parcurs este aceea dintre Marathon şi Atena.

Vreme de un mileniu, pentru perşi dorinţa de a cuceri Europa ar fi însemnat suprema glorie prezisă de Iahve. După Marathon însă, a urmat înfrângerea de la Salamina. Această insulă mică din marea Egee, patria înţeleptului Euripide şi a viteazului Ajax, cel care luptase la Troia, după cum ne povesteşte Homer, a fost locul de pierzanie pentru flota lui Xerxes. Se spune că, furios, acesta a biciuit apele albastrei Mediterane care, în loc să-i dăruiască Edenul victoriei, îi dăruise doar înfrângerea cea mai jalnică. Pentru perşi căutarea Edenului n-a luat sfârşit odată cu atingerea Mediteranei, ci cu bătălia de la Salamina.

După această înfrângere ei vor abandona definitiv Tracia cea mănoasă, lăsându-i amintire faptul că popoarele care pun pasiunea înaintea raţiunii îşi pierd astfel fiinţa în timp. Eschil, marele scriitor al Greciei vechi, descrie în tragedia *Perşii* înfrângerea de la Salamina astfel: „Păţi-vor perşii multe rele încă/ Prin îngâmfarea şi nelegiuirea ce-o săvârşesc/ Statui de zei despoaie şi templele le ard/ Distrug altare, dărâmă de pe socluri monumente şi le zdrobesc./ Voi, muritori, să nu uitaţi nicicând: supuşi sunteţi vieţii mărginite./ Să nu lăsaţi orgoliul să-ncolţească/ De nu voiţi să crească spicul crimei/ Şi s-adunaţi recoltele durerii." Adevărul istoric este că, deşi inferiori numeric, grecii s-au prefăcut înfrânţi şi gata de fugă. Ei au atras astfel în spaţiul îngust dintre insulă şi continent numeroasa flotă persană, nu i-au permis desfăşurarea, au distrus-o. Puterea raţiunii biruise puterea pasiunii, a forţei şi orgoliului brutal. Acesta a rămas până astăzi semnul cel mai de preţ al victoriei grecilor asupra perşilor. Xerxes însă, aşa cum proorocise Iehova, cel nerecunoscut în împărăţia zeului Mazda, n-a înţeles sensul adânc al înfrângerii lui. Perşii au continuat să strângă armate. L-au atacat pe Filip al II-lea al Macedoniei, tatăl marelui Alexandru. Acesta a fost pentru ei începutul sfârşitului. După bătălia de la Gaugamela, din anul 331 î.H., Alexandru cel Mare îi va alunga pe perşi din propria lor împărăţie, va cuceri Egiptul şi se va instala în palatul lui Xerxes din Persepolis. N-a iertat nimic. Urmele fortificaţiilor construite de Alexandru Macedon pentru a închide Poarta de Fier a Asiei (Aristotel cel născut la Stagira, în Trakia, a fost sfetniccul său), pe unde triburile indo-europene ale mezilor şi parţilor veniseră cândva în sudul continentului, mai existau încă la 1723, când le-a descoperit Dimitrie Cantemir, le-a desenat şi a copiat inscripţiile găsite.

Între Ormuzd şi Ahriman, principiul Binelui şi al Răului, perşii s-au lăsat călăuziţi de cel de-al doilea. El le-a adus pierzania, aşa cum fusese scris dintru începuturi. N-au cucerit-o pe frumoasa Europa, sora lui Cadmus fenicianul şi au pierdut pe vecie

miraculosul ţărm al Mediteranei, al II-lea Eden, dispărând din istorie pentru totdeauna, odată cu năvălirea hunilor.

Doar poetul persan Firdusi mai păstrează în *Cartea Regilor – Shah Namé*, amintirea gloriei lui Mazda, clădită pe nedreptate: „Kesra puse să se sape o groapă în grădina lui. Şi-i sădi pe eretici, trei mii de pomi, cu picioarele în aer, capul şi umerii straşnic îngropaţi. Pe urmă, zise acestea lui Mazda: ‚Du-te-n falnica-mi livadă, căci sămânţa ce-ai zvârlit a dat roade pentru tine, o, tu, zeu nesăbuit!' Kesra puse să se înalţe furci şi atârnă de ele ştreangul, de picioare-l spânzură pe Mazda, nenorocitul şi păgânul de Mazda, viu îl spânzură, îl ucise ciuruindu-l cu săgeţi."

1.1.7. Insularii

„Divin Eter, voi, vânturi iuţi, talazuri largi / Cari vă-nălţaţi vuind din râuri şi din mări, / Tu, Gea, pământul-mamă al tuturor, tu, roată / Atoatevăzătoare a Soarelui părinte, priviţi / Un zeu pe care-l pun la caznă zei mai mici. / Ani lungi, fără număr, mă voi zbuciuma / Strivit de dureri, umilit, ferecat / În lanţuri pe cari pentru mine / Le-a dat la lumină Stăpânul cel nou / Al celor etern fericiţi!" (Eschil – *Prometeu încătuşat*). Astfel îşi rostea plângerea către marele Cosmos primordial înlănţuitul Prometeu (simbolic, printre sciți, ca și Ovidiu mai târziu), Titanul cel de dinaintea zeilor, care dăruise omului cunoașterea, adică focul şi meşteşugurile, fiind pedepsit pentru asta.
Amintirea celor vechi n-a păstrat locul naşterii Titanilor, ci doar – similar cu naşterea lui Osiris în Egipt – a păstrat amintirea apariţiei sale din însăşi forţele primordiale ale planetei şi Cerului: Gea şi Uranus. Aşa cum, pentru egipteni, Osiris a fost strămoşul oamenilor, pentru lumea greacă făuritorul lor, în sens spiritual, a fost Prometeu. Iar fiul său, Deucalion, a făcut să renască specia umană după Potop. Prometeu şi ceilalţi Titani alcătuiesc începuturile Pantheonului grec, de dinainte de naşterea lui Zeus pe muntele Ida din Insula Creta şi de dinaintea constituirii Olimpului ca incintă a societăţii zeieşti.

Credinţe foarte vechi din Asia, Anatolia şi Egipt au pătruns mai întâi în insulele Mediteranei. Insularii din Cyclade, din Creta, Eubeea şi din insulele Sporade – toate pe calea de apă a marelui Rift African, atunci Marea Karpathos, acum Marea Egee - au fost primii care au asimilat modelele spirituale ale lumii vechi. La intersecţia tuturor vânturilor, aceste mici insule pietroase din Marea Egee au fost primul indiciu al unei alte civilizaţii, care va preţui mai presus de orice raportarea la natură şi la lume făcută după măsura capacităţii şi a raţiunii omeneşti.

Prometeu, care făcuse din om egalul lui Zeus, răzbunîndu-se astfel pe noile forţe care înlăturaseră puterea absolută a Titanilor, a fost înlănţuit în Sciţia, cel mai vechi pământ din această parte de lume. Era la Poarta de Fier a Asiei, dincolo de lumea greacă, adică printre barbari. Titanul a fost plâns de toţi insularii lumii greceşti: „Amar suspină de mila durerilor tale / Acum muritorii cari spornic se-ntind / În vastele Asiei câmpuri,/ Fecioarele cari fără teamă de lupte / Trăiesc în Colchida,/ Popoarele Sciţiei cari

stăpânesc/ Pământul limanurilor Meotidei,/ Războinicul neam al Arabiei şi cel[3]/ Ce-naltele culmi din Caucaz locuieşte." (Eschil – *Prometeu înlănţuit*, Corul.)

Recunoscut deci mai degrabă în afara lumii greceşti, Titanul înlănţuit va fi vizitat într-un târziu de Io, descendenta lui Okeanos, marele Titan al apelor Mediteranei. Prefăcută în junincă de acelaşi Zeus pătimaş, ea străbate Grecia toată, strâmtoarea Bosfor (de altfel Bosphoros înseamnă „Pasul Vacii"), îl vede pe Prometeu, apoi cutreieră insulele Mării Egee (atunci Carpathicum) spre a se stabili în Egipt, locul uriaşilor titani, unde domneşte sub numele de Isis, zeiţa fertilităţii. Ea este un simbol al tuturor popoarelor din jurul Mediteranei, cunoscută ca Ishtar în Babilon, Astarte în Fenicia, Demeter la greci şi Ceres la romani. Totuşi, simbolizată prin animalul sacru al Egiptului, n-o mai întâlnim decât pe Io, cea alungată definitiv înapoi în Egipt din lumea titanilor pe cale de dispariţie. Grecii venerau cu adevărat doar raţiunea umană. Toate moştenirile lumilor vechi pier la frontiera greacă: Uriaşii (Orion, Geryon, Okeanos, Iapet, Cronos), Titanii (Prometeu, Atlas, Anteu, Epimeteu şi surorile lor, Thetis şi Rhea), Ciclopii cei cu un singur ochi, Centaurii pe jumătate armăsari şi jumătate oameni, Hecatonkeirii, adică primele divinităţi antropomorfe recunoscute în insulele Mediteranei, ca şi urmaşii lor direcţi, unii ieşiţi din încrucişări ciudate cu oamenii. Fie că veneau din adâncurile Asiei, Indiei ori Egiptului, ale triburilor din Asia Mică, toţi au pierit la frontiera insulelor Mediteranei, asigurând astfel trecerea la o nouă lume mitologică – adică o nouă lume: aceea a Europei. Ea se reclamă, ca moment de început, de la Grecia antică. Tot restul a fost sublimat, redescoperit târziu şi numit Orient. Între popoarele Europei şi lumile vechi Mediterana a fost o pavăză. Un filtru. Frontul insulelor acestei mări de legătură între trei continente, Europa, Asia şi Africa, a absorbit universurile mitologice ale vechilor civilizaţii, caracterizate prin simbioza regnurilor, le-a transpus în dimensiunea umană şi le-a restituit timpurilor şi oamenilor luminate de spiritul armoniei cu fiinţa şi raţiunea omenească.

Istoria calendarelor ca şi aceea a matematicii în general, istoria alfabetelor, n-ar fi arătat astăzi aşa cum arată dacă în calea tuturor triburilor şi populaţiilor atrase de magnetul Mediteranei nu s-ar fi aflat insularii şi lumea greacă. În Delos, cea mai măruntă insulă din arhipelagul Cycladelor, locul unde, ca în Egipt, era încă adorat Soarele, închipuit de strălucitorul Apollo, se păstrează până astăzi o alee cu sfincşi ca aceea de la Theba, un adevărat calendar, ca şi statui de zei egipteni pe înălţimile muntelui Cynthus. Iar Thera, cea mai sudică dintre Cyclade, dispărută pe jumătate sub ape în mileniul al II-lea î.H., în urma unei uriaşe erupţii vulcanice, suscită şi astăzi, când se cheamă Santorini, imaginaţia cercetătorilor plecaţi în căutarea faimoasei Atlantide, civilizaţie miraculoasă în urmă cu unsprezece milenii, după cum afirma Platon, folosind surse egiptene, situând-o însă dincolo de coloanele lui Hercule (Gibraltarul). De altfel Atlas, fratele lui Prometeu, părintele Pleiadelor, prefăcute de răzbunătorul Zeus în constelaţie (astăzi parte a constelației Taurului), acelaşi Atlas a dat mai târziu numele Atlanticului.

Apele albastrei Mediterane au prăbuşit templele Therei, dar insularii i-au păstrat miturile. Herakles, membru marcant al Pantheonului grecesc, poate fi numit „the great Terminator" al influenţelor afro-asiatice. El a ucis fără milă şi fără alegere păsările, taurii,

turmele de boi, centaurii, dragonii, hidrele, iepele şi leii simbolici care cutreierau insulele Mediteranei şi pământul Greciei după ce faima lor trecuse de mult hotarele cetăţii Urartu, de la poalele muntelui Ararat, ale Indiei, Mesopotamiei, Egiptului, Feniciei şi Persiei. Mitologia ne spune chiar că, ajuns în Egipt, Herakles l-a ucis pe Busiris însuşi, transcriere grecească a numelui marelui Osiris. Mai multe lumi îşi închideau astfel orizontul spiritual în apele Mediteranei spre care timpul şi speranţa le aduseseră ca spre un al doilea Eden. Rămâne de înţeles credinţa beduinilor că salvarea se află în deşert. Excedaţi de fantomele puse de oamenii trecutului în calea găsirii sinelui, insularii din Mediterana au început să caute ceea ce nimeni nu încercase până atunci să afle: pacea cu sine şi cu cei din jur: „Cum mişună dihănii peste tot pământul/ Şi din adâncul mării deopotrivă / Duşmane nouă! Nori din cer detună/ Şi fulgeră spre noi şi mii de zburătoare/ Pe vânt şi pe uscat năvălitoare/ Vin ca urgii de vijelii./ Dar mai presus de toate-i nebunia / Cutezului bărbaţilor şi a femeii,/ Neînfrânata patimă-nfocată,/ Pârjol ce lasă vetre omeneşti pustii/ Şi spulberă şi pacea şi-armonia!" (Eschil – *Orestia*, II - Hoeforele, Corul).

Mai mult decât insula Delos, Creta, locuită încă din neolitic, a strălucit în mileniul al II-lea î.H. prin puterea ei de sinteză culturală. Locuită de triburi de substrat numite pelasgi, pre-indo-europene la origine și al căror simbol fusese balaurul (dragonul sau grifonul), Creta a fost apoi cutreierată de alţi şi alţi indo-europeni veniţi din Europa, dinspre Dunăre: ionienii, acheenii, dorienii. Din întâlnirea fericită, în largul apelor Mediteranei, pe insulele vulcanice din partea ei răsăriteană, a spiritului pelasgic, fenician, egiptean şi Europei timpurii, avea să se nască chiar lumea greacă, ai cărei moştenitori suntem și noi, cei de astăzi.

Cunoscutul rege Minos al Cretei era, ce-i drept, fiul lui Zeus, născut şi el pe aceeaşi insulă. Valenţele sintetice ale culturii cretane sunt puse în lumină de mitul prefacerii lui Zeus în taur sfânt, ca odinioară Amon Ra, spre a o cuceri însă pe Europa, fiica fenicianului Cadmus, întemeietorul Troiei (strămoş al lui Eneas şi deci al romanilor!) şi acela care va dărui grecilor alfabetul. Tot în insula Creta a trăit Dedal, făuritorul Labirintului în care a pierit Minotaurul, ultimul reflex sacru al Egiptului, întruchipare pământeană a lui Ra. Dedal a zburat pe deasupra pământului cu aripile pe care şi le făurise singur, sfidându-l chiar pe Creatorul lumii vii. Tot Platon spune că el a făurit şi primul robot, aproape om! Înainte de refugiul troienilor spre peninsula italică, Dedal a ajuns pe pământul italic purtând cu sine sămânţa spiritului omenesc veşnic cercetător, adică împrăştiind pe apele Mediteranei această nouă temelie a lumii moderne. Între Prometeu şi Dedal - adică între fiinţa zămislită de Cer şi aceea zămislită de om – se înscrie nu doar mitologia Mediteranei, ci şi drumul cunoaşterii de sine a omului, atingerea standardului de independenţă faţă de forţele naturii şi capacitatea viitoare de a stăpâni uriaşele forţe ale Universului şi ale Timpului: „ Vrând unii să dea jos pe Cronos cel bătrân / Şi vrând să ridice-n tron pe Zeus, iar alţii vrând / Să împiedice pe Zeus de-a fi stăpânul peste zei, / Eu n-am putut convinge pe Titanii mei, / Fii lui Uranus şi ai Geei, să urmăm / Povaţa mea: aceştia-ncredinţaţi deplin / Că biruinţa forţa singură ne-o dă, / Respinseră-n trufia lor tot planul meu. / Dar Themis-Gea, mama mea cea unică / Deşi cu multe nume – mi-

a prezis adesea / Desfăşurarea aspră-a viitorului, / Sperând că-n luptă-aveau să fie-nvingători / Nu cei cu braţe tari, dar cei cu-n cap isteţ.” (Eschil – *Prometheu înlănţuit*). Restituit sinelui şi singurătăţii sale, insularul din Mediterana a inventat alte căi de regăsire a Edenului pierdut la origini: căutarea celorlalţi.

Drumurile comerciale s-au încrucişat, mii de ani, pe întinsul apelor Mediteranei. Ce altceva au fost triburile din India, Asia, Anatolia şi Europa, colindând pământul Greciei şi al arhipelagurilor, decât căutători ai fericirii? Puncte stabile ale lumii vechi, chaldeenii şi egiptenii şi-au păstrat teritoriul de formare cucerind spaţii noi şi răspândind radial un mod de a fi şi de a cunoaşte. Fenicienii şi perşii au întemeiat colonii şi au renunţat rând pe rând la fostele lor centre de putere. Au crezut că afirmarea de sine a omului stă în victoria armatelor lui. Grecii au fost primii care au descoperit că lumea este făcută dintr-un centru stabil şi margini extensibile. Centrul însemna nu atât cetatea, cât spiritul ei, al lumii care o susţinea. Ca şi mai târziu Alexandru Macedon, romanii, arabii, Bizanţul şi otomanii, poate ca şi lumea de astăzi, au trăit după norme unitare, după legile ştiinţei şi ale credinţei lor. Au considerat păcat tot ceea ce punea în primejdie supravieţuirea speciei: căsătoria între frate şi soră, obligatorie în Egipt, între părinţi şi copii, normală în Babilon. Antigona, născută din păcatul lui Oedip şi al mamei acestuia, a fost aceea care a descoperit, la capătul amarului drum al căutării adevărului, principiile de bază ale existenţei societăţii umane în Mediterana de est: „În lume-s multe, mari minuni. / Minuni mai mari ca omul nu-s. / Purtat de vânt străbate mări, / Prin hulă şi prin val spumos, / Prin val vuind vijelios!(…) / Al vorbei meşteşug şi zbor / Al gândului el le-a-nvăţat, / Ştiut-a ctitori cetăţi, / De geruri aspre şi furtuni / A izbutit a se feri, / Că-i spornic tare-n născociri!” (Sofocle – *Antigona*, Corul).

Prin tragediile anticilor greci şi epopeea războiului troian scrisă de Homer (nu e un num, ci o poreclă: Omiroi înseamnă Orbul), spiritul lumii vechi ne-a lăsat mărturie despre lupta îndelungată cu demonii care-l stăpâniseră pe om în drumurile sale lungi spre Mediterana. Închinători unor zei numeroşi ori unui zeu unic, cei vechi n-au fost primiţi în lumea insulelor Mediteranei şi apoi în lumea greacă în întregul ei decât prin ceea ce era conform naturii umane. Au rămas Dionysos, zeul vinului, celebrat în Chaldeea ca zeul Bes, apoi Adonis şi Apollo, zei ai frumuseţii trupului, ai echilibrului şi ai luminii, toate atribute ale Soarelui. Din zeiţa Isis a apărut Demeter, stăpâna recoltelor, iar din numeroşii părinţi ai zeilor – Baal, Moloch, Mazda, Toth – a rămas doar Zeus, cel cu soţie, fii şi fiice, la fel ca un rege pământean. Tot ce depăşea firea umană a fost proiectat de greci pe cer, în constelaţii, ori trimis dincolo de Infern, în întunecatul Tartar, un cosmos al Răului aflat la începuturile Timpului şi Spaţiului cosmic. Între Cer şi Tartar se afla chiar planeta Pământ, locul fix şi palpabil al Universului, planeta oamenilor.

Numai cultul morţilor avea să fie păstrat de greci aproape la dimensiunile celui din Egipt. Mari necropole i-au adăpostit pe regii dispăruţi şi mari oracole au vorbit cu vocile lor, trimiţând celor de pe Pământ mesajele Lumii de Dincolo. O nouă realitate şi un nou

eres se pregăteau să se nască din valurile însoritei Mediterane. Omul se preţuia pe sine şi-şi preţuia înaintaşii. Dar pierdea legătura cu marele Cosmos primordial.

Pentru Egipt şi regatele Asiei Mici planeta Pământ era doar una dintre nenumăratele stele plutind prin spaţiu. Nilul era doar reflexul pământean al Căii Lactee, megaliţii nabateeni erau doar semne ale trecerii prin acel loc a zeului Dushara. Pământul însuşi se orienta după Soare și Lună. Pentru greci însă Cosmosul a devenit dependent de Pământ. Acesta din urmă era chiar centrul vieţii. Veacuri la rând creştinismul – invocîndu-l pe Aristotel – avea să perpetueze acest eres, până la rugul pe care a ars Giordano Bruno şi la Inchiziţia care voia să păstreze supremaţia credinţei folosind ca argument moartea celor de altă părere.

Cultul morţilor însă, în formele lui sublimate şi extatice, ca o speranţă a mântuirii prin căinţa în faţa sfârşitului (o cale a reînvierii), s-a păstrat până astăzi, traversând toate ciclurile civilizaţiei omeneşti, strălucind cu puteri schimbătoare în jurul Mediteranei. Speranţa renaşterii s-a dovedit a fi cea mai puternică în om şi cea mai sigură cale de manipulare a marilor mulţimi prin noile religii. Astfel încât puterea ei s-a extins de la comportamentul religios la acela social, având toate extinderile şi justificările posibile: războaie, teroare economică, anihilarea unor religii mai mici, într-un cuvânt chiar schimbarea planetei numită Pământ. Și marile descoperiri geografice, misionarismul au avut în profunzime, sâmbure tare, manipularea speranţei omeneşti de renaştere. În numele acestei speranţe oamenii s-au iubit, s-au urât, s-au luptat între ei. O mai fac şi astăzi.

Acolo, departe, în timp, la începuturile lumii greceşti, insularii din Mediterana au luptat până la capăt pentru apărarea unei noi ordini a lumii: vocea democraţiei contra vocii sclaviei, logica împotriva revelaţiei, mintea împotriva forţei brutale. Atunci, în mileniile de dinaintea erei creştine, au fost consfinţite de greci, uneori în paralel, alteori mai târziu decât în alte civilizaţii mediteraneene, legile şi valorile lumii de astăzi. Ceea ce deosebea un cetăţean de un barbar nu erau nici cunoaşterea, nici cultura, ci respectul legii. Iason, cel căsătorit cu barbara Medeea, venită din nord, de pe pământul Colchidei, zonă aflată la est de Marea Neagră şi la sud de Caucaz, avea să-i amintească celei ce şi-a ucis copiii în numele pasiunii oarbe: „(…) / ai căpătat / Mai mult decât ai dăruit. Să-ţi lămuresc: / Întâi că locuieşti într-un pământ hellen / Şi nu barbar. Ai cunoscut dreptate, legi, / Le-ai folosit, n-ai mai trăit de capul tău. / (…) / Ai dobândit renume. De-ai fi locuit / În fundul lumii, nime nu te-ar fi ştiut.” (Sofocle – *Medeea*).

Insularii şi toţi cetăţenii cetăţilor greceşti (de altfel numele cetăţean vine de la acel tip de locuitor al cetăţii numită demos), unite pentru prima oară în ceea ce se numeşte până astăzi o ligă, au apărat cu sabia, dacă a fost nevoie, toate aceste valori. Au apărat demos-ul, totalitatea acelei civilizaţii, adică democraţia. N-au cedat în nici un punct. Pavăza lor ne mai apără încă împotriva tuturor întunecărilor temporare ale istoriei. In cele mai grele momente ale fiecărui popor izbucnesc la lumină valorile adevăratei democraţii greceşti. Pantheonul lor, familiile de zei şi marele Zeus însuşi nu erau trimişii altor puteri, superioare, care să vegheze asupra nefericiţilor pământeni ţinându-i în ascultare, ci erau proiecţii ale legilor făcute de oamenii înşişi pentru propria lor lume.

Iată cuvintele Hecubei cea de nem tracic, regina troienilor, aceia care aveau să cucerescă eterna cetate a Romei (mai înainte Rum, fondată de etrusci, popor migrat, semnificativ, dintr-o mare insulă tracică a Mării Karpathos, azi Egee, Lemnos): „O, tu, temei al Gliei, ce pe Glie / Îţi ai lăcaşul, oricine ai fi, Tu, / Care eşti greu de cunoscut, o, Zeus, / Fie că eşti necesitatea firii, / Fie că eşti doar cugetul senin / Al oamenilor, te slăvesc.” (Eschil – *Troienele*)

Aşa a şi fost. Dacă la un capăt al lumii greceşti s-au aflat barbarii, la celălalt capăt au apărut romanii şi, mai târziu, noi toţi, cei de astăzi.

1.1.8. Istoria alfabetelor

Dacă omul se împlineşte prin ceea ce cunoaşte, el există şi traversează timpul prin ceea ce poate comunica. Dincolo de graniţele fiecărei fiinţe, dincolo de viaţa fiecărui individ, există lumi şi timpuri care-l descoperă continuu pe cel ce a avut cum şi ce comunica. De aceea poate miracolul scrierii este cel mai vechi şi mai durabil mijloc de a schimba un om într-un mesager al vremii lui, o mulţime de oameni într-o societate cu reguli şi legi, o lume într-un model de urmat, o clipă într-o eternitate.

Ce mai ştim astăzi despre începuturile scrierii? Descoperiri din mileniul al IV-lea î.H. au dat la iveală scrierea sumeriană pictografică. O idee întreagă se exprima printr-un desen şi numai contextul momentului şi universul mic al comunităţii omeneşti care-l vedea permiteau descifrarea lui corectă. Aşa va fi început deopotrivă scrierea în China veche, la incaşi, în India, pe Tigru şi Eufrat, în Chaldeea, ca şi pe Nil, în Egipt. Semnul mâinii, al piciorului, al valului de apă şi al ochiului sunt cele mai vechi şi mai puternice simboluri ale comunicării. Ele au străbătut două milenii din istoria construită în jurul Mediteranei, devenind din simboluri-idei, simboluri-cuvinte, apoi simboluri-litere, aşezându-se cuminţi în viitoarele alfabete ale lumii. Chaldeenii, hittiţii şi cretanii foloseau la început pictograme, diferite ca formă şi sens la fiecare dintre neamuri, după cum şi limbile erau diferite. Cele mai vechi, pictogramele din Sumer (în sudul Mesopotamiei, numită şi Chaldeea, ţara Khaldi), au devenit cu timpul cuneiforme, în tendinţa scribilor de a exprima mai rapid cele auzite, de a se pune de acord cu ritmul dictării. Limba folosită era arameica. Hieroglifele hittite, mai apropiate de pictograme, exprimau o limbă indo-europeană, venită prin migraţie din Asia. De altfel, astăzi există părerea unanimă că şi cuneiformele provin tot din Asia, ceea ce şi explică similitudinea dintre scrierea chineză, japoneză şi sumeriană. Semnele nu aveau, iniţial, în nici una dintre scrierile vechi, o ordine anume de aşezare. L-a început s-a scris după inspiraţia pe care-o dădeau spaţiul disponibil (tăbliţa) şi

lungimea mesajului. Egiptenii au fost primii care au simplificat scrierea hieroglifică în scriere hieratică şi i-au dat şi anumite sensuri de aşezare în text, după cele patru puncte cardinale. Un lucru e cert: acum şase mii de ani toate popoarele din jurul Mediteranei scriau. Iar alfabetul literal, în cuneiforme, datează de acum patru mii de ani şi aparţinea cetăţii Ugarit, în Siria de azi. Astfel, cei din Ugarit ne-au transmis legenda lui Baal, zeul cel rău şi a lui Anat, zeul cel bun (la origini întunericul şi lumina, adică Ying şi Yang), iar sumerienii istoria potopului, preluată apoi de *Biblie*. Ea suna astfel: „Şi Xisuthrus intră în arcă dimpreună cu femeia şi fiii săi şi toate vietăţile câte le aflase. Şi zeul Cer îşi slobozi apele asupra Pământului şi ele împinseră arca până departe.” Luptele egiptenilor cu hittiţii şi cu Babilonul au rămas deopotrivă săpate în pietrele Hattushei, Babilonului şi Thebei Egiptului.

Un rol important în trecerea la alfabetul literal l-au avut populaţiile semitice – mai ales fenicienii – care traversau în mod curent spaţiul dintre Ur şi Babilon spre Egipt, dinspre Egipt către Canaan, după cum colindau şi pe Mediterana, până la strâmtoarea Dardanele, ca și spre vest, până în zona Spaniei de azi și până în Atlantic. Însemnau mărfuri, nume de oameni, rute comerciale, nume de locuri. Aveau nevoie de un sistem rapid de notare. Astfel de vechi inscripţii zac și astăzi ascunse printre pietrele acoperite de nisip ale peninsulei Sinai, ale deşertului Iordaniei şi Neghevului, ale câmpiei Kadesh, numită mai târziu Galileea, ale Gibraltarului. Câte un cercetător norocos descoperă, când şi când, inscripţii care atestă fie principiul trecerii de la pictogramă la alfabet, fie câte un întreg alfabetar săpat parcă pentru uzul şcolarilor. Aşa se face că ştim astăzi relativ multe despre trecerea de la pictograme la alfabetul literal.

Să luăm de exemplu litera a. Mai întâi a existat o pictogramă reprezentând un cap de bou. Era animalul sacru al atâtor civilizaţii vechi. I se spunea alp în canaanita veche şi relativ unitară. El l-a dat pe alfa (α), prima literă a alfabetului grec, pe alef (א), prima literă a alfabetului ebraic, pe alif (آ), prima literă a alfabetului arab şi pe a, prima literă a alfabetelor latin şi slav. Nu s-a ajuns dintr-odată la forma finală a literei în alfabetele folosite astăzi. Numai cultura feniciană a păstrat formele intermediare ale trecerii de la pictogramă la a latin sau etiopian. Din formele intermediare ale alfabetului fenician s-a dezvoltat şi prima literă a unor alfabete astăzi dispărute: samaritean, arameic şi nabatean.

Celebrele *Manuscrise de la Marea Moartă* au fost descoperite de doi păstori arabi care-şi păşteau caprele în deşertul muntos al Iudeii. Unul dintre ei a ajuns la peşterile satului Qumran şi, curios să vadă pe dinăuntru ciudatele puteri ale muntelui, despre care povesteau legendele, a găsit acolo, ascunse de mii de ani şi bine păstrate în vase de lut, manuscrisele esenienilor de la Masada. Textele, care preced în timp *Biblia*, sunt scrise cu alfabetul canaanit în limba Asiriei, numită arameică, dar mai populară, mai simplificată decât se folosea în Babilon, locul unde evreii vechi fuseseră prizonieri. Ele descriu chiar exodul evreilor din Babilon spre ţara Canaanului, fapte ce au o vechime de 4500 de ani. Asamblate cu grijă, din bucăţelele pe care ni le-a lăsat timpul, textele reconstituie istoria reală a locului. Deşi preluate de *Biblie*, considerată multă vreme pură

mitologie, s-au dovedit a fi doar începutul istoriei. Descoperiri arheologice – vase, obiecte de cult – o susţin şi se află expuse la Muzeul Ţărilor Bibliei din Ierusalim.

Comparate cu alte texte găsite la Masada, cu inscripţii de pe vase şi morminte, relevă un tip de scriere de trecere de la cuneiformele arameice la alfabetul fenician. Manualul de disciplină conţinut în *Manuscrisele de la Marea Moartă* este un urmaş târziu al *Codului lui Hamurabi* şi prefigurează *Legile lui Moise*, primite de acesta pe munte, de la Iahve însuşi, după cum spune *Biblia*: „Şi de va păcătui careva, martor fiind, după ce şi-a auzit cuvintele jurământului, pentru cele ce a văzut sau cari altfel a ştiut şi nu va fi descoperit, va purta vina sa.(…) Şi ceea ce va fi păcătuit el în cele consfinţite, să plătească. Şi pe deasupra să mai adaoge a cincea parte, care să dea preotului. Şi preotul, din acel berbec pentru vină, va face ispăşire pentru dânsul şi se va ierta lui.” (*Leviticul*) De altfel, Abraham aparţinea la origini amoreilor, triburi din care provenise dinastia lui Hamurabi însuşi.

Calea de la pictograme la cuneiforme şi apoi la alfabet a fost însă numai una dintre liniile urmate de inteligenţa omenească în dorinţa ei de comunicare. O altă cale, de la pictograme la hieroglife, a fost multă vreme, pentru popoarele vechi, cel puţin la fel de importantă. Hieroglifele hittite, singurele de pe pământ care au reprodus o limbă indo-europeană, strămoaşa tuturor structurilor gramaticale ale limbilor moderne majoritare astăzi pe glob, se deosebesc de cele egiptene prin simbolistica lor. Influenţate mai devreme şi mai mult de cuneiformele asiriene, hieroglifele hittite nu transcriau idei sau cuvinte, ci silabe ori sunete, ceea ce face ca numărul lor să fie mai mic, repetabilitatea mai mare, ilustrând astfel o putere de abstractizare, deci o putere sintetică superioară a hittiţilor faţă de egipteni. Reunite în interiorul unui oval numit cartuş, ca şi cele egiptene, valorizau totuşi în alt fel acest oval separator. El semnifica o frază, o idee, un mesaj, faţă de egipteni, unde cartuşul indica o separare magică, o ”punere în sarcofag” a poveştii cuprinse în el, destinată trimiterii peste timp, mai mult decât comunicării imediate. Hittiţii comunicau atunci şi acolo, egiptenii comunicau între Lumi, mesajele momentane neavând nevoie de cartuş. Răspândirea hieroglifelor a fost atestată şi în insula Creta, unde au coexistat o vreme cu scrierea de tip A, provenită din cuneiforme. Civilizaţia minoică este singura unde limba greacă s-a scris cu hieroglife. Să fi fost ea, cu adevărat, urmaşa Atlantidei? A pelasgilor ? Cine ştie… Homer plasa Atlantida la coloanele lui Hercule, adică dincolo de Gibraltar. Fapt este că şi civilizaţia maya folosea și ea ca sistem de comunicare hieroglifele (mai pe scurt glife) aşezate în cartuş, îşi îngropa regii şi preoţii în piramide, care erau şi calendare, dar şi observatoare astronomice, punea măşti de aur şi de jad pe feţele mumiilor lor, cum au avut faraonii şi regele Minos al Cretei, iar preoţii mayaşi purtau veşminte asemănătoare cu ale celor egipteni. Prin urmare o unitate culturală a lumilor vechi trebuie să fi existat. De unde ipoteza că informaţia circula odată cu oamenii. Lumile vechi s-au cunoscut unele pe altele.

Columb n-a făcut decât să restabilească legături uitate în timp, despre care se pare că a avut indicii. Calea hieroglifelor a rămas activă până astăzi pentru cel puţin două din marile civilizaţii ale planetei: China şi Japonia. Dacă japoneza dispune şi de o scriere mai

rapidă, așa cum era scrierea hieratică pentru egipteni, chineza a rămas păstrătoarea clasicităţii, fiecare hieroglifă simbolizând un concept. Aceeaşi hieroglifă de pildă înseamnă rădăcina unei plante, dar şi numele de familie al celui care se numeşte precum planta. Acest semn intră în componenţa numelui întreg al persoanei, dar şi al clanului din care face parte, după cum intră şi în componenţa descrierii plantei în întregul său. Acest mod de comunicare creează o deosebire sensibilă de formare între fiinţele care gândesc după acest model şi cele care gândesc după regula alfabetelor. O viziune plastică, obiectuală, sensibilă faţă de categoriile emoţionale este dată de scrierea hieroglifică. Ceea ce creează tipuri de preocupări majoritare ale societăţii, diferite de ale societăţilor care folosesc alfabetul. Abstractizarea a dus aceste tipuri de societăţi până la inventarea computerului. Fireşte, rotundă şi armonioasă fiind prin naştere, fiinţa omenească, de oriunde şi din orice cultură ar proveni, se poate educa pentru restabilirea echilibrului între părţi. Mai ales în lumea actuală, unde comunicarea informaţiei este atât de rapidă. Dar acest lucru nu înseamnă mai puţin că nu asistăm la două feluri de a fi ale umanităţii, ca accent existenţial vorbind. Şi ele derivă din istoria scrierii. Puterea formatoare a scrierii nu poate fi nici negată, nici egalată.

Drumul antic al mătăsii, venit din China, trecând pe la Petra, prin Mediterana şi ajungând la Roma, iar mai târziu în Britania, a făcut ca bazinul Mediteranei să fie locul planetar de întâlnire al tuturor alfabetelor lumii. Cea mai tulburătoare dintre legende povesteşte faptul real al transmiterii alfabetelor. Se spune că, ajuns pe ţărmurile Peninsulei Chalcidice, în Trakia, fenicianul Cadmus a trebuit să ucidă balaurul care-o păzea (grifonul, simbol al tracilor). Apoi, după ce l-a răpus, a făcut să se ridice, la cântecul său, pietrele şi să se aşeze în zidurile care au constituit Troia. Iar aruncând peste cap dinţii balaurului, a făcut să se ivească cetatea odată cu semnele alfabetului. Dacă ne gândim la războiul troian povestit de Homer, înţelegem şi ce a însemnat pentru lumea greacă provocarea feniciană. Dar înţelegem şi cum seminţele Troiei, ajunse pe pământul italic şi născând poporul roman însuşi, după care se numesc toate popoarele romanice, dar şi cuceritorul alanilor şi briţilor (în zonele Britaniei şi Germaniei de azi) au generat culturile şi limbile moderne ale Europei.

A doua extindere, de după marile cuceriri geografice, a dus la răspândirea planetară a modelului cultural şi de civilizaţie european. Cât despre toate câte au urmat, judecaţi singuri, folosind perspectiva prezentului pentru a pătrunde în sensurile trecutului. Dar nu uitaţi cât de mult datorăm alfabetului şi limbii în care ne naştem. Cel puţin tot atât cât religiei noastre. Şi, mai ales, nu uitaţi că naşterea este o întâmplare, dar educaţia stă, cel puţin pe jumătate, în puterea noastră, a fiecăruia.

1.2. Atlas

Spre deosebire de alte emisiuni culturale dispărute între timp, *Atlas* mai există şi astăzi, iar eu am mai lucrat subiecte scurte, în general despre oraşe europene, Parisul, Londra, Barcelona şi Luxemburgul fiind cele mai recente. Totuşi, pe de o parte, n-am spus acolo altceva decât în emisiunea *Lumi şi cetăţi*, care figurează cu textele ei în

acest volum, iar pe de altă parte unele aparţin unui ciclu de televiziune şi probabil unei cărţi care nu fac corp comun cu aceasta. Motivul pentru care menţionez aceste mici subiecte este pentru că ele au orientat demersul meu dinspre chestiunea mutaţiilor civilizaţiei în bazinul Mediteranei, cheia planetară a formării lumii de azi, către problema românească, mai exact a soluţiilor de răspuns ale spiritului românesc faţă de marile întrebări pe care şi le-a pus, în timp, civilizaţia umană şi a interesului, a participării ei la lumea mediteraneană în vremurile când plasma însăşi a culturilor fluctua, se transmitea, se amesteca, lumea pe care azi o numim balcanică nu ieşise din marele creuzet al istoriei, nici România încă nu ieşise ca entitate structurată spiritual după linii de forţă limpezi. Merita să privesc lumea aceea din care provenim noi, cei de azi.

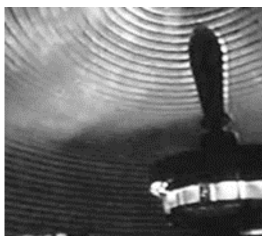
1.2.1. Cetatea Ur

Ur, pe valea Tigrului, în Irakul de astăzi, a fost una din cele mai vechi cetăţi ale Sumerului, partea de sud a Mesopotamiei. Veacuri de cercetare şi descoperiri arheologice păreau să fi revelat lumii totul despre vremea de care ne despart şase mii de ani. Dar curiozitatea şi speranţa, fascinaţia unui trecut plin de tumultul luptelor, i-au împins pe căutători spre noi şi noi descoperiri. Dincolo de coridoarele întunecate, ne spune domnul Mouayed Said, directorul general al Departamentului de Antichităţi al Irakului, s-a descoperit o comoară despre care lumea nici nu credea că există: tezaurul regelui Nimrod, cel mai mare rege sumerian: o brăţară masivă, în interiorul căreia osul subţire al unei mâini de regină stă mărturie tăcută unei vieţi de lux. Coliere, brăţări, vase şi coroane ciudate atestă că marile tăbliţe scrise în cuneiforme nu istorisesc poveşti, ci fapte reale. Confirmarea scrierilor prin descoperiri arheologice la Ur, ca şi în cetatea Urartu, mai veche decât aceasta, aflată cândva pe pământul Armeniei de azi, Paradisul originar după sumerieni, la Troia ori în Saqqara, proiectează la dimensiuni noi perioada de glorie a cetăţii Ur, iradiind asupra întregului Sumer graţie regelui Nimrod. Va fi purtat multe bătălii. A încercat să unifice întregul Sumer în jurul cetăţii lui. Artiştii vechi ne-au trimis prin timp obiecte de o neasemuită frumuseţe, care mărturisesc despre tumultul vieţii acelei lumi. Şi astăzi oamenii umblă fascinaţi în căutarea lor. Pe pământ au rămas doar pietrele aşezate în formă de ziduri. Deasupra lor imaginaţia noastră a pus trepte şi contraforţi. Am făcut astfel, din vechea Mesopotamie, o parte a lumii noastre.

1.2.2. Manuscrisele de la Marea Moartă

Trecutul rămâne mereu o parte a prezentului. În deşertul Iudeii, aflat în nord-vestul Mării Moarte, doi păstori arabi au descoperit manuscrise vechi de câteva mii de ani. Scoase din vasele de lut care le adăposteau şi ajunse la Muzeul Naţional din Ierusalim,

prelucrate şi descifrate atent în laboratoarele lui, au relevat lumii una din cele mai impresionante părţi ale istoriei vechi.

Mai înainte de sarcofagele cu formă umanoidă, din lut ars, contemporane celor din Africa Centrală, mai înaintea mumificării de tip african, practicată şi de triburile de pe Valea Iordanului, a căror vechime este între 16.000 şi 10.000 de ani, au existat deci civilizaţii de la sfârşitul paleoliticului şi începutul neoliticului care s-au impus atenţiei învăţaţilor. Se pare că primii care le-au menţionat au fost înţelepţii esenieni de la Marea Moartă. Cele mai vechi manuscrise de la Marea Moartă păstrate într-un modern pavilion al Muzeului Naţional din Ierusalim, special construit şi special climatizat, datează de la jumătatea mileniului al II-lea î.H. şi folosesc o scriere de trecere între cuneiformele asiriene şi alfabetul proto-fenician. Sunt scrise în limba arameică, limba marelui Babilon. Cele mai noi datează din veacul al II-lea d.H. şi descriu revolta lui Bar Kochva din anul 135 împotriva romanilor. Multe din ele confirmă realitatea unor fapte descrise în *Biblie*. Pe lângă istoria cuprinsă în ele, inestimabila valoare a acestor manuscrise constă în aceea că atestă trecerea de la scrierea cuneiformă la alfabet. Influenţa fenicienilor, cei care au dus, mai apoi, alfabetul lor în Grecia, este evidentă. În plus, frontiera între civilizaţia lumilor vechi şi aceea mai nouă, a romanilor, ni se impune cu putere. Oamenii prezentului n-au făcut decât ceea ce trebuia dedicându-le manuscriselor de la Marea Moartă o construcţie impresionantă prin modernitatea ei.

1.2.3. Muzeul Ţărilor Bibliei

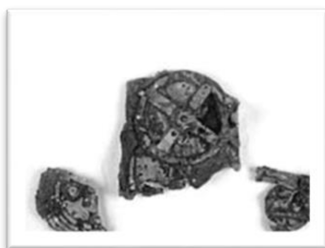
După 1990 a apărut la Ierusalim, lângă Muzeul Naţional, clădirea joasă a Muzeului Ţărilor Bibliei. Ea are numai subsol şi parter. Subsolul cuprinde machetele vechilor cetăţi care preced în timp intrarea triburilor lui Moise în Ţara Canaanului şi despre care ne povesteşte *Biblia*. Dilmun a fost cetatea Paradisului, se află pe o insulă în faţa Bahreinului de astăzi, şi de acolo a plecat Xisuthrus (pentru sumerieni) ori Ghilgamesh (pentru Ninive), un Noe pre-biblic, în lungul Tigrului, să întemeieze lumea: cetăţile Ur, Babilon, Ninive, Hattusha, Aketathon, apoi Tanis, în delta Nilului, Suziana şi Persepolis, în sfârşit, Ierusalimul, cu vechile temple. Acestea toate sunt cetăţile *Bibliei*. Un program interactiv pe computer indică fazele dezvoltării cetăţilor, contribuţia lor la istoria ţării Canaanului. Machetele şi hărţile aflate la subsol sunt fericit completate cu citate din *Biblie* şi cu obiectele aflate la parter şi descoperite prin săpături arheologice. Statui, vase şi plăcuţe de lut ars cu inscripţii cuneiforme în limba arameică stau mărturie luptelor egiptenilor cu hittiţii din Asia Mică. Ni-i închipuim trecând Sinaiul ori urcând cu luntrile în lungul ţărmului Mediteranei. Îi vedem cu ochii minţii pe năvălitorii mezi şi parţi, împreună s-au numit mai târziu perşi, cucerind Mesopotamia cu ziguratele ei întinse din Ninive până în Babilon. Putem urmări dezvoltarea barocului persan pe marea poartă de teracotă smălţuită cu albastru a zeiţei

Ishtar, a fecundităţii. Vezi cuneiformele folosite pentru scrierea arameică, limbă ce va deveni aceea a fenicienilor, colonizatorii semitici ai Mediteranei, aşa cum va fi şi limba vechilor evrei şi, prin ei, după ce va traversa filtrul grec, va sta la baza tuturor alfabetelor moderne. Vezi coloane persane, având capitelul sub formă de taur, acelaşi care-l simboliza pe zeul Ra al Egiptului, zeul Soare, ca şi Minotaurul ucis de greci. Fiinţe şi bijuterii insolite se alătură la parterul muzeului strămoşului jocului de şah, vase găsite în Creta, rămase de la Popoarele Mării (tracii au fost unul dintre ele), se alătură păsării fantastice din fildeş sculptată acum patru mii de ani în vechiul Ierusalim în cinstea unei iubite femei frumoase. Muzeul Ţărilor Bibliei, puţin cunoscut la noi, nu este mai puţin fantastic prin dovezile despre lumile pe care le-am putea crede mitologice, de n-ar fi chiar începuturile istoriei europene.

1.2.4. Antikythera

Se spune că Atlantida ar fi fost în Marea Egee. Grecii vechi o numeau Thera. Lângă ea era Antikythera, o insulă din arhipelagul Cicladelor. Lanţul vulcanic care a modificat geografia şi clima zonei din Asia Mică până în Africa începând din în mileniul al V-lea îH, a făcut să dispară sub ape, cu vreo câteva veacuri înainte de Hristos, jumătate din insula Thera (azi Santorini). Dezastrul a fascinat veacuri şi veacuri imaginaţia artiştilor. Obiecte găsite ici-acolo, străbătând peisajul de ruine al insulei, s-au constituit, pe de o parte, în indicii ale dezastrului unei mari civilizaţii, iar pe de altă parte în tentative de reconstituire a ei. A devenit celebră pentru faptul că lângă țărmurile ei s-a descoperit, în 1902, un adevărat calculator mecanic al lumii antice greceşti, bazat pe îmbinare de roţi dinţate (!!), datând din sec. 1 î.H. şi făcut din bronz. Originalul se află la Muzeul de Arheologie din Atena, iar reconstituirea sa arată cum funcţiona. Dimensiunile sunt surprinzător de mici, funcţiile numeroase, iar fineţea construcţiei a fost ceea ce a uimit. Are 33x17x9 cm şi este din bronz. Pe el sunt înscrise, în greacă, peste 2000 de caractere, din care 95% au fost descifrate. Se bănuieşte că a fost făcut la Rhodos, de către înţeleptul Posidonios, ori de către matematicianul Arhimede. Cu el se poate calcula rotaţia constelaţiilor şi a planetelor sistemului solar după mişcarea lor aparentă, în funcţie de timpul pământesc (heliocentric, dar şi după mişcările lunii). Dacă Dedal a făurit pentru om primele aripi, ca şi unul din primii roboţi pomeniţi în mitologie, atunci de ce n-ar fi fost insula Santorini locul misterioasei Atlantide? Muzeul Luvru păstrează din aceste locuri unele dintre cele mai surprinzătoare statui: geometrii incredibil de moderne ale feţei umane (civilizațiua Cicladelor, perioda geometrică), subtile influenţe egiptene şi persane, perfecţiunea care prefigurează sculptura Greciei antice au coexistat în bănuita Atlantidă. Fie Thera ori Santorini, această insulă pietroasă a Cicladelor de Sud continuă

să atragă. Yves Cousteau cu echipa lui, bănuind existenţa Atlantidei în insula Santorini a căutat şi a găsit indicii noi ale unei mari civilizaţii. Ziduri de cetate dăinuie sub ape. Au ridicat la suprafaţă statui. Străjuite de porţi cu lei, asemănătoare cu ale hittiţilor, de coloane cu secţiune pătrată, ca ale nabateenilor, semnele culturii vechi se profilează pe fundalul unui trecut incert, acoperit parţial de ape şi de cenuşa vulcanilor. Santorini de azi păstrează încă semnul incredibil de alb al rănii trecutului.

1.2.5. China antică

1.2.5.1. Arheologie

În provincia Shang există unele din cele mai interesante vestigii rămase din China antică. Ar fi greu de crezut, dacă nu le vezi, cât de mare este asemănarea între şirurile de statui chineze şi cele de sfincşi de la Luxor, asemănarea între barocul persan şi acela chinez, care amestecă speciile creînd animale fantastice. Săpăturile arheologice au dezvăluit asemenea semne de-a lungul întregului zid chinezesc. Lucrul cel mai surprinzător a fost descoperirea marii armate de statui, reproducere exactă a tuturor celor 2000 de oşteni ce vor fi apărat China pe linia de nord în veacul I, al dinastiei Han. Este armata care a edificat chiar Marele Zid Chinezesc, punând astfel stavilă pentru totdeauna năvălirilor barbare din Asia şi ocrotind civilizaţia care avea să rămână cea mai importantă din lume prin continuitatea şi vechimea ei în timp. În secolul al VI-lea, pe vremea dinastiei Tang, a apărut însă un cuceritor mai de temut: budismul. El a adus gustul pentru colosal, necunoscut până atunci în China. Mulţimea de religii a divizat în timp China veche şi, în anarhia care a urmat, numită şi perioada celor cinci dinastii, s-a revenit la credinţa în dragon, la multiplicarea în serie a animalelor reale sau fantastice, care aminteau de vechile totemuri ale triburilor. China călca din nou pe propriile sale urme. Marile armate n-au mai avut însă putere asupra mongolilor care au cucerit regatele de nord în veacul al XIII-lea. Neputincioşi, luptătorii chinezi, care foloseau praful de puşcă doar pentru focuri de artificii, au biruit însă în timp, prin măiestria artiştilor necunoscuţi care ne-au lăsat creația lor.

1.2.5.2. Feronerie chineză veche

În secolele 11 – 18 î.H., pe vremea dinastiei Shang, s-a dezvoltat pe teritoriul Chinei de azi, în provincia San xin Dui, arta bronzului. Un gust estetic deosebit a dus la îmbinarea utilului cu frumosul şi la cultivarea unei estetici mereu mai desprinsă de cotidian. S-au prefigurat, în acele vremuri străvechi, după cum atestă cercetările muzeografilor din Muzeul Naţional din Beijing, curente artistice care vorbesc surprinzător sufletului modern şi amintesc lumii de civilizaţiile precolumbiene, semn al foarte vechii migraţii a

asiaticilor spre Americi într-o vreme când strâmtoarea Behring încă nu exista, ci era o punte continentală.

O abia bănuită – dar plină de tentaţii – unitate a spiritului lumii vechi o vădesc şi fragmentele scrise. Sunt invocaţii către zeul Soare, acelaşi soare care a ghidat toate vechile civilizaţii ale planetei. Dragonul, semnul puterii solare, a rămas până astăzi în cultura chineză pretextul unor mari festivităţi ce unesc spiritul oamenilor atât de diferiţi ai acestei ţări, cea mai mare de pe Pământ, cu eternul Cosmos. Muzeografii, obişnuiţi să facă afirmaţii numai bazaţi pe descoperiri arheologice, confirmă această continuitate a manifestărilor legate de mitul dragonului. Estetica lumii vechi lasă loc, odată cu ieşirea din muzeu, unei estetici – alta, dar nu întru totul alta – a străzii şi a omului contemporan.

1.2.6. Zimbabwe

Cetatea marelui Zimbabwe, personaj mitologic rămas simbol al statului Zimbabwe până astăzi, a existat cu adevărat pe pământul fierbinte al Africii încă din veacul al VIII-lea î.H. A condus un centru religios şi de cultură care a dăinuit apoi vreme de două milenii şi jumătate. Cercetătorii germani, englezi şi francezi au redescoperit cetatea Zimbabwe în 1867 şi au identificat-o. S-au făcut reconstituiri şi restaurări. Era o cetate cu ziduri înalte, din blocuri de piatră potrivite fără mortar. Se întindea pe 24 de hectare. Oamenii-păsări, zeii cetăţii, vegheau asupra ei. Prin incintă umblau oamenii triburilor karanga. Azi o mai stăpânesc doar maimuţele. Este încă vizibil sistemul de canalizare al marii cetăţi. Dacă urci spre incinta ei fortificată descoperi cât de greu vor fi fost de cucerit aceşti pereţi verticali, printre care chiar lumina soarelui african se strecura cu greu. Şi azi cetatea mai dezvăluie arheologilor mărturii ale unei civilizaţii incredibil de rafinate, obiecte din aur, vase. Aceasta este civilizaţia care va fi dominat coasta de răsărit a întinsului şi aridului continent african atunci când fugara regină Sheba, a Moabului, debarca în Nubia, după ce-şi trecuse corăbiile pe uscat, peste deşert, venind dinspre nord spre a se aşeza la izvoarele Nilului Albastru.

1.2.7. Insula Creta

În Marea Egee, o mare interioară a Mediteranei, insulele mărturisesc despre o veche punte continentală între Europa şi Africa. În insula Creta, una din cele mai mari ale Mediteranei, viaţa se desfăşoară astăzi după ritmul micii colectivităţi rurale care-o locuieşte. Gloria vechilor cetăţi a apus. Mici localităţi prospere oferă turiştilor amintiri de tot felul. Un vechi obicei păstrează însă o legătură sugestivă cu trecutul cel mai îndepărtat: obiceiul de întâmpinare a noului an agricol, primăvara, prin sacrificarea unui taur. Acesta e doar urmaşul îndepărtat al Minotaurului, fiinţă fabuloasă, jumătate om şi jumătate taur, închis de regele Minos al Cretei în labirintul construit de Dedal. Taurul sacru al Egiptului şi al marelui Memphis, simbol al zeului Ra, Soarele sacru, a pierit astfel la graniţa lumii greceşti, odată cu puntea continentală care unise cândva Europa şi Africa.

Pe muntele Ida, din insula Creta, a crescut un zeu nou, făcut după măsura vieţii şi a raţiunii omeneşti. Au rămas prezentului ruinele marii cetăţi Knossos, acum reconstituită: palate edificate nu în stilul urieşesc al Egiptului sau al Persiei, ci după măsura şi armonia fiinţei umane. Arta rafinată a frescei, preţuirea pentru frumosul feminin şi pentru podoabe, deschiderea spre lume prin amfiteatre care invitau la dialog şi doar – prefăcut în artă, ici-acolo, chipul dispărutului Minotaur. Iată ce ne-a păstrat marele palat din Knossos. Ca întotdeauna când visează la trecut, omul prezentului a refăcut, după imaginaţia lui, cetatea regelui Minos. Aşa să fi fost palatul său? Acesta să fi fost atunci Knossosul? In acest interior să fi decis regele soarta Minotaurului? Marea Egee, cândva Mare Carpathicum, navigată de pelasgi (pelagos, în greacă, înseamnă chiar maritim) – Popoare le Mării – îşi păstrează neatinse toate secretele, mângâind ţărmurile insulei cu apele ei de taină.

1.2.8. Cipru

Muzeul Naţional de Istorie din Bucureşti a găzduit o expoziţie cu obiecte antice care provin din Cipru. Este vorba de rezultatul săpăturilor unei celebre expediţii arheologice, cu specialişti suedezi – arheologul care-o conducea era chiar viitorul rege al Suediei – desfăşurată în perioada 1927 - 1931. Se întâmpla după ce siturile fuseseră devalizate în principal de către ambasadorul SUA, care ducea artefacte cu navele, peste Atlantic. Guvernul cipriot – insula era atunci colonie britanică – realizase că nu poate opri pierderea de valori. Aşa că, în virtutea multimilenarei atracţii dintre nordul şi sudul continentului european, Gustav Adolf al III-lea, pe atunci tânăr arheolog, a cooordonat săpăturile. S-au descopertat peste 20 de situri arheologice, teatre, temple, palate şi au fost date la iveală peste 18.000 de obiecte, provenind din epoci diverse, întinse din mileniul al IV-lea î.H. şi până în veacul al II-lea d.H., iar aceste descoperiri au constituit subiectul a patru volume de rapoarte de săpături arheologice şi au constituit baza celebrului Muzeu al Mediteranei, Medelhafsmuseet, aflat la Stockholm. Influenţe asiriene, egiptene, persane, din întregul spaţiu al Asiei Mici, din Scythia Minor, din vechea Grecie, indică fabulosul spaţiu de sinteză al Ciprului, principalul furnizor de cupru al lumii vechi, principala cale de legătură între Asia, Mediterana şi Europa, indicu de netăgăduit al vechimii civilizației mediteraneene. Unitatea culturală a simbolurilor şi motivelor culturale ale lumii vechi – a Lumilor Vechi – s-a reflectat astfel pe deplin în oglinda Ciprului – de altfel chiar numele insulei vine de la cupru-chipris. Puterea de iradiere a civilizaţiei cipriote – care o precede în timp pe aceea a Greciei antice – de altfel triburile de ahei, ionieni şi dorieni au fost triburi indo-europene, care au traversat spaţiul Scythiei şi Traciei, coborând din nord către sud, atrase de Mediterana, cam la 4000 de ani după atestarea civilizației pelasgo-tracice. La origini grecii au fost colonizatori şi nu băştinaşi. Iar ciprioţii au optat, dintre toate popoarele care i-au cucerit şi stăpânit – perşi, egipteni, greci – pentru aceştia din urmă, care proiectau democraţia şi dreptul fiinţei umane de a

se exprima plenar. Şi dacă se va descifra vreodată scrierea cipriotă, bazată pe aceea arameică şi aheană, atunci vom afla poate şi motivele acestei opţiuni şi ce a însemnat cu adevărat multiculturalismul mediteranean dintre Petra şi Thrakia, traversând Mediterana. Dar este cert că modelul acelei democraţii a rămas până astăzi supremul model politic planetar. Aparţinem aceluiaşi ciclu de civilizaţie cu vechii ciprioţi, aceleiaşi sinteze mediteraneene şi nu este întâmplător faptul că Thomas Mann şi-a început romanul lui epopeic, *Iosif şi fraţii săi*, scris în vremurile de cumpănă de la jumătatea secolului XX, cu astfel de consideraţii despre marea unitate de fundament a culturii şi civilizaţiei omeneşti care începe cu Atlantida și continuă să răzbată dincolo de toate diferenţele ce ne exprimă, odată cu trecerea vremurilor, pe fiecare în parte.

1.2.9. Roma antică

Roma antică avea, în perioada Imperiului, peste un milion de locuitori. Cercetătorii au refăcut, după mărturii arheologice, macheta cetăţii eterne. Alţii au reconstituit harta ei, ne-au lăsat mărturia Pantheonului, construit în anul 27 de Agrippa, pe Câmpul lui Marte, zeul războiului. Iniţial dedicat zeului Jupiter, acest templu păgân a devenit apoi al tuturor zeităţilor, ba chiar al celebrităţilor care meritau să aspire, după moarte, la condiţia de zeu. Pictorul Rafael, al Renaşterii timpurii de pildă, îşi are mormântul în Pantheon. De aici, din Pantheon, locul celor aflaţi în Lumea de Dincolo, puteai trece, pe străzi mărginite de case cu etaj, esplanade şi pasaje de scări, spre Forul Roman. Oraşul avea canalizare – 416 km. de apeducte care aduceau apa din izvoare montane – şi apă curentă pentru toaletele publice, pompată din Tibru. Cândva capitala Etruriei, Rum, cucerită de latini, Roma păstra – păstrează încă – sub Vatican, unde se afla centrul energetic al fondatorilor etrusci (colonizatori veniți din insula tracică Lemnos), statuia cavalerului trac aflată lângă marea Poartă a Lumii de Dincolo, unde curge, subteran, Tibrul. Incinte elegante, statui, coloane şi mozaicuri (venite ca tehnică de lucru de la iliri) înfrumuseţau viaţa cotidiană.

Străbăteai astfel drumul până la Forul Roman, ansamblu edificat încă de etrusci (mărturiile spun că aveau importante relaţii comerciale cu armenii vechi, aşezaţi la Poarta de Fier a Asiei) ca o mare piaţă, devenită cu timpul, după modelul grec, Agora, marele Parlament în aer liber al demosului cetăţii. Numeroase amfiteatre ne vorbesc despre gustul pentru spectacol al romanilor. Modelul grecesc atinge perfecţiunea în Coloseum, ridicat între anii 72-80, imediat după înfrângerea răscoalei lui Spartacus (moment important, tracul Spartakos, fost rege al Bosforului Cimmerian, deschisese astfel un al doilea front, pentru a proteja lupta de acasă, din regatul Bosforului, a lui Mithridates al VI-lea, contra atacatorilor romani). Clădire cu patru etaje, înaltă de 57 de metri și având 50.000 de locuri. Suprafaţa arenei pentru luptele de gladiatori (învinșii Romei deveneau gladiatori) era de 76 x 46 de metri, în formă de elipsă, iar perimetrul

avea 156 de metri. Modelul arenelor este imitat și astăzi. Mărturie a gloriei trecute, Roma antică surprinde continuu călătorul din prezent.

1.2.10. Creştinismul în Etiopia

În zori, când se ridică ceaţa de deasupra peisajului fierbinte al Africii, poţi vedea satele sărace şi oamenii trăind sub un cer atât de neprimitor, încât pare negru. Nilul, cel mai lung fluviu al planetei, e singura lor speranţă. În primii ani de după Hristos a ajuns pe aceste locuri Sfântul Simion propovăduind creştinismul. El venea pe urmele reginei Sheba a Moabului, rămasă în istorie cu numele Saba, cea care credea în stele. Nubia de atunci, astăzi Etiopia, a păstrat această foarte veche formă de ortodoxie numită creştinismul copt. Bisericile erau ascunse în peşteri, semn al relaţiei secrete a omului pământean cu Lumea de Dincolo, întocmai ca în Egiptul vechi. Procesiunile având drept ţintă apa marelui Nil, semn al purificării şi al trecerii deopotrivă, păstrau temeiurile vechi ale existenţei ca în Africa. Ritmuri fierbinţi, sensul tribal al relaţiei omului cu elementele primordiale – apa, focul, aerul şi pământul – influenţa arhaică a iudaismului de dinainte de Hristos şi comunicarea cu lumile secrete de Dincolo în sens egiptean, ba chiar mai vechi, asirian sau trac, plasarea bisericii însăşi în inima pământului, iată simbioza conţinută de creştinismul copt din Nubia. Diferiţi de creştinii din ţările musulmane, aceşti creştini presăraţi pe platoul muntos al Etiopiei se închină de fapt unei miraculoase lumi care i-a ferit de soarele arzător, o lume a adâncului şi a marilor ape. Purificarea în sens primar, dar şi creştin, este sensul marilor procesiuni desfăşurate pe Nil. Credinţa este secretul vieţii înseşi. Stau mărturie chiar marile deşerturi, ca şi apele marelui fluviu.

1.2.11. Nazareth

Cum vii dinspre joncţiunea cu Înălţimile Golan, ai în faţă Nazarethul nou şi muntele Tabor, iar spre vale, risipite, străzile înguste ale vechii cetăţi unde locuiau Iosif şi Maria. Cum cobori străzile pitoreşti spre locurile legendare, întâlneşti, mai întâi, biserica ortodoxă cu hramul Sf. Gabriel (Gavriil), zidită în anul 356 d.H. Pe locul acesta Sfântul Gabriel ar fi anunţat naşterea Mântuitorului. Treci apoi prin vechiul oraş arab spre strada Sf. Pavel, străbaţi sukul şi te afli, deodată, în faţa fostei sinagogi devenită biserică, locul unde Iisus copil le-ar fi predicat înţelepţilor, la vârsta de 12 ani. Descoperi apoi marea catedrală modernă a Buneivestiri, zidită pe locul casei Mariei, mama lui Iisus. Se văd încă înăuntru treptele vechii case, urme de mozaicuri şi coloane romane datând din foarte vechiul Nazareth. Parterul catedralei este dedicat păstrării trecutului, în vreme ce partea superioară, etajul foarte modern impresionează prin pioşenia pe care creştinii, de oriunde din lume, în chip ecumenic, o dedică Mântuitorului. Înainte de a părăsi aceste locuri, treci prin

grădina Sfântului Iosif, edificată târziu de catolici pe locul unde ar fi fost casa lui Iosif, soţul Mariei.

La ieşirea din Nazareth vinde amintiri un creştin fugit din Libia din cauza prigoanei musulmane. Iţi spune istoria lui tristă, îţi dăruieşte o iconiţă, te priveşte lung cum pleci. În drum, te întorci să priveşti muntele Tabor, al transfigurării lui Hristos, înainte de a pleca spre Capernaum.

1.2.12. Bethlehem

Cum vii dinspre Ierusalim, străbaţi mai întâi bătrâna grădină cu măslini pe unde va fi trecut Maria fugind de Irod. La 8 kilometri de capitala tuturor religiilor se află graniţa Teritoriilor şi a Bethlehemului. Beth-lehem – în arabă înseamnă locul pâinii. Te întâmpină o intifada cu pietre şi gaze lacrimogene. Treci această graniţă a istoriei prezente şi străbaţi străzile oraşului arab – o singură bancă, o singură poştă, un Minister al Turismului, numeroase biserici şi minarete, un cal arab în mijlocul pieţei rotindu-se croit de cravaşa nervoasă a călăreţului cu burnuz alb. Magazinele sunt deschise doar două ore pe zi: între 10 şi 12.

Străbaţi coloratele străzi arabe către inima de legendă a creştinismului. În piaţa centrală se află Catedrala Naşterii Mântuitorului, zidită de împăraţii bizantini Constantin şi Elena, deveniţi sfinţi ai tuturor Bisericilor Creştine. Intrarea scundă te lasă să pătrunzi în penumbra plină de mozaicuri incredibile, atât pe pardoseală, cât şi pe zidurile înalte. Coloanele, altarul acestui loc central al creştinismului sunt admirate de sute de vizitatori pe zi. Călugării ortodocşi care au locul în îngrijire sunt mai toţi greci, au nostalgia patriei natale în suflet şi privesc plini de speranţă pelerinii veniţi din ţara lor, ori măcar de undeva, din Balcani. Se apropie şi cer veşti de acasă.

Aici ar fi fost îngropaţi pruncii ucişi de Irod împărat. Vezi craniile lor mici la subsol, în dreapta, după intrare. Iar alături este locul ieslei unde Fecioara Maria l-a născut pe Iisus. Un loc care dăinuie într-o lume musulmană. O slujbă ortodoxă are aici ceva din melopeea muzicii arabe, creştinii se descalţă la intrare. Dar păstrează neştirbită credinţa veche în Mântuitorul lumii.

Intru apoi într-o biserică mică. E slujbă.Ppreotul, uluit vâzînd o femeie cu blugi și care se închină în rit ortodox, se apropie, mă binecuvântează și mă întreabă în franțuzește de unde sunt… Călugării străbat zilnic drumul dintre Ierusalim şi Bethlehem, trecând peste barajele armatei, graniţe nefireşti pentru o credinţă atât de mare.

1.2.13. Arta modernă la Muzeul Naţional din Ierusalim

După ce intri în curtea muzeului, întâmpinat de statuia Călăreţului lui Botero, poţi alege să vizitezi pavilionul Weissport, de artă modernă. Spaţiul generos îţi dezvăluie adevărate comori. De la Damien Hirst şi Anette Messager, care consideră că animalele şi păsările – vii sau împăiate – sunt parte a operei de

artă, până la nume de rezonanţă, precum Modigliani, Matisse, Mondrian, vizitatorul intuieşte cota valorică a muzeului. Pictura figurativă ori abstractă constituie însă doar o parte a comorilor Muzeului Naţional din Ierusalim. O adevărată senzaţie de prospeţime oferă grădina cu sculpturi Billy Rose. În aer liber, în spaţii adecvate, se află sculpturi aparţinând unora dintre cele mai mari nume ale artei moderne. De la Bourdelle, 1898, la James Turrel, 1992 paşii artei moderne sunt înregistraţi cu grijă: Pablo Picasso, Robert Indiana, Aristide Maillol, Ygael Tumarkin, Victor Vasarely, René Magritte, Jean Tinguely. Capodoperele plastice ale artei naţionale beneficiază de aceeaşi expunere generoasă ca şi arta universală: Reuven Rubin, Mordecai Ardon, Yitzhak Danzinger, Zvi Goldstein. Vernisajele sunt onorate de personalităţi însemnate din toată lumea, amatori şi sponsori deopotrivă, cum ar fi principele de Lichtenstein ori baronul de Rotschild. Privitorii interesaţi se pot înscrie în programe de iniţiere în curentele moderne din artă, iar oamenii obişnuiţi îşi pot aduce aici copiii spre a deprinde gustul pentru arta veacului XX.

1.2.14. Cairo

Cairo – 17 milionane de locuitori – capitala Republicii Arabe Egipt. Cea mai mare aglomerare urbană a Africii. Este aşezat acolo unde începe Delta Nilului. Străbaţi repede Tahrir Square şi te cuprinde nostalgia trecutului. Te opreşti o clipă în faţa Muzeului Egiptean. În rest, circulaţia pe două benzi suprapuse, atât la suprafaţă cât şi în metrou, te menţine veşnic atent. Partea creştină a oraşului e concentrată în jurul zidurilor Noului Babilon, edificat de împăratul Traian în veacul I d.H. Muzeul Copt şi Patriarhia Coptă oferă o imagine sugestivă a simbiozei dintre prezentul creştin şi trecutul roman al acestui loc aflat în plină lume musulmană. Metroul încearcă şi el să păstreze, cu mozaicurile lui, iluzia vechiului Egipt, repede contrazisă odată cu ieşirea la suprafaţă. Podul Tahrir, spre insula Gezira, aflată în mijlocul marelui Nil, este simbolul însuşi al agitaţiei cotidiene a oraşului. Te opreşti o clipă să admiri Turnul Televiziunii, statuia leului – simbol solar al, cândva, marelui Amon Ra – clădirea modernă a Operei. O oază de linişte este muzeul dedicat marelui sculptor contemporan Mahmud Moukhtar, cel care a lăsat statuia preşedintelui Nasser, marele eliberator al Egiptului. Pe insula Gezira se află hoteluri elegante, în magazinele cărora se vând antichităţi adevărate. Cauți un taxi și te duci să vezi Piramidele.

Apoi părăseşti Cairo cu sentimentul de a fi văzut prea puţin pentru a înţelege semnificaţia marilor contraste ale acestei ţări. În drum spre graniţă străbaţi nesfârşitele şosele ce traversează un peisaj cvasi nepopulat. Suezul te întâmpină cu masa lui de apă şi răcoare. Priveşti apoi deşertul Sinaiului ştiind că acolo, departe, e mânăstirea Sfintei Ecaterina, făcută pe vremea lui Justinian de constructori plecați din Salonic. Iar alături, în stânga, mergi în lungul albastrei Mediterane. Traversezi Peninsula Sinai, mergând mereu în lungul ţărmului, mereu cu teama de a nu fi atacat de formaţiunile de luptă ale

Fraţilor Musulmani, privind curios colibele rare, din ciulini cenuşii, ale beduinilor, cămile fantomatice legănându-se odată cu aerul încins. Undeva, în faţă, stă chiar ţara sfântă a Canaanului.

1.2.15. Batthyaneum

Clădirea bibliotecii a fost zidită la 1719 ca biserică a trinitarienilor şi a funcţionat astfel până în 1784, fiind apoi depozit al armatei (1786-1792) şi observator astronomic dotat cu bibliotecă (1792-1798) al fundaţiei, cum s-ar zice astăzi, episcopului Batthyany Ignać, episcopul romano-catolic al Transilvaniei. Acesta din urmă a achiziţionat cărțile decedatului episcop al Vienei, cu unele dintre cele mai rare incunabule, manuscrise şi ediţii existente atunci în Europa. Corabia încărcată de cărţi a navigat pe Dunăre, apoi pe Mureş, fiind apoi încărcată în care şi adusă aici, în Aula Magna, după cum vedem după chiar picturile aflate pe frontoanele rafturilor.

Aula fusese împodobită cu medalioanele marilor corifei ai tiparului, de la Guttenberg la Aldo Manutius și alți cunoscuţii tipografi ai Evului Mediu european. Aici sunt *Operele* lui Aristotel, în jurul cărora a construit Umberto Eco romanul *Numele trandafirului*. Este chiar ediţia princeps a lui Aldus Manutius, Veneţia, 1495-1498. Apoi iată *Psalterium Davidicum cum Calendario*, manuscris pe pergament, lucrat în Germania veacului al XIII-lea, cu enluminuri bogate. Urmează *Horae diurnae latine et gallicae*, numită şi *Codex Burgundus*, tipărit în Germania veacului al XIV- lea, un tip de lucrare care va constitui sursa literară a tuturor "orelor şi zilelor" din literaturile europene de până în veacul al XIX-lea. Tot aici poate fi văzută celebra *Historiae Romanae decades*, *Istoriile* lui Titus Livius, tipărită la Roma de Konrad Schweynheim şi Arnold Pannartz, ediţie princeps, 1469, cu mari iniţiale enluminate. Acesta este faimosul *Codex Aureus*, mai exact *Das Lorscher Evangheliar,* comandat de împăratul Carol cel Mare mânăstirii din Lorsch, în nordul Franţei, la anul 810 d.H. Coperţile, din fildeş gravat, se află una la British Museum şi una la Biblioteca Vaticanului, unde sunt şi două din cele patru părţi ale tetrae-vangheliarului. Este cel mai vechi incunabul, lucrat pe pergament, al bibliotecii şi unul din cele mai vechi existente în lume. Despărţirea lui în două simbolizează fracţionarea creştinismului însuşi, în răsăritean şi apusean, după mitul antic al celor două jumătăţi care se vor căuta pe pământ până la refacerea întregului. Tiparul românesc e şi el prezent. Poţi vedea *Palia de la Orăştie*, tipărită de fraţii Şerban şi Marian la 1582. Este prima traducere românească a unor cărţi din *Vechiul Testament.* Iată şi *Biblia* tradusă de Luther, fondator al protesantismului, ediţia lui Lorenz Seuberlich, Wittenberg, 1610, pe când noua religie abia îşi începea drumul european. În sfârşit, o lucrare achiziţionată pentru Observatorul astronomic, ca şi cele două globuri, al Cerului şi al Pământului, din Aula Magna: celebrul A*tlas* al lui Abraham

Ortelius din 1570, *Theatrum Orbis Terrarum*, ediţia Anvers 1570, gravată de Franz Hogenberg şi cuprinzând harta Europei, harta Transilvaniei făcută de Johannes Honterus și adaptată întregului de Johannes Sambucus, Viena 1566 şi, nu în ultimul rând, simbolicul drum al autorului însuşi pe Terra, dinspre lumea contemporană spre cea veche, până la capătul fondatorului creștinătății, vechiul Iersusalim, adică drumul dinspre Europa spre alte universuri de cuprins în rotunda orbită a unei minţi omeneşti. In final, în chip de semnătură, Ortelius ne-a înfăţişat chiar Drumul. Fiindcă el a fost călătorul şi s-a identificat cu chiar călătoria sa.

1.2.16. Istoria tiparului şi a tipăriturilor româneşti

Târgoviştea, prima capitală recunoscută a Ţării Româneşti, a fost şi primul ei leagăn cultural. Tipograful Macarie a tipărit acolo primul cod civil, *Îndreptarea legii*, dar şi numeroase cărţi de cult, care vor traversa munţii spre Transilvania ori vor ajunge până la Iaşi. Găseşti tiparniţa lui Macarie şi matriţa originară a acestei prime tipografii. De la Târgovişte, prin Pasul Bran, caii de povară duceau mărfuri şi cărţi. Tot prin Pasul Bran trecuse Mihai Viteazul în marea sa tentativă de a uni toate ţinuturile româneşti. Fiinţa românească rezista în faţa valului otoman prin puterea cărţii şi a credinţei. Se păstrează încă o cruce sculptată în lemn de paltin, dăruită de Matei Basarab Bisericii Domneşti, asemănătoare cu aceea aflată la Braşov, în Biserica Sfântul Nicolae din Şchei, unde a intrat călare Mihai Viteazul acum patru veacuri. Aşa cum se vede și primul act păstrat cu scriere românească, scrisoarea negustorului Neacşu din Câmpulung trimisă judelui

Braşovului la 1521. Iată Şcheii Braşovului, biserica Sfântul Nicolae şi statuia lui Coresi (chemat la Brașov de Honterus), care-şi avea aici tiparniţa. Adăpostită azi chiar în şcoala lui Anton Pann de lângă biserica Sf. Nicolae, această tiparniţă a fost martora apariției a 35 de volume. Coresi şi-a alcătuit prima bibliotecă, ale cărei rafturi se păstrează până astăzi. Pe atunci o carte costa cât şase perechi de boi. Avea chiar o raritate bibliofilă: un manuscris miniat pictat pe piei de miel nenăscut în stilul Renaşterii italiene. Tot aici, Coresi avea *Cazania* lui Varlaam, adusă de la Iaşi, *Indreptarea legii*, adusă de la Târgovişte. Conştiinţa unităţii de neam exista. Anton Pann, cel venit în țară de la Sliven, odinioară Regatul Odrisiei tracice, a fondat aici primul învăţământ românesc din Şchei, ca urmare firească a acestui început. Iar faptul că presa braşoveană a susţinut Unirea Principatelor este în logica istoriei, ca și scrierea poemului *Un răsunet* de către Andrei Mureșan, azi *Imnul României*.

2. ISTORIA ŞI PREZENTUL. INTENŢIE DE BILANŢ

Trecutul foarte îndepărtat, preistoria şi începuturile istoriei, nu fuseseră nici pe departe, aşa cum crezusem, timpuri ale armoniei planetare la care noi, cei de azi, atât de fragmentaţi în culturi, civilizaţii, societăţi diferite, să ne putem raporta. Nu pe modelul trecutului trebuie deci să ne bazăm, deşi mulţi cred astăzi acest lucru. Atunci, pe ce? Modeul grec, acela care fusese fundamentul Europei – şi, datorită ei şi marilor călătorii geografice – se împrăştiase la scară planetară, îşi epuiza formula.

Vedeam cu tristeţe cum lumile îşi închideau orizontul către care plecaseră odinioară pline de speranţe, ca şi când ar fi avut de cucerit chiar nemărginirea. Acum ştim toţi despre toţi, nu mai e nimic de explorat, nici la suprafaţă, nici în timp, nici în minţile sau în sufletele noastre. Aşa am fost, la asta ne putem aştepta unii de la alţii. Rasa umană se construise ca una de veşnici cuceritori, credea că menirea ei e să se „dezvolte”, iar acum se vede capătul, mulţimea rotundă căreia aparţine. Mi s-a părut că trecutul şi prezentul trebuie puse împreună, coordonatele fiinţei trebuie citite cu acelaşi ochi omenesc, concluziile poate aveau să ne arate încotro vor lua-o flamurile naţiunilor şi ce vânturi le vor mai face (sau nu) să fluture. Astfel m-am gândit la ciclul *Lumi şi cetăţi*, care a pus faţă în faţă mentalitatea identităţii închise, izolate spre a rezista trecerii şi agresiunii, cu mentalitatea lumii deschise, un fel de „opera aperta” la scară planetară. Ce se întîmplase în timp la intresecţia acestor două feluri de a face procesul umanităţii? Existaseră fiinţe care-şi mai puseseră această problemă? Cine erau, ce văzuseră? De ce mizaseră atât de mult pe identitatea lor? Şi unde ne aflăm noi acum? Noi toţi, de oriunde, vreau să spun.

2.1.Lumi şi cetăţi

2.1.1. Cetatea imperfectă Babilon

În memoria lumii de azi Babilonul a rămas doar ca o aspiraţie colosală şi imatură a umanităţii către perfecţiune. Turnul Babel a fost un amestec inform de limbi, de civilizaţii şi de popoare nearmonizate. Semnele unui imperiu care nu putea dura. O cetate de sinteză neîmplinită, simbol, pentru totdeauna, al imperfecţiunii. Poate modelul cel mai puternic al Evului Mediu european. Modelul de care vrem să ne desprindem fără a reuşi pe deplin.

Învăţămintele cetăţii care a strălucit în urmă cu trei mii de ani sunt mult mai profunde decât s-ar crede. Lumea de astăzi continuă tot atâta cât respinge semnele ei pământene. Babilonul a fost o cetate de câmpie, bine apărată de ziduri duble, puternice. Modelul chinez de apărare, acela al zidului, care a persistat până la zidul Berlinului şi al teritoriilor din Israel, a făcut din Babilon o cetate inexpugnabilă vreme de un mileniu şi jumătate. Spre deosebire de lumea chineză însă, unde funcţia zidului a rămas una de apărare, în

interiorul lui preocuparea de bază fiind echilibrul contrariilor, Babilonul s-a condus după regula dezvoltării, crescând astfel continuu. El moştenea o altă mare civilizaţie, a Gangelui, din ţara Melluha, India de azi. De altfel, fluviul Sarasvati, care ar fi izvorât din Himalaia spre a se vărsa prin două guri, una în golful Bengal și alta în marea Arabiei, fluviu dispărut cu 8000 de ani înainte de Hristos, ar fi găzduit şi favorizat cele mai vechi civilizaţii planetare (pre-Harappa), ar fi permis transmiterea informaţiei culturale şi tehnologice în spaţiu, ar fi purces din Edenul originar, de dinainte de Potop, dispărutul continent Laurasia. O vocaţie a colosalului şi a complicatului deci, a multiplicării infinite, baroce, şi ea preluată foarte târziu de culturile europene, ca şi ideea dezvoltării continue a societăţii, iată despre ce se poate vorbi. Ideea progresului, a acumulării care permite schimbări calitative, dar şi umplerea până la refuz a tuturor golurilor, a spaţiilor de viraj şi de retragere.

Babilonul a fost o cetate de sinteză a lumilor vechi din sudul şi estul Asiei cu acelea ale Asiei Mici. El a captat simbolurile care conduceau viaţa omului şi a societăţii atât din Himalaia, China, Urartu, cât şi din Melluha, Ghilmen, Ur şi Ninive. Conform *Bibliei*, babilonienii erau cisiţi: „Aceasta e stirpea fiilor lui Noe – Sem, Ham şi Iafet – cărora li se născură fii după potop. Fiii lui Iafet fură: Gomer şi Magog, Madai şi Iavan şi Tubul şi Meşech şi Tiras. Şi fiii lui Gomer: Aşkenas şi Rifat şi Togarma. Şi fiii lui Iavan: Elişa şi Tarsis, Chitim şi Doranim. De la aceştia s-au despărţit ţărmurile neamurilor în ţările lor, fiecare după limba sa. Şi fiii lui Ham: Cuş şi Mizraim şi Put şi Canaan. Şi fiii lui Cuş: Sheba şi Havilah şi Sabta şi Raema şi Sabteca. Şi fiii lui Raema: Sheba şi Dedan. Şi Cuş născu pe Nimrod. Acesta începu a fi puternic pe pământ.”

Nimrod a fost primul mare rege al Sumerului. Marea bibliotecă din Ninive, care s-a păstrat, menționează pe tăbliţele ei de lut ars, pline de cuneiforme scrise în limba arameică, povestea despre moartea colectivă a cetăţii înfrânte de Babilon. Regele şi toţi supuşii lui au băut otravă, la fel ca, mai târziu, Decebal cel înfrânt de romani.

Babilonul şi marele său rege Nabucodonosor au rămas totuşi un pisc al lumii vechi prin rafinamentul vieţii cotidiene, prin gustul pentru colosal şi prin frenezia simţurilor, prin instinctul războiului, ca şi prin aspiraţia către o Lume de Dincolo. Iubirea dintre pământeni şi leu, fiara solară, a fost glorificată mai întâi în Babilon.

Leul simbolic avea să traverseze lumea, din Asia Mică, de la hittiţi, spre Egipt, cunoscut ca sfinx (după ce, în urmă cu 10.500 de ani fusese sfinx la Yonaguni, lângă coastele insulei Rukyu de azi), în Grecia, unde şaradele sfinxului au fost în sfârşit dezlegate de om, la perşi, la romani şi de acolo, prin timp, până în Veneţia medievală, încă oraş-cetate de tip vechi, urmaşă a Bizanţului, unde înaripatul leu veghează portul, ca odinioară Sfinxul egiptean ori înaripaţii tauri de

la Persepolis. Până astăzi leul heraldic se oglindeşte pe numeroase drapele ale ţărilor lumii şi puţini ştiu că el s-a ivit, ca simbol, atât de departe în timp și spațiu.

Viaţa cotidiană a Babilonului avea totuşi să grăbească sfârşitul marii cetăţi. Fericirea cu orice preţ, care va fi împins graniţele sufletului omenesc peste marginea de echilibru a fiinţei lui, i-au adus pierzania. Atâtea lupte şi cuceriri – până peste ţara Canaanului, în Egipt – atâta bogăţie pusă în slujba dezechilibrului au sfărâmat porţile cetăţii, lăsând să izbucnească în afară tot ceea ce crescuse între zidurile lui strâmte: un mod de viaţă care lăsa cale de exprimare doar senzualităţii şi poftei momentane. *Codul lui Hamurabi* a fost, în lumea vechii Mesopotamii, tentativa de a ţine în echilibru aceste porniri, de a lumina calea de conduită a omului ca parte a unui organism social şi nu doar ca entitate suficientă sieşi. Hamurabi – un grec avant la lettre, dar care trăia într-o lume barbară.
Atunci când au redescoperit Babilonul, oamenii epocii moderne s-au grăbit să măsoare mai mult creşterea şi descreşterea istorică, decât spiritul care a dus la acest parcurs. Fiindcă, alergînd în întâmpinarea viitorului, Babilonul avea să devină din biruitor biruit. Norii întunecaţi ai timpului, după cum ne-a lăsat mărturie înţeleptul Herodot, cel care vizitase ruinele cetăţii, aveau să stingă strălucirea Babilonului, iar regii săi hieratici, cu bărbi inelate, aveau să-şi împrăştie numele, ştiinţa de a lupta, legile războinice printre triburile nenumărate ale Asiei Mici, fărâmiţate şi rămase în plutire liberă după noile năvăliri barbare izbucnite dinspre Poarta de Fier a Asiei: mezii şi parţii, adică perşii de mai târziu. Despre ei mărturiseşte însă, cel mai pregnant, bariera greacă de care Darius al lui Istaspe n-a putut trece, deşi atinsese, fugar, pământul sfânt al geţilor şi al dacilor liberi. În bătăliile cu perşii se va fi forjat marele spirit al macedonenilor şi al marelui cuceritor de lumi care a fost Alexandru Macedon, şi el ajuns în Sciţia, dar şi mai departe, la Poarta de Fier a Asiei şi în ţara Melluha, visând să atingă China şi Acoperişul Lumii – Pamirul, locul unde începuse istoria şi poate viaţa umanităţii înseşi.

2.1.2. Mirajul aurului

Bine fixat în lentila timpului, Cristofor Columb cel născut în Liguria ne arată şi astăzi, din portul Barcelonei, cu mâna către depărtări, misterioasa cale a aurului. Călătoria pe apă a fost întotdeauna învăluită de mister şi de atracţie. Popoarele vechi, alegând calea Mediteranei, au cunoscut astfel cerul şi s-au călăuzit după stelele lui. Cerul şi apa însemnau atingerea nemuririi prin pierderea în timp şi spaţiu. Mereu mai bine calculate, mai mari şi mai sofisticate, navele veacului al XVI-lea, marele veac de răscruce al vieţii omeneşti, se pregăteau să înfrunte oceanul, aşa cum, în bătăliile de uscat, Imperiul Otoman înfrunta bariera creştinătăţii.

O navă cu 74 de tunuri legănată de apele Atlanticului la Sevilla, în Spania şi o armată de trei sferturi de milion de ieniceri la Pontul Euxin, măsurau deopotrivă presiunea uriaşă care apăsa Europa dinspre Răsărit şi dinspre Apus. Calea

de uscat spre Indiile pline de bogăţii fabuloase era barată la mările interioare – Adriatica, Mediterana şi Pontul Euxin – de Imperiul Otoman şi se oprea brusc la Atlantic, pe ţărmurile Italiei, Spaniei, Portugaliei şi Franţei. Iar între ele, în Europa acelui timp, trăia doar speranţa că Pământul e cu adevărat rotund şi undeva, în zare, mergând pe calea rămasă liberă, către Apus, aşteaptă, luminate de aurul salvator, Indiile eterne.

Columb (Curumbu în limba Liguriei) trebuie să se fi născut în zorii acelui veac fragil şi miraculos, la fel ca şi portughezul Magellan (Fernão Magalhães) şi bascul Vasco da Gama. La trei veacuri distanţă, ei erau urmaşii acelui Marco Polo plecat din Veneţia şi ajuns până în China. Nimeni nu s-a întrebat încă la ce anume se vor fi gândit toţi aceşti cutezători când s-au oferit să cutreiere lumea largă pentru patru regi: al Portugaliei, al Spaniei, al Britaniei şi al Franţei. Patru regi care probabil n-au ştiut că li se oferă şansa de a face din regatele lor mari puteri ale lumii. Regina Isabella a Castiliei a plătit corăbiile lui Columb doar pentru că visa la aurul salvator al Indiilor, crezînd că trimetea, peste vreme, un mesager spre ţara Melluha, a tuturor începuturilor.

Barcelona, cetatea catalană, confruntată atunci cu puterea Veneţiei şi a Marsiliei, construise corăbii pentru a-şi păstra renumele pe Mediterana. Pinta, Niña şi Santa Maria au fost făcute deci în şantierul oraşului în numele afirmării aceluiaşi principiu creştin şi prioritar care anima, la orizontul întregului veac, bătăliile Europei purtate din răsăritul continentului şi până în apus. În numele lui Hristos, de fapt în numele puterii pământene a celor care afirmau că-l reprezintă, Columb voia să treacă bariera apelor (nu urma decât pilda şi direcţia est-vest a popoarelor care, venite peste Poarta de Fier a Asiei, visaseră, cu milenii în urmă, să atingă Mediterana) şi să impună legea creştinătăţii – legea lumii lui – oricăror lumi posibile. Civilizaţia contra barbariei – iată deviza aparent corectă a lui Columb atunci când cele trei corăbii ale sale au ridicat ancora din portul Sevilla pentru a înfrunta oceanul. Un precept moştenit de la greci, acolada civilizaţiei planetare până astăzi: dincolo de noi nu sunt decât barbarii. Astfel, ghidat de hărţi vechi, poate ale vikingilor, dacă ei n-ar fi călătorit pe Atlantic mai pe la nord, poate şi mai vechi, ale fenicienilor, neştiute încă (un unchi al lui Columb trăise multă vreme în Imperiul Otoman, loc de răscruce al lumilor vechi, unde totul se putea cumpăra), şi cartografiind el însuşi pământurile pe care le descoperea, Columb a făcut – între 1492 şi 1502 patru călătorii din Spania spre Indiile Orientale, cum numea el America Centrală şi de Sud, pe care le-a descoperit fără să ştie că a atins pământuri încă necunoscute europenilor.

De fapt, colonizat cu 30.000 de ani în urmă, prin nord, pe când strâmtoarea Behring încă nu exista, continentul american adăpostea civilizaţii originare din Asia și Oceania, poate mult mai vechi decât ale Europei însăşi. Aztecii, toltecii, mayaşii şi incaşii nu-şi construiseră civilizaţia în jurul aurului atât de râvnit de europeni. Un mod simplu şi exact de calculare a timpului dovedea o bună cunoaştere a Cerului şi a poziţiei astrelor, cunoaşterea orbitei pământeşti. Un sistem de roţi dinţate – doar mecanismul din Antikythera dovedește că erau cunoscute de antici, pierdute în timp și aveau să treacă veacuri până ce Europa va reinventa roata dinţată şi utilizările ei – forma un ceas astral care le-a permis să prevadă exact eclipsele de lună şi de Soare, să stabilească un calendar anual de 360 de zile. Scriau, ca şi unele dintre vechile civilizaţii mediteraneene

(hittiţii şi egiptenii), cu hieroglife aşezate în cartuşe ovale, meditau aşezaţi în poziţia indienilor, ridicau statui totemice precum chinezii şi africanii vechi şi puneau măşti de aur sau de jad pe faţa celor morţi ca egiptenii. Îi venerau pe războinicii care le apărau viaţa ca pe nişte zei. Dar toate cele 45 de veacuri de civilizaţie ale Americilor de dinainte de Columb au pierit la impactul cu europenii. Câteva triburi izolate de indieni, diverse comunităţi montane din Peru, Columbia şi Mexic – au fost singurele care au păstat, prin numele lor, amintirea ființei originare, dar şi a altor neamuri vechi care colindă până astăzi pământul Americilor.

Vechile civilizaţii ale continentului au lăsat pentru noi doar semnul de piatră al piramidelor în trepte, adevărate calendare şi observatoare astronomice, ca şi misterul de nepătruns al lumii vechi de dincolo de ocean. O lume unde masca de aur a lui Quezalcoatl, regele-pasăre, amintind de aceea a lui Tutankhamon şi a zeilor-păsări din Zimbabwe, avea cu totul altă semnificaţie decât va fi crezut Columb. Norii purpurii ai timpului aveau să apropie lumile aflate pe ţărmul aceluiaşi ocean. Oameni şi mărfuri se înghesuiau deopotrivă în pântecul strâmt al corăbiilor. Semnul aurului domina în continuare căile vieţii omeneşti, ca şi spaima de moarte.

Un alt fel de calendar şi un alt fel de timp, redus la dimensiunile globului pământesc, ghidau minţile europenilor. Franţa, Anglia, Spania şi Portugalia şi-au împărţit continentul şi au înfiinţat, toate, companii ale Indiilor Occidentale menite să cucerească pământul Americilor centimetru cu centimetru. Să distrugi ca să câştigi, iată dominanta vieţii omeneşti pentru veacuri de-acum înainte. După secolul al XVI-lea, decisiv pentru ascendentul Europei asupra celorlalte civilizaţii ale planetei, nu mai există nici un alt secol – până la al XIX-lea – care să fi schimbat atât de profund natura relaţiilor omeneşti. Corăbiile străbăteau în continuare oceanele planetei ducând şi aducând mărfuri. Pe vremea lui Columb sclavia era în floare. Mai nou, calele pacheboturilor se umpleau cu emigranţi. Speranţa continua să mişte lumea dinspre răsărit spre apus și de la sud la nord. Pentru unii aurul devenise o certitudine. Pentru cei mai mulţi rămânea un miraj. Atracţia de masă pentru arhetipul fundamental al spiritului omenesc – bogăţia lumilor noi, mai pure (magia purificării este şi ea una dintre cele mai vechi, de la purificarea prin botezul apei până la purificarea morală invocată astăzi) – a însemnat şi începutul degradării lui. Valoarea aurului, ori măcar echivalentul lui ca putere economică, nu mai investeau cu ascendent spiritual pe deţinător. Alte valori mărgineau planeta în trecerea din veacul al XVIII-lea într-al XIX-lea. Lupta pentru independenţă a naţiunilor şi de eliberare a marilor mulţimi de mitul străvechi al aurului indică o conştientizare a nevoii de a construi lumea însăşi după alte principii şi legi.

Cetăţile-porturi, mereu mai puternice şi mai armonioase în înfăţişarea lor şi în afirmarea sufletului omenesc, finanţau noi descoperiri, care să păstreze supremaţia Europei („lumea veche”, îşi spunea ea) asupra lumii noi. Evident, acestea sunt erezii de exprimare. Europa, în sens geografic o peninsulă a Asiei, a fost, în ordinea lumilor vechi, cea mai nouă... Continentul se dezvolta însă dinăuntru în afară. La finele veacului al XVIII-lea Lavoisier, chimist şi fizician deopotrivă, abia eliberat de lumea alchimiei medievale, care folosise încă praf de mumie egipteană pentru tratament, a numit

elementele chimice, a unificat măsurarea distanţelor în sistem metric, a stabilit compoziţia aerului şi a apei. Şi totuşi a fost ucis în pragul veacului al XIX-lea, în vârtejul generat de Revoluţia Franceză, care avea altă măsură de distrus: aceea a valorii umane raportată la cantitatea de aur deţinută.

Comunicaţiile şi transporturile au marcat echilibratul veac al XIX-lea. Maşini de toate felurile, primele tramvaie şi primele aeroplane, poduri şi şosele acoperă cu sensuri noi oraşele lumii vechi şi ale lumii noi deopotrivă. Accesul tuturor la civilizaţie şi uşurarea muncii prin revoluţia industrială este o deviză planetară, apărută după Revoluţia Franceză, dacă nu cumva din cauza ei. Mirajul aurului nu mai este doar unul al puterii şi valorii, ci unul al civilizaţiei în sens larg. De la excavatorul Couvreux din 1870, până la avionul experimental din piele al lui Clement Ader, din 1893, este drumul de la utilitate la tentaţia de dincolo de ea. A folosi şi a stăpâni nu sunt doar două feluri de acţiune, ci două mentalităţi între care se înscrie tot cercul bătăliilor omeneşti ale lumii moderne. De la aparatul de filmat al fraţilor Lumière din 1895, la televizorul lui Barthelemy din 1935 este drumul de la comunicare la naşterea unei noi puteri: Mass Media. În treacăt fie spus, ar fi de explicat şi modificarea strategiilor de manipulare, altele decât pe vremea lui Columb. De la pila electrică a lui Volta din 1799 şi redescoperirea, la finele veacului al XVIII-lea, a ceasului cu roţi dinţate, pe care-l cunoscuseră mayaşii, până la maşina de brodat din 1830 şi cea de făcut cafea de la sfârşitul veacului al XIX-lea, este drumul de la utilizatorul unic şi privilegiat, stăpânul aurului, la folosirea în masă a unui produs tipizat. Bogăţia însăşi tindea să se perimeze în favoarea democratizării. Dar oare era cu adevărat aşa?

Tot ce i-a rămas de făcut veacului al XX-lea a fost standardizarea şi perfecţionarea unor mari descoperiri anterioare. Pentru că roata cu apă a lui Poncelet data din 1829, platforma de transport greu cu abur a lui Nicolas Joseph Cugnot din 1770, locomotiva lui Stevenson din 1830, velocipedul lui Michaux din 1865, dinamul lui Gramme din 1871, Peugeotul cu patru cilindri din 1893.

Cu preţul terestrului veac al XIX-lea Europa a oprit exodul în masă către Americi. N-avea rost să cauţi o lume nouă peste ocean când lumea veche însăşi, cu preţul aurului adus de acolo, se putea înnoi. Elitele europene au înţeles că rostul lor e să facă din mirajul bogăţiei celor aleşi o certitudine a marilor mulţimi.

Din păcate, două războaie mondiale au arătat că mirajul şi realitatea nu sunt unul şi acelaşi lucru. Exodul spre vest a reînceput. Era exportul inteligenţei însăşi, singura bogăţie reală şi ultima pe care lumea veche o trimitea lumii noi. Polarizarea bogăţie/sărăcie trebuia să fie – dar nu era de fapt – o polarizare inteligenţă/mediocritate. Au urmat războiul rece, Europa Unită (de fapt o unitate între mentalitatea aristocratică şi aceea burgheză, o unitate a bogăţiei – dominația băncilor o exprimă pe deplin – în detrimentul marilor mulţimi muncitoare şi sărace), căderea Cortinei de Fier, a urmat prezentul pe care-l trăim.

Veacul al XX-lea l-a trimis pe om în spaţiu. Confruntarea cu Cerul, altfel decât o credeau anticii, rămâne şi ea una între mirajul aurului şi mirajul originilor astrale ale umanităţii înseşi. Acum, la începutul unui nou mileniu, când omul atacă lumile noi ale

altor planete, chestiunea bogăţie/sărăcie este mai acută ca niciodată. Fiindcă omul nu mai caută comunicarea cu zeii, cu sinele, cu universul cunoaşterii. Acestea sunt doar căi de manipulare, de trecere spre orizontul real: deţinerea controlului. Lumea veche şi lumea nouă se află în faţa acestei dileme. Propunerea globalizării lasă nerezolvată chestiunea: cine este zeul suprem? Cine deţine controlul? Care mai e rolul lui Dumnezeu însuşi? Vechiul Iahve al trecutului îndepărtat, el, manipulatorul universal, ce-ar mai avea de spus?

Puterea aurului, descinsă cândva din chiar Soarele generator de viaţă, pe care-l simboliza, a devenit calea omului de a transmite prin timp chiar puterea minţii lui. A devenit Puterea pur şi simplu. Ea pune sub presiune planeta Pământ. Umanitatea se află în faţa unei noi provocări, a unui nou capăt de drum. Va urma calea dezvoltării, adică a Babilonului, ori calea armoniei, adică a lumii greceşti? Va urma a treia cale, care abia acum se construieşte? Rămâne de văzut.

2.1.3. Praga

Praga de astăzi este Praga dintotdeauna. Peste podul Manes circulă fără întrerupere tramvaiul cu începere din 1881. Vltava, numită în germană şi italiană Moldava, străbate oraşul pe sub cele 18 poduri care datează de veacuri, iar la capătul dinspre Mala Strana - oraşul vechi - se află Universitatea Carolină, cu facultăţile de filosofie şi filologie, ca şi Rudolfinumul, ridicat la sfârşitul veacului al XVI-lea de împăratul Rudolf al II-lea de Habsburg, iubitorul artelor şi protectorul astronomilor Kepler şi Tycho Brahe.

Cum mergi spre Mala Strana, vezi case vechi, fermecătoare, în care se locuieşte şi astăzi. Ici un ceas solar păstrat din Evul Mediu, colo o cramă din veacul al XIV-lea şi, deodată, în faţa ochilor îţi apare catedrala Sfântul Nicolae, edificiu superb din veacul al XVIII-lea, în plin baroc, locul sacru unde s-au încoronat regii Bohemiei.

Pe străzi în pantă se adunau demult credincioşii. Aici, lângă monumentul ridicat de Carol al IV-lea de Luxemburg acum şase veacuri, se mai adună şi astăzi, în numele credinţei catolice, dar şi al culturii. Concertele lui Mozart, care a locuit o vreme la Praga, ca şi ale lui Smetana ori Dvořak, fac deliciul praghezilor, dar şi al numeroşilor turişti care străbat oraşul zi de zi, de la francezi, spanioli, portughezi, germani, până la japonezi şi americani.

Deschiderea oraşului către lume, cu toate simbolurile lui vechi şi noi, se măsoară şi în felul cum se prezintă instituţiile statului. Într-un mic scuar se află Senatul Cehiei, clădire solidă, dar nespectaculoasă. O instituţie obişnuită, la îndemâna oricui ar dori s-o viziteze. Modelul grec al „măsurii umane” e prezent în această mentalitate. Turiştii sunt însă interesaţi mai curând de simbolurile vechi ale oraşului. Ei urcă spre cetatea Hrad, vechiul acropole al locului.

Cum ajungi în Hrad venind dinspre Mala Strana, dai de un loc puţin ciudat. Figuri nenumărate de lei, ca în desenele animate, îţi indică locul, Lion’s Place, unde orice copil,

ba chiar orice turist poate avea un moment de respiro după urcuşul sutelor de trepte. Creioane colorate, acuarele, pământ pentru modelat, totul te aşteaptă gata pregătit pentru a-ţi ajuta descoperirea de sine. De obicei însă, părinţii îşi lasă aici copiii sub privegherea unor profesori spre a vizita mai în linişte Hradul.

Involuntar, primii paşi îi faci spre zidul de incintă, curios să vezi cât de mult ai urcat şi cum se vede oraşul de sus. E un loc de priveliște până la noul turn al Televiziunii și până la Rudolfinum. În centrul peisajului rămâne Vltava, actor tăcut, dar martor netăgăduit al întregului trecut, ca şi al prezentului.

Dacă întorci privirea în partea opusă zidului, vezi piaţa Hradului, cu statuia lui Masaryk veghind palatul prezidenţial, primul preşedinte al Cehoslovaciei independente, prieten al lui Carol al II-lea al României şi al Jan Urban Jarnik, românistul. Era perioada modernizatoare a Europei veacului al XIX-lea, marea perioadă de amiciţie a tuturor naţiunilor, de descoperire a identităţii popoarelor bătrânului continent.

Edificiul cel mai important este însă catedrala Sfântul Vit, a cărei piatră de temelie a fost pusă de Venceslav cel Sfânt, protectorul cehilor, în veacul al zecelea, pe fundamentul unei bazilici romanice în stil Rotunda, stil adus pe aceste meleaguri de creştinătorii Chiril şi Metodiu de pe pământul Bizanţului ortodox. Construcţia actuală datează din veacul al XIV-lea şi e datorată lui Carol al IV-lea de Luxemburg, împăratul cel mai cunoscut pe aceste meleaguri. Ametistul, malachitul, calcitele şi cuarţul au adăugat strălucire capelelor catedralei, istoria şi-a lăsat aici stemele, vitraliile continuă să filtreze semnele tuturor trecerilor şi ale eternităţii deopotrivă.

Tot complexul Hradului face astăzi parte din palatul prezidenţial şi poate fi vizitat fără restricţie de către turiştii de pretutindeni. Doar gărzile în costume de gală îţi amintesc unde te afli. În parcul Reali, în stil italienesc, se află sala Pallacorda, de inspiraţie renascentistă, fostă cândva sală de dans, acum sală pentru expoziţii şi concerte.

Turistul grăbit nu poate să nu se oprească o clipă din drumul său pentru a urmări ritualul schimbării gărzii la palat. Este un adevărat spectacol, surprins cu grăbire pe peliculă şi salutat cu aplauze de trecători. De altfel, câţiva dintre militarii din gardă se constituie în ghizi ad hoc, care explică ceea ce urmează să se întâmple.

Aşa am înţeles că, după festivitatea de schimbare a gărzii, a urmat protocolul de primire a ataşatului militar al Statelor Unite în Cehia, la preşedintele Havel. Acordurile orchestrei se împrăştie pe deasupra pieţei vegheate de statuia lui Masaryk, ca şi pe deasupra întregului oraş, până la Vltava.

În Piaţa Veche - Starîe Namesti - sentimentul de comuniune culturală e la fel de pregnant ca şi dincolo de Vltava, în Hrad. Trăsuri, lume multă, cafenele, voci, râsete, adică ceva din Bucureştiul vechi, dar şi ceva din Parisul de pe colina Montmartre. Şi totuşi, neîndoielnic, este atmosfera Pragăi de aur. Suntem la Turnul cu ceas. Un ceas astral. La el s-a lucrat între 1410 şi 1572. Mai mult de un veac. De aici, din acest turn, şi-au făcut observaţiile Tycho Brahe şi Kepler în zorii veacului al XVII-lea. Ei au dovedit că în centrul sistemului planetar se află Soarele şi nu Pământul. Rudolf al II-lea, edificator al culturii în Bohemia, susţinătorul lor, a fost și unul dintre cei graţie căruia au încetat arderile pe rug în Europa medievală.

Şi astăzi ghizii le povestesc turiştilor despre gloria culturii pragheze. Maria Theresa e prezentă încă, la fel ca şi vremurile când celţii şi slavii se vor fi ciocnit pentru prima dată pe malurile Vltavei. Cât despre Bizanţ, el rămâne înfipt la baza Hradului însuşi, unde se pot vedea resturile bisericii făcute de Chiril și meodiu, frați veniți din Salonic. Atâţia principi, atâtea steme s-au ridicat pe coroanele de slavă ale mozaicurilor bizantine, în faţa cărora îşi aşterneau marfa, ca şi la noi, negustorii veneţieni şi genovezi.

Armonizarea unor stiluri diverse: romanic, gotic, baroc, renascentist şi secession fac astăzi farmecul arhitecturii pragheze. Dincolo de ele se află Timpul însuşi, cu victoriile şi înfrângerile lui, cu oamenii mulţi şi necunoscuţi care păstrează şi înmulţesc cu grijă darurile civilizaţiei. Nimic n-a fost irosit. Praga de azi este mai presus de orice oraşul unei mentalităţi care consideră valoros orice gest cultural, indiferent de numele şi vechimea celui care l-a făcut. Aici au creat Mozart, Smetana şi Dvořak, Kafka şi Jan Neruda, Čapek şi Meyrink, Hasek şi Kundera, Seifert şi Vaclav Havel. Toţi aparţin acestor locuri şi fac acest univers. Iar dincolo de toate stăruie în sufletul locuitorilor amintirea oraşului celor mulţi şi necunoscuţi. Aici, pe Zlata Ulička, modesta străduţă de aur, a trăit Kafka şi a creat marele pictor Mucha. Iar cu mult înainte, armurierii palatului îşi spuneau aici poveşti despre cruciade şi despre bătăliile lui Jan Hus, marele reformator al spiritului ceh și, în sens istoric, inițiator al oricărui fel de protestantism.

Universitatea Carolină, al cărei student şi rector a fost Hus, păstrează încă amintirea şi documentele acelor vremuri. Păstrează viu şi spiritul de înnoire. Conferinţa internaţională de ecuaţii diferenţiale din acest an a fost organizată de matematicianul Jiři Jarnik, nepotul marelui Jan Urban Jarnik, amic al României din prima parte a acestui veac. Marele premiat al conferinţei a fost matematicianul român Constantin Corduneanu. Spiritul Micii Antante este încă prezent la Praga. Vocaţia integratoare a oraşului, pierdută în vremurile de început ale constituirii naţiunii, a rămas vie până astăzi. Să ne bucurăm împreună de muzica acestei lumi. Iată o deviză dragă tuturor...

2.1.4. Gaudì la Barcelona

Mă îndrept către Spania venind dinspre nord. O înserare fumurie, de vară târzie, mă aduce în autogara uriaşă a Barcelonei, capitala provinciei Cataluña. Dimineaţa devreme mă vor trezi clopotele catedralei Santa Maria del Mar. Portul, cel mai apropiat obiectiv al călătorului venit de departe, aminteşte faptul că aici au fost construite corăbiile lui Cristofor Columb. Şi astăzi Muzeul Naval păstrează planurile și machetele corăbiilor, iar statuia lui Columb, așezată în vârful unei coloane ca aceea a împăratului Traian la Roma, veghează portul privind în depărtări. Pieţe largi, clădiri impunătoare ne conduc spre inima cetăţii. Goticul sudic al vechii catedrale Sfânta Eulalia, ale cărei fundaţii datează din veacul al IV-lea d.H., a marcat toată arhitectura viitoare a oraşului. Timpul şi clipa îşi dau mereu întâlnire în construcţiile sale.

Barcelonezii edifică astăzi, în fiecare clipă, ca pentru eternitate. În forma actuală construcţia catedralei a început în 1298 şi s-a terminat 150 de ani mai târziu. Slujba se oficiază în limba catalană, asemănătoare deopotrivă cu franceza şi spaniola. Mândria Barcelonei, odată renumită de jur împrejurul Mediteranei, ca şi Veneţia şi Genova, porturi concurente, include şi apartenenţa ei, în veacul al XVIII-lea, Siglo d'Oro, la casa regală franceză a Bourbonilor. Parlamentul catalan consideră şi astăzi sărbătoare naţională data acelei apartenenţe: 11 septembrie 1714. Pe 11 septembrie, în fiecare an, barcelonezii ies în parcuri şi pe străzi şi îşi oferă unii altora spectacole populare. Portul popular păstrează căciula frigiană. Marea bogăţie a Barcelonei se vede şi în personalitatea stilurilor arhitectonice. Arhitecţii secolului de aur barcelonez, precum Villaseca, Berenguer (din cea mai veche familie de susţinători financiari ai oraşului), Martorell şi, mai ales, Domenech y Montaner au asigurat, în a II-a jumătate a veacului al XIX-lea, grandoarea oraşului. Art Nouveau arată puţin altfel oriunde în Cataluña, dar mult mai altfel în capitala ei, Barcelona. Atmosfera cultivată şi destinsă a Barcelonei a permis apariţia unor mari artişti: Juan Mirò, Salvador Dalì, Pablo Picasso şi Pablo Casals sunt cu toţii barcelonezi. Între catedrala Santa Eulalia şi mustăţile lui Salvador Dalì, fiecare personalitate şi-a putut desfăşura evantaiul creator. Palatul Muzicii Catalane, o impresionantă sală de concerte, proiectată de Villaseca şi Berenguer, ne dă o idee despre vocaţia de sinteză stilistică a artei catalane. În Plaza Real, în atmosfera de sfârşit de veac 19 şi început de veac 20, se află un stâlp de iluminat din fier forjat. Cu el şi-a început creaţia Antonio Gaudì, arhitect care avea să pună o amprentă deosebită şi definitivă asupra oraşului său. Stilul pe care l-a lăsat nu seamănă cu stilul sfârşitului de veac 19, când a trăit şi a creat. Din magma gândurilor lui despre artă a început modernismul barcelonez.

La Predrera, cum este cunoscută Casa Milà, această capodoperă a sintezei pantheiste întruchipate de Gaudì, a fost construită între 1905 şi 1910 şi arată ca un munte de piatră modelat în caverne ce se deschid spre faţada plină de vitalitate şi ascund intimităţi surprinzătoare. Ele vădesc transformarea modelului Art Nouveau într-un spaţiu fără linii drepte, fără geometrii exacte, apropiat visului unui om solitar, dar conştient de apartenenţa lui la umanitate ca un întreg compus din trecut, prezent şi viitor. Sunt scări neobişniute, coloane neobişniute şi, în totul, o casă neobişnuită, dar care redescoperă ceea ce îi este propriu, firesc pentru locuire omului obişnuit dintotdeauna şi de oriunde: bucătăria unei familii obişnuite, cu oala sub presiune, cu tradiţionalele conserve, cu funia de usturoi, apoi debaraua, unde se află şaua calului, puşca de vânătoare, bicicleta copilului. Pe birou stă încă maşina de scris la care Gaudì însuşi a scris o parte din *Memoriile* sale, memoriile unui om care a traversat a II-a jumătate a veacului al XIX-lea şi începutul veacului 20. Gaudì a lăsat numeroase alte edificii: Casa Calvet, şcoala unei mânăstiri de maici şi, mai ales, Casa Batlò,

construită între 1904 şi 1906 pentru familia cu acelaşi nume. Pentru ea arhitectul modelează interiorul şi desenează mobilierul, ferestrele, balcoanele. Salvador Dalì îl admira teribil pe Gaudì. Iar Picasso şi Juan Mirò au încercat să ducă mai departe în arta

lor ceea ce începuse Gaudì în arta lui. Cultul liniei curbe, niciodată drepte, cufundarea în misterul dragonului oriental şi coborârea grandiosului la dimensiunile existenţei umane sunt coordonatele de bază ale artei lui Gaudì. Ele sunt pe deplin sintetizate în arcul de triumf sub formă de dragon care veghează un cvartal de locuinţe obişnuit din Barcelona şi este vegheat de statuia lui Gaudi însuşi, în mărime naturală, aşezată direct pe trotuar. Un dragon – un cerc perfect: privitorul care este privit – cercul magic al mitului dragonului: acela al promisiunii omului faţă om, care nu poate fi abandonată aşa cum nu poţi ieşi din cerc fără să sari peste marginea

perfecţiunii lui căzând astfel în derizoriu. Arabii vechi îi spuneau rai arebi.

Dar accesul la marele mister al Lumii şi al Cerului este prezent pretutindeni în arta lui Gaudì, nu numai prin relaţia nevăzută cu trecutul, cu vechile filosofii ale Asiei, ci şi prin legăturile cu marea religie creştină. Lumea întreagă îl admiră pe Gaudì cel din Sagrada Familia, al cărei proiect a fost prezentat în 1910 la Expoziţia Universală de la Paris, iar construcţia a început în 1914, odată cu primul război mondial. Până în prezent n-a fost terminată decât faţada. Minunat oraş acela ai cărui locuitori înţeleg că geniul unuia dintre ei poate trece de marginile unei singure vieţi, iar gândurile lui vor fi transpuse în fapt de mai multe

generaţii.

Eu n-am văzut vreun oraş românesc în care lucrul acesta să i se fi întâmplat vreunui cetăţean. Român sau nu. Pe şantierul acestei catedrale a murit arhitectul în 1926, iar şantierul continuă să existe. Se apreciază că, la forţa tehnologică a lumii de azi şi la puterea financiară a Barcelonei, edificarea catedralei va dura încă un veac. Fiecare piesă este lucrată manual şi apoi asamblată întregului. Nu se ştie din ce se naşte armonia şi echilibrul Sagradei Familia, fiindcă nimic nu e simetric. O sinteză de religii şi filosofii precreştine şi creştine face din ea un miracol al planetei. Oricine se poate ruga acolo, de la vechii egipteni ori indieni, până la creştinii epocii postmoderne. Ca şi în Casa Milà, ale cărei interioare sunt construite precum într-un

munte nişte peşteri, Sagrada Familia aminteşte de aceeaşi intenţie. La fel Palatul Guell.

Frumoasa Barcelonă, capitala Cataluñei şi cel mai bogat port al Spaniei, s-a umplut de clădiri superbe datorate lui Gaudì. Impresionantul Palat Guell, construit pentru acela care i-a dăruit lui Gaudì o colină, precum şi parcul edificat pe acea colină,

încununează sinteza spirituală a lui Gaudì. Hansel şi Gretel ar fi fericiţi în parcul lui, la fel ca prinţul prefăcut în broscuţă ori ca Făt Frumos plutind pe sub bolţile zmeilor.

Şi oamenii contemporani îşi spun, în acest parc public al Barcelonei, povestea lor, într-o plimbare continuă, muzică şi dans al solidarităţii şi al bucuriei. Acolo poţi vedea cu adevărat Europa unită. Ca și noi, barcelonezii dansează hora… Acolo, în Parcul Guell, se află şi casa lui Gaudì însuşi, devenită muzeu. Oglinzile, scaunele, salonul, vitrina, fotoliile, tot mobilierul din hol, proiectat de Gaudì, totul vorbeşte despre sufletul lui blând, credincios şi ciudat. Casa e vegheată de spiritul lui tutelar, de mirosurile arhetipurilor învăluitoare, de la încrustaţiile mobilierului până la tapiseria mobilei. Curtea mică a casei se deschide către parc printr-un şir de coloane care amintesc, la fel ca şi Sagrada Familia, de munţii cu peşteri. Parcul Guell, construit între 1900 şi 1922, continuă şi dincolo de Muzeul Gaudì, până sus, pe vârful rotunjit al colinei, de unde poţi zări departe, spre port, Coloana genovezului Cristofor Columb şi apele albastrei Mediterane. Şi câte încă alte case şi palate va fi construit Gaudì în toată Cataluña, totul prins în lentila exactă a pictorilor de pe Ramblas, marea arteră care taie în două Barcelona, până în port.

În drum către Piaţa Spaniei mai poţi admira o dată Palatul Guell, iar în piaţă poţi aştepta, pe pietrele calde, aproape vii, noaptea. Atunci vor izbucni marile fântâni colorate, cu nenumăratele lor jocuri ritmate după muzica populară a catalanilor, purtători, până astăzi, ai căciulii frigiene și ai opincuțelor legate cu sfori.

2.1.5. Parisul invenţiilor

Champs Elysée văzut în noaptea de Revelion este un bulevard feeric, dar nimic mai mult. Plasele din jurul copacilor, toate de aceeaşi formă, luminile mişcătoare, animaţia străzilor desenează un Paris miraculos, în care puterea de invenţie a minţii n-ar face decât să-l ducă pe om din lumea reală în aceea a visului, mereu mai departe de cotidian. Această deplasare către vis şi către poveste nu este decât o parte a puterii de invenţie a omului, care-şi împlineşte astfel toate golurile de parcurs ale vieţii, restabilind integritatea fiinţei sale, armonia cu Timpul. Parisul este, prin excelenţă, o capitală a invenţiilor. Privită de departe, de către trecătorul curios, feeria are însă – dacă te uiţi mai atent – înglobată multă ştiinţă. Roata uriaşă de pildă, în fapt o structură metalică în care sunt adunate ştiinţa echilibrului, a rezistenţei şi zborului deopotrivă, a fost ridicată pentru a servi unui scop aflat dincolo de toate acestea: posibilitatea constructorilor de a câştiga bani. Mirajul era dublu: al împlinirii fiinţei, dar şi al aurului. Coexistau în cerere şi ofertă. Era un alt fel de echilibru, dar era.

În general, invenţiile servesc cel mai performant dintre simţurile omeneşti: văzul. Trăim în interiorul unei civilizaţii a ochiului, mai mult decât a auzului sau a oricărui alt simţ. Educaţia ochiului începe în copilărie, acolo unde sunt toate începuturile de drum ale fiinţei omeneşti şi începe ca un joc. Astfel, fiecare din noi descoperă ceea ce i s-ar potrivi din ceea ce vede. În clipa aceea de graţie când feeria şi aspiraţia îl fac pe copil să

privească tot ce vede cu ochii începutului, se defineşte de fapt întreaga lui capacitate de a se înscrie în orizontul lumii. Şi aici, unde e vorba despre prezenţa activă, Parisul ne oferă câteva lecţii demne de menţionat. Pentru că, a construi iluzii, cum se întâmplă în acest oraş pentru uzul turistului grăbit, e departe de a presupune că şi parizianul le trăieşte. El are ochiul exact şi lucid.

Au rămas celebre disputele care au însoţit ridicarea turnului Effel, astăzi simbol al Parisului. În fapt, era disputa între religie, care deţinuse „controlul" înălţimii în oraş (catedrala din Montmartre) şi laicitate, care cucerea odată cu turnul Effel această poziţie privilegiată. Disputele continuă şi astăzi. Ele s-au purtat în jurul construcţiei din beton şi sticlă a Institutului Lumii Arabe, despre care s-a spus că distruge estetica oraşului. In fapt, problema era că implanta lumea arabă în inima Parisului. Tot o chestiune de „control". Câştigul real pentru parizian se află însă în altă parte. El vede o îmbinare de lumi posibile, de priviri diferite asupra lor, trăieşte continuu cu surpriza unui declic interior capabil să elibereze mari energii creatoare, rămâne veşnic treaz la trecerea timpului şi la înfăţişările lumii. Se educă să fie rapid. Piramidele de sticlă din curtea Muzeului Luvru, ca şi Roata Parisului, ca şi Beaubourg sau Institutul Lumii Arabe au şocat doar la început. Acum fac parte din structura sufletească a parizianului, a francezului în general. La Londra nimeni nu s-ar fi putut obişnui cu astfel de sacrilegii. Dar la Paris orice deschide o poartă nouă către imaginar este imediat acceptat, folosit până la ultima fărâmă, integrat, metamorfozat.

Înţelese astfel, structurile metalice ale Parisului sunt invenţii pentru modificarea mentalităţii noastre asupra lumii, asupra percepţiei omeneşti. Muzeul Beaubourg nici n-ar mai trebui să ne mire ca structură metalică în sine. Pentru că el avansează cu mult pe calea acestei capacităţi integratoare şi creative. Acest muzeu de artă contemporană reinventează nu doar tehnica muzeală a expunerii, ci şi noi repere ale civilizaţiei de astăzi: oglinda, mobilierul, maşina de scris. Mai scurt spus: acestea şi altele ca ele, sunt considerate semne edificatoare ale fiinţei însăşi, ale capaccităţii ei creatoare. Omul este construit de aceste semne. Arta nu mai contează prin valoarea estetică, ci prin valoarea de semn. Aproape tot ce întâlneşti în Muzeul Beaubourg, fie că este o lucrare celebră, fie doar un experiment, a fost acceptat acolo pentru valoarea de semn, de forţare a unei bariere de mentalitate. Ca și Brâncuși, pe care românii, conservatori ca mental, l-au respins. Parisul însuşi, ca şi spiritul francez au, în întregul lor, această valoare de forţare a pragurilor. De aceea fiecare creator doreşte să fie validat la Paris. Pentru el, ca şi pentru ceilalţi, înseamnă că a reuşit să schimbe ceva. După ce creaţia sa este asimilată, oamenii sunt puţin altfel. Aceasta e în fond marea lecţie a oraşului.

Pentru parizieni invenţiile sunt lecţii energetice, iar inventatorii lor celebraţi drept capete de drum pentru civilizaţia omenească în ansamblul său.

Conservatorul de Arte şi Meserii, care adăposteşte Muzeul Tehnicii, cuprinde numai aparent un inventar al invenţiilor care au făcut din noi beneficiarii civilizaţiei sfârşitului de mileniu. Toate exponatele – roata lui Poncelet, maşina cu abur a lui James Watt, pila electrică a lui Volta, până la racheta Ariane din 1997, toate sunt celebrate în acest muzeu ca valori europene, semne ale începuturilor de drum în domeniile lor şi toate

împreună sunt un semn unic a ceea ce a fost pentru societatea Europei veacul al XIX-lea, „cel lung” cum îl numea Hobsbawm, fiindcă începuse cu Revoluţia Franceză şi sfârşise la primul război mondial, secol deschizător al unei noi căi spre veacul XX, „cel scurt”, încheiat cu trimiterea omului în cosmos. Semnificativ, pendulul lui Foucault, care demonstra mişcarea de rotaţie a Pământului, nu se află în acest muzeu al tehnicii, ci într-o fostă mănăstire, din care a făcut muzeu tehnic chiar abatele Gregoire, marele revoluţionar francez, care n-a ezitat să le producă enoriaşilor săi modificarea mentalităţii creştine printr-un şoc: să cultivi, în viaţa cotidiană, nu doar credinţa în Dumnezeu, ci şi faptul că el a făcut din noi fiinţe gânditoare, capabile să iscodească lumea şi natura şi să folosească legile lor pentru a trăi în armonie şi bunăstare aici, pe pământ. Dacă veacul al XIX-lea ne-a produs pe noi, cei de azi, atunci Revoluţia Franceză a produs veacul al XIX-lea. Atunci a început un nou mod de abordare asupra vieţii omeneşti. Î datorăm *Declaraţia asupra Drepturilor Omului.* Auguste Rodin, marele sculptor al veacului trecut, a oferit, sintetic, această nouă imagine asupra omului. Este, mai înainte de orice, elogiul mâinii creatorului, al mâinilor împreunate precum cupola unei catedrale. Dizarmonia naşte infernul, iată lecţia lui. Nu întâmplător, deasupra lucrării sale, Poarta Infernului, Rodin a plasat statuia Gânditorului. Mintea deci trebuie să-l stăpânească pe om, precum Dumnezeu stăpâneşte lumea. Iată ultima versiune a preceptului grec, descoperit departe, în timp, de insularii din Mediterana în confruntare cu lecţiile propuse de civilizaţiile vechi ale Asiei şi Egiptului. Constantin Brâncuşi, discipol al lui Rodin – o vreme chiar a locuit în casa lui – s-a despărţit de acesta tocmai pentru că i-a înţeles mesajul în esenţa lui. Prin urmare n-a ezitat să se exprime pe el însuşi, ca purtător al unei lumi anume, producând astfel, prin chiar acest fapt, marele şoc eliberator de energii creatoare. Parisul l-a validat, lecţia lui a fost asimilată. Oricine este suficient de puternic pentru a spune ceva nou, poate încerca să cucerească Parisul. Ar trebui s-o facă.

2.1.6. Petru Dumitriu - Ştiri de senzaţie

Dunărea la Baziaş… Acolo, într-o barcă obişnuită, în urmă cu trei sferturi de veac, se plimbau, pe apele calme, cel care avea să devină scriitorul Petru Dumitriu şi sora lui, Lila, cu doi ani mai mică decât el. Un tată român (din Vădastra oltenească) şi ofiţer, pe nume Petre, un om distant, dar nu aspru, o mamă de neam secuiesc, Teresa, frumoasă şi iubitoare de arte, îşi construiseră pe dealul de deasupra Dunării o casă a iubirii lor şi avuseseră, în 1924, primul copil, botezat Petru, după tată, în religia ortodoxă, a tatălui și nu cea catolică, a mamei. L-au învăţat de mic să preţuiască ştiinţa de carte. Franceza, engleza şi germana aveau acces în acest loc deschis către toate orizonturile lumii, unde se întâlnesc frontierele a trei lumi: România, Ungaria şi Voivodina. Crescuţi între bănăţeni de toate felurile şi veniţi devreme în contact cu negustori de toate neamurile, copiii vor fi înţeles

atunci pentru toată viaţa că lumea e o carte deschisă, iar viaţa este o alegere continuă a felului în care trebuie s-o citeşti. Urcând prin timp treptele vieţii şi astăzi, când se apropie de 77 de ani, Petru Dumitriu îşi aminteşte lecţia amară a acelui loc al începuturilor. Ca şi mirosul amărui şi uleios al nucului de la colţul terasei, spulberat de tunurile armatei germane în retragere, în primăvara lui 1945, odată cu solida casă a copilăriei. Totul s-a sfârşit şi a început acolo, în locul şi în clipele acelea când, rapid şi dramatic, orizontul vieţii s-a schimbat radical. Student la filosofie în Germania, fusese privat de acest ultim refugiu al fiecărui om, casa copilăriei, de către aceia a căror cultură o preţuise mai mult. A tradus atunci acest poem al lui Quevedo: “Privesc cetatea-n care m-am născut, / Pe vremuri strălucită, azi ruine./ De vor s-o calce oştile străine / Zidul bătrân nu îi mai este scut./ Mă duc pe câmp. Văd soarele cum soarbe / Descătuşate, apele de ger. La umbra muntelui, cu frunta-n cer,/ În neguri turme pasc. Sunt triste, oarbe./ Şi-acuma intru-n casa mea şi nu e / Decât paragini şi pustietate./ Eu, gârbov, port toiag în loc de spadă./ Şi orice lucru, mut ştie să-mi spuie / Că ora morţii în curând va bate / Şi orice lucru în ţărână va să cadă“[4].

Acesta era semnul că se născuse scriitorul Petru Dumitriu şi în aceste versuri se afla premoniția întregului său destin. Acolo, lângă trunchiul nucului spulberat, abia ieşit din pivniţa care le salvase viaţa, brusc maturizat la 21 de ani, Petru Dumitriu avea să ridice dintre sfărâmăturile zidului masa pe care scrisese, adolescent, primul text şi s-o poarte cu el mai departe, până la Metz, ca pe un simbol al ocrotirii pierdute. La fel și cheia pivniței care-i salvase viața.

Dunărea se depărta de sine, devenea un peisaj al memoriei şi tânărul Petru recitea cu alţi ochi orizontul Baziaşului şi al propriei sale copilării.

Scriitorul a mai avut de traversat atunci, la începuturi, încă un moment important. Există undeva, lângă casa natală, un izvor numit al Sfântului Sava, patronul sârbilor, şi lui i-a dedicat de fapt prima scriere literară, astăzi pierdută. S-a întâmplat când tatăl său, ofiţer român, a primit ordin să-i împuşte pe muncitorii sârbi ai grădinii de zarzavat a familiei, sub pretext că au legături cu piloţii sârbi de Dunăre care acţionau contra germanilor. Sfătuindu-se cu soţia lui, a refuzat. Trei neamuri – românii, secuii şi sârbii – se apărau astfel unul pe altul în acest unghi al Dunării şi al vremurilor. Ca urmare, ofiţerul Dumitriu a fost trimis la Târgu Jiu, tocmai spre a păzi piloţii de Dunăre care-şi aveau acolo lagărul[4].

Plaurul cu sălcii din mijlocul Dunării, locul de refugiu şi de meditaţie, de unde se vedeau, de jur împrejur, dealul, casa şi grădina, au rămas în urmă. Se încheiase prima etapă a călătoriei. Iată ce spunea Petru Dumitriu în 2000: „Am avut în viaţa mea o serie de întâlniri care au fost importante şi hotărâtoare pentru perioadele respective. Şi asta, a noastră, este şi ea.” Atunci, odată cu plecarea de la Baziaş, începuse însă lungul drum al zilei către noapte. Ca şi Dunărea, se depărta de izvoare şi se pregătea să intre în marele defileu al Cazanelor numit viaţa literară românească.

L-am întrebat: „’La care dintre cărţile dumneavoastră ţineţi cel mai tare?’ Şi mi-a răspuns: ‚La asta pe care-o scriu acum. Să-i spunem *Non credo – oro* (Nu cred – mă rog). Despre rugăciune în ziua de astăzi. În lumea culturală formată mental şi sentimental de

ştiinţele moderne. Soluţia o dau cititorului, cel care va fi interesat. Asta, şi înainte de asta a fost *Incognito,* ce-am scris mai bine.’ ‚Şi înainte de *Incognito*?’ ‚Şi *Cronică de familie*, dar, săraca, era – pe ici, pe acolo – sugrumată de sistemul de pe atunci. De estetica marxist-leninistă.’ ‚Aţi revedea *Incognito* pentru o ediţie definitivă?[5]’ ‚Da.’”

Un destin senzaţional s-ar zice, dacă priveşti raftul de cărţi publicate. Autorul *Cronicii de familie*, 1500 de pagini tipărite, aproape 400 de personaje, 100 de ani de istorie românească, a apărut pe când avea 30 de ani și s-ar zice că era răsfăţatul literelor române: de două ori laureat al Premiului de Stat pentru Literatură şi Artă, invitat de mai marii politicii şi „arătat” la diverse sindrofii cu menţiunea „e de-al nostru”, Petru Dumitriu n-avea însă din start datele pentru a fi adeptul noii puteri. Iubirea dintre el şi Henriette Yvonne Stahl, franţuzoaică şi prozatoare, născută la Saint Avold, apropape de Metz, naturalizată în România, pe care a susţinut-o şi material în anii stalinismului, este încă un indiciu al rupturii dintre esenţa şi condiţionările cotidiene ale scriitorului.

Faptul că în 1956 i s-a făcut dosar de Securitate ca adept al revoluţiei maghiare, punându-se în acest dosar poezia menţionată mai sus, spune totul despre conflictul dintre esenţă şi aceste condiţionări, mereu mai pregnante.

S-a căsătorit cu frumoasa Irina Medrea, a avut primul copil, a fost dat afară de la editură, s-a hotărât să fugă. A fugit în 1960 luând cu el notiţele *Colecţiei de biografii, autobiografii şi memorii contemporane*, ciclu al cărui rezumat este, prin substanţa lui, romanul *Incognito*. A scris peste 30 de cărţi, plus ineditele: *Ştiri de senzaţie* (nuvele), în franceză şi *Non credo – oro* (eseu filosofic), în engleză, 34 de eseuri politice în engleză, 11 piese de teatru în germană. Asta a făcut deci după ce a fugit, în 1960. L-am întrebat direct: „’Aţi dori să reveniţi la cetăţenia română?’ Şi a răspuns astfel: ’Pot să spun un singur lucru: că mi s-a retras şi retrasă a rămas. Nu e frumos pentru nici una din părţile acestei relaţii. Nici pentru ţara românească, nici pentru scriitorul român Petru Dumitriu. Care nu e din cei mai păcătoşi. Păcătos poate, moralmente vorbind, dar păcătos ca valoare, nu.’ ‚Aţi dori să vi se publice o ediţie de *Opere* în România?’ ‚Aş dori să mi se publice o ediţie de *Opere complete.* Şi probabil într-o bună zi, cândva, poate după moartea mea, se va şi face. Şi eu acum încep să scriu iarăşi pe româneşte. Prima dată după 40 de ani.’” Prin urmare, deşi a trăit în România şi a publicat în limba română doar până la 36 de ani, apoi doar în franceză, germană ori engleză, Petru Dumitriu continuă să se considere scriitor român. Cartea lui de căpătâi, *Incognito,* apărută în 1962 la Editions du Seuil, rămâne până astăzi cel mai pertinent strigăt al literaturii române împotriva constrângerilor spiritului românesc în veacul XX. În 1996 SRI a cedat Bibliotecii Academiei Române o parte din manuscrisele scriitorului, mai exact continuarea *Cronicii de familie,* dactilograma *Colecţiei de biografii, autobiografii şi memorii contemporane*, aproape 1800 de pagini, cuprinzând evenimentele istoriei româneşti dintre 1945 şi 1954. Receptarea lui Petru Dumitriu în România abia urmează să aibă loc.

Dacă treci la Metz podul peste Mosela numit „al Morţilor” şi vezi casa unde stă Petru Dumitriu, insula din mijlocul apei, ca odinioară plaurul din mijlocul Dunării, înţelegi nostalgia şi mesajul consecvenţei cu sine, cu locul unde s-a ivit pe pământ. Nu spune Mosela. Spune „gârla cenuşie”. Dar când îşi aminteşte de Dunăre i se îngroaşă vocea

vorbind despre lărgimea oglinzilor ei însorite. Fie şi numai prin acest mod de raportare la ţinutul apelor şi înţelegi că Petru Dumitriu ni se oferă cu tot ceea ce reprezintă aproape trei sferturi de veac de creaţie. Ne aparţine şi îi aparţinem. L-am întrebat: „ ‚Dacă aţi veni în România ce v-ar place să vedeţi mai mult şi mai mult? Prima oară.’ ‚Totul. Orice. Dar n-aş vrea să-mi revăd casa de naştere. Şi locul unde am suferit. Am numai amintiri triste, din păcate, din anii ,’40-’50, până în ’60, când am plecat. Triste, întunecate’. ‚O urare pentru cei de-acasă?’ ‚Ce să spun… Eu sunt român. Şi le doresc românilor, ca naţiune şi individual, românilor şi româncelor şi copiilor lor, vieţi fericite şi luminate şi îmbelşugate. Le doresc înţelepciune, ca să ştie să se descurce cu giganţii politici din Europa şi Eurasia şi să nu le mai fie victime, cum au fost. Au fost victima turcilor şi niţel – mai mult decât niţel – a ruşilor şi pe urmă de-a binelea a ruşilor – şi e trist în istoria noastră. Noi suntem pe marginea stepei eurasiatice.’ ‚Mai aveţi prieteni în România?’ ‚A, da! Prieteni dragi. Sigur că da. Care m-au ajutat şi să scriu şi să păstrez cărţi şi care mi-au dat sfaturi, mi-au povestit lucruri pe care le trăiau şi din care eu am făcut literatură. În contextul Academiei este Nicolae Fotino, un prieten drag şi soţia lui, Coralia, sunt cei de la “Steaua“, Aurel Rău şi soţia lui şi încă vreo câţiva. Eu am gânduri bune pentru România şi emoţii, şi amintiri, şi dorinţe şi-mi pasă de ce se întâmplă în România. Şi acum, pe cât pot eu, cu creion şi cerneală, o să încerc să ajut cu sfaturi sau cu informaţii. S-ajut ca românii să se descurce cu problema lor istorică.’”

Suntem liberi, fireşte, să auzim ori nu această voce. Această invitaţie la evaluarea unui destin. Dar ce câştigăm şi ce pierdem? Eu cred că în lumea agitată a României de azi fiecare dintre noi ar trebui să urce contra curentului, dincolo de Cazanele cele înguste ale vieţii cotidiene sau literare, spre oglinzile largi ale apei începuturilor, acolo unde – copii ai civilizaţiei fiind – putem vedea frumuseţea şi ne putem alege destinul. Dar oare putem? Mai putem face ceva?

2.1.7. Petru Dumitriu – un mare necunoscut

Titlul de mai sus nu mi se pare deloc exagerat. Ce ştiu cititorii români despre acest scriitor? Ce s-a ştiut despre el pe când trăia în România? Ce se s-a ştiut după ce a plecat, în 1960? Ce se mai ştie astăzi? Pentru mai toată lumea el este autorul *Cronicii de familie* şi atât. Mă gândesc deci să observăm felul cum o carte poate acoperi imaginea cuiva până la nerecunoaştere. O carte şi nu numai ea, ci şi schimbarea rapidă a conjuncturilor în care cititorii au acces la un scriitor. Mai ales asta, fiindcă riscul, pentru cultura unei ţări, nu este doar acela de a ignora un autor, ci şi, blocând în vreun fel accesul la el, de a-şi ignora propriile – şi posibilele – ei căi de regenerare şi de integrare în marele univers al culturilor lumii.

Petru Dumitriu este singurul scriitor român care a văzut „întregul” nației, a făcut evaluări şi judecăţi înainte de a scrie și toate astea l-au dus la opţiunea de prozator. Mai mult chiar: autor fără limbă maternă – deoarece mama sa, de neam secuiesc, a învăţat româna abia după ce s-a îndrăgostit de viitorul soţ şi nu şi-a învăţat fiul maghiara – a

vorbit şi a scris adesea despre familia mamei, dar apropape niciodată despre a tatălui, oltean din Vădastra ca istorie - cel mai sigur semn de apartenenţă, de interiorizare a universului patern, de model de comportament[6]. În plus, a fost botezat ortodox, ca şi sora sa. Toate acestea sunt date iniţiale care anunţă şi modul lui de a face literatură: de ce şi pentru cine.

După întreruperea dramatică a primei iubiri de după absolvirea liceului (de către mamă), a studiilor la Universitatea din München (menţionez arestarea profesorului de logică, decapitarea altuia), după dărâmarea casei natale de către armatele germane în retragere, după mutarea disciplinară a tatălui de la Orşova la Târgu Jiu, după arestarea lui imediat după război, după interdicţia postbelică pentru ambii fraţi Dumitriu de a face studii superioare în ţară, după canalizarea tânărului Petru către o singură destinaţie – reporter la „Scînteia”, silit să-şi întreţină întreaga familie – după toate acestea, problema „morală” care se încearcă să i se impute este o iluzie cărturărească sau o tentativă de a-l face mai mic pe concurentul literar ca să poți fi tu numit mai mare. Singura problemă care exista pentru tânărul Dumitriu a fost aceea a supravieţuirii.

Consider că un scriitor poate spune ceea ce are de spus în contexte pe care nu el le face, nu le alege, nu le poate schimba. Singura lui opţiune era să existe ori să nu existe în contextul în care s-a născut şi trăia. Cu atât mai mult să continue să existe în registrul deselor schimbări de context pe care i le oferea viaţa. Şi să continue să scrie, să lase viitorului un mesaj despre lumile prin care a trecut. Iar secolul al XX-lea – Hobsbawm a observat bine – este unul mai scurt decât normal, fiindcă temele centrale ale existenţei omeneşti care dau unitatea lui se definesc după primul război mondial şi se încheie odată cu tentativele de rescriere a raporturilor mondiale de forţe. Nu putem decât să-i mulţumim lui Petru Dumitriu că a ales să fie român în toată această arenă a veacului XX, că a exprimat în lume problema românească, a lăsat o urmă – deloc de neglijat – despre noi, despre ceea ce am fost, ce suntem şi ce am vrea să fim. A făcut-o cu el însuşi, cu propria lui fiinţă, plătind un preţ deloc mic, în care ar figura, la loc de cinste, dispreţul (adesea generat de cea mai pură invidie) multor confraţi.

Nu suntem pregătiţi să acceptăm că alţii pot fi diferiţi de noi. Îndrăznesc să spun că Petru Dumitriu a fost (s-a împlinit, iată, pe 6 aprilie, un an de la moartea lui) singurul autor român total, în cel puţin două sensuri: a trăit numai în interiorul culturii, fiecare din gesturile vieţii lui a fost cultural. Adică a făcut tot ce depindea de el spre a publica, spre a se face auzit, a scris în toate genurile literaturii (eseu – filosofic, de teorie şi istorie literară, de estetică, de filosofia culturii, de etică şi religie, de politici culturale, de implicaţii politice în registrul culturii, de geo-cultură şi geo-politică – teatru, poezie, scenarii de film, literatură pentru copii, traduceri, proză, mai ales proză; a scris și rugăciuni, în română și latină). A conceput literatura ca pe un fenomen sincretic (muzica, artele plastice şi textele scrise au constituit deopotrivă modele ale scrisului său).

A ţinut în echilibru lumile dinăuntrul lui şi a ştiut să avanseze într-o lume în veşnică mişcare, traversând mai multe etape de creaţie. S-a regenerat cum s-ar spune, oferind ochilor noştri de cititori mai multe paliere de receptare. S-ar putea spune că moartea n-a făcut decât să întrerupă acest proces.

Este singurul scriitor român care a stabilit programatic asigurarea căilor de acces ale culturii române dinspre şi înspre Europa, trăsătura de unire între Est şi Vest, într-o vreme când această orientare era de neconceput pentru literatura română şi încă de nebănuit pentru ceea ce avea să devină Europa astăzi. Mircea Eliade şi Emil Cioran n-au văzut mâna lui întinsă. Dimpotrivă. Mircea Eliade însuşi, la sugestia Monicăi Lovinescu, i-a cerut lui Gallimard să nu-l primească pe proaspătul emigrant în Franţa. Iar restul emigraţiei româneşti a reacţionat şi mai violent. Faptul că măruntele voci ale unor confraţi din ţară şi din afara ei blochează şi acum receptarea acestui mesaj al lui Petru Dumitriu, e doar semn de orbire (în sensul lui Elias Canetti).

Nimeni n-ar trebui să interzică – în numele solidarităţii pe care cei mai mulţi o invocă – vocea lui. Nu facem decât să pierdem, acum, la apropierea dintre lumea noastră şi cea a Europei. De ce ne-am teme? Oricum timpul păstrează numai ceea ce este de păstrat. Petru Dumitriu a ştiut să lase lumii întregi ceea ce noi refuzăm să vedem, să acceptăm, să înţelegem. El nu poate fi scos din cultura acestei ţări, fie şi numai pentru că este cel mai bun prozator pe care ea l-a avut ea vreodată.

Un cuvânt special despre *Cronică de familie*. Las la o parte faptul că apariţia ei în literatura română a fost un dar al destinului. Dacă scriitorii români ar fi putut urma această cale literară încă din 1956, n-ar mai fi trebuit redescoperite, pe bucăţi, la decenii distanţă, procedee literare, raportări la universalitate ca şi la propria noastră istorie (vezi Marin Preda). Nu doar despre asta este vorba atunci când menţionez, în legătură cu acest roman, faptul că a blocat accesul cititorilor la receptarea scriitorului Petru Dumitriu în integralitatea sa, aproape a falsificat imaginea contemporanilor despre el. Sunt trei aspecte majore referitoare la *Cronică de familie* ca problemă: unul ţine de registrul vieţii literare stricto sensu, altul ţine de literatură ca parte a vieţii româneşti a epocii respective şi, în sfârşit, ca retrospectivă culturală.

În momentul apariţiei *Cronicii de familie* literatura noastră nu avea nici o carte care să descrie atât de amplu unitatea profundă a lumii româneşti, unde trecutul, silit să dispară, trimitea prezentului însăşi substanţa lui, îl făcea să existe ca un tot unitar. O lume pe cale de dispariţie, s-a spus, dar o lume în care indivizii continuau să asigure punţi de trecere cu chiar fiinţa lor. O lume complexă, în care intrau toate categoriile sociale, un „nexus”, o pânză fină şi trainică, după modelul vieţii însăşi. Aşa ceva nu mai încercase nimeni vreodată, Petru Dumitriu putea să „târască” după el întreaga lume literară românească. Cine avea vreun interes să nu se întâmple astfel? Iată la ce-ar merita să medităm.

În Europa postbelică s-au păstrat încă, o vreme, reperele ideologice de dinainte de al doilea război mondial, tipul de socialism internaţionalist pe care Războiul Civil din Spania îl adusese aproape la solidaritate europeană. Era acea stângă care s-a manifestat şi la noi, care a continuat să existe o vreme după război, avându-şi reprezentanţi de marcă în lumea politicii româneşti. Dar era şi tendinţa sovietică, stalinistă, care se impunea din ce în ce mai mult, separa Estul de Vest, tăia Europa în două, arunca o parte contra celeilalte, îndrepta planeta în întregul ei către războiul rece. Nu vreau să spun că numai Estul era vinovat pentru această direcţie pe care o luau lucrurile. Nici pe departe. Când

Şolohov a fost aniversat cu mare pompă la Paris la 50 de ani, când mari actori francezi au dat spectacole la Moscova (Yves Montand de pildă, care a concertat și la București, era comunist), înseamnă că direcţia sovietică era încuviinţată în Occident. E ciudat acum să învinovăţim astăzi doar comunismul ţărilor din Est, care nu făcea decât să preia direcţia Moscovei, în vreme ce preşedintele Chirac continuă să-l viziteze pe preşedintele Putin. Petru Dumitriu aparţinea, prin datele iniţiale ale fiinţei şi formaţiei sale, primei tendinţe, a socialismului european. De aceea s-a şi înţeles cu Sartre, cu Lukàcs, cu Milan Kundera.

Dunărea la Strabo

Dar chestiunea, din punctul de vedere al puterii politice, nu era de lăsat, România fiind, atunci ca şi acum, o zonă importantă, deţinătoare a gurilor Dunării, cel mai lung fluviu european, singurul care uneşte, printr-un sistem de canale, Amsterdamul cu Marea Neagră, cheia economică a continentului deci, calea ei de pătrundere spre Orient şi este de asemenea deţinătoare a Porţilor de Fier, cheie şi ea de control continental pentru toată zona Mediteranei. Bătălia pentru România a însemnat extinderea influenţei politice sovietice, edificarea Canalului Dunăre-Marea Neagră şi a barajului de la Porţile de Fier. Să tratezi cu suveran dispereţ „literar” faptul că Petru Dumitriu a înregistrat în cărţile lui acest proces, e doar o naivitate, dacă nu altceva. Un scriitor conştient de menirea lui în viaţa unei naţiuni exact asta face: consemnează cât vede, cât înţelege, cât poate şi cât este lăsat s-o facă. Acestea sunt soluţiile lui de răspuns.

Dobrogea, pe pământul căreia se află Canalul, este Scytia Minor, cel mai vechi pământ ieşit din apele Mării Sarmatice, cu o cultură paleolitică și neolitică de invidiat, care ilustra unitatea civilizaţiei dintre Malta şi Petra, un pământ râvnit deopotrivă de grecii antici – Iason a trecut pe aici, Miletul a lăsat colonii întinse – ca şi de romani, care au vrut s-o cucerească venind atât dinspre sud, dinspre greci, cât şi dinspre nord-est, dinspre Dunăre. La Adam Clisi a murit o întreagă armată romană, cu generalul ei cu tot. Şi nu e importantă Dobrogea? Nu mai e importantă? Petru Dumitriu îşi respecta pe cât putea destinul lui de scriitor, de cronicar a ceea ce vedea şi trăia[7].

Revenind la *Cronică de familie*, mi se pare că era mai comod pentru demersurile politice asupra literaturii din epocă să accepte doar această carte ca realizare majoră a scriitorului, să lase în umbră restul, prea evident prin apropierea literaturii de chiar sfera politicii. Aşa deci, impunerea *Cronicii* în literaturile europene a avut tot atâta acceptul vechii direcţii socialiste şi internaţionaliste, cât şi pe al celei noi, pro-sovietice. Plecând în Occident după traducerea *Cronicii* în mai multe ţări, Petru Dumitriu se considera mesagerul primeia dintre aceste direcţii, un sol menit să păstreze puntea de legătură a României cu Europa. Se pare însă că, pe de o parte, stânga internaţionalistă a perceput acest gest ca o trădare – scriitorul trebuia să rămână aici şi să scrie de pe terenul Estului – pe de alta ceilalţi au simţit că este momentul oportun să reducă la tăcere o voce stânjenitoare. Ceilalţi deopotrivă, împreună, prosovietici ori emigraţia de dreapta. Talentul altuia e adesea de nesuportat, mai ales când scrii tu însuţi.

Cronică de familie îi plătea astfel poliţe autorului ei şi i se înfăţişa ca un moment care trebuia depăşit. De altfel, depăşirea s-a făcut în două sensuri: pe de o parte lăsase în ţară, în dactilogramă, *Colecţia de biografii*, *autobiograșii și memorii contemporane*, care continua *Cronica…*, având în *Incognito* un rezumat european scris din amintiri, pe de alta a început să abordeze chiar problema Orient-Occident în parametrii ei moderni şi contemporani, adică avansând în lumea europeană cu un tip de mesaj şi o voce care n-au fost clar auzite, deşi este evident că, atât Europa, cât şi relaţia Est-Vest, au evoluat în sensul anunţat de Petru Dumitriu. Iar pentru asta stau mărturie chiar cărţile şi manuscrisele lui.

Ar mai fi o singură menţiune de făcut: aceea referitoare la religiozitatea conţinută a tuturor mesajelor lui Petru Dumitriu. Religiozitate mediată ori directă. N-ar trebui să ne surprindă. Cel puţin două temeiuri profunde au stat la baza ei: religia a fost veriga lipsă, terenul „matern” al vieţii lui, felul în care, apărat de jur împrejur, îşi putea întinde aripile, putea plana ca să vadă lumea în întregul ei şi s-o descrie. În interiorul acestei religiozităţi se afla chiar scriitorul. La 54 de ani, după moartea mamei, a optat pentru religia ei: cea catolică. În al doilea rând, acolo a găsit acel tip de solidaritate din lipsa căreia îşi părăsise ţara, solidaritate care-i permitea să „se deschidă” în chip absolut. S-a educat pe acest teren religios pentru a-şi stăpâni mai bine, ca om, fiinţa interioară, iar scriitorul din el pentru a se comunica mai bine, înţelegând cu semne sporite mesajele venite dinspre semenii lui. Dacă ar mai fi ceva de spus în legătură cu Petru Dumitriu la un an după trecerea lui în nefiinţă, atunci fiecare o poate face[8]. Lectura cărţilor sale ar fi o primă condiţie.

2.1.8. Dimitrie Cantemir inedit. Arta desenului.

Dimitrie Cantemir, fiul lui Constantin, domnul Moldovei, a fost trimis zălog la Constantinopol, Istanbulul de azi, Bizanţul de mai înainte, la 19 ani şi a rămas acolo până la bătălia de la Stănileşti din 1711, când, după nici un an de domnie, a trebuit să fugă în Rusia, imperiu ortodox care putea rezista – credea el – valului otoman şi islamic. Cantemir a învăţat în capitala Imperiului Otoman tot ce se putea învăţa la acel sfârşit de veac 17 şi început de veac 18, inclusiv căile întortocheate ale politicii.

Tatăl său, care nu ştia nici măcar a se iscăli, ca orice preacinstit boier moldovean, l-a dat pe fiul lui în seama celor mai mari dascăli ai vremii. Ieremia Cacavela, un insular al Mediteranei de Est şcolit la Oxford, l-a îndrumat de copil. La 19 ani, plecând din Iaşi, avea să-i scrie în latină o scrisoare de caldă recunoştinţă, aflată acum în Arhivele Imperiale din Petersburg. Deschis spre Europa finelui de veac, avea să opteze pentru *Phisica* lui van Helmont. Filosofia naturii, circuitul elementelor în marele ciclu al vieţii, unde omul e parte integrantă, vor hrăni spiritul şi imaginaţia tânărului Cantemir. Alături de marile mistere solare ale Orientului, venite din Chaldeea, Canaan şi Egipt, alături de spiritul lui Aristotel, cel născut la Stagira, în Trakia, nu departe de Athosul de azi, umbra marelui Alexandru Macedon şi raţionalismul european se vor reuni în creaţia

cărturarului moldovean făcând din el una dintre marile personalităţi europene rămase în memoria oamenilor.

Cantemir, cel crescut în lumea plină de aparenţe colorate, de fast şi făţărnicie a Imperiului Otoman, a făcut să ţâşnească la lumina conştiinţei colective şi a comunicat urmaşilor opţiunea gravă pentru condiţia de moldovean şi de român.

De la autoportretul lui, aflat în plan secund, cu van Helmont în prim plan, găsit la Petersburg în *Collectanea Orientalia* din Fondul Petru cel Mare, datată probabil 1722 şi până la stema Cantemireştilor, din fruntea *Hronicului a romano-moldo-vlahilor*, Cantemir, cel care a stat, în cei 49 de ani de viaţă de două ori mai mult în afara graniţelor ţării decât în interiorul lor, a păstrat ca nimeni altul şi a impus lumii constanta identitară a sufletului românesc. Oricâte meterhanele şi fanfare imperiale va fi întâlnit pe drumurile scurtei sale vieţi creatoare, fie la Constantinopol, fie la Petersburg, sensul existenţei sale a fost tentativa de a reuni principatele române sub sceptrul Cantemireștilor și între granițele fostei Dacii. Poate de aceea *Hronicul* lui a rămas temeiul cultural al luptei pentru unitate a şcolii iluministe de la Blaj, un veac mai târziu.

Cantemir avea conştiinţa unităţii de neam. Nici o stemă, nici un rând, nici o hartă de-a lui nu ignoră acest scop al identităţii şi unităţii poporului român. *Harta Moldovei*, prima făcută de un român, în sistem Mercator, măsurând cu pasul distanţele, ne indică acest lucru. Scrierea cu alfabet latin a celor 800 de toponime indică şi ea conştiinţa apartenenţei la marele bazin al latinităţii şi al creştinismului.

În 1723, ultimul an al vieţii, l-a însoţit (ameninţat de confiscarea tuturor bunurilor) pe Petru cel Mare în războiul de cucerire a unei părţi din ţărmul Mării Caspice. Acolo a descoperit, a identificat şi a ridicat relevee după resturile fortificaţiilor construite de Alexandru Macedon împotriva perşilor. A schiţat hărţile zonei, a desenat vestigiile arheologice şi a copiat inscripţii. A găsit o explicaţie unitară pentru toate acestea. Lucrarea, inventariată în arhivele imperiale din Petersburg sub numele *Collectanea Orientalia*, a fost adusă în ţară de Grigore Tocilescu în 1878. În ea Cantemir a propus o scurtă istorie a alfabetelor şi este cu totul surprinzător să descoperim printre pictogramele inventariate de el pe strămoaşa literei A din toate marile alfabete moderne, aşa cum a fost ea identificată şi pe celebra piatră găsită în deşertul dintre Iordan şi Eufrat şi datând dintr-o perioadă care precede alfabetul fenician dăruit, după mitologie, de Cadmus grecilor. Zidul caucazian descoperit de Cantemir apăra Poarta de Fier a Asiei, cea care determină controlul nordului asupra sudului pe continentul asiatic. Cantemir face comparaţie între această Poartă de Fier a Asiei şi Porţile de Fier ale Dunării. Desenele lui, înfăţişând animale fantastice, care ţin de cultul solar al vechilor perşi, coborâţi din Asia (mezii şi parţii), pare să indice faptul că, la origini, zona n-a aparţinut Islamului, ci altor religii, mai vechi. Acest lucru îl atestă şi desenele copiate de Cantemir şi considerate de el mai noi, unde totuşi predomină

sabia şiită, cu două vârfuri, a lui Ali, nerecunoscută de adepţii suniţi ai lui Mohammed, deveniţi – cu timpul – stăpânii Bizanţului creştin şi numindu-se Imperiul Otoman.

Acest imperiu cuprindea între marginile lui Poarta de Fier a Asiei şi Porţile de Fier ale Dunării. Recucerirea Bizanţului de către creştini este încă una din marile teme ale lui Cantemir. *Istoria Imperiului Otoman* şi *Harta Constantinopolului*, în versiune rusă cu un desen marginal în plus, acela al tipurilor de nave de luptă otomane – sunt deopotrivă lucrări strategice. Cantemir desenează curenţii marini de pe Bosfor şi indică pulberăriile din Cornul de Aur spre a le uşura cruciaţilor Europei creştine accesul la inima Islamului. Diferenţa ortodox/catolic, netă în toată gândirea lui Cantemir, se şterge aici cu totul în favoarea diferenţei creştinism/islamism. Ceea ce accentuează mereu, mai ales în lucrarea *Sistema religiei muhammedane*, este faptul că extinderea acestei religii presupunea şi cucerirea teritorială. Armata otomană era concepută pentru extinderea religiei prin asimilare de noi teritorii. Ce s-ar fi putut impune deci în fața acestui val care înainta cu steagul verde al profetului în frunte? Culturile Asiei de sud încercaseră să-i opună propriile lor credinţe: cultul focului, care se întinsese din India până în Egipt, n-a rezistat însă noilor cuceritori. La ce fel de contracarare se mai gândea înţeleptul Cantemir în afară de calea armelor? Fără îndoială avea în minte şi o cale spirituală. Celebrul său desen filosofic al treptelor Vieții ne-o arată cu prisosinţă. Figurează în el leul, fiara solară şi regală apărând cu scutul său calea cea dreaptă, imaginea omului aspirant la cunoaştere, însuşi pomul cunoaşterii, vegheat de şarpele biblic, cetele prea fericiţilor în înalturi, iar jos, la baza tuturor frământărilor omeneşti, coasa de nebiruit a morţii. Trecerea omului prin vârste, corabia care-l poartă pe apele timpului către lumea eternă, compun împreună imaginea rotundă a unei structuri sufleteşti luminată de dreapta credinţă creştină. Filosofia naturii şi a religiei, componente ale aceluiaşi spirit luptător, au condus viaţa şi creaţia marelui Cantemir, inclusiv în ce priveşte arta desenului. Formaţia lui de estet este compatibilă cu a oricărui contemporan al nostru. Iată-l înfăţişându-se ca domn fără ţară în desenul de pe harta Moldovei. Iată sistemul muzical inventat de Cantemir, primul sistem scris al muzicii musulmane. Poseda ştiinţa mai multor tehnici ale desenului, a descoperit el însuşi culori minerale şi le-a folosit. Paginile cărţilor lui sunt, obiecte ale unui univers estetic. Nu de puţine ori şi-a încheiat lucrările cu pagini scrise sub formă de sabie ori de cupă cu vin, aşa cum a făcut, peste veacuri, Apollinaire. A încercat să facă din scrisul lui semnul unei stări de spirit.

Dimitrie Cantemir desenatorul este modernul Dimitrie Cantemir. A rămas contemporanul nostru prin sufletul vizionar, care a depăşit veacurile şi l-a proiectat pe el, ca şi lumea acelei Moldove de Ev Mediu spre zările unei Europe sperate şi capabile să acţioneze în numele unităţii spiritului omenesc. Două mari viziuni cantemiriste – unirea poporului român într-o singură ţară şi unitatea Europei s-au împlinit după trei veacuri. Cei care vorbesc despre eşecul lui Cantemir ignoră faptul că vizionarii nu se

conduc după flerul limitat al timpului, ci sunt conectaţi la eternitatea căreia îi lasă propria lor amprentă. O Românie deplină, visul lui fundamental, a devenit realitate.

Puterea de sugestie a desenelor lui Cantemir, ca şi a scrierilor lui, atestă acelaşi vis al unirii provinciilor româneşti sub o singură coroană creştină. Şi-a păstrat identitatea de român şi strălucirea spiritului deschis spre lume, credinţa că vânturile mari ale istoriei viitoare aveau să aducă înțelegerii omenești și alte sensuri, mai favorabile neamului său şi tuturor celor învăţaţi.

2.1.9. Hundertwasser la Viena

Cum intri în Viena, te cuprinde farmecul trecutului. Puţine oraşe păstrează, atât de compactă, amintirea gloriei. Alături de agitaţia cotidiană a străzii, columna care semnifică ridicarea şi întinderea imperiului Romano-Germanic e încă prezentă. Fortăreaţă romană la limita Panoniei, Viena – Vindobonna – a devenit din 1611 capitala împăraţilor. Extins până în Ţările de Jos, nordul Italiei şi, la răsărit, până la hotarul vechii Dacii, din care Transilvania a fost înglobată de Franz Joseph în 1699, imperiul acesta a avut o misiune istorică: să ţină piept intrării otomanilor în Europa.

Catedrala Sfântul Ştefan e simbolul catolicismului la Viena. Un imperiu creștin contra unuia musulman. Veşnicul război al planetei şi al zonei în care ne aflăm. Acumularea de bogăţie a permis exprimarea artelor. La Viena se întâlneşte spiritul germanic, al nordului, cu tentaţia târzie a Renaşterii italiene, a Sudului şi cu admiraţia pentru logica fără cusur a spiritului francez. Mai multe lumi deci îşi trimit parfumul la Schönbrunn, palatul care aminteşte de Versailles şi de grădinile lui, dacă n-ar avea un plus de baroc şi de geometrism. Să tai coroanele arborilor în linii drepte şi tufişurile în forme geometrice, poate fi frumos, dar e nefiresc pentru natură, deci şi pentru om. Dar astfel arăta Viena pe vremea domnilor români Constantin Brâncoveanu şi Dimitrie Cantemir, confruntaţi amândoi, ca şi Imperiul, cu puterea otomană.

În 1697, la Zenta, tânărul Cantemir, aflat în rândurile oastei musulmane, dar creştin cu sufletul, a admirat victoria lui Eugeniu de Savoia şi nu s-a mirat de cucerirea Transilvaniei din 1699, chiar dacă asta ştirbea unitatea Daciei. Brâncoveanu, la rândul lui, a trimis peste munţi, în secret, hrană trupelor creştine şi a dăruit o moşie Albei Iulia, inima românităţii. A fost şi el, ca şi Iancu de Hunedoara şi Mihai Viteazul, cavaler al Ordinului Dragonului, ordin secret de luptă antiotomană cu sediul la Viena. Toţi şi-au plătit, fiecare în felul lui, simpatiile creştine şi filo-româneşti.

Structurile solide ale Vienei ţin de felul de a fi al austriacului. Sera din parcul Schönbrunnului aminteşte de turnul Effel, mai nou decât ea şi de vocaţia permanentă de a îngrădi natura între limitele precise ale regulilor.

Un parc impersonal şi curat ilustrează o vocaţie a Europei vizibilă după avatarurile Evului Mediu şi explicabilă deopotrivă prin molimele care au bântuit lumea, ca şi prin valorile umaniste pe care le exalta Renaşterea.

Palatul lui Franz Joseph, împărat dispărut în chiar anul când Dimitrie Cantemir şi-a pierdut tronul, 1711, este o fortăreaţă mai degrabă decât o reşedinţă. Astăzi muzeu, el adăposteşte istoria Imperiului şi a armatelor sale, dar şi spiritul unei arhitecturi, inspirată din cea religioasă prin arcele bolţilor, vitralii, statui. Vocaţia de sinteză a Vienei rămâne însă prezentă. Clasicul se îmbină aici cu barocul, fresca aminteşte de Boucher. Nimic unitar în tot acest ansamblu, care însă armonizează plăsmuiri diferite ale spiritualităţii europene.

Perioada de glorie a Mariei Theresa, care a coincis cu luptele ardelenilor memorandişti pentru drepturi minoritare, cu întemeierea Şcolii Ardelene şi conştientizarea originii latine a poporului român, a fost şi perioada când, în interiorul ortodoxiei româneşti din Ardeal, a apărut, pe filiera italiană a Colegiului De Propaganda Fide şi graţie episcopului Ioan Bob, credinţa greco-catolică, o tendinţă de asimilare la linia imperiului, s-ar zice, de n-ar fi, prin ea, afirmarea identităţii latine a românilor. Prinţul Eugeniu de Savoia, francez după tată şi italian după mamă, cel mai bun şef de oşti pe care l-a avut Imperiul, a lăsat viitorului cele mai rafinate mesaje artistice. El a fost acela care a reuşit să inducă Vienei şi vienezilor ideea de creativitate. În palatul lui se văd, timid şi greoi încă, tentativele de a face dintr-un ansamblu arhitectonic și altceva decât să armonizeze stiluri deja existente.

La începutul veacului al XVIII-lea vienezii au descoperit că, deşi romantic, sufletul lor e altfel decât cel german. O ştiinţă de a trăi – le savoir vivre – un fel de a percepe fragilitatea naturii, o comoditate a utilului – toate acestea sunt diferenţe specifice care au devenit vizibile atunci şi vor crea spiritul cultural al Vienei. Dincolo de Imperiu şi dincolo de bogăţie Viena veacului al XVIII-lea se îndreaptă către arte. Se simte încă influenţa Renaşterii italiene, a artei franceze. Apoi stilul începe să fie diferit. Apar jocuri de oglinzi care servesc interioarelor. E perioada când, la Viena, la Burgtheater, se jucau foarte mult Metastasio de pildă, Goldoni, Molière. Dar este şi perioada în care Viena îl dăruieşte lumii pe Mozart. Aceste palate şi modul acesta de viaţă au născut de fapt *Flautul fermecat, Così fan tutte, Don Giovanni, Nunta lui Figaro* şi *Răpirea din Serai*. In jurul Curţii se desfăşura întreaga viaţă artistică a Imperiului, aşa cum, în bătălia cu otomanii se consumau toate ţintele demersurilor politicii externe.

În 1683, după victoria asupra otomanilor, împăratul Leopold pusese să fie construit Schönbrunnul, după modelul Versaillesului. În el avea să se adăpostească Napoleon I după campaniile din 1805 şi 1809. Acolo dăduse petreceri câmpeneşti Maria Theresa. Aceea e atmosfera care l-a creat pe Beethoven, supranumit „titanul”. El a rămas până astăzi semnul cel mai puternic de ancorare în real a sufletului vienez. El este cel care a simţit cel mai pregnant că, dincolo de viaţa de la Curte, mai există ceva. Şi că, dincolo de Viena şi de Imperiu, trăieşte o lume plină de contraste şi de ambiţii. În muzica lui Beethoven e prezentă lupta ca motiv central. El a produs, până astăzi, cea mai profundă

falie în tradiţia ştiinţei de a trăi a vienezului. Nimic după el şi după a doua jumătate a veacului al XIX-lea n-a mai fost la fel.

După Eugeniu de Savoia, când fusese descoperită însăşi vocaţia creativă a Vienei, Beethoven i-a adus cetăţii care l-a adoptat ideea creaţiei după măsura vieţii. Receptorul implicat în real: iată ţinta muzicii lui Beethoven. Nu a crea pur şi simplu altfel decât alţii, în numele unei diferenţe specifice, dar a crea pentru cineva, iată ce au descoperit artiştii Vienei până la sfârşitul veacului al XIX-lea.

La frontiera dintre două imperii, cel Otoman şi cel Romano- Germanic, Beethoven a pus jalonul care va defini în timp măsura reală a Vienei în ce priveşte puterea de creaţie a spiritului european. Iar măsura ei reală s-a numit Johann Stauss. Cu el a debutat veacul al XIX-lea. Director al Balurilor Curţii, a scris nu opere, ci operete. Iar valsul a devenit şi a rămas până astăzi cel mai popular dans vienez. O bucurie uşoară, o veselie superficială, revenirea la gustul de a trăi fără griji, într-un cuvânt spectacolul ca mod de viaţă au făcut din Viena locul unde nu-ţi puteai permite să fii trist şi îndurerat. Între limitele înguste ale regulilor de conduită, creativitatea însăşi avea de suferit. Viena devine din nou un uriaş receptacol, un loc de sinteză al stilurilor şi curentelor culturale europene. Wagner însă începea să se joace pe scenele Vienei şi apariţia lui Hitler nu mai surprinde pe nimeni în acea lume care nega evidenţa în favoarea redescoperirii trecutului îndepărtat. După el, alte tentative de supravieţuire şi un alt mod de viaţă vor provoca artiştii. Creativitatea a devenit pentru ei altceva. După un război mondial, după experienţa nivelatoare a Bauhausului şi aceea inovatoare a lui Duchamp, lumea şi omul se pot vedea altfel.

Acestui nou mod de a vedea şi acestor noi imperative le răspunde apariţia unui artist de genul lui Friedrich Hundertwasser, pe numele real Friedrich Stowasser, născut la Viena în 1928. Autoportretul de tinereţe, ca şi desenele, nu-l vestesc încă pe inovatorul care avea să devină. Ele nu fac decât să repertorieze locul în care trăieşte, casele şi natura, culorile şi unduirea pânzelor de apă ale Dunării, cerul înalt de deasupra oraşului. Tânăr încă, s-a dus la Veneţia, şi ea fostă cetate a Imperiului, şi acolo a avut pentru prima oară revelaţia eului său profund, diferit de chiar lumea care-l produsese. Şi-a construit o ambarcaţiune – casă şi atelier – și a început să colinde pe Mediterana, precum odinioară fenicienii, în căutarea propriilor sale origini. A ajuns la Marakesh, apoi în Israel. Și-a descoperit astfel nu doar ţara originară, ci şi ideea Paradisului ca origine şi aspiraţie ultimă a omului de oriunde şi de oricând. Astfel dăruit din nou lui însuşi, pictorul Hundertwasser va putea crea un nou stil de exprimare. Linia sinuoasă, asemenea liniei vieţii şi spirala care te poate duce către infinit, fereastra, precum un ochi divin către lume şi lumea însăşi ca o grădină a Paradisului devin temele picturii lui.

A fost militant ecologist împotriva experienţelor nucleare din Noua Zeelandă. De fapt, el apăra armonia omului cu natura, sensul originar al existenţei. Invitat în Noua Zeelandă, a propus şi a realizat două proiecte la fel de ciudate şi de îndrăzneţe: casa cu acoperiş din iarbă, care pleca direct de la nivelul solului, astfel încât animalele puteau paşte deasupra şi casa construită sub nivelul solului, ca odinioară bisericile copte din deşertul Nubiei, ori încăperile nabateenilor de la Petra. A avut o expoziţie itinerantă, *Austria îl*

prezintă pe Hundertwasser continentelor, sub patronajul preşedintelui Austriei, Bruno Kreisky şi a primului ministru (în acel moment) al Franţei, Jacques Chirac. Atunci a spus că orizontala aparţine naturii, iar verticala omului. Hundertwasser funcţiona ca un cetăţean al Lumii şi arta lui propunea o soluţie globală pentru relaţia om-natură, încercând să afirme că dincolo de toate cuceririle civilizaţiei omeneşti, pentru care Viena era un model de sinteză, dar şi de creaţie, mai există ceva: recunoaşterea faptului că omul e un produs al naturii, o parte a ei, inseparabilă de întreg, iar civilitaţia nu poate nega acest lucru.

Asemenea lui Gaudì pentru Barcelona, Hundertwasser este amprenta vieneză a modernităţii veacului XX. Totul e organic în Casa Hundertwasser construită la Viena. Nici o linie nu este dreaptă, nici un perete nu seamănă cu altul. Simbioza dintre acvatic, vegetal şi uman este deplină. Faţadele sunt colorate după personalitatea locatarilor, ferestrele – ochii spre lume ai sufletului – sunt fiecare altfel, după măsura interioară a fiecărui locatar. Şi dincolo de toate aceste detalii casa e întreagă, unitară. De fapt o arcă, adăpostind viaţa de dincolo de potopul lumii exterioare. Iată ce spunea Hundertwasser însuşi: „E foarte important să poţi vedea din afară ce fel de om locuieşte acolo. Tu însuţi îţi recunoşti locul, spui că stai acolo, la etajul al V-lea, asta e fereastra ta, e apartamentul tău, fiindcă e vopsit în roşu. Are ceva special, diferit de celelalte. Vedeţi, dacă fiecare ar admite diferenţa, oraşul s-ar schimba radical. Ar începe să fie un Paradis.” Nu numai oraşul, ci şi lumea, am putea completa noi această experienţă a Vienei post-Hitler.

Statuile vechii Veneţii şi ale Renaşterii capătă în casa Hundertwasser funcţia de integrare a valorilor cotidianului. Grădinile suspendate (ca ale Semiramidei) la fel. Teoria lui Hundertwasser despre transautomatismul cu care privim, în numele unei gramatici a privirii preexistentă în individ şi care ţine de experienţa speciei însăşi, s-a materializat în formularea organicităţii vieţii cu natura. Exemplul concret al tuturor teoriilor sale este această casă. De altfel, Hundertwasser însuşi spunea: „Omul e un element organic. De sute de ani a început nivelarea reală a omului: merge numai pe şosele drepte, foloseşte doar liniile drepte. Fiindcă e uşor pentru dictatori să le controleze. E foarte bine şi pentru maşini. Dar e inuman. Corpul omenesc, în cele mai mici părţi, are forme sinuoase, organice[9]. Nu există regula unghiurilor. Asta înseamnă creaţie organică. Creaţia nu poate fi niciodată aranjată cu rigla, regularizată. E imposibil. Fiindcă linia dreaptă e singura linie non-creativă din câte există. Singurul tip de linie care nu-i corespunde omului ca imagine a lui Dumnezeu.”

Viena lui Hundertwasser este şi Viena altor turnante majore ale mentalităţii europene. Devenită, după al II-lea război mondial, republică şi stat laic, Austria a produs Cercul de la Viena, inspirat de Wittgenstein şi animat mai ales de logicianul Carnap, care a strâns în jurul său o întreagă şcoală de filosofi şi de matematicieni. Ei au construit nevăzuta structură care a permis modificările de mentalitate ale vienezilor, aşa cum Hundertwasser le-a dăruit modelul concret, capabil să păstreze deschiderea lor către Europa, către lume şi către eternitate. Lumile vechi şi lumile noi îşi corespund unele altora în interiorul acestor case. Din interiorul casei, ca şi din interiorul noii Viene, cetăţeanul Austriei de astăzi se poate recunoaşte pe sine cu întreg gustul de a trăi, care

l-a produs, de pildă, pe Johann Strauss, dar şi pe el, cel de azi, ca parte a naturii şi a tuturor facilităţilor oferite de tehnologia actuală. Casa lui Hundertwasser e în acelaşi timp o arcă, o matrice a copilăriei şi o aspiraţie.

2.2. Identităţi

2.2.1. Daghani

Pictorul Daghani trăia prin anii ’30 într-o casă din Bucureşti. Puţină lume ştia atunci că avea să fie unul dintre martorii veacului XX. Se născuse în 1909, la Suceava, în Bucovina, moştenitoare culturală a Imperiului Austro-Ungar, ca şi a unor tradiţii româneşti, dintr-o familie de evrei de clasă mijlocie, negustori, care-şi vedeau fiul urmându-le în afaceri. Era al şaptelea copil al familiei.

Dar n-avea să fie aşa. Desena încă din adolescenţă. La München şi la Paris, asta l-a atras mai ales, la cei şaptesprezece ani ai primei călătorii. Talentul, dar mai ales dorinţa programatică de a fi tu însuţi până la capăt, dau măsura reală a oricărei existenţe omeneşti. Pe urmă, totul devine – pentru ceilalţi – povestea rotundă, aşa cum a fost, a unei vieţi cu putere de model pentru o perioadă de timp. Dovada că lumea lui era aşa cum a descris-o este faptul că, pe diverse meridiane, oameni diferiţi o percep astfel şi duc modelul mai departe. Ne-a spus-o, de pildă, Deborah Schultz, de la Universitatea Sussex, din Marea Britanie, curator al celor 7000 de exponate lăsate de Daghani Universităţii. Ea ştia că Daghani se numea în chip real Korn şi, prin 1930, şi-a luat acest nume de artist, cuvântul ebraic pentru grâul sălbatic. Este interesant de ştiut că soiul acesta de grâu fusese aclimatizat în ţara sfântă de un evreu provenit din România[10]…

Viaţa din Bucovina de Nord şi-a urmat cursul – numeroasele minorităţi etnice şi religioase ale zonei dădeau culoare şi sens vieţii – până în vara lui 1942, când Dahgani, întors în patria sa originară, la Cernăuţi, împreună cu Nanino, tânăra soţie, fostă secretară personală la Paris a actriţei Alina Cocea, verişoara lui N. D. Cocea, Daghani deci a fost înhăţat, în al doilea val de deportări, alături de mii de alţi evrei şi târât peste Bug, în Ucraina, în lagărele din Transnistria, la Mihailovka. Astfel, marele Holocaust al veacului XX începea şi pentru el.

A lăsat un *Jurnal* despre acei ani, mărturie cutremurătoare a evenimentelor care se desfăşurau sub ochii lui, chiar atunci. Notele scrise mărunt printre rândurile unei cărţi, le-a păstrat poate cu preţul vieţii, ca şi desenele pe care le-a lucrat în secret, notând până şi cum şi-a obţinut culorile şi pensulele. Zguduitor şi relevant - astfel este jurnalul lui Daghani, scris cu preţul vieţii şi cu o mare încărcătură emoţională. Descoperea că oamenii îi pot dispreţui şi ucide pe semenii lor în numele unor închipuiri venite din Evul Mediu.

Amplitudinea alienării omeneşti era chiar şi mai mare. România spera, aliindu-se cu astfel de oameni şi de demersuri, să-şi păstreze integritatea teritorială şi după marele conflict. Politicienii noştri aflaţi la putere considerau că Germania lui Hitler va fi puterea câştigătoare a războiului. Şi n-a fost prima oară în istorie când o mare parte a intelectualităţii şi politicii româneşti şi-a ales greşit viitorul. Limitele erau ale momentului, ale formaţiei şi ale personalităţii fiecăruia. Dezechilibrele produse astfel au aruncat însă o parte a lumii româneşti împotriva alteia, au creat cea mai profundă fractură pe care a trăit-o acest popor de-a lungul istoriei sale şi au făcut aproape imposibilă etalarea valorilor interbelice după al doilea război mondial, tot aşa cum, după fractura anului 1989, este imposibilă astăzi etalarea valorilor româneşti care s-au afirmat după al doilea război mondial. România a intrat în NATO şi în Uniunea Europeană aproape fără veacul XX. Aderenţa fără rezerve la politica germană, apoi la cea sovietică, iar procesul continuă cu diverse alte aderenţe şi în prezent, a produs – la identitatea românească mă refer – pagube la fel de mari ca şi Holocaustul[11].

În tot acest vacarm Daghani s-a căutat pe sine însuşi. Deportat la Mihailovka, în Transnistria, împreună cu soţia sa, în iunie 1942 l-a ascultat pe unul dintre jandarmii români care l-au ridicat şi care l-a sfătuit să-şi ia pensulele şi culorile, fiindcă asta i-ar putea salva chiar viaţa. Aşa a şi fost. Şi încă ceva: ajutorul şi solidaritatea celor mărunţi. Astfel a înţeles că asista la chiar înfruntarea Binelui cu Răul, a lui Dumnezeu, care era partea bună din om, cu Diavolul, care era partea rea. Lumea lagărului era un model planetar al Lumii. Iar oamenii erau supuşi aceloraşi aspiraţii şi micimi, numai că exacerbate. Ceea ce Daghani a observat şi a scris.

Tarasovka era un Auschwitz în miniatură, poate mai primitiv, poate cu ochiurile plasei mai largi, fiindcă Daghani, care lucra pentru firma germană care constria în zonă, cu deţinuţi, o şosea strategică, a reuşit să scape cu ajutorul paznicilor români şi să fugă în zona românească, în ghetoul din Bershad. De unde, prin Crucea Roşie internaţională, a ajuns, împreună cu Nanino, la Bucureşti, în martie 1944. Daghani, deşi de cultură germană, se considera evreu român. Dar ştia să distingă între spiritul românesc şi spiritul politicii româneşti a momentului. Sovietizarea cu orice preţ i se părea la fel de păgubitoare ca şi germanizarea cu orice preţ[12]. De aceea, în 1948 face cerere de emigrare. A primit paşaportul de plecare abia în 1958. Pentru autorităţile comuniste era neclar de ce vrea să plece din România un evreu, din moment ce, în sens istoric, evreii avuseseră câştig de cauză prin înfrângerea lui Hitler. Daghani însă ştia să vadă paralelismele de natură istorică. A fost poate, dintre intelectualii formaţi în România, primul care a înţeles direcţia vântului. Pentru că, la doi ani după plecarea lui, avea să apară primul val de emigraţiei: Petru Dumitriu, Gelu Barbu, care se alăturau emigraţiei din alte ţări socialiste (Milan Kundera, Waida, Ion Miloș). Era jumătatea vecului XX, lagărul socialist ca şi războiul rece erau în plină desfășurare, dar Daghani pricepuse că fiinţa spirtituală trebuie apărată numai cu fuga din calea acestui tăvălug.

Lumea artistului s-a rotunjit şi s-a definit pentru totdeauna în lumina experienţei Holocaustului. Daghani a devenit martorul veacului XX din această perspectivă, a încercat să se întoarcă mereu la punctul fericit al începuturilor şi nereuşind, a colindat -

ca și Stefan Zweig - lumi şi cetăţi, şi-a făcut viaţa şi echilibrul din chiar această căutare veşnică. Pentru veacul XX şi pentru zona Mediteranei de Est Daghani rămâne un personaj simbolic.

Zona care ţine de lumea evreiască a lui Arnold Daghani a fost pentru totdeauna influenţată nu de lumile prin care a trecut, ci de experienţa decisivă şi dramatică a Holocaustului. Ceea ce nu înseamnă mai puţin că el n-a încercat toată viaţa, prin tot ceea ce a făcut, să redevină un om întreg şi să privească în lumina lui reală veacul XX prin care trecea, cu toate lumile lui posibile şi cu toate diferenţele de mentalitate, de standard, de cultură şi de tradiţie. Îşi va fi spus, aşa cum ne spunem toţi, că iubirea ne apropie de Dumnezeu, adică de Binele suprem. S-a aplecat deci cu tandreţe, cu patetism reţinut şi cu înţelegere de lumea celor umili, unde iubirea era chiar un mod de supravieţuire. Aceasta a fost opţiunea lui fundamentală, alegerea existenţială de la care n-a derogat niciodată. Daghani n-a fost un narativ în arta lui. Privitorul poate însă întregi, întotdeauna, un univers al oamenilor obişnuiţi şi truditori. Daghani caută şi găseşte, la toate personjele sale, urma suferinţei. Ea dăinuie în profunzime, dincolo de fericirea aparentă şi dincolo de iubire. Pentru Daghani viaţa a fost suferinţă, iar trăirea o căutare veşnică a fericirii. Nu s-a aliat ideologiei comuniste din România, n-a considerat-o imediat şi deplin parte a dreptăţii care venea după înfrângerea hitlerismului. Lucid şi profund, a văzut din germene similitudinea de raportare la om a ambelor doctrine, împingerea fiinţei în unghiul mort al existenţei, acolo unde nici o căutare nu mai era posibilă, nici măcar aceea a fericirii. Credincios adevărului, Daghani a ştiut să distingă Răul de Bine şi în lumea românească postbelică. Propaganda în absenţa identităţii de sine era ceea ce nu putea accepta. Iar manipularea, din nou, a evreilor, spre a face din ei viitori vinovaţi ai comunismului cu orice preţ, era ceea ce vedea clar. Pe de altă parte, constituirea statului Israel în 1948 i-a dat speranţa că poate redeveni un om obişnuit, întreg, şi poate trăi doar după normele propriei sale identităţi de artist. Dar o lume sperată nu este, se pare, niciodată, şi una reală. Dacă Holocaustul a fost marca definitorie a fiinţei lui Daghani, ca şi a miilor de supravieţuitori care l-au traversat, atunci diferenţa lui specifică este aceea de a fi vrut să facă, din această experienţă, deopotrivă, calea de a fi văzut în integritatea lui umană, ca şi calea de a cunoaşte şi de a asimila oricare dintre lumile posibile. Calea de a cunoaşte şi de a se face cunoscut.

A rămas un solitar, un privitor şi un judecător al veacului prin care trecea. Jertfele veacului XX erau asemenea jertfei lui Iisus: făcute în numele iubirii. Aşa îmi explic genul de iubire pe care l-a avut Daghani pentru o creştină şi o poetă, Daniela Miga: ca pe o cale de a înţelege jertfa lui Iisus, felul cum suferinţa şi iubirea s-au unit, lăsând umanităţii cel mai puternic mesaj pe care un evreu l-a trimis lumii planetare, satului planetar, cum spunem astăzi.

Daghani a traversat, prin iubirea pentru celălalt, calea de la particular la general: ce însemnase Iisus? Cineva care trăise în alt veac, un alt holocaust, o altă prigoană: a Imperiului Roman. Iisus era un model generic. Daghani le-a spus asta tuturor creştinilor şi tuturor oamenilor, arătându-i pe Socrate, Dante, Michelangelo şi Lincoln sub înfăţişarea celor patru evanghelişti, iar pe sine însuşi sub înfăţişarea orbului Diogene. A

refăcut drumul lui Elias Canetti şi al lui Hundertwasser şi ne-a lăsat un mesaj propriu, un punct de vedere despre universalitatea fiinţei.

Sigur, în Israel s-a simţit redus la latura lui simţitoare de evreu. Fiindcă a plecat numai după doi ani din lumea aceea. A străbătut apele Mediteranei în sens opus, recucerind Europa. Ştia că nici un mesager al veacului XX nu mai poate fi doar mesagerul unui singur popor. Universalitatea acestui veac, cu originea în Renaştere, anunţă deja, în jurul Mediteranei şi pretutindeni în lume marea concentrare de cunoaştere reciprocă în stare să permită globalizarea: nu un centru de forţă, ci o pluralitate de voci. Daghani este, gândiţi-vă bine, doar unul dintre semne. Iar arta lui, necanonică, ne-o indică: este o sinteză între text şi imagine, între curente artistice diferite, o voce în timbrul căreia ghicim mai multe voci trecute. Apropierea de „celălalt" prin iubire îl ajută nu numai să-şi generalizeze experienţa, ci şi să perceapă viaţa ca pe o călătorie spirituală. Colindând mai multe lumi – a trăit în România, în Israel, Italia, Elveţia, Franţa, Marea Britanie – Daghani a cunoscut mai multe înfăţişări ale spiritului, a călătorit astfel printre entităţile aflate de jur împrejurul Mediteranei. A văzut genul proxim al acestor lumi şi nu diferenţele lor specifice. A fost un spirit integrator. În centrul voiajului său spiritual este mereu omul, ecuaţia lui secretă, Binele şi Răul din el.

Daghani a lăsat în jur de şapte mii de lucrări, majoritatea la Universitatea din Sussex[13], iar în România se află aproximativ şapte sute, majoritatea la Muzeul Naţional de Artă, ca şi în colecţia Pavel Şuşară. Lui, autodidactului, i-a fost dat să lase despre veacul în care a trăit una dintre cele mai dramatice mărturii. Voinţa de a fi el însuşi până la capăt au salvat arta şi mesajul lui Daghani şi au trimis posterităţii imaginea unui artist sintetic. Petru Comarnescu văzuse din 1944 acest lucru. De altfel, corespondenţa lor nu s-a întrerupt niciodată. Matisse, Chagall, Klee, textul ca parte a plasticii, modelul culturii populare româneşti sunt doar căi de sensibilizare a receptorului. Dincolo de ele Daghani ne spune că el este un Don Quijotte călătorind de jur împrejurul Mediteranei în căutarea fericirii, ca şi strămoşii lui umblând pe Calea Regilor, apropiindu-se de marele ochi albastru al planetei care a fost dintotdeauna Mediterana. Numai că n-a descoperit, asemenea lor, pământul făgăduinţei, ci a descoperit că el este doar Iona în pântecele balenei, şi toate mişcările pe care le- a făcut au fost în căutarea luminii şi a celorlalţi.

2.2.2. Nicodim

Nicodim n-a rupt-o niciodată cu realităţile româneşti, deşi a fost prezent în marile saloane – cele care contează astăzi, de pildă cel de la Montrouge – a fost prezentat la Veneţia, la bienală, la pavilionul internaţional, a figurat în marea expoziţie europeană itinerantă *Artiştii împotriva apartheidului*, care a circulat între Mediterana și Scandinavia. De fiecare dată Nicodim a surprins printr-un timbru care era numai al lui, deşi nu narativismul şi anecdotica alcătuiesc substanţa acestei creaţii. Noutatea lui este aceea de a prezenta lumii un sat neconvenţional. A avut, de pildă, la Slobozia o expoziţie în care redeştepta interesul pentru uneltele simple ţărăneşti. Referirea cea mai la

îndemână ar fi Fernand Léger. Dar, spre deosebire de sculptorul francez, Nicodim e mai direct, poate mai provocator, dar şi mai elegant. Estetismul nu e unul educat, ci ţâşneşte din adâncurile fiinţei artistului, indică apartenenţa la straturi culturale foarte vechi şi bine decantate în timp. Cu aceste calităţi Nicodim a atacat sculptura folosind proprietățile naturale ale materialului – la lemn mai ales mă refer – care este aspru, dar şi cald; mineral, dar şi viu. Combinaţia cu metalul face din cuplul *Adam şi Eva* un Sfânt Sebastian şi o Fecioara Maria la picioarele crucii, simboluri puternice, dincolo de care ghicim viaţa cotidiană a ţăranului dobrogean. Georges Charbonnier în *Thêatre et publique* i-a luat un interviu interesant. Acolo am întâlnit distincţia între preocuparea pentru echilibrul suprafeţelor, pe de o parte, iar pe de alta preocuparea dramatică de autoexprimare. Interviul se chema, sugestiv, *Suprafaţa şi strigătul*, dar poate ar fi fost şi mai bine dacă se chema *Fiinţa şi lumea*. Fiindcă fiinţa este strigătul care dă accente şi relief suprafeţelor lumii.

Dacă suprafaţa şi strigătul definesc parametrii modernităţii lui Nicodim, ar trebui observat cât de profunde sunt rădăcinile strigătului şi până unde se întinde suprafaţa apei lovită de unda lui de şoc. Fiindcă Nicodim este un artist atipic. Nu la stiluri şi epoci se raportează arta lui, ci chiar la rădăcinile fiinţei omeneşti, pe care-o citeşte de la hieratismul plastic al Egiptului vechi, până la meditaţia Gânditorului neolitic de la Hamangia, şi el contemporan al faraonilor, dar aflat mai la nord, pe pământul Scythiei Minor, lentilă în care s-a topit cerul tuturor vechilor aştri. Acela e locul unde avea să se nască peste veacuri Nicodim însuşi, plămădit din pânzele freatice ale vechilor cetăţi lunare, prin care mai colindă umbra cavalerului trac, umbra lui Iason în căutarea Lânii de Aur, umbrele celor patru mii de romani ucişi la Adamclisi, ca şi cele ale dacilor veşnici, umbrele războinicilor otomani şi ale fiinţelor mitologice din basmele româneşti, cu apa lor veşnic vie. Cetăţi după cetăţi, pulberi de pământ, de cremene, de aur şi lut, frământat cu ierburi.

Strigătul ţâşnind în afară, în lumea uşoară a zborului. Ariana Nicodim, o prelungire şi o completare a lui Ion Nicodim. Doi aştri, un singur strigăt. Dar câte suprafeţe! Şi ce reliefuri! Ea este aerul uşor, focul călător, plutirea. El este magnetul terestru, sclipind întunecat deasupra apelor primordiale. Împerecheate, aceste elemente ţin între colţii lor de dinozaur (ar fi mai bine spus de grifon) uneltele din care s-a zidit Lumea: grapa şi osul alb-albastru al vâslei dincolo de care stau coloanele fără număr ale fiinţelor dăruindu-şi esența deopotrivă văzduhului şi cetăţii. Două planete plutind pe cerul cu stele la fel de ciudate, fiindcă ele se numesc simbolul şi mitul, viziunea şi speranţa, naşterea şi moartea. Şi câte lumi de comunicat, cu doar patru elemente primordiale: pământul, apa, aerul şi focul. Din toate acestea e făcut fenomenul Nicodim. Modernitatea lui nepereche. Şi mai e făcut din ceva: din copilăria într- un sat dobrogean de lângă Adamclisi, deschis tuturor orizonturilor Scythiei, de la întinderile cvasi-pustii ale stepei, la freamătul omenesc care i se opune, construind, din elemente puţine, viaţa şi dăinuirea ei eternă.

Între viaţă şi neant, între clipă şi timp, se definesc ceilalţi parametri ai artei lui Nicodim: materia şi gândul, formele primare, toate lumile vechi care au străbătut vremea până la noi, descompuse şi recompuse cu forţa de nebănuit a talentului. Un Brâncuşi altfel, împins de destinul neiertător – Ananke - la suprafaţa marilor ape ale vieţii. Iată ce înseamnă fenomenul Nicodim. Forme aproape pure ţâşnesc de sub mâinile lui, amintind viaţa contemporană a Dobrogei, modelată după chipul Vieţii înseși, făcută de Marele Ziditor care a întemeiat Lumea.

Mai întâi e circumscris Pământul, planeta aspră a Dobrogei, deasupra căreia, cunună, şade grâul, simbol al hranei în Lumea aceasta, ca şi al trecerii în Lumea de Dincolo, spre Cerul de sub pământ. Din acest lut se nasc fiinţele, el le e leagăn, inimă, defineşte fiecare entitate. Din aceste case de lut îşi crează Nicodim universul. Fiecare lucrare ne face să ne gândim la clipa naşterii fiinţei în cuibul rotund al timpului şi al unui orizont bătut de vânturi la marginea nesfârşitelor stepe şi a apelor planetare. Din cuibul acela precar şi etern se naşte chiar zborul.

Nicodim reface lumea. O recompune, o recrează. O face din nou, după chipul şi asemănarea lui. Fiindcă tot el este pescarul din Nazareth devenit învăţăcelul lui Iisus sub chipul Sfântului Petru. O inimă care se dăruieşte astfel. Un cuib aflat în inima pământului. Şi, dincolo de el, zborul, călătoria, drumul. Drumurile.
Nicodim însuşi bate şi toarce cânepa pentru frânghia corăbiei în care umblă pe mările lumii. El face nodurile năvodului unde se vor prinde peşti vii dăruiţi tuturor celor de la nunta din Cana Galileii. El însuşi aşează năvodul acesta pe lutul plin de paie de grâu – viu s-ar zice – al Dobrogei eterne. El e cel vechi şi cel nou. Fragil şi pur, se iveşte inorogul străbun cu un corn strălucitor în frunte, ţintind către intrarea în palatul Mogoşoaiei, semn al acestei clipe trimisă nouă din mareleTtimp care a definit fiinţa românească însăşi.

Acest fel ce citire, de definire şi de împreunare a spaţiului cu simbolul este şi el modern. Purtând spicul, pana şi floarea, adică hrana ca semn al trudei pământene, zborul ca semn al aspiraţiei către Cer şi floarea solară ca semn depărtat al însuşi nemuritorului zeu Ra, arta lui Nicodim se defineşte ca o artă a unui spaţiu şi a unui timp contemporan. Şi dacă mai rămâne ceva de spus în ce priveşte arta lui Nicodim, ar trebui să nu uităm că în substanţa ei a intrat multă mitologie, de la tulpina subţire de grâu la mărul de aur, acela rupt din Ceruri de Eva, căutat încă de Prâslea cel Voinic din basmele româneşti. Un măr devenit cu timpul negru, mineral, formă pură, cerc şi sferă, venit din păgânismul lui rai arebi aşternut cândva pe pământul scitic şi rămas până astăzi alături de alte jurăminte și forme pure ale eternităţii omeneşti.

Nicodim şi Brâncuşi, rugându-se fiecare altfel, dar cu siguranţă în forme la fel de pure, esenţe, elixiruri ale unui creştinism făcut din semnele vieţii aflate mereu în noi. Copaia, urmaş târziu şi modest al sarcofagului egiptean, formă pământeană a cosmosului, i-a sugerat lul Nicodim forma catapetesmei bisericii. Iar biserica o vedea ca pe o formă a vieţii însăşi. Aici şi acum. Sinteza lui Nicodim este făcută după modelul primilor creştini dobrogeni, care lucrau şi ei lutul pentru cristelniţa pruncului punând pe margini spirala vieţii – vrejul de strugure – şi strugurele însuşi, aşa cum făcuseră romanii şi, mai înaintea

lor grecii, iar înaintea acestora cei din Babilon, din Ur, din Urartu, din Trakia veșnică, chenăruind sarcofagul reînvierii cu boabe de strugure. Iar sarcofagul însuşi fusese trimis prin timp de egipteni, şi înaintea lor de civilizaţiile paleolitice din Africa și Asia de Sud-Est, sarcofag unde era aşezat cel menit renaşterii, un om ca într-o copaie plutind pe pele vii ale Dunării sau Mediteranei, dăruindu-l astfel pe om, mereu şi mereu, vieţii pământene.

3. PROIECTUL ROMÂNIA

Totuşi, afirmă sau nu România în lumea planetară a începutului de mileniu trei, un proiect de ţară? Ideea de ţară mai este una viabilă? Există vreun proiect unitar, fragmentat, integrist sau nu? Este el făcut de români sau nu? Ce fel de voci concertează pentru definirea lui? Auzeam şi, mai ales, vedeam atâtea lucruri contradictorii, încât m-am gândit că trebuie să încep cu începutul, să simt pulsul orizontal al ţării, felul în care-şi gândeşte orice om viaţa şi viitorul, dincolo de grupări de orice fel, mai ales politice, aşezat, cum ar fi spus Nicodim, în „copaia” cosmică a ţării și familiei lui spirituale.

Se pot discerne germenii descompunerii „Europei Naţiunilor” şi ai formării „Europei Unite” şi în ţara mea? Am colindat deci oraşele ţării, simboluri existenţiale puternice, esenţe concentrate ale spiritului românesc contemporan. Astfel am făcut, pentru Canalul România Internaţional, ciclul *Oraşe româneşti*. Şi cum numai o mică parte din ceea ce aflasem a intrat în textura emisiunilor, am selectat interviurile după problematica lor şi le-am aşezat în continuare, sub genericul *Voci româneşti*, ca o mărturie palpabilă a gândurilor despre România şi despre români. Acolo suntem, aşa suntem, atât vedem despre lumea prin care trecem şi asta facem. Cum chestiunea spiritului şi a culturii mi se par diferenţa specifică a vocii româneşti în marele concert al Europei şi al lumii, m-am orietat după busola lui, am căutat oamenii şi răspunsurile care puteau lumina acest colţ de proiect românesc. Aşa se face că am realizat câteva emisiuni – de obicei de sinteză – numite *Starea culturii* şi altele, câteva, numite *Ferestre spre lume*. Toate s-au difuzat, de asemenea, pe Canalul România Internaţional. Alte, numeroase puncte de vedere despre acest proiect cultural le-am aflat realizând, pe rând, câteva magazine culturale, *Café Corso* pentru TVR1, *Bulevardul artelor* pentru România Internaţional şi *Identităţi* pentru TVR Cultural, precum şi o serie nouă a emisiunii de limba română care s-a numit *Cuvinte potrivite* şi încă una, *Lumea şi noi*, care se difuza pe România Internaţional şi unde am adus în discuţie păreri ale românilor din afara graniţelor ţării despre fenomenul românesc în ansambul lui. N-am ezitat să abordez din nou emisiuni mai de la începuturile existenţei mele „televizioniste”, din 1996, cum ar fi *Nocturna lirică.* Evident, structura internă riguroasă a tuturor emisiunilor menţionate mai sus a lăsat de asemenea pe dinafară o serie de idei care mi se păreau interesante, pe care cei intervievaţi le formulaseră, aşa că am extras, adesea,din brutul de filmare, textele nefolosite. A fost un demers necesar, dacă mă gândesc la nevoia tuturor de înţelegerea stării de lucruri.

3.1. Oraşe româneşti

3.1.1. Bucureşti

Bucureşti – astăzi capitala României. Acum mai bine de două mii de ani, în iernile geroase, vreun meşter trac făurea, de dragul frumuseţii şi al viitorimii, semnele de aur ale trecerii lui pe pământ. Meşteşugul triburilor venea de departe, călătorise prin timp şi spaţiu vreme de alte două mii de ani. Casca aceasta are ochi ca aceia pictaţi în Egiptul antic, iar cuţitul poartă insemnele fabulosului totem dacic al dragonului de apă având capul de lup. Dragonul de apă, devenit peştele, peste timp semnul lui Iisus, şi lupul, semn deopotrivă tracic, roman şi amerindian au vegheat dintru începuturi viaţa cotidiană a tracilor de lângă Dunăre şi Pontul Euxin. Regele Nimrod al Sumerului şi regina lui purtaseră brăţări exact ca acestea şi dispăruseră de pe faţa pământului după acelaşi cod al onoarei ca şi Decebal: otrava pentru toţi. Cu Decebal s-a închis o pleoapă a timpului peste umanitatea lumii vechi. În marea dispută antică dintre greci şi romani devine explicabilă trecerea lui Alexandru Macedon pe la Pontul Euxin, ca şi a împăratului Traian peste Dacia, spre hotarul Sumerului de odinioară şi spre Egipt. Creştinismul după model grecesc, limba după model latin, scrisul după modelul lui Chiril şi Metodiu au păstrat deschiderile sufleteşti ale acestui neam către toate orizonturile. La hotarul dintre lumi şi imperii, el şi-a construit o identitate proprie. Mircea cel Bătrân, Ștefan cel Mare, Vlad I, Vlad Dracul, Vlad Ţepeş, Mihai Viteazul şi-au pus amprenta pe aceste locuri şi au făcut din țara lor, deopotrivă, graniţa şi puntea dintre lumi. Atunci când la Praga Copernic cerceta cerul planetei, aici se construiau fortificaţiile de apărare ale Curţii Vechi din Bucureşti. Fără Ţepeş, zis Dracula, ca şi fără ceilalţi domni români, Europa însăşi ar fi fost astăzi alta.

Lupoaica Romei (care fusese etruscă înainte de a fi latină) şi creştinismul oriental vegheau lumea de pe dealurile Bucureştiului. Dar prima mare turnantă europeană a civilizaţiei româneşti trebuie măsurată abia la 1848. În casa Goleştilor (palatul regal a fost edificat pe acelaşi loc, după modelul ei), Guvernul Provizoriu, susţinut de populaţia oraşului, a dat *Proclamaţia* care numeşte apartenenţa tuturor vorbitorilor de limbă română la o singură naţiune, sub un drapel tricolor, ce reunea stemele provinciilor: zimbrul moldav, ultimul simbol nordic al zeului-soare Ra, ca şi vulturul brâncovenesc, pasărea imperială a Bizanţului.

Flăcările Revoluţiei Române au schimbat faţa Bucureştiului şi au anunţat naşterea României. Heliade Rădulescu, Nicolae Bălcescu, Mihail Kogălniceanu, Alexandru Ioan Cuza au fost voci europene. Laici, modernizatori, constructori de neam şi constructori în sens propriu – de legi democratice, de oraşe, de ţară – ei au adus pe acest pământ felul european de a fi. Moşteneau Revoluţia Franceză. Uliţa Işlicarilor devine Uliţa Franţuzească. Asia fusese învinsă de Europa. Fără 1848 n-ar fi existat palatele Bucureştiului, cu nimic mai prejos decât ale Parisului şi Vienei, învăţământul superior, meşteşugurile şi industria românească, viaţa parlamentară şi nici generaţia marilor

clasici, în frunte cu Mihai Eminescu. Acolo, în flacările acelui an, s-a zămislit lumea pe care o numim încă a noastră. Principele Carol, devenit Carol I, regele românilor, a înţeles sensul acestor schimbări. În lungul Căii Victoriei, cea mai veche şi mai importantă arteră bucureşteană, s-a făcut trecerea de la o lume la alta. Îi suntem datori acestei Căi o clipă de rememorare.

Într-un oraş format din grădini şi iarmaroace, cu rare case boiereşti, Constantin Brâncoveanu a tăiat, în 1692, în strigătele rudelor sale, care-şi adjudecaseră locurile dinspre Dâmboviţa, o Cale către palatul lui de la Mogoşoaia, zidit cândva de Mogoş serdarul. Brâncoveanu era Cantacuzin şi s-a înconjurat de Cantacuzini învăţaţi, cea mai novatoare dinastie a veacului al XVII-lea românesc. Veneau de la Bizanţ. Se şcoliseră unii la Padova, altă margine de Bizanţ. Renaşterea îi fermecase. Au adus-o aici. Brâncoveanu a numit Calea aceasta Podul Mogoşoaiei, a podit-o cu scânduri solide de stejar şi a ţinut cu sabia sa proprie pacea locurilor. A făcut o Renaştere românească, o sinteză a stilurilor şi sufletului acestor locuri. Au pierit, el şi tot neamul lui, scurtați de capete la Ediculé, în vechiul Constantinopol, odinioară locul de început al dinastiei însăşi. Valul de spumă al Bizanţului a apus astfel pe aceste meleaguri, în numele Islamului biruitor, nu fără a fi lăsat lumii româneşti sensul său civilizator: creştinismul răsăritean, pentru care stăpânul pământean este doar reflexul celui veşnic.

Pe bârnele solide ale Podului Mogoşoaiei veneau căruţele cu mărfuri la hanurile din Bucureşti. Noii veniţi se închinau o clipă lui Dumnezeu cel atotputernic şi se lăsau legănaţi de farmecul bucoavnelor vechi. Pe locul actualului Muzeu Naţional de Istorie, până la Banca Naţională de azi, erau trei hanuri: al lui Constantin Vodă Brâncoveanu, al lui Şerban Vodă Cantacuzino şi mai târziu al lui grecului Ioanichie, mitropolit de Stavropoleos, care a strâns de pe urma hanului arginţii necesari spre a edifica bisericuţa care-i poartă numele. În coloanele ei este încă viu barocul bizantin, moştenitor al celui roman. Leul şi vulturul prefigurează, la temelia Stavropoleosului, stemele de mai târziu ale românilor. Sfinţii, pictaţi şi ei după model bizantin, veghează arce romanice, ca şi la temeliile Curţii Vechi, ale Vienei şi ale întregii lumi cucerite de romani, de la hotarul Atlanticului până la acela al Petrei şi al Nilului.

Ştiutorii de carte susțineau bisericile precum odinioară cunoscătorii marilor taine tribale. Dar aveau în plus conştiinţe de cărturari care pot să poarte neamul după ei. *Cazania* lui Varlaam, modelată după *Codul lui Justinian*, împărat bizantin și trac dardan, Iaşi, 1643, numită şi *Carte românească de învăţătură*, a circulat în toate ţinuturile româneşti, lăsată moştenire de părinţi copiilor. Vrerea lui Brâncoveanu, a lui Constantin Cantacuzino Stolnicul, a lui Varlaam şi Cantemir a făcut în creştinismul luminat al acelor veacuri o primă unire. Spiritul lui Mihai Viteazul, unificatorul de neam, era prefigurat în el. De aceea a fi creştin este pentru români mai mult decât o religie. Este parte a fiinţei lor sufletești, a umanităţii acestor locuri, e rezistenţa în faţa absorbţiei Islamului, o afirmare a naşterii de sine ca popor european. Nu se poate vorbi despre nimic din ceea ce a adus istoria mai târzie fără a-l număra pe Brâncoveanu drept temelie. Stilul

numit până astăzi românesc, rotunjit în veacul al XIX-lea de mari arhitecţi, ca Orăscu şi Ion Mincu, este fundamentat atunci. Casa ţăranului a inspirat palatul boierului înainte ca el să fi văzut Parisul ori Viena. Tentativa otomană de a numi în ţările române domni aduşi din Fanarul Constantinopolului, precum Nicolae Mavrocordat, a fost doar ultima încercare a Imperiului de a rămâne pe aceste locuri. Dar Europa însăşi simţea ameninţarea şi se trezise. Pe când Bucureştiul creştea din danii boiereşti, fortificaţiile dunărene forfoteau de zgomotul luptelor.

Porţile Vienei simţeau marile presiuni ale Răsăritului. Contemporanul lui Brâncoveanu, Eugeniu de Savoia, feldmareşal austriac de origine franceză, a luptat la Zenta – unde se afla, în oastea otomană, şi tânărul Cantemir – la Petrovaradin şi Belgrad, ultima bătălie la numai trei ani după uciderea lui Brâncoveanu. Sabia lui Brâncoveanu trecuse acum în mâinile lui Eugeniu de Savoia.

Cercul mereu fierbinte al Porţilor de Fier ale Dunării, marea cheie continentală a Europei, a fost stropit deopotrivă cu sângele celor care apărau civilizaţia. Palatul fortificat al lui Eugeniu de Savoia, cu vitralii ca de catedrală, vorbea despre apărarea Vienei. Prinţul afişa însemne la care Bucureştiul şi românii vor ajunge abia odată cu a doua jumătate a veacului al XIX-lea.

In vreme ce coroana lui Eugeniu de Savoia se ridica în faţa turbanului otoman, pe locul de pe Calea Victoriei unde există acum casa Prager, Ienăchiţă, fiul lui Ianache Văcărescu, cel ucis la Constantinopol împreună cu domnul său, Brâncoveanu, ridica un palat după moda Apusului. El avea să scrie prima odă dedicată limbii române şi avea să crească generaţii de Văcăreşti şcoliţi pentru edificarea viitorului. Ei toţi, cei de atunci, din veacul al XVII-lea şi al XVIII-lea, au făcut posibilă marea turnantă a anului 1848.

Viaţa cotidiană se aşezase după tipare specifice: pasajele umbroase aminteau de Orient, târgurile cu mărfuri continuau să adune de prin sate carele cu boi, hanurile deveneau încet localuri unde moda Apusului adusese berea, iar Orientul păstrase mititeii. Caragiale se închega din fumul unor localuri precum Caru' cu bere, apărut pe locul vechiului han al lui Constantin Vodă. Iată cum descrie pitorescul Bucureşti arhitectul Ulysse de Marsillac. Era pe vremea „Grădinii Basarabiei", teatrul lui Iorgu Caragiali: „În curând găurile întunecoase poreclite loji se umplură cu lume. Spectacolul sălii era tot atât de curios ca şi cel de pe scenă. Se vedeau cocoane şi domni îmbrăcaţi după moda pariziană de mâine, lângă bătrâni boieri cu barba lungă, cu işlic înalt pe cap, înveşmântaţi într-o giubea largă de pambriu cu brâu de caşmir şi cizme galbene, apoi ofiţeri purtând uniforma rusească aproape aidoma, apoi arnăuţi cu fustaneaua în o mie de falduri, apoi câteva boieroaice bătrâne credincioase fesului." Grădinile Văcărescului fuseseră demult date pentru construirea unui circ. Pe fundaţiile lui a fost ridicat, ulterior, Ateneul Român. Spiritul românesc era viu. Urma ca lumea largă să vadă în el şi altceva decât gardianul securităţii europene. Amprenta altui timp sta să învăluie Bucureştiul şi pe bucureşteni.

Poate nu întâmplător Ateneul a fost construit circular, precum o făgăduială și un jurământ al Lumilor vechi, un rai arebi românesc. El este sinteza rotundă a tot ceea ce ni s-a întâmplat în timp, exprimată cu argumente culturale. Rând pe rând, Constantin Exarcu, fondator al Societăţii Ateneu, ca şi Scarlat Rosetti, V. A. Urechia, Nicolae Kretzulescu şi câţi alţii încă, ne-au lăsat semnul acesta al locului nostru pe pământ, înţelegerea paşilor de parcurs şi a drumului de urmat. Pe bolţile Ateneului stau scrise numele celor mai de seamă oameni, ca şi numele celor mai preţuite ştiinţe şi arte. Chiar în centrul boltei vedem hora grifonilor de la începuturile nației. Ridicat cu averea câtorva oameni şi terminat în 1888, prin subscripţie publică, după ce Adelina Patti cântase la Bucureşti în „Traviata", el este până astăzi semnul spiritului românesc, veşnic deschis către orizonturile lumii, dar mereu egal sieşi. Acolo s-au inaugurat primele conferinţe de educaţie populară: acelea ale Junimii conduse de Titu Maiorescu. Aflat la jumătatea Căii Victoriei, în triunghiul magic al Bucureştiului, alături de Fundaţiile Universitare şi peste drum de Palatul Regal, edificat şi el pe locul şi după modelul casei Goleştilor, Ateneul îşi mărturiseşte semnificaţia de pilon spiritual prin chiar poziţia lui. Socotiţi doar că, numai în 1854, pe vremea războiului Crimeii, înainte de Unirea Țărilor Române, înainte de începuturile dinastiei regale şi de obţinerea independenţei, s-au perindat prin Bucureşti, din iulie până în octombrie, armatele ruseşti, turceşti, apoi austriece. Iar sufletul românesc a dăinuit acelor treceri repezi, ca şi tuturor încercărilor mai lungi ale timpului şi a edificat o ţară rotundă şi o naţiune.

Casa marelui vornic Grădişteanu, rămasă ca la început de veac XIX, avea peste drum casa marelui vistiernic Filip Lenş (jumătate grec, jumătate francez!), cumpărată de avocatul Gheorghe Vernescu şi modernizată. A fost o vreme sediul Ministerului Industriei. În interior se păstrează fostul birou, restauratorul a reprodus pe covor motivul central al tavanului.

Cu nimic mai prejos, palatul lui Gheorghe Grigore Cantacuzino, zis Nababul, unul dintre ultimii Cantacuzini ai Bizanţului creştin, politician şi om de afaceri, aminteşte, prin stema de pe fronton, de gloria trecută a familiei, care a dat domni şi cărturari. Astăzi acolo este Muzeul Enescu şi sediul Uniunii Compozitorilor din România, după cum Uniunea Scriitorilor se află în casa Monteoru, nu mai puţin celebră, construită de arhitectul Nicolae Cuţarida. Eclectismul stilistic al caselor bucureştene e semnul major al acestor locuri. Orientul şi Occidentul se văd pretutindeni împreună, de la motivele florale şi zoomorfe ale bisericilor, până la tavanele înflorate şi coloanele palatelor făcute la finele veacului al XIX-lea.

Nu departe de Grand Hotel du Boulevard, edificat în 1815, care a avut mai târziu la parter Librăria lui Alcalay, editorul Bibliotecii pentru Toţi, se făcuse Universitatea, pe locul mânăstirii Sfântul Sava. Iată ce vedea Fréderic Damé la puţină vreme după inaugurare: „În faţa Universităţii era un câmp deschis. În mijlocul câmpului, un fel de acoperiş din scânduri, aproape lipit pământului, arăta locul unde fusese biserica Sf. Sava. La stânga, proptite de zidul grădinii prinţului Şuţu, două căsuţe ţărăneşti, în faţa cărora

femeile veneau seara să stea de vorbă torcând, pe când găinile ciuguleau împrejurul lor şi o bivoliţă păştea liniştit iarba înaltă.”

Regulamentul Organic, arhitecţii francezi şi dinastia de Hohenzollern şi-au pus amprenta asupra Bucureştiului, ca şi asupra acestei ţări. Aşa cum fusese în vechime la încrucişare de drumuri comerciale, era acum la hotarul dintre imperii. Toţi au depus mărturie că aici trăieşte o naţie primitoare şi deschisă către lume. Dar sub orice fel de veşminte, în cele mai patriarhale locuri, ca şi în cele mai sofisticate palate, pâlpâia sufletul dacilor liberi, al iubitorului de frumos Brâncoveanu, al cărturarilor şi meşterilor necunoscuţi. Coroana lui Carol I era făcută din oţelul tunurilor otomane, Osman Paşa a fost găzduit, ca prizonier, la hotelul Continental de pe Calea Victoriei. Nota bene: înainte de a fi predat ruşilor.

Să nu uităm însă că sceptrul lui Carol I, la sfârşit de veac 19, arăta la fel cu al lui Eugeniu de Savoia, la început de veac 18. Între ele trecuse un secol şi jumătate. Acesta era decalajul de recuperat între marginea şi centrul Europei. Ceea ce s-a întâmplat în bună măsură în glorioasa perioadă interbelică.

Dar peste cartea de aur a trecutului s-a prăbuşit al doilea război mondial. La sfârşitul lui, România intra în zona de influenţă sovietică. Avea să trăiască după normele unei lumi care-şi făcea un titlu de glorie din negarea Occidentului. Închisă în ea însăşi, această naţie a continuat să construiască şi să se construiască. Bucureştiul avea, în 1989, aproape trei milioane de locuitori. Invăţământul universitar se desfăşura în opt centre, Bucureştiul era capitala unei ţări de 23 de milioane de suflete.

Dar vremea Orientului încă nu trecuse. Întors dintr-o călătorie în China, Nicolae Ceauşescu a comandat edificarea celei mai mari clădiri din România şi din lume, astăzi Palatul Parlamentului. Are 30 de mii de metri pătraţi construiţi. Comparabil cu Pentagonul. A fost făcut doar în nouă ani, în vreme ce se construiau şi metroul şi cartierele de locuinţe: un bloc de 10 etaje cu patru scări în şase săptămâni. Toate acestea au însemnat inclusiv sacrificii umane. Nu întâmplător au urmat evenimentele din decembrie 1989. Dar Palatul Parlamentului e mai mult decât semnul unei epoci: e semnul voinţei de a dăinui a acestui popor. Arhitecţii lui au spus încă o dată, prin concepţia lor, că ne aflăm la hotarul dintre lumi. Holul cu mozaic de la Intrarea Preşedinţilor reproduce motivele mozaicului de la Tomis, vechea colonie a Miletului implantată în Dacia, la Pontul Euxin. Sălile lui se numesc Cuza, Brătianu, Bălcescu, repere glorioase în făurirea şi modernizarea României. Sala Unirii este cea mai mare din Europa. Se pot da recepţii pentru mii de persoane. Fosta sală a Consiliului Politic Executiv a devenit Sala Drepturilor Omului. In 1998 aici s-a ţinut reuniunea NATO pentru extindere către Europa de Est. Participanţii s-au arătat interesaţi de lampa de cristal grea de peste o tonă şi de plasarea sediului NATO pentru Europa de Est în acest loc. Şi de ce anume ar mai fi interesaţi călătorii pe meleagurile Bucureştiului, capitala României de azi?

3.1.2. Târgovişte

Târgovişte s-a ivit pe locul unor aşezări foarte vechi, acolo unde Câmpia Română se pierde printre dealurile care anunţă Carpaţii. Numele ei înseamnă în slavonă vad comercial, loc al tuturor trecerilor de dincolo de munţi, dinspre Europa către Dunăre şi dinspre Orient mai departe, către Apus.

Cândva, în veacul al III-lea, pe linia subţire dintre câmpie şi deal era aici o cetate proto-românească. Ea moştenea un trecut şi mai îndepărtat: vase neolitice coexistau cu topoare de piatră de tip caucazian, ca şi cu celturi care apropiau cultura neolitică de Gumelniţa de alte culturi europene (Malta mai ales, la origini colonie feniciană), precum şi de vechile civilizaţii mayaşe. Astăzi despre acea lume veche și cvasi-unitară mărturisesc doar legendele.

Pentru Târgovişte istoria adevărată începe cu Mircea cel Bătrân. La 1396 el a bătut aici monedă proprie, dinari din argint cu chipul său în costum de cruciat şi i-a inscripţionat cu alfabet latin (se pot vedea la Muzeul de Istorie al orașului). Pe locul acesta, aflat acum în ruine, domnea spiritul unităţii europene. Mircea cruciatul avea conştiinţa hotarului dintre lumea islamică şi cea creştină. Îşi alesese calea lui şi a ţării sale.

A construit deci o cetate a sufletului său, nici romanică, nici orientală şi nici bizantină. Doar memoria, copac singuratic, mai cuprinde sensul şi rostul demersului său, ca şi al tuturor domnilor care au păstrat capitala Ţării Româneşti la Târgovişte: Vlad Dracul, fiul lui Mircea, Vlad Ţepeş, nepotul lui, Radu, fratele lui Vlad, Neagoe Basarab, Mihai Viteazul, Petru Cercel, fratele lui Mihai, Matei, Brâncovean după mamă şi Basarab după nume, Cantacuzinii veniţi din Bizanţ şi marele Constantin însuşi, Cantacuzin după tată şi Brâncovean după nume.

Piatra de mormânt a lui Vlad Dracul, cavaler al Ordinului Dragonului (ordin vienez secret de luptă antiotomană), arăta balaurul otoman ucis de vulturul românesc. Aici a vegheat Ţepeş, privind deopotrivă Dunărea şi munţii. A fortificat Curtea Domnească, la fel ca şi Curtea Veche din Bucureşti. A zidit turnul de pază al Chindiei. A făcut din Bucureşti capitala ţării şi avanpostul Târgoviştei, iar între ele, ca intenție ancerstrală, chiar Via Sacra a acestei țări.

Cei care trec azi pe străzile oraşului poate nu-i mai ştiu trecutul. Dar Vlad, urmaşul lui Mircea, a ajuns domn prin voia marelui Ştefan al Moldovei, care i-a scris lui Iancu de Hunedoara o carte de taină pentru susținerea acestei domnii. Sentimentul unităţii tuturor provinciilor şi numele de domni pământeni venea din chiar această apărare comună a pământului vechii Dacii, a sprijinului strategic pe Dunăre și Carpați. Împrejmuită cu două rânduri de ţepe, Târgoviştea l-a învins pe marele Mahomed,

biruitorul Bizanţului. Ţepeş şi-a obţinut astfel renumele şi pământul acesta a binemeritat hărţile dedicate lui de veneţieni, şi ei urmaşi ai Bizanţului.

Aici, la marginea de răsărit a Europei, apărată de dealuri, Târgoviştea a înflorit prin comerţ, meşteşuguri şi cultură. Ziditorii de biserici umblau din cetate până în Hradul praghez. Negustorii saşi din Braşov schimbau mărfuri cu cei de dincoace de munţi, zideau biserici şi conace. Zugravi armeni şi georgieni caligrafiau bisericile ca pe bucoavne. Domnii munteni au adus tipografi vestiţi, precum Liubavici, Macarie sârbul, cel învăţat la Veneţia şi Coresi. Ei ştiau să facă tiparniţe şi cărţi. Neagoe Basarab însuşi a lăsat *Învăţăturile lui Neagoe către fiul său Teodosie*, primul cod românesc de conduită morală (egiptenii avuseseră şi ei unul, Asiria la fel) al unui prinţ faţă de supuşi.

Târgoviştea îşi înţelegea şi îşi asuma locul ei pe pământ. De aceea poate chiar pe locul acesta a apărut Mihai Viteazul, fiul lui Pătraşcu cel Bun şi fratele lui Petru Cercel. A ajuns domn cu sprijin Cantacuzin şi oltenesc. Mitropolia se mutase şi ea de la Curtea de Argeş la Târgovişte, sensul unităţii de neam lumina dinăuntru şi iradia în afară. Fulgurant şi premonitor, Mihai a conştientizat pentru neamul său vectorul unităţii viitoare şi a trasat drumul României moderne. La aproape un veac după moartea lui, Moldova încă dăruia Târgoviştei un clopot ca semn al acelei treziri timpurii. Iar capul lui Mihai a fost adus la Mânăstirea Dealu de generaţia paşoptiştilor unificatori de ţară. Ei l-au aşezat de-a dreapta pridvorului, acolo unde se pun pisaniile, vegheat la intrare de mozaicul veneţian şi dantelăria armenească a pietrei modelată de meşterii aduși de la Trei Ierarhi.

Europa ca leagăn al sufletului românesc s-a oglindit cel mai bine la Târgovişte sub flamura lui Petru Cercel, cel şcolit în Italia şi adus pe tron de Henric al III-lea al Franţei, urmaşul lui Francisc I-ul şi fiul Caterinei de Medici. Era şi el un om al Renaşterii timpurii. De pe fresca Bisericii Domneşti răsar dealurile Târgoviştei şi ne privesc cavaleri pictaţi parcă de Simone Martini şi de Giotto. Lemnul de trandafir aurit al altarului ni-l aminteşte pe zugravul Konstantinos, care şi-a lăsat semnătura de la Iaşi până la Praga, pe vremea când acolo Keppler privea cerul, iar Rudolf al II-lea se gândea la o alianţă cu domnii acestei ţări.

Un nou zid de apărare a cetăţii, contraforţi după modelul medieval al întregii Europe, au permis o nouă sinteză culturală. Târgoviştea se construia pe sine într-un sens propriu. Legile locului imprimau ritmul de viaţă şi duceau mai departe obiceiuri vechi. Urmaşii lui Coresi tipăreau *Îndreptarea legii,* primul cod de legi al ţării, diecii de la Dealu sculptau în lemn de paltin cruci măiestre şi le ferecau în aur şi argint. Negustorii poloni, unguri, greci şi veneţieni îşi încrucişau paşii şi vieţile prin această cetate.

Locuitorii de azi ai oraşului ar trebui să-şi amintească mereu şi mereu, ca noi toţi, de trecut. Pentru arhitectul Lecomte de Nuit, care a zidit acum mai bine de un veac Mitropolia nouă, noi eram chiar urmaşii Bizanţului. Acum ştim însă că suntem mai ales urmaşii vocaţiei unificatoare a înaintaşilor noştri.

Vasile Lupu, epirotul, domnul Moldovei, edificatorul Renaşterii culturale a Moldovei, sinteză între arta populară românească, stilul icoanelor ruseşti şi moştenirea păgână a

Greciei vechi, a dăruit Târgoviştei biserica numită Stelea. Alături, în casa Nifon, zidită anume, a fost găzduit chiar Nifon, patriarhul Constantinopolului. El venea să admire la Târgovişte împreunarea dintre lumi şi să aducă mesajul unităţii creştine în faţa Islamului. Abia apoi, sub marele Brâncoveanu, a urmat ultima mare înflorire a cetăţii.

Întreaga strategie a domniei lui Constantin Brâncoveanu poate fi descifrată în chiar construcţia palatelor sale: o continuă „fugă spre nord"[14] marchează întreaga lui domnie – Bucureşti, Mogoşoaia, Potlogi, Târgovişte, Doiceşti. În traseul acesta e întreagă speranţa de a ieşi în întâmpinarea Europei, de a găsi în Transilvania vechilor voievozi sprijin în lupta anti-otomană. Brâncoveanu a fost ultimul mare pisc al domniilor pământene înainte de fanarioţi. Marea sinteză culturală a sufletului românesc. Arta populară, modelele Curtea de Argeş, Veneţia şi epoca lui Ahmed al III-lea îşi dau mâna în aceste construcţii bine echilibrate. Cea mai deplină sinteză o constituie palatul Mogoşoaia şi palatul de la Potlogi.

Imperiul Otoman însuşi atinsese atunci apogeul. Atât de întins, nu reuşise totuşi să treacă pe deplin bariera Dunării şi nu trecuse Carpaţii. După marea Epocă a lalelei de la finele veacului al XVI-lea (perioada lui Ahmed al III-lea, la Curtea căruia fusese ostatic şi Brâncoveanu), luminile Constantinopolului scad încet, dar sigur. Veneţia însăşi, locul de refugiu al bizantinilor, mai trimite pe Mediterana flăcările din urmă, iluminând slab Pontul Euxin. Amintirea Greciei, plină cândva de sirenele lui Ulysse, învie odată cu speranţa în îngerii creştini. Brâncoveanu speră să fie nemurit de mânăstirile Athosului şi salvat de creştinătatea occidentală. În vreme ce portretul său era vegheat pe munte, la Athos, Leopold I de Habsburg îi dăruia diploma Ordinului Dragonului, de cavaler al Sfântului Imperiu. Văzut ca un nou Sfânt Gheorghe, Brâncoveanu primea acest semn palid al Europei pus asupra bătăliilor pământene. Era vremea când unchiul lui, stolnicul Cantacuzino, cel şcolit la Padova, alcătuia prima hartă strategică a ţării, aproape în acelaşi timp cu harta Moldovei şi harta Imperiului Otoman alcătuite de Dimitrie Cantemir.

Ele erau gata în paralel cu hărţile veneţiene ale zonei, unde ţările române figurau ca Dacia, iar grecii ca Romania, ultimi apărători ai romanităţii orientale, ultima barieră în calea Islamului. Leul veneţian de pe uşa de intrare în palatul Mogoşoaia este însă datorat Marthei Bibescu, ultima Cantacuzină, care l-a restaurat cu arhitecţi veneţieni, făcând poate o Mogoşoaie altfel decât în zorii veacului al XVIII-lea, dar – sigur – după visul unei unităţi cu lumea largă a romanităţii europene şi creştine.

Brâncoveanu însă avusese propriul lui vis. Palatul de la Potlogi, după tiparul Mogoşoaiei, evocă prin albul său o înseninare adusă de apropierea munţilor. Stucaturi fine, care asamblează delicate forme de lalea, lujeri abia perceptibili – şi care făcuseră şi gloria seraiurilor lui Ahmed al III-lea – se adună în jurul ferestrelor perechi, privind spre foişorul în stil românesc, de sub bolţile cu rotunde arce romanice. Brâncoveanu şi-l evoca desigur pe moldoveanul Vasile Lupu, alt cărturar şi temei de Renaştere, singurul domn român care scosese vreodată din scaun, cu averea lui, un sultan.

Biserica Stelea, azi restaurată, ca şi noile străzi ale Târgoviştei, păstrează toate ceva din trecerea lui Brâncoveanu, ultimul domn care mai considera acest loc o capitală de suflet.

Odată cu Văcăreştii, sufletul oraşului se mută în registrul cultural. Întemeietorul dinastiei fusese ucis la Constantinopol odată cu domnul său, Brâncoveanu. Ceilalţi au fost edificatorii limbii române literare. Poeţii Văcăreşti n-au lăsat Târgoviştei mai puţină glorie decât domnii săi. Ultima descendentă, Elena Văcărescu, a obţinut de două ori premiul Academiei Franceze.

Cu astfel de înaintaşi nu este de mirare că Heliade Rădulescu s-a născut la Târgovişte. La jumătatea veacului al XIX-lea el le-a amintit tuturor românilor că sunt moştenitori ai vechii Dacii şi ai latinităţii. Că poporul său trebuie înscris printre naţiunile europene moderne fie şi printr-o revoluţie. 1848 a prefigurat Unirea Principatelor. Târgoviştea devenea ariergarda Bucureştiului. Dar, aşa cum Brâncoveanu se îndreptase mereu mai spre nord, Guvernul Provizoriu, alungat din Bucureşti de intrarea armatelor otomane, s-a retras la Târgovişte. O Via Sacra continua să existe între cele două clocuri. La nord însă nu erau creştinii salvatori. Acolo Habsburgii şi ţarul Rusiei îşi dăduseră mâna spre a birui acelaşi mare val revoluţionar. A rămas un fapt: Principatele Române s-au unit, iar independenţa lor nu mai era departe.

Târgoviştei avea să-i rămână doar amintirea gloriei. O literatură romantică a „ruinurilor”, măiestru împlinită de târgovişteanul Grigore Alexandrescu, astfel evocat de Ion Ghica într-o scrisoare către Alecsandri şi, mai târziu, pictura lui Gheorghe Petraşcu, târgovişteanul, care adună laolaltă, în arta şi în viaţa lui, Curtea Domnească şi stilul brâncovenesc.

3.1.3. Iaşi

Iaşul se întinde, ca şi Roma sau Amanul, peste şapte coline. Dintre toate oraşele româneşti, Iaşul îi datorează, poate, cel mai mult trecutului. Nu doar pentru că numele lui vine de la triburile iazigilor (alani). Nu doar pentru felul cum, arhitectonic, este înglobat în prezent, ci şi pentru că spiritul veacurilor se plămădeşte, încă de la început, în fiinţa fiecărei generaţii.

Acum cinci veacuri şi jumătate, Ştefan cel Mare a edificat, pe aceste locuri, între zidurile vechii Curţi Domneşti, biserica Sfântul Nicolae, asemenea bijuteriilor bucovinene. Şi pentru el Iaşul a fost locul unde se simţea parte a trecutului. Ştefan, venit domn imediat după căderea Bizanțului, a zidit în toată Moldova cetăţi fortificate şi a făcut din creştinism o cale de apărare a ţării înseşi. Atunci, în zorii veacului al XVI-lea, a fost clipa de echilibru care a permis dezvoltarea artelor, deopotrivă deschise spre marile imperii ale Europei, ca şi spre tentaţiile Orientului profund, din care otomanii începuseră a face arma unor noi cuceriri. Cărturarii Apusului, care au scris atunci prima oară despre acest ţinut, nu ştiau cât necuprins trecut apăra Ştefan. Fiindcă

aici, între Nipru şi Tisa, fusese, cu patru mii de ani în urmă, una dintre cele mai interesante şi rafinate civilizaţii ale planetei. Ceramica ei, găsită la Cucuteni şi Tripolje, stă încă mărturie despre unitatea civlizaţiei dintre Carpaţi, Ciclade (în Marea Egee, atunci Carpathicum) şi Sesklo, în estul Mediteranei.
De la hotarul de nord al acestui spaţiu legendar, sabia lui Ştefan a ridicat Moldova în calea tuturor vânturilor şi le-a dăruit urmaşilor o ţară, un neam şi un nume. Vasile Lupu, urmaşul său de la începutul veacului al XVII-lea, a dat o nouă strălucire Iaşului cu Cetăţuia, Golia, Trei Ierarhi - nume de biserici întărite, ochi de veghe la fruntariile Răsăritului. Epirot din Albania ca neam, Vasile Lupu apăra Moldova ca pe o parte de drept a lumilor vechi. Fiindcă albanezii fuseseră iliri, iar ilirii erau parte a marii confederații dardane a tracilor. Împinşi de năvălitori diverşi către Asia Mică şi apoi către Europa, albanezii – foștii iliro-dardani – păstrau în subconştientul colectiv, ca şi armenii, idealul vechii identităţi care trebuie apărate. Dreptul de a exista şi de a rămâne viu în faţa mai noilor năvăliri otomane. Două lumi vechi, a dacilor şi a ilirilor de reuneau sub un alt steag de luptă, la alt palier istoric. Mozaicul bizantin, detalii ale vieţii acestui loc, măiestre arabescuri armeneşti, zvelte coloane de Grecie păgână, surprinzătoare arcade gotice, vocaţia unui creştinism acoperit nu doar de vălul rugilor ortodoxe, ci şi de armura cruciadelor Creştinătăţii întregi, iată ce ne-a lăsat mărturie acel început de veac al lui Vasile Lupu. Înfrăţit cu Matei Basarab în lupta antiotomană, ei au edificat la Târgovişte, ca şi la Iaşi, şcoli şi biserici întărite. Vasile Lupu a dăruit Moldovei strălucirea unei renaşteri nesperate şi miraculoase. Ea s-a alcătuit nu doar după modelul antichităţii greceşti şi al spiritului latin, ci şi din alte seve subtile, mai vechi şi urcate prin lujerele unui timp şi spaţiu care a atins Europa numai atunci şi aici. Ei doi, Matei Basarab şi Vasile Lupu i-au dăruit neamului românesc entitatea în jurul căreia s-ar fi putut edifica rotund şi prin cunoaşterea de sine, de n-ar fi fost atâtea ruperi de ritm, de linie, de sens.

Atunci, pe vremea lui Vasile Lupu, viitorul nu se zărea clar. Dar, un veac mai târziu, Dimitrie Cantemir, alăturat sub piatra de mormânt înaintaşului său la biserica Sf. Nicolae, avea să înţeleagă primejdia de moarte pusă de otomani în calea domniilor pământene. Şi să caute alte repere întru apărarea neamului său. Dimitrie Cantemir, printre ultimii domni pământeni, n-a făcut cu sabia ce-a făcut cu pana: a trimis viitorimii sufletul însuşi al naţiei şi, după un veac, Gheorghe Asachi avea să-l găsească întreg pe pământul Moldovei, după ce spiritul lui traversase Carpaţii în Transilvania până la Blaj şi Milcovul până la Bucureşti. Limba română, revistele româneşti, muzica şi declamaţia, ştiinţele şi artele aveau aici, la Iaşi, temelii vechi.

Iluzia lui Asachi că *Regulamentul Organic* putea apăra fiinţa românească a rămas, la Iaşi, doar în obeliscul din Copou, care aminteşte acele vremuri. A trebuit să vină un poet, Vasile Alecsandri, pentru ca turnanta europeană a Moldovei să devină vizibilă. Îi datorăm mult mai mult decât teatrul şi poezia. Ambasador la Paris, prieten cu provensalul Frédéric Mistral, l-a ajutat să-și scrie (partea de limba română) ampla *lui Lou Tresor dóu Félibrige,* dicționarul comparat al limbilor romnice, Premiul Nobel, 1904. A vibrat la spiritul rom.nității în ansamblul și istoria lui profundă.

Junimea, care-l considera pe Alecsandri mentor fondator, a fost doar rodul târziu al întoarcerii Iaşului şi Moldovei la fiinţa dintotdeauna a neamului. Trebuie evocat însă anul 1848 şi Unirea Principatelor. Atunci a început modernizarea lumii româneşti. Europa Naţiunilor era scopul, apelul la identitatea de sine era mijlocul.

Să renunţi de bună voie la strălucirea cetăţii tale pentru permanenţa naţiunii înseşi: iată lecţia Iaşului şi a Unirii. Ea ne luminează din trecut, de la primii domni pământeni şi până astăzi. Generaţia lui Cuza a dăruit poate cel mai mult: s-a dăruit pe sine. A organizat legislația, învăţământul, agricultura, ştiinţele şi artele, armata, transporturile, comunicaţiile. A făcut o ţară şi a făcut-o capabilă să traverseze veacul al XIX-lea cot la cot cu restul Europei.

Prima Universitate românească a fost întemeiată de Cuza la Iaşi în 1860. Actuala Universitate reface, în Sala Paşilor pierduţi, sub pensula lui Sabin Bălaşa, întregul traseu al istoriei româneşti. Dar Aula şi vechea Bibliotecă mărturisesc gloria culturală a Iaşului, răsplătit astfel de regii României pentru pierderea rangului de capitală. Unioniştii au făcut întregii ţări un dar care a dus la apariţia, peste timp, a României Mari. Mereu şi mereu, generaţie după generaţie, simbolul Iaşului a venit prin timp către noi. Astăzi oraşul are şase instituţii de învăţământ superior. Populaţia lui, de 350.000 de locuitori, este practic dublată de numărul studenţilor. Atunci ca şi acum, Universitatea modelează nu doar viitori specialişti, ci spiritul însuşi al acestui neam, pentru care trecutul rămâne mereu parte a prezentului.

Nici o generaţie nu l-a uitat pe Cuza şi prima universitate. Dacă întrebi orice student, dacă citeşti orice ziar, afli că mai înainte de Universitate a fost Academia Mihăileană şi, mai înainte de ea, Şcoala Vasiliană (a lui Vasile Lupu) de la începutul veacului al XVII-lea, cu tiparniţa şi diecii ei. Învăţământul ieşean a ridicat cea mai temeinică dintre construcţiile care se puteau imagina: blocul spiritual al poporului român. El s-a format din alăturarea memoriei cu aspiraţia. S-a numit idealul unităţii naţionale. N-a fost niciodată uitat.

Dorinţele Partidei Naţionale au făurit generaţiile post-unioniste, aşa cum organizarea şcolilor făcută de Asachi deschisese ochii unioniştilor către idealul naţional. Nimic nu s-a născut din nimic. Chiar atunci când părea să se fi oprit, mişcarea românilor de a se pune în acord cu lumea - azi am spune de a se integra - a rămas o constantă. Graţie unioniştilor pământul acesta a devenit România, stat modern, cu o constituţie şi legi democratice. Trecutul a fost rememorat, analizat, învăţăturile lui asumate. Kogălniceanu a făcut doar începutul. La alungarea de pe tron, în 1866, la numai doi ani după unirea capitalelor, Ministerul de Finanţe i-a cerut lui Cuza plata daunelor pentru diverse deteriorări şi i-a înmânat o *Recipisă*. Propus domn într- o casă modestă din Iaşi, a întronat democraţia şi i s-a supus până la ultimul gest.

Nu departe de Piaţa Unirii se află liceul unde a fost director Titu Maiorescu tânăr. Avea un tată ardelean, unionist şi apoi profesor la Craiova, din neamul lui Petru Maior. El însuşi a studiat la Viena, Berlin şi Paris. A legiferat nu doar Junimea şi „Convorbirile literare”, ci limba română literară însăşi. Lui şi mişcării junimiste le datorăm trecerea de

la alfabetul slavon la cel latin, renunţarea la modelul lingvistic la Şcolii Ardelene, întemeierea Academiei Române, apariţia generaţiei marilor clasici ai literaturii române, în frunte cu Eminescu, Creangă şi Caragiale. Le datorăm independenţa României şi pregătirea spirituală a Marii Uniri. Ei au consolidat modelul spiritual românesc şi nimeni nu mai poate schimba nimic. Au fost ziditorii noştri culturali.

La Iaşi, în Biblioteca vechii Universităţi, scria Eminescu, iar peste drum de ea se gândea Creangă la primul abecedar cu alfabet latin de pe pământul românesc. Nu întâmplător junimiştii l-au avut pe Vasile Alecsandri drept mentor. În gestul lor nu era vorba despre literatură. Recunoşteau în el modelul fiinţei româneşti înseşi, pe care ei urmau s-o edifice. Toţi au devenit parte din noi.

Asta ne spune Mihail Sadoveanu, condeierul născut şi el la Iaşi, locuind în casa care fusese a lui Kogălniceanu, scriind despre vremurile marelui Ştefan, venerând paşii trecutului şi teiul lui Eminescu. Sadoveanu vedea de jur împrejur dealurile mitice ale oraşului şi oraşul însuşi aşezat între dealuri. Vedea până departe, către Palatul Culturii, care atunci, în anii aceia se şi ridica, amintind poate de renaşterea vasiliană, de nenumiţii cavaleri cruciaţi care apăraseră creştinătatea aici, la fruntarii, veacuri la rând. Vedea palatul şi, prin timp, vedea toate câte se întâmplaseră.

3.1.4. Braşov

Aici, pe locul de azi al Braşovului, au descălecat în urmă cu opt veacuri Cavalerii Teutoni. Apoi Cavalerii Ioaniţi. Ei ştiau despre vechea Dacie, aşezată deasupra inelului Carpaţilor şi, din acest loc fortificat, voiau să apere creştinătatea timpurie a Occidentului, abia născută din fostul Imperiu Roman de Apus, în faţa mereu mai puternicului şi răzvrătitului Bizanţ, fostul Imperiu Roman de Răsărit.

Corona Latina, primul nume al Braşovului, se ridica pe locul unei cetăţi dacice, care moştenea, la rândul ei, o aşezare neolitică, aflată pe o vatră veche de 4 mii de ani. Umanistul Johannes Honterus, ajuns la Braşov în 1410, nu făcea decât să continue o lungă tradiţie de afirmare a principiilor religioase atunci când aducea Reforma protestantă pe aceste meleaguri. În numele ei a lăsat manuscrise, manuale şi hărţi. El continua astfel să ofere lumii care-l crease măsura recunoştinţei sale şi să ţină vie flacăra care lega aceste locuri de Occidentul germanic. Fiindcă Saxen - saxon, a dat la noi sas - sași.

Făcută după modelul catedralei Sfântul Wit din Praga, Biserica Neagră nu era decât o nouă ofrandă unicului Dumnezeu al creştinătăţii. La 1543, după un an de când primise scrisoarea românească a lui Neacşu din Câmpulung, judele Braşovului – Johannes Benkner – depunea jurământ de credinţă luterarnă în această biserică, chiar în faţa lui Johannes Honterus. Românii ortodocşi, ca şi saşii evanghelizaţi, simţeau

deopotrivă lancea otomană aţintită către Viena, adică spre inima Europei. Matei Corvin, fiul lui Iancu de Hunedoara, cel care păstrase pe stema lui vulturul, semn al originii tribale a românilor, ca şi dragonul Ordinului creştin al cruciaţilor, a rămas pavăză Bisericii Negre. Honterus a resimţit îndemnul tăcut al trecutului atunci când l-a chemat de la Târgovişte pe diaconul Coresi, învăţatul tipograf. Era ceasul unirii forţelor şi al dăinuirii întru cultură, aici, pe locul vechilor aşezări. Coresi a făurit o tiparniţă şi a tipărit 35 de cărţi în 26 de ani, la preţul de 6 perechi de boi una. „Am scris cu tiparul vouă, fraţilor, românilor, să vă fie pre învăţătură”, zicea el vorbind pentru întreaga naţire român[. Ţara Bârsei, ca şi a Făgăraşului erau atunci parte a Ţării Româneşti. Daniile de cărţi n-au lipsit. Braşovul era speranţa de libertate a tuturor celor de dincolo de munţi. Neagoe, Mircea, Matei Basarab, Ţepeş Vodă, toţi, până la Brâncoveanu şi Ştefan Cantacuzino (unde se termină domniile pământene şi încep cele fanariote), absolut toţi au dăruit Braşovului cărţi. Brâncoveanu singur a dat 900. Aici, în Șchei, în această biserică numită Sfântul Nicolae, înfrăţită cu Stelea din Târgovişte şi cu Trei Ierarhi din Iaşi, unirea spirituală se şi făcuse.

Cultura Braşovului este încă de la început una de sinteză. Învăţământul n-a făcut excepţie şi este semnul miracolului faptul că aici s-au născut unele din cele mai puternice personalităţi ale neamului românesc. Aici, în Șchei, a făcut Anton Pann şcoala românească şi a compus muzica pentru ceea ce astăzi este *Imnul Naţional al României*. Aici s-a născut Iacob Mureşanu, proprietarul „Gazetei de Transilvania” şi părintele tuturor Mureşenilor, cel puţin 5 dintre ei celebri. Aici a scris Andrei Mureșanu poemul *Un răsunet*, azi textul *Imnului României.* Din locul acesta, numit Cetatea Braşovului, chiar din locul unde există până astăzi Casa Sfatului, radia în întreaga Transilvanie, ca şi dincolo de munţi, în ţările române, forţa civilizatoare a vieţii ordonate după rosturile meşteşugurilor: spiţerii vechi, unde se vindeau prafuri de mumie egipteană pentru ascuţirea privirii, armurării unde se făureau scuturi şi lănci pentru cavalerii creştini în trecere către Sfântul Mormânt, ca şi pentru oştile române de peste munţi. Apoi erau bresle nenumărate, care făceau viaţa aşezată şi plină de farmec: berari, măcelari, pălărieri, croitori, pielari, covrigari, cârnăţari, cizmari…

Un răsunet

Fiecare breaslă avea o stemă, o casă de bani a starostelui, un loc anume în biserică şi un bastion al cetăţii de îngrijit, la nevoie de apărat cu piepturile proprii. Între zidul de incintă al cetăţii şi Poarta Ecaterinei, aceea pe unde va fi intrat Mihai Viteazul călcând chiar pe urmele dacilor liberi, e spaţiul naşterii spritului românesc care a difuzat în toată Transilvania conştiinţa unităţii de limbă şi de tradiţie. Toate marile spirite ale orașului au fost parte a istoriei transilvane a veacului al XIX-lea, până la Marea Unire cu ţara. Au îndreptat corabia transilvană în direcţia Unirii. Fiecare cu priceperea lui. Ciprian Porumbescu şi Gheorghe Dima au fost de asemenea voci ale Braşovului, spirite înnoitoare şi capete de drum ale muzicii româneşti fiecare. Nicolae Titulescu, ultimul mare ctitor român al politicii Naţiunilor Unite, a fost tot braşovean, fiul şi nepotul

spiritual al înaintaşilor săi din această cetate. Pe aici, pe Strada Lungă, aceea care duce spre Piaţa Sfatului, vor fi trecut cu toţii către Biserica Neagră, către Șchei, către zidul cetăţii, către bastioane, către marile porţi, către şcoli. Această stradă e simbolul bunăstării, diversităţii şi bucuriei de a trăi a braşovenilor. Case zvelte, cu arce romanice, alături de pompoase locuinţe de negustori, probabil greci, după stucatura încărcată cu chipuri de zei, apoi clădiri Jugendstil alături de barocul ori rococoul revărsând pajişti cu flori, goticul sever alături de vechiul stil transilvan, ţărănesc la origine, modeste case germane, venite cândva tocmai din Alsacia, alături de întunecate palate veneţiene, toate alături, împreună, în bună pace, ducând deopotrivă prin timp căile libere ale oraşului şi ale veacurilor, spre Biserica Neagră ori spre Șchei, spre câte alte biserici şi şcoli, deopotrivă poli ai civilizării şi bunei înţelegeri.

Aceste semne ale sufletului tolerant dincolo de gusturi, de educaţie, de religie, de neam, acceptarea diferenţelor şi descoperirea căilor de convieţuire constituie poate cea mai puternică lecţie a Braşovului. Temeiurile ei continuă să existe. În virtutea ei trăiesc braşovenii până astăzi.

Cetate deschisă înţelegerii omeneşti, deşi zidită pe o fâşie îngustă de pământ, între munţi, oraşul şi-a construit viitorul după legile nescrise ale trecutului şi în acord cu speranţele întregii lumi româneşti. Şi aici, la Universitatea Transilvania, cu toate cele 14 facultăţi ale ei şi 4 colegii, acesta e spiritul în care se edifică lumea de mâine. Se lucrează după proiecte comune cu marile concerne internaţionale prezente la Braşov.

Dacă mergi în lungul Ţării Bârsei pe drumul care a unit dintotdeauna legendara Târgovişte cu această capitală a meşteşugarilor, dai de mereu alte vechi cetăţi. Cristian, cetate ţărănească zidită de obştea locului, spre a apăra meseriile, traiul, relaţiile omeneşti de intemperiile frecvente pe marele pământ al negoţului european, râvnit de lănci puternice, otomanii mai întâi, Habsburgii mai pe urmă. Întâlneşti apoi Prejmerul, de veghe pe vârful unui deal, cetate întărită cu ziduri de piatră, inexpugnabilă în înaltul ei, de n-ar fi drumul şerpuit şi tainic care străbate dealul în volte mereu mai joase, către semenii dinspre câmpie. A fost şi Prejmerul o cetate ţărănească, de apărare a tuturor contra oricărei nedreptăţi. Cum mergi către sud, vezi Carpaţii, vârfurile albe ale Bucegilor, ghiceşti aerul uşor de dincolo de munţi, al Câmpiei Române şi, abia bănuit, izul peştelui din Dunăre şi izul sărat al Pontului Euxin. O Românie întreagă stă să dea mâna cu Branul, odinioară vamă între două ţări române, castel prin care a trecut umbra lui Ţepeş, cavaler al Ordinului Dragonului, de unde şi legenda lui Dracula, apoi Mihai cel Viteaz, aruncând peste Bran puntea de unire a sufletului românesc.

Ţara Bârsei, o ţară de legătură între mai multe lumi şi veacuri, orizonturi, speranţe. O ţară fără de care spiritul românesc n-ar mai fi acelaşi. Ii datorăm o parte din noi.

3.1.5. Sibiu

Cum vii pe Valea Oltului dinspre Curtea de Argeş, prima capitală a Ţării Româneşti, dai de Turnu Roşu, vama dinspre Transilvania. E o vamă din timpii istorici, dacă ne gândim că, pe aceste locuri, a existat cândva cultura unitară a tracilor - dacii erau doar cei mai viteji dintre traci – asemănătoare cu aceea din Asia Mică. Dar cucerirea Daciei de către romani în anul 106 şi edificarea a numeroase castre n-a lăsat fără "voce" pământul acesta mustind de civilizaţie. Vedem azi cu ochiul liber scutul cu lănci, primul semn al viitoarei steme a oraşului medieval Cibinium, semnele luptătorilor care apărau la Carpaţi fruntariile imperiului, apoi scene cotidiene, hora cea cu ritmul rapid, un Ianus feminin cu două feţe, semn că influenţa vechii Grecii nu apusese. Romanitatea orientală căpăta aici, pe pământul Daciei Romane, semne diferite de oricare alte locuri.

Pe măsură ce Europa însăşi se edifica, imperiile aflate mai la nord au înţeles importanţa Carpaţilor şi a Dunării pentru apărarea propriilor lor teritorii, pentru apărarea integrităţii continentale de până la Mediterana. Aici, aproape, era Ţara Haţegului, primul pământ al continentului ieşit din apele Mării Sarmatice. Sub semnul acestei înţelegeri a vechimii stă venirea în acest loc a legendarului Hermann de pe Mosella, în zorii veacului al XII-lea. Saxonii, adică saşii, flamanzii şi valonii reveneau aici pe urmele vechi ale celților, plecați din inelul carpatic spre Finisterra chiar în pragul apariției slavilor. Sașii au adus pe aceste locuri împădurite, asemănătoare cu locurile lor de baştină, obiceiurile şi civilizaţia pe care voiau să le pună în calea năvălirilor tătare, apoi otomane. A crescut aici o cetate întărită cu ziduri puternice, stil Vauban, cea mai bine apărată de pe întreg teritoriul Transilvaniei.

Aici, pe aceste locuri, s-a consumat una dintre cele mai dramatice scene ale istoriei româneşti timpurii. După perioada de acumulare a civilizaţiei săseşti, după stilul gotic de început, după bătălia de la Nicopole, din 1396, unde Mircea cel Bătrân participase ca voievod şi cruciat, alături de Ludovic al II-lea, iar peste o parte a regatului Ungariei s-a aşternut stăpânirea lui Soliman Magnificul, după toate acestea şi odată cu creşterea spaimei de islamism, Sibiul, ca şi creştinătatea întreagă au simţit aţintită asupra lor suliţa otomană. Aici, în Piaţa Mare a Sibiului, a venit la 1508 fugarul Mihnea cel Rău, alungat de Neagoe Basarab. Era hotărât să treacă la catolicism cu țară cu tot, spre a obţine sprijin european contra marelui imperiu de la sud, care cucerise chiar Bizanţul. Aici, pe pietrele din faţa catedralei evanghelice a fost ucis Mihnea de sârbul Iacşici, care credea că apără astfel întreaga ortodoxie. Şi aici a şi fost îngropat, în catedrala din Piaţa Mare a oraşului. Catolicismul a trimis aici cel mai puternic implant: pe italienii din Veneto, moştenitori şi ei ai vechiului Bizanţ. Dar numai călugării dominicani se vor fi rugat pentru fugarul Mihnea. Sibiul însă învăţa să-şi recunoască fibra făcută din multe împletituri şi să-şi constituie chipul românesc. La 1292 era atestat aici un spital public, tot aici a fost şi prima farmacie din Transilvania. Hermanstadtul a devenit oraş la 1326 şi aici a funcţionat la 1380 prima şcoală. Erau pe atunci cam treizeci

de bresle meşteşugăreşti. O cetate înfloritoare. Sibiul devenea capitala Transilvaniei, sediul scaunului arhiepiscopal. Catedrala episcopală a fost restaurată în acelaşi stil cu Batthyaneumul din Alba Iulia, probabil de aceiaşi arhitecţi aduşi de arhiepiscopul Batthyany.

Civilizaţia ţărănească a avut însă rolul ei modelator în construirea mentalităţii româneşti a locului. Aşa cum atestă piesele strânse în Muzeul în aer liber din Dumbrava Sibiului, continuitatea şi omogenitatea civilizaţiei româneşti tradiţionale, aceeaşi la Sibiu ca şi pretutindeni altundeva, au impus standarde anume cetăţii şi oraşului Sibiu, ca şi tuturor oraşelor româneşti. Dacă viitorul încă ni-l putem alege, de acest trecut vom depinde întotdeauna şi el nu poate fi nici negat, nici anulat din plămada fiinţei noastre. Aceste tradiţii, ca şi statutul de creştinism oriental – mitropolia Sibiului s-a edificat după modelul Sfintei Sofii – rămân coordonatele de raportare ale acestui loc la lume şi la viitor. Toate aporturile culturale şi civilizatorii au trecut, mai mult sau mai puţin vizibil, prin aceste două porţi stelare ale destinului românesc. De la biserica de lemn din cel mai depărtat sat maramureşean, locul de unde au plecat cândva descălecătorii de neam, şi până la sofisticata mitropolie sibiană, totul atestă o direcţie anume a construcţiei culturale şi sufleteşti a neamului însuşi.

Direcţia culturală s-ar putea numi pe scurt descoperirea de sine, a identității profunde. La Sibiu această descoperire se numeşte ASTRA, Asociaţiunea Transilvană pentru Limba şi Cultura Poporului Român. Făuritori şi urmaşi ai Şcolii Ardelene de la Blaj, spirite elevate de la Alba Iulia şi Braşov şi-au dat mâna spre a edifica ASTRA. George Bariţiu, Timotei Cipariu, mitropolitul Şaguna au alcătuit Statutele Societăţii, proiectând, pentru tot restul istoriei româneşti, coordonata limbii române şi alfabetului latin ca axe ale spiritualităţii neamului. Numeroşii preşedinţi ai ASTREI au stabilit în timp principiile învăţământului românesc, ale teatrului naţional, ale valorificării trecutului, adică ale viitoarei unităţi naţionale, care pentru Principatele Române se şi înfăptuise. Masaryk şi Jan Urban Jarnik la Praga, Şcoala Ardeleană şi ASTRA pe pământul transilvan au alcătuit viitoarele structuri ale statelor naţionale în chiar interiorul marelui Imperiu Habsburgic. ASTRA a pus bazele Adunării de pe Câmpia Libertăţii de la Blaj, din 1918, făuritoare a României moderne. Şcoala Ardeleană a născut ASTRA, iar aceasta Academia Română şi viitoarea Societate a Scriitorilor Români. Titu Maiorescu, urmaşul ardeleanului Ioan Maiorescu, a fost acela care a unit într-o singură linie firele culturii provinciilor româneşti şi a făcut din ele împletitura trainică a prezentului. Teatrul lui Hochmeister, unde venise cândva Eminescu, a continuat cu teatrul ASTREI. Tipografia lui Coresi şi lexicoanele româneşti au continuat cu gramaticile făcute după textele cronicilor, şcoala lui Anton Pann a continuat cu liceele şi universităţile româneşti.

La Sibiu s-a aflat Consiliul Dirigent al Transilvaniei, care a tradus în fapt hotărârile Marii Adunări de la Blaj şi a unit această provincie cu celelalte provincii româneşti. Sibiul şi-a spus astfel cuvântul şi opţiunea pentru tot restul istoriei acestei ţări. Aici, unde trăiesc în bună pace diverse neamuri, se formează încă noi generaţii care continuă spiritul locului. Cea mai mare Academie militară din România, Academia Forţelor Terestre, se află nu departe de fostul Consiliu Dirigent, de Piaţa Mare, de turnul cu ceas

al Bisericii Evanghelice şi de Catedrala Luterană. Aici, în fiecare zi, se ridică drapelul românesc şi se intonează *Imnul României*. Cele mai moderne mijloace de pregătire stau la îndemâna celor care, cunoscând trecutul, deschid ochii către un nou viitor, al ţării lor, ca şi al Europei.

3.1.6. Alba Iulia şi Blaj

În urmă cu două mii de ani, pe locul acesta veghea asupra colinelor împădurite capul de lup al stindardului dacic… Locuitorii îl mai venerau pe zeul Pan cel cu blană de oaie şi copite de ţap, ori marele şarpele al începuturilor de după Potop. Aici miturile locului se amestecau cu semnalele trimise noaptea de lupii de pe dealuri şi cu mirosul noptatic al strugurilor pârguiți. De ce erau romanii interesaţi să cucerească acești munți? De ce să fi zidit aici, în stil faraonic, un castru solid pentru Legiunea a XIII-a şi să fi creat o colonie numită Apulum, după fostul nume dacic Apulon, loc sacru dedicat zeului Apolo, cel cu origini tracice? Poate marea întindere a Imperiului Roman avea nevoie la răsărit de pavăza naturală a Dunării şi a Carpaţilor, aşa cum avusese nevoie şi marele Alexandru Macedon de aceeaşi pavăză spre apusul regatului său. Poate aici urma să fie o colonie care să ducă mai departe, către Orient, faima romană. Poate era vorba doar de aurul fabulos al adâncurilor transilvane. Cine mai ştie…

Istoria locului păstrează doar semnele amestecului de oameni şi de civilizaţii. Au ajuns din trecut până la noi și le vedem la muzeu, din veacul I al erei noastre, statuia funerară a ciobănelului sprijinit în ciomag, purtând cămșa de dinafară, încinsă cu brâu, ițarii și opincile. Vedem figuri ironice, aproape ca în Caragiale, vulturul pre-roman al dacilor, viitor semn al stemelor lui Matei Corvin şi Brâncoveanu. Căciula dacică, o la fel cu a frigienilor (și ei traci după origini), şarpele neamurilor fondaoare ale Lumii de după Potop, înfățișat de romani la baza Columnei lui Traian, frunzele de stejar ale Carpaţilor, vasele neolitice şi leii începuturilor sudice ale umanităţii, hora magică încinsă de zâne și figurată la baza coloanelor romane. Toate coexistau în Pantheonul castrului aflat pe acest pinten de stâncă, aproape de Sarmisegetuza. Trebuie să fi fost oameni plini de viaţă, cu plăcerea muncii, a vinului şi a dansului. Aici era un adevărat oraş antic.

Cetatea medievală de tip Vauban, făcută de Visconti Morando şi Weiss e totuşi ulterioară catedralei catolice din veacul al XI-lea, făcută la fel cu toate catedralele europene ale timpului. Seamănă cu Nôtre Dâme şi catedralele pragheze. În ea se află înmormântat Iancu de Hunedoara, român și catolic, apărătorul fruntariilor creştinătăţii din veacul al XV-lea.

Stăpânitorii medievali ai acestor locuri nu erau neapărat maghiari. Se simţeau creştini, îi înfiora apropierea semilunii musulmane, se considerau paznici ai civilizaţiei europene, priveau şi ei Carpaţii şi Dunărea drept frontiere naturale de apărare. Cavalerii înzăuaţi au trecut pe aici în Marile Cruciade, către pământul sfânt al Ierusalimului. Încă o campanilă de apărat, îşi vor fi spus şi încă o cetate de ţinut dreaptă, prin civilizaţia ei, în

faţa tuturor năvălirilor. Aşa poate fi explicată truda arhiepiscopului Transilvaniei, Batthyany, de a zidi la Alba Iulia, într-o mănăstire cisterciană, o bibliotecă. Şi ce bibliotecă!

Clădirea a rezistat până în zilele noastre. Se numeşte Batthyaneum şi adăposteşte acele cărţi (fuseseră ale arhiepiscopului Vienei!) venite cu bărcile de la Viena pe Dunăre, apoi pe Mureş, anticul Marissos. Vegheată de globul Cerului şi al Pământului, sala mare, construită de acelaşi arhitect ca şi catedrala din Sibiu, cuprinde cea mai mare parte din cele 60.000 de volume scrise în 30 de limbi şi adunate până în veacul al XVII-lea. E o bibliotecă-tezaur. Toate aceste modele culturale au fost profund asimilate de populaţia românească şi urmate cu modificări după cerinţele locului. Încercările Vaticanului de a păstra caracteristicile catolice ale Ţării Haţegului – până la a da naştere unei noi religii, şi ea de echilibru: greco-catolicii – chiar emigraţia masivă a friulanilor în Ţara Haţegului n-au putut împiedica istoria să-şi urmeze cursul pe aceste dealuri molcome, în ciuda tuturor suferinţelor.

*

* *

Exemplu: Blajul, un oraş românesc şi greco-catolic. O istorie de povestit. Unirea Bisericilor n-a însemnat şi ştergerea deosebirilor dintre greco-catolici şi ortodocşi. Mai aproape de Roma, dar şi aproape de spiritul românesc, ei sunt şi astăzi o punte subţire, dureros de vie, între două creştinătăţi, între prezent şi trecut.

În fiecare an, Zilele Blajului înseamnă aducerea aminte a vremurilor de glorie ale Şcolii Ardelene, care a pregătit renaşterea spiritului românesc în Transilvania. Şi mai înseamnă celebrarea spiritului analitic care a dus la întemeierea învăţământului românesc. Aici a făcut Timotei Cipariu prima şcoală de obşte, aici şi-au scris *Istoriile* Şincai şi Petru Maior, aici a trăit Ioan Aurel Moldovan şi de aici aveau să plece întemeietorii Academiei Române. Aici a editat Ioan Bob *Biblia* care-i împarte în două religii pe români şi tot aici, pe Câmpia Libertăţii, a fost ridicat drapelul unirii Transilvaniei cu ţara. Au trecut două veacuri de la editarea *Bibliei* lui Ioan Bob şi unul de le unirea tuturor românilor.

Cu toţii îl moştenim pe Mihai Viteazul, primul voievod care a arătat acestui neam ţinta lui viitoare. Fiindcă el a făcut vechea Mitropolie a Albei Iulii şi a trecut călare către Blaj. În fapt, semnul major al acestor locuri numite pe rând Apulon, Apulum, Alba Carolina, Karlsberg, este acela al centrului. Pe câmpia Libertăţii s-a proiectat întreaga ţară. Dintotdeauna aici a fost centrul, inima ei de piatră şi de aur. Conştiinţa ei.

Toate aceste lucruri s-au întâmplat sub domnia regelui Ferdinand, pe când prim ministru era Ion Brătianu. Legea privind unirea provinciilor cu ţara, ca şi *Decretul de unire* poartă semnăturile lor. Atunci, imediat după Marea Unire, a început cu adevărat procesul de modernizare a României, dezvoltarea meseriilor care au devenit industrii, dezvoltarea agriculturii care a făcut din această ţară „grânarul Europei”, dezvoltarea culturii care a dat marea înflorire interbelică, ceea ce numim astăzi cultura clasică şi modernă a României.

Totul a început aici, la Alba Iulia, pe locul cetăţilor dacice şi romane, în inima Țării Haţegului, singurul pământ aflat deasupra apelor încă de pe vremea Mării Sarmatice ș unde s-augăsit oase de dinozar. Este locul unde s-a format chiar poporul român şi unde s-a păstrat neştirbit, veac după veac, sentimentul marii unităţi a neamului. Nu doar Mitropolia veche, adică semnul lăsat Albei Iulia de Mihai Viteazul proiectează pentru noi acest destin al oraşului, ci şi conştiinţa tuturor minţilor deschise către viitor ale acestui neam, oriunde se vor fi născut și din orice vremuri ar fi fost.

Actul de danie semnat de Constantin Brâncoveanu către cetatea Albei Iulii e doar semnul premonitoriu al marelui ei destin. Mihai Viteazul a conştientizat semnul Albei Iulia ca centru al românităţii. Dar recunoaşterea unui om n-a însemnat, pentru Europa, şi recunoaşterea unei ţări. Ca lupte pentru recunoaştere trebuie înţelese răscoala lui Horea, Cloşca şi Crişan, *Supplex Libellus Vallachorum* şi marea mişcare a lui Avram Iancu, venit din munţii Sarmisegetuzei să-l sprijine pe Bălcescu şi marile speranţe ale anului 1848.

Câte furtuni va fi trecut istoria pe deasupra oraşului şi peste sufletele acestor oameni, nu putem număra. Dar ei continuă să existe pe acest loc românesc, unde veghează încă Mitropolia ortodoxă şi Catedrala catolică, semne ale tuturor trecerilor timpului, ca şi ale prezentului.

3.1.7. Timişoara

Acum cinzeci de mii de ani aici era o societate neolitică înfloritoare. Locul acesta a fost apoi al dacilor liberi. Romanii aşezaseră aici, în veacul al doilea, capitala Daciei Ripensis - cea dunăreană, plină de râpe. Au adus în castru statuia Lupei Capitolina, dar au păstrat şi delfinii Pontului Euxin. Zambara - aşa numeau ei locul acesta unde creşteau struguri şi oi, vulturi şi păuni. Au adus oşteni din Africa şi au vegheat asupra marii Porţi de Fier a fluviului. Podul lui Apolodor din Damasc nu era departe, dar nici umbra dacilor ascunşi în păduri. Peste toţi au venit apoi goţii. Dintotdeauna pe aceste pământuri au coexixtat mai multe lumi. Vulturul sarmat, a ajuns până pe stema lui Iancu de Hunedoara, întemeietorul dinastiei Corvinilor, adică neamul corbului. Acel Iancu a fost comite de Timişoara şi căpitan al Belgradului, cucerise Sofia şi Nişul. A avut aici capitala. Lui i-a scris Ştefan cel Mare, în bună limbă românească, doar cu puţin înainte de a lua domnia. Îl ruga să sprijine venirea pe tron a lui Vlad Ţepeş, fiul lui Vlad Dracul, cavaler al Ordinului Dragonului, cu acelaşi corb pe stemă ca şi Huniazii. Toţi trei aveau în faţă oştile otomane, iar în spate, de apărat, unul şi acelaşi ideal: creştin, românesc. Aici, în acest castel va fi primit Iancu epistola marelui Ştefan şi-l va fi sprijinit pe Ţepeş să apere fruntariile Dunării. Aici, la Timişoara, s-a scris prima pagină a solidarităţii româneşti.

A trebuit să vină marele general Eugeniu de Savoia, apărătorul creştinătăţii şi el, să înceapă veacul al XVIII-lea, pentru ca Timişoara să se trezească din nou la viaţă. Restaurat, castelul lui Iancu de Hunedoara are de făcut faţă altor multe întâmplări. Regularizarea râului Bega, apoi canalizarea, eradicarea mlaştinilor şi bazinul de apă au fost finalizate tot în aceeaşi perioadă. Timişoara a trecut mult mai devreme decât alte oraşe româneşti de la meşteşuguri la fabrici, de la meseriaşi la muncitori. Oraşul avea o fabrică de bere şi un minunat local numit Caru' cu bere. Pe lângă vechile băi turceşti avea abatorul său, cartierul Fabrik, poduri făcute după modele vieneze – de altfel aici a venit în vizită şi împăratul Franz Josef, hotelul în care a stat există încă – apoi clădiri solide, restaurante şi bănci.

Cu adevărat se poate spune că Timişoara era Barcelona României. Nu doar străzile desenate cu rigla ori palatele o recomandă astfel, ci şi spiritul viu şi bogăţia bine gospodărită a oraşului. Tatăl lui Franz Liszt, bănăţenan fiind, avea obiceiul să vină la Hotelul Trompeta şi să-şi bea berea zilnică. Tot acolo a dormit Alexandru Ioan Cuza la începutul pribegiei sale, în 1866. Pe străzile Timişoarei a venit şi Eminescu, în marele său pelerinaj prin oraşele româneşti, după ce văzuse Sibiul şi Blajul. Peste orice deosebire şi rang, toţi cei care s-au plimbat pe străzile lui, i-au simţit sâmburele dur, evocator de bătălii şi rezistenţă, dar şi farmecul iremediabil, aflat dincolo de orice atingere materială.

Toleranta Timişoară era un oraş de văzut. Un oraş despre care nu s-ar fi spus că poate interesa atâtea naţiuni, imperii, religii. Un oraş aşezat între inelul Carpaţilor şi Dunăre, marele fluviu, cel mai lung din Europa - o cheie de control continental. Episcopia sârbească a Timişoarei a apărut ca semn al ambiţiei ortodoxiei răsăritene de a controla, deopotrivă în faţa otomanilor şi austriecilor, acest loc strategic. Catolicismul n-a investit mai puţin. Goticul, apoi Renaşterea timpurie au implantat aici nu doar construcţii solide și elegante, nu doar coloni şvabi (suabi), nu doar refugiaţi friulani, nu doar administraţie austriacă şi maghiară, ci şi antena creştinismului apusean: catolicismul. Piaţa Unirii din centrul Timişoarei se află între Domul catolic, făcut după modele de Renaştere şi Patriarhia sârbească, una dintre cele mai vechi instituţii de cult din oraş. Meşterul Manole, marele simbol al Câmpiei Române, şi-a zidit iubirea deopotrivă pe laturile acestei pieţe. Dar piaţa este şi semnul Unirii Timişoarei şi Banatului cu ţara, simbolul apartenenţei acestui loc la România.

Biserica sârbească păstrează amintirea dorinţei de unitate ortodoxă a acestor părţi de lume ungrovalahă, a trecerii lui Chiril şi Metodiu spre Praga, în veacul al IX-lea. De altfel, de la Praga a şi venit pictorul acestui lăcaş, care şi-a licitat şansele prezentându-şi proiectul, adică miniaturile tuturor icoanelor şi înfăţişându-se pe sine şi pe consoarta sa cu chipuri de sfinţi. Aici se păstrează ceea ce credincioşii, cele 670 de familii sârbe din Timişoara, numesc până astăzi „mormântul lui Iisus", adică un loc pe veci ortodox. Este mai curând semnul material, uşor de atins, al jertfei, locul acesta fiind perceput, ca şi Ierusalimul, drept mare intersecţie a suferinţei tuturor pentru conservarea identității spirituale.

Catedrala Mitropolitană, cu monumentul eroilor revoluţiei din decembrie 1989 din faţa ei, sunt tot semne de identitate. Edificată târziu, după 1919, această catedrală este şi ea un simbol de apartenenţă: în apropierea celui de-al doilea război mondial, Timişoara spunea încă o dată cui aparţine. Ctitorul ei a fost regele Mihai.

Pentru românii aflaţi în afara graniţelor cetăţii Timişoarei, cultura, oricât de înaltă şi de diversă ar fi fost, nu era deloc la îndemână. Ei şi-au făcut reuniuni de lectură şi au achiziţionat cărţile rare şi foarte scumpe prin subscripţie colectivă. Participanţii semnau un angajament. Cu atât mai de preţuit este achiziţionarea Enciclopediei lui Diaconovici Loga, bănăţean şi el, iar, după Marea Unire, abonamentul la revistele lui Camil Petrescu, venit aici din entuziasm patriotic, spre a scoate revistele „Limba română" şi „Ţara".
În şcoli de ţară au învăţat carte românească bănăţenii de rând ani şi ani. Dincolo de muncile câmpului, copiii deprindeau slovele, socotitul şi încă ceva: sentimentul că aparţin unei mari comunităţi. Îl aflau la şcoală, dar şi fiecare acasă la el, ca şi serile, când se întâlneau la Casa Naţională a satului, pe care sta scris cu slove latine cărui neam aparţin. Casa mică a satului şi bisericuţa ca o casă au păstrat viu sufletul neîmblânzit al Banatului până astăzi.

Această dârzenie şi nepotrivire la asupriri au produs la Timişoara flacăra revoluţiei din decembrie 1989. În faţa Catedralei Mitropolitane s-a adunat mulţimea. Din acest oraş aflat între Dunăre şi Carpaţi a început altă numărătoare a istoriei româneşti.

Şi astăzi, când priveşti oraşul, te gândeşti cum anume sunt făcuţi oamenii lui, moştenitorii unui asemenea trecut. Şi dacă intri într-una dintre case, nu trebuie să întrebi nimic. Trebuie doar să vezi cum arată casa şi cum arată stăpânul ei.

Am intrat în casa sculptorului Peter Jecza. A dăruit-o lumii încă de pe acum. Se consideră locuitor vremelnic al ei. Fundaţia Triade adăposteşte sculpturile lui Peter Jecza, se bucură de managementul soţiei lui, îl formează pe fiul lor. Triada – o familie timişoreană, nucleul oricărei lumi. Am putea vorbi despre Casa Guggenheim de la Veneţia şi despre câte alte case. Dar aici e altceva. Este casa vie a unei familii care stă seara şi bea vin din strugurii pe care, cândva, i-au văzut aici romanii. Bea vin şi priveşte, pe înserat, conturul a toate câte le-au făcut ei singuri, cu mâinile şi cu sufletul lor.

3.1.8. Turnu Severin

Pământul acesta îngust dintre ape şi munți a fost locuit dintotdeauna. Unde vedeţi acum cetăţi şi insule, case şi blocuri din beton şi sticlă, a fost cândva un platou abia ieşit din Marea Sarmatică. Aici trăiau dinozauri. Sunt urme de locuire stabilă de acum 50000 de ani (Neanderthalieni). Pe urmă, târziu, în lungul fluviului abia desenat, s-au rostuit drumurile încrucişate ale seminţiei oamenilor şi s-a ridicat o cetate.

O fortificație a fost mai târziu ridicată pe insula Ada Kaleh, azi dispărută, de Eugeniu de Savoia, generalul vienez care va smulge Belgradul Islamului la 1717 şi va apăra aici, la Porţile de Fier, hotarul creştinătăţii întregi. Era şi el urmaş al Romei şi venise la

fruntarii să apere moştenirea cea mai de preţ a latinităţii: civilizaţia ei, un fel de a fi şi de a exista. Venise la Castrum Severini, cunoscut după faima lui Apolodor din Damasc, cel care ridicase, în anul 103, faimosul pod peste Dunăre. Capătul de pe malul nostru se afla la 20 de metri deasupra apelor, avea arcade largi de 33 de metri una, din bârne solide, de stejar dacic, îmbinate între ele fără nici un cui. Peste timp, poate generalul austriac îşi va fi apărat doar noul său imperiu, hotar de răsărit al unei Europe timpurii, dar ştia că romanii veniseră demult în ţara dacilor liberi să ia cetatea Drobeta, ştia că pe aici trecuseră avarii şi că în drumul lor aşezase pe Dunăre Bizanţul, în veacul al XII-lea, cetatea cu numele Theodora. Ştia că aici fusese Banatul Severinului, o ţară rotundă şi mândră de moştenirea ei. Ştia că numele împăratului Septimius Severus rămăsese din veac în veac. Dar mai ales ştia cauza atâtor bătălii: era vorba despre apărarea fluviului care străbătea Europa, marea cale de ape a continentului, era vorba despre Poarta lui de Fier, cheia de trecere şi control spre întinsele orizonturi de ape ale mării, spre uriaşul şi necunoscutul Orient. Avanpostul Mediteranei. Povestea oraşului a fost dintotdeauna povestea celor care ascundeau cheia porţilor lui fermecate.

Câte cetăţi de-a lungul marelui fluviu! Şi doar aici, la Severin, câte bătălii… Toate acestea n-au fost însă doar lupte, ci chiar felul în care s-a format identitatea locului. Reacţia cea mai puternică a riveranilor, conştiinţa apartenenţei lor la un loc geografic şi la o naţiune, apare în Evul Mediu românesc. După fortificaţiile Timişoarei, Iancu de Hunedoara, care visa o nouă Dacia Magna ca patrie a tuturor românilor, a fortificat şi Porţile de Fier. Venea pe urmele marelui Mircea, domnul cruciat, care luptase la Nicopole. Peste timp, lor le-a urmat generaţia paşoptistă, aceea a unificatorilor şi a formatorilor spiritului naţional – la noi ca și în toate ţările Europei. În sfârşit, strânsă în jurul drapelului tricolor, lumea Severinului s-a alăturat definitiv spiritului românesc. Locul acesta a născut propriile lui valori, pe care le-a dăruit ţării şi lumii. Au fost filosofi, matematicieni, ingineri, artişti. Ochiul şi mintea fiinţei omeneşti s-au format deopotrivă în faţa întinselor oglinzi de apă şi a stâncilor abrupte, gândul prezentului a continuat să rotunjească puterea istoriei venită din adâncurile vremii.

Barajul care uneşte acum malurile, cu o şosea lată deasupra, este şi el un răspuns la toate întâmplările, câte vor fi fost, dintre Cazane şi Porţile de Fier. Sistemul Hidroenergetic şi de Navigaţie a făcut să dispară 60.000 de specii de plante şi vietăţi. Un ecosistem schimbat. Totul se află inventariat şi numit la Muzeul Porţilor de Fier din oraş. Rezultatul a meritat oare atâta necruţătoare înaintare a omului în lumile paralele ale planetei? Şoseaua se află la 40 de metri deasupra valurilor, adică încă 20 peste înălţimea podului lui Apolodor din Damasc. Sistemul Hidroenergetic, care a aniversat nu de mult 30 de ani de existenţă, a produs, de la darea în folosinţă şi a Porţilor de Fier II, 10 miliarde de kilowaţi/oră anual, adică tot necesarul României pe cinci ani. Retehnologizarea demarată în 1999 va micşora pierderile, iar ecluza şi sistemul hidroenergetic vor fi integrate prin comenzi computerizate, cu mai multe centre de comandă. Rotoarele de Krivoi Rog, statoarele uriaşe sunt controlate de mecanisme fine şi exacte, produse în Elveţia. Software-ul este furnizat de Universitatea din Craiova. Practic, împreună cu Politehnica Timişoara, cele două unităţi de învăţământ au realizat software-ul pentru

cel mai important sistem de control energetic şi de comunicaţii al sud-vestului ţării. E mult, e puţin?

Nici chiar Constantin Piliuţă, care a pus o lucrare cinetică, în 1972, pe peretele sălii turbinelor, lucrare numită *Valurile Dunării*, nu-şi închipuia care va fi devenirea reală, în timp, a valurilor marelui fluviu. Între Amsterdam şi Volga nu mai există un astfel de sistem. Pe întregul curs al Dunării nu mai există alte Porţi de Fier, nu mai există o centrală care să poată asigura ea singură a şasea parte din energia necesară unui întreg popor. Senzorii aflaţi în apele Dunării arată în orice clipă nivelul şi perspectivele apei. Ecluza corectează surplusul datorat inundaţiilor sau lipsurile datorate secetei, opreşte deşeurile aflate pe apă, ecologizează tot parcursul Dunării de Jos.
Prin aceste ecluze au trecut 200.000 de convoaie. Până în prezent au fost cam 40.000 de cicluri de ecluzare. E mult? E puţin? Vă lăsăm să vă gândiţi. Adunţi trecutul, prezentul şi viitorul. Este darul pe care România îl face Uniunii Europene. Turnu Severin, un oraş de 120.000 de oameni, este o sinteză de timpi. Trecutul l-a făcut să-şi edifice prezentul şi de locuitorii lui depinde viitorul oraşului.

Sediul companiei Porţile de Fier are în faţă statuia lui Decebal. Proiectul oraşului actual aparţine arhitectului francez Xavier Villacrosse, cel care a devenit bucureştean şi român prin adopţie, autorul pasajului Villacrosse din Bucureşti. Primele planuri sunt datate 1830. Apoi marele edificator care a fost Carol I a ridicat Turnul de apă, şcolile (de fete și de băieți), Hala Mare, astăzi fac parte din patrimoniul urbei. Pe lângă vechile case pescăreşti au apărut casele negustorilor şi ale proprietarilor de nave. Vechile drumuri ale antichităţii au căpătat o nouă strălucire.

Odată ajunşi în portul turistic, gata de plecare, mai aruncăm o ultimă privire oraşului unde copiii aleargă nestingheriţi, între fântâna cinetică şi teatru, venind de pe toate străzile lui, vechi şi noi, cu cercuri, cu mingea sau cu bicicletele. Ei sunt cei care, mâine, vor duce mai departe numele lui Severus şi amintirea turnurilor Bizanţului, după cum vor duce şi gândul celor care aşează astăzi la Porţile de Fier tehnologii de ultimă oră.

3.1.9. Pe Dunărea de Jos…

Iată Dunărea la Baziaş, locul unde este graniţa a trei ţări: România, Serbia şi Ungaria. Este cel mai lung fluviu al Europei: 2850 de Km. Ultima treime din acest parcurs udă pământul românesc, despărţindu-l de Serbia, apoi de Bulgaria. În sfârşit, fluviul înaintează către Marea Neagră separând Câmpia Română de Dobrogea şi alcătuind cea mai mare deltă a acestui continent. Aici, la Baziaş, apa are aproape doi km. lățime. Nimic nu vesteşte, pe oglinda ei calmă, strânsoarea Cazanelor, nici marea Poartă de control continental dintre munţii Carpaţi şi Balcani, numită Porţile de Fier şi nici profunzimea în timp şi întinderea în spaţiu a interesului pentru aceste locuri.

Cândva, pe aici au trecut spre sud popoarele mării. Până aici a ajuns apoi ţara dacilor liberi. Pe urmă cohortele Imperiului Roman. Apoi oştenii lui Iancu de Hunedoara. Apoi

constructorii de cetăţi fortificate trimişi de Eugeniu de Savoia. Apoi Imperiul Austro-Ungar și cel Rus. Nici mişcarea de la sud spre nord n-a fost mai puţin intensă: indoeuropenii, popoarele migratoare, grecii colonizatori, Alexandru Macedon, creştinismul timpuriu, mesagerii ortodoxiei Chiril şi Metodiu, Imperiul Otoman. Aşa cum apa se ciocneşte de munţi, aici s-au ciocnit între ele civilizaţii şi lumi. Puţin mai sus de Dunăre, Ţara Haţegului, datează din vremea dinozaurilor. Şi tot de atunci, puţin mai jos de fluviu, rădăcina de piatră a Munţilor Măcinului.

Călătoria noastră începe doar la Baziaş, locul împământenirii Dunării în România, dar continuă printre simboluri a căror rezonanţă apa o primeşte de departe, din timp şi-o amplifică dăruind tuturor iubitorilor de poveşti, de oriunde şi de oricând, ceva mai de preţ decât imaginea şi decât sunetul: fluviul ne face parte a sensului de mişcare a lumii în care trăim.

Orşova, 17.000 de locuitori. Numele dat de romani acestui loc: Dierna. Lacul de acumulare al Porţilor de Fier a dus la strămutarea oraşului după 1965. Nimic n-a mai rămas din Orşova veche. Doar că, un cunoscut sculptor bănăţean din Timişoara, Peter Jecza, a edificat aici, în 1975, o bisericuţă catolică, memorial simbolic al vechii Orşove, insolită şi astăzi prin liniile ei moderne.

Ne îndreptăm apoi către Turnu Severin, poate cel mai important loc de pe tot cursul fluviului. Aici se termină Dunărea de Mijloc şi începe Dunărea de Jos. Un loc strategic şi românesc. Apolodor din Damasc, arhitectul și confidentul împăratului Traian, venit de pe pâmîntul vechii Mesopotamii, a aruncat peste Dunăre cel mai lung pod al antichităţii. Acelaşi Apolodor a ridicat la Roma Columna lui Traian, semn, până astăzi, al războaielor cu dacii. Cu picioare din blocuri de piatră şi armătura din lemn de stejar articulat numai prin îmbinări sub diverse unghiuri, podul a rezistat tuturor intemperiilor şi imperiilor. Capetele se mai văd, iar pe fundul apei sunt conservate încă bârnele din stejarii dacici, impregnate cu bitum, după vechiul meșteșug al tuturor tracilor. Aici credeau romanii că vor putea ţine piept năvălirilor barbare. Şi de aici a plecat împăratul Traian în ultima aventură a vieţii: cucerirea Petrei şi stabilirea celui mai răsăritean punct atins vreodată de Imperiul Roman: deşertul Iordaniei.

Nici Evul Mediu n-a fost mai sărac în evenimente. Aici a ridicat Iancu de Hunedoara, după cetatea Timişoarei, o cetate de veghe la Porţile de Fier. Făcea asta în vreme ce, sfătuit de Ştefan cel Mare al Moldovei, îl impunea domn în Ţara Românească pe Vlad Ţepeş. Pe insula Banului se află, adusă de la Ada Kaleh, şi cetatea de tip Vauban a lui Eugeniu de Savoia. După măsura fortificării Dunării pricepem ce speranţă însemna ea pentru liniştea Europei, devenită ţintă a Imperiului Otoman. Între timp, Ada Kaleh doarme sub apele lacului de acumulare, iar vechile cetăţi se topesc sub vremuri.

Numeroase oraşe mici se oglindesc în apele Dunării şi am ales, dintre toate, Giurgiul, unde Podul Prieteniei leagă malul românesc de Ruse, în Bulgaria. Lângă el, un alt pod, funcțional și azi, ridicat de Anghel Saligny. Giurgiu e un vechi loc de vamă. Aici a ridicat Mircea cel Bătrân prima fortificaţie dunăreană, cucerită de turci şi făcută raia vreme de 400 de ani. Dacii, romanii, marile migraţii, lăsau astfel loc Orientului cel mai pur.

Cu amintirea parfumului oriental al Giurgiului plecăm către Brăila, şi ea fostă raia vreme de 300 de ani. Pe Insula Mare a Brăilei poți face, la mal, un foc de tabără, unde frigi peștele abia prins cu undița subțire. Către apusul soarelui ne oprim ne oprim și noi acolo să cinstim cum se cuvine numele atâtor generaţii de pescari şi de oameni din Câmpia Română ce vor fi trăit încredinţând Dunării, pentru viitorime, în seri ca aceasta, dorul lor de libertate. Dorul unui întreg neam. Privim apoi oraşul de departe, de pe apă. Ascunşi de întunericul nopţii calde, ne amintim că Brăila, ca şi Giurgiul, a devenit oraş liber abia după războiul ruso-turc încheiat în 1829, cu Pacea de la Adrianopole. Ne amintim că aici au venit, de la sud de fluviu, numeroși refugiați din calea islamizării, aromâni și meglenoromâni. Vorbeau grecește, li s-a spus greci. Şi astăzi prin portul Brăila trec tot felul de mărfuri. De aici începe Dunărea Maritimă.

Depozitele de grâne construite de Anghel Saligny, autor şi al podului de la Cernavodă peste Dunăre, datează de la sfârşitul veacului al XIX-lea şi sunt încă funcţionale. Fac parte din patrimoniul UNESCO. Tot finele de veac al arhitecturii brăilene ar merita poate reevaluat: ceasul devenit simbol al oraşului, teatrul apărut la 1850, din îndemnul actriţei Fanny Tardini, muzeul, şcolile, clădiri ridicate de celebrii arhitecţi Petre Antonescu şi Ion Mincu.

Toleranţa între religii şi oameni de toate naţionalităţile, în numele prosperităţii tuturor, erau cuvântul de ordine. Aceea a fost epoca de glorie a oraşului. Făurirea României moderne, după Unirea Principatelor, dar mai ales după venirea lui Carol I, au produs la Brăila un adevărat reviriment. Aici veneau grânele pentru export din toată Câmpia Română, ca şi din zona confluenţei Siretului cu Dunărea. Aici veneau produsele industriale de la Reșița, veneau cărbunii. Aici a funcţionat, aproape un veac, Comisiunea Europeană a Dunării.

Istoria contemporană a Brăilei a vrut să-i sporească vechea glorie. Fântâna cinetică, asemănătoare cu aceea din Turnu Severin, face parte din marele proiect unificator şi nivelator al socialismului. O vastă horă de fântâni cu închipuite păsări măiestre stil Brâncuşi urmează traseul oraşelor dunărene. Era o viziune urbanistică unificatoare, un simbol al Dunării românești. Arhitectura contemporană a Brăilei a fost devenirea socialistă a Bauhausului, confruntată cu stilul stalinist neo-baroc, de origine orientală. O nouă ciocnire de mentalităţi ajunsă la frontiera marelui fluviu. O nouă bătălie pentru porţile lui. Şi o nouă provocare pentru păstrarea identităţii româneşti.

La nici 20 de km. distanţă de Brăila, oraşul Galaţi împărtăşeşte aceeaşi istorie veche, dar ne etalează cu totul alt chip, ieşit dintr-o voinţă fără seamăn de a impune lumii spiritul constructiv al acestui neam. Altfel decât Porţile de Fier, Galaţiul este şi el o barieră. Ridicat lângă cetatea dacică şi apoi romană de la Barboşi, ţine să arate nu trecutul, ci prezentul şi viitorul. O gândire strict pozitivă asupra economiei domină oamenii acestui oraş. După Damen Shipyards am văzut SIDEX, alt mare simbol al oraşului. Suprafaţa portului care alimentează Galaţiul are 28 de hectare. Retehnologizarea s-a făcut după 1990. La SIDEX vin nave maritime de peste 13.000 de tone, banda trasportoare are mai mult de un km. lungime, din cală sunt alimentate direct cuptoarele, iar suprafaţa construită a Combinatului are 1.600 de hectare. Are 6 laminoare - la cald

şi la rece - pentru oţel, 26 de cuptoare şi o instalaţie de zincare. Se produce tablă de toate grosimile, dar mai ales pentru nave. În aproximativ 40 de secunde iese un sul de tablă. SIDEX Galaţi este membru asociat al EUROFER, cea mai mare organizaţie europeană a producătorilor de oţel. De pe banda transportoare sulurile de tablă merg direct la zincare. Răcirea se face în curenţi de aer rece, până sus. Efortul de retehnologizare la SIDEX, ca şi la Porţile de Fier, a cuprins aceşti ultimi zece ani. Ca şi Porţile de Fier şi Damen, SIDEX-ul a fost retehnologizat cu softuri lucrate de universităţile şi institutele româneşti, în principal de la Craiova. Trecem pe lângă zona liberă şi ne grăbim să prindem bacul care ne va duce pe celălalt mal al Dunării, de unde vom pleca la Tulcea.

Cândva, la Tulcea fluviul despărţea Dacia Magna de Scytia Minor. O diversitate care s-a păstrat în timp. Naţionalităţi, religii, un efort unitar de a obţine, la 1877, independenţa întregii ţări. Dar românii îl moşteneau pe omul de la Hamangia, venit din neolitic, cultura de la Cernavodă, de la Cucuteni, de la Gumelniţa, pe geto-daci. Oraşul s-a construit raportându-se mereu la marele său trecut și la marele fluviu spre a închipui cea mai inedită sinteză dintre mentalitatea orientală şi cea europeană.

Tulcenii s-au considerat totdeauna cheia de boltă a Dunării de Jos. Şi temeiurile lor veneau de foarte departe, din trecut. Toată civilizaţia romană a locului dovedeşte faptul că moştenea cultura neolitică, unitară până la Petra, îi moștenea pe traci – aici fusese hotarul marelui Regat al Odrisiei – şi pe geți. Echilibrul roman a fost tulburat de toate aceste influenţe. Forme ciudate, pline de mişcare, strugurele, rămas până astăzi la români motiv cultural fundamental, se combinau în castrele romane care străjuiau aceste părţi de lume unde Dunărea s-a numit Istros, amestecându-și formele ca într-un un creuzet unde s-au topit şi s-au stins toate lumile vechi, anunţând apariţia marelui motiv unificator al planetei care a însemnat creştinismul. Timpuriu, în veacul al II-lea, la hotarul dintre lumea greacă, cea romană şi cea tracică, s-a desenat aici, pe locurile unde începea delta Dunării, semnul de hotar între dispariţia antichităţii şi apariţia Bizanţului creştin. Bisericuţele de cretă săpate în veacul al doilea şi al treilea în dealul de la Basarabi trebuie văzute. Acolo se înșiră cuminți cruci, rune, alfa și omega și toate povestesc despre Marele Drum al Chihlimbarului dintre varegi (vikingi) și greci.

Morminte de incineraţie, cruci păstrate prin timp din veacul al VI-lea fac profilul întunecat al acestui golf mic, unde viaţa îşi acumula noi temeiuri şi noi tipare de locuire. Poţi admira o cristelniţă creştină din lut ars datând din secolul al IX-lea, găsită la Niculiţel. Încet, slova latină unde se povestea încă despre bătălia lui Carol Robert de Anjou cu Basarab I-ul, la 1330, a fost înlocuită de icoana creştină, de slavonia venită la gurile Dunării dinspre nord şi aţintită către marele Bizanţ. Refugiații creștini ai marelui spațiu rus, staroverii, și-au găsit și ei adăpost tot aici. La frontiera dintre pravoslavinicii ruşi şi Bizanţ s-au ivit apoi otomanii şi semnul semilunii s-a înstăpânit pe aceste locuri. Calea mişcătoare a Dunării a dus mai departe povestea oamenilor şi a locurilor. Pământuri noi şi oameni deosebiţi ieşeau la hotarul acesta mereu schimbător, dintre ape şi uscat. Plauri, grinduri, canale, gârle, sahanale, lacuri, bălţi, japşe, păienjeniş de ape şi de pământuri noi, de peşti, de păsări, de lupi, de animale mici, de sărături şi de lagune, de

zăvoaie şi de păduri, forme cu toatele de apărare a lumii de aici prin ea însăşi, de conservare a firii locului, iată cum ni se anunţă Sulina, cel mai nou pământ românesc.

Cinci mile marine despart farul vechi de farul nou, adică de vărsarea de astăzi a Dunării în mare. Le parcurgem împreună cu marinarii din Sulina. Simţim mirosul sărat al apelor mării şi privim cargoul panamez plecat de la SIDEX navigând pe Marea cea Mare, acolo unde se topesc valurile felurite ale marelui fluviu. Acolo unde ele se vor topi întotdeauna.

3.1.10. În Dobrogea…
(voce Dinu Ianculescu)

Aici, la traversarea Dunării, începe Dobrogea, pământ vechi, numit odinioară Scythia Minor, aflat între apele fluviului şi ale Mării Negre, plin de semnele civilizaţiilor vechi. Aici au fost Munţii Hercinici, ieşiţi din Marea Sarmatică. Acum doar apa şi vântul mai numără mileniile trecute. Inginerul Anghel Saligny a construit, la sfârşitul veacului al XIX-lea, odată cu intrarea definitivă a acestui spaţiu între hotarele României, podul cel mai solid care uneşte Dobrogea cu ţara. Alte poduri vor traversa apoi Dunărea, dar el singur e semnul că Dobrogea, acest dreptunghi arid, larg de 80 de km şi lung de 200, s-a întors la unitatea de civilizaţie a pământurilor locuite cândva de geto-daci.

Statuia lui Anghel Saligny, aşezată la hotarul dintre mare şi uscat, veghează Constanţa modernă. El a edificat acest mare port maritim românesc, puntea de legătură a Dunării cu ţara, porturile şi depozitele Galaţiului, Brăilei şi Giurgiului. Marea Unire a adus Dunărea şi Dobrogea (la care se adăugase Cadrilaterul) în centrul atenţiei politicii economice româneşti. Mulţimea de religii, de oameni, de obiceiuri, de straturi de civilizaţie, fac din Constanţa nu doar principala poartă maritimă a ţării, al doilea oraş ca mărime după capitală, ci şi cel mai îndreptăţit dintre oraşele româneşti, care, în numele marelui său trecut, să trimită viitorului mesajul deplin al semnificaţiei europene a lumii româneşti. În anii aceştia hotărâtori pentru deschiderile către lume ale Estului, acest oraş românesc aminteşte încă de faptul că aici a fost şi a rămas piatra de hotar a romanităţii, adică a unui tip anume de civilizaţie.

Nu întâmplător aici l-a deportat Octavian August pe cel mai modern poet al Antichităţii, Publius Ovidius Naso, acela care ameninţa – prin cartea premonitorie a *Metamorfozelor*, despre apariţia vieţii pe Pământ – să dinamiteze toate credinţele antice şi să deschidă hotarele Imperiului pentru abia bănuitul creştinism. Născut la Sulmona, cetate fondată de coloni frigieni (deci traci), a fost trimis de latini undeva, pe pământul etern al strămoșilor lui. Şi tot aici, în Scythia Minor, după cum atestă numeroase mărturii de civilizaţie, a fost limesul romanităţii. Încă înainte de războaiele lui Traian cu Decebal, aici au venit dinspre sud, după ce cuceriseră Dacia Magna, cohortele romane spre a-şi sprijini hotarul pe marginea de netrecut a fluviului şi spre a fortifica, la gurile lui, puncte de sprijin în calea necunoscuţilor năvălitori din Asia.

Aceeaşi şi nu exact aceeaşi fusese politica dacilor liberi. Ei zidiseră pe pământul acesta cetăţi capabile să asimileze marile influenţe culturale ale lumilor vechi. Zvastica, semn al roţii vieţii, venită din Ţara Melluha, India de azi, semne din Sumer şi Babilon, apoi de la perşii lui Darius ori macedonenii marelui Alexandru, semnele Medeeii şi ale lui Iason, toate s-au întipărit în pietrele acestor locuri, au devenit parte a acestei ţări de piatră şi de ape, unde cândva fuseseră Munţii Hercinici şi Marea Sarmatică.

Oamenii acestor locuri aveau înţelepciunea şarpelui şi blândeţea căprioarei, după cum au rămas până astăzi încrustate în alcătuirea şarpelui Glykon din anticul Tomis (simbol al unei mari dizidențe religioase fondate de tracul Abonoteichos în amintirea neamurilor care ieșiseră direct din Marele Potop povestit de Ghilgameș). Zeiţa Fortuna, ca şi zeul Pontos au vegheat cetatea Tomis, ridicată de Milet cu şapte veacuri înainte de Hristos, pe locul unde gânditorul de la Hamangia privise orizontul de ape cu treizeci de mii de ani mai devreme.

Aici, la încrucişarea dintre fabulosul Orient, vechile civilizaţii ale Mediteranei şi încă depărtata Europă, era marea bursă de mărfuri a lumii antice. Pe mozaicul de 2000 de metri pătraţi al agorei din Tomis, pe alba insulă Leuke (Insula Șerpilor) unde se fugiseră și troieni înfrânți de greci (Achile a fost îngropat aici), vor fi venit mătăsuri şi porţelanuri chinezeşti pe calea îngustă a Petrei spre Britania, ori ierburi de leac trimise de pe Nil în numele zeiţei Isis până departe, către cetăţile dacilor liberi din Carpaţii de Nord. Unitatea culturală a lumii vechi se păstrează în lentila Tomisului prin repere care moştenesc deopotrivă împrumuturi venite din depărtări, ca şi foarte vechi axe formative ale locului, venite prin timp încă din Paleolitic.

Capidava, Sucidava, Dinogeţia, nume de cetăţi dacice pe care grecii, rămaşi la ţărmuri fiindcă făceau doar navigaţie de cabotaj, nu le-au atins, dar pe care oştile romane le vor fi cucerit una câte una. Au existat două feluri de abordare ale acestui spaţiu: cel grecesc şi cel roman. Grecii au ridicat porturi comerciale în lungul coastei şi n-au pătruns niciodată în profunzimea spaţiilor de locuire ale altor populaţii. Histria a avut 70 de hectare, era uriaşă pentru lumea antică, se afla într-un golf ferit şi supraveghea nu uscatul din spate, acela de unde chiar triburile greceşti coborâseră cândva către peninsulă, ci pe acela de dincolo de ape, de unde veniseră mezii şi parţii, ori alţi năvălitori timpurii trecuţi de marea Poartă de Fier a Asiei, dintre Caucaz şi Caspica, spre Africa şi Europa. Din această convieţuire marginală şi deschisă către mare s-a făurit un tip de umanitate apt să primească mai uşor influenţe diverse, să se schimbe spre a supravieţui şi să numească identitate chiar această mare putere de cuprindere a unor largi orizonturi culturale. În Dobrogea oamenii sunt statornici, deschişi, iubitori de frumos.

Aceasta a fost lumea pe care romanii au încercat s-o facă după chipul şi asemănarea lor. Nu fără a întâmpina o rezistenţă uriaşă. La Adamclisi au pierit aproape patru mii de romani. O cifră uriaşă pentru o bătălie antică. Monumentul ridicat în amintirea lor este şi astăzi mărturia spiritului de rezistenţă al acestor locuri. Aici, în inima de piatră a Dobrogei, a fost împlântat vulturul roman. Şi aici poetul Ovidiu şi-a plâns singurătatea, fără să bănuiască poate că veacurile îl vor venera ca pe un înainte mergător al unui

întreg neam de oameni. Fuseseră demult culturile de Hamangia, Gumelniţa, Boian, Cernavodă, fuseseră tracii, geţii şi dacii, trecuseră apoi perşii, macedonenii, grecii şi fiecare lăsase urma lui pe pământ ori în inima oamenilor. Dar numai disciplina romană a născut un popor nou pe locul Mării Sarmatice. Şi numai îndelungata convieţuire la Pontul Euxin a grecilor cu neamurile Sciţiei a adus Bizanţul şi creştinătatea atât de aproape şi de timpuriu pe aceste locuri aflate între hotarul Dunării şi acela al mării.
Atunci, în veacul al IV-lea, a devenit Tomisul Constanţa, după numele surorii împăratului Constantin cel Mare. Poate nicăieri în Europa nu mai există atât de multe dovezi de martiri creştini încă din veacurile III-X după Hristos. Aici, în Dobrogea, s-a născut şi s-a format Sfântul Cassian, ajuns apoi la Constantinopol (unde l-a apărat pe marele Ioan Gură de Aur) şi de acolo la Marsilia.

Aici se întâlnea vechiul Drum al Mătăsii venit din China cu Drumul Chihlimbarului, venit de la vikingi. Apoi Europa Evului Mediu timpuriu şi-a trimis către noi primii navigatori. Era urmarea marii schisme dintre ortodocşi şi creştini din veacul al XI-lea, când cruciaţii apuseni cucereau Constantinopolul şi, ca urmare, genovezii (liguri ca neam, la origini iliro-traci) căpătau monopolul comerţului pe Marea Neagră, adică Mar Maggiore. În Crimeea, la gurile Nistrului, în Cetatea Albă, Cetatea de Baltă, la Constanţa apar faruri şi contoare genoveze. Din nou acest spaţiu comunică liber, prin Mediterana, cu restul lumii. Mircea cel Bătrân îşi întinde domnia până la Marea cea Mare, construieşte corăbii (adică „pânzare”) şi încheie acorduri comerciale cu genovezii. Marile drumuri de uscat ale Europei sunt focalizate către porţile maritime ale Dobrogei. Drumul Liovului din Polonia, al Pestei din Ungaria, al Bălgradului (Alba Iulia), Sibiului şi Braşovului din Transilvania sunt adevărate săgeţi aţintite către Constanţa. Dunărea, pe de altă parte, aduce mărfuri de la Viena, Belgrad şi Varna, de la Orşova, Turnu Severin, Giurgiu, Brăila, Galaţi şi Tulcea spre a le descărca pe ţărmul pietros al Constanţei. Viaţa Europei şi a Sciţiei părea să se aşeze în tipare stabile. Dar o nouă putere se contura la porţile continentului după căderea Constantinopolului în veacul al XV-lea: otomanii. Şi pentru ei limesul însemna Dunărea. Un hotar de atins, de fortificat, de ţinut. Un ochi privind către restul continentului european. Un fir subţire de speranţă: ambele ţări române îşi plătesc tributul prin băncile venețiene. O iluzie a vechilor libertăţi. În veacul al XV-lea, Iancu de Hunedoara, venit de peste munţi, avea să-şi dea viaţa nu departe de aici, la Varna, apărând marile drumuri europene.

Pe dealurile Dobrogei apar cetăţi otomane. Enisala a vegheat rădăcina de piatră a Munţilor Hercinici ca semn al tentativei otomane de a se împământeni pe aceste locuri. În porturile Pontului Euxin poposesc acum galerele cu flamura verde a Profetului. Oraşul se numea Küstendie, semnul unui nou hotar între imperii, locul pentru care aveau să se poarte noi bătălii.

Dar în lentila Dobrogei, luminată de soarele tuturor trecerilor, timpul urma să ardă iluziile otomane. După 1853, dar mai ales după 1878, ei au părăsit Europa şi zeii vechilor seminţii s-au ivit din nou, dăruind farmecul lor nevăzut acestor locuri.

Dobrogea devenea, definitiv, un pământ românesc. O flotă românească prindea contur odată cu bricul Mircea, Anghel Saligny proiecta portul şi danele Constanţei,

construia podul peste Dunăre. Insula Mare a Brăilei era grânarul României Mici, prima cale ferată aducea mărfuri în port, întreaga ţară respira prin acest plămân dintre ape şi cer numit Constanţa.

Amintirea lui Mircea, primul domn român care-şi adjudecase acest teritoriu şi construise primele pânzare, mărturisindu-se deopotrivă urmaşul dacilor liberi ca şi al cuceritorilor romani, devenea un simbol. Prima navă românească de luptă avea să-i poarte numele. Carol I şi toată elita politicii româneşti a timpului s-au plecat în faţa acestui adevăr al trecutului. Toate marile întâmplări, din veac în veac, de la originile paleolitice până la ultimele lupte, deveniseră porţi ale trecerilor către cunoaşterea şi identitatea de sine, lumini prin timp şi prin suflet, repere.

În 1872 a apărut învăţământul naval românesc ca şcoală a flotilei. Se dezvoltau cultura şi artele. Profesorii acestei şcoli, care pregătea navigatori, ca şi specialişti în echipamente navale, erau ei înşişi marinari de cursă lungă, pictori, scriitori. Dimitrie Ştiubei, pofesor al Şcolii de Navigaţie numită azi Academia Navală Mircea cel Bătrân, ca şi Victor Vlad Delamarina ori Jean Bart sunt doar cele mai cunoscute exemple. Ei au proiectat pentru generaţiile viitoare nu doar ştiinţa de a naviga, ci şi sufletul românesc: aspru, liber, blând, iubitor al trecutului, în stare să-şi făurească singur destinul, veşnic deschis viitorului. Astfel ne-a rămas întipărit spiritul Dobrogei, cândva, demult, misterioasa şi ademenitoarea Sciţie Mică și neamurile ei multe cutreierând aceste dealuri şi ape. Fiecare a adus acasă de pe mările şi oceanele lumii ceva din prezentul pe care-l trăia. Cu toţii au făcut din regiunea lor natală o parte integrantă a lumii. Marea Unire a găsit aceste locuri pregătite să primească mărfurile întregii Românii, să refacă marile drumuri comerciale ale continentului european. Noi şi noi generaţii au învăţat arta de a stăpâni mările şi i-au dăruit Constanţei ştiinţa, sufletul şi, până la urmă, vieţile lor.

Şcoala Flotilei, acreditată în 1954 ca Institut de învăţământ superior tehnic marin, se numeşte din 1990 Academia Navală Mircea cel Bătrân, după numele primului domn care a înfipt în Dobrogea drapelul cu vultur al românilor, devenit pentru totdeauna parte a drapelului românesc. Din 1973 Academia formează deopotrivă specialişti pentru Marina Militară şi Civilă, pregăteşte ofiţeri pentru navigaţie şi conducerea navei, specialişti în intervenţii, în hidrografie, echipamente navale, electromecanică navală. După 1989 a fost acreditată de Organizaţia Maritimă Internaţională. Programele ei se desfăşoară în acord cu ale tuturor membrilor acestei organizaţii. Dintre toate înaltele şcoli româneşti, aceasta e unica desemnată să formeze navigatori de înaltă clasă.

Aici, pe faleza Cazinoului din Constanţa, a venit către finele veacului al XIX-lea Eminescu să se închine pe sine însuşi marilor ape ale trecutului, spre deplină contopire cu întregul planetar. Va fi văzut geamia, vechile biserici, Tomisul, statuia lui Ovidiu, portul început de Saligny. De dincolo de oglinzile apelor, marele poet, ca şi toţi aceia de dinaintea lui, nenumărate seminţii de oameni atraşi deopotrivă de ochiul albastru al mării ca şi de făptura vechilor civilizaţii ori de forţa acestui punct de sprijin continental, toţi privesc încă şi astăzi, printre pânzele apei şi vremii, Constanţa modernă.

Vechea gară maritimă, edificată de acelaşi Anghel Saligny, adăposteşte până astăzi „cuibul reginei”, de unde privea regina Maria forfota portului. Portul vechi, finalizat de acelaşi Anghel Saligny, după un proiect iniţial al lui Hartley, din 1881, pe care au lucrat apoi Voisin şi Bey, în 1886, apoi Ion B. Cantacuzino, în 1892, Gh. Duca, în 1898, a fost completat în ultimele decenii ale veacului XX cu portul contemporan, de trei ori mai mare decât primul. Danele plutitoare, cheurile nesfârşite pot descărca 85 de milioane de tone de mărfuri pe an, în 82 de dane, din tancuri care pot avea 325.000 de tone dwt. fiecare. Depozitele portului cuprind peste 86.000 de containere, cu un total de adăpostire de aproape 700.000 de tone. Are o suprafaţă construită de 3650 de hectare. Capacităţi de folosit pentru cereale, fructe, lemn, minereu, textile, petrol, ciment, maşini diferite. Mari firme de navigaţie din Pireu, Istanbul, Maersk, Geneva, Londra, Haifa şi câte altele au aici filiale, duc şi aduc mărfuri. Şantierul naval construieşte nave maritime de până la 200.000 de tone. Terminale de cale ferată, şosele şi, nu departe, aeroportul sunt căile de acces către port. Nu în ultimul rând, la capătul portului se deschide Canalul Dunăre – Marea Neagră, care, trecând prin Canalul Dunăre-Main-Rin, asigură o nouă axă comercială europeană: Rotterdam – Constanţa. Portul se întinde până la Agigea, ecluza terminală a Canalului dintre fluviu şi mare, proiectat în 1928 de inginerul Jean Stoenescu şi construit după 1975. Midia-Năvodari, ecluza mediană a Canalului, este şi unul dintre porturile satelit ale Constanţei. Iar prima ecluză se află lângă podul nou de la Cernavodă, datat 1986.

3.2. Dialog

3.2.1. Istorie

3.2.1.1. Gheorghe Papuc, director la Muzeul de Arheologie, Constanţa

Î. Prin ce este deosebit, ca preistorie şi ca istorie, spaţiul Dobrogei?

R. Pământul dintre Dunăre şi mare, Dobrogea zilelor noastre, are o istorie multimilenară. Cele mai vechi urme descoperite pe acest teritoriu sunt cele de la Mamaia sat, din Paleoliticul mijlociu. În perioada Neolitică sunt cunoscute culturile Hamangia şi Gumelniţa, care sunt specifice Dobrogei. Aici apar însă şi influenţe ale unor culturi din Câmpia Română sau Moldova. Treptat, aici apar geţii, strămoşii noştri, care au o istorie destul de zbuciumată, cu multe vicisitudini, legate de Imperiul Persan, apoi de Imperiul Macedonean, Imperiul Roman ş.a.m.d.

Dar să revenim la Constanţa zilelor noastre, anticul Tomis, o cetate veche de peste 2700 de ani. Numele cetăţii vine de la Tomoi probabil, acest pinten care intră în mare, fiind înfiinţată de milesieni în secolul al VI-lea î.H., după cum demonstrează mărturiile arheologice. Mă refer la săpăturile făcute de un colectiv atunci mai tânăr, conduse de regretatul Adrian Rădulescu, săpături efectuate în parcul Catedralei din Constanţa, singurele săpături sistematice de altfel, care au plecat de la straturile contemporane şi au ajuns până la nivelele greceşti, unde s- au descoperit bordeeale geţilor şi acele emisii monetare destinate de greci acestui spaţiu. Oraşul se dezvoltă încet în epoca grecească, în secolele VI, V, IV şi se măreşte puţin pe această peninsulă, cuprinzând şi zona pieţei Ovidiu din actuala Constanţa. Dovadă sunt descoperirile arheologice din zonă, şi anume morminte din epocile greacă şi elenistică. Şi atunci, ca şi acum, cei morţi nu stăteau împreună cu cei vii. Necropolele erau în afara cetăţii, deci ne ajută să conturăm limitele pe care le avea cetatea. Să nu uităm că la început de eră creştină aici a fost exilat unul din marii scriitori latini, Publius Ovidius Naso, pe care l-a trimis aici, la marginea Imperiului, împăratul Augustus. Poetul moare la Tomis, în anul 17. Opera sa e folosită de istorici ca veritabil izvor pentru a cunoaşte cât mai bine viaţa care se desfăşura zi de zi în această cetate milesiană. Ştim de la Ovidiu că apa era adusă de la mari distanţe, o purtau femeile pe cap, în amfore. Şi, de altfel, problema apei la Constanţa a fost rezolvată puţin înainte de primul război mondial de către unul din cei mai harnici primari pe care i-a avut acest municipiu, cu apa adusă tocmai de la Cernavodă. De ce? Pentru că apa din subsolul Constanţei este o apă salmastră. Vom reveni la această problemă a alimentării oraşului cu apă, deoarece sunt mari construcţii hidrotehnice pe care le vor face romanii într-o epocă ulterioară celei la care ne referim. În secolul II – III, Tomisul devine reşedinţă a acelei ligi formate din cinci cetăţi, numită Pentapolis, apoi Sextapolis, şase cetăţi. Şi este interesant că nu era reşedinţa provinciei, dar este locul unde guvernatorul roman îşi avea sediul. Deci creşte mult în importanţă. Creşterea cetăţii tomitane înseamnă nenorocirea altei colonii a Miletului. E vorba de Histria. Portul se nisipează, iar importanţa cetății scade în secolele II-III d.H. În această perioadă se ridică o serie de construcţii monumentale, iar în secolul al III-lea se edifică acest mozaic, care nu este altceva decât o agora, o piaţă. Alături de mozaic se afla o mare magazie. De altfel existau vreo unsprezece magazii care deserveau portul. Arheologii au găsit amfore cu vin, devenit peste veacuri gelatină. În antichitate nivelul mării era altul. Sigur, nivelul ei a crescut cu cel puţin patru metri în 2000 de ani. Ştim că sub oraş există o serie de galerii, de subterane, uniii le-au numit catacombe. Toate cetățile dacilor au avut astfel de subterane de comunicare cu Lumea de Dincolo. Dacii și tracii excelau în așa ceva. Au fost găsite la sfârşitul celui de-al şaptelea deceniu al secolului trecut. Vasile Canarache, directorul de atunci al muzeului, voia să introducă în circuitul turistic o porţiune care se întindea de la edificiul cu mozaic la portul roman, deci pe sub statuia poetului. Târziu a fost descoperită semnificaţia acestor galerii, după ce au mai fost descoperite şi altele.

Din mormântul lui Ovidiu, Constanța

Galeriile acopereau o distanţă destul de mare, iar faptul că se aflau la o adâncime de 17 – 20 de metri demonstrază un lucru elementar: pe acolo circula apa, puntea dintre Lumi, și era nevoie de o pantă pentru ca apa să curgă spre oraş. Reţeaua de galerii de sub oraş e complicată, pentru că se adăugau mereu noi repere, galeriile erau săpate ocolind clădiri aflate deasupra. Dar, revenind, urna lui Ovidiu s-a găsit la una din porţile Tomisului de atunci[15]. E vorba de o poartă din secolul I. Cetatea se întindea atunci cam până în zona unde se află acum Biroul de Turism, deci cam la o sută de metri de muzeul nostru.

Î. Dar Tomisul n-a fost singura colonie a Miletului din Dobrogea.

R. Oraşele pontice Histria, Tomis, Callatis, intră sub stăpânire romană încă înainte de era noastră, iar teritoriul dobrogean ceva mai târziu, în secolul I era noastră, pe la anul ’60-’70. Frontiera devine Dunărea şi ea va fi consolidată ca margine a imperiului de către împăratul Traian, cel care a pus piatra de temelie a istoriei noastre, a românilor. Traian, născut undeva în Peninsula Hispanică, este foarte bine reprezentat în Dobrogea. Mă refer la monumentul de la Adamclisi. Acolo, în zona monumentului există un întreg complex. Există şi un tumul funerar şi un altar militar. Întrebarea este cu ce ocazie au fost construite aceste monumente pe dealul de la Adamclisi. În 101 a fost victoria lui Traian contra lui Decebal. Războiul a durat până către iarna anului 101-102. Moment în care regele dac recurge la o stratagemă extraordinară. Îşi aliază populaţii vecine de neam trac, triburile peonilor (care ajutaseră și Troia) şi caută să cadă în spatele armatelor romane undeva, în Peninsula Balcanică, la sudul Dobrogei. Manevra lui Decebal avea nevoie de ajutorul naturii. Dunărea trebuia trecută pe un pod de gheaţă. Dar iarna aceea a fost blândă şi Dunărea n-a îngheţat. În schimb oştile lui Traian s-au întors pe calea apei, pe Dunăre, adică într-un ritm alert, către Dobrogea. Aşa a avut loc bătălia de pe platoul de la Adamclisi, unde Traian înfrânge această coaliţie a dacilor cu vecinii lor. Dar costul este imens. Pe altarul militar care se ridică aici sunt peste 3800 de nume. Avem în vedere că armata romană era o armată de profesionişti, şi să pierzi 3800 de soldaţi, era greu de imaginat. Vă daţi seama ce încrâncenare a fost. De asemenea, piere unul din conducătorii armatei romane. Cine, nu ştim. Dar în acest loc se ridică un tumul funerar care îi e dedicat. Are 40 de metri lăţime, 10-15 metri înălţime, nu era făcut pentru un ostaş de rând. Iar în anul 105-106 începe construirea monumentului funerar care vine în continuarea războiului din 105-106 cu Decebal şi cu transformarea Daciei în provincie romană. Prin urmare, reprezentarea războaielor dacice o avem pe două monumente, unul la Adamclisi – eu cred că muzeul de la Adamclisi e unul din cele mai frumoase ale epocii romane – şi unul la Roma: Columna lui Traian. Mai mare glorie pentru înaintaşii noştri daci nu cred că există.

Î. Din ce provincie romană a făcut parte Dobrogea?

R. Provincia Moesia Inferior din care face parte Dobrogea, la finalul secolului al III-lea, sub împăratul Diocleţian, cunoaşte şi ea o serie de transformări, datorită măsurilor militare pe care le ia împăratul în această zonă dintre Dunăre şi mare. Este vorba de reorganizarea administrativă, iar noua provincie va purta numele de Scythia Minor, Sciţia Mică, având capitala la Tomis. Oraşul nostru devine capitala provinciei odată cu

mutarea capitalei Imperiului Roman de Răsărit la Constantinopol, iar creştinismul devine religie oficială. La Tomis apare la început un episcopat, care, treptat, va deveni episcopat de rang mitropolitan, iar din secolul al VI-lea mitropolie, căreia i se subordonau cele 14 scaune episcopale din teritoriu.

După venirea bulgarilor – hoardele lui Asparuh, pătrunse aici pe la 648 – provincia n-a cunoscut în nici un caz lipsa locuitorilor băştinaşi. Ba din contră. Ştim toţi că în secolele al VII-lea, al VIII-lea, al IX-lea sunt urme arheologice. La marginea oraşului am găsit urme din secolul al X-lea. Dar atunci apar în toată Dobrogea urme ale epocii feudale timpurii. Nu departe de Constanţa, în dealurile de cretă de la Murfatlar, au fost descoperite, în 1956, 6 bisericuţe săpate ca mici peșteri, 6 paraclisuri cum le spunem, ale unor călugări care au vieţuit aici.

Se pare că în 971 Dobrogea intră din nou sub dominaţia Bizanțului, care îi liniştise pe bulgari, iar viaţa religioasă, centrul religios, pleacă de la Tomis la Durostorum, actuala Silistra, pe locurile fostului mare regat tracic al Odrisiei, unde se înfiinţează un scaun mitropolitan care ţinea direct de Patriarhatul de la Constantinopol. Având în vedere faptul că în apropiere se afla şi Biserica bulgară, este clar că împăratul bizantin ştia ce populaţie are în teritoriu. Faptul că nu subordona zona aceasta Bisericii bulgare demonstrează că exista o populaţie nebulgară majoritară în secolele IX-X.

Revenim la bisericuţele de la Basarabi. Avem şi un an sgrafitat pe una din bisercuţe, e vorba de 998 sau 992, deci aceste bisericuţe au funcţionat în această perioadă. Erau lăcașuri ale unor călugări, erau foarte mici, aveau doi metri lăţime pe trei, patru, cinci metri lungime şi vreo doi metri şi ceva înălţime. Sunt inscripţii în glagolitică, în slavă, în greacă, avem chiar şi rune, deoarece locul era în lungul Drumului Chihlimbarului, drumul de la varegi la greci. Şi găsim în bisericuţele de la Murfatlar şi reprezentări necreştine, se pare dintr-o perioadă când fuseseră abandonate. Sunt reprezentaţi cai, nişte corăbii, pe care specialiştii le-au legat tocmai de aceşti varegi care veneau cu chihlimbarul spre Grecia. Dar bisericuţele de la Murfatlar mai au o componentă alăturată lor, e vorba de cariera de exploatare a pietrei, a cretei de acolo, destul de bine păstrată datorită unei construcţii de beton din 1976, când a fost desfiinţată Direcţia Monumentelor Istorice. Creta a fost folosită la valul de piatră care merge de la Tomis, de aici, până la Cernavodă. Ce era acest val? Era o construcţie de apărare probabil contra migraţiilor, o fortificaţie a Imperiului Roman. El trecea şi dincolo de Dunăre, în Câmpia Română, urmele lui se văd până astăzi şi i se spune Valul lui Traian. Cam asta ar fi, pe scurt, istoria veche a locului.

Î. Mulţumesc.

2002

3.2.1.2. Vasile Moga
şef de secţie, Muzeul Unirii, Alba Iulia

Î. M-ar interesa istoria acestor locuri, a oraşului Alba Iulia.

R. Alba Iulia are o istorie dublu milenară şi, pentru a întări ceea ce spun, aş vrea să menţionez care au fost toponimele acestui vechi centru urban, toponime care reprezintă, de fapt, secvenţe din istoria noastră naţională. Primul toponim, care apare pe harta Daciei preromane a lui Ptolemeu, este Apulon (loc sacru dedicat lui Aplu, numele hittit al lui Apollo, preluat de traci, apoi de grecii antici). Este vorba de o cetate dacică situată la 20 de km de viitorul oraş Alba Iulia, unde, pe o stâncă ridicată la 1089 de metri, ceea ce ilustrează o dată în plus cunoscuta afirmaţie a unui istoric latin: *daci multibus in aere,* deci pe această stâncă, Piatra Craivii, dacii apuli şi-au ridicat, la sfârşitul veacului al II-lea î.H., o puternică aşezare, apoi, cu cât se apropia timpul intrării Daciei în zona de influenţă a republicii şi apoi a imperiului roman, o cetate dacică având ziduri de piatră, prima cetate dacică descoperită în dreapta Mureşului. Și, un al treilea aspect al acestui sit arheologic, exista un centru comercial, dat fiind faptul că această cetate, această fortificaţie şi această aşezare se afla destul de aproape de anticul Marissos, Mureşul de astăzi şi foarte aproape de bogata regiune auriferă a Munţilor Apuseni, ale căror bogăţii au fost exploatate de la agatârși la dacii lui Decebal. Întâmplarea fericită face ca descoperirea materialelor arheologice după un deceniu de cercetări să ilustreze, şi la Piatra Craivii, ca şi la celelalte fortificaţii dacice şi getice din interiorul sau din exteriorul arcului carpatic, să ilustreze deci cele trei componente ale acestei civilizaţii: - unitatea culturii materiale, - originalitatea acesteia şi - deschiderea către lumea din jur. Intresant este de remarcat faptul că acest sit arheologic a sfârşit, ca şi întregul stat liber al Daciei, în urma celor două războaie de cucerire din anul 101-102 şi 105-106, deci în urma confruntărilor dintre două mari genii militare ale antichităţii, îl reamintesc aici pe regele Decebal şi pe împăratul Marcus Ulpius Traianus. În confruntările dintre aceşti doi comandanţi ai lumii antice, armata romană a trecut şi pe aceste teritorii, a înfrânt rezistenţa dacilor de la Piatra Craivii şi apoi, pentru a se implanta în zonă, la 20 de km sud de Craiva, au întemeiat cea mai mare aşezare de tip urban de pe teritoriul provinciei Dacia şi aproape unică în lumea romană, aflată chiar pe locul oraşului de azi și numită de romani Apulum, cetate locuită de daci, dar marcată de prezenţa permanentă aici, de la 106 la 275, a unei legiuni romane care participase la cele două campanii de cucerire. Este vorba de Legiunea a XIII-a Gemina, care, pe locul de astăzi al cetăţii, şi-a ridicat o puternică fortificaţie, un castru din pământ şi apoi un castru de piatră, de formă patrulateră, în jurul căruia se vor înfiripa și primele elemente ale vieţii urbane romano-dacice. Castrul are laturi de 440 pe 440 de metri, cel care vă vorbeşte a făcut acolo mai bine de 15 ani cercetări arheologice şi cel mai intreresant obiectiv, după părerea mea un obiectiv de excepţie, care, iată, a înfruntat cele două milenii de istorie de la Apulum, se găseşte chiar pe latura de sud a cetăţii: este vorba de poarta de sud, Porta Principalis Dextra a castrului Legiunii a XIII-a Gemina, alcătuită din două turnuri rectangulare pe o intrare dublă şi o să vedeţi acolo o foarte interesantă manieră de construcţie, aşa numitul opus quadratum. Este interesant să vă spun un singur lucru: practic, după părăsirea Daciei de către romani, această primă fortificaţie a oraşului Alba Iulia a fost transformată în Evul Mediu timpuriu, la care o să revin imediat, în prima cetate medievală a oraşului. Revenind la oraşul Apulum, spuneam la un moment dat că a fost

cel mai însemnat centru economic, militar, rutier, comercial şi spiritual al provinciei Dacia. Avem o situaţie unică deocamdată pe teritoriul provinciei şi, spuneam, destul de rară în imperiu: existenţa, pe aceeaşi vatră, a două centre urbane distincte, semnalate ca atare în textele inscripţiilor. La 2 km sud de castru, pe locul actualului cartier Partoş, împăratul Marcus Aurelius a ridicat vicus-ul, adică satul alcătuit din coloni romani. Pe prima treaptă a ierarhiei urbane trebuie să menţionăm, în jurul anului 180, Municipium Aurelium, care, imediat după moartea împăratului Marcus Aurelius (în 180, la Vindobonna[16]), a fost ridicat de fiul acestuia la a doua treaptă urbană, respectiv Colonia, numindu-se Colonia Aurelia Apulensis. Interesant că, prin 1970, cu ocazia unor cercetări arheologice sistematice, se adaugă - pe o inscripţie găsită aici - la titulatura oficială epitetul de „chrisopolis”, ceea înseamnă oraş bogat în aur. Oare de ce? E o întrebare retorică. Munții Apuseni nu erau departe. Acest prim oraş Apulum se găsea în apropierea râului Mureş, navigabil, se găsea de-a lungul drumului imperial care lega Drobeta (Turnu Severin) de capitala Daciei, Ulpia Traiana Sarmisegetusa, de unde mergea la Potaissa (Turda) şi ieşea în nord, în Pannonia Prima, la Porolissum (Zalău) şi, în al treilea rând, acest oraş s-a dezvoltat mai ales ca un centru meşteşugăresc. Inscripţii, monumente pe care o să le vedeţi la noi în muzeu, foarte multe artefacte, ilustrează existenţa aici a colegiilor profesionale, existenţa unor puternice nuclee de negustori, după cum, în general, cele aproximativ şapte sute de inscripţii – cele mai multe inscripţii latine descoperite până acum pe teritoriul Daciei – ilustrează, pe de o parte, colonizarea acestui oraş, pe de alta existenţa unui conventus de cetăţeni romani atraşi, ca peste tot în Dacia, iarăşi parafrazez un autor antic, Eutropius, „ex toto orbe”, adică din întreaga lume romană. Spuneam de dualitatea oraşelor: părţile de nord şi nord-vest ale castrului de care am vorbit. Pe timpul împăratului Septimius Severus apare un al doilea Apulum, semnalat în inscripţii cu numele de Municipium Septimium Apulensi, deci poartă numele celui care l-a ridicat la rangul de municipiu. Acesta, la rândul său, ca şi omologul de la Partoş, a avut acces la un asemenea rang datorită vieţii cotidiene, care, pusă în tiparele Romei, i-a adus rangul de Colonia. Ca să se deosebească de Colonia de la Partoş (fostă vicus), acest municipiu se numea, cu două decenii înainte de părăsirea Daciei de către romani, Colonia Nova Apulensis. Legătura între cele două centre urbane se făcea prin nişte necropole, nişte cimitire, o via sacra, care, cercetate începând cu sfârşitul secolului trecut şi până în zilele noastre, - chiar anul acesta în luna mai s-au încheiat cercetările la o parte din necropola oraşului Apulum - ilustrează aceeaşi componentă a romanităţii acestor locuri.

Î. Dar aceste locuri apaţinuseră unei civilizaţii mult mai vechi, foarte întinse, care atingea bazinul Mediteranei… Am văzut piese arheologice cu delfini, cu animale marine, un şarpe ca şi Glikon de la Tomis, am văzut frize nu cu frunze de acant, ci cu frunze de stejar, am văzut motive decorative şi forme de vase ca în insula Cipru…

R. Nu putem să nu recunoaştem urmele de civilizaţie ale antecesorilor cuceririi romane, marea civilizaţie traco-dacică și impactul, aici, dintre cele două civilizaţii. Există piese care ilustrează iconografic stindardul dacic, al cărui simbol a penetrat prin tot adaosul roman. El apare inclusiv pe soclul columnei de la Roma ridicată în cinstea împăratului

Traian, așa cum, la baza columni se află șarpele mitologic, semnul popoarelor fondatoare de după marele Potop. Okeanos și Thetys, titanii, au fost ai tracilor înainte de a fi ai grecilor antici. De altfel, duritatea luptelor cu dacii a şi făcut să se ridice acea columnă, în 113, un memorial, fiindcă civilizația pe care o cuceriseră romanii era una de fundament. Mai există şi o statuie care reprezintă simbolul acestor teritorii, o statuie care transpune vechea legendă a întemeierii Romei, Lupa Capitolina cu Romulus şi Remus. E de spus că, înainte de a fi romană, Roma, numită Rum, fusese capitla Etruriei. Este interesant că romanii şi-au recunoscut ascendentul troian, aşa că, revenind spre răsărit, închideau de fapt un cerc şi regăseau, în Dacia, un bazin cultural nu doar influenţat de spațiul mediteranean, ci unitar cu spaţiul grec din perioada Paleoliticului şi Neoliticului. Există cam şapte statui cu Lupa Capitolina descoperite pe teritoriul Daciei, două în Dobrogea, pe atunci Scythia Minor, iar celelalte în Dacia Superior, în aşezările din interiorul arcului carpatic. De altfel, lupul a fost totem trco-dacic, adoptat de romani ca legendă fondatoare. Toate descoperirile arheologice de epocă romană au apărut graţie unor cercetări arheologice iniţiate încă la sfârşitul secolului al XIX-lea de primul custode al muzeului din Alba Iulia, cehul maghiarizat Adalbert Czernii, au continuat apoi săpăturile în perioada interbelică şi cele mai multe săpături au fost făcute după anii 1960-1970, când, pe harta arheologică a actualului municipiu Alba Iulia au apărut, pe de o parte, ateliere ale olarilor romani, foarte multe temple dedicate divinităţilor pantheonului greco-roman şi oriental, au apărut de asemenea elemente foarte clare ale drumului antic, care lega, cum spuneam, principalele centre urbane şi, au apărut elemente care ilustrează, dacă vreţi, şi aici la Apulum, ca şi peste tot în Transilvania, elemente ale continuităţii populaţiei băştinaşe după părăsirea oficială a Daciei de către romani.

Şi, pentru că am început cu toponimul, în această perioadă de după secolul al IV-lea, al VI-lea, descoperirile arheologice ilustrează continuitatea populaţiei locale, apare un al treilea nume al oraşului Alba Iulia, este vorba de toponimul de origine slavă Bălgrad sau Cetatea Albă, care este traducerea Albei latine. Toată romanitatea imperială a fost plină de cetăți la origine de substrat numite Alba : Alba Longa, Albi în Occitania, undele rămase și azi : Albona, Albița, Alba Iulia, Albion…..

Pătrundem de fapt într-un alt capitol al istoriei dublu milenare a oraşului: este vorba de epoca feudală sau a cristalizării relaţiilor feudale când, cel puţin pentru câteva secole, Alba Iulia a devenit, pe de o parte, capitala voievodatului Transilvania, iar după 1541, după transformarea Ungariei în paşalâc turcesc şi, mai târziu, după ce Transilvania şi-a schimbat jugul de lemn otoman cu jugul de fier austriac şi a trecut la Imperiul Habsburgic, Alba Iulia a devenit capitala principatului autonom al Transilvaniei. Este perioada când principii Transilvaniei transformă vechiul castru în oraşul Alba Iulia. Se întâmplă câteva lucruri importante: amintesc că la 1 noiembrie 1599, după strălucita victorie de la Şelimbăr, Mihai Viteazul pătrunde cu mare pompă în cetate, îşi stabileşte sediul în viitorul palat al principilor, reuşeşte apoi să treacă în luna mai 1600 în Moldova şi este omul de numele căruia se leagă prima unire politică a ţărilor române.

2002

3.2.1.3. Horia Cucerzan
Director, Muzeul Unirii, Alba Iulia

Î. Epoca marii glorii a trăit-o oraşul mai ales în legătură cu Marea Unire… Am văzut pretutindeni semnele ei.

R. Muzeul Naţional al Unirii a fost înfiinţat în urmă cu peste o sută de ani şi trebuie spus că la baza colecţiilor sale au stat tocmai antichităţile romane care au ieşit la iveală în decursul timpului în zona oraşului Alba Iulia şi care au constituit de fapt primul temei al acestui muzeu. Bălgradul de la confluenţa Ampoiului cu Mureşul avea să devină în Evul Mediu Alba Iulia, un oraş important administrativ, politic şi militar, ceea ce a dus şi la înflorirea vieţii culturale. Alba Iulia are însă şi numeroase monumente istorice. Menţionez celula lui Horea, din zidul cetăţii, în faţa căreia s-a ridicat un obelisc. Dar monumentul cel mai important pentru Alba Iulia, ca şi pentru noi, toți românii, este Sala Unirii. La sfârşitul primului război mondial, în condiţiile în care se dezmembra monarhia austro-ungară, ca urmare a dreptului la autodeterminare a naţiunilor care fuseseră cuprinse în ea, românii din toate colţurile Transilvaniei îşi afirmau dorinţa de unire cu patria mamă şi, în modul cel mai democratic, îşi alegeau reprezentanţi care să vină pe 1 Decembrie la Alba Iulia pentru a vota unirea, o dată pentru totdeauna, cu ţara. 1228 de delegaţi au fost aleşi pentru a reprezenta toate cercurile electorale ale Transilvaniei, Banatului, Crişanei, Maramureşului. Ei au venit aici în condiţii vitrege, dar n-au fost singuri, ci susținuți, ei erau fruntaşii Partidului Naţional Român, fruntaşii Partidului Socialist şi ai altor organizaţii ale românilor. S-au adunat astfel peste o sută de mii de români, care au venit din imboldul inimii, din dorinţa de a fi prezenţi la Alba Iulia în acea zi istorică în care se hotărau destinele neamului. Aceşti o sută de mii de români s-au adunat pe Platoul Romanilor, o câmpie – o adevărată agora - aflată spre zidurile cetăţii, aşteptând cu înfrigurare rezultatul dezbaterilor care aveau loc în Sala Unirii. După ce reprezentanţii politici au dezbătut şi hotărât Unirea, au mers în rândul mulţimii care aştepta în apropierea cetăţii şi, de la tribune improvizate, au dat citire actului de unire cu regatul, cu patria mamă.

Î. Totuşi, în legătură cu Unirea, nu putem să nu pomenim Blajul…

R. În apropierea oraşului Alba Iulia se află un alt oraş istoric: Blajul. Acela este locul unde se adunau la 1848, pe Câmpia Libertăţii, românii, acela a fost locul unde s-a auzit dorinţa rostită din toată inima: „noi vrem să ne unim cu ţara”. Ea exprima dorinţa de libertate naţională, dorinţa de egalitate cu toate celelalte naţionalităţi din Transilvania. Blajul însă a fost şi înainte de 1848 un centru al spiritualităţii româneşti. Şcoala Ardeleană avea să promoveze ideea continuităţii civilizaţiei româneşti, valoarea elementului latin pentru etnogeneza românească. Şcoala Ardeleană de la Blaj a promovat, prin reprezentanţii săi, adoptarea alfabetului latin şi învăţământul românesc nu numai în Transilvania, ci şi dincolo de Carpaţi, în Ţara Românească şi în Moldova, printr-o serie de oameni deosebiţi. Mihai Eminescu a fost atras la Blaj tocmai de lumina îndepărtată a şcolilor lui. Şi azi Blajul este un loc cultural deosebit, unde se respectă istoria. Monumentele lui evocă atât

ideea luptei pentru unitate naţională, cât şi de afirmare a limbii române şi a alfabetului latin.

2002

3.2.1.4. P.S. Andrei Andreicuţ
Episcop al Albei Iulii şi Blajului

Î. Unde şi când începe de fapt istoria acestor locuri?

R. Trecutul oamenilor de aici, după cum arată obiectele Muzeului de istorie de aici, ca şi obiecte împrăştiate în zonă, arată că poporul român s-a născut creştin. Centrul spiritual, religios al românilor din Transilvania a fost la Alba Iulia. Şi nu voi stărui prea mult asupra amănuntelor. Vreau doar să spun că, sub catedrala romano-catolică s-au găsit fundaţiile unei biserici bizantine, o construcţie de tip „rotunda”, cum erau în veacul al X-lea din Bizanț până la Praga. Ulterior s-au găsit vestigii şi mai vechi. În antichitate a fost aici o cetate dacică numită Apulon, căreia, cucerind-o, romanii, i-au spus Apulum. Şi a devenit o localitate importantă. Mitropolia din Alba Iulia a existat înainte de Mihai Viteazul, dar când el a vizitat pentru prima dată Alba Iulia, în 1597, şi-a luat obligaţia de a construi aici o catedrală pe măsura acestei religiii. O construcţie frumoasă, în jurul căreia polariza viaţa religioasă, dar şi viaţa culturală a românilor din Transilvania. De aceea va şi spune Nicolae Iorga în *Istoria bisericii românilor* că mitropolia Bălgradului – adică mitropolia Albei Iulii – este cel mai de folos şi mai trainic aşezământ al românilor din Transilvania. Mihai Viteazul a construit o catedrală frumoasă. Peste câţiva ani, la 1600, intrând pe un cal alb în Transilvania, în această catedrală s-a declarat domn al celor trei ţări române. Din păcate însă, catedrala lui n-a dăinuit mult. Pentru că în 1713, stăpânirea austriacă, mărind cetatea Albei Iulii, renovând-o, va dărâma catedrala mitropolitană şi toate aşezămintele din jurul ei.

Trebuie să precizăm că în jurul mitropoliei din Alba Iulia s-a desfăşurat o viaţă culturală de excepţie. Punctăm doar câteva cărţi tipărite aici: Este cunoscut, în literatura religioasă, în viaţa culturală a românilor, *Noul Testament de la Bălgrad*, tipărit pe vremea mitropolitului Simion Ştefan, la 1648. La Alba Iulia apare, pentru prima oară integral în limba română, *Noul Testament*. Această ediţie a *Noului Testament* va fi folosită mai târziu şi la tipărirea *Bibliei* lui Şerban Cantacuzino din 1688 la Bucureşti şi apoi la tipărirea *Bibliei* de la Blaj a lui Ioan Bob, o carte importantă, un monument şi de spiritualitate şi de cultură. A mai fost şi o alta. Peste câţiva ani, tot Simion Ştefan va tipări, tot la mitropolia din Alba Iulia, o *Psaltire*, la 1651. Limba cărţilor respective, ideile vehiculate prin *Predoslovii* făceau apologia unităţii de limbă, de cultură, de religie a românilor de pretutindeni. Am zis că, din nefericire, au dispărut - fizic au dispărut – şi biserica şi aşezământul ridicat de Mihai Viteazul. Ceea ce se vede azi aici s-a ridicat în memoria catedralei celei vechi, care, simbolic, reprezenta şi reprezintă unitatea noastră spirituală. Actuala catedrală a fost ridicată de-abia după Marea Unire. În 1921, a doua zi de Paşti, s-a pus piatra de fundament, iar în 1922, toamna, biserica a fost gata şi în ea

s-au încoronat regele Ferdinand şi regina Maria, gest istoric, l-au numit istoricii un fel de „întabulare” a Transilvaniei spre România. Pentru că la 1918 adunarea celor peste o sută de mii de români a avut loc aici, unde-i catedrala şi în faţa ei, iar delegaţii poporului român din tot spaţiul transilvan s-au întâlnit în actuala sală a Unirii. Şi - în mod simbolic - s-a luat această hotărâre ca să se ridice din nou catedrala lui Mihai Viteazul şi să se încoroneze regele Ferdinand aici. În jurul acestei catedrale se clădeşte Centrul eparhial de la Alba Iulia, dispărut la 1690 şi ceva şi reînfiinţat în 1975. De-abia în 1975. După ce-a dat Dumnezeu libertatea de care ne bucurăm, pentru că libertatea este o cucerire palpabilă după căderea comunismului, încercăm – nu numai de când e libertate, pentru că Biserica şi-a făcut misiunea tot timpul – să restabilim aşezămintele vechii mitropolii a Bălgradului. Iată, la Alba Iulia există acum o facultate de Teologie, cu o clădire nouă, frumoasă, care se va finaliza în curând, există un Seminar Teologic, există o tipografie pe care o putem socoti tot continuatoarea tiparniţei Bălgradului şi încecăm să facem, cât ne ajută Dumnezeu, misiune duhovnicească potrivită cu aceste vremuri, în care e nevoie de Hristos şi în care, într-adevăr, Hristos e aşteptat în toate instituţiile. Chiar şi calitativ slujirea merge destul de bine, dacă ar fi să pomenim că în Arhiepiscopia de Alba Iulia s-au deschis şase cămine de copii, există două cămine de bătrâni, două cantine sociale şi nădăjduim, cu ajutorul lui Dumnezeu, ca multe alte lucruri să se înfăptuiască aici. Iar în tipografia deschisă acum, după 1989, se tipăresc lucrări importante din punct de vedere spiritual. Şi aş menţiona faptul că, atât *Noul Testament* de la Bălgrad, cât şi *Psaltirea* au fost reeditate în ediţii critice, se tipăresc şi multe alte cărţi de folos sufletesc. Am dat doar câteva repere legate de acest aşezământ important din Transilvania, numit de Iorga cel mai important. Pentru că n-am punctat faptele istorice de referinţă care s-au desfăşurat aici. Prima unire a românilor aici s-a făcut, la 1600. Unirea, care credem că este definitivă, de la 1918, aici s-a realizat.

Însă oraşul a fost martor nu numai la realizări, ci mai ales la suferinţa românilor. Pentru că este nu numai Ierusalim, ci şi Golgotă a prigonirilor de sute de ani pe care a fost silit poporul român să le îndure. Iată, pomenim câteva: când n-au mai putut suporta jugul, în 1784, românii s-au răsculat, conduşi fiind de Horea, de Cloşca, de Crişan. După ce au fost biruiţi, cei trei aici au fost martirizaţi. La Alba Iulia a fost închis şi Avram Iancu. Iar dacă e vorba să pomenim şi-o suferinţă de natură spirituală, la Alba Iulia s-a făcut şi dezbinarea religioasă a românilor la 1700, sub presiune austriacă, străină. La Alba Iulia e drept că s-a făcut reîntregiea bisericii la 1948, dar acest act sigur că pentru Biserica greco-catolică este aducător aminte de o suferinţă. Şi asta-i o realitate. Pentru că în vremea comunistă s-a făcut lucrul acesta, şi nu în condiţii de libertate. Dar nu ştim noi cum lucrează pronia dumnezeiască şi cu ce mijloace. Adică românii s-au aflat din nou într-o singură Biserică. Şi s-ar putea pomeni multe alte lucruri legate de Alba Iulia. Cred că ar trebui să i se dea oraşului acestuia mai mare importanţă. Nu numai festivist, la 1 Decembrie, ci în general. Fiindcă se încearcă refacerea instituţiilor şi credem că, şi cu aceste instituţii, va să se ridice la înălţimea pe care o istorie întreagă i-o acordă. La Alba

Iulia este universitate. Nădăjduim că o viaţă culturală normală ar fi pe măsura aureolei istorice ce o are acest oraş.

2002

3.2.1.5. Cserey Zoltan, muzeograf la Muzeul Secuiesc, Sf. Gheorghe

Î. Muzeul Secuiesc din Sfântu Gheorghe are o istorie destul de lungă. Ce ne puteţi spune despre ea?

R. Nucleul iniţial a constat într-o colecţie etnografică a unei doamne Cserey-Ianosz, născută Zaturezky (slovacă) și care locuia într-un sat mic de lângă Sfântu Gheorghe, cu numele de Imeni. Fiind mare amatoare de lucruri vechi, a adunat în conacul familiei o sumedenie de exponate privind istoria şi tradiţiile secuilor din Transilvania şi, în 1875, a înfiinţat un mic muzeu care a funcţionat cinci ani de zile în conacul familiei. Apoi s-a gândit să aibă o destinaţie mai largă, să fie văzut de mai multă lume şi din această cauză a avut intenţia să ducă la Cluj colecţia ei, la Muzeul Transilvaniei, într-o încăpere separată, cu numele Colecţia Cserey. Dar fruntaşii din ţinutul Trei Scaune şi-au dat seama că n-ar trebui să plece această colecţie interesantă şi importantă, ci să fie lăsată aici şi să se pună bazele unui muzeu care să ateste şi să protejeze istoria, cultura, obiceiurile, etnografia, arta populară a locuitorilor secui din această zonă. Şi aşa a luat fiinţă, la 15 septembrie 1879, Muzeul Secuiesc. Primul sediu s-a aflat în centrul oraşului, în clădirea Liceului, care a cedat pentru muzeu patru săli de clasă şi un coridor. Dar se întâmpla că se adunaseră mult mai multe obiecte şi trebuia să se găsească un local propriu pentru un muzeu al tuturor secuilor şi atunci s-au făcut demersuri pentru construirea unei clădiri separate. Proiectele au fost făcute de arhitectul clujean Kosz Karoly şi, după planurile lui, între anii 1911-1912, s-a ridicat această clădire impunătoare. Trebuie să spunem că arhitectul a proiectat clădirea mult mai mare decât a fost construită. N-au ajuns fondurile. Abia în 1979, când trebuia să sărbătorim centenarul Muzeului, s-a definitivat construcţia conform planului iniţial, cu fonduri centrale, de la Ministerul Culturii. În această aripă nouă se află partea de etnografie şi de ştiinţele naturale. Muzeul Secuiesc nu este prea mare, are următoarele secţii: secţia de arheologie şi istorie, secţia de etnografie şi artă populară, secţia de ştiinţele naturii şi secţia de artă plastică. În clădirea principală sunt expuse toate colecţiile, mai puţin cele de artă plastică, aflate într-o altă clădire, din centrul oraşului Sfântu Gheorghe. Secţia de arheologie a muzeului este deosebit de bogată şi se explică şi prin faptul că în cei 125 de ani de existenţă ai muzeului toţi directorii au fost arheologi. Avem exponate bogate din cele mai vechi timpuri, chiar din Paleolitic, din Neolitic, din Epoca Bronzului, din Epoca Fierului – Hallstatt – migraţia popoarelor şi terminând cu venirea secuilor pe aceste meleaguri.

Î. Dar ce ne puteţi spune despre istoria venirii secuilor la trecătorile Carpaţilor?

R. Ceea ce ştim este că, foarte probabil, au venit din zona de graniţă dintre Europa şi Asia, şi anume de pe Volga şi Kama[17], lângă munţii Urali. Au fost aduși ca scuturi vii de

unguri. Nu se ştie ce limbă vorbeau la origini. Dar câteva secole de-a rândul, cu ocazia migraţiei comune, au ajuns să vorbească maghiara cu toţii. Trebuie să spunem că populaţiile ataşate triburilor migratoare venite din Asia erau folosite ca scuturi vii, în avangardă şi în ariergardă. Aşa s-a întâmplat şi cu populaţia secuiască. Aşa au sosit odată cu populaţia maghiară în Câmpia Panonică, au participat la luptele ungurilor în Europa, cu Sfântul Imperiu Romano-Germanic – aceştia au ajuns până în nordul Franţei de azi – după care secuii au fost trimişi, prin secolele XII-XIII, să apere trecătorile Carpaţilor de tătari, cumani, pecenegi, slavi şi, ulterior, de otomani. Ca răsplată au devenit liberi. Populaţia secuiască se află aşezată în ţinutul Trei Scaune, la Odorhei, Ciuc şi în judeţul Mureş. Din cauza rolului lor de apărători au avut largi privilegii: nu trebuiau să plătească dări regatului maghiar, n-au fost servi, ci oameni liberi. Aveau numai un fel de „dare a boilor”, cu ocazia unor evenimente mai însemnate ale familiei regale. Arta și culorile secuilor sunt deosebite și diferă și de ale maghiarilor și de ale românilor.

Î. Dar prin ce este relevantă prezenţa secuilor în acest muzeu?

R. Prezenţa lor este mai pregnantă la secţia de etnografie şi artă populară. De fapt, în muzeu este prezentă nu numai populaţia secuiască, ci toate etniile din zonă. O secţiune aparte e dedicată evenimentelor din 1848-1849, când s-a văzut net tentativa secuilor de a-și afirma identitatea. Deoarece la mijlocul lunii octombrie 1848 secuii s-au adunat lângă Odorheiul Secuiesc, fiindcă era un obicei: când aveau probleme deosebit de importante se ţineau adunările populare. Problema era atunci dacă populaţia secuiască poate lupta împotriva unui inamic mult mai numeros şi mai bine echipat din punct de vedere militar, ori nu este în stare să lupte cu armatele austriece. Atunci au fost de acord cu toţii să lupte împotriva armatelor austriece. Însă armata secuiască, mai puţin instruită şi echipată, a fost înfrântă la Târgu Mureş. Atât Târgu Mureşul, cât şi Odorheiul şi Ciucul au fost ocupate de armatele austriece. Secuii au fost singuri contra armatei habsburgice. Atunci a apărut acest erou local legendar, cu numele de Gabor Aron, care, în aceste luni, săptămâni, zile foarte agitate, cu mai multe adunări ale Scaunului, s-a ridicat şi a spus că nu trebuie să se piardă cu firea, ci să-şi facă gloanţe şi tunuri, fiindcă artileria le poate aduce biruinţa. Şi că chiar el se va ocupa cu turnarea tunurilor şi cu înarmarea populaţiei. Astfel s-a înfăptuit acestă iniţiativă unică în timpul revoluţiei de la 1848. Secuii au turnat, sub conducerea lui Gabor Aron, mai ales la Târgu Secuiesc, dar şi la Sfântu Gheorghe şi în zona Baraoltului, aproape 70 de tunuri. Dar armata austriacă din zonă era înzestrată cu 120 de tunuri şi vă daţi seama ce efort uriaş au făcut secuii, care erau puţini, spre a face atâtea tunuri. Noi avem în muzeu o bucată dintr-o ţeavă de tun turnat de Gabor Aron, avem apoi acest tablou pictat de un pictor local, care înfăţişează moartea lui Gabor Aron în luptele de la Chichiş în 2 iulie 1849. Precum vedeţi este o tabără militară care aparţinea generalului Bem, comandantul suprem al armatelor revoluţionare din Transilvania. Drept omagiu, generalul a dăruit acest tablou, care-i aparţinea, oraşului Târgu Secuiesc, în semn de prețuire pentru Gabor Aron.

Î. În prezent cam cât credeţi că numără popuţaţia secuiască?

R. Cred cam trei mii de suflete, dintre care unele sate, cum ar fi Chiuruş, lângă Sfântu Gheorghe, sunt aproape compact sate scuieşti.

Î. Asta ştiu. Mama scriitorului Petru Dumitriu era de neam secuiesc, se numea Theresea Debretzy şi era din Chiuruş…
R. Şi eu ştiam.

2002

3.2.1.6. Acad. Alexandru Zub, istoric, Iaşi

Î. Dacă am vrea să abordăm istoria culturală a Iaşului, de unde credeţi că ar trebui să începem?
R. Orice istorie are o preistorie şi, dacă vorbim de Iaşi, bineînţeles gândul ne poartă la vremuri vechi, când aici era un târg sau mai puţin decât atâta, o aşezare între coline, şapte coline comparate adesea cu celebrele coline romane, deci o aşezare modestă, care a crescut treptat, astăzi arheologii îşi dau seama din ce în ce mai bine cum a evoluat această aşezare pentru a deveni în secolul al XVI-lea, sub Alexandru Lăpuşneanu, ultimul descendent direct al lui Ştefan cel Mare, capitală a Moldovei. Ca să devină capitală era nevoie de o bună situare geografică, deci de anumite atuuri de natură economică, socială, politică ş.a.m.d. Ceea ce s-a întâmplat şi cu Iaşul, care a devenit inima Moldovei pentru câteva sute de ani, mai precis până la jumătatea secolului al XIX-lea, când aici s-a decis unirea principatelor extracarpatine, orașul sacrificându-şi într-o anumită măsură interesele proprii, dar rămânînd o capitală spirituală, culturală, a ţării întregi. Până la această dată însă, care este memorabilă şi reprezintă un reper important nu numai pentru istoria oraşului, ci în ansamblu, pentru lumea românească, s-a derulat o întreagă istorie care înseamnă achiziţii, şi suprapuneri, şi decantări, şi creaţii de cea mai mare importanţă pentru societatea noastră. Fiindcă vorbim despre cultură, în primul rând e vorba de o dezvoltare urbanistică.

Astăzi găsim un Iaşi sub Iaşul actual, din ce în ce mai spectaculos şi mai interesant, şi găsim un Iaşi al catacombelor, care ocupă suprafeţe imense şi dă seama, în fond, nu numai despre ce a fost Iaşul odinioară, dar şi de traumele pe care le-a trăit, de ameninţările sub care a fost silit să vieţuiască şi să creeze secole în şir. Aş spune că avantajele lui însemnau în acelaşi timp şi dezavantaje, el fiind o ţintă pentru năvălirile din est, care au durat secole în şir, războaiele ruso-turce din secolul al XVIII-lea şi din aproape tot secolul al XIX-lea au trecut pe aici şi au însemnat o ţinere sub ameninţare a capitalei. Secolului al XVII-lea i s-a spus „de aur” şi pe bună dreptate, fiindcă a fost perioada când s-a forjat o limbă a cărturăriei noastre bisericeşti, ecleziastice, dar şi o limbă a culturii româneşti care era aptă să producă în toate domeniiile: Dosoftei a făcut versuri, Miron Costin a făcut şi el versuri, dar şi filosofie, pentru a nu-l mai menţiona pe Dimitrie Cantemir, un polihistor extrem de interesant.
Î. V-aş ruga să definim puţin interferenţele dintre cultura Moldovei, în diferite epoci, cu alte fenomene culturale din zonă. În ce fel Moldova era parte a unei lumi culturale şi care era diferenţa specifică a spiritualităţii ei?

R. Orice metropolă îşi are specificul ei, vocaţia ei şi felul ei de a se manifesta în lume în funcţie de factori multipli. Dacă ne referim la Iaşi, el trebuia să producă de toate, ca orice capitală şi a şi făcut-o, într-un fel care a devenit după aceea reper foarte important. Am amintit de marile documente ale limbii române de care Iaşul este legat. Să ne gândim la cartea de învăţătură, sunt atâtea lucruri extrem de importante, la tipografii – Cetăţuia, Mitropolia, Golia – sunt importante nu numai pentru istoria tiparului, dar și a culturii. Cultura bisericească de la începuturi s-a laicizat cu timpul, iar sfârşitul secolului al XVII-lea este important, aici ca peste tot – Paul Hazard vorbeşte de o criză a culturii europene – iar această criză coincide cu momentul când Miron Costin şi dincolo, peste Milcov, stolnicul Constantin Cantacuzino încercau formule diverse de a se exprima. Miron Costin a încercat o regândire a trecutului românesc, ţinând seama de latinitatea noastră, deci de marile direcţii spirituale care au fost după aceea dezvoltate în toată cultura noastră. El moştenea pe Grigore Ureche, iar Grigore Ureche era, la rândul său, beneficiarul unor anale din timpul lui Ștefan cel Mare care s-au succedat, au sporit informaţia şi au lărgit orizontul, aşa fel încât la jumătatea secolului al XVII-lea există un discurs asupra etnogenezei şi o tentativă de a umple marile goluri ale istoriei pentru a da o explicaţie coerentă a devenirii româneşti. Toate aceste evenimente mi se par importante, pentru că marea construcţie a lui Dimitrie Cantemir pe aceste intuiţii şi pe aceste mărturii cărturăreşti s-a întemeiat. Şcoala Ardeleană s-a revendicat de la Cantemir şi a construit un discurs naţional pe linia erudiţiei filologice, istorice, filosofice şi în planul politic, pentru că secolul al XVIII-lea se încheia de fapt cu un text clasic în această direcţie, cu acel *Supplex Libellus Valachorum,* care este o conștientizare identitară îndatorată și discursului produs de cărturarii moldoveni în tot secolul al XVII-lea.

Î. Nu vi se pare secolul al XVIII-lea, un secol de acumulări culturale, de decantări, iar, în urma lui, secolul al XIX-lea, şi implict al XX-lea, ca şi noi, cei de azi, suntem moştenitori ai acestor decantări?

R. Aşa este, e un secol de acumulări nespectaculoase, care a făcut să se creadă că e doar criza produsă de regimul fanariot ce descuraja mişcarea spirituală.

Î. Dar asta semnala de fapt dispariţia Imperiului Otoman însuşi, fiindcă el s-a prăbuşit prin implozie.

R. Era o criză a Imperiului Otoman, tot secolul al XVIII-lea a fost traversată de ea, de numeroase războaie care au timplicat şi spaţiul românesc. Secolul al XVIII-lea a avut pe de o parte această faţă, deloc veselă, a turcocraţiei, dar asta a produs şi replica generaţiei următoare, cea care a dat discursul regenerării naţionale. Acest discurs s-a bazat pe achiziţii subterane, de ordin cultural, administrativ, începând cu Mavrocordaţii şi apoi s-au produs deschiderile europene, ca urmare a impactului revoluţiei franceze şi a mutaţiilor geo-politice de pe întregul continent, survenite mai apoi.

Î. De fapt în Casa Mavrocordat s-au întâlnit paşoptiştii din Iaşi şi acolo au gândit prima oară alegerea lui Alexandru Ioan Cuza ca domn al ambelor principate române.

R. Aşa este, dar, ca să se înţeleagă ce semnificaţie are această alegere a lui Alexandru Ioan Cuza, colonelul de la Galaţi, în fruntea a două ţări care se uneau pentru a-şi asigura

destinul, trebuie spus, în primul rând, că a fost o mişcare regenerativă foarte puternică, o dată cu secolul, de la Asachi, care trecuse pe la Viena, prin Italia, care era ahitect, era pictor, era caligraf, era topograf, creator de şcoală românească şi conducător de arhive.
Î. Era şi iubitor de istorie, fiica lui s-a căsătorit cu Edgar Quinet, el a adus la noi Risorgimento. Dar Asachi a fost contra revoluţiei…
R. Însă era un om de mari iniţiative…
Î. Care a lucrat la *Regulamentul Organic*[18]…
R. Dar a fost comparabil cu Gheorghe Lazăr pentru învăţământul din Ţara Românească, a făcut reviste, a creat mişcare culturală. Tocmai pentru că ţara avea mari nevoi şi trebuia să se lucreze în multiple direcţii. Se improviza, am putea spune. Se făceau de toate. Enciclopedismul era, de fapt, o normă de conduită care provenea dintr-o mulţime de nevoi ale cetăţii. Nu se putea închipui pe atunci o specializare pe domenii, ci oamenii trebuiau să ştie de toate, ceea ce însemna, de fapt, să nu adânceşti nimic temeinic şi să nu duci lucrurile până la capăt, pentru că nu e cu putinţă. Dar secolul al XIX-lea românesc, ca secolele anterioare, a avut nevoie de aceşti oameni deschizători de drumuri, interesaţi în multiple domenii, capabili să dea răspunsuri la atâtea nevoi care se profilau în diverse domenii ale vieţii sociale, culturale, economice ş.a.m.d. Merită să dăm atenție acestui moment, pentru că este momentul mare al lumii româneşti în ansamblu, iar pentru Iaşi cu deosebire. Programul naţional aici s-a închegat, aici şi mai la nord, în Cernauca Hurmuzăcheştilor, unde s-au întâlnit cărturari şi militanţi pentru cauza naţională din Moldova, din Bucovina, din ţara Românească şi din Transilvania şi au construit împreună un program naţional. Acolo a apărut *Dorinţele partidei naţionale*, care iniţial se referea la Moldova, pe urmă s-a generalizat, s-a făcut o *Contituţie*, iar, în cele din urmă, aceşti tineri boieri cu studii în Occident au decis, antrenînd şi lumea clăcaşilor în decizie, să renunţe la ranguri, la averile lor şi la poziţiile pe care le ocupau, pentru a face ca lumea românească să iasă din inerţie şi să se modernizeze. Au edificat un stat modern, cu principii moderne, care nu erau altele decât principiile Revoluţiei Franceze adaptate la nevoile locale.
Î. Aş vrea să continuăm vorbind despre valenţele culturale ale Iaşului după acest mare moment de afirmare a sentimentului naţional care a fost Unirea Principatelor. A urmat perioada Junimii, importantă pentru cultura română şi pe care o datorăm Iaşului.
R. Trebuie spus în primul rând că, în psihologia colectivă, ca şi în psihologia individuală, un moment de entuziasm şi de speranţe mari este neapărat urmat de un moment de analiză şi de luciditate, de descurajare. Pentru că realităţile nu sunt niciodată pe măsura speranţelor, nici în viaţa insului, nici în aceea a unei naţiuni. De aceea e uşor de imaginat cum, după 1848, care a fost o explozie de entuziasm, de solidaritate, a urmat o decepţie. Punctul de vedere al Rusiei s-a impus pe continent. Rusia devenise jandarmul recunoscut al Europei, Moldova nu putea să sufle prea liber pentru că se vedeau, spunea Kogălniceanu, baionetele ruseşti sclipind pe Prut, deci în această atmosferă s-a pregătit programul naţional. Să nu uităm că Moldova a fost amputată de două ori: a pierdut întâi Bucovina de Nord, a pierdut după aceea zona dintre Prut şi Nistru. Devenise doar o jumătate, sau chiar mai puţin de jumătate din Moldova care

fusese. Aşa, în plină dramă, ea a decis Unirea şi a făcut sacrificiile necesare. După Unire Moldova a trăit un sentiment de insatisfacţie atunci când s-a văzut că, de fapt, jocurile plasau avantajele Unirii la Bucureşti. Ceea ce se propusese pentru Iaşi şi pentru Moldova nu se putea împlini din diverse motive, nu neapărat din rea-voinţă, din conspiraţie, din calcul, ci pentru că nu prea existau mijloace. Oricum, Moldova a suferit şi - pe seama acestei situaţii - s-au emis, de fapt, două tipuri de discurs: există un discurs lamentativ, care continuă şi astăzi şi există un altul pozitiv. Junimea aparţine discursului pozitiv. Nu multă vreme după Unire, în 1863, spre sfârşitul anului, exista deja această formaţiune. Ea era o societate culturală, fusese pregătită de gesturi mai vechi, era aşteptată cumva, pentru că se crease o universitate, ceea ce a însemnat afluenţă de cărturărime inclusiv din zona intracarpatică, din Transilvania, şi a însemnat o lărgire a pieţei culturale, care motiva existenţa unor societăţi. Să nu uităm că aici funcţiona deja Societatea de Medici şi Naturalişti. Aceasta era în legătură cu marile societăţi analoage de pe continent. S-au făcut acolo lucruri admirabile, chiar şi înainte de Unire. Evident, pe această temelie, ca şi pe tradiţia creată de „Dacia literară” şi, mai înainte, de „Albina românească” şi de „Alăuta românească”, acel supliment, s-a ajuns la „Arhiva românească” a lui Kogălniceanu, la corpusul de cronici întocmit tot de Kogălniceanu şi, bineînţeles, la „Steaua Dunării”, care a pregătit Unirea din punct de vedere cultural, moral, politic şi, în cele din urmă, evident, la epoca Unirii, care a însemnat o fermentaţie extraordinară. Moldova a dat un mare tribut vieţii politice şi culturale din capitală, aşa încât Junimea a venit pe un teren care însemna, pe de o parte, nevoia de a reexamina critic problematica românească, ca şi a culturii, şi, pe de altă parte, nevoia de a crea instrumente care să ducă lucrurile mai departe, să le adâncească, să le extindă, să răspundă la nevoile timpului. În istorie, dacă priveşti lucrurile mai profund, vezi că nimic nu e o întâmplare. A venit aici un ardelean al cărui tată trăise la Craiova, care cunoştea realităţile româneşti, care şi-a făcut gimnaziul la Viena şi apoi studii în Germania şi le-a perfectat în Franţa: Titu Maiorescu. El a pus bazele unei societăţi numite cât mai neutru, Junimea, ceea ce a însemnat o mare mişcare de construcţie culturală: mai întâi de descurajare a diletantismului, a entuziasmului fără baze, a improvizaţiei, a furtişagului în cultură, la fel de frecvent ca şi în alte domenii. Trebuia mai înainte de orice ordine. Şi ordinea aceasta a instituit-o pe baza unui raţionament destul de simplu de altminteri – formele fără fond, pseudo-morfozele. Şi asta a făcut-o în societatea ieşeană, un centru cultural care se putea compara cu anumite centre culturale din Occident. Junimea, „Convorbirile literare”, revista care continuă până astăzi, neîntrerupt, au fost un asemenea demers de revizuire critică, a culturii mai întâi, a învăţământului…

Î. Şi politic…

R. Şi în plan politic, evident, pentru că deşi Junimea s-a declarat o societate apolitică, ea pregătea un eşalon care a intrat în viaţa politică destul de spectaculos, pentru că a dat miniştri, Maiorescu a fost prim-ministru, doctrina politică s-a numit junimism, ca şi partidul de altfel, unul de tip conservator.

Î. Şi, ca să continuăm, junimiştii, Titu Maiorescu implicit, sunt cei care au pregătit Unirea, apoi aducerea dinastiei regale…

R. Mesajul esenţial al Junimii a fost unul cultural, dar el a avut efecte şi în alte domenii. Trebuie spus că Junimea nu era singura formaţie de acest fel din zonă şi că existau şi alte societăţi de acest fel, care au apărut chiar la Iaşi. În 1860, deci cu 3-4 ani înaintea Junimii, a început la Iaşi o mişcare ateneistă, care s-a întins apoi în tot spaţiul românesc. Trebuie observat că mai erau şi alte societăţi culturale, că Junimea însăşi s-a prelungit într-o societate ştiinţifică la care a luat parte, între alţii, istoricul A. D. Xenopol, dar au fost şi o mulţime de profesori universitari care au garantat o anumită continuitate a mişcării junimiste după ce Junimea s-a mutat în capitală. Pe de altă parte trebuie să amintim încă un lucru important: că de aici a pornit şi o mişcare de extensiune universitară după modelul care funcţiona în Occident şi mai ales în nordul Europei, de câteva decenii, mişcare importantă pentru ca ideile care germinau aici să fie difuzate şi să producă efecte în medii mai întinse spre sfârşitul secolului al XIX-lea şi la începutul secolului XX. Să nu uităm că tot aici a început o mişcare generoasă, de revizuire a raporturilor sociale, socialiste, cu Nădejde…
Î. Cercul „Vieţii româneşti”…
R. Da, la începutul secolului XX, în 1906, a apărut „Viaţa Românească”, ea apare şi azi, a promovat curentul poporanist, cu Stere, cu Ibrăileanu, care au creat o direcţie în cultura românească şi ea a durat destul de mult, cu Gherea, care şi-a pus pecetea pe viaţa culturală românească în ansamblu. Trebuie să spunem şi că Iaşul a jucat un rol în desăvârşirea unităţii politice româneşti. Să nu uităm că în plină dramă a războiului, în plină criză, după înfrângerile suferite în sudul Ardealului şi în Oltenia, Muntenia, Dobrogea, după ce capitala a trebuit abandonată în urma presiunii armatelor austro-ungare şi bulgăreşti, viaţa politică a ţării s-a mutat la Iaşi pentru un timp. Ea a redevenit capitală şi un nou sediu al vieţii politice. Aici au funcţionat Parlamentul, Casa Regală şi au încercat să salveze statalitatea românească, speranţa integralităţii teritoriale a ţării şi, mai ales, ceea ce a spus Iorga într-un discurs la Teatrul Naţional din Iaşi, unde lucra atunci Parlamentul, citând cuvintele lui Petru Rareş: „Vom fi ce-am fost şi mai mult încă.” Aici se scotea „Neamul românesc”, aici e lansat marele mesaj de speranţă care a făcut să se redreseze armata română, evident, şi cu ajutor din afară, în primul rând francez – generalul Berthelot – aici a început opera de renaștere a armatei române, există o vilă Berthelot la Iaşi, există un cimitir al eroilor francezi care aminteşte de acest moment de înălţare, de suferinţă în acelaşi timp.
Î. Şi ca să revenim la universul cultural: prima fundaţie culturală care a apărut în perioada interbelică, Fundaţia Ferdinand, a apărut la Iaşi…
R. La Biblioteca Universitară, da. Exista şi o Fundaţie a Principelui Carol, care avea să devină Carol al II-lea şi să dezvolte o imensă Fundaţie, cu o operă culturală absolut remarcabilă, care era aceea a Fundaţiilor Culturale Regale, dar, oricum, ceea ce se întâmpla la Iaşi era o mică reparaţie, un mic semn că Iașul continua să fie parte dintr-o nouă configuraţie morală, economică, socială a României.

Iaşul interbelic a fost un Iaşi de asemnea în suferinţă. A fost o scurgere de valori, pe fondul de criză care a urmat primului război mondial şi reîntregirii româneşti. Dar această scurgere a făcut să se resimtă mai acut starea de criză în care oraşul se găsea

de aproape un secol, fără să poată găsi remedii eficiente. La Bucureşti s-a creat un cerc al ieşenilor, cu o revistă iniţiată de un personaj cunoscut la vremea aceea, ministru al Muncii, Grigore Trancu-Iaşi. Se chema „Iaşul". Cercul ieşenilor din Bucureşti a făcut şi o anchetă pe această temă, asupra căreia nu ne vom opri aici. Era Iaşul care se tânguia pentru pierderea unei priorităţi, a unei situaţii eminente pe care o avusese şi îşi căuta mijloace de a se exprima convenabil în noile circumstanţe.

Î. Ce credeţi, din punct de vedere cultural, dar nu numai, despre Iaşul contemporan?

R. Cred că Iaşul nu poate face excepţie de la situaţia generală a oraşelor româneşti şi a ţării. E o situaţie de criză şi de confuzie de pe urma căreia suferim toţi şi în toate planurile. Iaşul trăieşte aceste convulsii, permutări şi nefericirea de a nu se fi găsit soluţii optime în momentul decisiv, adică la începutul schimbării de regim, când se putea defini o opţiune mai bună, când se putea scurta timpul tranziţiei, se puteau produce acele efecte benefice care să grăbească intrarea în normalitate. Dacă vă gândiţi la Iaşul cultural, evident şi aici sunt mari probleme. Cultura în ansamblu suferă, nu există un sistem de sponsorizare care să funcţioneze, să suplinească absenţa statului de la actul cultural – în bună parte, nu în totalitate – dar, oricum, statul se dezice de cultură, are alte priorităţi, iar cultura, ca şi învăţământul, ca şi sănătatea, ca şi alte sectoare, dar vorbim aici de cultură – suferă de lipsa resurselor financiare şi de absenţa unei legislaţii care să stimuleze un tip de mecenat valabil pentru timpul nostru.

2002

3.2.1.7. Dan Falcan
Istoric, Muzeul Oraşului Bucureşti

Î. Cum a apărut Bucureştiul, ce fel de istorie a traversat?

R. Bucureştii şi devenirea sa dintr-un simplu târg până la capitala României Mari sigur că poartă pecetea a numeroase evenimente. Bucureştii au luat fiinţă la întretăierea a două drumuri comerciale foarte importante, este vorba de drumul comercial care lega Peninsula Balcanică de Marea Baltică trecând prin urbea lui Bucur şi de drumul care făcea legătura dintre bălţile Dunării şi mânăstirile din Oltenia. La confluenţa acestor drumuri comerciale au luat naştere Bucureştii. Trebuie spus că aria lor era iniţial destul de mică, se întindea în jurul Curţii Vechi. Curtea Veche este un monument care datează din a doua jumătate a veacului al XIV-lea, din timpul lui Mircea cel Bătrân. Încetul cu încetul în jurul acestei reşedinţe domneşti s-a coagulat viitorul oraş. O serie de sate din jurul capitalei noastre, cum ar fi Bercenii, Pantelimonul, Fundenii au devenit parte a oraşului pe măsură ce acesta s-a dezvoltat, mai cu seamă spre nord. Deci trebuie spus că încă de la început Bucureştii au purtat această amprentă a eclectismului, a melanjului dintre stiluri, dintre influenţele occidentale şi cele orientale. Prima mare perioadă de înflorire a Bucureştilor, din mai multe puncte de vedere, dar mai ales edilitar, sigur că a reprezentat-o domnia lui Constantin Brâncoveanu, o domnie remarcabilă sub toate aspectele, care a semnificat pentru neamul nostru o închegare identitară și adevărata Renaştere culturală şi artistică.

În timpul lui Constantin Brâncoveanu se deschide Calea Victoriei, care se numea atunci Podul Mogoşoaiei, fiindcă făcea legătura între Curtea Domnească şi Palatul de la Mogoşoaia, cumpărat de Brâncoveanu de la văduva boierului Mogoş. Calea Victoriei a apărut în 1692. Secolul al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea poartă amprenta unui amestec între Orient şi Occident. Întâlnim cocioabe mizere, căsuţe de tip ţărănesc, palate, cum este chiar Palatul Şuţu, acum sediul Muzeului Oraşului Bucureşti, care este construit în stil neogotic, romantic, şi care a reprezentat o adevărată lovitură în sensul spectaculosului pentru peisajul de atunci al Bucureştilor. Sigur că după venirea principelui Carol în 1866 Bucureştii cunosc un adevărat boom edilitar. Mai ales după independenţa din 1877 s-au creat condiţiile economice şi condiţiile politice pentru revigorarea arhitecturii bucureştene. A fost o epocă de mare înflorire: se construiesc Fundaţiile Regale, Ateneul Român în 1888, CEC-ul, Banca Naţională, o serie de imobile ale unor mari industriaşi, principi: Casa Cantacuzino, devenită ulterior Muzeul Enescu. Existau deci oameni suficient de cuprinşi spre a-şi permite ridicarea unor edificii cu nimic mai prejos faţă de cele din Apus. Trebuie spus că la sfârşitul secolului al XIX-lea apare în arhitectură stilul neoromânesc. Un reprezentant de seamă sigur că a fost Ion Mincu. De altfel toată perioada este marcată de activitatea unor arhitecţi ca Orăscu, Cerchez, Mincu, Maimarolu. Acesta din urmă a ridicat şi Biserica Armenească şi Cercul Militar Naţional în 1912. Deci şcoala românească de arhitectură avea o foarte solidă tradiţie şi era foarte remarcată pe plan european. Perioada interbelică înseamnă, datorită noilor condiţii economice de după Marea Unire, un nou avânt al construcţiilor, al vieţii culturale bucureştene în ansambul ei. Să nu uităm că este epoca în care Bucureştii erau consideraţi Micul Paris, o bună parte a vieţii culturale se desfăşura la Capşa, în bună tradiţie franceză. Tot aşa, se construieşte foarte mult. Palatul Telefoanelor de exemplu, făcut de un arhitect american, după ce s-a dărâmat cafeneaua Oteteleşanu, a scandalizat toată lumea culturală românească prin 1930-1931, din pricina marilor diferenţe stilistice faţă de ambient. Exact cum se spune astăzi despre noua clădire a Bancorex de lângă magazinul Victoria. Sigur că trecerea celor 70 de ani de la edificarea Palatului Telefoanelor a făcut ca el să fie acceptat şi să se integreze în peisajul urbanistic bucureştean. După cel de-al doilea război mondial activitatea edilitară a continuat să fie o mare preocupare pentru Bucureşti. În anul 1960 au început să apară oraşele-satelit: Drumul Taberei, care are 200.000 de locuitori, Berceni, Pantelimon. S-au construit Palatul Sporturilor şi Culturii, Metroul, care este o realizare a acestei perioade, Dâmboviţa a fost sistematizată în 1979. Contestată parţial până astăzi este construirea Casei Poporului în perioada Ceaușescu, actualul Palat al Parlamentului, gigantic, una din cele mai mari construcţii planetare. După ce a fost dărâmată o aripă a sediului CIA din New York în 2011 a rămas chiar cea mai întinsă de pe glob. Lucrul cel mai dureros pentru bucureşteni a fost ceea ce s-a demolat spre a-l construi. Suprafaţa edificiilor, unele de patrimoniu, dispărute atunci este egală cu suprafaţa Veneţiei. Şi înainte de al doilea război mondial s-au făcut demolări, dar mai puţine. Din păcate, după 1989 activitatea edilitară a cunoscut o anumită stagnare – mă refer la construcţii instituţionale, nu

private – şi nu putem disjunge această activitate de schimbarea parametrilor economiei româneşti.

În concluzie, aş vrea să spun că Bucureştii, în ultimile două-trei secole, au reprezentat un melanj de influenţe occidentale şi orientale, au fost un creuzet al diferitelor tendinţe în artă şi în cultură şi tocmai într-asta constă specificitatea vieţii culturale bucureştene. În final aş cita câteva cuvinte ale unuia din marii edili ai oraşului. Este vorba de primarul Dem. I. Dobrescu, supranumit „primarul Târnăcop” din pricina intensei lui activităţi edilitare. El spunea: „dezvoltarea oraşului nu se face numai prin contribuţia câtorva, ea cere contribuţia sufletească a tuturor”. Cred că bucureştenii, privind spre trecut, trebuie să fie mândri de faptul că oraşul lor constituie un unicat pe harta culturală a Europei şi să facă totul spre a păstra şi a duce mai departe această tradiţie.

Î. Aţi pomenit despre Mogoşoaia. Poate n-ar fi rău dacă aţi detalia puţin acel moment care ţine nu doar de trasarea oraşului Bucureşti, ci, în sens mai larg, de istoria culturală a zonei.

R. În cadrul activităţii edilitare ample pe care a desfăşurat-o Constantin Brâncoveanu, un mare iubitor al frumosului şi el, împreună cu stolnicul Cantacuzino, unchiul lui, un loc aparte îl reprezintă edificarea Palatului de la Mogoşoaia. Este o capodoperă a stilului brâncovenesc, care face şi azi deliciul privitorului. Pentru a ajunge mai repede la acest palat a deschis în 1692 Calea Victoriei, adică Podul Mogoşoaiei. După moartea tragică a domnitorului în 1714 palatul a cunoscut o epocă de reflux, până în 1903 când a fost cumpărat de principesa Martha Bibescu, un om elevat, literată, soţia prinţului George Valentin Bibescu, preşedinte al Automobil Clubului Român, ca şi preşedinte al Federaţiei de Aeronautică din România. Amândoi au investit foarte mult în palatul de la Mogoşoaia şi în 1927 l-au redat circuitului public. Martha Bibescu a ţinut foarte mult la acest palat, care era înconjurat de un parc de peste 60 de hectare. Sigur că, după plecarea principesei, în 1941, şi moartea prinţului Bibescu în acelaşi an, Palatul de la Mogoşoaia, odată cu venirea comuniştilor, a devenit mai întâi locuinţă de protocol şi, ulterior, casă de creaţie a Uniunii Scriitorilor. După 1989 Palatul a intrat în patrimoniul Minsterului Culturii şi Cultelor, unde se află şi astăzi și poate fi vizitat de turiști.

2002

3.2.1.8. † Gheorghe Bulei, director, Muzeul de Istorie, Târgovişte

Î. Despre începuturile oraşului şi evoluţia lui v-aş ruga să faceţi o scurtă expunere.

R. Despre începuturile oraşului Târgovişte avem o relatare de călătorie a unui bavarez la 1316. Acesta amintea că, în drumul său către Nicopole, a trecut şi prin Ţara Românească, unde a văzut cele două capitale, Curtea de Argeş şi Târgovişte. Evident, Curtea Domnească din Târgovişte exista pe vremea lui Mircera cel Bătrân. Prima consemnare internă a existenţei, ca şi capitală, a Curţii Domneşti datează din 1417-1418, când Mihail, fiul voievodului, vorbea de „casele Domniei mele de la

Târgovişte”. Oraşul, în secolul al XV-lea, are o dezvoltare extrem de intensă, devine singura capitală a ţării până către anul 1635, când capitala va fi mutată la Bucureşti. Şi, de atunci încolo, până spre începutul secolului al XVIII-lea, reşedinţa domnească va fi când la Târgovişte, când la Bucureşti. Evident că voievozii, legaţi mai mult de ideea de independenţă, de neatârnare în faţa puterii otomane atotstăpânitoare, au domnit la Târgovişte. Aici şi-au făcut construcţii reprezentative, palate domneşti, cetăţi şi reşedinţe princiare, care au impus Târgoviştea în şirul localităţilor foarte însemnate pentru Evul Mediu Românesc. Avem trei veacuri de glorie la Târgovişte, începând cu domnia lui Mircea cel Bătrân şi culminând cu domnia, legendarului acum, domnul-martir Constantin Brâncoveanu, care va pieri la Constantinopol ca martir al păstrării credinţei şi neatârnării neamului, al preţuirii marilor valori ale ortodoxiei româneşti şi ale românismului în general.
Oraşul Târgovişte, aşa cum afirmam, are o evoluţie extrem de importantă în secolul al XV-lea. Între voevozii marcanţi ai acestei perioade îl amintim pe nimeni altul decât pe Vlad Ţepeş. În legătură cu existenţa primelor construcţii a ceea ce noi am numit leagănul voievodal de la Târgovişte, deci Curtea Domnească, aminteam de existenţa acestora încă din vremea lui Mircea cel Bătrân. Sigur, în secolul al XV-lea sunt voievozi care vor contribui la înzestrarea Curţii cu alte monumente reprezentative. Mai ales Vlad Ţepeş, acest voievod de legendă, care a construit, după documente, iar cercetările arheologice probează acest lucru, la 1476, Turnul Chindiei, spre apărarea Cetăţii sale de Scaun. Este un monument emblematic pentru întreaga istorie medievală românească, este simbolul Târgoviştei, este ceea ce a semnificat mai plenar arhitectura medievală românească. Actualmente turnul are o înălţime de 26 de metri, iniţial a avut 19 metri. Este o construcţie pentru folosinţa Curţii voievodale ca loc de pază, supraveghere a reşedinţei, dar şi a oraşului. De exemplu seara şi noaptea treceau patrule de oşteni care anunţau că în perimetrul lor e linişte. Brâncoveanu, prin fericita-i diplomaţie, va reface întreaga Curte Domnească de la Târgovişte. De altfel, cu marea lui bogăţie, a realizat obiective importante pentru cultura şi arhitectura românească, a creat cel mai puternic stil al Renaşterii româneşti. În perioada 1690-1697 el va reconstrui practic Curtea Domnească, dându-i, pentru ultima dată, o strălucire pe care, evident, o merita. Brâncoveanu va construi în această zonă şi alte două palate voievodale, palatul de la Potlogi, pentru fiii săi, la sud de Târgovişte şi palatul de la Doiceşti, la nord de Târgovişte, din care se păstrează astăzi doar biserica din incintă, restaurată în anii din urmă şi zidurile de incintă. Epoca lui Brâncoveanu este remarcabilă prin tot ceea ce s-a înfăptuit în plan cultural. Nu numai în domeniul arhitectural, nu numai în domeniul construcţiilor civile, nu numai în domeniul edilitar-urbanistic, dar şi în domeniul cărţii, stabilind legături până în Georgia, Armenia, afirmînd una din cele mai prolifice perioade din istoria tipăririi cărţii. Epoca lui Brâncoveanu va lăsa urme adânci în conştiinţa neamului, urmele merg până târziu, în secolul al XIX-lea, când Târgoviştea va redeveni din nou privilegiată cultural. Pentru că, după părăsirea cetăţii de la Târgovişte, imediat după Brâncoveanu, oraşul va decade lent dar sigur, ajungând de la 50.000 de locuitori, cât avea pe vremea lui Matei Basarab, cum pomeneşte călătorul sirian Paul de Alep, la numai 5000 de

locuitori. Dar aici se va afirma o fericită familie de cărturari, aceea a Văcăreştilor, care îşi avea reşedinţa în apropierea oraşului, la Văcăreşti, unde se păstrează până astăzi vestigiile conacului de secol 17 şi 18. Mai amintim aici, între cărturarii eminenţi ai Târgoviştei, pe un Heliade Rădulescu, acest spirit renascentist, acest factotum al culturii şi civilizaţiei româneşti din secolul al XIX-lea, considerat, pe bună dreptate, un părinte al literaturii române, cea mai importantă personalitate a culturii române după Cantemir. Heliade, născut la Târgovişte, îşi petrece aici copilăria, apoi se mută la Bucureşti şi produce marile sale capodopere, mai ales în perioada cuprinsă între *Regulamentul Organic* şi Revoluţia de la 1848. Amintim, printre personalităţile marcante ale culturii târgoviştene, pe Grigore Alexandrescu, pe un Vasile Cârlova, cel care va cânta, în spirit preromantic, „ruinurile Târgoviştei".

În veacul al XIX-lea Târgoviştea a fost leagănul redeşteptării naţionale în preajma revoluţiei de la 1848. Aici îşi va găsi sfârşitul „ultimul voievod" al Târgoviştei, Tudor Vladimirescu, personalitate extrem de importantă, care va deschide noi breşe în ideologia timpului, noi posibilităţi pentru spaţiul politic românesc. Sigur, Târgoviştea avea să fie prinsă în vâltoarea Revoluţiei de la 1848, Heliade s-a retras aici după înfrângerea ei. Tot în veacul al XIX-lea Târgoviştea a traversat şi o perioadă de refacere a monumentelor. Mă refer mai ales la Turnul Chindiei, restaurat în vremea voievodului Bibescu, cel ce studiase în Occident şi avea dorinţa de a pune în lumină propriile noastre valori. Sigur, de-a lungul secolului al XIX-lea la Târgovişte sunt şi alte fapte de remarcat, atât în planul vieţii culturale, cât şi al urbanisticii româneşti. Oraşul a fost practic reconstruit către 1850, de dinainte se mai păstrează astăzi doar câteva vestigii. Este vorba de partea comercială, care conferă Târgoviştei valoare pentru perioada modernă. Oraşul a renăscut din punct de vedere economic şi, în mod sigur, şi din punct de vedere cultural, la sfârşitul secolului al XIX-lea, când se dezvoltă exploatarea resurselor de petrol, industria, ceea ce aduce bunăstare, noi realizări urbane. Încep primele lucrări de restaurare la Curtea Domnească şi la alte monumente din Târgovişte. Aş aminti aici biserica Stelea, ctitoria lui Vasile Lupu, în semn de împăcare cu Matei Basarab. Amintesc altă ctitorie importantă, este vorba de biserica Sfinţii Împăraţi, ctitorie a lui Matei Basarab. Amintesc de biserica Geatoglu, o biserică de secol 17, cu primele elemente din perioada lui Mircea cel Bătrân. Fără îndoială trebuie să ne raportăm la monumentele care au fost singulare pentru oraş: şanţul şi valul cetăţii, din care se mai văd crâmpee importante şi care vor trebui neapărat restaurate. Amintim fără îndoială şi de importantele ctitorii ale mânăstirilor din preajma Târgoviştei, mânăstirea Dealu, de care se leagă mormântul lui Mihai Viteazul, mânăstirea Viforâta şi, foarte importante pentru istoria culturală românească, mânăstirea de la Nucet şi mânăstirea de la Cobia, iarăşi foarte importante piese de arhitectură, restaurate în ultimul timp. Fără îndoială Târgoviştea, aşa cum spuneam de la început, va rămâne pentru neqamul românesc un oraş istoric, care păstrează vestigii atât de dragi românilor, iar Curtea Domnească deţine rolul preponderent. Este cel mai elocvent ansamblu păstrat în România pentru ceea ce a însemnat o reşedinţă domnească, mai ales Petru Cercel i-a dat o strălucire

renascentistă. A rămas cel mai funcţional spaţiu voievodal românesc din zona extracarpatică.

Alături de Suceava, Târgoviştea îşi cântă şi astăzi destinul istoric. Sigur că trebuie să amintim, între valorile mai noi, şi complexul Mitropoliei din Târgovişte. Vechea Mitropolie în stil românesc, atât de bine descrisă de Paul de Alep, nu mai există. A fost dărâmată din păcate de arhitectul francez Leconte de Nuit, care a edificat actuala mitropolie, în stil bizantin. Fără îndoială că spaţiul acesta este definitoriu din punct de vedere cultural nu numai pentru Evul Mediu românesc, ci şi pentru paleocultură, aici au descoperit arheologii cultura Gumelniţa, din Paleoliticul mijlociu, ceea ce dovedeşte o străveche locuire a acestui loc. Târgoviştea era o axă a sud-estului continental, străbătută de valahi și multe alte feluri de negustori. Asta înseamnă că n-a fost aleasă întâmplător în secolul al XIV-lea spre a deveni reşedinţă domnească.

2002

3.2.1.9. Stelian Coşuleţ
director adjunct, Muzeul de istorie, Braşov

Î. M-ar interesa istoria oraşului Braşov, mai ales aşa cum se lasă ea întrezărită din acest muzeu.

R. Ne aflăm în Turnul Ţesătorilor, turn de incintă şi de apărare al cetăţii medievale, care adăposteşte această machetă a oraşului realizată la sfârşitul secolului trecut de un anume Hermann, la scara exactă de 1 cm la 10 m. Acest bastion este cel mai bine conservat dintre turnurile care alcătuiau odinioară mândra cetate a Braşovului. Dar istoria oraşului este mult mai veche. Locul este puternic legat de Epoca Bronzului şi a Fierului, culturi care acoperă o bună bucată de timp î.H. Apoi capătă strălucire perioada dacică şi celelalte perioade istorice. Să remarcăm faptul că prima atestare a Braşovului este latină, sub numele de Corona, care va deveni, de-a lungul timpului, Kronstadt.

În perioada Evului Mediu cetatea se conduce după propriile sale reguli. Ea se afla la întretăierea unor drumuri comerciale importante pentru ţările române, care se legau de marile artere comerciale ale lumii ce legau Occidentul de Balcani și de Orient : o variantă a Drumului Sării, una a Drumuli Chihlimbarului. Braşovul îşi datorează faima şi poziţia lui istorică probabil acestei situaţii privilegiate, ca şi faptului că locuitorii săi au ştiut să se organizeze, să-şi bazeze viaţa economică pe sistemul corporatist al breslelor, să-şi înconjoare cetatea cu ziduri puternice, cu bastioane, cu şanţuri de apărare şi şanţuri de apă, pentru a-şi apăra avutul.

Î. Dar care erau relaţiile comerciale ale braşovenilor?

R. Braşovul a avut relaţii comerciale foarte intense cu ţările române, deci la răsărit şi sud de Carpaţi. Domnii ambelor ţări române dăduseră privilegii oraşului liber Braşov. Primul astfel de act a fost dat de Vladislav I la 1368. Mai târziu, fiecare voievod care s-a aflat pe tronul ţărilor române a avut relaţii importante cu Braşovul. Arhivele oraşului păstrează o sumedenie de asemenea privilegii, de la Mircea cel Bătrân, Dan al II-lea, Radu

Praznaglava, Vlad Ţepeş şi lista, evident, ar putea continua. Primul document dat de Moldova în favoarea Braşovului datează din perioada lui Alexandru cel Bun şi este socotit de istorici ca datând de la 1412. Şi urmaşii aceastuia, Ştefan cel Mare, Petru Rareş au dat privilegii comerciale Braşovului. Breslele braşovene au produs arme, muniţii, mijloace de transport şi armuri pentru ţările române, alimentând astfel lupta antiotomană. La rândul lor, ţările române trimiteau la Braşov piei, miere, ceară, peşte. Toate aceste schimburi alimentau, de fapt, sentimentul apartenenţei la o limbă comună şi la acelaşi popor.

Î. Oriunde este prosperitate economică, poate prospera şi cultura. Care era standardul Braşovului din acest punct de vedere?

R. Viaţa culturală a fost efervescentă. La Braşov a activat unul din marii umanişti ai Europei, Johannes Honterus, corifeu al protestantismului. El l-a chemat de la Târgovişte pe diaconul Coresi, marele tipograf român, care şi-a tipărit aici primele lucrări în limba română. A lăsat în jur de 40 de lucrări, iar în timp au fost contribuţii esenţiale la fundamentarea limbii române unitare şi la conştiinţa de neam a tuturor românilor, la afirmarea identităţii naţionale. Dacă e să pomenesc doar școala lui Anton Pann. De altfel, în arhivele Braşovului se păstrează primul document scris româneşte, scrisoarea negustorului Neacşu din Câmpulung adresată judelui Braşovului, Johannes Benkner, la 1521, informându-l despre mişcările turcilor pe linia Dunării, care, dacă ar fi invadat Ţara Românească, nu mai urmau decât să atace, prin trecători, Transilvania. Perioada modernă din istoria Braşovului este specific marcată de marile năzuinţe ale neamului românesc: unitatea naţională şi independenţa naţională. În 1848 revoluţionarii moldoveni îşi vor publica la Braşov programul revoluţiei: *Prinţipurile noastre pentru reformarea patriei*. Mai târziu, în perioada formării României moderne, a României Mici, prin unirea Ţării Româneşti cu Moldova, mulţi dintre principalii actori ai Unirii vor veni la Braşov şi vor fi sprijiniţi pentru a înfăptui unirea. Cuza, la plecarea de pe tron, în 1866, va trece pe la Braşov spre a-şi lua rămas bun. Contribuţia braşovenilor la Războiul de Independenţă, 1877-1878, a fost notabilă. Constituiţi în comitete de întrajutorare a soldaţilor români răniţi, braşovenii, conduşi de mari personalităţi ale epocii, Diamandi Manole, Aron Densusianu, vor colecta importante sume de bani, feşe, atele, medicamente şi le vor expedia prin Crucea Roşie românească. Stau dovadă revistele de epocă păstrate în arhiva primei şcoli româneşti de la Şcheii Braşovului. 1918 – formarea României Mari – a fost primită cu mare entuziasm la Braşov. Această acţiune fusese pregătită cu ani înainte, prin înfiinţarea unor reuniuni culturale, care au avut ca scop trezirea şi întreţinerea flăcării naţionale printre românii transilvăneni. În Braşov şi în toată Ţara Bârsei, în preziua Marii Adunări Naţionale de pe Câmpia Libertăţii, numeroşi delegaţi au făcut drumul din această zonă spre Alba Iulia, alăturându-se celorlalţi delegaţi români care au hotărât Unirea cea Mare.

2002

3.2.1.10. † Florin Medeleţ, istoric, Timişoara

Î. De când s-au aşezat oamenii aici, nu departe de Dunăre, şi care este istoria oraşului Timişoara?

R. S-au găsit aşezări de la mijlocul Paleoliticului (acum 50.000 de ani) şi de la începutul Neoliticului. Dar aşezarea urbană începe să se producă pe vremea Bizanţului, undeva, în veacul al XII-lea, al XIII-lea d.H. Cu certitudine, Timişoara nu este un singur oraş. Este formată din mai multe oraşe suprapuse în timp pe de o parte (ca și Troia) şi este formată, pe de altă parte, dintr-un oraş central şi orăşelele satelit, aşa cum s-au dezvoltat ele în secolul al XVIII-lea şi în secolul al XIX-lea. Revenind la oraşele suprapuse în timp, putem vorbi de un târg oarecare, cu unele scopuri militare prin veacul al XIII-lea, de o reşedinţă regală deja la începutul veacului al XIV-lea, când regele nou ales al Ungariei, Carol Robert de Anjou, cel care, la Posada, în 1330, va suferi din partea lui Basarab o înfrângere zdrobitoare, îşi construieşte un castel la Timişoara şi-şi ţine aici toate „parlamentele" nobiliare (dietele) vreme de aproape 10 ani, apoi putem vorbi de un oraş reşedinţă al viitorului rege al Ungariei care a fost Matei Corvin, fiul lui Iancu de Hunedoara, care a copilărit şi adolescenţa şi-a petrecut-o aici, putem vorbi de Timişoara capitala beglerbegilor, fiindcă Timişoara este capitală de paşalâc otoman între 1552 şi 1716, şi când tot oraşul se schimbă ca înfăţişare, hai să spunem oraşul târziu gotic şi de Renaştere, al lui Iancu de Hunedoara, al lui Pipos Panu mai înainte, al lui Pavel Chinezu, al lui Matei Corvin se transformă într-un oraş cu iz oriental, în care există numeroase geamii, în care există peste 400 de magazine, în care există cazărmi şi fabrică de praf de puşcă, toate ale otomanilor, în care, evident, majoritatea populaţiei dintre zidurile cetăţii e formată din musulmani. Ei au transformat în geamii şi biserici mari, creştine, ale oraşului, iar în jur se dezvoltă în „palănci" cum se numeau ele, în Palanca Mare şi-n Palanca Mică, marile cartiere creştine, fără de care această garnizoană otomană, islamică, pierdută în marea de creştini de la nord de Dunăre, în Banatul de astăzi – otomanii ocupau până în 1658 două treimi din Banat, iar apoi întregul Banat, inclusiv Lugojul şi Caransebeşul – fără de care, cum spuneam, această insulă de colonizatori otomani, era pierdută. Erau dependenţi de oile, de grâul, de dovlecii, de vinul – fiindcă aici se bea vin, ne spune Evlia Celebi, în această cetate care seamănă cu o broască ţestoasă ce stă cu labele - în apele cui? - iată, Timişoara e pe Bega, dar într-o anumită perioadă de timp, Bega se numea Timişel, de unde numele oraşului – şi de aici această broască ţestoasă, capul fiind reşedinţa lui Iancu de Hunedoara, transformată în reşedinţă de beglerbei, cele patru mari bastioane fiind picioarele broaştei, care stă acolo, aşezată în ape, şi nu poate fi cucerită, nu poate fi bătură cu tunurile, nu are ziduri de cărămidă, nu are ziduri de piatră, nu-şi au nici un rost în această câmpie, zidurile late de 20-30 de metri din pământ şi lemn ale cetăţii sunt suficiente, pe coronamentul lor se desfăşoară întreceri de cai între ienicerii otomani care vin din toate părţile imperiului, din Afganistan, din nordul Indiei şi până în nord-vestul Africii, iar între cei care locuiesc aici de-a lungul timpului, în vremurile stăpânirii otomane, se numără şi unii care au

râvnit la tronul Moldovei sau al Ţării Româneşti, sunt şi alţii care au intrat în dizgraţia sultanilor şi au fost şi asasinaţi aici din ordinul sultanului şi sunt şi alţii care, prin nebunia lor – mânia este o nebunie de-o clipă spunea cineva – au fost asasinaţi în răzmeriţe ale otomanilor chiar pe aceste locuri. Cert este că la 1716, după ce în 1683 Imperiul Otoman începe să se rostogolească la vale pierzând asediul Vienei, pierzând apoi bătălia de la Zenta, datorită unui mare general de oşti care era în slujba Imperiului Habsburgic, Eugeniu de Savoia – la Viena când ajungeţi, în spatele monumentului ostaşului sovietic eliberator al Vienei în al doilea război mondial, pe o pantă de deal, în terase succesive, se ridică splendidul castel Belvedere, construit de Eugeniu de Savoia, unde a stat la bătrâneţe. Acolo este astăzi Muzeul de Artă Feudală şi Muzeul de Artă Modernă austriacă – merită să fie văzute, sau poate şi cazinoul de lângă el – oricum, acel castel era locul unde Eugeniu de Savoia, la bătrâneţe, spunea: „în tinereţea mea am avut un împărat care mi-a fost ca un tată, apoi un împărat care mi-a fost prieten, iar acum am un împărat care mi-e stăpân” – astea sunt relaţiile lui Eugeniu cu Habsburgii. El însă a fost un mare general. A asediat Timişoara în 1716, a distrus Palăncile, a incendiat cetatea otomană. Primarul oraşului, care era un anume Munčan sau Muntean, ca şi episcopul ortodox de Timişoara, au fost întemniţaţi pentru legăturile pe care le aveau cu asediatorii. Cert este că în momentul când oraşul este ocupat, în urma unui pact, otomanii se retrag la Belgrad, foarte rapid, cu un număr de căruţe şi cu cei apropiaţi lor, populaţia locală rămâne, este formată din „rascieni”, adică dintr-un amestec de români şi sârbi şi şapte familii de evrei – erau evrei fugiți de Inchiziție din Spania, sefarzi, care circulau practic prin tot Imperiul Otoman, făceau comerț. Deci în 1716 vechiul oraş otoman, cu clădiri din chirpici, cu o singură clădire durabilă, din piatră, care era castelul Huniazilor, păstrat în continuare, dar puternic bombardat, cu o singură biserică – devenită geamie şi apoi din nou catedrală – din piatră, care venea din secolul al XIV-lea, al XV-lea, avea hramul Sf. Gheorghe, restul oraşului este ras de pe suprafaţa pământului în câteva decenii şi se construieşte un nou oraş. Acest nou oraş este de fapt un oraş militar. Este oraşul garnizoanei militare Timişoara, avanpostul cel mai puternic al Imperiului Habsburgic în faţa pericolelor pe care se considera că Imperiul Otoman încă le mai prezintă pentru centrul Europei. Şi câteva războaie care urmează în 1788 dau dovadă că estimarea nu era greşită. Cert este însă că marea fortificaţie din cărămidă în sistem Vauban, îngropată acum în pământ, stelată, cu retranşamente succesive, care se construieşte la Timişoara între 1723 şi 1767, atunci când a fost gata n-a mai servit deloc în luptele antiotomane, pentru că otomanii n-au mai ajuns la Timişoara. O singură dată apoi, în 1849, Timişoara a fost asediată de trupele Guvernului revoluţionar maghiar, conduse aici de generalul Bem, ca şi de alţii. Ei au înconjurat Timişoara, apărată în bună măsură de grănicerii români din sud-estul Banatului, care au refuzat să se predea şi au apărat oraşul vreme de 106 zile. Apoi trupele asediatoare au fost înfrânte, dar o bună parte din clădirile veacului al XVIII-lea, construite încă din 1620 - ’30 - ’40 şi mai încoace, au fost distruse de bombardamentele care ţinuseră trei luni şi mai bine. În cetatea veacului al XVIII-lea străzile sunt largi, drepte, orietate aproape după punctele cardinale, permit accesul uşor. O Barcelonă a răsăritului. Spre deosebire de lumea de azi, când

bombardament înseamnă să stingi luminile din case şi să faci întuneric, la 1848 – ’49 aprindeai lumina în caz de bombardament nocturn, pentru ca cetăţenii să fie ocoliţi.
Şi iată, ajungem şi la un element ce ţine de iluminatul oraşului Timişoara. În secolul al XVIII-lea, fiecare din cetăţenii proprietari ai celor 158 de case din cetate – o populaţie de 6-7000 de suflete – se luminau cu lămpi cu seu, apoi cu lămpi cu ulei, apoi cu lămpi cu gaz – undeva, în cartierul în care ne aflăm acum, era fabrica de gaz de iluminat din Timişoara – care a alimentat oraşul de la jumătatea veacului al XIX-lea cu acest combustibil care se mai foloseşte, în unele părţi, chiar şi astăzi în Europa şi pe care, în copilăria mea, l-am mai apucat în Bucureşti pe strada C. A. Rosetti, pe I. L. Caragiale. Până în anii ’50 încă mai erau lampagii care aprindeau în Bucureşti lămpile cu gaz de iluminat. Iluminatul are la Timişoara o premieră europeană: în 1872 oraşul este iluminat electric pe străzi, cu peste 700 de surse de lumină şi cinci ani mai târziu şi Teatrul are o scenă iluminată electric în mai multe culori, spre bucuria spectatorilor.

Revenind însă la oraşele succesive, iată-ne într-un oraş geometric. Lui Iorga nu i-a plăcut. Marele Iorga a trecut prin oraşul acesta în tinereţea sa, prin 1905-1906, a ajuns într-o gară deja frumoasă, s-a suit într-o birjă şi, după gara aceea frumoasă a ajuns – poate toamna, poate pe ploaie, după ce a trecut printr-o zonă încă oarecum acceptabilă a oraşului – pe o uliţă largă, cu case burgheze, a intrat într- o zonă unde Timişoara era un oraş în construcţie. La începutul secolului XX Primăria a cumpărat cetatea şi a demolat-o. Iorga a trecut printr-un spaţiu larg de aproape un kilometru şi jumătate lăţime în care nu erau decât ruine de cetate, maldăre de cărămizi, noroaie cât cuprinde şi unde nu era nimic gata. Nici măcar podurile nu se construiseră. Şi apoi a intrat brusc într-un nucleu central, acel pântec al cetăţii care fusese încorsetat între zidurile de cărămidă şi acum nu le mai avea, aceea fusese o altă Timişoară. Acolo a văzut nişte străzi drepte, a ajuns la un han cu un restaurant foarte bun. Hanul se numea Trompetistul, acolo a stat mai târziu, când a părăsint România, şi Alexandru Ioan Cuza, acolo stătuse şi împăratul Franz Joseph. Era o clădire cu renume deci şi care, dacă ar fi mutată la vremurile noastre, ar echivala cu un hotel de 4–5 stele. Deci nu i-a păcut oraşul. În schimb, cu câteva decenii mai înainte, prin 1827, Dinicu Golescu a admirat Timişoara. Şi tot pe atunci, călătorii străini veniţi în oraş îl numeau „cel mai frumos oraş din întregul regat al Ungariei”. Trebuie spus că Timişoara n-a fost imediat, din secolul al XVIII-lea, a regatului Ungariei. Vreme de decenii, aproape un veac, a fost în stăpânirea exclusivă a Casei imperiale de Habsburg. Ca şi întreg Banatul, care era un domeniu special al Casei imperiale, cum fusese, să zicem, Trakai pentru Lituania. Gândindu-ne la antichitate este la fel cum Augustus făcuse din Egiptul fostei Cleopatra un domeniu al împăratului, cu un prefect care dădea socoteală direct împăratului. Cam aşa era Banatul, organizat militar şi apoi civil pentru Casa de Habsburg.

2002

3.2.1.11. † Corneliu Lungu, director, Muzeul de Istorie, Sibiu

Î. Din câte ştiu, istoria oraşului Sibiu este una dintre cele mai bine conectată cu istoria europeană…

R. Există o serie de descoperiri legate de preistorie, de Paleolitic şi Neolitic, dar aşezarea propriu zisă de astăzi este legată de Evul Mediu timpuriu, de colonizarea populaţiei săseşti (venită din Saxonia) în acest spaţiu, în jurul anului 1150. La 1191 ştim deja despre „prepositura" oraşului Sibiu, iar la 1566 avem un document care vorbeşte despre Hermannstadt, adică „oraşul lui Hermann".

Despre întemeiere sunt mai multe legende, foarte frumoase şi interesante, cea mai plăcută este legată de acest conducător, Hermann, care i-a convins pe locuitorii de aici să-i dea un teren. I s-a spus că i se va da atâta cât poate acoperi cu pielea unui bizon. Şi el a tăiat pielea în fâşii subţiri, ca să acopere o suprafaţă mai mare. Seamănă cu legenda anticei Cartagina. Apoi în spaţiul acesta orașul a fost avantajat pentru poziţia geografică deosebită, la întretăierea drumurilor dinspre estul spre vestul Transilvaniei, dinspre sudul Europei, Ţara Românească, spre nordul ei, către germani. Oraşul s-a dezvoltat datorită tradiţiilor sale meşteşugăreşti. Sunt un număr mare de bresle în Evul Mediu care au avut avantaje şi au făcut comerţ. Oraşul a fost unul din puţinele din această parte a Europei care a fost perfect fortificat, cu o incintă cam de 5 ha, un patrulater cu latura cam de 5 km. Avea 39 de tunuri, 4 bastioane şi n-a fost niciodată cucerit. A rezistat la marile atacuri turceşti de la 1436, 1438 şi 1442 şi a fost câştigată aşezarea în timpul lui Gabriel Bathory, dar numai prin înşelăciune. În restul timpului n-a fost ocupată şi în Evul Mediu era un adevărat simbol al creştinătăţii. În ce priveşte oraşul, putem spune că este un spaţiu imens de arhitectură gotică, având elemente de renaştere transilvană, apoi avem foarte multe clădiri baroce, pentru că începând cu secolul al XVII-lea Sibiul a devenit capitala principatului Transilvaniei sub autoritate austriacă, ceea ce a impus şi stilul arhitecturii. Există şi Nouveau Style şi alte stiluri arhitectonice, Baukunstul din secolul XX.

Sibiul este un oraş cu o cultură deosebită, care a permis apariţia unor licee şi şcoli încă din secolul al XVI-lea, Colegium Studii Generali din 1526, una din primele tiparniţe din Transilvania, dacă nu prima, unde s-a tipărit *Catehismul românesc* în 1544, tipograf fiind Filip Moldovanul. Era la destul de puțină vreme după ce Guttenberg inventase tiparnița. Alături de cetate erau satele româneşti tradiţionale, oamenii din ele erau excelente medii de legătură cu satele româneşti din Moldova şi Ţara Românească. Tot aici a existat un teatru, făcut de un mare iubitor de cultură, Martin Hoffmeister, unde s-au ţinut concerte deosebite şi s-au jucat piese de teatru. Aici a venit Eminescu cu trupa lui Mihai Pascaly, aici au concertat Liszt şi Strauss, Brahms, aici au fost şi alte evenimente legate de 1848, când Sibiul devine capitala revoluţiei româneşti din Transilvania cu acel Comitet al Naţiunii Române. Tot aici, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, s-a format mişcarea naţională, a apărut primul cotidian românesc, „Tribuna", s-a restaurat

Mitropolia la 1864 şi tot aici s-a născut cea mai importantă asociaţie culturală românească a nației, ASTRA, care a început iar să funcţioneze după 1990.

Sunt foarte multe lucruri de spus legate de cultura Sibiului. Dar, cu deosebire este de spus acest lucru: oraşul este locuit de români, germani, maghiari, există o comunitate armonioasă, nu sunt conflicte etnice ori interconfesionale, n-au fost niciodată. La Sibiu a funcţionat tramvaiul din 1905. Din 1971 el s-a retras spre zona Dumbrava şi mai funcţionează şi astăzi în această direcție. N-a avut întreruperi. Mai este un lucru pe care vreau să vi-l spun: în memoriile sale, un celebru căpitan englez, John Smith, scrie că ar fi fost în Transilvania şi la Sibiu. Este de crezut. John Smith este cel care a fondat în 1607 prima colonie de pe pământul Americii, Virginia.

Î. Poate ne spuneţi câte ceva şi despre Muzeul de Istorie, în clădirea căruia ne aflăm.

R. Muzeul de Istorie din Sibiu, ca parte a Muzeului Bruckenthal, este aşezat într-una din cele mai frumoase clădiri din Transilvania, fostă Rathaus, adică Primăria oraşului, vreme de 400 de ani, iar acum este organizat după o structură modernă. Bună parte din piesele muzeului au aparţinut baronului von Bruckenthal, fondatorul Muzeului Bruckenthal. Clădirea este gotică, superbă, cu elemente de Renaştere şi a găzduit, de-a lungul celor 400 de ani, peste 90 de primari. În acelaşi timp, în incintă a fost şi o mică închisoare a datornicilor. Tot aici a fost monetăria oraşului în secolul al XIV-lea. Cea mai nouă parte a construcţiei este din secolul al XIX-lea, unde a fost remiza pompierilor.

2002

3.2.1.12. Alexandru Lungu
director, Muzeul Bruckenthal, Sibiu

Î. Muzeul Bruckenthal este cuprins în programul *Sibiu-capitală europeană,* important pentru 2006, când Congresul Mondial al Francofoniei are loc în România, dar şi important în perspectiva integrării europene din 2007.

R. Încă de anul acesta Muzeul Bruckenthal aniversează 185 de ani de la deschiderea sa oficială, din 1817, ceea ce înseamnă că avem de-a face cu cel mai vechi muzeu public din Europa Centrală şi de Sud-Est, cu precizarea, de notat, că încă din 1790 un almanah din Viena recomanda turiştilor vizitarea pinacotecii baronului Bruckenthal din Sibiu. Sigur, la momentul respectiv era o vizită privată. Muzeul a foncţionat doar cu o mică întrerupere în timpul primului război mondial, când lucrările au fost adăpostite. În 2017 este bicentenarul muzeului, care este un eveniment UNESCO.

După 1990 interesul nostru cel mai mare a fost focalizat pe restaurări: restaurări de patrimoniu mobil şi imobil. Pentru că Muzeul Naţional Bruckenthal este un tezaur. Muzeul administrează şapte clădiri, având în top clădirea Palatului Bruckenthal, care s-a ridicat prin 1785-86, apoi Primăria veche, care adăposteşte Muzeul de Istorie. Toate secţiunile muzeului și clădirile aferente adăpostesc un milion şapte sute de mii de

exponate. Toate clădirile care alcătuiesc Muzeul Bruckenthal îşi au legitimitatea în faptul că, în varii proporţii, adăpostesc colecţii ale acestui ilustru iluminist care a fost baronul Samuel von Bruckenthal. În vârf se află pinacoteca şi biblioteca Bruckenthal, care adăpostesc mii de poziţii cu pictură flamandă, olandeză, germană, austriacă, cu nume sonore, precum Rubens, Van Dyck, Jordanes, Holbein, Cranah ş. a., unele pânze au fost furate în urmă cu treizeci de ani, patru ni s-au întors, au fost descoperite în Statele Unite, ar mai fi încă patru de găsit. Pinacoteca adăposteşte şi o serie completă de gravuri şi ilustraţii de carte semnate Holbein, Dürer, Cranah. Biblioteca, la rândul ei, adăposteşte celebrul pergament, o miniatură din secolul 14-15, incunabule din prima perioadă a atelierului lui Guttemberg şi multe cărţi şi manuscrise importante. Al doilea element important al Muzeului Bruckenthal este Muzeul de Istorie. El a avut drept nucleu iniţial colecţia de arheologie a baronului Bruckenthal, multe piese din perioada dacică şi romană colecţionate de el însuşi în Transilvania, dar şi o colecţie frumoasă de numismatică, una de arme şi armuri. În fine, al treilea element important este Muzeul de Istorie Naturală cu subsecţiile sale, apoi Muzeul de Istorie a Farmaciei, care are o colecţie fabuloasă, adăpostită de o fostă farmacie a oraşului, La Vulturul Negru, care a funcţionat patru sute de ani neîntrerupt şi Muzeul de Arme şi Trofee de vânătoare. Muzeul de Istorie Naturală cuprinde şi colecţia de minerale – Bruckenthal era considerat la sfârşitul secolului al XVIII-lea cel mai de seamnă colecţionar din Europa de pepite aurifere, provenite, fireşte, din Munţii Apuseni, după cum adăposteşte şi o frumoasă colecţie de moluşte.

Daţi-mi voie să vă spun şi despre participarea noastră la programele europene. În clipa de faţă ne pregătim pentru un mare eveniment cultural, care va avea loc la 20 septembrie, şi anume vernisajuil expoziţiei de gravuri Albrecht Dürer, expoziţie care vine de la Hanovra, dar va avea şi piese ale muzeului nostru. De asemenea, muzeul nostru participă cu două lucrări, două acuarele pe pergament ale lui Joris Kuffnagel, unul din pictorii de la Curtea împăratului Rudolf al II-lea de la Praga, la o expoziţie de la Viena, de pictură flamandă, care va fi itinerată şi la Essen, în Germania. Şi apropo de parteneriatul cu Germania, vreau să menţionez că directorii de la Haus der Kunst din München, domnii Vitali şi Gassner, cu care am discutat, vor itinera acolo prima expoziţie substanţială a Muzeului Bruckenthal, folosind piese din tezeurul pinacotecii nostre.

2002

3.2.1.13. Alexandru Avram
şef de secţie, Muzeul Bruckenthal, Sibiu

Î. Ne aflăm la reşedinţa baronului Bruckenthal, devenită muzeu. Se pare că a fost una dintre cele mai interesante personalităţi ale Transilvaniei medievale.

R. Da, a fost reşedinţa construită de către guvernatorul Transilvaniei, Samuel von Bruckenthal, între 1778 şi 1786. Această clădire, cunoscută sub numele de Palatul Bruckenthal, a fost edificată cu scopul adăpostirii colecţiilor de antichităţi aduse de

acest ilustru personaj la sfârşitul secolului al XVIII-lea de la Viena, cumpărate acolo. Clădirea este un palat urban tipic, în sensul că trebuia să respecte reglementările legale în vigoare, şi anume parcelarea strictă existentă în oraşele transilvănene. Din acest motiv, bineînţeles, spaţiul care a stat la îndemâna constructorilor a fost destul de restrâns, chiar dacă, în cazul guvernatorului, s-au făcut două excepţii, în sensul că i s-a permis să construiască o clădire pe două parcele, pe de o parte, pe de altă parte, în urma unor dispute la Consiliul orăşenesc, i s-a permis ca această clădire să iasă din aliniamentul străzii. Nu se cunoaşte arhitectul clădirii. După unii, se pare că ar fi lucrat un arhitect din familia Martinelli. În mod cert, un cuvânt foarte important de spus l-a avut chiar beneficiarul, în sensul că, datorită numeroaselor sale călătorii prin Imperiul Habsburgic, a văzut modele din care a preluat anumite idei. Totuşi, la definitivarea construcţiei şi-au adus contribuţia o serie de meşteri care au devenit cunoscuţi mai ales ulterior. Printre ei s-a remarcat mai ales sculptorul şi pietrarul clujean Simon Hoffmayer. Acesta a primit iniţial un contract pentru realizarea frontonului principal, cu stema baronului, şi tot el a realizat o serie de proiecte de decoraţie interioară, aşa cum arată desenele din Arhivele sibiene, proiecte de sobe, proiecte de candelabre de cristal, proiecte de urne, inclusiv proiecte de veselă. În ce priveşte proiectele de sobe, putem afirma, tot pe bază documentară, că aceste sobe au fost realizate practic la Viena, în atelierul sobarului – mai precis al văduvei sobarului – Bleiter. Este foarte interesant faptul că acest atelier a furnizat numeroase sobe şi pentru alte construcţii importante ale imperiului, în primul rând construcţiile familiei princiare Esterhàzy. Deosebit de valoroase sunt supraportele, aceste decoraţii realizate din lemn de tei grunduit şi aurit, aflate deasupra uşilor celor cinci încăperi principale ale palatului, de la etajul I, aşa zisele saloane. De ce aşa zise? Pentru că, de fapt, încăperea principală a fost salonul de muzică, pe urmă erau camere de primire, camere de lucru şi, probabil, iniţial, dormitoare. Supraportele sunt inspirate din *Metamorfozele* lui Ovidiu, unele dintre ele fiind preluate după o carte ilustrată cu gravurile unui cunoscut gravor francez din secolul al XVIII- lea, Picard. Bineînţeles, realizarea se face în negativ, invers decât orginalul gravat, iar maestrul Hoffmayer, după această reuşită, a fost angajat şi pentru alte lucrări importante din Transilvania, cum ar fi Catedrala din Alba Iulia sau numeroase biserici din zonă, între care menţionăm bisericile armeneşti din Dumbrăveni. De asemenea, după unele gravuri ale lui Picard au fost realizate şi frescele dintr-o altă încăpere de la etajul I, subiectul fiind ciclul complet al ispărăvilor lui Hercules. Iată doar câteva din frumuseţile acestui palat, care, din anul 1817 este deschis publicului, găzduind colecţiile de artă ale baronului Samuel von Bruckenthal.

Î. Dar acest palat nu este singular în Sibiu. Mi se pare că arhitectura lui e bogată, că numeroase alte clădiri se armonizează cu acest palat…

R. Dacă abordăm problemele legate de dezvoltarea arhitectonică a Sibiului, în primul rând trebuie să apelăm la prima menţiune documentară a provinciei Cibinului, adică la anul 1191, moment în care organizarea religioasă a zonei din jurul actualului oraş era deja realizată. Atunci sunt menţionaţi pentru prima dată oaspeţii flandrezi şi teutoni, fiind vorba deci de o populaţie colonizată de pe vremea regelui Geza al II-lea, deci 1141-

1162. Probabil la data respectivă nucleul viitoarei importante aşezări era constituit cu o biserică înconjurată de o fortificaţie, care se întindea pe teritoriul Pieţei Huet de astăzi. Cu mare probabilitate, într-un moment care corespunde perioadei de după emiterea Bulei de Aur, deci prin deceniul al III-lea al secolului al XIII-lea, această fortificaţie incipientă s-a extins şi pe teritoriul Pieţei Mici de astăzi, aşa fel că, în momentul când a avut loc acea invazie groaznică a tătarilor din 1241, localitatea a fost asediată nu de o coloană, ci de două coloane ale hoardei de tătari, care însă au dat de fortificaţii destul de solide. În mod cert, la mijlocul secolului al XIV-lea, între 1337 şi 1357, moment în care Sibiul avea deja fortificaţiile oraşului de sus, când a şi primit rangul de Civitas, trama stradală din oraşul de sus a fost definitivată, astfel că, în zona celor trei pieţe, Piaţa Huet, Piaţa Mică şi Piaţa Mare, se găsesc cele mai importante construcţii, chiar dacă multe dintre ele au fost transformate de-a lungul secolelor. Dintre principalele monumente – deoarece timpul nu ne permite să abordăm pe larg evoluţia arhitecturii oraşului – dintre ele merită să amintim în primul rând, unul ecleziastic, Biserica evanghelică avînd hramul Sfânta Maria, construită sub forma actuală între 1350 şi 1390, apoi casa parohială din apropierea bisericii, cu acel portal gotic târziu cu pariete încrucişate, datat 1502, cu mare probabilitate apaţinând meşterului Andreas Lamicidas din Sibiu, apoi casele de breslaşi din Piaţa Mică, case cu portice atât de caracteristice Europei Centrale şi, în fine, o serie de clădiri din Piaţa Mare, mai ales acelea de pe latura de sud a Pieţei Mari, menţionate documentar în jurul anului 1470, când se ştiu şi proprietarii lor, se cunosc impozitele plătite, clădiri care conţin atât elemente gotice, renascentiste, baroce şi unele dintre acestea sunt transformate la începutul veacului al XIX-lea cu elemente clasiciste. Am putea menţiona câteva din aceste clădiri: e vorba de Casa Haller, din Piaţa Mare nr. 10, cu elemente gotice şi unde se mai păstrează un turn locuinţă şi, bineînţeles, pentru o perioadă mai târzie trebuie să ne referim neapărat la acea construcţie impozantă implantată în Piaţa Mare, Palatul baronului Samuel von Bruckenthal. De asemenea, pe latura nordică a pieţei s-au întâmplat nişte transformări mai importante, au dispărut unele clădiri, cum a fost clădirea Breslei cojocarilor, pe locul căreia a fost ridicată Biserica romano-catolică. Acest lucru s-a întâmplat imediat după cucerirea Transilvaniei de către austrieci, moment în care Transilvania a devenit provincie habsburgică. Alături, mai târziu, la începutul secolului XX, se construieşte o clădire ieşită din scară, disproporţionată, care, iată, astăzi are deja o valoare arhitectonică. E vorba de clădirea Băncii de Credit Funciar şi se află exact vizavi de Palatul Bruckenthal. Dintre clădirile din afara celor trei pieţe, în afara numeroaselor fortificaţii – puţini ştiu că se mai păstrează circa 20% dintre turnuri şi bastioane, unele destul de ascunse, fiind situate la limita din spate a unor străzi – putem menţiona unul din cele mai importante ansambluri de arhitectură gotică civilă din Transilvania, casa Altenberg, care, vreme de vreo patru sute de ani, a fost Primăria Sibiului, iar la ora actuală găzduieşte Muzeul de Istorie, secţie a Muzeului Bruckenthal. De asemenea, mai sunt numeroase biserici, construcţii din secolul al XVIII-lea, cum ar fi bisericile româneşti de pe strada Justiţiei, de pe Strada Lungă, apoi biserica fostă greco-catolică de pe strada Reconstrucţiei, Catedrala Mitropolitană, de pe strada Mitropoliei, construcţie de la începutul secolului

XX, 1905-1906 şi alte numeroase monumente. Trebuie să subliniem totuşi faptul că, în rezervaţia de arhitectură a Sibiului se păstrează peste o mie de clădiri, din care circa 930 sunt datate până în secolul al XVIII-lea inclusiv. Un asemenea număr impresionant de monumente nu se mai găseşte nu numai în nici un oraş din România, ci în nici o localitate din această parte de răsărit a Europei Centrale.

2002

3.2.1.14. Vasile Boroneanţ, arheolog

Î. Prin ce credeţi că este important Turnu Severinul în istoria românilor?

R. Turnu Severin este un loc de veche istorie, unul dintre cele mai importante din ţară, pentru că aici au interferat o serie întreagă de influenţe care vin din poziţia geografică a locului. Ne găsim la ieşirea din defileul Porţilor de Fier, unde se termină un sector dunărean – cel al Dunării Mijlocii – şi începe Dunărea de Jos. Peisajul geografic e cu totul schimbat. De la un peisaj de munte, un defileu cu pereţi înalţi, se trece la zona de câmpie deschisă. În acelaşi timp se deschide şi podişul Mehedinţilor, unde au fost, încă din preistorie, nişte frontiere culturale. N-o să ne referim acum la toate acestea, dar până aici sau de aici au început anumite culturi, care au făcut legătura între Banat, pe de o parte şi Transilvania pe de alta, dar şi între Câmpia Română şi restul Ţării Româneşti, mergând până la vărsarea Dunării în mare. Prin urmare pe aici au trecut o serie de influenţe culturale şi toate au lăsat urme. Din această cauză zona este foarte importantă şi a fost în atenţia istoricilor şi cercetătorilor dintotdeauna. Şi nu întâmplător unul din cele mai vechi muzee din ţară se află la Turnu Severin, muzeu care şi poartă o denumire specială: Muzeul Porţilor de Fier.

Viaţa în aceste locuri începe din cele mai vechi timpuri. Informaţia istorică a fost mult completată odată cu edificarea barajului de la Porţile de Fier, care a fost o adevărată epopee naţională. Şi atunci, existând 14 colective care s-au ocupat de construirea hidrocentralei, de amenajarea locului, Muzeul Porţilor de Fier a avut un rol important, odată cu săpăturile pornindu-se cercetarea în toate domeniile şi pentru investigarea tuturor monumentelor, indiferent de natura lor: istorice, etno-folclorice, geologice, botanice, zoologice ş.a.m.d. Aici s-au găsit elemente de senzaţie pentru evoluţia istorică a locuirii în Sud-Estul Europei. Aici au fost găsite cele mai vechi urme de locuire din Paleolitic. Ele au aproximativ 50.000 de ani şi merg până la 20.000 î.H., culminînd cu un moment foarte important – cel puţin în ce priveşte arheologia – pentru că aproximativ acum 15.000 – 13.000 de ani î.H. a început de aici şi s-a extins apoi ceea ce am putea numi un modernism istoric. Dovezi s-au găsit la Cuina Turcului, Peştera Veterani şi Peştera Climete, unde s-au găsit dovezi de continuitate între locuirea istorică şi contemporaneitate. Foarte importante pentru partea de preistorie sunt două momente: civilizaţia clisureană sau Cuina Turcului, mileniul 13 – 8 î.H., când s-au folosit primele unelte de tipul vârfurilor de săgeată, arcurilor şi primele obiecte de artă. De

reţinut că aici s-au descoperit primele obiecte de artă mobiliară. Le-am căutat şi găsit din iniţiativa şi cu ajutorul profesorului C. S. Nicolăescu-Plopşor, după cum am găsit şi obiecte de artă parietală. La sfârşitul ciclului cultural clisurean începe alt ciclu cultural, care se cheamă Schela Cladovei şi care se leagă direct de această localitate şi de muzeul din Turnu Severin. Se întinde aproximativ între 8000 –6.500 de ani î.H., după care începe Neoliticul. Avem de atunci primele dovezi de sedentarizare, cultivări de plante, creşterea animalelor domestice, care, pe urmă, s-a generalizat în tot Neoliticul. Aici a fost un centru de dinamică istorică. În civilizaţiile care urmează – Starcevo, Vinča ş.a.m.d. – se văd influenţele acestui prim centru de dinamică istorică. Interesul nu se opreşte aici, el continuă şi în Epoca Bronzului, a Fierului, apopi în Epoca daco-romană, din care avem cele mai multe informaţii, pentru că războaiele daco-romane au intrat în atenţia tuturor istoricilor, începând cu cei din lumea antică, apoi din perioada medievală şi contemporană. Şi cronicarii noştri s-au referit la aceste momente. Sunt importante apoi descoperirile din zona Porţilor de Fier, unde este drumul roman săpat în stâncă pe malul celălalt şi, bineînţeles, contemporan cu drumul este construcţia Drobetei însăşi. Se pare că dacii au stat puţin aici, informaţia noastră este încă lacunară. Dar a venit constructorul Apolodor din Damasc, sirian, arhitectul Epocii Traiane, care a făcut podul peste Dunăre şi, odată cu el, castrul de la Drobeta. Nu numai acest castru, ci şi castrul de la Pontes, aflat de cealaltă parte a Dunării. Vreau să fac legătura cu istoria dacilor din zonă – avem cuptoarele de minereu de la Cireşu, dar şi coiful dacic găsit în zona Porţilor

de Fier şi care constituie faima ţării noastre prin frumuseţea lui, mai ales că alte artefacte – vase în principal – care au făcut parte din acelaşi tezaur cu acest coif, se află la muzeele din Viena, Austria şi Detroit, SUA. Acest coif, alături de altele descoperite pe teritoriul ţării noastre, permite aprecieri legate de unitatea culturii geto-dacice. Mai există o serie de documente şi descoperiri arheologice referitoare la aceeaşi epocă, dar evenimentele politice de după războaiele geto-dacice au implicat şi schimbări importante în privinţa Drobetei, devenită apoi Turnu Severin. Pentru că, după momentul foarte important al construirii cetăţii Severinului, aici urmează un moment de schimbare: mutarea la Cerneţi a centrului vital. Se intrase într-o altă perioadă istorică şi românii din zonă se retrăseseră spre Podişul Mehedinţilor.

Î. Se retrăseseră şi romanii, începea să crească Imperiul Roman de Răsărit, adică Bizanţul…

R. Există o perioadă istorică a acestor locuri legată direct de importanţa în zonă a Bizanţului. Nu departe de aici, la Schela Cladovei, a existat un port mic, bizantin, care a urmat probabil celui roman apărut în epoca lui Traian şi Apolodor, dar pe insula numită Ostrovul Banului sau Ostrovul Golu, unde există până astăzi o fortăreaţă bizantină care, din păcate, acum se află în părăsire, ceea ce e regretabil. Şi pe acelaşi loc este construită şi cetatea lui Mircea cel Bătrân. Locul are foarte mare importanţă strategică şi se leagă de tot ceea ce a fost în succesiunea istorică a evenimentelor, pentru că ţine de intrarea

în defileul Porţilor de Fier şi de navigaţia pe Dunăre, axul continentului european până astăzi.

După cum ştiţi, primele încercări de regularizare a cursului Dunării pentru uşurarea navigaţiei s-au făcut în epoca romană, când s-au întreprins excavări pe actuala parte sârbească. Problema reglării cursului apei a fost reluată în epoca feudală, medievală, când s-a reluat ideea navigaţiei pe Dunăre din cauza războaielor dintre otomani şi austrieci. După cucerirea Constantinopolului şi războaiele care au urmat la Kosovo Polje, purtate de Mircea cel Bătrân şi de toţi cnejii balcanici, aliaţi cu forţe venite din Europa Centrală spre a putea rezista otomanilor, aici a fost din nou un moment foarte important şi s-au făcut grupări militare, alianţe. Nu întâmplător bătălia de la Belgrad o poartă Huniazii – Ioan Corvin de Hunedoara. Dar turcii reuşesc să se aşeze pe Ada Kaleh, insulă de legătură între golful de la Orşova şi Valea Cernei, cale de trecere către Transilvania, o cale romană încă din vremurile războaielor contra Sarmisegetusei. De aici importanţa portului care precede în timp venirea turcilor. În secolele 16-17, ascuţindu-se conflictele între Imperiul Otoman şi cel Austriac, insula Ada Kaleh devine una din poziţiile strategice foarte importante: controla intrarea în zona Porţilor de Fier. Aşa că aici s-a construit o cetate de tip Vauban, la iniţiativa prinţului Eugeniu de Savoia. Dar, în afară de aceasta, mai sunt pe traseu o serie întreagă de cetăţi, puncte de sprijin care trebuie menţionate: cetatea Orşovei – care, la un moment dat, se pare, a fost şi prima capitală a unui voievodat întemeiat în această zonă, apoi Peştera Veterani, care este chiar în Cazane, a fost locuită şi în epoca romană – s-au găsit fântâni şi cărămizi romane inscripţionate, fortificaţii – dar, în secolul al XIII-lea d.H. locul a fost din nou fortificată de localnici. Aici a rămas şi primul cuvânt scris prin partea locului – şarpe – pe un ciob găsit de Dinu Rosetti. Dar tot aici s-a făcut şi prima descoperire monetară, care menţionează prezenţa creştinismului timpuriu, încă din secolele 2-3 d.H. Deci vedeţi ce importantă a fost zona în istoria românilor, şi nu numai a lor. Mergând în continuare, pe Dunăre, sunt cetăţile de la Drencova, Golubaţ (Golubina) de pe malul celălalt, Moldova Veche. Cam atât despre epoca medievală. Chiar aici, în zonă, a existat şi locuire civilă turcească. Am găsit locuinţe la Schela Cladovei şi în jur. Dar avem dovezi şi despre frontiera aceasta dintre Austria şi Ţara Românească. Cu asta începe de fapt istoria modernă. Chiar legenda descoperirii de la Podeni, de monede din zonă, face această dovadă. A continuat legătura etno-folclorică. Aici este şi o zonă de interferenţă a influenţelor venite dinspre Banat, Podişul Mehedinţi şi dinspre Câmpia Română. În muzeul din Turnu Serverin găsiţi cel mai frumos buchet de costume naţionale, lăzi de zestre, monede, ceea ce dă contur şi culoare unei întregi perioade.

Î. Totuşi, perioada de glorie a românilor de oriunde este aceea a Marii Uniri. Aici ce s-a întâmplat?

R. A, la 1848 Bolliac a bătut zona aceasta cu piciorul, a fost impresionat de măreţia Dunării. Dar şi Bălcescu, încercând să împace Ţara Românească şi Transilvania, a trecut pe aici. Pe urmă, după înfrângerea revoluţiei, revoluţionarii români, arestaţi, au fost urcaţi într- o ambarcaţiune şi Maria Rosetti, soţia lui Rosetti, care era născută Mary Grant, englezoaică după tată şi franţuzoaică după mamă, a venit pe jos, în lungul Dunării,

urmărind convoiul revoluţionarilor care trebuiau duşi în Imperiul Otoman şi de acolo expulzaţi în Austria. Prin mijloace diplomatice s-au purtat nişte tratative care au făcut ca o parte dintre revoluţionari să ia calea Constantinopolului, alta a Transilvaniei. Dar tot de acest moment se leagă şi venirea prinţului Carol I. După întemeierea Principatelor Române şi Mica Unire s-a ajuns la concluzia că românii sunt imaturi pentru autoconducere. Cuza a fost detronat şi a fost adus un prinţ străin, din dianstia de Hohenzollern, care să urgenteze procesele de integrare – cum am spune astăzi – europeană a României Mici. Poate n-a fost soluţia cea mai potrivită pentru maturizarea politică a românilor, fiindcă, de fapt, ei erau excluşi, nu înglobaţi în ansamblul puterii de decizie referitor la ţara lor, dar asta s- a întâmplat. La Severin a venit deci prinţul Carol I de Hohenzollern şi aici declară că, din momentul când a pătruns pe pământ românesc, este român. Ceea ce, parţial, s-a şi întâmplat. Zona n-a fost, de altfel, străină de nici unul din marile evenimente ale istoriei moderne şi contemporane. În timpul primului război mondial pe Cerna s-a purtat una din marile bătălii, Pamfil Şeicaru a participat la ea ca ofiţer al armatei române - care a traversat atunci un moment greu. Aşa s-a hotărât să zidească la Orşova o mănăstire pe care o puteţi vedea şi astăzi. Dar de aici s-au ridicat personalităţi care au susţinut formarea României Mari şi opera de construcţie care i-a urmat.

Cuza a avut cea mai mare susţinere din partea deputaţilor de aici, din Turnu Severin. Aceasta era ideea paşoptiştilor: refacerea României Mari între frontierele vechii Dacii. Era o idee care venea de la Cantemir, prin Şcoala Ardeleană. După apariţia României Mari, prezenţa lui Vasile Pârvan şi a unor politicieni marcanţi în această zonă – Pârvan a avut ideea unei universităţi româneşti la Cluj – Pârvan deci l-a găsit aici pe profesorul Bărcăcilă, care a şi întemeiat Muzeul Porţilor de Fier. El rămâne unul dintre cele mai mari muzee ale ţării noastre, cu obiecte edificatoare pentru istoria României şi a Europei.

3.2.1.15. Dumitru Nicolae, primar, Galaţi

Î. Câteva repere privind istoria oraşului Galaţi, ca şi dezvoltarea lui mai nouă…

R. Acească zonă a fost locuită, după cum arată dovezile arheologice, începând cu secolul al VI-lea î.H, pe când exista aici o cetate dacică, cea de la Barboşi, de supraveghere a cotului Dunării. În continuare evoluţia oraşului a fost spectaculoasă, mai ales din pricina vocaţiei sale comerciale. În intervalul 1850 – 1890 Galaţi era primul plătitor de impozite din ţară. Asta arată că economia lui era foarte puternică. Oraşul s-a dezvoltat între trei cursuri de apă, Siret, Prut, Dunăre, ceea ce uşura transportul ieftin, deci a favorizat dezvoltarea din cele mai vechi timpuri. La mica Unire din 1859 50% din populaţia oraşului era formată din străini. Deci primele evoluţii notabile ale epocii moderne în bănci, comerţ, industrie au fost făcute de către străini.

Încă din Evul Mediu Galaţiul avea faima unui oraş foarte bogat şi, în continuare, evoluţia lui a fost pozitivă, fiind lider al zonei o bună perioadă de timp. Înainte de 1945 în oraş erau 20 de consulate, 27 de sedii de bănci, la Galaţi se găsea Comisia Europeană a Dunării, aici a funcţionat aproximativ o sută de ani, ceea ce, iarăşi, a contribuit la evoluţia istorică şi comercială foarte bună a oraşului. La ora actuală dezvoltarea oraşului se bazează pe doi piloni principali: industria siderurgică, prin Combinatul Siderurgic Galaţi, care este cea mai mare întreprindere de profil din ţară, cu evoluţie pozitivă după privatizare, şi al doilea pilon este prelucrarea metalului şi construcţia de nave. Prin şantierul naval, şi el privatizat, putem zice că oraşul a revenit în fruntea ţării, ca o recunoaştere a pionieratului său în domeniul construcţiilor navale din România. În privinţa învăţământului trebuie să spun că funcţionează, la ora actuală, două universităţi cu 15.000 de studenţi, avem trei teatre, Teatrul Dramatic, Teatrul Muzical şi un teatru de păpuşi pentru copii, avem multe locuri de agrement. Oraşul are câteva clădiri de patrimoniu: Palatul Navigaţiei construit pe la 1905 de celebrul arhitect Petre Antonescu, de fel de la Râmnicu Sărat, ca și mine (prieten cu Anghel Saligny, de fel din Focșani) cel care a făcut şi Primăria Capitalei, de asemenea Palatul Administrativ, unde se află acum prefectura Galaţiului şi Consiliul judeţean, edificat până în 1910, biserica Sfânta Precista, aşezată de o culme deasupra Dunării, construită în veacul al XVI-lea de negustorii din Brăila şi Galaţi. În ce priveşte personalităţile pe care Galaţiul le-a dat românilor, trebuie să amintesc că Alexandru Ioan Cuza a fost pârcălab de Galaţi, e născut aici. Eu cred că şi în viitor oraşul Galaţi va fi foarte activ din pricina poziţiei lui. Aici se termină Dunărea fluvială şi începe Dunărea maritimă. Adică vase cu tonaj mare, venite de pe mare, pot ancora aici. De altfel avem şi numeroşi investitori străini.

Î. Cam ce populaţie are acum Galaţiul?

R. Oraşul are în jur de 310.000 de locuitori, în ultimii zece ani populaţia s-a menţinut constantă, dar, după cererea de locuinţe, cred că, în viitor, creşterea va fi semnificativă.

3.2.1.16. Nicolae Răducu, preşedinte Fundaţia Euroart, Sulina

Î. Ce-a reprezentat, pentru istoria românilor, oraşul Sulina, această poartă de vărsare a Dunării în mare?

R. Atestarea documentară a oraşului Sulina este în secolul al X-lea, când, în lucrarea *De administrando Imperii*, a împăratului bizantin Constantin Porfirogenetul, apare scris pentru prima dată despre „Sorina” de la gurile Dunării. Istoria oraşului este una tumultuoasă, în sensul că el a fost şi port genovez, apoi a fost sub stăpânire otomană. Aici au fost flote, în permanenţă a fost o bătălie între ruşi, englezi şi turci pentru gurile Dunării, apoi a fost Războiul Crimeii, iar dezvoltarea oraşului a fost ascendentă după 1856, când flotele engleză şi turcă au fost învinse, iar ruşii au fest chemaţi la Paris, la masa tratativelor, unde s-a semnat protocolul de înţelegere pentru Convenţia Europeană a Dunării, care trebuia să funcţioneze – şi a funcţionat – la

Sulina din 1856 până în 1939. Iniţial Convenţia Europeană a Dunării a fost semnată pentru doi ani, dar ea a durat 83 de ani. Desigur, ar fi continuat dacă în Europa nu izbucnea cel de-al doilea război mondial, când, sub presiunea Germaniei şi a Italiei, România a trebuit să renunţe la Sulina ca sediu al Comisiunii Europene a Dunării, ceea ce-i asigurase oraşului statut de neutralitate pe timpul conflictului. Dar aşa a fost istoria. Pentru Sulina Comisiea a rămas importantă prin ceea ce s-a întâmplat aici. În 1899 Sulina avea 27 de naţionalităţi identificate, la o populaţie de circa 5000 de oameni. Populaţia oraşului creştea rapid în funcţie de situaţia stocurilor de grâu din ţară. Pentru că pe aici se exporta grâu din România în alte ţări. De ce creştea atunci populaţia? Fiindcă se lucra cu docheri, iar navele erau încărcate cu saci de grâu. Veneau din toate ţările Europei docheri care să muncească în Sulina. Vă daţi seama că au venit din multe ţări şi populaţia era foarte eterogenă. Este interesant că între ei erau şi din ţările arabe, existau şi indieni. Această populaţie a trăit în armonie, devansând conceptul de azi al Europei Unite. Erau biserici: ortodoxă, de rit nou și vechi, anglicană, catolică, erau diferenţe de cultură, desigur, dar se înţelegeau între ei şi trăiau în armonie. Şi aş da un exemplu foarte simplu: Anglia a adus nave de dragaj, care veneau de la Canalul de Suez şi pe aceste nave comandanţii erau englezi, şefii mecanici erau nemţi, nostromii erau greci, bucătarii erau italieni, deci era un mare amestec de etnii. Pe urmă au apărut familii mixte, oraşul avea atunci un cazinou la mare, unde veneau turişti din toate ţările Europei. Aici, din pricina nisipurilor aluvionare cu metale grele, magnetismul locului e foarte mare. Asta trage la somn. Aşa că se odihneau foarte bine. În Sulina erau peste 26 de localuri, se mânca şi se petrecea bine, la greci, la italieni, englezi, francezi, turci, ruşi… De două ori pe săptămână era cursă de la Brăila la Istanbul. Şi iarna se aduceau în Sulina alimente proaspete. Inclusiv Casa Regală se aproviziona de la Sulina cu delicatese pescăreşti. Viaţa oraşului era tumultuoasă: existau şapte case de comerţ, existau nouă consulate, existau şcoli diferite. Era şcoala de arte şi meserii, şcoala greacă, şcoala italiană, era un Institut englez pentru marină, cartea se făcea în engleză, franceză, italiană.

Dar aş menţiona personalităţile care au fost din Sulina. Una din marile figuri a fost George Georgescu, născut aici, dirijor celebru, din câte ştiu a fost şapte ani directorul Operei din New York. l-aş pomeni pe Eugeniu P. Botez, care a scris cu pseudonimul Jean Bart şi a fost comandantul portului Sulina, profesor la Academia Navală din Constanţa. Liceul din oraş îi poartă numele. Tot aici a venit ca inginer şef al Comisiunii Europene Sir Arthur Charles Augustus Hartley, care a fost combatant în războiul Crimeii, din 1856, dar care a câştigat marele premiu, de 8.000 de ruble, al ţarului Rusiei pentru modernizarea portului Odesa. De asemenea, el a modernizat porturile Constanţa, Burgas, Varna. El a fost supranumit „părintele Dunării”, fiindcă a făcut studii hidrografice şi hidrotehnice ale gradului 0 absolut al Mării Negre şi farul istoric din Sulina are încastrată această valoare pe zidul lui. El este specialistul care a regularizat şi gurile fluviului Mississipi, a coordonat lucrările la Canalul de Suez şi la Canalul Panama.

Mai nou, pot să spun că directorul executiv al Consiliului Britanic pentru Europa a cumpărat o casă la Sulina. Aş mai putea să spun că la Sulina a funcţionat, ca director al Gurilor Dunării, poetul Macedonski. Aş mai putea să spun că la Sulina există două

cimitire, dintre care cimitirul istoric este la fel de celebru ca şi cel de la Săpânţa, fiindcă acolo este îngropat fiul amiralului Parker, ca şi numeroase alte personalităţi ale timpului, care au lucrat la regularizarea gurilor Dunării în cadrul Comisiunii Europene.

Î. Ar trebui să ne vorbţi puţin şi despre viaţa de azi, despre ceea ce faceţi chiar dumneavoastră, ca locuitor al Sulinei de azi.

R. Sunt conducătorul unei organizaţii neguvernamentale. Mă bucur foarte mult că în 1992 am reuşit să trimit materiale la UNESCO, arătând importanţa istorică a farului din Sulina. În acea vreme preşedintele UNESCO era Federico Mayor şi el a impulsionat Ministerul Culturii să facă din acest far un obiectiv UNESCO, fiindcă a fost construit în 1802 şi a fost revendicat şi de ruşi, şi de turci.

Î. Dar am înţeles că mai există şi o fundaţie care se ocupă de acest patrimoniu.

R. Fundaţia a căutat să promoveze oraşul ca obiectiv turistic. În 1998 am stabilit un parteneriat între EUROART şi diverse alte organizaţii, cum ar fi Urban Proiect, şi chiar persoane private, având ca obiectiv promovarea valorilor culturale ale oraşului Sulina, adevărată sursă de dezvoltare pentru viitor. Astfel ne-am integrat într-un proiect al Uniunii Europene de refacere a punctelor strategice, numit Interec-Prevec-Arzes, cu referire la spaţiul Carpato-Adriatico-Danubiano-Sud-Est european. Desigur, nu s-ar fi putut realiza acest master plan dacă n-am fi avut acest parteneriat. În plus, ne-am bucurat şi de sprijinul domnului Filip Drakodaidis, care era consultant, în acea vreme, la Ministerul Culturii, şi o contribuţie importantă a avut-o atunci domnul Caramitru, care era ministrul Culturii şi a şi fost declarat cetăţean de onoare al oraşului Sulina. Văd că domnul Răzvan Theodorescu, noul ministru al Culturii, a continuat acest proiect. Iar în luna iunie a acestui an s-a semnat în Austria un document, un memorandum, sub auspiciile Ministerului Turismului din Austria, în prezenţa doamnei Mares Rosmann, prin care oraşul Sulina intră într-un parteneriat turistic transnaţional alături de Heimburg din Austria, Duisburg din Germania, Vişehrad din Cehia, Ruse din Bulgaria. Pentru Sulina priorităţile ţin de refacerea oraşului, la început a străzii întâi, care se va numi Strada Comisiunii Europene, desigur, se va face un Centru Multicultural, se va face, în clădirea farului, Muzeul Comisiunii Europene, se va stabili kilometrul zero al Dunării. Tot acest proiect doreşte integrarea turistică a unor oraşe care nu sunt cuprinse în traseele europene, dar merită să fie. Sulina este un loc interesant pentru Europa unită pentru că aici a funcţionat Comisia Europeană a Dunării. Deschiderile europene ale oraşului au fost de aceea cele mai ample. Din acest an navele de croazieră din Austria şi Germania se operesc la Sulina, din anul viitor vor rămâne cu înnoptare. La Centrul Multicultural vor veni artişti din toate cele şase ţări participante la proiect, care vor da spectacole. Evident, va continua festivalul anual al minorităţilor etnice din Dobrogea, care se desfăşoară la noi în fiecare vară.

3.2.1.17. Nicolae Luca, scriitor

Î. Stimate domnule Luca, deşi sunteţi italian prin naştere, totuşi v-aţi ocupat toată viaţa de filmul documentar românesc, mai ales de turism şi abia de curând am aflat că aţi fondat o organizaţie menită să vă apropie de rădăcini. Cum v-a venit ideea şi de ce?
R. După 1989 m-am simţit mai liber. Am fondat o organizaţie româno-friulană pentru că marea majoritate a emigraţiei italiene din România este venită din nord-estul Italiei, din zona Friuli-Venezia Giulia. Se învecinează cu Slovenia şi Austria (Carinthia).
Î. Dar este interesant de observat că tot acolo au ajuns mai întâi refugiaţii din Bizanţ, după cucerirea Constantinopolului de către otomani, la 1453. După scurte şederi în Cipru şi Malta. De fapt, drumul între Bizanţ şi pământul străbun al Italiei a rămas tot timpul activ, din anul 560 bizantinii veneau tot la Veneţia. Tot timpul au sperat să refacă unitatea creştină. Domnii români, la Brâncoveanu şi Cantemir mă gândesc, îşi plăteau tributul către Poartă prin băncile veneţiene. Constantin Cantacuzino, bizantin şi el ca familie, a studiat la Padova, lângă Veneţia... Epiroții își tipăreau cărțile aici, la Aldo Manutius… De altfel, catedrala San Marco de la Veneţia e pictată în stilul hieratismului bizantin. Iar începutul Renaşterii italiene însăşi acolo şi în felul acela a avut primul val, care apoi s-a extins. Giotto, la Assisi, arată încă chipurile sfinţilor în stil bizantin. Cele două creştinisme se separaseră, dar nu şi în planul artei. Nu vi se pare că venirea italienilor chiar din acea zonă înapoi, spre răsărit, reface un cerc simbolic al unităţii creştine? Şi nu numai creştine, latine în sens mai profund...
R. E o observaţie foarte fină şi ştiinţifică, dar emigranţii au plecat în veacul al XIX-lea din temeiuri mult mai pământeşti, ei nu-şi analizau motivaţiile profunde. Nu mai evoc istoria Italiei, lupta pentru unitate, Risorgimento. Era sărăcie. A fost o emigraţie pentru a găsi pământ, pentru agricultură, în zona Craiovei, pe urmă o emigraţie de tăietori de lemne, care s-a stabilit în zona Haţegului, acolo există până astăzi cele mai compacte comunităţi de italieni şi a fost o emigraţie formată din cioplitori în piatră, care, la ora actuală formează comunitatea din Dobrogea. Ei i-a aparţinut Anghel Saligny, mai exact tatăl lui. Au ajuns în Dobrogea după alipirea ei la România Mică, după 1877. Italienii au construit căi ferate, case, palate, au fost arhitecţi, au făcut clădiri, poduri, au îmbogăţit patrimoniul naţional.
Î. Dar credeţi că italienii din Transilvania, catolici fiind, au constituit un punct de sprijin pentru austrieci, ca şi pentru Vatican, spre a fragmenta ortodoxia românească şi a edifica greco-catolicismul, o cale de „calmare” a nemulţumirii românilor lipsiţi de drepturi cetăţeneşti? Cam ca şi în Ucraina. Fiindcă numai în aceste locuri de pe pământ a fost creată, artifical, această religie. Şi era vorba de pierderea de putere a Imperiului în faţa mişcărilor de eliberare naţională.
R. Ne abatem cred de la chestiunea în discuţie. Eu cred că maghiarii şi germanii, tot catolici, mulţi dintre ei, au fost folosiţi mai mult decât italienii în acest scop. Mai exact spus au fost manipulaţi, ei nu ştiau direcţia pe care o vor lua evenimentele.

Î. Numai că greco-catolicii de la Blaj au dat Şcoala Ardeleană, abia ea promotoare a eliberării naţionale. De altfel, Imperiul Austro-Ungar se confrunta cu o schimbare majoră a politicilor internaţionale: urma să se impună Europa Naţiunilor, aceea care este pe cale să piară acum, în pragul globalizării, nu îndrăznesc să spun în pragul Uniunii Europene, dar mă gândesc la asta...
R. A, nu, nu despre asta a fost vorba să discutăm!
Î. Adevărat, dar fiindcă veni vorba... Revenim la emigraţia italiană. Înţeleg că abia acum v-aţi recunoscut, v-aţi cunoscut de fapt, direct, rudele din Friuli.
R. Da, şi am găsit lingvişti, nişte oameni minunaţi, care se ocupă de limba română! Mă gândesc să organizăm, poate la Cluj, la Universitate, o reuniune de lucru.
Î. Dar o istorie a emigraţiei italiene în România nu vă gândiţi să scrieţi?
R. Ei, eu nu sunt istoric. Scriu romane. Dar am scris în ambele limbi. Am primit premii din ambele ţări. Ciudat e că, deşi ştiu că sunt italian, mă simt român. M-am născut aici. Dacă nu venea revoluţia, nici n-aş fi ajuns în Italia.
Î. Vă doresc succes, premii, relaţii bune!
R. Mulţumesc.

3.2.2. Învăţământ

3.2.2.1. Prof. univ. dr. Dumitru Oprea, rector, Universitatea Al. I. Cuza, Iaşi

Î. Universitatea din Iaşi a fost prima unitate de învăţământ superior din România structurată de la început ca atare. Vă rog să evocaţi acele momente.

R. A rămas să fiinţeze astăzi ca unitatea cea mai veche, ea n-a fost şi prima în ordine absolută. S-a înfiinţat printr-un înscris domnesc de către Al. I. Cuza la 26 octombrie 1860 şi de-atunci această zi este şi ziua Universităţii Alexandru Ioan Cuza. Dar învăţământul de tip universitar exista cu multe secole în urmă. Cele mai relevante sunt Trei Ierarhi, apoi, pe vremea lui Vasile Lupu, Academia Mihăileană, Şcoala de la Cotnari. Toate ne duc în urmă cu sute de ani. La 1860, locul e bine cunoscut ieşenilor, Universitata s-a ridicat nu aici, ci unde este acum Facultatea de Medicină Grigore T. Popa. Ulterior s-a realizat acest edificiu de către domnitorul de atunci pentru sacrificul făcut de Iaşi în favoarea Bucureştiului, care urma să fie capitala administrativă a ţării, iar Iaşul să rămână capitala spirituală. Şi i s-au oferit în dar multe locuri sfinte, printre care şi această nouă clădire: Palatul din Copou.
Î. Şi revenind la învăţământul superior din Iaşi, spuneţi-mi ce domenii acoperă în clipa de faţă universitatea, dacă aveţi programe de învăţământ la distanţă, dacă aveţi un sistem de burse, colaboraţi cu alte universităţi din lume pentru a integra şcoala

românească... Şi nu în ultimul rând dacă structurile facultăţilor şi ale cursurilor se coordonează cu profilele asemănătorare ale altor universităţi din România.

R. Universitatea a înregistrat o creştere extraordinară faţă de anii 1980, când ajunsese aproximativ la 2000 de studenţi. Acum, pentru a face comparaţie, Facultatea de Economie şi Administraţie are ea singură 10.000 de studenţi. Universitatea Cuza, cu toate formele ei de învăţământ, are aproximativ 37.000 de studenţi. Este simplu: 2000 – 37.000 în doar unsprezece ani. Este un salt colosal. Chiar şi însemnul pe care noi și Comisia Naţională de Heraldică l-am schimbat, ilustrează faptul că cele trei mari facultăţi ale Universităţii au devenit unsprezece şi sperăm din tot sufletul să fie cincisprezece, fiindcă, dintre facultăţile noi, de după 1990, care au fost foarte vechi, dispărute, ştim din ce raţiuni, au reapărut Facultatea de Teologie şi sperăm ca din 2002 să avem şi Teologie Romano-catolică, pe care Senatul universităţii a aprobat-o şi suntem cu toate formele la Consiliul Naţional de Evaluare şi Acreditare Academică şi filiera pentru autorizare provizorie. Există după 1990 şi o facultate nouă, aceea de Informatică. Ele se asociază celor cu tradiţie: Facultatea de Drept este una din facultăţile de început ale Universităţii Cuza, Facultatea de Filozofie, Facultatea de Litere sunt cele cu care a început. Între timp s-au adăugat Facultatea de Matematică, Facultatea de Fizică, Facultatea de Chimie, Facultatea de Istorie, Facultatea de Economie şi Administrarea afacerilor. Sunt facultăţi care ţin de domeniul socio-uman, economic, ştiinţe exacte. Aşa a fost structura universităţii încă din faza de început. Cred că facem parte dintre universităţile ce se pot mândri că au parteneriate absolut pe toate continentele. Cred că integrarea în structurile europene educaţia a făcut-o cu mult înainte de a fi rostită în alte medii. Avem mai mult decât parteneriate, suntem înfrăţiţi cu universităţi din Europa, din Statele Unite ale Americii, chiar de dinainte de 1989. Prin programele Socrates pleacă anual cam trei sute de studenţi şi tot atâţia profesori şi suntem vizitaţi şi noi de partenerii noştri din străinătate, care sunt cam din 40 de universităţi din Europa Unită: Germania, Franţa. Nu există loc important din Europa unde să nu avem parteneriate. Relaţii strânse are universitatea noastră şi cu Japonia. Profesorul Popa, fostul rector al universităţii, a fost acolo profesor invitat, a predat cursuri un semestru. Universitatea noastră a dat Japoniei peste 25 de doctori în diverse domenii, iar acum avem alţi 10 doctoranzi în matematică, fizică, informatică. Tradiţia bunei specializări este continuată la Universitatea Cuza. Am avut plăcerea să fim contactaţi de către Euro News pentru realizarea unui film european privitor la educaţie, fiindcă figurăm între primele patru universităţi ale Europei Centrale şi de Est ca reformă în educaţie. Am fost solicitaţi de UE pentru a sprijini alte ţări din Europa Centrală şi de Est spre a face reformă.

2002

3.2.2.2. Prof. univ. dr. Mihai Creţu
rector, Universitatea Tehnică Gh. Asachi, Iaşi

Î. Puteţi să dataţi începuturile învăţământului tehnic superior la Iaşi?

R. Este foarte interesantă întrebarea dumneavoastră, deoarece învăţământul tehnic superior din Iaşi îşi are rădăcinile în secolul al XVIII-lea şi al XIX-lea, începutul fiind legat de înfiinţarea de către Gheorghe Asachi a Şcolii de Ingineri Hotarnici. Este primul învăţământ tehnic superior în limba română. Exista deja un învăţământ superior, dar era în limba greacă. Începuturile n-au fost simple, deoarece exista o concurenţă a învăţământului în limba greacă. De altfel primele cursuri, matematica, algebra, geometria au fost traduse din greacă în română. Ziarele din Viena şi din Grecia au remarcat înfiinţarea Şcolii de Ingineri Hotarnici. Comisia de diplomă, de licenţă cum s-ar zice, includea şi mitropolitul, profesorii, avea rigoare.

Î. După etapa întemeierii, care a fost următoarea etapă importantă?

R. Gheorghe Asachi nefiind unionist, a trecut într-un con de umbră. Dintre absolvenţii acestei şcoli au fost însă nume sonore, fiul domnitorului Scarlat Calimachi, fii de boieri care n-au profesat. Măsurătorile le făceau atunci nemţii, ei erau ingineri hotarnici. Bazele moderne ale învăţământului tehnic sunt legate de facultăţile de ştiinţe: fizica, chimia, matematica, aflate în cadrul Universităţii ieşene.

Î. Puteţi să-mi numiţi vreun specialist din vremea aceea?

R. Profesorul universitar şi întemeietorul învăţământului tehnic la Iaşi este profesorul Dragomir Hurmuzescu, profesor, decan, a predat şi la Universitate, la Fizică, dar a format învăţământul electrotehnic. În anii '37-'40 ministerul nu se hotărâse dacă diplomele de inginer să fie date, să nu fie date de către universităţi. S-au făcut greve şi, în sfârşit, lucrurile au fost puse la punct.

Î. Dar care era modelul învăţământului tehnic din Iaşi: german, francez?

R. Şcoala de Ingineri Hotarnici avea un model nemţesc. Ulterior a fost adoptat modelul învăţământului francez. Toată Universitatea Cuza a avut şi are la bază modelul învăţământului superior francez.

Î. Şi ce facultăţi are Universitatea Tehnică la început de veac XX, în perioada interbelică?

R. Primele facultăţi – care aparţineau Universităţii Cuza – au fost cele cu profil electric şi profilul chimie. Apoi au apărut Construcţii Civile, Drumuri şi Poduri. Ulterior au apărut Mecanică, Textile, Hidrotehnică.

Î. Dar până în clipa de faţă cum a evoluat: ce profile, câţi studenţi aveţi?

R. În prezent Univeresitatea Tehnică îşi desfăşoară activitatea în 10 facultăţi: Automatizări şi Calculatoare, Construcţii, Chimie, Electrotehnică, Electronică, Hidrotehnică, Textile, TCM, Mecanică, Ştiinţa şi Ingineria materialelor. Deşi Universitatea noastră îşi are originea la 1813, prin înfiinţarea Şcolii de Ingineri Hotarnici, după 1918 au avut loc demolări şi facultăţile tehnice s-au mutat la Bucureşti. Suntem deci oarecum prioritari în ce priveşte învăţământul superior tehnic, dar colaborăm acum deosebit de strâns cu capitala.

Î. Şi în prezent?

R. Universitatea are în prezent 14.000 de studenţi echivalenţi: la zi, la distanţă, la master, doctoranzi. Sigur că sunt şi studenţi cu taxă, dar nu foarte mulţi.

Î. Mi-aţi putea menţiona specialişti ieşiţi din şcoala ieşeană şi care au contribuţii notabile în domeniile lor, sunt recunoscuţi în ţară şi în străinătate?

R. Sunt foarte mulţi, nu pot face o listă exhasustivă şi completă. Sunt de menţionat Dragomir Hurmuzescu, Ştefan Procopiu, care mi-a fost profesor, apoi Dumitru Mangeron, Alexandru Climescu, Vasile Petrescu, Teodor Câmpan, Gafiţanu, Paul Răileanu, Viorel Barbu, Cozmâncă, Dima, Butnaru, Bulakovschi, Popa Valentin, Giurco, Leon ş.a.
Î. Dar despre Şcoala de Inventică de la Iaşi, un unicat în România, ce ne puteţi spune?
R. Continuă să-şi desfăşoare activitatea, tot profesorul Belousov se ocupă de ea, au apărut generaţii noi de inventatori, la ultimul Salon de Inventică de la Bruxelles s-a obţinut un număr însemnat de medalii. Se preconizează ca în scurtă vreme să se organizeze un Salon de Inventică la Iaşi. Din păcate nu sunt întotdeauna condiţii pentru aplicarea acestor invenţii, unele cu totul remarcabile. Ar fi normal să facem o activitate comercială având la bază aplicarea acestor invenţii.
Î. Aţi reţinut vreo invenţie mai interesantă care ar merita să fie aplicată?
R. Am văzut recent o invenţie foarte interesantă de ecologizat deşeurile industriale şi menajere cu ajutorul radiaţiilor ultraviolete. E invenţia unui profesor de la Universitatea noastră. Printre inventatori este domnul academician Aurel Teodorescu, se ocupă de electronică tehnologică, dar se ocupă şi numeroşi studenţi, în numeroase domenii.

2002

3.2.2.3. Prof. univ. dr. Ion Mihăilescu, rector Universitatea Bucureşti

Î. Stimate domnule rector, aş dori să-mi spuneţi pe scurt care au fost începuturile învăţământului universitar la Bucureşti?
R. Învăţământul superior în fostele ţări româneşti care au alcătuit ulterior România a fost mai tardiv decât în vestul Europei. Nu ne putem mândri cu aceeaşi vechime ca Bologna, Coimbra, Parisul sau Praga. Totuşi, relativ timpuriu, în România s-au dezvoltat forme de învăţământ superior atât la Bucureşti, cât şi la Iaşi şi în zona transilvană. Noi datăm învăţământul superior propriu-zis la Bucureşti, într-o organizare modernă, în 1694, când a fost înfiinţată prima Academie de ştiinţe superioare prin grija domnitorului Constantin Brâncoveanu şi a stolnicului Constantin Cantacuzino, om foarte educat, cu studii în Italia, la Padova, dar trecut şi prin alte ţări, care a venit cu o concepţie europeană asupra învăţământului. Este adevărat că era preferat învăţământul de tip umanist, învăţarea limbii greceşti, dat fiind contextul istoric în care se afla România, a limbii latine, al teologiei. Treptat s-a dezvoltat şi învăţământul mai tehnic, sau ştiinţele exacte, cum a fost denumit ulterior, încât la 1850 în Bucureşti funcţionau ca facultăţi independente Facultatea de Drept, de Teologie, de Medicină şi, câţiva ani mai târziu, Facultatea de Ştiinţe. Intenţia Guvernului Kogălniceanu, sub domnia lui Cuza, a fost enunţată încă de la 1848: de a ridica nivelul culturii prin învăţământ. Iar Universitatea a fost concepută ca un mijloc de intensificare a propagandei naţionale şi a sentimentului naţional. Deci, pe lângă instrumentele ştiinţifice, erau şi instrumente cu tentă socială şi politică. Încât, în 1864, facultăţile existente în Bucureşti ca facultăţi independente sunt

reunite sub denumirea de Universitatea din Bucureşti printr-un decret semnat de Al. I. Cuza şi Dimitrie Bolintineanu, care era ministrul Instrucţiunii Publice.
Î. Există în universitate o copie a actului?
R. Există chiar originalul, la Muzeul Universităţii. Pe baza acestui document s-a început dezvoltarea instituţională, atât în ce priveşte numărul de facultăţi – apar noi facultăţi – cât şi ca infrastructură. A început construirea clădirii din Piaţa Universităţii – într-o formă mai veche nu avea atâtea etaje ca astăzi. În 1890 construcţia este terminată şi sunt instalate diversele facultăţi. Localizarea lor se mai poate vedea şi acum, pentru că pe fronton, la intrare, se văd denumirile: Facultatea de Ştiinţe, Facultatea de Litere. După 1900 continuă extinderea clădirii prin supraetajare, construirea Observatorului Astronomic, închiderea laturilor – până atunci avea trei laturi – şi începe construcţia clădirilor pentru alte facultăţi ale Universităţii, care includea şi Medicina, Agronomia, Biologia – pe Splai – Teologia. Unele clădiri au dispărut la bombardamente ori cutremure – Fizica, Chimia – altele mai sunt – Medicina, Dreptul. Clădirea Rectoratului este printre cele mai recente clădiri ale Universităţii. Palatul Facultăţii de Drept, conform Decretului semnat de Carol al II- lea, este construit între 1935 şi 1938, una din clădirile de patrimoniu ale Bucureştiului, cu spaţii generoase.
Î. Cine era arhitectul?
R. Petre Antonescu, cel care a făcut şi Primăria Capitalei. Se armonizează cu alte clădiri de pe Bulevardul Elisabeta.
Î. În ce priveşte învăţământul propriu-zis, ce ramuri are acum Universitatea şi ce perspective au ele?
R. În 1948 a avut loc o reformă a învăţământului, când, Universitatea, fiind considerată prea mare – fiindcă aduna prea mulţi studenţi la un loc şi erau greu de controlat – s-a produs mai întâi separarea Teologiei, apoi a Medicinei Veterinare. Universitatea a avut o perioadă de relativă evoluţie în ce priveşte numărul de studenţi şi de calificări universitare până în 1974, când a intrat într-un con de umbră prin reducerea numărului de specializări, prin comasarea facultăţilor şi reducerea numărului de studenţi. 1989 a fost anul cu cel mai scăzut număr de studenţi şi de profesori din întregul secol XX.
Î. Puteţi să-mi daţi nişte cifre?
R. În 1989 Universitatea avea tot atâţia studenţi cât Facultatea de Drept în 1935: 7000.
Î. Şi acum?
R. Acum avem 22.000 de studenţi la 18 facultăţi, care acoperă Ştiinţele exacte, Ştiinţele vieţii (geografie, biologie, geologie), Ştiinţele sociale, Ştiinţele umaniste, Dreptul, Teologia, Administraţia publică, Ştiinţele politice şi domenii care n-au existat niciodată, s-au dezvoltat abia după 1989. Celor 22.000 de studenţi la zi li se adaugă încă 15.000 în formula de învăţământ la distanţă şi cu frecvenţă redusă, învăţământ post-universitar. Numeric universitatea este printre cele mai mari din ţară. Dar noi nu judecăm numeric, ci după performanţe.
Î. În legătură cu performanţele voiam să vă întreb dacă studenţii dumneavoastră au conexiuni cu studenţi şi profesori din alte universităţi ale Europei ori ale lumii. Sunt calificările lor compatibile în alte ţări?

R. După 1990, mai întâi în programul Tempus, pe urmă în programele europene Erasmus, Socrates, având componentele Lingua, Copernicus, programul Leonardo da Vinci sau Tineret pentru Europa, s-au intensificat foarte mult mobilităţile în ambele sensuri. Mai puternic în sensul dinspre România spre alte ţări. Anual circa 1000 – 1200 de studenţi de la Universitatea din Bucureşti studiază cel puţin un semestru ori un an în străinătate, iar venirile în România sunt de ordinul 400 –500 anual. Acest schimb are şi un impact formativ, pentru că noi susţinem îndeosebi mobilităţile prin programele de masterat sau în anul terminal, încât să meargă la universităţi care dispun de o infrastructură, de laboratoare mai bine dotate decât la Bucureşti, deci pot să se califice mai bine decât ar face-o în ţară. Şi mai e un aspect cultural: mobilitatea permite cunoaşterea altor culturi, însuşirea altor limbi, noi prietenii, relaţii directe. Deci contribuie la integrarea europeană.

Î. Aş dori, fiindcă n-aţi făcut-o în cursul acestui interviu, să-mi descrieţi pe scurt specializările universităţii.

R. Avem matematică, fizică, chimie, biologie, geografie, geologie, sociologie şi asistenţă socială, psihologie şi ştiinţele educaţiei, drept, filozofie, administraţie publică, istorie, litere, limbi străine, jurnalism şi ştiinţele comunicării, teologie (ortodoxă, catolică, baptistă), un departament de învăţământ deschis la distanţă, care oferă, pe lângă unele din specializările enumerate şi specializări diferite: tehnologii ale informaţiei şi comunicării, reţele şi mijloace de comunicaţii, programe de management educaţional, gestiunea bazelor de date.

Î. Universitatea se poate sprijini pe institute de cercetare, se fac colaborări între universitate şi institute, ori universitatea are propriile ei institute în care se formează specialiştii de înaltă clasă?

R. Sistemul de cercetare în România cuprinde trei mari segmente: cercetarea din zona Academiei Române, în prezent cea mai numeroasă, cercetarea departamentală, adică aceea care ţine de anumite ministere – acest tip de cercetare se află într-un puternic recul şi doar câteva institute au supravieţuit şi sunt în mare dificultate ca personal şi finanţare şi în al treilea rând cercetarea universitară. Din păcate semnalele noastre de iubire faţă de celelalte sectoare nu au primit răspuns pe măsura aşteptărilor și cred că este regretabil să se irosească potenţialul relativ mic alocat cercetării în România trimiţând fondurile în trei direcţii diferite, care nu comunică între ele. Unele institute care au ţinut de Universitate până în 1989 au trecut la Academia Română sperînd într-o mai mare bunăstare, aşa încât noi ne-am dezvoltat propria reţea de Centre şi Insitute de cercetare. În prezent avem peste 60 de centre şi institute, iar ca producţie ştiinţifică validată internaţional, prin publicare de contribuţii în reviste de specialitate, prin indexare făcută prin metode ştiinţifice – în unele domenii este mult mai mare decât a celorlalte două sectoare luate împreună.

Î. Dacă ar fi să ne gândim la capitolul perspective, ce-aţi spune despre Universitatea Bucureşti?

R. Universitatea din Bucureşti, ca şi alte universităţi din Europa şi din lume, este în prezent confruntată cu câteva mari provocări: Universitatea, în mod paradoxal, este şi

o instituţie inovatoare prin indivizi, prin personalităţi: multe creaţii ştiinţifice, inovaţii tehnologice provin din universităţi. Dar ca instituţie o universitate este conservatoare, e foarte greu de mişcat din sistemul inerţial. Ba uneori îşi face şi o emblemă de nobleţe din păstrarea tradiţiilor. Tradiţiile sunt însă cu două tăişuri: pe de o parte sunt tradiţii frumoase, valoroase, pe de alta unele care se pot dovedi un balast în raport cu alte categorii de instituţii mai dinamice. O mare provocare vine în prezent din partea companiilor comerciale care-şi dezvoltă propriile sisteme de învăţământ, făcând oferte educaţionale concurenţiale şi uneori mai atractive decât universităţile. Universitatea nu poate pretinde menţinerea monopolului. N-are nici un drept. Dar trebuie să facă faţă concurenţei crescute prin creşterea ofertei educaţionale şi, îndeosebi, prin orientarea mult mai pragmatică a calificărilor pe care le oferă, menţinând şi cercetarea fundamentală pe care marile companii o neglijează pentru că este foarte costisitoare şi doar statele pot susţine această cercetare. Dar pentru foarte multe profile sunt necesare dimensiuni mai pragmatice, cu plasament mai clar pe piaţa forţei de muncă, ceea ce universităţile n-au avut în obicei. Ele nu gândesc în termeni de producţie şi marfă pentru ceea ce, de fapt, produc. Ele produc ca urmare a propriilor interese, nu a intereselor pieţei. Iată deci unde este provocarea. A doua mare provocare este scăderea dramatică a numărului de studenţi. În unele ţări s-a produs deja, la noi golul valului va veni prin 2005-2006, ca urmare a scăderii demografice.

Î. Dar credeţi că învăţământul particular are şi el un rol în diminuarea numărului de studenţi ai universităţii?

R. Per total numărul de studenţi a crescut în România în ultimii ani, numai că şi instituţiile care oferă învăţământ superior au crescut foarte mult numeric, deci „clientela” se împarte şi ea. Totuşi efectele declinului demografic se vor resimţi şi unele universităţi vor fi complet eliminate. Atunci o strategie ar fi concentrarea pe educaţia adulţilor, pe educaţia permanentă, pe reconversie profesională. Asta înseamnă o schimbare radicală a metodelor şi procedurilor didactice, care nu înseamnă doar o prelungire a celor tradiţionale, la adulţi, ci o concepţie complet diferită, pentru că adulţii au alt orizont, alt nivel de pregătire, altă maturitate. Sunt domenii pentru care reconversia va necesita doar o perioadă foarte scurtă. De pildă tehnologiile informaţiei şi comunicării. Aici, dacă se depăşeşte un an pentru reconversie, avem alte tehnologii de luat în seamă. Pe urmă, universităţile româneşti trebuie să facă faţă concurenţei internaţionale. Există o piaţă mondială a educaţiei. Vă dau un exemplu: în 2000 şi 2001 în veniturile din exporturi educaţia a reprezentat în SUA locul 5, înaintea altor categorii de bunuri şi servicii. Înseamnă că este o marfă care aduce mari venituri, o afacere de dimensiuni mari. Dacă România nu-şi pregăteşte universităţile să facă faţă acestor concurenţe, la fel cum şi unităţile economice se pregătesc pentru intrarea în UE, riscă să aibă surprize mari, adică anumite domenii să fie practic eliminate de pe piaţa educaţiei, pentru că, de pildă, o companie Microsoft poate oferi programe de informatică în stare să mături absolut totul din cale.

Î. Revin şi zic: Universitatea din Bucureşti are asemenea strategii de răspuns, de perspectivă?

R. Avem o strategie. Am fost printre primele instituţii care s-a gândit că gestionarea unei universităţi nu este doar managmentul inerţiei, ci universitatea trebuie să fie şi creatoare, să provoace restul societăţii, nu doar să se adapteze la schimbările din restul societăţii. Nu există din păcate o strategie naţională coerentă privind învăţământul, cu articulaţii privind toate componentele sistemului de învăţământ şi cu obiective pe termen lung. Pentru că numai aşa se poate construi în educaţie. Ciclurile sunt lungi, de 4 – 5 ani. Sperăm ca în 2002 să fie gata şi o strategie naţională, iar universităţile să-şi raporteze propriile strategii la această strategie naţională, pentru că, dacă fiecare acţionează după propria sa strategie, riscăm să avem surprize, universităţile riscând să-şi facă una alteiua concurenţă, în loc să conlucreze.
Î. Succes şi dumneavoastră, şi învăţământului românesc.

2002

3.2.2.4. Prof. univ. dr. Ion Dumitrache, rector, Universitatea Politehnica Bucureşti

Î. Ce importanţă credeţi că are învăţământul tehnic din Bucureşti? A avut şi are, vreau să spun.
R. Evoluţia învăţământului tehnic superior din România este strâns legată de evoluţia Universităţii Politehnica Bucureşti. Universitatea noastră pregăteşte specialişti de peste 183 de ani, având astăzi o recunoaştere internaţională. In acest răstimp s-au format caractere, specialişti în practic toate domeniile tehnicii, Politehnica fiind creuzetul din care au apărut specialităţi care au iradiat pe întreg cuprinsul ţării şi nu numai în ţară. Putem spune că prin intermediul Universităţii Politehnice Bucureşti s-a adus o contribuţie majoră la dezvoltarea societăţii, a economiei acestei ţări. Se poate vorbi despre evoluţia economiei şi a societăţii româneşti într-o stânsă corelare cu evoluţia acestei şcoli. Aş începe cu domeniul aviaţiei, chimiei, tehnologiei informaţiei, domeniul mecanic, pentru că, practic, toate aceste domenii au fost reprezentate de specialişti iluştri, care au fost şi dascăli mari ai acestei şcoli. Prestigiul şi valoarea unei universităţi reprezintă elemente esenţiale ale includerii acesteia în patrimoniul internaţional de valori. Universitatea a avut în timp şansa de a avea drept dascăli spirite alese ale acestui neam, devotaţi patrioţi, care prin pasiune şi dăruire au construit şi consolidat acest edificiu. Evoluţia Politehnicii se contopeşte cu evoluţia intelectualităţii tehnice din România şi, în cea mai mare parte, cu evoluţia României moderne, a industriei şi tehnologiei, a economiei acestei ţări. Primele realizări tehnice din domeniul căilor ferate, poduri şi şosele, construcţii civile, extracţii petroliere, electricitate i-au avut printre promotori pe inginerii formaţi în secolul al XIX-lea la Şcoala de Poduri şi Şosele din Bucureşti. Avem o istorie făurită de înaintaşii noştri, iluştri dascăli ai Școlii Politehnice. Avem obligaţia morală de a respecta şi conserva trecutul, dar, în acelaşi timp, de a construi prezentul şi de a prefigura evoluţia viitoare a Universităţii Politehnice Bucureşti. În momentul de faţă în Universitatea Politehnica Bucureşti

studiază peste 22.000 de studenţi, plus peste 5000 de studenţi la studii post-universitare, studii aprofundate, programe de master, doctorate. Asigurăm, prin structura academică a Universităţii, pregătirea în peste 60 de specializări în cadrul celor 12 facultăţi pe care le are această universitate. Avem peste 1600 de profesori, conferenţiari, asistenţi, şefi de lucrări. Avem peste 1500 de persoane TESA, toţi alcătuind marea familie a universităţii Politehnice, care este chemată în continuare să contribuie la formarea specialiştilor de azi şi de mâine. Universitatea Politehnica Bucureşti este concepută ca o instituţie academică, o instituţie care are rolul esenţial de a forma specialişti, dar are şi rolul de a contribui la dezvoltarea cunoaşterii, de a transmite cunoştinţe. În momentul de faţă Universitatea noastră este implicată în foarte multe programe de cercetare, de dezvoltare a unor sectoare economice. În cele peste 60 de Catedre pe care le are Universitatea Politehnica Bucureşti se derulează anual un număr impresionant de teme de cercetare, teme care vizează rezolvarea unor probleme concrete ale ştiinţei, ale tehnologiei. Putem vorbi în momentul de faţă de implicarea Universităţii Politehnica Bucureşti nu numai în programele formative, ci putem vorbi şi de o universitate antreprenorială ancorată în problemele reale ale economiei şi industriei româneşti.

Î. Dar în ce priveşte recunoaşterea internaţională?

R. În momentul de faţă Universitatea Politehnica Bucureşti este una din universităţile româneşti cu recunoaşterea cea mai mare pe plan internaţional. Suntem parteneri cu foarte multe universităţi. Avem mai mult de 70 de protocoale de cooperare cu universităţi de prestigiu din Europa, din Statele Unite, din Japonia, universităţi care realizează schimburi de profesori, de studenţi. Ne ocupăm împreună de rezolvarea unor probleme concrete din domeniul ştiinţei, tehnologiei. Un număr mare de studenţi participă, în cadrul programelor de schimburi de tip Socrates, la lucrări comune cu studenţii din ţările europene. Trimitem anual apropape 500 de studenţi pentru stagii de 6 sau 12 luni la universităţi partenere din străinătate. Aş menţiona în mod deosebit relaţia pe care universitatea noastră o are cu universităţi din Franţa, în cadrul programelor francofoniei. Avem programe comune cu Universitatea Tehnică din Lyon, Paris, Grenoble ş.a. De asemenea avem relaţii deosebite cu universităţi din Anglia: Londra, Manchester, cu universităţi din Germania, Italia, Spania ş.a. În momentul de faţă ne extindem relaţiile cu universităţi din SUA. Dorim să integrăm experienţa unor mari universităţi din lume. Este şi motivul pentru care încercăm să creştem schimbul de studenţi şi tinere cadre didactice. Sunt schimburi bilaterale pentru că, trebuie să precizez, în ultimii ani Universitatea Politehnica Bucureşti este tot mai mult vizitată de profesori şi studenţi din universităţile partenere. Aş menţiona în mod deosebit preocuparea pe care o avem pentru modernizarea şi compatibilizarea sistemului de învăţământ din universitatea noastră cu sistemele europene. Avem în permanenţă preocuparea de a realiza un sistem de învăţământ flexibil, un sistem cu maximă eficienţă, un sistem care să permită pregătirea unor specialişti capabili să se integreze rapid în problematica societăţii, care să devină competitivi pe piaţa liberă a forţei de muncă. Este şi motivul pentru care ne preocupă adaptarea permanentă a programelor de curs,

modificarea permanentă a structurilor academice care să asigure sistemului nostru de învăţământ flexibilitate şi eficienţă. Încercăm să modernizăm laboratoarele şi, în acelaşi timp, încercăm să beneficiem cât mai mult de progresele în domeniul ştiinţei şi tehnicii şi, în mod deosebit, în domeniul tehnologiei informaţiei. Este motivul pentru care dezvoltăm laboratoare moderne, integrate într-o reţea naţională de cercetare, laboratoare de învăţământ astfel ca, în cadrul unui sistem virtual de cercetare, să putem participa cu resursele proprii ale universităţii. Aş menţiona în mod deosebit preocuparea pentru pregătirea specialiştilor destinați cercetării în învăţământ. Dorim să creştem resursa umană, s-o formăm în aşa fel încât să devină competitivă atât pentru învăţământ, cât şi pentru cercetare. Şi nu numai pe piaţa românească. Aş remarca în mod deosebit preocuparea de a îmbunătăţi pregătirea pentru master şi doctorat, de a sigura laboratoare performante, unde studenţii, alături de cadrele didactice tinere să contribuie la dezvoltarea ştiinţei în diverse domenii. Acesta e motivul pentru care, în momentul de faţă, în Universitatea Politehnica sunt în curs de realizare cele şapte centre cu utilizatori multipli sau baze de cercetare cu utilizatori multipli. Sunt centre moderne de cercetare, cu infrastructură puternică, spre a permite dezvoltarea unor programe de cercetare de mare anvergură împreună cu specialişti din întreaga ţară şi de la universităţile din întreaga Europă. Evidențiez și preocuparea noastră de a dezvolta micro şi nanotehnologiile, bioingineria, sistemele inteligente de conducere, noi materiale. Ne preocupă în mod deosebit dezvoltarea unor sisteme care să asigure compatibilitatea electromagnetică. Pentru aceasta am realizat unica bază de cercetare cu utilizatori multipli din România. Acordăm o atenţie deosebită dezvoltării infrastructurii pentru cercetare în domeniul tehnologiei de calcul, al informaticii. Este motivul pentru care în 2001 primul Centru de High Performance Computering a fost al nostru. Este vorba despre calculatoare de mare performanţă. Este unicul Centru de calcul de mare putere realizat cu forţe proprii în România şi este unicul pe o rază de 2000 de km. Încercăm, prin intermediul acestui centru, să asigurăm cadrul necesar dezvoltării unor cercetări de mare anvergură. Este vorba despre un super calculator care să permită derularea unor programe de mare complexitate.

Ne preocupă în mod deosebit cunoaşterea vieţii, şi dorim să dezvoltăm sisteme care să se bazeze pe comportamentul creierului uman şi pe inteligenţa celulară. Sunt multe direcţii pe care dorim să le abordăm pornind de la infrastructură şi de la resursa umană de care dispunem.

Aş vrea să spun că în Politehnica din Bucureşti dispunem în momentul de faţă de un corp profesoral de elită, capabil să abordeze practic toate domeniile ştiinţei şi tehnicii şi ne vom racorda mai ales la acele domenii în care şcoala românească are tradiţii. Şi aş menţiona în mod deosebit, în afară de direcţiile de proiectare pe care le-am pomenit, domeniul aviaţiei, al ştiinţei materialelor, mecanicii, mecatronicii şi roboticii. Ne preocupă ultima generaţie de roboţi cu un comportament inteligent. Vrem să dezvoltăm un program în domeniul roboticii mobile, astfel încât să putem contribui la realizarea de sisteme performante care să vină în sprijinul operatorului uman.

2002

3.2.2.5. Prof. univ. dr. Ioan Carţiş, rector, Universitatea Politehnică, Timişoara

Î. Universitatea Politehnică din Timişoara moşteneşte însemnate priorităţi tehnice şi tehnologice ale locului. Dar, în privinţa învăţământului tehnic de astăzi, cum stau lucrurile?

R. Universitatea Politehnică este cea mai veche unitate de profil din zonă. Ea a luat fiinţă prin Decret regal pe 15 noiembrie 1920, la mai puţin de un an după unirea propriu-zisă a Banatului cu restul României. S-a născut nu ca o ambiţie a celor care guvernau în perioada respectivă, nici ca un moft al vremurilor, ci s-a născut din nevoie. Lumea din această zonă a fost unanim de acord că aici, unde se realizaseră deja obiective industriale, este mare nevoie de cadre proprii, care să le poată menţine în stare de funcţionare. Timişoara era avansată în ce priveşte industria uşoară, industria alimentară, chiar industria constructoare de maşini, nu mai vorbesc căile ferate, care luaseră extensie şi, mai ales, industria minieră. Deci nevoia, din punct de vedere economic şi apoi social, a determinat ca autorităţile vremii, în frunte cu primarul din acea perioadă, Vidrighin, să facă demersurile necesare şi să obţină până la urmă aprobarea ministerului de resort şi semnarea Decretului regal care a consfinţit înfiinţarea Politehnicii. A fost de bun augur, întrucât Timişoara a devenit şi un mare centru cultural. Odată cu înfiinţarea şcolii a fost numit şi primul rector, Traian Lalescu, care a pus bazele viitoarei şcoli superioare. Încă din primii ani au fost selectaţi, pe bază de concurs, studenţi din toate zonele ţării, astfel că primul an a demarat sub auspicii cât se poate de favorabile. Profesorii de atunci au fost cât se poate de conştienţi că universitatea nu înseamnă numai actul de instrucţie, ci şi cercetare ştiinţifică, au creat prima revistă de matematică în 1921, revistă care a funcţionat de-a lungul anilor, a pus în evidenţă potenţialul de cercetare din Politehnică. Această revistă s-a transformat în ceea ce este astăzi publicaţia de referinţă „Buletinul ştiinţific şi tehnic" al Politehnicii. La început şcoala a pornit doar cu două specializări, care se regăseau în două facultăţi, cea de elecromecanică, respectiv de mine şi metalurgie. În această structură a funcţionat şi s-a dezvoltat până în 1941, când nevoile de dezvoltare în plan urbanistic, în planul construcţiilor industriale şi celelalte, au determinat înfiinţarea celei de-a treia facultăţi, care a fost cea de construcţii. Mai apoi, în 1945, s-au adăugat şi alte facultăţi, unele din 1940, prin transfer, odată cu cedarea Ardealului de Nord, iar în 1948 facultatea de chimie a deschis o nouă breşă în domeniul formării inginereşti. Cu aceste patru facultăţi a existat şcoala politehnică până în 1961, când s-a transferat şi facultatea de mecanică agricolă de la Craiova. Aceste facultăţi s-au dezvoltat aducând noi specializări în interior şi asigurând producţia de ingineri, respectiv de cercetare ştiinţifică în aceste domenii. Nu puteam fi nepăsători faţă de marea revoluţie care a început în informatică. Preocupările incipiente din Politehnică, prin extensie, ca şi prin amploare, au făcut ca primul calculator – cu tuburi electronice – care s-a făcut în România în mediul universitar

să fie cel de la noi. Sigur că aceste preocupări au dus la ceea ce a însemnat mai târziu secţia de calculatoare, mai apoi facultatea de profil. Marile schimbări socio-politice din ’89, respectiv ’90 au găsit Politehnica într-o dimensiune greu de egalat şi anume, a avut, pe lângă facultăţile pomenite, şcoli de subingineri la Reşiţa, Hunedoara, Arad, toate integrate în Politehnica timişoreană. Dintre acestea două s-au desprins şi au devenit universităţi independente, iar a treia, respectiv Hunedoara, este încă parte din structura Politehnicii. Anul ’90 a dus la o nouă restructurare a instituţiei, resperctiv s-au format noi facultăţi, astfel că, în prezent, Politehnica are în interiorul său 9 facultăţi, 8 în Timişoara şi una la Hunedoara. Le-aş menţiona pe simplul considerent că acestea definesc domeniile în care noi pregătim inginerii: automatică şi calculatoare, electronică şi telecomunicaţii, electrotehnică, construcţii civile industriale şi arhitectură, hidrotehnică, management în industrie şi transporturi, facultatea de mecanică, facultatea de chimie şi inginerie a mediului, la care se adaugă facultatea de inginerie din Hunedoara. În cadrul acestor facultăţi sunt şcolarizaţi peste 12.000 de studenţi. Învăţământul nostru este structurat pe trei nivele, şi anume: învăţământul de bază de 5 ani, asupra căruia merită să insistăm mai mult, pentru că el defineşte şcoala, învăţământul de scurtă durată, de 3-4 ani, tip colegiu, şi învăţământul post-universitar, care însumează studiile aprofundate, studiile de masterat, învăţământul de doctorat, de asemenea avem Departamentul de educaţie continuă şi Învăţământul la distanţă. Ponderea este diferită. Cea mai mare pondere o are învăţământul de cinci ani, circa 15% învăţământul de scurtă durată şi apoi cel postuniversitar. Pentru a ne adapta la cerinţele noii societăţi, bazată pe concurenţă, am înţeles că suntem la concurenţă cu universităţile din ţară, atât cele private cât şi cele de stat, că suntem la concurenţă cu universităţile din exterior, în principal din Europa Unită, dar, mai ales, că suntem în permanentă concurenţă cu noi înşine. Încercăm ca, prin proiectele noastre, să devenim în fiecare zi alţii, mereu mai buni. Am procedat la reconsiderarea totală a programelor de studiu. Ele au fost aliniate la programele marilor universităţi ale Europei şi ale lumii, din mai multe considerente: ca să atingem un înalt nivel de calificare şi inginerii noştri să fie recunoscuţi pe piaţa muncii din ţările puternic industrializate şi, nu în ultimul rând, să răspundem în chip optim şi nevoilor pieţei interne. O serie de specializări, cum este cea de management în industrie, cum sunt cele de ingineria mediului, informatică, arată interesul pe care şcoala noastră îl are pentru modernizare, pentru ancorare în prezent. Merită adăugată la toate acestea exigenţa şi preocuparea pentru calitate. Această preocupare a existat încă de la cei care au făurit şcoala, şi preocuparea a fost atât pentru selecţia şi creşterea cadrelor didactice, cât şi pentru selecţia şi formarea inginerilor, întrucât încercăm să facem produse competitive, aceste produse fiind inginerii pe care-i dăm şi cercetarea ştiinţifică pe care o punem la dispoziţia mediului socio-economic. Prestigul acestei şcoli este de altfel recunoscut în interior, dar mai ales în exterior. Conexiunile pe care le avem în relaţiile internaţionale pe plan academic cu mari universităţi atestă acest lucru prin aceea că foarte mulţi studenţi de-ai noştri frecventează semestre sau ani de studiu în exterior, îşi susţin diploma sau doctoratele în afară, la fel cum studenţi din străinătate vin să se specializeze la noi. Am iniţiat şi

cursuri cu predare integrală în limbi de largă circulaţie: germană (roboţi industriali, construcţii industriale), engleză (construcţii), franceză (mecanică) şi preocupările sunt de a da extensie acestor preocupări.
Î. Dar care este raportul profesor – student?
R. Toţi sunt conştienţi de misiunea formativă pe care o are şcoala şi de locul lor în interiorul şcolii. Şcoala politehnică timişoreană a fost mereu ancorată la învăţământul tehnic din vestul Europei şi cu predilecţie orientată către Germania. De aceea aplicaţiile practice în învăţământ au avut un rol important, astfel încât absolvenţii noştri să se poată manifesta imediat în domeniile pentru care s-au pregătit. Este notabil interesul pe care marile companii din Timişoara îl au pentru studenţii noştri, după cum foarte mulţi absolvenţi au concurat şi au reuşit să se integreze în mari companii europene. Există companii care au investit în Timişoara după discuţii prealabile cu noi, spre a putea folosi absolvenţii noştri. Merită să menţionez concernul Continental, Siemens ş.a. Am elaborat în comun cu aceste firme programe de studiu, am obţinut finanţări şi pregătim ingineri în domeniile în care sunt interesate firmele. Şcoala a beneficiat de dotări cu tehnologie avansată pentru practica studenţilor, studenţii sunt angajaţi la absolvire de aceste firme. Mi se pare un tip de contract benenefic pentru ambii parteneri. Cercetarea s-a înviorat abia după 1994, când am obţinut proiecte finanţate de Banca Mondială ori de Comunitatea Europeană, în care sunt angrenaţi profesori, dar şi grupuri de studenţi. Astfel s-a asigurat, prin fondurile atrase, o mare mobilitate a cadrelor didactice, dar şi a studenţilor, un proces activ de integrare europeană a şcolii noastre. Şi baza materială s-a îmbunătăţit substanţial. Numai în ultimii ani am înfiinţat trei baze de cercetare cu utilizatori multipli, care au peste un milion de dolari în dotări. Astfel am câştigat peste 50 de proiecte europene, care au adus alt milion de dolari, plus cercetarea care se realizează direcţionat, pe relaţia cu societăţi comerciale din România. În clipa de faţă avem 179 de proiecte din diverse faze de concurs şi sperăm ca multe din ele să aibă câştig de cauză. Fiindcă altfel, pe linia bugetului, cercetarea românească nu este susţinută în nici un fel.

2002

3.2.2.6. Prof. univ. dr. Adrian Bavaru, Rector Universitatea Ovidius, Constanţa

Î. Câteva repere despre învăţământul superior din Constanţa, vă rog.
R. Centrul universitar Constanţa este un centru mai tânăr, dar care are în componenţa sa trei universităţi de stat, Universitatea Ovidius, Academia Navală Mircea cel Bătrân şi Universitatea de Marină Civilă. Alături de acestea mai funcţionează, fiind autorizate, trei universităţi particulare: Universitatea Andrei Şaguna, Universitatea Spiru Haret din Bucureşti, care are aici o filială, cum are o filială şi Universitatea Dimitrie Cantemir din Bucureşti. Sigur, Constanţa a devenit cu mai mult timp în urmă centru universitar. În 1948 funcţiona aici o Facultate de Piscicultură, care

s-a mutat apoi la Galaţi în 1959. În 1961 s-a înfiinţat aici un Institut Pedagogic, de trei ani, care a funcţionat la început cu cinci facultăţi, ulterior cu şase, şi care a fost transformat în învăţământ superior adăugându-i-se şi o componentă tehnică, de subingineri. Din păcate acest Institut a fost desfiinţat în anii ’80, rămânând numai componenta tehnică şi numai cu studenţi la seral. Se spunea că studenţii comunişti de aici vin în contact cu Occidentul depravat din cauza marinarilor străini din port. Există însă un institut de învăţământ superior de glorioasă tradiţie, este vorba de Academia Navală Mircea cel Bătrân, care anul viitor îşi va serba 130 de ani de existenţă, care avea numai o componentă militară, acum are şi o componentă civilă.

În ce priveşte Universitatea Ovidius din Constanţa, ea şi-a deschis porţile după 1989, mai exact în aprilie 1990, cu două facultăţi: Facultatea de Medicină şi Stomatologie şi Facultatea de Biologie. Ulterior, în luna octombrie, şi-au mai deschis porţile şi alte facultăţi, numărul de studenţi crescând de la an la an. La ora actuală avem 15 facultăţi, în aproape toate domeniile vieţii sociale din ţara noastră, cu aproximativ 16.000 de studenţi. În aceste 15 facultăţi pe care le avem fiinţează 65 de specializări, fiecare facultate având mai multe specializări, inclusiv învăţământ la distanţă şi cu frecvenţă redusă. Este o universitate tânără, dar extrem de dinamică, care a reuşit să crească în doisprezece ani de la câteva sute de studenţi, la peste cinsprezece mii. Campusul în care ne găsim este dat în folosinţă pe 1 octombrie 1997, a fost construit în patru ani şi este una din cele mai frumoase clădiri universitare din ţara noastră. Alături de clădirea facultăţilor umanistice care se găseşte aici, se construieşte acum o a doua clădire, a Facultăţilor de Medicină şi de Biologie, care va cuprinde cele mai bine utilate laboratoare din câte are învăţământul românesc. În construcţie mai avem, de asemenea, un cămin studenţesc de 440 de locuri, într-o zonă foarte frumoasă, pe faleză, alături de un cămin care a fost dat în folosinţă în 1998, un cămin modern, care are circa 300 de locuri de cazare pentru studenţi. Alături de noi, pe malul lacului Mamaia, am achiziţionat două clădiri de la o fostă întreprindere care a intrat în faliment, din portul Constanţa, unde vom construi un Centru Sportiv pentru Facultatea de Educaţie Fizică, dar unde vor face orele de sport toţi studenţii universităţii, şi o altă clădire, în aceeaşi zonă, pentru facultăţile de artă şi pentru Casa Studenţilor şi, eventual, Casa Universitarilor, fiindcă în Constanţa nu există aşa ceva.

Î. Dar cercetare ştiinţifică se desfăşoară în cadrul universităţii?

R. Ne-am propus acest lucru. Avem două centre de cercetare, unul pentru micro- şi nano-structuri şi altul de matematici aplicate, o să aveţi ocazia să vedeţi un microscop electronic, cel mai performant din ţară la această oră, achiziţionat de la firma Philips acum doi ani şi, de asemenea, câteva laboratoare multimedia, unde limbile străine se pot învăţa printr-un control atât vizual, cât şi auditiv. Ne propunem să extindem colaborarea noastră cu multe universităţi din ţară în primul rând, şi avem foarte multe colaborări şi cu institute de cercetări. Ne-am propus de asemena să ne facem cunoscuţi în lume. Aici, la noi, în 1998 a fost creată reţeaua universităţilor Mării Negre, la iniţiativa domnului academician Mircea Maliţa. Eu am fost primul preşedinte al acestei reţele, până acum câteva zile rector a fost un profesor din Turcia, iar acum este rector un

profesor de la o universitate din Baku, Azerbaidjan, pentru că funcţia este eligibilă din doi în doi ani. În cadrul acestei reţele a universităţilor Mării Negre sunt multe acţiuni comune, una din ele se inaugurează chiar mâine în universitatea noastră, este vorba despre o conferinţă ştiinţifică privind sănătatea orală, pentru tineri în special, iniţiată de Facultatea noastră de Stomatologie şi Farmacie. Vor participa specialişti din ţările riverane Mării Negre. Ne propunem să organizăm numeroase manifestări ştiinţifice, avem şi un târg de carte de specialitate, manuale studenţeşti, cursuri. Avem legături şi cu alte universităţi din Europa, din America de Nord şi de Sud, mai ales Argentina, din Japonia. Încercăm astfel să ne facem cunoscuţi şi să facem cunoscută ţara noastră.

2002

3.2.2.7. General de brigadă Nicolae Uscoi, Rector al Academiei Forţelor Terestre, Sibiu

Î. Ne aflăm la Academia Forţelor Terestre din Sibiu şi aş dori să-mi spuneţi, domnule rector, ce înseamnă învăţământul în această instituţie, mai ales acum, când România este membră NATO.

R. Acesta este unul din aşezămintele fanion ale acestui oraş, pentru că, din cei 155 de ani de existenţă ai învăţământului militar românesc, acest oraş a găzduit 82 de ani de instituţii militare cu un profil specializat pentru forţele terestre. În prezent Acadermia Forţelor Terestre este o instituţie de învăţământ militar şi universitar integrată în standardele şi în circuitul învăţământului militar naţional şi ancorată la standardele şi la necesităţile de integrare europeană şi euro-atlantică ale României. Aşa cum e firesc, pregătim aici ofiţeri, dar nu acel tip de ofiţeri cu care sunt obişnuiţi românii, ci acei ofiţeri gata să devină liderii armatei române în prima treime a secolului XXI.

Din această perspectivă programul academic este diversificat pe trei mari direcţii: o direcţie este pregătirea universitară, în virtutea căreia în instituţia noastră se acordă diplomă de licenţă de lungă durată în managementul organizaţiei, o direcţie de formare militară, care serveşte nevoilor de lideri şi specialişti militari ai Forţelor Terestre Române şi, în sfârşit, pregătirea fizică, inerentă carierei de ofiţer. Totodată, în acest sistem punem accent pe integrarea acelor elemente de etică şi moralitate care fac ca absolvenţii noştri să nu fie doar lideri şi specialişti, ci şi să fie pregătiţi să slujească cu altruism naţiunea şi să fie devotaţi acelui sistem de valori care conduce România către integrarea în comunitatea internaţională. Din această perspectivă ne-am străduit, atât cu sprijinul factorilor de conducere, cu orientările pe care ni le oferă, cât şi cu experienţa dobândită prin relaţiile excelente pe care le avem în mediul universitar şi în consorţiul parteneriatului pentru pace în instituţii de învăţământ care-şi desfăşoară activitatea sub egida NATO, cu un program de învăţământ complex – şi aş putea spune solicitant – în care asigurăm un echilibru între disciplinele tehnologice, disciplinele de ştiinţe sociale şi disciplinele specifice profilului militar. Aş dori să subliniez că, dincolo de preocupările

care sunt legate de viaţa noastră universitară, de viaţa noastră militară, Academia Forţelor Terestre este o prezenţă activă în viaţa oraşului, atât prin participarea la manifestări culturale, sportive, recreative, la acţiuni care au rezonanţă în opinia publică sibiană, cât şi prin faptul că cetăţenii acestui oraş percep instituţia noastră ca pe un element intrinsec al sistemului de valori local şi, aş putea spune, al identităţii sibiene, un areal cu un rol aparte şi cu o contribuţie deosebită în cultura, ştiinţa, viaţa universitară românească, în această capitală religioasă a Transilvaniei. Dintr-o astfel de perspectivă viaţa studenţilor noştri, şi, în egală măsură, cei care au absolvit, au sentimente deosebite pentru Sibiu şi, implicit, pentru dascălii lor.

2002

3.2.2.8. Contraamiral Marin Gheorghe,
Rector, Academia Navală Mircea cel Bătrân, Constanţa

Î. Pentru început, câteva cuvinte despre istoria acestei unităţi de învăţământ, despre starea ei actuală.

R. Academia Mircea cel Bătrân este o instituţie cu experienţă deosebită în formarea ofiţerilor pentru Marina militară şi civilă a României. De fapt acesta este principalul ei obiectiv de învăţământ. Are o lungă tradiţie, s-a înfiinţat pe 17 noiembrie 1872 ca şcoală a Flotilei, a evoluat ca strucutră organizatorică, dar şi ca proces de formare etapă cu etapă, perfecţionându-se an de an, a fost acreditată ca instituţie de învăţământ superior tehnic de marină încă din 1954, pe parcurs absolvenţii noştri s-au bucurat şi se bucură de toate drepturile în vigoare oferite de statutul unui inginer în domeniul maritim. Din 1990 instituţia poartă numele de Academia Navală Mircea cel Bătrân, după numele primului domnitor care a avut o flotă de „pânzare” pe Marea Neagră (Marea cea Mare), având în strucutră trei facultăţi. Ele datează din 1973, când fosta Şcoală de ofiţeri de marină a fost transformată în Institutul de ofiţeri de marină Mircea cel Bătrân. La nivelul fiecărei facultăţi se pregătesc ofiţeri de marină militară şi civilă, în specialităţile Navigaţie şi Conducerea Navei, Navigaţie, Hidrografie şi Echipamente Navale, Mecanică navală. Absolvenţii noştri, de-a lungul timpului, au dovedit calităţi deosebite ca marinari şi mulţi dintre ei au devenit căpitani de cursă lungă, şefi de Departament în Ministerele de profil, chiar miniştri ai Transportului, iar cei care au absolvit profilul militar au fost comandanţi ai Marinei Militare, comandanţi ai unor unităţi, ai unor mari unităţi, care au dus mai departe, în lume, ceea ce înseamnă ştiinţa, priceperea ofiţerului de marină pregătit pe băncile acestei instituţii.

Î. Ce anume se învaţă la Academie?

R. În cadrul Academiei se desfăşoară cursuri de scurtă şi lungă durată. Cursurile de scurtă durată sunt pentru pregătirea ofiţerilor fluviali necesari Marinei Comerciale, iar la cursurile de lungă durată se pregătesc atât ofiţerii pentru Marina Militară, cât şi cei pentru Marina Comercială care lucrează pe navele maritime şi oceanice ale ţării sau ale lumii. Un eveniment important anul acesta îl reprezintă sărbătorirea celor 130 de ani de când a fost înfiinţată instituţia noastră. Este un eveniment deosebit, aşteptat de întregul

colectiv didactic, dar şi de către studenţii instituţiei noastre. Cu această ocazie, în zilele premergătoare lui 17 noiembrie, organizăm o sesiune de comunicări ştiinţifice pentru studenţi, cu participare internaţională, şi tot cu această ocazie are loc şi un simpozion pentru cadrele didactice, tot cu participare internaţională. Este un eveniment deosebit în viaţa unităţii noastre, un moment de bilanţ, la care ne putem raporta prin rezultatele deosebite de până acum, atât pe planul profesional, cât şi al succeselor pe care instituţia noastră le-a obţinut în ultimii cinci ani. Ziua Academiei se sărbătoreşte din cinci în cinci ani şi este normal ca să trecem în revistă, la o asemnea sărbătoare, ceea ce am realizat. Realizările sunt atât în domeniul perfecţionării pregătirii profesionale – avem un corp didactic de elită, aproape toate cadrele didactice sunt doctori în ştiinţe, 30% sunt conferenţiari şi profesori, avem participare la manifestări ştiinţifice internaţionale de profil, numeroşi studenţi se perfecţionează în marile universităţi maritime ale lumii din Japonia, SUA, Franţa, Italia, Grecia. Numeroşi profesori ai noştri pleacă să predea ca visiting professor în străinătate, după cum şi noi primim asemenea profesori.

Î. Mai exact, ce relaţii aveţi cu instituţii de acelaşi profil din lume?

R. Academia Navală este acreditată încă din 1968 de Organizaţia Internaţională Maritimă, ceea ce presupune o serie de obligaţii, printre care compatibilizatea programelor curriculare, dar şi o compatibilizare a condiţiilor de practică. Studenţii noştri trebuie, în cei cinci ani de studiu, să adune practică pe lungimea unui an de zile. Lucrul acesta ne obligă foarte mult, în sensul că trebuie să le oferim cele mai bune condiţii ca să poată naviga la bordul navelor şi să obţină brevete pentru primele stadii ale pregătirii lor. Cea mai importantă datorie pentru noi este de a avea o bună bază logistică, necesară practicii studenţilor. Lucrul acesta îl asigurăm prin trei nave şcoală. Acestea sunt: nava şcoală Mircea, bricul care a atras cele mai mari elogii şi recunoaşteri pentru pregătirea studenţilor noştri, apoi avem o navă pentru Marina Comercială, o navă şcoală şi de transport, Albatros, unde studenţii de la Marină Comercială fac practică 2-3 luni de zile mergând pe mările şi oceanele lumii. Astfel studenţii au posibilitatea să-şi testeze cunoştinţele teoretice în cele mai diverse forme asigurate de mediul maritim. Avem de asemenea nava şcoală Constanţa, adaptată procesului de învăţământ, este modernă, dotată cu cele mai noi echipamente. Ea asigură procesul de testare a cunoştinţelor teoretice, de formare a deprinderilor practice, atât pentru Marina Militară, cât şi pentru Marina Civilă. În acest domeniu mai pot aminti cele două yahturi, două cuttere, la bordul cărora studenţii îşi perfecţionează deprinderile marinăreşti după absolvirea primului an de facultate. Mai avem şi alte nave mai mici, cu posibilităţi mai reduse, unde studenţii îşi încep practica marinărească navigând cu unele pe mare, cu altele pe lacul Siut Ghiol.

2002

3.2.2.9. Prof. univ. dr. Ion Stoica, director, Biblioteca Centrală Universitară, Bucureşti

Î. Care credeţi că mai este astăzi rolul bibliotecii, când omul este pur şi simplu asediat de mijloace de cunoaştere, menite mai degrabă să-l formeze, decât să-l educe ?

R. A, biblioteca e ceva foarte important, e capabilă să se implice, dacă e bine folosită, în structurile formative ale omului. Şi fiindcă e vorba de o bibliotecă universitară, cred că ea poate schimba chiar filosofia învăţământului superior. În sensul aşezării informaţiei ca element fundamental în relaţia profesor - student. Informaţia care aduce după sine dezvoltarea atitudinii critice, capacitatea de orientare într-o multitudine de surse, posibilitatea de a regăsi, selectiv, ceea ce este necesar pentru a dezvolta un proces de cunoaştere, adică exact ceea ce, în modelele de învăţământ ale trecutului, era mai puţin stimulat. Studentul – şi în general cel care învaţă – nu mai este în situaţia de a se limita la un număr de surse nesemnificative sau culese dintr-o zonă de univocitate. Lumea contemporană este o lume a diversităţii, a pluralităţii de surse şi dezvoltarea pe baza creşterii locului informaţiei în procesul de învăţământ este una care asigură o reacţie corectă, stimulatoare şi favorabilă dezvoltării reale. Şi atunci biblioteca trebuie reaşezată în procesul de învăţământ. Ea este inima universităţii şi, în general, inima procesului universitar. Este, după părerea mea, calea sigură de creştere a calităţii nu doar a procesului de informare, ci a cunoaşterii în sens larg.

Î. Acestea fiind spuse, cum este organizată biblioteca spre a răspunde deziderатelor menţionate?

R. Biblioteca este structurată după o formulă românească. Pentru că, deşi bibliotecile vin din timp cu un model destul de stabil, puţin amovibil, noi am considerat că ritmurile schimbării pe care le traversează timpul nostru trebuie să ajungă şi în aceste structuri ale stabilităţii care sunt bibliotecile. Şi am încercat să edificăm întregul ansamblu ţinând seama, pe de o parte, de logica fenomenelor de informare, iar pe de alta ţinând seama de utilizator. Este fără îndoială un proces al drumului cărţii, al drumului documentului. De aceea avem un departament de dezvoltare a colecţiilor, un departament de evidenţă, un departament de indexare şi departamente analitice, care nu se mulţumesc să pună în evidenţă documentul, ci caută informaţia cuprinsă în documente, nemaifiind legat de surse ca realităţi fizice, ci doar de surse în calitatea lor de conţinuturi informaţionale. Am încercat să facem din deprinderile informatice zone susţinute şi structural. Şi de aceea, cei care vin la Biblioteca Centrală Universitară au la dispoziţie, într-o secţiune specială, tot ceea ce se cheamă accesul la resursele bibliotecii, adică *On line public access* şi, pentru aceasta, un număr de peste 30 de computere stau la dispoziţia celor care intră şi o secţiune care-i pune în relaţie cu baza de date internaţională prin accesul la Internet. Aceste două secţiuni sunt dublate sau triplate, aş putea spune, de un departament pe care nu-l veţi regăsi în nici o mare bibliotecă românească. Le-am dublat în ideea că orice utilizator are nevoie de o bună orientare în sistemul de surse care i se propune, are nevoie de o relaţie analitică în raport cu întrebarea pe care vrea s-o

adreseze şi are nevoie de un cadru civilizat, logic, raţional al demersului său. Acesta este departamentul de referinţe, în cadrul căruia funcţionează, de asemenea, un program – aş spune foarte original – pentru că nicăieri în lume nu veţi găsi un sistem de distribuţie rezultat al unui soft creat special pentru Biblioteca Centrală Universitară din Bucureşti, la comanda noastră, un soft care monitorizează întregul proces intern din bibliotecă: se ştie când ai venit, ce loc ai ocupat, ce documente ai primit, când ţi-au fost aduse, când le-ai schimbat, când le-ai predat şi când ai plecat. Toate acestea ne ajută să desfăşurăm procesul într-un ritm adecvat cererii, ne ajută să facem analiza întregului proces pentru a-l putea perfecţiona.
Î. Vin mulţi cititori? Cum îi atrageţi, mai ales că o serie de documente inestimabile s-au pierdut în 1989, când biblioteca a fost incendiată, iar donaţiile cuprind mai ales documente noi?
R. Biblioteca noastră este implicată şi în ritmurile culturale ale oraşului. Avem un ciclu de manifestări care se numeşte Ateneele cărţii şi care îşi propune să fie un fel de mediatecă şi un fel de forum ce reuneşte în jurul ideii de carte, de document, de informaţie toate complementarităţile posibile. Şi-atunci sala pe care o disponibilizăm de regulă pentru Ateneele cărţii este parte a complexului Bibliotecii Centrale Universitare. Şi acolo organizăm săptămânal expoziţii, lansări de carte, întâlniri cu mari personalităţi. Asta până când celebra aulă a Bibliotecii va fi complet refuncţionalizată. Şi atunci probabil manifestări interne şi internaţionale de prestigiu vor fi găzduite în acest cadru primitor. Ei, mai există un mod de comunicare prin e-mail, care face biblioteca utilă pentru tot felul de utilizatori, şi cei care-i calcă pragul şi cei care rămân în afara bibliotecii. Şi mai există o prezenţă publică, inclusiv ca aceasta de acum, dar şi în presă, în toate tipurile de Media, care atrage atenţia asupra acestei structuri, a posibilităţilor ei şi a cadrului civilizat. Biblioteca este o instituţie educaţională nu doar prin conţinutul documentar, ci şi prin ambient, prin educaţia socială, prin deprinderea de a folosi un tip de organizare a bibliotecii şi prin organizarea timpului intern al utilizatorului. Noi am încercat să fim un complement esenţial şi nu marginal al procesului de educaţie universitară.
Î. Am auzit chiar că aici accesul la Internet este nelimitat.
R. Ei, există un avantaj, în sensul că sistemul de taxe prevăzut prin *Ordonanţă guvernamentală* este redus cu 50% pentru studenţi. Studenţii plătesc o sută de mii de lei pentru un abonament anual, ceea ce este simbolic. Cât despre Internet, numai accesul la surse e nelimitat. Altminteri este gratuit o oră, după care se plăteşte.

2002

3.2.2.10. † Prof. dr. Gligor Popi,
Şcoala Normală Vârşeţ

Î. Domnule profesor, în Republica Serbia continuă să existe un număr mare de români, mai ales în Banatul Sârbesc. Cum îşi păstrează ei identitatea? Există învăţământ în limba română?

R. După terminarea primului război mondial, prin Pacea de la Paris, Banatul a fost împărţit între România şi Regatul Sârbilor, Croaţilor şi Slovenilor. Aşa că un număr însemnat de români au rămas în partea Banatului Sârbesc. Circa 80.000. În ceea ce priveşte situaţia învăţământului, ea a fost foarte gravă mai ales în primii ani de după separare, pentru că, din cei circa 72 de învăţători care funcţionau în Banatul Sârbesc, au părăsit posturile şi au plecat în România, pe baza dreptului de opţiune, mai mult de jumătate. Aşa că au rămas doar 32 de învăţători care au predat în şcolile româneşti. Autorităţile de la Ministerul Instrucţiunii au numit, în locul învăţătorilor plecaţi în România, învăţători sârbi, ruşi, bulgari, care nu cunoşteau limba română. Situaţia devenise foarte gravă şi ea a durat până la încheierea convenţiei dintre Iugoslavia şi România din 1933. Pe baza acestei convenţii în 1934 s-a înfiinţat secţia română la liceu, iar Şcoala Normală în 1936. Deci situaţia s-a îmbunătăţit, cu atât mai mult cu cât convenţia prevedea ca să fie numiţi învăţători contractuali din România la şcolile primare româneşti. Aşa deci, în mai 1935, a venit primul grup de învăţători contractuali, iar în noiembrie al doilea grup. Învăţătorii contractuali au ridicat nivelul învăţământului la un grad foarte înalt, deoarece au predat în limba română literară, au adus limba română vorbită în Banat la nivelul limbii române vorbite în ţară. Ei au dat şi un impuls activităţii cultural-artistice, de conservare a obiceiurilor şi tradiţiilor româneşti. Au înfiinţat societăţi cultural-artistice şi astfel viaţa cultural-artistică a căpătat mare amploare. Această situaţie a durat numai până în 1944, când învăţătorii contractuali au fost retraşi şi în locul lor au venit învăţători români şcolarizaţi chiar în Banatul Sârbesc, la Novi Sad, ori chiar la Belgrad. Activitatea secţiei româneşti a liceului a continuat, dar mai important este să spunem că în 1948 a fost înfiinţat un liceu în întregime românesc. Aici s-a înscris un număr mare de elevi din toate satele cu populaţie românească. Deci cele mai multe cadre de intelectuali le-a dat chiar liceul român, care a funcţionat până în 1956, după care s-a închis şi a funcţionat doar secţia română de dinainte de 1948, iar numărul elevilor români a scăzut continuu, nu erau încurajaţi, nu-şi găseau serviciu ca absolvenţi ai acestei secţii. Şi la şcolile primare a scăzut numărul elevilor, multe astfel de şcoli au şi dispărut: la Biserica Albă, la Dobriţa, la Glogonie, la Oreşa, la Iabloca de lângă Pancevo. Mulţi elevi români frecventează cursurile cu limba de predare sârbă. În prezent limba română este prevăzută la şcolile primare ca limbă facultativă. Totuşi, Şcoala Normală cu limba de predare românească a dat un număr mare de intelectuali români. Noi, în comparaţie cu celelalte minorităţi care trăiesc în Voivodina, avem cel mai mare număr de persoane calificate cu titlul de doctor în ştiinţe. În satele fruntaşe sunt mulţi intelectuali care editează periodice şi aceste publicaţii au mare însemnătate pentru menţinerea conştiinţei româneşti.

2001

3.2.3. Administraţie

3.2.3.1. Radu Petrescu, director, Administraţia Portului Brăila

Î. Vă ocupaţi de administrarea portului Brăila, cel mai mare port fluvial al Dunării din sectorul românesc. De la Galaţi începe Dunărea maritimă. Cum funcţionează astăzi acest port?
R. Primele capacităţi de depozitare ale portului Brăila au fost construite de către inginerul Anghel Saligny, care, de altfel, a construit depozite pentru mărfuri în toate porturile dunărene, începând cu Turnu Severin. Dar şi după al doilea război mondial s-au construit capacităţi importante, magazii, platforme, cheuri verticale, utilaje, ceea ce a crescut capacitatea de depozitare a portului Brăila de la un milion la aproximativ 2,5 milioane de tone anual. Activitatea prezentă a portului Brăila s-a constituit în baza *Hotărârii de Guvern* nr. 535 din anul 2000, când domeniul public al statului din portul Brăila este trecut în administrarea locală a municipiului Brăila, în subordinea directă a primarului municipiului Brăila. Activitatea portuară este un serviciu public cu personalitate juridică, cu autofinanţare şi autogestiune, cu o conducere proprie. Activitatea Administraţiei portului Brăila constă în dfinirea funcţionalității portului, a activităţii de încărcare-descărcare a şenalelor. Realizează informatizarea portului şi realizează investiţii noi. Serviciile portuare care sunt realizate de Administraţia portului Brăila sunt: pilotajul la intrarea şi ieşirea navelor din port, remorcare şi manevra navelor, preluarea reziduurilor şi a mărfurilor de la bordul navelor, asigurarea dragajului şi a fluxului navigaţiei din portul Brăila, semnalizarea şi balizarea vapoarelor care vin, staţionează sau pleacă, stingerea incendiilor la nave. În portul Brăila se asigură următoarele servicii portuare: încărcarea, descărcarea şi depozitarea mărfurilor, marcarea şi alte servicii privind mărfurile, paletizare, pachetizare, containerizare, controlul cantitativ şi calitativ al mărfurilor, curăţirea magaziilor, agenturarea navelor, brocherajul navelor, aprovizionarea navelor şi alte lucruri legate de funcţionarea lor.
Î. Dar detalii despre portul propriu zis ne-aţi putea da?
R. Portul Brăila este aşezat la kilometrul o sută şaptezeci şi unu al Dunării, măsurând de la vărsare spre izvoare şi este dotat cu o platformă portuară cu laturile de 550 de metri lungime şi lăţime de 155, pe una din laturi având 550 de metri de cheu vertical. Cheul vertical este cheu maritim. Dispune de nouă dane maritime, douăzeci şi nouă de dane fluviale şi şaisprezece dane de aşteptare şi de agement, şaiprezece macarale de cheu, macarale de port, platforme de depozitare mărfuri cu o suprafaţă de 250.000 de metri pătraţi, magazii având suprafaţa de aproximativ 10.000 de metri pătraţi, un siloz de cereale de 25.000 de tone, un depozit de petrol pentru aprovizionarea navelor, două docuri plutitoare şi macarale plutitoare, remorchere până la 2.500 de cai putere. Portul Brăila este de asemenea dotat cu o cale ferată proprie, drumuri, reţele electrice, reţele de apă potabilă şi de incendiu. Cota minimă asigurată de portul Brăila este de 7 metri,

adică 25 de picioare, iar în perioadele de maximum pot accede în portul Brăila şi nave maritime, cu un ecartament de aproximativ 10.000 de tone DW.
Î. Dar există şi un port turistic, sau facilităţi turistice pentru Brăila?
R. Din punct de vedere turistic zona Brăilei şi portul Brăila beneficiază de un loc ideal. Este un cadru natural desăvârşit, cu multă vegetaţie, cu o zonă ecoturistică excelentă, unde se pot face călătorii de agrement, turism, avem dane turistice în port, este Insula Mare a Brăilei, important grânar, iar pe mal foarte plăcută pentru mese pescăreşti. Se pot vizita esplanada portului, danele de agrement, clădirea Gării fluviale, aflată în evidenţa UNESCO, moara Violatus, construită de Anghel Saligny, silozul de cereale, construit tot de el, grădina publică a oraşului, unde există cel mai vechi turn de apă din această zonă, precum şi numeroase alte locuri de agement, ca noul ştrand pentru copii, cu o capacitate de 5-6.000 de persoane zilnic. Mai este şi zona Lacu' Sărat, zonă de tratament în aer liber, foarte apreciată, ca şi noua mânăstire din apropiere, unde vin numeroşi credincioşi de-a lungul întregului an.

2002

3.2.4. Economie

3.2.4.1. Ion Mocanu, director, Şantierul Naval Damen Galaţi

Î. Conduceţi unul din cele mai mari şantiere din ţară, dacă nu cel mai mare. Poate ne vorbiţi puţin despre parametrii lui.
R. Despre Şantierul Naval Damen Galaţi cred că se ştie destul de mult. Înainte de 1989 era cel mai cunoscut şantier din România datorită performanţelor tehnice pe care le atinsese, dar a fost mai puţin cunoscut după 1990, deşi el a continuat să fie performant. S-a menţinut în top până acum, în anul 2002, fiind cel mai mare şantier dunărean, fără nici o urmă de îndoială. Este şi acum pe locul întâi în ţară. Aş împărţi ceea ce s-a întâmplat după 1990 în Şantierul Naval Galaţi în trei etape distincte: o primă etapă de confuzie, 1990-1993, când exista o confuzie legislativă generală, iar noile relaţii sindicat - patronate nu erau încă puse la punct, o testare a capablilităţii atât a salariaţilor, cât şi a managementului, a unei noi simbioze care a intrat în şantier, o perioadă 1993-1999, când, prin conlucrare, salariaţii şi managementul au reuşit să creeze un cadru organizatoric serios, propice muncii, dedicat dezvoltării şi nu terminării resurselor, o înţelegere a posibilităţilor de a produce în funcţie de vânzare comparate cu necesităţile salariaţilor, deci o consolidare, o stabilizare a relaţiilor şi posibilităţilor şantierului şi perioada de după martie 1999, privatizarea şantierului, când trustul olandez a preluat pachetul majoritar de acţiuni, având în prezent aproximativ 98,8 % din total.
Î. Despre specificul Şantierului Damen Galaţi v-aş ruga să ne spuneţi câte ceva.
R. Cred că ceea ce caracterizează Şantierul Naval Damen Galaţi este tendinţa de organizare şi de realizare a unei organigrame funcţionale, astfel încât departamentele

să corespundă cerinţelor actuale ale pieţei, ale integrării în economia – spunem noi mondială, dar în special europeană – după principiile şi regulile foarte clare existente acolo, şi, cu regret trebuie s-o spun, mai puţin clare în legislaţia română. Se fac, este adevărat, multe încercări, multe în ultimii doi ani, dar lipseşte încă un dialog real între patronat şi partea de executiv. Nu acelaşi lucru se întâmplă între patronat şi sindicate, unde dialogurile continuă, sunt frecvente, şi, cel puţin la Galaţi, au avut rezultate deosebite. Din punctul de vedere al profitabilităţii, apreciez că a existat un element numit dorinţă. De aceea ciclurile de fabricaţie, fluxurile industriale - de la tablă până la nava finalizată - trebuie să asigure un raport optim între forţa de muncă, investiţiile făcute şi rentabilitate, dimensionând, în timp, forţa de muncă în funcţie de rezultatele pe care le obţinem. Galaţiul reprezintă şi o şcoală. A fost şi înainte de 1990, este şi după 1990. Ne-am menţinut interesul pentru noua generaţie şi credem că ceea ce se vede azi pe şantier, navele, produsele realizate aici, care merg, în proporţie de 98%, pe piaţa vest-europeană, au deci standarde de calitate vest-europene, s-au realizat în principal prin investiţia în oameni. Au fost organizate cursuri, au fost organizate pregătiri în diverse domenii de specialitate, dar inclusiv în ce priveşte limbile străine. Am avut perioade, înainte de privatizare, când am investit foarte mulţi bani în computere, în a face din personalul existent unul performant. Şi azi facem astfel de cursuri, chiar dacă nivelul de comunicare şi de performanţă s-a îmbunătăţit. Toţi salariaţii noştri se descurcă în limba engleză, ştiu să folosească tehnologia de vârf. Dacă în 1999 realizam o producţie de aproximativ 28 de milioane de dolari cu 4.700 de salariaţi, acum realizăm 70 de milioane cu 3.500. Această creştere a productivităţii pe fondul unei scăderi a forţei de muncă nu se poate realiza decât prin investiţii, prin dezvoltarea cadrului tehnic. Dar un cadru tehnic foarte bine gândit, raţional, care a ţinut cont de necesităţi în primul rând, de asigurarea unei continuităţi, deci s-a investit în primul rând, s-a realizat obiectivul, aceste investiţii au funcţionat şi abia apoi s-a realizat racordul între productivitate şi număr de salariaţi. Considerăm că pe şantier se realizează numai produse de standard european şi aş vrea să menţionez faptul că realizăm tancuri chimice pentru armatori germani, realizăm nave omni-freitere pentru armatori englezi, germani, olandezi. Livrăm în contiuare produse pentru piaţa norvegiană, engleză, olandeză şi, din păcate, apreciez eu, mai puţin pentru pieţele tradiţionale româneşti, în sensul fostelor state din Uniunea Sovietică, China. Cred că, în continuare, strategia grupului Damen va direcţiona producţia şi spre acele zone. Sunt enorm de multe lucruri care se produc pe parcursul procesului de privatizare. Este adaptarea omului la creşterea responsabilităţii, la încrederea mult mai mare care i se acordă în privinţa libertăţii de decizie şi a posibilităţii de exprimare. Cred că managementul românesc – şi o spun cu toată sinceritatea – e bun, pentru că acţionarul majoritar a decis acum trei ani să menţină integral echipa românească, ceea ce a permis continuitatea, dar a şi demonstrat viabilitatea. La fel şi forţa de muncă pe care o avem la dispoziţie este în întregime românească. Cred că strategia Grupului Damen este pentru realizarea unui raport optim între muncă, grijă faţă de salariaţi, asigurarea condiţiilor de mediu, asigurări de sănătate, deci lucruri care înainte erau absolut neluate în consideraţie de

noi, nu pentru că nu ne-am fi dorit, ci pentru că forţa financiară nu ne permitea să le abordăm.
Î. Dar materia primă de unde o aveţi?
R. Sincer căutăm să atragem cât mai multe produse de pe piaţa românească, deci să înglobăm în navă, din cele circa şapte sute de mii de repere, cât mai multe româneşti. Unele încercări au dat rezultate deosebite, în general tubulaturi – Zalău, Călan – altele – lanţuri – Galaţi – industria navală gălăţeană a început din nou să funcţioneze în sensul producerii de capace metalice, a foliilor de tablă la ISPAT Sidex, deci absorbim produse româneşti, le înglobăm şi le exportăm, absorbind astfel şi manoperă suplimentară şi produse locale, adică obţinem plusvaloare. Sunt fericit că am reuşit cu unele. Continuăm acest proces şi cred că pentru Şantierul Naval Damen Galaţi viitorul se anunţă suficient de plăcut, nefiind umbrit de nici un fel de ingerinţă politică, funcţionând numai după regulile economiei de piaţă.

2002

3.2.4.2. Cristian Cazanacli,
director, Complexul Hidroenergetic şi de Navigaţie Porţile de Fier, Turnu Severin

Î. Când a început, de fapt, aventura Porţilor de Fier, cum a continuat, cum s-a împlint ea şi ce reprezintă astăzi Complexul Hidroenergetic şi de Navigaţie Porţile de Fier 1 şi Porţile de Fier 2?
R. Cam multe întrebări. Dar o să vă răspund la toate. Dimensiunea energetică a Porţilor de Fier a început să se realizeze în preajma celui de-al doilea război mondial, când profesorul Dorin Pavel, părintele hidroenergeticii româneşti, cum ne place nouă să-i spunem, a făcut primele studii în legătură cu potenţialul energetic de folosire în punctul de azi al Porţilor de Fier 1. Dunărea în acest sector are un potenţial deosebit şi dânsul a fost acela care s-a preocupat ca acest potenţial să devină folosibil. Împreună cu vecinii noştri iugoslavi a început construirea acestui obiectiv de prestigiu pentru noi şi pentru vecinii noştri sârbi, care se numeşte Porţile de Fier 1 şi Porţile de Fier 2. Sigur, am început cu Porţile de Fier 1 şi ulterior s-au construit şi Porţile de Fier 2.

În 1956 s-a hotărât, de către Iosip Broz Tito și Gheorghe Gheorghiu Dej, pe o insulă de pe Dunăre, să se înceapă lucrările la această construcţie gigantică, energetică şi de navigaţie. În anul 1963, în toamnă, s-a semnat acordul între cele două guverne ale României şi Iugoslaviei pentru construirea Porţilor de Fier 1. În anul 1964 au început lucrările propriu-zise şi ritmul a fost foarte rapid, în 1970, pe 14 iunie a fost pus în funcţiune primul hidroagregat în Centrala română. Iar în 1972, pe 16 mai, a fost inaugurat Sistemul Hidroenergetic şi de Navigaţie Porţile de Fier-Gerdap în prezenţa celor doi preşedinţi de atunci ai celor două ţări, Iosip Broz Tito şi Gheorghe Gheorghiu-Dej.

Perioada aceasta de construcţie a avut un ritm fantasctic. Mii şi mii de oameni au lucrat, atât în partea română, cât şi în partea iugoslavă. Eram copil atunci şi treceam pe

mal cu autobuzul, spre bunicii mei, care lucrau în Banat, şi vedeam ce se întâmplă acolo, în zona şantierului de la Porţile de Fier 1. Era o groapă uriaşă, o forfotă imensă, pe fundul gropii circulau maşini într-o parte şi-n alta, mii de oameni munceau acolo. S-au turnat milioane de metri cubi de beton şi tot atâta armătură. Bunicii mei spuneau că veneau, săptămânal, directorii fabricilor de ciment, de fier beton, de aliaje, veneau dimineaţa la şedinţa operativă şi plecau seara, o mulţime de fabrici din România produceau pentru şantier. A fost epopeea noastră naţională. Eu am venit aici la Porţile de Fier în 1980, după ce am terminat facultatea, şi, încet-încet, am înţeles ceea ce se întâmplase pe când eram copil şi nu înţelegeam.

Porţile de Fier este o realizare energetică şi de navigaţie. În spatele barajelor, dacă vreţi să vorbim şi de Porţile de Fier 2, s-au ridicat două lacuri de acumulare, la Porţile de Fier 1 de 2.500 de milioane de metri cubi şi pe o întindere de circa 200 de km^2, la Porţile de Fier 2 energia e ceva mai mică, lacul are un volum de apă de 800 de milioane de metri cubi şi circa 80 de km^2. Porţile de Fier 1 reprezintă cea mai mare amenajare hidroenergetică din Europa până la Volga. Dispune de douăsprezece turbine, şase România şi şase Serbia, de tip Kaplan. Ulterior au fost retehnologizate şi o să discutăm şi despre acest aspect, care este deosebit de important. La 30 de ani după punerea în funcţiune a sistemului Porţile de Fier s-au produs 200 de miliarde de kilowaţi /oră, ceea ce reprezintă necesarul României pe 5 ani de zile.

Vă spuneam că la Porţile de Fier este un potenţial energetic deosebit şi cinste celor care au gândit şi au realizat acest obiectiv în întregime românesc. Deşi au existat propuneri ca aceste realizări să fie ale CAER, dacă nu ale URSS. Dar Porțile de Fier sunt ale noastre, sunt nava-amiral a energeticii româneşti, cum ne place nouă să apunem hidrocentralei. După punerea în funcţiune a hidroagregatelor lucrurile au intrat pe un făgaş normal, a început perioada exploatării. La mijlocul deceniului trecut am observat că o parte din hidroagregate au început să cedeze datorită uzurii. Echipamentele au o viaţă cam de 30 de ani. Noi am început, de prin 1994, să ne gândim la modernizări, să înlocuim turbinele realizate la Krivoi Rog cu unele noi. Începând cu 1999 am intrat într-o etapă nouă a existenţei acestei minunate amenajări prin retehnologizarea hidroagregatelor, hidroagregate la care, în afară de modernizarea propriu-zisă, a generatorului, a turbinei, a instalaţiilor auxiliare, s-a mărit şi puterea instalată, tot ce înseamnă în momentul acesta facilităţi pentru puterea interconectată la sistemul european, absolut tot ce este necesar. În momentul actual s-au retehnolgizat trei hidroagregate, cu tehnologie elveţiană, ele sunt în funcţionare industrială, în acest moment a început demontarea celui de-al patrulea hidroagregat şi în următorii doi ani vor fi înlocuite toate hidroagregatele. Pe scurt, aceasta este istoria Porţilor de Fier 1.

În 1977 a început construirea Centralei Porţile de Fier 2, o centrală mai mică, dar şi potenţialul Dunării în sectorul respectiv este corespunzător. Acolo sunt 10 hidroagregate bulb, deci Kaplan orizontale, puterea instalată este de 270 de megawaţi şi din 2001 Guvernul României a decis şi modernizarea acestei centrale, urmând ca efectiv modernizarea să înceapă de anul viitor, în această perioadă executându-se lucrări de proiectare, verificări de echipamente, astfel încât soluţia de modernizare să

fie cât mai bună şi să obţinem rezultate optime. Acum, despre cele două hidrocentrale vreau să vă spun că, hidrocentralele găsindu-se pe graniţa dintre România şi Iugoslavia – este o situaţie mai specială, poate mai rar întâlnită în lume, când apa Dunării trebuie folosită în două centrale care aparţin a două ţări diferite şi funcţionează în două sisteme energetice separate. Vreme de mai bine de 30 de ani, deoarece colaborarea cu colegii iugoslavi a început încă de la punerea în funcţiune, trebuie să spun că a fost o colaborare deosebită. Numai prin voinţa şi puterea de muncă a echipelor de pe ambele maluri ale Dunării am reuşit să găsim reguli comune de exploatare, astfel încât toate asperităţile care apar în mod inerent să fie depăşite, relaţiile noastre colegiale foarte bune au făcut ca efectele războiului din Iugoslavia asupra centralei să poată fi absorbite, am colaborat la fel de bine, ca şi când nu s-ar fi întâmplat nimic, deşi, politic, poziţiile celor două ţări au fost diferite. E un lucru deosebit la oameni care vorbesc limbi diferite, gândesc poate diferit, dar exploatarea centralei a mers în continuare la fel de bine.

Î. Despre sistemul de navigaţie poate ne spuneţi câte ceva.

R. Preocupări pentru navigaţia în zona Porţilor de Fier au existat încă de pe vremea războiaielor romanilor cu dacii. Imediat în amonte de acest loc, la 40 km, sunt Cazanele Dunării, un sector deosebit de greu pentru navigaţie, şi înainte de Porţile de Fier 1 există aşa numitele cataracte, unde navigaţia era şi mai grea. Deosebit de grea. În perioada modernă, după 1900, în zonă circulau căpitani specializaţi, pentru evitarea accidentelor, aproape la fel de specializaţi ca şi pentru Canalul de Suez, şi el foarte îngust. Chiar în dreptul cataractelor era un şenal unde navele erau ajutate de pe mal de locomotive pentru a se putea trece în zona mai sigură. După construcţia centralei şi a întregului front de retenţie, vă daţi seama că apa a crescut cu circa 30-40 de metri. În aceste momente nu mai există nici una din problemele de felul acelora cude la început. În cei 30 de ani şi mai bine, 32 de ani de funcţionare a ecluzelor, atât pe partea românească, cât şi pe partea iugoslavă, s-a asigurat navigaţia prin Porţile de Fier de către cele două părţi, românească şi iugoslavă. Chiar şi în perioada războiului din Iugoslavia. În ecluza românească au fost peste 50.000 de cicluri de ecluzare şi au trecut peste 200.000 de convoaie. Nu mai vorbim de capacitatea convoaielor care au trecut: şi convoaie de marfă, şi vase de pasageri, şi ambarcaţiuni sportive ş.a.m.d. Sigur că şi ecluza, după această perioadă, trebuie să intre în retehnologizare şi specialiştii, şi români, şi sârbi, se gândesc la această posibilitate. Sigur că sunt anumite probleme financiare, dar o să le depăşim şi în continuare se va naviga în siguranţă prin Porţile de Fier 1 și 2.

2002

3.2.5. Coordonate politice

3.2.5.1. Ion Iliescu
preşedinte al României

Î. Ce părere aveţi despre Târgul de Carte Bookarest din acest an? Vi se pare că el este un reflex al României de acum? Ori nu prea?

R. Fără îndoială este un reflex al momentului cultural. Viaţa e mult mai complexă astăzi decât în trecut. S-au amplificat mijloacele de seducţie, sunt televiziunile, Internetul, lumea citeşte mai puţin. Tinerii de azi citesc mai puţin decât citea generaţia noastră. Noi rodeam cărţile în toate poziţiile: şi la verticală şi la orizontală.

Î. Dar ce vedeţi, în afară de Media ca vector, ce alţi vectori culturali vedeţi pentru ca o cultură să fie rotundă şi să ducă înainte spiritul unei naţii?
R. Cred că putem apela la istorie: cea mai veche comunicare a fost cea orală. Şi cultura cea mai veche, care continuă să existe, este cea orală, folclorul. Scrierea e mai nouă, dar nu foarte nouă. La început se zgâriau pereţii peşterilor. Tiparul lui Gutenberg a fost o revoluţie.
Î. Nu mă gândeam la un asemenea ocol. Mă gândeam la România, ei îi sunteţi preşedinte. Credeţi că limbajul culturii şi limba română favorizează sau nu intrarea ei în Uniunea Europeană?
R. Cum să n-o favorizeze. Fenomenul de integrare e mult mai larg: economia, tehnologia sunt vectorii unificării, vin apoi schimburile comerciale. Totul se face pe un fond de comunicare, limbajele care comunică cel mai mult şi mai precis sunt cele mai bune. Dar toate acestea nu înlătură specificitatea creaţiei. Şi nu mi se pare adevărat că limbile de mai mică întindere, ca româna, vor fi copleşite de limbile cu întindere mai mare, ca engleza, franceza, spaniola. Cred că fiecare va continua să-şi dea măsura şi să comunice ceva anume vorbitorilor limbii respective, dar şi celorlalţi. Creaţia în aceste limbi va completa patrimoniul comun. Şi culturile mici au acum şansa să pătrundă într-un circuit al valorilor mult mai amplu, european şi internaţional.
Î. De fapt mi-aţi anticipat următoarea întrebare: ca participant marcant la procesul de integrare al României în structurile europene vi se pare că, integrându-ne, vom participa la o pluralitate de voci, ori vocea României va dispare într-un cor cu dirijori şi cântăreţi mult mai puternici?
R. Fără îndoială vocea românească, vocea culturii ei se vor auzi. Toate vocile se vor auzi. Uitaţi-vă cât de contradictorie este dezbaterea legată de Constituţia Uniunii Europene. De fapt, cea care se extinde nu este Europa, este o organizaţie regională: Uniunea Europeană, care a grupat la început un număr restrâns de ţări occidentale şi ea s-a extins. De altfel, acum vin de la Mamaia, unde am partipcipat la o reuniune care va marca o cotitură în Uniunea Europeană, nu în Europa. Uitaţi- vă că pentru prima oară în această Uniune au intrat trei foste ţări sovietice, patru foste membre CAER, vor intra România şi Bulgaria, o ţară din componenţa fostei Iugoslavii, deci s-a schimbat complet structura Uniunii Europene. Ea are strategia, filosofia şi vocaţia extinderii în continuare pentru a realiza ceea ce se exprimă ca un obiectiv: Europa unită şi extinsă.
Î. Ajungem la cheia problemei: vi se pare că participanţii la jocul politic sunt participanţi regionali?
R. Sunt şi naţionali, sunt şi regionali şi europeni. Iar Europa în ansamblu este dominată de ideea extinderii, pentru a face să crească ponderea Europei ca forţă globală

în contextul globalizării lumii în general: globalizării economice, tehnologice, ştiinţifice şi până la urmă şi culturale. Deci integrarea o privesc ca un fenomen globalizant de această dată şi Europa trebuie să aibă vocea ei distinctă, dar care va fi o voce multiplă, cu toate componentele naţionale care formează această cultură multiplă. Este o virtute planetară a Europei, o zonă cu rădăcini culturale extraordinare, compuse din rădăcinile culturilor naţionale, care se îmbină într-o forţă unificată, unificatoare.
Î. Şi, până la urmă, rolul Mediteranei, ca şi al Porţilor de Fier şi al Dunării în general, axul Europei, credeţi că vor continua să fie importante, modelatoare pentru marele ansamblu al mileniului trei?
R. Şi Marea Neagră trebuie inclusă aici. Ea este o legătură, o prelungire a Mediteranei. Şi aparţine spaţiului culturii mediteraneene, care a fost începutul şi fundamentul extensiunii întregii culturi europene. Revine această zonă în discuţiile prezentului şi devine activă pentru Uniunea Europeană.
Î. Mulţumesc. Cam aici speram să ajungeţi.

2003

3.3. Starea culturii

3.3.1. Bulevardul Artelor

3.3.1.1. Pompiliu Macovei

Î. Cum aţi reuşit să faceţi din această casă minunată, care e a dumneavoastră şi a soţiei, Ligia Macovei, cunoscuta graficiană, o casă-muzeu?
R. Nu-mi recunosc o vocaţie de colecţionar şi nici nu consider că aici e o colecţie, în sensul clasic al cuvântului. Sunt lucruri care ne-au plăcut, ne-au folosit. Am început, de pildă, să adunăm obiecte de artă populară. Le aduceam eu când ne duceam la ţară, de unde era bunică-mea, de la Măgura, din judeţul Buzău. Mie vacanţa la ţară, spre deosebire de oraşul Buzău, unde trăiam în copilărie, mi-a rămas în amintire ca una dintre cele mai frumoase perioade. Umblam desculţ de colo colo, mâncam cu linguri de lemn, din străchini, la nişte mese joase şi şedeam pe scăunele cu trei picioare. Totul era deosebit de ce vedeam acasă. Până am cunoscut-o şi pe soţia mea şi am început să călătorim prin ţară şi să adunăm obiecte ţărăneşti care ne plăceau. În toate regiunile ţării am găsit lucruri deosebit de frumoase. Sigur că se văd preferinţele personale pentru anumite regiuni, cum ar fi Oaşul, Maramureşul şi centrul Transilvaniei, dar poate şi pentru că acolo sunt culturi mai bogate, multinaţionale, mai interesante. Dar peste tot se găsesc lucruri frumoase şi întotdeauna ne întorceam cu tot felul de lucruri. Chiar le foloseam. Soţia mea a purtat mult timp bundiţe de prin Ardeal. Pe urmă, ca să-i folosească soţiei mele în activitatea ei profesională, am început să achiziţionăm şi pictură. Pe când ea nu era cunoscută ca

artistă, înainte de a ne căsători, am cumpărat câteva lucrări de Maxy şi Marcel Iancu. Făcuse pentru Hasefer două lucrări pe care nu voise să le vândă pentru că le promisese nu ştiu cui, a uitat de ele şi mi le-a vândut tomnul Steinberg, care era patronul librăriei Hasefer. Şi încet, încet am început să avem în casă lucruri. Sigur că am căutat să fie şi de mare valoare artistică, pe cât ne permiteau mijoacele noastre, adică lucrări de Pallady, Petraşcu, Steriadi ş.a.m.d., pentru că socoteam că sunt de folos şi pentru dezvoltarea artistică a soţiei mele. Ea nu se gândise niciodată să se facă pictoriţă şi eu mă gândisem ca ea să devină arhitectă, pentru că ea era la liceu şi eu eram student la arhitectură când ne-am cunoscut. Când a terminat ea liceul eu deja terminasem arhitectura şi vream să-i propun să intre la arhitectură, s-o ajut să se pregăteascăşi pe urmă să facem împreună un birou de arhitectură. Dar n-am apucat să-i fac propunerea asta şi nici nu i-am vorbit vreodată despre ea, pentru că atunci când am văzut nişte caiete de-ale ei cu desene – îşi desena colegii, profesorii – i-am spus: du-te la Belle Arte, acolo o să fie cel mai interesant pentru tine. Ea era surprinsă, nici n-a vrut să creadă, credea că glumesc şi n-a cezut multă vreme că am luat în serios chestiunea asta. A fost primită, bineînţeles. Am insistat să se ducă la atelierul lui Steriadi, îl apreciam ca pictor. Ea a fost acolo şi, pe urmă, fără să-mi spună, s-a dus la doamna Cuţescu-Storck, pentru că la Steriadi toţi ştiau să picteze. Ea nici nu ştia cum să ţină pensula. Dar am deviat de la întrebarea legată de colecţie. Dacă vrei să faci o colecţie trebuie să respecţi anumite principii: să-ţi alegi o perioadă, o epocă, un artist, un domeniu de practică artistică. Mi se pare că flerul cel mai mare îl are un colecţionar când se ocupă cu arta plastică contemporană lui. Poate chiar să aibă un rol în dezvoltarea artiştilor şi a curentelor artistice, mai ales dacă este destul de educat. Trebuie să se ţină tot timpul la curent cu ceea ce ţine de arta respectivă şi să-i cunnoască pe artişti de când sunt studenţi, dacă se poate, să-i vadă în atelierele lor, nu în sălile de expoziţii, să-i urmărească în evoluţie, să discute cu ei. Iar dacă are intuiţie şi simte cum se vor dezvolta, are şansa să culeagă de la ei primele lucrări interesante din toate perioadele dezvoltării lor.

Î. Văd că aveţi aici nu numai artişti contemporani, ci şi obiecte din epoci diferite, din ţări diferite.

R. Am călătorit mult, am fost ambasadorul României la UNESCO multă vreme, umblam prin vechi mânăstiri, odată am cumpărat mobilierul la care renunţau ei, una dintre piese are o restaurare făcută imediat după Revoluţia Franceză. Am avut un contract în China, soţia mea a lucrat în Iugoslavia. S-au adunat lucruri. Am fost adjunct la Externe, ministru al Culturii… Mă duceam şi în delegaţii mai scurte. Am fost, de pildă, la Moscova, în delegaţie cu Gheorghiu-Dej şi Ana Pauker. La scurtă vreme el a şi murit. Şi, după ce fusesem la înmormântarea lui Gheorghiu Dej, tocmai plecasem la Olăneşti cu Ligia să bem cuvenitele ape, nici nu dădusem bagajul jos din maşină, că vine un motociclist gâfâind şi zice: mâine la ora 9 să fiţi la Comitetul Central. A doua zi, când ajung, era plin de miniştri şi de miniştri adjuncţi. Şi am aflat de la ei că, după înmormântare, se întrunise Biroul Politic, se făcuseră alegeri de candidaţi…

Î. Era în 1965…

R. Da. Şi se hotărâse să fie puse candidaturile lui Ceauşescu, Apostol şi Drăghici. A fost ales Ceauşescu. Şi i-a revenit lui Maurer să facă guvernul şi el voia să facă schimbări. Şi când am ajuns acolo, cei care aşteptau într-o sală mare erau chemaţi pe rând şi ieşeau prin altă parte, nu ştiam cât au stat, ce-au vorbit.
Î. Ceauşescu îi chema?
R. Nu. Când am intrat eu era toată conducerea politică, cu excepţia lui Ceuşescu. Şi Gheorghe Maurer prezida. Şi zice: uite, stimate coleg, m- am gândit să treci la Comitetul ăsta pentru Cultură şi Artă să facem şi acolo ceva…
Î. Dar cine fusese înainte?
R. Fusese Constanţa Crăciun, pe care o cunoşteam şi o respectam mult, dar avea permanent complexe pentru că era fată de bancher şi voia să arate mereu că ţine cu clasa muncitoare şi că-şi dispreţuieşte originea. O ştiam de când era activistă la tineret. În sfârşit, ce să zic la propunera lui Maurer. Primul gând a fost la Ligia: pentru ea asta o să fie o pacoste! Dacă eşti nevasta ministrului nu mai ai acces nicăieri. Dar n-am apucat să zic decât: ştiţi, nici nu începusem concediul… S-a uitat la mine parcă regretând că mi-a propus ministerul. Şi zice: lasă, mă, c-o să ai concediu, numai concediu o să ai!
Ei, și mă gândesc să-i dau telefon Constanţei Crăciun să-i spun: uite ce e, tovarăşă Constanţa, vreau şi eu să ştiu ce-i pe-aicea, ce organizare este, hai să ne vedem puţin. A fost uşurată, pentru că nu ştiu ce-i spuseseră. Am vorbit vreo două zile, una-alta, am pornit împreună nişte idei de cum să reorganizăm. Ipoteza de lucru pleca de la momentul politic, care era desprinderea de sovietici, şi consideram că nu e o desprindere numai de URSS, ci şi de marxism-leninism-stalinism. Şi am marşat cât am putut, ca să zic aşa.
Î. Îmi amintesc că atunci au venit în universităţi primii lectori străini, din ţările occidentale.
R. Păi da. Ei, atunci am făcut sistemul editorial diversificat, cu editură de literatură universală, editură de artă. Dar nimeni nu zicea nici da, nici ba. Şi, după câteva luni de zile, mă gândesc: domnule, guvernul ăsta trebuie că are o politică în domeniul culturii, nu? În alte domenii schimbările începuseră din timpul lui Gheorghiu Dej. Şi atuncea m-am dus la Maurer. I-am cerut audienţă şi i-am spus ce schimbări vreau să fac, ce-am început. Şi el s-a uitat la mine peste ochelari şi-a zis: şi ce-mi spui mie, mă, du-te la ăia, acolo, la Comitetul Central, că ăia le ştiu pe toate! Am rămas foarte surprins văzând că există asemenea relaţii între preşedintele Comitetului de Miniştri şi aparatul Comitetului Central.
Î. Pusese Ceauşescu mâna pe Comitetul Central…
R. Nu ştiu ce se întâmplase. Ceauşescu nu se ocupa cu asta. Ceauşescu, un bun timp, cu toate că el fusese adjunct la Ministerul de Război ş.a.m.d., s-a ocupat de Interne, de Poliţie, de Armată, tot sistemul de ordine: şi-a adus oameni, a schimbat oameni, i-a mutat de colo-colo, practic îi muta tot timpul ca să nu facă rădăcini cumva. Pe urmă a venit rândul economiei. Nu putea pretinde că ştie ceva în domeniul ăsta. Şi-a adus oameni, dar i-a luat şi asta ceva timp. Când a venit rândul culturii, atunci a început distracţia şi pentru noi.

Î. Până în ce an aţi rămas la Cultură?
R. Până în iulie 1971. Şi în toamnă a fost o şedinţă, când s-a făcut o critică severă, nu s-a pronunţat deloc numele meu, mi-am turnat cenuşa cuvenită în cap, dar nu în şedinţă, acolo n-am spus nimic.
Î. Pârvulescu era activ?
R. Pârvulescu n-a fost niciodată „activ”. El a fost mereu „pasiv”. El a fost prim secretar al partidului imediat după 23 August 1944. Şi Gheorghiu Dej a fost ales în aceeaşi toamnă, iar când a venit Ana Pauker de la Moscova, ea a venit ca reprezentantă a lui Stalin şi așa a început relaţia cu Gheorghiu-Dej. Lui i-au trebuit luni bune s-o scoată din priză şi să poată s-o dea afară. Pentru asta a avut nevoie de acordul lui Stalin. Şi, în schimb, Stalin i-a cerut să facă, la şedinţa Kominternului, raportul privind demascarea lui Tito ca agent imperialist. Ceea ce era foarte ciudat, fiindcă noi eram singura ţară prietenă a Iugoslaviei. Pentru noi Tito era un exemplu de eroism.
Î. Explicit ori implicit, politica lui Dej a fost una de desprindere de sovietici?
R. Categoric.
Î. Dar povestea cu edificarea Canalului Dunăre – Marea Neagră ce-a fost?
R. Un exemplu de adaptare la sistemul sovietic. Au fost lucruri începute ca să fie şi pe urmă lăsate baltă. În sfârşit, chestia asta cu Tito trebuie să fi fost prin ’48-’49, până în ’50. Pentru că Ligia a făcut o călătorie de schimb de artişti, împreună cu Lucian Grigorescu, în ’47, au stat o lună şi ceva, au lucrat pe coasta Dalmaţiei – Tito era de fel din Croația - şi li s-au făcut expoziţii. Când s-au întors, s-a vândut tot, au cumpărtat tot, inclusiv guvernul – pentru ca nu mult după aia, în anul următor, să-i dea un telefon directorul de la Muzeul Toma Stelian să-i spună: dragă, ştii ce, am ordin să distrug toate tablourile, vino de ţi le ia. Iar Ligia primise dispoziţia să dea înapoi decoraţia primită de la sârbi.
Î. De la cine?
R. Dispoziţie pe linie de partid. Dej făcuse asta ca să-i câştige încrederea lui Stalin, l-a cultivat cu grijă, aşa fel ca Stalin să-i spună la un moment dat – apropo de Ana Pauker: păi faceţi voi ordine acolo, voi hotărâţi. Şi când s-a întors a scos-o pe Ana Pauker.
Î. Ana Pauker, Vasile Luca, tot grupul.
R. Da, dar ea se considera şef al partidului. În 1948 eu, ca arhitect, am proiectat o expoziţie a economiei româneşti la Moscova, în Parcul Gorki.
Î. Eraţi arhitectul şef al capitalei?
R. Nu, am devenit în 1952-53. Atunci eram arhitect, eram profesor - nu chiar profesor, conferenţiar – la Institutul de Arhitectură. Şi tot ce se trimitea la Moscova trebuia văzut de conducere: şi industrie uşoară, şi ţesături, până şi dulciuri. Au venit Dej, Ana Pauker, Biroul Politic, vreo 8-10 persoane. Şi Ana Pauker zice: "uite bă, ăştia trimit şi marţipan la Moscova!" Şi Gheorghiu zice: "marţipan, ce-i aia marţipan?" Şi ea se-ntoarce şi zice: "uite mă, la Ghiţă, nu ştie ce-i marţipanul! Da’ unde-ai trăit mă, pân-acuma?" Şi el i-a spus: "la închisoare, tovarăşa Ana!" Am văzut că era o tensiune între ei. Dar cel mai mare succes abia a urmat: plecarea trupelor sovietice din România. De-aia făcuse Gheorghiu Dej toată politica asta. Nimeni din conducerea de partid n-a ştiut. E clar lucrul ăsta.

Bodnăraş, cu care, întâmplător, am avut ocazia unor legături mai directe, care îl apecia foarte mult, nu ştiuse nici el.
Î. Nici Chivu Stoica?
R. Stoica era o ciubotă. Nici nu era în stare să gândească. Era un om foarte primitiv. Am fost colegi de clase primare la Buzău. Şi când era în clasa a III-a n-a mai putut continua, s-a dus ucenic la cazangerie la depou şi pe urmă s-a dus la Bucureşti la Griviţa Roşie şi a ajuns erou al clasei muncitoare. Dar mintal era foarte înapoiat. Politca lui Dej a fost foarte abilă şi condusă cu mare discreţie şi nimeni n-a bănuit nimic. Dar când a apărut schimbarea asta toţi au fost foarte bucuroşi. S-a făcut o şedinţă la Marea Adunare Naţională.
Î. Dar vă amintiţi de povestea cu regiunile de dezvoltare, cu regionalizarea agriculturii, care ar fi inclus şi Câmpia Română…
R. La care o să se revină după un timp, sub alte forme, o să devenim toţi europeni, o să vedeţi, e clar… Pe vremea lui Dej a fost, dar puţin mai târziu. Şi Ceauşescu era deştept, dar ameţit de propria lui glorie. Era tipul de megaloman paranoic. Tot ce făcea avea menirea să-i scoată în evidenţă „geniul propriu”. Dacă venea cineva cu o propunere, era clar că numai el putea avea propuneri bune, altcineva nu. Şi dădea nişte soluţii complet absurde. De-aia au şi mers lucrurile atât de prost, de-aia se şi măsluiau atâtea.
Î. Să revenim la colecţia dumneavoastră.
R. Colecţia noastră este variată pentru că nu este o colecţie constituită ştiinţific, n-am avut o prejudecată în achiziţionarea unui lucru sau altuia, dar câteva principii am avut: de pildă am preferat întotdeauna mobile din lemn masiv. Lemnul e un material extraordinar, are o nobleţe, o căldură, se poate exprima în atâtea feluri, sunt atâtea esenţe diferite, că e păcat să nu fie folosite ca atare. Practica asta, folosită încă din timpul faraonilor, de când s-au păstrat obiecte din lemn placate cu pietre scumpe, cu plăci de fildeş, cu tot felul de lucruri, practica asta, care s-a dezvoltat în special după Ludovic al XIV-lea, adică pe o mobilă simplă din brad se lipeau bucăţi, fâşii, placaje din lemn preţios, exotic, ca să dea o cu totul altă faţă obiectului. E un fals.
În artă acesta e un principiu greşit. Fiecare material trebuie exprimat prin ce are el caracteristic. De-asta am prefertat lucruri care să fie din categoria asta. Este totuşi un principiu. Faptul că sunt din epoci diferite, au stiluri diferite e datorat şi întâmplării. Rareori am căutat o anumită piesă fiindcă aveam nevoie de ea. Dacă vedeam un lucru frumos undeva îl luam şi-i găseam o folosinţă. Totul a fost însă luat şi în vederea folosirii. Sigur că şi gusturile fiecăruia variză, simţi mereu nevoia să cunoşti şi altceva. Şi, pe urmă, eram doi, nu eram singur. Primul lucru pe care l-am oferit soţiei mele a fost un cojocel ţărănesc. Şi când plecam prin alte ţări îi aduceam ceva tot din domeniul artei populare.
Î. Dar cum coabitează obiectele populare, foarte simple şi frumoase, cu obiecte stilistic foarte rafinate şi elevate, din Franţa, din China antică, vechea Coree, Turcie…
R. Arhitecţii au şi această dambla stilistică. Trebuie că e o legătură între piesele de artă populară şi celelalte, fiindcă toate, cum spuneam, sunt din lemn masiv. O să vedeţi în colecţie că există mobila unui intelectual de la ţară, care şi-a făcut mobilă din lemn de brad, ca aceea ţărănească, dar nu a pictat-o cu flori, cum făceau saşii, ci a pictat-o

imitând furnirul mobilelor de la oraş. Fiindcă mai în toate ţările Europei evoluţia civilizaţiei merge de la nivelul ţărănesc spre cel orăşenesc. Eu am încercat să văd continuitatea modelelor în toată cultura europeană.
Î. Dar am impresia că există şi o relaţie între lucrările soţiei dumneavoastră, Ligia Macovei şi celelalte lucrări, unele contemporane, altele clasice, pe care le vedem aici.
R. Vedeţi, am convenit cu soţia mea ca, în toată casa, să fie expuse numai lucrări ale altor artişti. Iar în atelierul ei să fie numai lucrări de-ale ei. Care sunt şi în cadrul cel mai firesc: unde au fost create. E o lumină specială, cu soare cam puternic, care venea de la răsărit şi traversa arborii de pe stradă, căpătând o nuanţă verde, care se vede în picturi, până când a găsit o soluţie de corecţie pentru treaba asta. Atunci când ne-am hotărât să donăm colecţia am vrut să nu pară că o facem ca, sub pretextul că oferim Steriadi, Pătraşcu şi alţi artişti străini, să punem în evidenţă lucrările soţiei mele. De altfel, avem pictori diferiţi şi am reuşit, cu destulă bătaie de cap, să-i dispunem în aşa fel ca să nu se contrapună între ele şi, oarecum, să se armonizeze. O singură excepţie am făcut: sunt două lucrări lângă şemineul din hol care au fost făcute de ea anume pentru locul ăla pentru a crea o unitate coloristică în primul rând. Sunt suprafeţe colorate care armonizează interiorul. De altfel, am avut permanente discuţii cu privire la soarta lucrărilor ei. Era foarte exigentă şi de multe ori revenea. Mă întorceam acasă uneori şi găseam lucrări rupte, unele pe care eu le considerasem terminate. Dar ea spunea că nu asta a vrut să facă. N-au rămas în casă lucrurile cele mai bune pe care le-a făcut ea, în special în pictura în ulei. Pentru că au fost achiziţionate de alţii, a făcut schimb cu alţi artişti. Sunt lucrări care am căutat să prezinte şi diferitele faze ale creaţiei, să se lege între ele şi să constituie o ambianţă care s-o reprezinte pe ansamblu ca personalitate. La deschidere, în prima parte a atelierului, pusesem numai desene, socotind că asta e – toată lumea a spus-o – partea ei cea mai bună. Însă, fiind şi peretele foarte înalt, şi desenele cu mari suprafeţe albe, nu dădeau bine multe împreună, nu vedeai mare lucru. Desenul ei era subţire, se pierdea. Desenele ei trebuie văzute din mână, la înălţimea normală, care este şi a cărţii, nu pot susţine un perete întreg. Şi atunci am păstrat numai desene la care revenise cu tuşuri colorate, care arătau şi diferite tehnici pe care le-a folosit şi am completat cu pictură mai susţinută, ulei sau guaşă.
Î. Ar fi intertesant poate, înainte de a încheia, să ne vorbiţi chiar despre casă.
R. Când am fost arhitectul general al oraşului, numit în ’52, în ’53 am intrat în funcţie, şi tot atunci s-a organizat la București un Festival Mondial al Tineretului. Eu am condus toate lucrările de proiectare foarte importante: în 6 luni s-a proiectat şi s-a executat stadionul acela foarte mare, de 80.000 de locuri, de la 23 August, s-au făcut câteva teatre, s- a terminat clădirea Operei, unde este acum, s-au făcut locuinţe special pentru Festival, vreo câteva hoteluri. A fost o muncă istovitoare. Am fost răsplătit, decorat şi mi s-au oferit două camere în casa asta ca atelier pentru soţia mea. Aveam o locuinţă de două camere în partea asta, la Cimitirul Bellu. Mi s-a părut bine. În restul casei era un cămin de ucenici al unei fabrici de pe la Gara Filaret, „La Wolf” se numea atunci. Era o sală de curs şi în rest paturi suprapuse, dormitoare. Pe urmă, încet-încet ne-am extins şi ne-am ocupat şi am reparat toată clădirea. M-am interesat atunci, în toată arhiva

Primăriei, a cui fusese casa, cine a fost proprietarul şi cine arhitectul. Şi n-am izbutit să aflu. M-am îndoit că s-a căutat cu seriozitate. Casa a fost probabil construită la sfârşitul secolului al XIX-lea sau începutul secolului XX. În orice caz înainte de primul război mondial. Nu se ştie cine a fost proprietarul. Se ştie numai atât: că în 1921, când s-a făcut reforma din Turcia a lui Atatürk şi când s-a interzis fesul, un pălărier care avea atelierul pe strada asta, puţin mai spre strada Carol, într-o clădire parter şi etaj, a văzut prilejul unei mari afaceri: să le vândă turcilor pălării. Şi a făcut câteva drumuri la Istanbul cu corăbii pline cu pălării. A câştigat foarte bine şi când s-a întors, cum probabil râvnea la casa asta, a cumpărat-o. Am izbutit să găsesc doar o autorizaţie pentru construcţia unui garaj în curte şi pentru ca să tragă canal şi apă curgătoare. Nu numai atât: a cumpărat şi toate casele de pe strada Justiţiei, care trecea prin spatele clădirii, şi le-a dărâmat. A rămas multă vreme totul în stadiul ăsta, de grădini. Am găsit chiar eu urme de cărămizi ieşite din pământ, pivniţe în care se aruncau tot felul de mizerii. Pălărierul a stat aici până la naţionalizare. Se numea Moscola. Nu ştiu ce s-a mai întâmplat cu el. Tot ce am aflat, a fost că o publicaţie elveţiană a tipărit lista evreilor care aveau depozite în băncile elveţiene şi nu s-au mai prezentat să le ridice. Şi printre ei era şi acest Moscola cu soţia lui. Au venit pe urmă nişte urmaşi ai familiei, ca să revendice proprietatea, dar gradul lor de rudenie era prea îndepărtat şi justiţia nu le-a dat dreptate. Au renunţat şi au plecat. Când au venit în casă şi au văzut cum arăta, s-au mirat şi au spus: uite ce mobile avea unchiul! Nu prea m-au crezut când le-am spus că nu fuseseră ale lui. Îmi amintesc că proiectul *Legii Patrimoniului* spunea că proprietăţile care n-au fost revendicate de urmaşi să revină de drept comunităţii din care făcuse parte proprietarul, în cazul acesta Comunităţii evreieşti. Or această casă a fost revendicată şi s-a considerat că nu mai există urmaşi în drept. Dar aşa mi-a şi venit ideea donaţiei, am oroare de procese la bătrâneţe. De altfel, în 1974, când a apărut *Legea Patrimoniului*, am realizat că nu mai eram proprietarii de drept ai colecţiei, ci păstrătorii ei. Aşa că în 1976, când am venit în ţară – fiindcă atunci lucram în străinătate – am făcut un inventar complet al tuturor lucrurilor de valoare patrimonială şi le-am dat cu o ofertă de donaţie Muzeului Naţional de Artă. Dar n-am primit nici un răspuns. Nici nu ne-a deranjat nimeni. A venit un membru al Comisiei de patrimoniu să vadă dacă acele obiecte există. Atât. Aşa că am început să donăm pe bucăţi, fiindcă la noi nu erau condiţii optime de păstrare. Mai ales că, prin construirea Palatului Parlamentului – Casa Poporului – era prevăzută dărâmarea străzii 11 iunie, inclusiv a acestei case. Şi cum văzusem ce s-a întâmplat pe strada Uranus, că fuseseră oamenii scoşi din case peste noapte, am donat în 1988 Muzeului Satului 350 de piese de mare valoare. Erau lucrurile la care ţineam cel mai mult în cadrul colecţiei. Pe urmă am început să donăm colecţia de artă. Am donat cărţile de arhitectură la Institutul de Arhitectură unde am fost profesor. Am donat la Direcţia Monumentelor Istorice toată literatura pe care o aveam – şi era destul de substanţială – în domeniul conservării, punerii în valoare a monumentelor istorice. Şi pe urmă am donat lucrările de artă. Am discutat cu Muzeul Naţional – era încă Maxy director acolo – şi am convenit să donăm Muzeului colecţia noastră de artă. Am făcut inventarierea şi am şi donat toată grafica străină şi românească, iar după ‘90 s-au făcut şi două expoziţii cu lucrări de

grafică română şi de grafică străină care fuseseră donate de noi Muzeului Naţional de Artă. Sunt de pildă 70 de desene de Pallady, 130 de desene de Steriadi, 40 de desene de Drăguţescu şi Piliuţă, alţi artişti români. Plus grafică străină începând cu gravuri sau desene de Picasso, Dali, Matisse, Chagall şi alţi artişti francezi sau italieni sau Max Bitman, vreo douăzeci şi ceva de gravuri originale. Nu spun că am regretat. Pentru că nu puteam să le expunem. Desenele nu se pot ţine permanent pe perete, trebuie să stea la adăpost, în aer condiţionat, la întuneric. În cele din urmă a venit cineva cu ideea de a face chiar din casă un mic muzeu, o donaţie. Chiar eu, pe când eram la Comitetul pentru Artă, făcusem un proiect de hotărâre de guvern prin care posesorii de obiecte de artă şi le puteau dona rămânând în spaţiul respectiv. Erau Apostu, fraţii Avakian în situaţia asta. Mai avea doamna Avramescu o colecţie de mobile la Şosea[19]. Iar în schimbul donaţiei să rămână în casă fără a plăti chirie. Şi atunci am mers la Primărie cu reprezentantul Muzeului Naţional de Artă, era un domn Lis primar, fiindcă trebuia ca această casă să treacă din administrarea ICRAL-ului, în aceea a Muzeului. Dar nu s-a putut, pe de o parte fiindcă era spaţiu locativ, nu muzeal, pe de alta fiindcă era o clădire naţionalizată. Şi primarul a avut ideea să fac donaţia chiar Primăriei, care avea în subordine Muzeul Oraşului Bucureşti. Şi aşa am şi făcut. Au venit, au văzut, au propus ca nici consumurile să nu le plătim noi. În 1992 am avut Hotărârea Consiliului Executiv şi am trecut în subordinea secţiei de istorie a Muzeului Oraşului Bucureşti, fiind considerată casă memorială, ceea ce nu este întru totul adevărat. Casa propriu zisă cred că a fost făcută fie de un arhitect francez, fie de un arhitect român care şi-a făcut studiile în Franţa. Mai curând asta. Este tipică pentru perioada asta eclectică, cu elemente academice, influenţe de Renaştere tardivă, decoraţii care se cumpărau cu metrul la ipsosari, aplicate pe faţadă. Dar este de bună calitate arhitecturală şi o concepţie de plan bună, raportul dintre înălţime şi volum e bun, e comodă pentru locuit şi pentru întreţinut, fiindcă toate încăperile sunt grupate în jurul unui hol. Putem în casa asta să ne şi retragem fiecare în spaţiul lui, şi să ne reunim cu prieteni. De altfel aici, în hol, ne vedeam cu artişti, discutam. Veneau artişti, muzicieni, se dădeau mici concerte, poeţi, scriitori. Aici veneau Gellu Naum, Geo Bogza, Miron Radu Paraschivescu, îşi citeau poemele, vorbeam. Se poate realiza aici o ambianţă foarte bună pentru mici expuneri, proiecţii. Intră uşor 40-50 de persoane. Nici nu poate fi mai numeros publicul specializat, interesat de chestiuni de detaliu. Am şi pregătit, în donaţie, diapozitive şi proiector cu ecran. Sunt oraşe, arhitectură, pictură. Se pot face şi dezbateri în jurul unor cărţi importante.

2004

3.3.1.2. Radu Bogdan
critic de artă

Î. Am descoperit un personaj care vine cu putere din trecut către noi şi ne vorbeşte despre mari suferinţe, despre holocaustul din

lagărele Transnistriei. Era pictor şi se numea Daghani. L-aţi cunoscut după fuga din lagăr. Ce vă amintiţi despre el?
R. Uneori amintirile mele despre el sunt confuze. E mai bine de o jumătate de veac de atunci. Daghani a fost o personalitate complexă. Ceea ce m-a marcat pe mine profund din creaţia lui Daghani nu mai există, din păcate. El a făcut vitraliile pentru o biserică ortodoxă care se afla în cartierul distrus de Ceauşescu. Erau o splendoare. Biserica era mică, prin cartierul Uranus, Izvor... Vreau să lămuresc un lucru – şi de aceea l-am şi apropiat de Chagall: evreul, prin destin, nu se poate sustrage din iudaitatea lui. Pe de altă parte, şi asta o întâlnim la foarte mulţi evrei, are o deschidere foarte mare spre universalitate. Eu l-am cunoscut pe Chagall şi am avut cu el discuţii foarte interesante. Şi cu totul revelatorii. Pentru că uneori o singură reacţie sau un singur cuvânt îţi spune despre el...
Î. Despre substanţa persoanei...
R. O să vă dau un exemplu: când l-am cunoscut pe Chagall, am ţinut să ştie că sunt evreu. Şi atuncea i-am mărturisit. Reacţia lui, acuma o imit exact, a fost: „Ha?! Il faut pas le dire!”[20] Mi s-a părut cu totul revelatoriu, fiindcă Chagall e profund evreu. Dar toată drama evreului e conţinută în aceste cuvinte. Dacă ceva m-a ajutat să servesc valorile naţionale româneşti şi bisericile creştine – fiindcă eu am făcut mari servicii bisericilor creştine, tuturor – acest lucru îl datorez tocmai iudaităţii mele.
Î. E originea tuturor religiilor, cum s-a zice...
R. Da. E un proces foarte interesant, dar, în totul, eu trăiesc cu sentimentul că am trăit prea mult.
Î. De ce?
R. Se întâmplă nişte lucruri – şi nişte lucruri atât de potrivnice interesului naţional, şi foarte periculoase şi profund negative...
Î. Nu vă referiţi la Biserici în mod special, vă referiţi la viaţa socială...
R. Mă refer la ceea ce se întâmplă în viaţa culturală şi spirituală a României acestor 14-15 ani. În conştiinţa mea aceşti 14 ani sunt perioada cea mai dezastruoasă de la Ştefan cel Mare încoace.
Î. De ce credeţi asta?
R. Pentru că a fost o năvală de a fura şi de a distruge care va face ca ţara asta să nu-şi mai poată reveni multă vreme. Nu se poate ieşi din starea asta cu o nouă minciună, care este o minciună mai gravă decât minciuna din timpul comunismului.
Î. Vedeţi vreo soluţie?
R. Cred că românul e sortit să supravieţuiască individual, unii chiar o vor duce bine. Există şi nişte păcate majore ale cetăţeanului de azi, el este un cetăţean degradat, pervertit.
Î. Asta ţine de regulile supravieţuirii pe aceste locuri: „Capul ce se pleacă sabia nu-l taie...”
R. Nu strict. Supravieţuirea are multe elemente, căi... Eu am cunoscut bine mediul creativ românesc: literatura, plastica, muzica, am cunoscut vârfurile acestor domenii. L-am cunoscut bine pe Rebreanu. Am trăit şapte ani bogaţi în intimitatea lui Arghezi. Am

fost un fel de copil de casă al lui Arghezi. Eu sunt orfan, din Constanţa, am venit copil la Bucureşti, la o mătuşă. Cea mai interesantă experienţă a mea e cea de la 17 ani.
Î. În ce an calendaristic era?
R. Din toamna lui 1936 şi până în 1945.
Î. Dar pe Daghani nu l-aţi cunoscut în perioada aceea.
R. L-am cunoscut după aceea. Dar vreau să vă spun că la evreii de merit, şi care sunt profund marcaţi de iudaitatea lor, există o tendinţă foarte pronunţată, care s-ar explica prin universalitatea lor. Chagall de pildă avea oroare să fie declarat pictor evreu şi redus la iudaitatea lui, voia să iasă din cerc.
Î. L-aţi cunoscut şi pe Kokoshka?
R. Dar Kokoshka nu era evreu. L-am întrebat: ce vă consideraţi: ceh, austriac, neamţ?
Î. Şi ce v-a răspuns?
R. Mi-a spus că el se consideră un cetăţean al lumii. Întâlnirea mea cu Kokoshka a fost foarte interesantă. Nu era un personaj simplu. Deloc.
Î. Pe Kandinsky nu l-aţi cunoscut?
R. Nu. Dar l-am cunoscut pe Picasso.
Î. Cum s-ar spune stânga stângii în artă. Picasso a fost comunist. Spre deosebire de Mirò, care se considera de dreapta. Amândoi din Barcelona. Catalani. Dar haide să revenim la Daghani. Ce-a însemnat pentru dumneavoastră ca experienţă, ca summum, rotund: ce-a însemnat Daghani? Prin ce era el unic, deosebit de ceilalţi artişti şi de ceilalţi oameni?
R. Am trecut prea repede pe lângă el. Mi-am dat seama de forţa lui ca artist, dar am discutat lucruri pe planuri aşa de diverse… De la experienţa lui de lagăr la lucrările de artă. Şi mi-a dejucat o serie întreagă de lucruri înscenate de comunişti. N-a făcut-o cu intenţie, ci cu aerul cuiva care restabileşte nişte adevăruri. N-avea o intenţie protestatară. Ci la povestirile mele a reacţionat şi mi le-a contrazis.
Î. Daţi-mi un exemplu.
R. Lucram atunci ca tânăr reporter la "Scînteia tineretului", care făcea parte din "Scînteia" şi tocmai scrisesem un articol, *Înălţaţi spânzurătorile*, despre ororile întâmplate în holocaust. Şi am luat contact cu Drăghici, care era un fel de acuzator public. Era vorba de ororile războiului şi mi-am îndreptat atenţia către Transnistria. Îmi aduc aminte de un pesonaj care se numea Florin Ghinăraru. Mi se spusese, ştia de pe la informatorii lui basarabeni, că acest Florin Ghinăraru îi târa pe prizonieri, legaţi cu sfoară de motocicletă, până le crăpau plămânii. Şi aşa scrisesem. Or Daghani m-a contrazis. El îl cunoscuse foarte bine pe Ghinăraru. Şi mi-a spus că nu era nimic adevărat. Îi crezusem pe toţi informatorii ăia comunişti. Şi când colo ei luptau cu "chiaburii" în fel şi chip! Minţeau!
Î. Dar făceau astfel, din evrei ca dumneavoastră, viitorare victime post-comuniste. Doar dumneavoastră semnaţi articolele...
R. Eventual... Şi tot aşa, Daghani, care fusese în lagărul ăla, a început să-mi corecteze nişte lucruri. Şi istoria adevărată mi s-a revelat a fi alta... Asta e cu amestecul politicului în viaţă... Ei, şi discuţiile astea m-au pus, pe multe planuri, în gardă.
Î. Dar Daghani ce lucra atunci?

R. Cam avea interdicţie. Se dusese să facă un tablou cu Arcul de Triumf şi-i interziseseră fiindcă era obiectiv strategic. Aşa că eu i-am găsit, cu ajutorul Patriarhiei, lucrarea asta cu vitraliile de la biserică. Erau vitralii figurative, mari, colorate, foarte frumoase. Pe subiectul lor s-a ţinut şi un seminar la Patriarhie. Aşa că de-asta a şi plecat. Refuza să trăiască în fals. Era profund cinstit. Sigur, în Israel ei l-au redus la latura lui simţitoare de evreu. Aşa că iar a trebuit să plece.
Î. Nu ştiţi unde locuia în Israel?
R. Nu ştiu, eu am ajuns în Israel după 1990, Daghani murise, oricum plecase de mult de-acolo. Nici un ştiu exact când a plecat din România. Nici nu şi-a luat ziua bună, se temea să nu-mi facă rău. Şi avusesem discuţii interesante pe multe planuri. Era un om complex.
Î. Dar a avut expoziţii personale, ori de grup, în deceniul 1948-1958, cât a stat în România?
R. N-a avut nimic. Făcuse cerere de plecare din 1948, nu era prea bine văzut. I-au aprobat-o însă abia după un deceniu... I se părea că nu se potriveşte deloc cu regimul comunist. Iar în Israel, la Iadvashem, am văzut lucrări de-ale lui, dar acolo accentul cădea pe prezenţa în Holocaust. Însă experienţa mea cu el a fost mult dincolo, mult mai profundă decât aceea de evreu în confruntare cu Holocaustul.
Î. Ce discutaţi? Filosofie, artă, despre cărţi?
R. Schimbam impresii despre experienţe de viaţă pe care le trăisem eu, cu nişte confruntări de perioadă comunistă. Iar el avea această mare deschidere către universalitate. Nu se privea pe el ca evreu, se privea ca om... Ca şi Kokoshka... Oameni de veac XX...
Î. Asta mi se pare că vine, pe de o parte, din umanismul Renaşterii, care a avut un asemnea mod de abordare referitor la om, dar, pe de altă parte, mie mi se pare că prefigurează ideea unităţii spirituale a umanităţii, prefigurează globalizarea dacă vreţi... Dumneavoastră văd că nu vi se pare nimic bun în ceea ce ni se întâmplă. Dar eu cred că ideea de a fi împreună în marele univers, dincolo de graniţe şi de naţiuni...
R. Trebuie să vorbiţi cu soţia mea. Soţia mea e creştină. Şi de cea mai pură obârşie neoşă. E olteancă. Şi aude pe la magazine, în diverse locuri, cum vinovaţi pentru tot ce ni se întâmplă sunt evreii. Israelul... Ea le aude şi vine acasă şi-mi spune. Rezultă o ură cumplită contra evreilor. Nemărturisită pe faţă, dar vie.
Î. De ce credeţi? Eu cred că e din cauza conflictelor din zonă, considerate o ameninţare potenţială pentru pacea tuturor. Oamenii vor să aibă confort.
R. Sunt demonizaţi. Eu n-am întâlnit duşman mai mare al românului decât românul. Nu e nevoie de evrei, de nimic. O poftă de distrugere cum am văzut la românul actual, nu mi-a mai fost dat să văd niciodată, nicăieri, nici în vremurile istorice. Este inimaginabil. Nu există ca un om să protejeze pe altul. Prin excepţie, desigur. Dar atât. Bine, eu sunt un personaj cu totul aparte. Marii mei admiratori au fost legionari. Portretul meu cel mai exaltat îl găsiţi în “România Mare”. Nu-l cunosc pe pesonajul care l-a făcut. Nu citesc “România Mare”, mi-a fost semnalat. Am trăit situaţii foarte interesante. Eu sunt foarte versat în antisemitismul românesc. Am trăit situaţii în care antisemiţi înverşunaţi mi-au bătut acasă la uşă şi mi-au dăruit cărţile lor antisemite. Şi-mi pun dedicaţii prietenşti şi

admirative. Pentru că mulţi dintre ei sunt conştienţi de ceea ce am făcut eu pentru românitate.

Î. Vă consideraţi asimilat în cultura română?

R. Mă consider un respins de cultura română. Sunt respins şi de către Comunitatea Evreiască. Lumea lor mi se pare mică şi închisă. Dar eu nu sunt un evreu tipic. Neavând părinţi, m-am educat direct în confruntare cu viaţa. Și asta mă face să-i înţeleg cel mai bine pe anumiţi evrei. De pildă eu îl înţeleg cel mai bine pe Sebastian. Nu l-am cunoscut, dar spiritual mă simt foarte înrudit cu el. De altfel, a fost căsătorit cu vara mea primară şi are copii cu el. Nu-mi place literatura lui, îmi plac eseurile lui. Îl înţeleg foarte bine şi pe Eugène Ionesco.

Î. Atunci de ce credeţi că i-a dat Sebastian tocmai lui Nae Ionsecu *De două mii de ani* ca să i-o prefaţeze?

R. Pentru mine nu e nici o enigmă. Nae Ionescu n-a fost legionar de la început. Era un spirit foarte deschis. Nu era antisemit. Acelui Nae Ionescu i s-a adresat Sebastian când i-a cerut prefaţa. Până să apară cartea cu prefaţa lui, se înregimentase. Antisemitismul lui începe din 1933. Eu am avut o istorie întreagă cu Brătescu-Voineşti. Când Brătescu-Voineşti şi-a început campania antisemită în 1937, i-am scris o scrisoare. Scrisoare nu de protest, protestul era indirect, bineînţeles, era o scrisoare de tânăr, aveam 17 ani şi eram îndurerat de ce se întâmplă. Mi-a răspuns în "Universul" la această scrisoare. Şi prin natura lucrurilor, fiindcă m-am ocupat de Andreescu, am rămas în contact cu toată descendenţa lui în timp. Am fost în foarte bune relaţii cu copiii lui şi am şi aflat de la ei unele lucruri. L-am cunoscut şi pe Maurer şi trebuie să public asta.

Î. Dar la ce se referea discuţia dumneavoastră cu Maurer ?

R. Discuţia cu Maurer a avut loc în 1989, când erau 200 de ani de la Revoluţia Franceză, în curte la Ambasada Franţei.

Î. Mai trăia Maurer ?

R. Cum să nu trăiască ? A murit după revoluţie. A traversat toată epoca lui Ceauşescu. Ce vreau să vă spun: e o mare deosebire între declaraţia «pentru presă» a unui om şi declaraţia pentru o cunoştinţă particulară. Ar merita o carte subiectul ăsta despre fals şi adevăr în ştirea de presă. Pentru o ştire personajul se controlează şi spune nu adevărul, ci ceea ce i se pare nimerit să spună comparativ cu desfăşurarea evenimentelor, cu viitorul lor, al lui. Pe când în conversaţia particulară, cum a fost asta cu mine, Maurer a fost profund sincer. Iar prin această sinceritate a pus în lumină o latură a caracterului lui pe care nimeni n-a relevat-o. Vasăzică eram la 14 Iulie al francezilor în 1989. Nu-l mai văzusem de mulţi ani pe Maurer. Şi, la un moment dat, în grădina aia mare de la ambasadă, probabil c-o ştiţi, văd din depărtare un personaj pe terasă. Şedea pe un fotoliu de paie. Îmi părea foarte cunoscut. Prin grădină mai erau Dinu Lipatti...

Î. Valentin, vărul lui de la Externe, Dinu a fost pianistul, a murit demult.

R. Aşa, da. Şi erau mulţi alţii, şi Maurer stătea singur pe fotoliu, pe terasă. Erau cam 20 de metri între noi. Şi deodată îmi dau seama că e Maurer. Şi când l-am văzut aşa de însingurat, nu conversa cu nimeni, nimeni nu-l recunoscuse, m-am dus la el. Eu îi eram foarte recunoscător lui Maurer fiindcă datorită lui am putut să public ce-am publicat

despre Andreescu. Două volume mari. Şi, primul lucru, i-am amintit de relaţia noastră din trecut şi de ce-a făcut pentru mine. Nu-şi amintea de gestul lui, ceea ce e notabil, făcuse binele fără vreo intenţie, dar de mine îşi amintea. Şi am început să conversăm. Şi mi-a spus: eu nu înţeleg un lucru: nu înţeleg cum rabdă românul nostru atâta cât rabdă. Şi zic: da, eu pot să vă explic: românul aşteaptă să se mişte Ion Gheorghe Maurer şi el nu se mişcă. Ceea ce era oarecum o obrăznicie. Ei, aici este interesant personajul: el n-a luat-o ca pe o obrăznicie. Şi mi-a spus: ce vrei, dragă, am intat într-o vâltoare din care n-am mai putut ieşi.
Î. Păi, între alţii, şi lui i-l datorăm pe Ceauşescu.
R. Da, da. Dar îmi dau foarte bine seama de ce i-l datorăm lui pe Ceauşescu.
Î. Bun, nu mai deschidem discuţia, şi eu îmi dau seama.
R. Dar vreţi să vă finalizez?
Î. Finalizaţi.
R. Deci a făcut ce-a făcut – apropo de Ceauşescu – nu fiindcă a vrut, ci fiindcă n-a putut altfel. Portretul lui Maurer mi s-a părut bun.
Î. El a fost preţuit în lumea literară şi artistică. Petru Dumitriu îl preţuia, Maurer l-a ajutat să fugă, erau prieteni buni[21].
R. De acord cu mine, în *Memoriile* ei, este Iolanda Eminescu. Care-l prezintă pe Maurer în aceeaşi lumină în care l-aş prezenta şi eu. Dar ceea ce m-a frapat la Maurer, care mi-a făcut mult bine cultural, este că el n-a ţinut minte acest lucru.
Î. Dar să revenim la Daghani. Prin ce an l-aţi cunoscut ? Prin 1948- ’49 ?
R. În ’50. El m-a căutat primul. Probabil pentru că ştia că mă ocup de artă. Dar eram tânăr, am trecut pe lângă multe personaje fără să-mi dau seama cine sunt.
Î. Nu v-aţi dat seama de amplitudinea personalităţii lui?
R. Nu. De pildă nu mi-am dat seama de cuplul Yves Montand- Simonne Signoret.
Î. Când au venit aici…
R. Da. Mi s-au părut nişte cântăreţi şi atât.
Î. Aici au venit după ce concertaseră la Moscova. Erau comunişti amândoi… Dar pe Henri Verneuil l-aţi cunoscut ?
R. Da. L-am cunoscut şi l-am întrebat cum făcuse chestia cu musca. Era filmul ăla, *Oaia cu cinci picioare*.
Î. Dar a existat un gazetar de la “Combat”, venit aici tot aşa, cu nevastă-sa, era scriitoare şi ea, publica la “Le Figaro littéraire », o chema Jaqueline şi nu mai ştiu cum, care au scris foarte elogios despre România. Petru Dumitriu i-a plimbat prin ţară. Au făcut şi o fotografie împreună. De altfel, când a plecat din ţară, Petru Dumitriu a crezut că va fi ajutat de stânga franceză, că duce în Occident o „voce” a Estului care să poată rezista presiunii despotismului sovietic. Nu ştia că francezii se înţelegeau cu sovieticii pe deasupra capului întregului lagăr socialist... Că n-are nici o şansă... Iar Monica Lovinescu s-a dus la Mircea Eliade ca să-i spună că e infiltrat de comunişti ca să fragmenteze emigraţia românească. L-a trimis să-i spună asta lui Gallimard... Şi s-a dus...
R. Zău?

Î. Zău. Cristinel Eliade i-a spus lui Caraion şi el a scris asta în memoriile lui, în *Caietul albastru* volumul I. Aşa îmi explic de ce nu l-au mai primit pe Petru Dumitriu în Franţa. Și apoi de ce a trebuit să plece Mircea Eliade din Franța. Pariez că Maurer de-asta l-a şi ajutat pe Petru Dumitriu să fugă. Bine, România avea atunci un moment de glorie, era cât pe ce să reuşească să-şi facă auzită vocea. Documentarul românesc luase Marele Premiu la Cannes. Erau rezultante ale raporturilor politice ale momentului. Atunci a fost o tentativă de globalizare pe mâna stângii, cum s-ar zice. Francezii l-au serbat pe Şolohov la 50 de ani, l-au invitat la Paris, acolo, la Ambasada sovietică l-a cunoscut şi Petru Dumitriu, aflat de față, Ehrenburg a fost în America...
R. Ia staţi aşa, de unde cunosc eu numele ăsta, Ţarălungă?

2004

3.3.1.3. Starea culturii 1996

Ecaterina Ţarălungă întreabă pe: Ion Iliescu, Petre Roman, Marko Bela, Varujan Vosganian, Mona Muscă, Eugen Vasiliu, Radu F. Alexandru, George Pruteanu, Augustin Buzura

Cleopatra Lorinţiu întreabă pe: Gabriel Ţepelea, Ion Caramitru, Laurenţiu Ulici[22]

Î. Conduceţi una din principalele instituţii care făuresc imaginea României în lume prin cultura ei, şi anume Fundaţia Culturală Română. Aţi putea să-mi spuneţi cum arată modelul cultural românesc în mintea unui politician implicat în actul culturii şi în mintea unui om de cultură neimplicast în actul politic?

R. *Augustin Buzura* Imaginea României – am mai spus-o de foarte multe ori – depinde de fiecare om în parte, nu de instituţii specializate. De standardul economic, de civilizaţia oamenilor, de primul pas pe care-l facem dincolo de frontiere ş.a.m.d. Dar sigur că depinde şi de instituţiile de cultură. În această privinţă părerile sunt numeroase. Depinde din ce bancă priveşti lucrurile. Politicienii, evident, vor rezultate fără investiţii mari, fără efort deosebit şi mai ales fără prea multă temeinicie. Îndrăznesc să spun acest lucru din experienţa anilor trecuţi.

R. *Ion Iliescu* Mijloacele financiare în cultură încep să se diminueze astăzi când intrăm în jocul economiei de piaţă. Când statul mai administrează doar buget, bugetul reprezintă 20% din produsul intern brut şi n-am creat încă acele organisme care să asigure susţinerea necesară. Şi este în suferinţă, din acest punct de vedere, cultura. Şi cultura profesionistă, instituţiile de cultură. Şi nu ştiu cum

vor evolua lucrurile pentru a susţine marile acte de cultură, întreţinerea acestor instituţii care s-au creat în timp: teatre susţinute de stat, instituţii de artă, muzicale, muzee ş.a.m.d., cultura de masă: căminele culturale şi bibliotecile săteşti şi încă alte forme, ca şi şcolile. Deci procesul tranziţiei noastre spre o economie de piaţă face să sufere fenomenul culturii şi cred că va fi una din chestiunile foarte serioase pentru o perioadă lungă de timp până când societatea românească va găsi căile de echilibru corespunzător, adică democraţia culturii pe de o parte, democraţia creaţiei, libertatea de afirmare a creaţiei. De aceea cred că s-a realizat abia un context favorabil – nu mai avem nici o reţinere, nici un fel de bariere – însă resursele materiale pentru susţinerea culturii de masă au devenit mai modeste. Aceasta rămâne marea problemă pentru noi.
R. *Augustin Buzura* Există o imagine a culturii pe care o datorăm scriitorilor, artiştilor, oamenilor de cultură, mulţi dintre ei zicând că, dacă ei nu sunt traduşi în limbi de circulaţie, dacă ei nu sunt cunoscuţi în lume, România n-are cultură. Unii au dreptate, alţii n-au. Însă ca om care se ocupă de şase ani de acest capitol, aş vrea să spun că investiţia în cultură e cea mai sigură, cea mai rentabilă, cu efectele cele mai benefice cu putinţă asupra economiei şi asupra imaginii ţării.

R. *Laurenţiu Ulici* În general cultura e bine să nu intre foarte apăsat în domeniul partitismului. Ea trebuie să fie o politică de stat, cultura nu trebuie să fie o politică de partid. Nu trebuie să prevaleze interesele de partid în cultură. Dar ea trebuie să fie o politică de stat şi fiecare partid care se respectă trebuie să aibă cultura printre priorităţi. Asta-i foarte adevărat. În al doilea rând, toate propunerile pe care le fac oamenii de cultură ţin de bunul simţ. Şi poate n-ar fi rău să recuperăm bunul simţ chiar şi la nivelul acţiunii parlamentare. De aceea nu cred că vom găsi obiecţiuni la propunerile noastre referitoare la cultură.
Î. Când un om de cultură se referă la aspectele politice, el vizează în primul rând bugetul culturii şi, în al doilea rând, legislaţia culturii. Din acest punct de vedere credeţi că şi-au făcut datoria politicienii sau nu?
R. *Augustin Buzura La* nici unul din capitole nu şi-au făcut datoria. Noul guvern mi-e greu să spun, pentru că abia a venit la putere, n-am văzut bugetul. În anii trecuţi s-a investit foarte foarte puţin în cultură şi, mai ales, s-a investit foarte puţin în imagine reală. În anii trecuţi s-au vrut foarte mult rezultate imediate, spectaculoase, cu investiţie minimă.
R. Ion Caramitru Arta şi cultura unui popor reprezintă – vorba lui Voltaire – efigia ornamentată a spiritului naţional. Am tot auzit că se încearcă alcătuirea unui minister al imaginii ş.a.m.d. Păi asta este de fapt. Arta şi cultura oferă imagine, profil specific, naţional şi – fără doar şi poate – o pondere extraordinară în cântărirea valorilor. Cred că într-o posibilă comisie culturală trebuie să existe membri – să poată exista membri – care să aibă înţelepciunea gestului cultural fundamental. La fel de important ca şi cel justiţiar, la fel de important ca gestul economic, la fel de important ca activitatea legată de gesturile sociale şi ale reformei în general.
R. *Laurenţiu Ulici* Vedeţi, până acum Ministerul Culturii a fost o instituţie care şi-a subvenţionat propria birocraţie cu aerul că actul de cultură se produce chiar acolo, în

minister. Or noi vrem – şi viitorul ministru al Culturii împărtăşeşte acest punct de vedere, ca ministrul Culturii să devină pur şi simplu finanţatorul unor programe culturale realizate de oamenii de cultură, cum ar fi Uniunea Scriitorilor, Uniunile de creatori, de alte forme de organizare ale oamenilor de cultură sau de creatorii individuali de cultură. Bunăoară este obligatorie apariţia unei legi a bugetelor locale, care să cuprindă şi capitole referitoare la cultură.

R. *George Pruteanu* Întrucât am vorbit atât de mult c-am schimbat regimul – şi vreau chiar să se schimbe regimul în cel mai larg sens, adică să fie altă atmosferă de lucru, alt stil, altă transparenţă şi nu doar transluciditate, aşa cum glumea foarte frumos domnul Diaconescu, atunci trebuie mărit acel ruşinos buget al culturii pentru că, fără să spun vorbă mare, cultura este ceea ce rămâne. Miniştrii, senatorii, toate celelalte ranguri şi demnităţi sunt trecătoare, lucrurile făcute în piatră sau în peliculă video, sau în pagini de hârtie scrisă sunt cele care rămân.

R. *Varujan Vosganian* Pot să fac, din punctul de vedere al parlamentarului etern, o apreciere cu privire la cultură. Din păcate în legislaţia trecută comisiile pentru cultură şi mass media nu au funcţionat cum trebuie – vorbesc din punctul de vedere al opoziţiei – pentru că, deşi teoretic noi puteam bloca alegerile în Consiliile de administraţie al Televizunii şi Radioului şi puteam avea un punct de vedere cu privire la Consiliul Naţional al Audiovizualului, acest lucru nu s-a petrecut. Aşadar, din punct de vedere al ultimilor patru ani, democratizarea actului de cultură a fost un eşec. Mă gândesc la *Legea timbrului* de pildă, când am conlucrat – eu nefiind atunci membru al Comisiei de Cultură – cu Alianţa Naţională a Uniunilor de Creatori şi am reuşit să oprim legea înainte să se petreacă ceva tragic pentru cultura română. Legea a rămas extrem de ambiguă – asta a fost soluţia – şi este inoperantă.

R. *Augustin Buzura* Spre a fi cunoscută în lume cultura română are nevoie de bani. Nici o ţară din lume nu-şi permite să nu investească în cultură, direct sau indirect, pentru că ştie că de acest lucru depind foarte multe.

Î. Cum vi se pare că au acţionat Comisiile pentru cultură ale fostului Parlament – mă refer în principal la *Legea dreptului de auror, Legea sponsorizării* şi *Legea timbrului* – şi ce credeţi că vor putea face în actualul Parlament Comisiile pentru Cultură?

R. *Petre Roman* Comisia pentru Cultură şi mijloace de informare în masă are un rol deosebit de important pentru promovarea legislaţiei care să fie suport pentru cultură. Desigur, baza este proiectul venit de la Guvern. Dacă există o voinţă guvernamentală favorabilă culturii, atunci şi comisiile de profil pot face mai multă treabă. Dacă nu, e greu. Eu am credinţa că noua guvernare este – definitiv – mai favorabilă creaţiei culturale şi în primul rând creaţiei literare şi artistice româneşti, că este mai deschisă către mijloacele de informare în masă.

R*. Radu F. Alexandru* Şi ca scriitor, şi ca secretar al Biroului Executiv al PD, legat de starea culturii, am iniţiat acea Fundaţie despre care s-a vorbit destul de mult – *Forumul pentru starea culturii* – o alianţă între oamenii politici şi oamenii de cultură pentru deservirea culturii româneşti.

R. *Marko Bela* Eu sunt de acord cu această idee că, pe de o parte învăţământul, pe de alta cultura ar fi domeniile cele mai importante pentru o naţiune – şi inclusiv pentru o comunitate etnică ce trăieşte în minoritate. Cultura exprimă în

modul cel mai elocvent identitatea fiecărei comunităţi. N-aş putea să afirm că în anii precedenţi s-a făcut totul pentru relansarea culturii noastre, a culturii din România. Este nevoie încă de o serie de acte legislative – eventual amendarea legislaţiei existente – şi ceea ce aş vrea să accentuez eu este o idee de descentralizare a culturii, o renunţare la dirijismul de acum. Mă gândesc la bugetul cultural. Bineînţeles că avem cu toţii interesul de a mări acest buget, dacă este posibil, pe de altă parte de a da o libertate mai mare administraţiilor locale, comunităţilor locale de a folosi acest buget.

R. *Laurenţiu Ulici* Printr-o asemenea lege şi bugetul Ministerului Culturii ar putea să-şi reorienteze banii cheltuiţi, în clipa de faţă, în urma unei ordonanţe celebre, pe subvenţionarea inclusiv a teritoriului, a salariilor oamenilor care lucrează în teritoriu, alteori trecând Consiliile locale în jurisdicţia Consiliilor judeţene, a primăriilor, atunci, cu fondurile astfel prezervate la Ministerul Culturii se vor putea finanţa programe culturale, iar cu teritoriul Ministerul ar urma să funcţioneze pe bază de reţea, cum se întâmplă în toate ţările dezvoltate: va sprijini programe culturale locale, va propune programe de nivel naţional şi internaţional, toate însă selectate din oferta pe care o fac oamneii de cultură.

R. *Augustin Buzura* Traducerile costă enorm, de ordinul 70-80 $ pagina sau 280 FF. Noi plătim cu 230 FF pagina tradusă de traducători din străinătate. Deci capitolul unu ar fi banii. Capitolul doi ar fi traducătorii. Există foarte puţini traducători în ţară. Pentru a pătrunde pe pieţe străine ai nevoie de traducători de mare performanţă, care locuiesc în ţările în care vrei să difuzezi cartea respectivă. Fără acest lucru este absolut imposibil de pătruns. Există al treilea capitol care este esenţial: intrarea nu poate fi făcută decât prin mari edituri sau mari nume care prezintă autorul respectiv. Este o iluzie – cum am auzit – să vrei să creezi o editură nu ştiu unde. Se pot crea, dar se crează degeaba.

R. *Radu F. Alexandru* Din motive care ţin poate de frustrare, poate de snobism, poate de superficialitate, poate de respect faţă de propriile noastre valori în general, cei mai mulţi din regizorii noştri importanţi au dat fuga la piesele străine. Dacă aş fi văzut pe scenele noastre numai montări de la Shakespeare şi Cehov la Caragiale şi Pinter, aş fi spus: asta este soarta, ne aflăm în economia de piaţă, asta-i concurenţa, asta-i valoarea şi, mai ales, cum spuneam de frustrare după atâţia ani în care era o victorie să reuşeşti să vezi o piesă străină, acum se defulează, pun numai piese străine, chiar şi fără valoare, trecând peste toată dramaturgia românească, fie de dinainte de ’89, fie de după.

R. *Gabriel Ţepelea* Mai întâi vreau să reluăm anumite legi care s-au dovedit a fi carenţiale la anumite capitole.
Î. Legea sponsorizării probabil.

R. *Gabriel Ţepelea* Legea sponsorizării din capul locului. Care nu este un produs al nostru. Noi nu am fost decât mâna a doua. Noi ne-am implicat numai din dorinţa de a veni în ajutorul sectoarelor defavorizate.Şi nu am reuşit pentru că, se pare, Comisia de Buget-Finanţe a înţeles că orice scutire de impozit este o pierdere pentru stat. Adică ei argumentează că societatea românească încă nu a ajuns acolo încât să existe sponsori particulari de mare anvergură. Dar între timp lucrurile au evoluat şi sperăm că vom relua legea aşa cum a pornit de la noi din Comisie. Cu specialiştii pe care i- am consultat a fost destul de bună. Deci legea sponsorizării o să fie reajustată.
R. *Augustin Buzura* O instituţie cum este Fundaţia Culturală Română are nevoie de bani pentru a investi în traduceri. O traducere poate fi acceptată sau nu. Deci există şi acest risc. Trebuie să investigăm pieţele străine şi mai ales să căutăm mari edituri, impresari în măsură să facă posibilă apariţia cărţii respective. Deci o cultură nu poate fi impusă printr-un autor sau altul, ci prin mai mulţi. Să dovedeşti că exişti ca mişcare culturală, ca mod de a gândi, ca mod de a te integra.

R. *Mona Muscă* Foarte multe are de spus *Legea dreptului de autor,* care a fost nu de mult votată în Parlament şi unde Eugen Vasiliu, preşedintele Comisiei de Cultură de la Senat, are multe de făcut, s-ar putea să mai avem şi noi câte ceva de făcut dacă va fi cazul s-o amendăm pe ici pe acolo. În al doilea rând, *Legea sponsorizării* cred că este deosebit de importantă şi cred că în privinţa culturii *Legea sponsorizării* ar putea să aducă foarte multe lucruri noi. Cred că se va afla în obiectivul Comisiei de Cultură şi în această legislatură. De asemenea *Legea patrimoniului* cred că este una obligatorie, nu numai pentru cultura liberală, ci şi pentru cultură în general. Şi, în sfârşit, Consiliul de Administraţie al Televiziunii, care va trebui să fie pus în legalitate. Dar, în afară de toate astea, în legătură cu liberalizarea culturii cred că ar fi deosebit de important ca, în anii care urmează, să formăm – sper eu, o să cer acest lucru în Comisia pentru Cultură – o subcomisie care va fi formată, în proiectul pe care l-am făcut, din membri ai Comisiei de Cultură şi din Comisia de Externe. Această subcomisie se va ocupa de o legislaţie în legătură cu Centrele Culturale din străinătate care, sper eu, vor funcţiona ca nişte centre strategice de iradiere a imaginii României în lume.
R. *Augustin Buzura* Noi am stabilit aceste punţi înspre lume, avem relaţii cu mari edituri, cu mari şi cunoscuţi editori, cu personalităţi culturale şi politice din lume, cu fundaţii şi diverse asociaţii care sunt interesate de cultură şi de schimburi culturale. Acest capitol este închis. Încet şi sigur ne-am făcut relaţii în lume, dar aceste relaţii trebuie susţinute. Ele se susţin cu bani şi cu personalităţi care trebuie să viziteze alte personalităţi din lume, ca astfel să fie cunoscute.

R. *Gabriel Ţepelea* Noi am reuşit să trecem prin Parlament o serie de legi în beneficiul culturii. Dacă ar fi să enumăr la întâmplare*: Legea timbrului literar, muzical, artistic, folcloric, cinematografic,* în total sunt şase timbre. Dar acum, la dezbatere în Comisie, mi s-a adus la cunoştinţă că nu funcţionează peste tot. De ce? Pentru că timbrele acestea sunt gestionate de Ministerul Finanţelor. Şi cum el are o serie de birocraţi, vă daţi seama că aceste beneficii care ar trebui să se întoarcă înspre scriitori, artişti dezavantajaţi sau în creştere, nu ajung la timp şi nu ajung întotdeauna acolo unde trebuie. Deci problema care se pune este aceea de a urmări ce se întâmplă cu fiecare din legile pe care le votăm. Este un aspect pe care mi-am propus să-l urmăresc în cei patru ani pe care-i am în faţă în fruntea Comisiei.
Î. În calitate de lider al principalului partid de opoziţie, cum credeţi că puteţi sprijini efortul – care este în interesul tuturor – de afirmare a valorilor culturale nu numai în ţară, ci şi în străinătate?
R. *Ion Iliescu* Noi şi aflându-ne la guvernare am căutat, în ciuda greutăţilor, să sprijinim mari proiecte culturale. Le-am şi sprijinit: Festivalul Enescu, Festivalul de teatru, turnee ale unor ansambluri de teatru, muzicale, ale Operei Române, care înainte aveau foarte puţine posibilităţi de a face astfel de deplasări, un mare proiect de reabilitare a complexului Brâncuşi de la Târgu Jiu, expoziţii itinerante ale unor piese de la Târgu Jiu la Paris, Philadelphia. Deci s-au făcut astfel de eforturi. Vrem să susţinem tinerii creatori, pentru că România este un rezervor nesecat de talente pe toate fronturile creaţiei. Bineînţeles că, de pe poziţia Opoziţiei, vom continua să susţinem acele eforturi care să lărgească posibilităţile de exprimare. Vom urmări îndeaproape îndeplinirea programelor guvernamentale cu care Opoziţia anterioară a câştigat alegerile. Dar, în acelaşi timp, vom susţine tot ce este benefic pentru progresul societăţii româneşti.

R. *Ion Caramitru* Oportunitatea cheltuielilor fiecărui minister în parte este controlată la sânge de Ministerul Finanţelor, ca şi cum specialiştii din diverse ministere fac cheltuieli aberante. E un control de tip stalinist, care ţine în teroare respectivele echipe ministeriale şi care a creat numai monştri.
Î. N-ar putea fi vorba de o inerţie…
R. *Ion Caramitru* Nu doamnă. Sunt lucruri bine puse la punct, care trebuie desfiinţate fără doar şi poate. Sperăm ca noul Parlament să legifereze aceste lucruri şi, din câte am înţeles din discuţiile preşedintelui şi primului ministru, cel anunţat deocamdată[23], este că una din primele legi care trebuie votată este *Legea răspunderii ministeriale*, care dă o anumită autonomie şi putere de decizie în primul rând acelui organism care răspunde pentru un sector. Asta-i una. Pe de altă parte, legi care au fost votate la jumătate de drum, sunt o perdea de fum care să dea impresia că şi la noi funcţionează. *Legea sponsorizării* de pildă este o lege făcută în batjocură. Nici un potenţial sponsor nu este tentat să facă asemenea gesturi dacă nu are o anumită facilitate care, în subsidiar, degrevează statul de alte cheltuieli. Deci anumite facilităţi de tip fiscal nu ni s-au acordat, s-a dat numai dreptul de a sponsoriza, nu şi un anumit tip de facilitate. Ca şi cum ai nevoie de un drept, nu e treaba ta dacă dai bani la cerşetori

ori nu, să zicem, deşi apropierea este puţin forţată. Ce-ar mai trebui luat în calcul în domeniul cultural este – cred – o mai clară şi mai vizibilă recunoaştere oficială a muncii oamenilor de artă şi cultură ca fiind la originea marilor realizări ale ţării.

R. *Augustin Buzura Legea sponsorizării* este absolut mizerabilă şi este în defavoarea culturii, a sportului, a sponsorilor. Deci ea trebuie schimbată cu grăbire.

Î. Dar credeţi că *Legea dreptului de autor* e mai funcţională?

R. *Augustin Buzura* Este la fel de utilă ca şi cealaltă.

R. *Eugen Vasiliu* Cred că principala lege care a trecut prin această Comisie – şi a trecut şi prin cele două Camere – întâmplător sunt legat de această lege în mod sentimental[24], dincolo de activitatea Comisiei, este *Legea dreptului de autor*. Fără îndoială că sunt restante câteva proiecte, cum ar fi *Legea patrimoniului cultural naţional* ş.a., dar asta e cea mai importantă restanţă şi cu siguranţă va fi pe primul loc în preocupările comisiei noastre. În altă ordine de idei însă, Comisia va analiza o ordine de priorităţi pentru toate proiectele, pentru că nu sunt numai legi noi de făcut, cum este *Legea patrimoniului*, ci sunt şi proiecte de modificare a legislaţiei existente în sensul aducerii unor ajustări la *Legea sponsorizării*, la legislaţia privind impozitele – pentru că dorim ca banii să vină spre cultură nu numai de la buget – deci pe calea subvenţiilor – ci şi pe cale de investiţii, deci trebuie stimulate investiţiile în cultură.

R. *Augustin Buzura* Cultura se bazează pe inteligenţă, pe produsele cele mai fine ale minţii unei comunităţi. Prin ea te distingi. De aceea susţin cu încăpăţânare că accentul pus pe ce avem noi mai bun – şi gândiţi-vă că în cele mai mizerabile condiţii elevii şi studenţii români câştigă cele mai sofisticate olimpiade. Şi ce se întâmplă cu ei în faza următoare? Nu se întâmplă nimic: ori fug în străinătate, ori rămân în străinătate, ori devin asistenţi cu salariu minim pe economie, care-şi aşteaptă rândul la vreun profesor ca să devină şi ei, cândva, profesori. Deci trebuie schimbate accentele. Mizez pe schimbarea accentelor. Pentru că o ţară mică, aşa ca România, care are nevoie de un nume bun în lume – şi numele bun îl avem, este păcat să-l pierdem – trebuie să se ocupe mai ales de cultură.

R. *Ion Caramitru* Sub Ceauşescu teatrul devenise un fel de insulă a libertăţii, de biserică pentru spovedanie, dacă vreţi. Oamenii veneau la teatru nu ca să se distreze, să înveţe, ci, mai mult decât atât, să aspire o gură de adevăr cu speranţa că, mai devreme sau mai târziu, lucrurile se vor îndrepta. E-adevărat că după ’89, în materie de teatru a fost un hiatus, lumea a fost tentată de alte activităţi, dar reîntoarcerea multor artişti importanţi, ca Ciulei, Pintilie, Andrei Şerban, Vlad Mugur ş.a. – şi nu numai în teatru, dar şi în muzică – Celbidache ş.a., a reîntors oamenii în sălile de concert şi de teatru cu o sete de a cunoaşte noua formă de libertate pe care o aşteptaseră atâta vreme. Ceea ce mi se pare important acum este ca efortul artistic să nu fie cântărit cu acelaşi măsuri şi greutăţi de tip comunist. Este o sarcină pe care mi-aş asuma-o dacă aş răspunde de domeniul culturii.

R. *Varujan Vosganian* Actul de cultură nu trebuie văzut ca o consecinţă, ca un parazit al dezvoltării economice a ţării. Actul de cultură face parte el însuşi din dezvoltarea de care

avem nevoie. Deşi se spun atâtea lucruri despre tranziţie, tranziţia este şi culturală. Tranziţia de mentalitate, tranziţia de concepţie, tranziţia de informaţie. Dimensiunea reală a tranziţiei este cea culturală. Şi dacă Parlamentul n-a înţeles asta, înseamnă că n-a înţeles nimic despre ceea ce trebuie să se petreacă.
R*. Ion Iliescu* Cultura nu poate fi ruptă de contextul general social. Eu cred că ne aflăm într-un moment de consolidare a unei noi culturi politice în ţara noastră. În ce priveşte cultura ca ansamblu, sigur că a avut de suferit. Pentru că venim dintr-un anumit context, cu anumite reguli ale jocului, într-o societate dominată de factorul politic – statul domina toate segmentele vieţii social-economice şi culturale – sistem care avea limitele sale în ce priveşte libertatea de exprimare, de creaţie, de afirmare nestingherită a creaţiei – dar, pe de altă parte, s-a creat şi această mentalitate de rol de patron al statului, care astfel a rezervat anumite posibilităţi materiale pentru a înlesni accesul la cultură.
R. *Augustin Buzura* Dar pentru afirmare este nevoie, în acest moment, de minte în cercetare, în ştiinţă, în cultură.
R. *George Pruteanu* Cred că trebuie umblat la Consiliul de Administraţie al Televiziunii, care trebuie să devină o televiziune publică, adică nu a Puterii de-acum, după cum cam fusese a celei anterioare – nici a Guvernului, ci a milioanelor de, încă, deocamdată, cotizanţi. Chestiune care se mai poate discuta. În al treilea rând trebuie discutate şi redefinite prerogativele Consiliului Naţional al Audiovizualului, instituţie care până acum, după părerea mea – e una personală, nu una de partid – a fost un fel de cooperativă de băgat beţe-n roate şi, odată definite prerogativele, ar trebui definite şi componentele acestui organism.
R. *Augustin Buzura* Trebuie pus accentul pe specialişti. Pe oameni care cunosc, recunosc ce se întâmplă în lume. Nu-i de-ajuns să strigi „IMAGINE!" Toată lumea vorbeşte despre imagine, dar trebuie să ştii cum se face ea.
Î. S-a desfăşurat la Sibiu a IV-a Conferinţă Naţională a Uniunii Ziariştilor Profesionişti şi acolo s-a pus problema înaintării unui proiect de lege către Parlament în legătură cu statutul ziaristului profesionist. Veţi sprijini acest proiect în Comisia pentru Cultură, Arte şi Mass Meda a Senatului?
R. *Eugen Vasiliu* Fiind jurist de profesie, şi deci deformat profesional, vă spun că nu sprijin nimic până nu văd. Cu alte cuvinte, mi se pare normal să ajungă şi la noi acest proiect şi să-l punem în discuţie. În principiu, o lege care să privească statutul ziaristului profesionist mi se pare binevenită, dacă nu este o *Lege a presei,* adică una care priveşte regimul presei. Şi chiar o *Lege a ziaristului profesionist* se poate înscrie într-o mai largă reglementare pe care o vom avea în vedere: o legislaţie privind circulaţia informaţiilor, care există peste tot în lume, şi care nu trebuie confundată cu *Legea Presei*.
R. *Augustin Buzura* La noi încă funcţionează principiul „merge şi aşa", „las-că mai vedem". Există încă o neinserţie teribilă în timp. Foarte mulţi nu ştiu ce vor face mâine sau poimâine. În aceste domenii foarte delicate ai nevoie de o planificare pe foarte mulţi ani înainte. Deci, ca să spun ceea ce mi se pare esenţial – şi este vorba de cultura noastră şi de altele – trebuie schimbată mentalitatea în legătură cu munca. Dacă nu vom munci

din răsputeri, nu vom fi, nu vom exista. Şi asta e valabil şi-n cultură, şi-n orice alt domeniu. Nimeni n-o să muncească în locul nostru. Nimeni nu are nevoie de tine. Trebuie să te dovedeşti util lumii.

1996

3.3.1.4. Dan Alexandru Condeescu, director, Muzeul Literaturii Române, Bucureşti

Î. Muzeul Literaturii Române a împlinit, iată, 45 de ani de existenţă. Stimate domnule Alexandru Condeescu, aţi putea să faceţi un scurt istoric al acestui muzeu?
R. Este vorba de o instituţie insolită în peisajul muzeistic al Europei şi nu numai, pentru că, în general, în alte părţi, muzeele de literatură s-au constituit în jurul unor case memoriale ale unor mari scritori. La noi a fost o poveste puţin diferită. În 1950 s-a constituit un Fond Eminescu, format din donaţiile scriitorilor, fond aflat în custodia academicianului Dumitru Dumitrescu-Perpessicius, directorul fondator al Muzeului Literaturii şi, desigur, editorul de neuitat şi cel mai important al poetului naţional. Perpessicius era însufleţit de o imensă dragoste pentru textul manuscris, de filele pe care scrisul autorului se putea citi, compara. Se urmăreau, ca într-un laborator de creaţie, etapele unei opere, poate la fel de importante ca şi ceea ce a rămas tipărit. Erau importante chiar şi ştersăturile. Or această dragoste a lui Perpessicius pentru manuscris s-a transformat în aproximativ 7 ani într-un muzeu al literaturii române, care, iniţial, a funcţionat în alt sediu, Casa Toma Stelian, unde se aflau atunci şi sediul Uniunii Scriitorilor şi fosta Şcoală de literatură Mihai Eminescu.
Î. Deci în ce an era?
R. În 1957, 1 iunie, s-a inaugurat acest prim Muzeu al Literaturii Române, cu directorul său fondator, cum spuneam, Perpessicius.
Î. Din câte ştiu, a colectat şi fondurile altor instituţii. Când s-a desfiinţat Muzeul Româno-Rus au venit fondurile Dimitrie Cantemir… *Hronicul* lui, un microfilm cu toate paginile, fiindcă, între timp, din originalul de la Moscova a dispărut una… Îmi amintesc bine?
R. Da şi nu. Pentru că Muzeul Româno-Rus cuprindea mai mult chestiuni politice. Cu aceste mici excepţii: Dimitrie Cantemir, Nicolae Milescu Spătarul, scriitori importanţi totuşi.
Î. Din ce fonduri e constituit azi Muzeul Literaturii?
R. În principal din donaţii, dar mai apoi şi din achiziţii de arhive ale unor scriitori, de la cei mai importanţi, ca Sadoveanu, Blaga, Coşbuc – deci am avut mobilier, bibliotecile acestor scriitori – până la autori poate de fundal, dar foarte interesanţi pentru a creiona peisajul cultural al unei epoci, scriitori ai căror urmaşi au vândut, donat uneori manuscrise, obiecte ale scriitorilor din familie. Noi am dus o politică destul de activă din câte ştiu, înainte de 1990, cât s-a putut, şi după ’90 mai mult. Dar după ’90 au început problemele financiare – alt tip de cenzură – şi abia din doi în doi ani am reuşit să achiziţionăm ceea ce muzeografii şi cercetătorii noştri au găsit prin diverse arhive.

Î. Sunt achiziţionate şi publicaţii?
R. Fără îndoială.
Î. Eu zic să continuăm vorbind despre diversele activităţi ale Muzeului Literaturii. N-ar fi rău dacă am aborda şi chestiunea interactivităţii muzeului. Cred că un muzeu de acest tip nu este doar un muzeu de obiecte, de manuscrise, de cărţi, de mobilier, ci şi un muzeu care propune literatura unei epoci prin diverse mijloace, mereu noi, contemporane, de comunicare, de educare, de formare.
R. Este adevărat. În general, mi se pare, un muzeu este mai mult decât un depozit de patrimoniu şi de valori ale trecutului. El este aproape un Centru Cultural. Lucru pe care noi încercăm să-l facem cu asupra de măsură şi din alt motiv: e greu de expus textul literar. El este un text scris, este o carte, sunt obiecte, dar acesta este un mod mediat de a prezenta literatura. Spre deosebire de pictură de exemplu, a cărei esenţă se comunică de la prima vedere, literatura se hrăneşte din imaginaţia cititorului. Din cauza acestui parurs profesional, noi am fost obligaţi, în sensul bun al cuvântului, să creăm un spectacol al textului, să încercăm, printr-o scenografie atractivă, să-l punem în valoare, să-i dăm un soi de interpretare. Există Teatrul Manuscriptum, un teatru de lectură. Am încercat să avem un Club de lectură profesionist, în care scritorii consacraţi să-şi citească ultimele creaţii. De asemenea, avem nenumărate întâlniri cu scriitorii în viaţă. Suntem un muzeu mereu „în lucrare”. De acum, din prezent, încearcă să-şi completeze colecţiile viitoare. Acest tip de a fi interactiv a început să fie recunoscut. Sintagma „muzeu viu” a început să se audă cel mai des în caracterizările activităţii noastre. Lucru care ne bucură. Evident, ne obligă la o activitate permanentă, la a produce evenimente în viaţa culturală a ţării, a capitalei în primul rând, care este un amestec de valoare artistică şi valoare de consum cultural. Pentru că şi cultura poate fi, până la un punct, consultată în sensul bun al cuvântului, e o hrană sprituală. Avem o galerie pentru expoziţii temporare, avem teatrul de poezie, teatrul de lectură şi, prin astfel de contacte permanente cu amatorii de cultură, vizitatori ai muzeului, tindem să iniţiem înţelegerea culturii ca fenomen viu al naţiunii.
Î. Din câte bănuiesc aici se defăşoară şi o activitate de cercetare. Am observat că aveţi o editură care publică cercetările muzeografilor, dar nu numai.
R. Există tradiţia revistei „Manuscriptum”, şi ea aflată la 30 de ani de existenţă, revistă unică în peisajul românesc şi nu numai, prin faptul că publică numai texte inedite ale unor scriitori care nu mai sunt în viaţă, în felul acesta ei continuând să existe, să producă, să fie publicaţi cu ceva nou. Deci şi „Manuscritum” e o bibliotecă vie. În această tradiţie, ca şi a colectivului care a continuat opera lui Perpessicius ducând la bun sfârşit editarea lui Eminescu, noi am dezvoltat o editură a muzeului, care, în principal, şi-a propus valorificarea acestor texte din arhivă, multe din ele necunoscute, prin cercetări muzeografice, care au această funcţie de a găsi lucruri interesante pentru universul unei opere, unui scriitor. Dar nu ne-am oprit aici, tipărind opere mai puţin cunoscute astăzi, altele care n-au putut fi tipărite în anii întunecaţi ai totalitarismului.
Î. Vă rog să-mi daţi nişte exemple.

R. De pildă ultima apariţie, care s-a bucurat de mare succes, *Vechi familii boiereşti,* un exemplar aflat la muzeu, cu adnotări, desene şi completări, al lui Mateiu Caragiale, exemplar care nu s-a mai tipărit de aproape o sută de ani. Şi noi am avut o nobleţe de sute de ani, care de multe ori şi-a vărsat sângele pe câmpurile de bătălie apărându-şi ţara.
Î. Dar şi pe câmpurile culturii.
R. Evident. Am mai publicat *Amintirile colonelului Locusteanu*, cel care era un antirevoluţionar la 1848. Şi e interesant de văzut reacţia inversă faţă de miturile şi clişeele împământenite. Am publicat în editură şi autori contemporani, de exemplu Mariana Marin, a cărei carte, *Mutilarea artistului la tinereţe,* a primit atât premiul Uniunii Scriitorilor, cât şi Premiul ASPRO25, deci două organizaţii oarecum concurente şi care, ambele, au considerat că această carte merită cu prisosinţă un premiu.
Î. Din câte ştiu, Muzeul Literaturii Române mai are în jurisdicţia sa case memoriale, cu tot ceea ce înseamnă, inclusiv clădirea, terenul, patrimoniul mobil şi imobil, cum se spune, al scriitorului. Daţi-mi nişte exemple.
R. Pe lângă sediul central pe care-l avem din 1972, în 1977 a fost renovată şi inaugurată expoziţia de bază, muzeul mai deţinea două case foarte frumoase după părerea mea: Mărţişorul lui Arghezi, care este o adevărată oază de „alte vremuri” în Bucureştiul acesta al blocurilor şi al trepidaţiei şi casa Bacovia, cărora li s-au adăugat după 1990 casa Minulescu, casa Rebreanu şi casa Gala Galaction. Mai funcţionează, cu patrimoniul nostru, la Vânători Neamţ casa Sadoveanu şi la Moroieni, lângă Târgovişte, o casă a familiei Ciorănescu, unde se află şi Primăria din localitate.
Î. Şi ca să lărgim puţin discuţia noastră trecând de la zona culturală la zona materială: cum reuşiţi să întreţineţi toate aceste case, inclusiv sediul central, cum reuşiţi să achiziţionaţi fonduri noi? Din câte ştiu v-aţi schimbat de curând patronul.
R. Dacă n-am avea speranţe de mai bine am fi închis de mult, pentru că nici eu nu ştiu cum am reuşit să obţin aceste fonduri. Cu multă încăpăţânare, tenacitate, bătând mereu scările ministerului, cât am depins de Ministerul Culturii şi Cultelor. Şi nu vorbesc numai în această perioadă, de după ultimele alegeri, ci şi înainte. Ăsta a fost în general un minister vitregit. În afara începutului, când s-au găsit bani – cum s-au găsit bani peste tot de altfel, nu numai la Cultură – când am reuşit să şi restaurăm clădirea, după aceea lucrurile au devenit tot mai strâmtorate, tot mai triste. Acum, din anul acesta, de când depindem de Primăria Municipiului Bucureşti, aş spune că lucrurile stau pozitiv. Nu ne dau banii afară, dar reparaţiile principale, cum ar fi cele de la casa Galaction sau achiziţia unor manuscrise şi unor fonduri care trena de câţiva ani s-a rezolvat, de asemenea refacerea unor părţi ale expoziţiei şi începerea unei noi expoziţii, foarte moderne, cum o visăm de mult, e pe cale de a se realiza. Deci semne bune anul are, aş spune, dar e bine să aşteptăm totuşi şi finalul anului ca să ne putem pronunţa. Să nu devenim prea optimişti. În ce priveşte casa Ciorănescu, noi am încercat să aducem cât mai mult înapoi din străinătate, inclusiv prin achiziţii.
Î. E vorba de hispanistul Alexandru Ciorănescu…

R. Da, am încercat să aducem acasă exilul. În bună parte am reuşit. Am şi publicat. De pildă vestitul *Cugler cu Apunache* al lui. Familia Ciorănescu a însemnat, în exil, marele Ciorănescu, marele profesor şi academician, dar şi fratele lui, poetul, care a trăit în Germania, la München, George Ciorănescu. Ei sunt prezenţi împreună în casa de care vorbeam, ca şi tatăl, învăţător în sat, şi alţi cărturari din familie.
Î. Nu pot decât să vă doresc succes în toate.
R. Mulţumesc.

2002

3.3.1.5. Starea Culturii 2002

Augustin Buzura, director, Fundaţia Culturală Română

Mihai Oroveanu, director, Muzeul de Artă Contemporană

Î. Domnule Augustin Buzura, eraţi tot preşedinte al Fundaţiei Culturale Române în 1996, când am tras concluzia asupra stării culturii române pentru etapa respectivă. Ce puteţi spune acum, după încă 6 ani?

R. *Augustin Buzura* Că lucrurile stau mult mai rău. Este în afara oricărei discuţii scăderea procentului acordat culturii, de la 3% pe vremea lui Ceauşescu, la 0,09% în zilele noastre, în condiţiile în care producţia este pe jumătate faţă de cea care a fost pe vremea fostului regim. Asta spune mult despre starea culturii.
Î. Vă referiţi numai la producţia de carte?
R. *Augustin Buzura* Mă refer la tot. Vorbesc în cunoştinţă de cauză. Analfabetismul a atins proporţii îngrijorătoare. Auzisem o statistică în care se dădea cifra de 1.500.000 de analfabeţi. Dar dacă ne gândim câţi analfabeţi sunt cu diplomă, te-apucă spaima. Asta pe de o parte. Pe de altă parte, dintr-o altă statistică, nici una nu e a mea, am doar meritul de a le ţine minte şi de a mă speria de ele, cam 70% din populaţia acestei ţări n-a pus mâna pe carte după revoluţie. Dar mai există lucruri pe care le vedem zilnic şi care au darul să te-nspăimânte dacă eşti cu adevărat interesat de fenomenul cultural. Kitschul, subcultura, prostul gust, falsele modele, falsele ţinte… Mi se pare îngrozitor…
Î. Dacă-mi daţi voie, l-aş întreba şi pe al doilea invitat al nostru, domnul Mihai Oroveanu, organizator al Târgului de carte Bookarest 2002: aveţi păreri asemnănătoare, aveţi păreri diferite faţă de ale domnului Buzura?

R. *Mihai Oroveanu* Sigur că am păreri asemănătoare pentru că situaţia e foarte limpede. Nu-i vorba numai de buget. E vorba de inteligenţa folosirii lui, este vorba că, după nu ştiu câte intervenţii, ne găsim cam în aceeaşi situaţie în zona legilor care să protejeze, să sprijine arta.
Î. Iată a doua problemă după buget: legislaţia culturală. Ce credeţi că e de făcut?

R. *Augustin Buzura* Este un capitol asupra căruia cred că trebuie să medităm cu toţii. Nu ne-am întrebat, dar ar trebui s-o facem: unde vrem să ajungem, ce vrem să facem cu ţara asta, ce vector vrem să facem din cultura acestei ţări, ce vrem să facem cu viitorul nostru ? Pentru că, fără cultură un popor nu există. Este o mulţime oarecare. Nu este o obsesie a mea ca scriitor sau a domnului Oroveanu ca om de artă. Cultura ne exprimă. Ea este amprenta. ADN-ul naţiei noastre. Atâta vreme cât o ignori, cât nu te gândeşti la ea, cât nu iei în seamă experienţa altor ţări – pentru că nimic nu trebuie inventat, toate sunt ştiute de zeci de ani, nu sunt de inventat alte instituţii – ei bine, ţări cu mare forţă economică îşi ajută cultura cu nişte cifre absolut ameţitoare. Spun Franţa şi spun 130 de filme şi spun contribuţia statului la producerea acestor filme. Noi am dat-o pe un capitalism sălbatic în cultură.

Î. Ce soluţii credeţi că există, domnule Oroveanu?

R. *Mihai Oroveanu* Soluţia ar fi să lucrăm mai aplicat şi mai cu atenţie asupra mentalităţilor. Pentru că, iată, nu-i un singur responsabil pentru starea culturii, cu toate că focul se concentrează spre Ministerul Culturii. Vorbeam despre mentalităţi pentru că, după legislaţia ultimilor ani, multe responsabilităţi sunt atribuite comunităţilor locale. Or lucrurile se petrec foarte diferit. Sunt zone în care ceva se întâmplă, oamenii au cât de cât o jenă şi încearcă să facă ceva. Dar alţii n-au nici o iniţiativă, ba chiar ideea de a se ocupa de cultură îi plictiseşte foarte tare. Foarte multe zone care au fost cultural importante o duc acum foarte rău.

Î. Şi dacă Ministerul Culturii nu, atunci cine să analizeze aceste chestiuni?

R. *M.O.* Noi toţi suntem într-un fel vinovaţi. Atâta vreme cât glasurile noastre nu sunt auzite, când spunem că trebuie să refacem *Legea sponsorizării*, că trebuie să protejăm spaţiile culturale, că trebuie să salvăm într-o anumită ordine monumentele, că există alte iniţiative – nici nu mai stau să le numesc – care de fapt atacă ce-ar trebui să se facă, atacă toate iniţiativele, care se moleşesc în timp, lucrurile n-or să meargă prea departe. Sunt foarte mulţi care confundă cultura cu divertismentul. Se dau poate prea mulţi bani într-o zonă care ar putea să se autofinanţeze. Iar când instituţiile de cultură încearcă să se autofinanţeze, atunci sunt lovite de *Legea Remeş*, care le înjumătăţeşte venitul făcut din autofinanţare.

Î. Domnule Buzura, vă rog să fiţi puţin mai explicit: ce înseamnă „noi toţi” pentru zona culturii?

R. *A.B.* Vă dau câteva exemple ca să înţelegeţi ce-i cu noi toţi: domnii din Parlament, domnii din posturile de conducere în zona culturală, din partide sunt plini de diplome. Unii au şi cărţi scrise, alţii îşi scriu memoriile de pe acum. N-au mai mişcat un deget pentru cultură. Şi când spun „noi toţi” mai spun un lucru: la un moment dat în Parlament erau 34 de scriitori. Câţi am numărat eu. Dar probabil erau mai mulţi. N-au mişcat o virgulă în favoarea culturii. În loc să crească în vreun fel calitatea discursului politic, în loc să-şi concentreze atenţia asupra problemelor vitale pentru naţia noastră, s-au mulţumit cu noua limbă de lemn. Şi am ajuns să mă sperii de ce văd. Şi mai grav decât această invazie a kitschului este faptul că nu mai există întâmplări culturale mari, de referinţă. Ori sunt foarte puţine, aproape că nu-ţi mai aduci aminte.

Î. La modul ideal vorbind: ce soluţii credeţi că există?
R. *A. B.* Există câteva soluţii foarte simple. La noi în ţară le- a început Carol I. Este vorbva de reînfiinţarea bibliotecilor săteşti – cultura de masă. Doi: este ţara plină de minţi hiper-inteligente: absolvenţi de şcoli, laureaţi ai tuturor olimpiadelor posibile. Sunt carne de tun pentru diverse firme din Occident. Adică nu fac nimic pentru a păstra aceste minţi aici, în ţară. Trebuie o lege sau nişte reguli pentru stimularea valorilor. Nu există programe. Totul este la voia întâmplării. Deci trebuie gândită cultura pe termen lung. Mă gândesc la aceste biblioteci săteşti. Cartea e un obiect scump. Este imposibil accesul la ea cu salariile de astăzi şi cu greutăţile financiare prin care trec oamenii. Deci trebuie să existe biblioteci. Trebuie să existe acea mişcare culturală sătească, orăşenească, locală. Dar nu prin kitsch-uri şi invenţii de ultimă oră, experimente, ci pe tradiţii.
Î. Şi ce facem cu celelalte arte: arta plastică, artele vizuale, muzica?
R. *M. O.* E acelaşi lucru. Eu vreau să vă spun că o întreagă categorie socială de mijloc a fost formată în ţara românească de şcolile de arte şi meserii. Nu-i vorba acum de aceleaşi şcoli de arte şi meserii de pe vremea lui Spiru Haret. E vorba de o şcoală care să poată reda acestei viitoare categorii de mijloc elementele esenţiale unei educaţii culturale. Când vorbesc de şcolile de arte şi meserii să nu credeţi că mă refer la sensul restrâns al termenilor. Este o stare de spirit. Un muncitor calificat ar avea o deschidere culturală dacă ar trece printr-o astfel de şcoală. Există în străinătate şcoli de arte şi meserii care sunt dotate cu cele mai bune calculatoare. Totul se leagă de acest sentiment cultural. La Institutul Tehnologic din Masachussets, la trei specialişti există un designer. Deci o economie de piaţă nu poate funcţiona fără un specialist în zona de studiu al formei ambientale, prezentare, publicitate. Toate lucrurile acestea trebuie pornite de la nivelul şcolilor de arte şi meserii. Asta ar fi o soluţie. Nu singura.
Î. Dacă-mi daţi voie: vreţi să spuneţi că toate aceste soluţii ar trebui să fixeze o ţintă de formare a mentalităţii, de formare culturală a naţiei şi care ar fi această ţintă?
R. *M. O.* Din şcoală până la producţie se simte abandonul elementului cultural ca element formator. Aici e lipsa. De la campania electorală care se face insultând oraşul, până la arhitectura care se practică într-o sălbăticie totală. Nu vreau să înţelegeţi că optez pentru blocuri. Acelea au fost translarea în secolul XX a arhitecturii de chirpici. Toată neglijenţa în instalaţii, în comodităţi se leagă, ca mentalitate, de un stadiu cultural.
Î. Eu nu voiam să împing în banal discuţia noastră, ci voiam doar să vă sugerez că prin cultură o ţară îşi schimbă aliniamentul în lumea planetară. Or trebuie să ne raportăm la valorile Uniunii Europene, ţara trebuie să aibă alte deschideri pentru viitor. Şi nu poţi păstra izolarea arhitecturii de chirpici şi izolarea literaturii veacului al XIX-lea – deşi aceea n-a fost tocmai izolare – spre a le proiecta în mileniul trei. Mie deci mi se pare important acest moment pentru că va ajuta această cultură şi această naţiune să traversaeze. Asta numesc eu ţintă.
R. *A. B*. Este alt capitol. Eu sunt pentru radiografia culturală în momentul de faţă în toate domeniile. E nevoie de proiecte pe termen foarte lung. Pe vremea fostului regim aveam două idei fixe: construirea socialismului şi atingerea celor mai înalte culmi ale

comunismului. Acum avem alte două idei fixe, care au ajuns obsesii, dar nu se caută ce se întâmplă dincolo de obsesii: UE şi NATO. Dar cu ce Dumnezeu intri în UE dacă nu pui bazele viitorului? Sunt ţări mai mici ca noi, limbi de mai redusă circulaţie care fac imposibilul pentru a se afirma. Noi nu dialogăm nici măcar între noi. Asta este marea tristeţe. Şi azi, mâine, vă spun un lucru şi mai trist, n-o să mai avem oameni de dialog cultural. Arta noastră, care este bună, o cunoştem doar câţiva de aici, din ţară, ne cunoaştem între noi, creatorii. Nu spun ne tolerăm. Despe afirmaţie ce să zic. Toate se afirmă cu bani. Este obligaţia statului. Nu cer milă pentru scritori, pentru artişti. Dar cer respect pentru spirit. Acest respect pentru spirit trebuie încurajat. Cărţile trebuie să apară în tiraje mari ca să ajungă în mâna ORICUI. Costă mult mai puţin decât un tanc.
Î. Am fost aici, la Bucureşti, la mai multe Centre Culturale ale unor ţări străine în tentativa de a vedea ce fac ei pentru promovarea culturii. Există şi Centre Culturale româneşti în diverse ţări ale lumii. Ce fac?
R. *A. B*. Ele n-au cu ce să afirme valori culturale româneşti. Credeţi-mă. Fac xeroxuri după xeroxuri. Eu cunosc foarte bine toate centrele noastre culturale. Într-o perioadă de timp am împărţit cu Ministerul de Externe obligaţia de a colabora cu Centrele Culturale. Acum le-a preluat Ministerul Culturii. Nu pot să organizez mari întâlniri culturale la Centrele româneşti pentru că nu au cu ce.
Î. Dar expoziţii de artă, spectacole?
R. *M. O.* S-au mai făcut. Dar şi ele costă bani. Reacţiile sunt foarte diferite, pentru că noi ar trebui să facem două politici culturale: una pentru românii din străinătate şi alta pentru imaginea României, care să nu fie adresată strict diasporei. Or aceste lucruri trebuie studiate şi puse într-o formă. Dar ele se fac printr-o politică culturală de lungă durată. Pentru că atmosfera fiecărui loc trebuie bine înţeleasă. Cum însă la noi echipele se schimbă tot timpul şi nu sunt susţinute financiar proiectele în continuitatea lor de lungă durată, iar bugetele cad în fiecare an şi nu putem să avem o continuitate a discursului cu partenerii, cum să poţi face ceva? O expoziţie se face cu doi ani înainte. Păi ştiu eu ce buget o să am peste doi ani?! Deci improvizez pentru că nu pot să-mi iau un angajament ferm faţă de nişte oameni care funcţionează după criteriul stabilităţii.
R. *A. B.* Vreau să vă dau un exemplu. Cred că şi mai bun. Relaţiile pe care le stabilisem noi şi pe care le avem acum ne obligă la proiecte pe 4-5 ani înainte. Vă dau un exemplu clasic: pe 22 septembrie 1998 am deschis anul cultural românesc în Japonia, pe banii japonezilor. Au costat milioane de dolari deplasările echipelor româneşti. Tot atunci am semnat acordul ca în ziua de 10 octombrie 2002, la ora 18,30, la sediul Ateneului Român, să deschidem anul cultural japonez în România. Suntem în nu ştiu cât astăzi şi nu avem un ban pentru acel an japonez şi nu ştiu de la cine să mai cer bani pentru a ne onora obligaţiile. Acelaşi lucru se întâmplă cu Suedia, acelaşi lucru se poate întâmpla cu alte ţări. Avem vreo 30-40 de edituri cu care am colaborat pe parcurs. Putem tipări multă carte. Dar eu nu pot face nici un proiect pentru că n-am jumătatea cealaltă de bani pentru a tipări şi trimite pe circuit o carte românească. Noi singuri am putea traduce o mie de cărţi, dar n-au nici o valorare pentru că, în primul rând, nu intră în marile circuite de distribuţie dacă nu eşti asociat cu o editură străină, iar cititorii de acolo nu recunosc

numele traducătorului. În fiecare ţară sunt cam 5-6 traducători nativi, fiindcă dacă traduci în ţară ai foarte multe şanse ca traducerile să fie nepotrivite. Dau un exemplu referitor la costuri: în SUA o pagină în traducerea unui nume cunoscut costă cam 80$ pentru prieteni, un clişeu 300$. Sunt lucruri pe care le ştie toată lumea. Ca să colaborezi trebuie să ai bani dinainte şi să aştepţi anul când ţi se planifică apariţia. Eu nu ştiu mâine ce bani am. Trebuie să umblu cu pălăria în mână pe la toate instituţiile, ca şi când ţara ar fi numai a mea. Adică „o faceţi pentru Buzura!" Ei bine, nu pentru mine o fac, ci pentru ţara noastră a tuturor.
Î. Deci să înţeleg că problema corectitudinii administraţiei româneşti e una din problemele care grevează şi asupra culturii, nu numai asupra economiei.
R. *A. B.* Este o viziune ciocoiască asupra culturii. Că nu contează. Dacă noi am ajuns la putere, ţara-i rezolvată. Este o mare eroare. Dau câteva mari nume de la care trebuie să pleci când vrei să- ţi afirmi oamenii din ţara ta: Ionesco, Cioran, Eliade ş.a.m.d. Aşa am făcut în Canada: am plecat de la aceste nume ca să ajungem la scriitorii de astăzi, pentru că pleci de la ceea ce se ştie. Or scopul e să afirmi generaţii noi. Ele apără standardele culturii de azi, fac cunoscută ţara, datele fundamentale ale civilizaţiei noastre şi ale culturii contemporane. Or asta se face numai cu bani. Alte ţări bagă sume imense în imaginea culturală. Cultura nici nu cere mult comparativ cu alte domenii. Plus că s-ar putea întreţine de la un moment dat încolo.
Î. Eu zic să ne apropiem de final şi să-mi spuneţi: ce credeţi dumneavoastră că e de făcut?
R. *M. O.* Trebuie ca aceia care au făcut averi în ultimul timp să fie mai atenţi la cultură. Aici e vorba de bănci, e vorba de instituţii, e vorba de industrie ş.a.m.d. Acum ele sponsorizează tot felul de întâmplări ciudate. Uitaţi-vă la afişul unei expoziţii de artă şi uitaţi-vă la afişul unui concert rock să vedeţi ce diferenţă este la capitolul sponsori într-o parte şi în cealaltă. Pur şi simplu pentru artă nu există sponsori. Înainte băncile erau cele care-şi formau colecţii de artă ş.a.m.d. Erau tot felul de instituţii care sprijineau – direct sau indirect – cultura. Spunea cineva de la Carrara că în clipa asta Bucureştiul importă mai multă marmură de Carrara decât Franţa. Şi se întrebau ce se întâmplă aici, la ce foloseşte această marmură? Această categorie de bogătaşi ar putea fi determinată – printr-un anumit sistem de taxare – să bage bani în cultură. Dar nu se întâmplă nimic. Sistemul de moşteniri, taxele pe moşteniri ar fi o soluţie. Mecenatul aproape a dispărut. Trebuie să le aducem aminte oamenilor ce energic interveneau familiile bogate, în perioada interbelică, în zona culturii.
Î. Dacă-mi amintesc bine, Fundaţiile Culturale Regale aveau nu numai cultură de masă, ci aveau, la stadiul de atunci, cinematografie, arte şi meserii…
R. *A. B*. Căminul cultural sătesc chiar asta era: sinteză de activităţi locale, de la a face film la a face un ansamblu de dansuri, a păstra nişte tradiţii ale locului. Eu sunt cu mintea în trecut. Dar în orice ţară din Occident, dacă mergeţi la sate ori în localităţi cât de cât importante, veţi vedea ce se face pentru afirmarea sau pentru menţinerea a ceea ce există.
Î. Da, am văzut la Paris, ca şi în banlieue, cluburi de şah şi de sport ale sindicatelor.

R. *A. B*. Deci asta e problema. Şi eu spun că Fundaţiile Regale ajutau cu burse copiii de ţărani. Vedeţi că acum se reduc tot mai mult şcolile de pe la sate pentru că se judecă procentual: atâţia elevi pe cap de profesor. Şi ce înseamnă de fapt salariul unui învăţător? O nimica toată. E o prostie să spui că în unele locuri nu avem cifra de şcolarizare. Asta este una. Doi: dacă nu gândeşti şi din punct de vedere sanitar e degeaba. Fundaţiile Regale trimiteau echipe de studiu pe la ţară să verifice starea de sănătate a naţiei. Publicau lucrări pentru educarea mamelor în acest sens. Este un lucru valabil şi necesar şi astăzi. Sunt lucruri foarte simple, dar care trebuie făcute, pentru că altfel dispărem. Vom fi o populaţie de servitori, o populaţie oarecare, fără nume şi fără identitate. Şi nu e departe ziua.
Î. Eu zic să ne oprim aici, la această concluzie care nu e optimistă, dar sper să audă cine ar trebui să audă.
R. *A. B.* Cam de 50 de ani spun acelaşi lucru şi sper să audă cineva. Poate ar fi vremea să mă opresc.

3.3.1.6. Eugen Uricaru, preşedinte, Uniunea Scriitorilor

Î. Stimate domnule preşedinte, au trecut, iată, 12 ani din 1989 şi cred că ar fi vremea să facem un bilanţ în ceea ce priveşte starea literaturii, a culturii în general şi starea creatorului.
R. Să nu ne aşteptăm că vom găsi în literatură altceva decât ceea ce găsim în întreaga ţară. Deci aprecierile generale n-aş vrea să le fac, pentru că ele ţin de context. În ceea pe priveşte literatura propriu-zisă, iată că, după 12 ani, asistăm la un fel de revizuire a scării valorilor. Desigur, scriitorii nu-şi pot revizui opera. Ei au scris-o. În fapt criticii sunt cei care, acum, îşi revizuiesc părerile. Uneori fondat, alteori nu. Asistăm la atacuri – estetice vorbesc – faţă de nume consacrate, asistăm la ridicarea pe imaginare piedestale a unor nume promiţătoare. Eu cred că trebuie să trecem şi de acest moment de reaşezare pentru ca să vedem cu adevărat care este relieful culturii româneşti.
Î. Ce face Uniunea Scriitorilor?
R. Uniunea Scriitorilor este, după cum ştiţi, o organizaţie profesională. Ea se ocupă în primul rând de starea scriitorului, de sprijinirea culturii române scrise, şi în acest domeniu mi-aş permite să spun că facem destul de multe, chiar mai multe decât ne permit mijloacele. N-o să spun altceva decât că am reuşit ca, în toţi aceşti ani, să oferim Premiile Uniunii Scriitorilor. Controversate, asta înseamnă că sunt importante, dar în fiecare an s-au dat. Reuşim ca în fiecare an să susţinem în continuare 16 reviste literare. Suntem, cred eu, un unicat în toată Europa. Am reuşit să organizăm manifestări interne. Sunt aceste festivaluri, aceste simpozioane care se desfăşoară nu doar în Bucureşti, ci pe tot teritoriul. Avem 9 filiale în ţară. Fiecare din aceste filiale are un program propriu. Apoi am reuşit să avem un program internaţional destul de bine conturat. O să amintesc aici întâlnirea bi-anuală la Neptun a scriitorilor români din întreaga lume. Aş aminti aici colocviul anual La mine acasă, dedicat literaturii minorităţilor naţionale din întreaga

Europă, în care România a reuşit să-şi capete o imagine destul de corectă, destul de aproape de realitate, care îi este favorabilă. Apoi, iată, anul acesta avem primul festival de mare anvergură, festival internaţional. Are loc la Neptun, Constanţa, în luna septembrie, se cheamă Zile şi nopţi de literatură, unde se va oferi şi un premiu internaţional, numit Premiul Ovidiu. Va avea loc şi un colocviu dedicat contribuţiei scriitorilor la depăşirea obstacolelor aflate în calea democratizării ţării, a promovării valorilor. Se cheamă Inter arma silent musae. Şi, pe lângă toate acestea, aş adăuga prezenţa scriitorilor români la diferite simpozioane, colocvii internaţionale, apoi delegaţiile permanente de schimb cu alte organizaţii de scriitori din întreaga lume. Dar problema literaturii nu se opreşte doar aici, ci continuă şi în zona tehnică, pentru ca să zicem aşa, anume că Uniunea Scriitorilor încearcă să creeze o reţea de difuzare a cărţii. Avem până acum 9 librării pe teritorul ţării, sperăm să mai adăugăm şi alte librării, pentru că, de fapt, problema numărul unu a cărţii în România este problema difuzării.

Î. Dar care nu ţine numai de librării, ci şi de costurile de tipărire a cărţii.

R. O să încerc să vă explic: dacă în continuare în România se vor tipări romane în 500 de exemplare pentru că nu se difuzează, iar aceste 500 de exemplare se difuzează în cartierul unde există editura, consecinţele sunt grave la diferite nivele. Anume: se vor crea subculturi locale, cu ierarhii proprii, cu idei bizare despre valoare – prima chestiune; a doua chestiune: scriitorul va fi sacrificat pentru că atunci când o carte are un tiraj de 500 de exemplare, din costurile ei cel mult pot fi acoperite cheltuielile de tipar şi eventual costurile editurii, scriitorul fiind ultimul pe listă.E un cerc vicios. Deci trebuie să facem un efort spre a re-realiza o reţea de difuzare a cărţii, o reţea care fusese inventată în România din 1926. N-are nici o legătură cu sistemul economiei planificate.

Î. Sistemul de biblioteci nu credeţi că ar fi şi el funcţional pentru accesul la carte al cât mai multor consumatori?

R. Sistemul de biblioteci depinde foarte mult de bugetul alocat, pe când difuzarea este o afacere. E o diferenţă. Să sperăm rentabilă.

Î. În măsura în care bugetul alocat fiecărei familii îi perimte să includă şi cartea.

R. Mă gândesc la o instituţie de difuzare având capital mixt, privat și de stat, pentru că difuzarea e importantă, e o problemă de securitate naţională, în măsura în care cultura nu e doar o relaţie producător – difuzare – consumator. Dar, prin intrara României în Uniunea Europeană, devine şi o chestiune de identitate naţională, de păstrare a spiritului românesc. Toate celelalte sunt valori care circulă în Uniune, aceasta defineşte locul, istoria, ne defineşte pe noi. Dacă nu sprijinim cultura, cred că vom avea de pierdut în mod serios.

Î. Prin urmare ce soluţii credeţi c-ar fi?

R. Eu cred că este necesară o reintervenţie a statului, cel puţin în aceste domenii, pentru că, dacă stăm să ne gândim, primul experiment al economiei de piaţă în România s-a făcut în domeniul culturii scrise. Nu s-au privatizat combinatele, nu s-au privatizat întreprinderile, s-au privatizat editurile. Şi au fost supuse regulii celei mai stricte a economiei de piaţă. Nu cred că zona culturii este chiar cea mai comercială, mai legată de profit material dintre produsele inteligenţei umane.

Î. Vreau să vă pun o întrebare legată de colaborarea dumneavoastră cu alte instituţii din zona culturii. Acum, de curând, Muzeul Literaturii Române a împlinit 45 de ani de existenţă. Ştiu că şi ei au o editură, şi ei se chinuie să-şi difuzeze produsele. Au tot felul de alte programe, au Teatrul Manuscriptum. Puteţi colabora, ori chiar colaboraţi cu ei?
R. Chiar colaborăm. Deşi pare uimitor în această perioadă, când fiecare îşi vede de mica lui gospodărie, noi cu Muzeul Literaturii colaborăm destul de bine. Dau un singur exemplu: unul din cenaclurile Uniunii Scriitorilor se desfăşoară la Muzeul Literaturii. Este o iniţiativă a noastră de a organiza aceste lecturi plătite, cu public. Încercăm, într-un fel sau altul, să recompensăm pe cel care a scris şi pe cel care citeşte. Mai există aşa ceva şi la Iaşi. Am organizat şi acolo un cenaclu plătit. Chiar la sediul Uniunii Scriitorilor, în Bucureşti, mai există cenaclul Euridice, pe care-l organizăm împreună cu ziarul „Ziua". Este o iniţiativă nouă şi bună. Iar faptul că Muzeul Literaturii are 45 de ani, nu ne face decât să credem că va dura cel puţin încă 45, şi în condiţii mai bune decât cele de astăzi.
Î. Să înţeleg că îi doriţi succes şi prosperitate, nu în ultimul rând financiară?
R. Sigur.
Î. Acelaşi lucru vă doresc şi dumneavoastră.
R. Mulţumesc.

2002

3.3.1.7. † Şt. Aug. Doinaş[26] - ultimul mesaj

Psalmul 45

Tu, nefiind nimic din toate câte-mi dau târcoale,
Mândre sau urâte,
Ce chip se cade să iubesc spre-a te iubi
Sub chipul Tău ceresc?

Eliberat de patima măruntă-a creaturii
Nu râvni la nuntă.
Nici floarea, nici iubita să nu-ţi stea
În pragul sufletului tău de stea.

Acestea-mi sunt adeverire
Însă fiinţa mea nu poate fi constânsă
Să-mbrace formă de făpturi sau flori.

Ah, Dumnezeule, Tu mă-nfiori
Cu marea Ta prezenţă

Care-i lipsă,
Asemeni unui soare în eclipsă.

Psalmul 46

Abis eşti, Doamne, însă nu mi-e teamă
Abisul sufletului meu Te cheamă.

Chemare fără glas şi fără ţintă
Minciuna mea, ah, nu mai vrea să mintă.

De-aceea-ntreb: de ce să se agaţe
Măruntul meu nimic, orfan de braţe?

Ce pot s-apuc în golul Tău?
În sumbra prăpastie care ne-nghite umbra?

Chemarea mea, izbită ca-ntr-o stâncă
De vidul Tău, e zilnic mai adâncă.

Acolo, sus, pe-o culme de nelume
Pe ce să mă aşez? Pe-un simplu nume?

Abis eşti, Doamne! Poate oare-abisul
Să-mi umple, cu nemarginea Ta, visul?

Psalmul 47

Ştiu, ştiu prea bine, Doamne, că te joci
În largul mării, în pustiu, sub roci

Plăcerea Ta de-a plăsmui sub deget Pigmei sporeşte lumea.
Dar eu preget mereu: ce sunt?

Tipar în care, greu şi jalnic,
Modelându-se mereu, se-arată însăşi tainica Ta faţă?

De ce Te joci, Stăpâne?
Ce ne-nvaţă divina Ta îndemânare

De a ne oferi, precum o acadea,
Această existenţă dulce-amară?

Jucându-ne noi înşine-ntr-o doară
De-a Domnul şi de-a Dracul, nu Te temi

Că-n loc să ne sanctifici, ne blestemi?
Că-n loc să-ţi dovedeşti în mine chipul

Îmi curgi, ca printre degete, nisipul?
Coboară, Doamne, ca să vezi că jos
Vai, jocul nostru-i foarte serios.

1997

3.3.1.8. Ion Miloş[27], poet şi traducător, Voivodina

Î. Cum aţi început să scrieţi?

R. Aveam 9-10 ani şi s-a întâmplat la primul contact cu poezia lui Eminescu. La noi în sat a funcţionat un protopop contractual din România şi avea o bibliotecă imensă şi frumoasă. Datorită acestei biblioteci eu m-am format citindu-i pe clasicii noştri. Mi s-a trezit dragostea de poezie şi am început şi eu să fac primele versuri. Am publicat prima poezie la 14 ani, în „Libertatea", am publicat şi la „Bucuria copiilor", am publicat şi o carte de poezii pentru copii în limba română şi una în limba sârbă. Primul volum de versuri scris între 16 şi 20 de ani a apărut aici, se chema *Muguri*. Liceul l-am terminat la Vârşeţ, studiile universitare le-am început la Belgrad, unde am studiat filosofia, am terminat cu o teză despre estetica iraţională a suprarealismului. Am fost primul din Iugoslavia care a îndrăznit să scrie pozitiv despre suprarealism, în 1956. Profesorul meu a înţeles ce se întâmplă, mi-a dat nota cea mai mare şi m-a ajutat să obţin o bursă la Paris, să aprofundez fenomenul. Bursa asta a fost mai mult simbolică, am putut trăi la Paris vreo 4-5 zile, însă am rămas 12 luni, am muncit o săptămână pe lună lipind timbre la o revistă sindicală şi am avut bani pentru toată luna. Pe urmă m-am întors. Eram singur la părinţi, mama îmi scria cu lacrimi să mă întorc. Dar în absenţa mea colegii de aici mi-au săpat groapa. A început suspiciunea: că am avut contacte cu legionarii Cioran, Eliade, Ionesco şi am fost acuzat că aş iubi mai mult România decât Serbia. Mi-au transformat viaţa în chin. Eu, revoltat, am scris atunci un eseu intitulat *Ce-i de făcut?* Unde m-am răfuit cu starea literară jdanovistă de pe atunci şi pot spune că de la acest eseu a început modernizarea poeziei române din Voivodina. Articolul acesta mi-a adus şi mai mult rău, şi până la urmă am fost declarat duşman al poporului, al clasei muncitoare şi n-am avut de ales decât să plec, la trei ani după ce revenisem. Am ajuns în Suedia – cunoscusem la Paris o suedeză – cu care m-am căsătorit. Şi la câteva luni după căsătorie am plecat la Paris să studiez la Sorbona, deoarece cu filosofia de la Belgrad nu puteam să-mi câştig existenţa. Am făcut o licenţă şi la Sorbona, m-am întors în Suedia şi am început să lucrez ca profesor la Universitatea din Lund, la

Şcoala Superioară de Pedagogie, la Universitatea Populară, am făcut seminare de limba română aşa mi-am câştigat existenţa. Pot spune că 15 ani, cât am fost căsătorit cu suedeza, n-am scris nimic. Mă transformasem într-o maşină de făcut bani. Tot timp de 15 ani n-am îndrăznit să vin aici în Iugoslavia să-mi văd mama fiindcă am fost considerat duşman şi, dacă veneam, ar fi arestat-o. După 15 ani lucruriles-au clarificat şi s-a văzut că duşmanii sunt cei care m-au acuzat pe mine. De atunci am venit aici cam de două ori pe an şi, de câte ori veneam, mă opream şi în România. În România, pentru prima dată în viaţa mea am venit la vârsta de 38 de ani. Când eram mic era război, apoi a fost cearta dintre Tito şi Stalin, apoi am plecat în străinătate. Am venit în 1968 la Congresul Internaţional de Romanistică de la Bucureşti. Am venit cu o dragoste imensă, totală, absolută pentru tot ce-i românesc. Când am călcat pe trotuarele Bucureştiului am tremurat de bucurie că umblu şi eu pe aceleaşi trotuare pe unde au umblat Eminescu, Arghezi, Sadoveanu şi toţi idolii mei. Însă a început a doua tragedie: când au auzit că am venit în România – românul nu face deosebire între Adevăr, Putere şi Naţiune – deşi venisem plin de dragoste pentru patria limbii mele materne, s-a interpretat că venisem pentru Putere. Fiindcă şi în România era ca la noi: cine a atacat Puterea, a fost duşmanul naţiunii şi al ţării. Simţindu-mă pe nedrept suspectat şi fiind un om al faptelor, m-am gândit imediat să fac ceva pentru a dovedi cum gândesc şi cine sunt de fapt. Am invitat în Suedia un teatru: Teatrul de Comedie, o trupă de 44 de persoane, care a jucat *Noaptea furtunoasă* şi a avut un succes zguduitor. Un critic de teatru suedez, William Larsen, a apelat la regizorii şi actorii români ca să-i înveţe pe cei din Suedia cum să joace. *Noaptea furtunoasă,* deşi n-a fost traducere simultană, dar s-a dat un rezumat al piesei înainte de a începe spectacolul, era vorba de suedezi, nu de românii de acolo, cum se face acum, deşi succesul era zguduitor, când a văzut ambasadorul României că din trupă au fugit trei, a pretins că invitasem teatrul special ca să-i ajut pe unii să fugă. La Europa Liberă m-au atacat aspru că, aducând teatrul românesc, am făcut servicii culturii ceauşiste. Vedeţi, toată viaţa mea am fost între ciocan şi nicovală. Şi încă nu s-a terminat. Deci, dacă primul volum de versuri mi-a apărut în 1953 la Vârşeţ, românii de aici nu mi-au publicat nici numele timp de 26 de ani. Nici într-o revistă. Nicăieri. Sârbii au scris despre mine, slovenii, croaţii, dar românii nu.

Î. Şi celelalte cărţi?

R. *Rădăcinile focului*, a doua carte, care a apărut la 40 şi ceva de ani de la prima mi s-a părut că a adus o perioadă de apropiere, de înţelegere, de dragoste. Dar nici asta n-a durat prea mult. Aici cineva a scris o *Istorie a literaturii românilor din Voivodina* şi eu nu figurez în ea. De pildă, când am fost declarat cetăţean de onoare al României a scris toată presa din România, dar „Libertatea”, presa de acasă, n-a scris nimic. Deci toată existenţa mea, şi umană, şi culturală, şi literară a fost o luptă aprigă cu românii. Cu românii de aici, din Banatul Sârbesc, cu românii din exil, cu românii din România. A fost ceva din destinul lui Iisus, care, şi el, s-a născut străin, a trăit străin şi a murit străin. Eu m-am născut în străinătate, am trăit în străinătate, iar în România am venit ca străin, am plătit ca străin. Multă vreme România a fost ţara unde eu n-am avut nici un drept. Am plătit totul ca străin: hotelul ca străin, m-am îmbolnăvit ca străin. Cel puţin în Olanda,

dacă mă duceam, plăteam hotelul ca un olandez. După atâţia ani, după atâtea activităţi culturale pe care le-am desfăşurat, am adus în Suedia şi Madrigalul şi am făcut o expoziţie de carte românească în Suedia - după expoziţie cărţile au fost donate bibliotecii universitare din Lund – şi celei din Malmö. Am tradus şi publicat 22 de autori români, clasicii prozei, liricii şi gândirii româneşti şi bineînţeles că suspuşenia românească se pare că n-a mai avut încotro şi s-a hotărât să mă onoreze, mai întâi cu Ordinul Naţional Serviciu Credincios în grad de Comandor şi după aceea mi s-a acordat şi cetăţenia de onoare. Dar chiar şi când am fost invitat pentru aceste onoruri mi-am plătit drumul, hotelul, eu am dat şampania, eu am dat whisky-ul, alunele şi apa minerală.
Î. Dar în legătură cu volumele scrise şi traduse, ce ne puteţi spune?
R. V-am spus că eu mi-am câştigat în Suedia existenţa ca profesor. Aveam 60 de ore pe săptămână, am devenit milionar în dolari, dar în intervalul acesta n-am scris nimic. Şi când n-am mai putut suporta viaţa aceasta de consum şi am vrut să revin la literatură, la filozofie, s-a rupt căsnicia. Şi am avut un divorţ crâncen şi de lungă durată datorită custodiei fiului meu. De obicei copiii se dau mamelor. Soţia mea a fost suedeză, băiatul n-a vrut să stea la mamă-sa, a fugit la mine, şapte ani de zile am umblat prin tribunale, la cinci instanţe diferite. Asta a fost o parte a sărăcirii mele. A doua parte a fost datorită activităţii mele literare româneşti. Ca să fac toate aceste minuni, am venit în România de 2-3 ori pe an. Fiecare drum m-a costat cel puţin o mie de dolari. Deci dacă luăm în considerare că în aceşti 30 de ani am făcut o sută de călătorii în România pentru promovarea culturii şi literaturii române în lume, socotiţi o sută de mii de dolari. Fiindcă din partea românească nu numai că n-am primit nici un leu pentru traduceri şi pentru cărţi, dar trebuia să plătesc eu toate cheltuielile. Acum am cerut de mai multe ori să mi se facilizeze să cumpăr o garsonieră din fondul de stat, ca să fie mai ieftină, fiindcă, atunci când aveam bani, imediat după revoluţie, Dinescu era preşedinte la Uniunea Scriitorilor, mie nu mi s-a acordat dreptul să cumpăr casă, fiindcă nu eram cetăţean român. Acum, când am cetăţenie, nu mai am bani. Pot eu să fac concurenţă unui turc din Istambul? Şi asta e durerea mea cea mai mare, fiindcă, dacă n-ai casă în ţara ta, nu te simţi suficient de legat de ea. În România ori cheltui bani ca să stau, ori stau la vreun prieten, ceea ce nu e de făcut mereu, oricât de drăguţi ar fi prietenii. Am făcut vreo doi ani şi alergie românească, fiindcă, de câte ori veneam şi arătam câte o traducere, se uitau drept în ochii mei şi întrebau: dar pe mine m-ai tradus? Şi dacă nu, mă trimiteau în post-meridian. Şi asta confirmă că noi românii n-avem sentimentul actului obştesc, dar mai ales scriitorii nu-l au. Când m-am plâns de nedreptăţi, mi s-a spus că trebuie să înţeleg că nu literatura română dă premii, ci oamenii. Ei, această mentalitate de gaşcă, de clan, asta ne-a distrus şi din cauza aceasta nu suntem cunoscuţi. Fiindcă am constatat că în România nu valoarea contează, ci aderenţa la o gaşcă. Dacă eşti din gaşca mea poţi să fii tâmpitul tâmpiţilor, te fac geniu şi invers, dacă nu eşti din ea, poţi să fii geniu, te fac tâmpit. După aceea toate prostiile astea – securist, comunist – care denotă numai prostia celor care le susţin, fiindcă toate astea merg în sensul degradării umane şi stopării creativităţii româneşti. Şi nu ştiu când şi dacă vom depăşi această chestiune. E o problemă de mentalitate de slugi la otomani, iar mentalitatea nu se schimbă prea uşor.

Deci pe lângă ereditatea asta biologică, există şi o ereditate socială. Nu ştiu când ne vom vindeca, fiindcă e mare ruşine. Am avut scriitori de mare talent şi nu avem nici un Premiu Nobel. Toți românii care au luat Premiul Nobel erau minoritari în alte țări, n-au trăit și creat în România. Iar Premiul Nobel îl au şi scriitori cu valoare literară mult mai mică decât unii de-ai noştri. Şi Blaga şi Rebreanu ar fi meritat Premiul Nobel. Şi ce le-am făcut noi amândurora? Blaga a fost candidat în 1956, propus de Bazil Munteanu din Paris. Dar cum să i se acorde Premiul Nobel când nu exista nici o poezie de-a lui tradusă într-o limbă de circulaţie? Or Academia Suedeză oferă acest premiu unui scriitor cunoscut cititorilor europeni. De câte ori a fost propus la Premiul Nobel vreun scriitor român, din România au venit bârfele, de acolo denigrările, contestările, totul. Şi meteahna asta autodistructivă funcţionează la toate nivelurile, nu numai în literatură. De asta suntem unde suntem. Suedezii s-au mirat de gesturile româneşti şi au preferat să nu mai vrea să aibă de-a face cu noi. Când l-am tradus pe Eminescu în suedeză s-au dus foarte mulţi români la editor să mă bârfească pe mine.

Dar aşa suntem. Suntem necunoscuţi şi rău apreciaţi din cauza noastră. Nu-i întâmplător că tocmai eu, un biet român din Banatul Sârbesc, a făcut ce n-a făcut nici un român din România. Păi l-ar fi lăsat românii? Cine din România a tradus 22 de autori români în suedeză? Vedeţi, au mai plecat scriitori din România, dar n-au tradus, nu şi-au ajutat colegii să răzbească. Ia gândiţi-vă la Cioran, la Eliade, la Ionesco… Ce-au făcut pentru români? Pe cine au tradus? Numai eu am tradus două cărţi de Cioran în Suedia. El n-a tradus pe nimeni în franceză. Să-l fi tradus pe Blaga, pe Noica. Dacă sunt şi alţii, e mai uşor să pătrundă următorii. Aşa se face. Dacă vii dintr-o literatură necunoscută lumii, mai ales acum, când totul se comunică în Europa Unită, cum să creadă lumnea că ţara ta are o cultură? Cum să ne te creadă că ai şi altceva decât folclor şi hoţi care fură pe unde ajung? Cum să nu creadă că toţi cei care aveau valoare sunt cei fugiţi în afară şi afirmaţi acolo? L-am tradus pe D. R. Poescu, cu *F*, şi vă pot cita: cartea a fost declarată capodoperă de marea critică suedeză. Abia să conving „România literară” să publice câteva fragmente din aceste opinii, ca în numărul următor al „României literare” să-l facă zob Ioana Pârvulescu pe o întreagă pagină: că nu-i mare scriiitor, că a fost comunist. Totuşi succesul cărţii în Suedia a fost enorm. În loc să fie susţinut pentru un Pemiu Nobel, deşi suedezii l-ar fi suţinut, nu l-au lăsat românii… Acesta e încă un exemplu de ce nici un român din țară nu are Premiul Nobel. Iar soarta mea e ingrată şi fiindcă sunt mai ales traducător. În România sunt mai susţinuţi traducătorii din alte limbi în româneşte, decât cei care promovează literatura română în străinătate. Cât despre faptul că traducerile din autorii români în limbi de circulaţie trebuie făcute sincron, adică în vreme cei ei trăiesc, asta e o problemă la care nu cred să se fi gândit nimeni. Ce importanţă, ce receptare mai are Eminescu tradus la o sută de ani după moarte? Îi facem pe străini să creadă că aşa arată acum sufletul românesc, ca pe vremea romantismului. Ce impresie le lăsăm despre literatura – şi cultura – română contemporană? Ia închipuiţi-vă ce am crede noi despre francezi dacă acum 2-3 ani s-ar fi făcut prima traducere din Baudelaire. Mie asta mi se pare inconştienţă culturală. Primitivism ca atitudine. Scriitorilor români din diaspora le e ruşine să spună că sunt români. Şi înţeleg de ce. Toţi cei care au reuşit

să se afirme în lume au reuşit fiindcă au scăpat de mediul românesc distructiv, dacă au plecat din România. Şi asta e valabil nu numai pentru scriitori. Pentru orice profesie. Cei care au rămas în România şi au rezisat denigrărilor colegilor şi-au plătit creaţia fie cu sănătatea, fie cu viaţa.
Î. Dar premii literare aţi luat…
R. Vreo 60, dar nu le mai ştiu. N-am acordat nici o importanţă acestor premii româneşti fiindcă am văzut cum se dau. După cum v-am mai spus, premiile nu le dă literatura română, le dau oamenii. Românilor le plac premiile mai ales pentru chefurile care urmează. Nicicând nu se iubesc românii pe ei înşişi mai mult ca la petrecere. Aşa e şi la festivaluri, la colocvii, la simpozioane, congrese. Facem totul ca să petrecem, nu ca să afirmăm valori. Nicăieri românii nu se iubesc mai mult ca la petreceri. Se pupă, beau împreună. Dar când e vorba de fapte, românii se despart înainte de a începe. Acţiunea în echipă liber consimţită e ceva necunoscut. Acţiunea gratuită, omenească în favoarea celuilalt, tot necunoscută. Ei dansează împreună numai în stilul impus. „Şefule” e cel mai important cuvânt românesc.

2001

3.3.1.9. Francofonia şi scriitorii

Î. Vă propun să continuăm simpozionul aici şi acum, abordând o chestiune nouă: ce pot face intelectualii, scriitorii în mod special, într-o lume aflată în plin proces de globalizare, pentru păstrarea identităţilor culturale ale ţărilor lor? Sau acest lucru nici nu vi se mai pare important? Care este rolul traducerilor dintr-o literatură într-alta în tot acest proces?
R. *Peter Diener* Ca universitar sunt specialist în rusă. Şi pe când eram în Ungaria, prin 1953 cred, oricum, înainte de 1956, la aniversarea unui mare scriitor, cred că era Gogol, traduceam pe vorbitorii la festivitate. Şi, când unul a încheiat cu „Trăiască Uniunea Sovietică! Trăiască marele conducător, genialul I.V. Stalin! Trăiască prietenia eternă între popoarele sovietice şi poporul ungar!”, eu am tradus prima propoziţie, după care am spus etc. A ieşit un scandal! M-au chemat la Comitetul Central să mă dea afară. Până la urmă conflictul s-a aplanat din pricina unei activiste care mă plăcea... Asta e o anecdotă acum, despre ce înseamnă traducerea...
Î. Dar dincolo de anecdote, acum ce e mai bine: să traduci ori să scrii în limba celuilalt, într-o limbă de circulaţie?
R. *Dumitru Ţepeneag* Trebuie făcute ambele lucruri: să traduci şi, dacă poţi, să scrii într-o limbă de circulaţie.

Î. Credeţi că în Uniunea Europeană vor supravieţui culturile naţiunilor, se va putea vorbi încă de o Europă a Naţiunilor ca în secolul XX, ori culturile naţionale se află în pragul unei mari provocări, când vor deveni altceva?
R. *Dumitru Ţepeneag* Eu cred că nu dispar identităţile culturale, doar comunicarea se universalizează. Atâta tot.
R. *Peter Diener* Fiţi atenţi dumneavoastră, intelectualii, poeţii, scriitorii români, să nu confundaţi Uniunea Europeană şi cultura europeană. Uniunea e o sumă de organizaţii adesea supranaționale, culturile sunt o sumă de culturi, de identități diferite.
Î. Dar Uniunea Europeană are programe unitare de finanţare a culturilor, modalităţi de a le pune în acelaşi tipar, ce spuneţi?
R. *Boualem Sansal* Nu întâmplător s-a spus că traducerea e o trădare, e o interpretare. Dar chiar şi netradusă, cartea e refăcută de fiecare cititor în felul lui. Nu văd cu toţii acelaşi univers şi în nici un caz nu văd ce credea scriitorul că le transmite. Odată scrisă, cartea scapă din mâinile autorului. Vă dau un exemplu personal. Publicasem de curând un roman, se discuta despre el la o întâlnire cu cititorii de la Bordeaux. Era vorba despre război, despre memorie, istorie. Durase vreo două ore, se puseseră întrebări, răspunsesem, ne pregăteam să plecăm, când, o doamnă mai în vârstă din fundul sălii, a spus vă vrea şi ea să-mi pună o întrebare. Nu prea mai voiau s-o lase, dar a insistat. Şi m-a întrebat ce am eu împotriva pisicilor. Folosisem expresii de genul: pentru fiecare şobolan există o pisică; cum e stăpânul, aşa şi pisica etc. Am încercat să-i spun că e o carte contra violenţei, a terorismului, că eu vin din Algeria... Ea însă numai asta văzuse în carte, îşi notase toate paginile unde venea vorba despre pisici. Vedeţi deci cum e cu literatura şi receptorii, fie că traduci, fie că nu. Închipuiţi-vă ce-ar fi ieşit dacă această persoană mi-ar fi tradus cartea.
Î. Dar ce credeţi, un scriitor, un creator în general, exprimă în chip deosebit , odată cu identitatea lui proprie, şi pe aceea a culturii care l-a format?
R. *Boualem Sansal* Eu sunt algerian, am umblat prin multe locuri, Yasmina e din Brazilia, Brina din Slovenia, toţi circulăm, cărţile noastre circulă. Există un limbaj al sufletelor pe care-l pricepem cu toţii, probleme care sunt ale tuturor, chiar dacă le transpunem fiecare în felul nostru. Ce e cultura naţională când fiecare am ieşit din solul nostru formator, ne exprimăm în alte medii...
Î. Dar poate că în literatura dumneavoastră se vede problema algeriană.
R. *Boualem Sansal* Se vede, dar ăsta e numai lutul cu care lucrez, din ulciorul meu poate bea apă oricine.
R. *Rodica Iulian* Aşa cum spunea şi domnul Ţepeneag la simpozion, ne-am format în ţările noastre natale, încercăm să transmitem ceea ce poate fi transmis, dar, în ceea ce-l priveşte pe amicul meu algerian, vreau să spun că islamismul fundamentalist, terorismul adică, din ţara lui nu e şi o problemă românească. O temă a literaturii noastre. Sigur, lupta contra terorismului este. Asta e o chestiune universală. În ce priveşte transmiterea mesajului dintr-o cultură într-alta, el nu poate fi transmis niciodată 100%. Se pot trasa, cum să spun, linii de forţă care se pot încrucişa cu ale altora, ceea ce

permite un schimb, ca şi cum la sclipirea unui fulger ai intui deodată întreaga lume a celuilalt.

R. *Yasmina* Mie mi se pare că în literatură comunicarea se rezumă la asta: eu scriu, tu mă auzi, amândoi existăm. Cred că e vorba despre o întâlnire între cel care scrie şi cel care citeşte. Există lucruri universale în fiecare ţară. Dacă scrii este ca să fii tu ascultat, auzit. Dacă ai un mesaj, cineva o să-l primească.

Î. Dar avem, în Europa, de veacuri, culturi naţionale. De fapt aş vrea să ştiu ce credeţi: ne aflăm sau nu în faţa unei mari schimbări în acest registru? Continuă să subziste culturile naţionale, ori vom vorbi cu o voce planetară, ca răspuns la probleme planetare care ne ating pe toţi, cum este aceea pomenită aici, a terorismului?

R. *Dumitru Ţepeneag* A, nu, eu protestez, mă retrag de la discuţie!

R. *Boualem Sansal* Culturile naţionale sunt pe cale să dispară în sensul că un întreg bagaj de referinţe, de uzanţe ale vieţii cotidiene sunt pe cale să dispară, dar rămân active, valabile, contexte culturale mai largi şi mai profunde, care decurg din experienţa istoriei fiecărui loc, din limba vorbită de fiecare popor, din limba natală a scriitorului, formatoare a mentalităţii. De aceea există genuri literare, cum ar fi poezia de mare concentrare spirituală, care sunt, practic, intraductibile din limba respectivă, care e parte inseparabilă a ideii. Schiller şi Goethe sunt interpretaţi în alte limbi, lipsiţi de ceva fundamental.

R. *Peter Diener* Susţin cele spuse de antevorbitor. Oricum, ca să rezum, trebuie să spun că această chestiune de comunicare interculturală nu se poate rezolva prin instituţii. E vorba de un lung proces istoric şi o să vedem unde duce el. Sunt pe cale să scriu un studiu critic despre Premiul Nobel maghiar, Imre Kertes, maghiar de origine evreiască şi care a lăsat cărţi despre holocaustul din Ungaria. Şi, în maghiară, era scris la un moment dat despre suferinţa de două mii de ani a evreilor. Iar în traducere franceză, cînd am comparat, m-am îngrozit. Era tradus cu suferinaţa de douăzeci de ani a evreilor! Şi multe de felul ăsta! Închipuiţi-vă ce pricep cititorii.

R. *Rodica Iulian* Eu pot să exemplific cu traducerile făcute chiar din cărţile domnului Ţepeneag, aici de faţă, pe care le-am citit şi eu în cele două limbi. Şi pot să vă spun că, chiar în traducere, îmi dau seama că este vorba de un scriitor român. Dar, sigur, contează traducătorul, felul în care el găseşte echivalenţe. Nu există cred limbi vorbite care să nu dispună de bogăţia de nuanţe necesară exprimării celor mai profunde sentimente şi gânduri. Există, evident, culturi care sunt mai apropiate, traducerile se fac mai uşor fiindcă oamenii sunt formaţi asemănător. Fac şi eu apel la bazinul comun al latinităţii şi la spiritul francofoniei. De pildă un poem japonez e mai greu de circumscris într-o limbă europeană decât într-una orientală de acelaşi tip, cum ar fi chineza. Dar e mai uşor de tradus în româneşte romanul spaniol. De surprindere a spiritului său, vreau să spun.

R. *Peter Diener* Aşa e. Traducerile pe care le ştiu eu din română în franceză sunt magnifice.

Î. Vă rog să punem un capăt întâlnirii noastre şi să conchideţi.

R. *Peter Diener* Fiţi atentă, de cum încep un discurs cât de cât oificial, risc să fac gafe.

Î. Totuşi.

R. *Peter Diener* A fost o întâlnire foarte interesantă, din care trebuie să tragem concluzia că ne aflăm la începutul unui lung proces istoric care va tranşa problema comunicării interlingvistice şi interculturale.

Î. Vreţi să spuneţi că ne vom întoarce la situaţia de dinainte de Turnul Babel?

R. *Peter Diener* E cam mult spus, dar, ca orientare, este, fără îndoială, tentativa refacerii unui întreg. Mă limitez la literatura francofonă, despre care încă nu ştiu să spun da sau nu. Trebuie să avem răbdare, să vedem, după bancul vechi, atât jumătatea plină, cât şi jumătatea goală a paharului, adică să fim tot atâta optimişti, cât pesimişti. Prin urmare chestiunile pe care le-a ridicat dezbaterea noastră sunt esenţiale, iar răspunsul o să vină ori n-o să vină.

R. *Rodica Iulian* Nu eu o să tranşez această chestiune. Un lucru e sigur: eu aparţin literaturii române. Aveam zece cărţi publicate când am plecat în Franţa, eram un scriitor matur, format. Sigur, experienţa scrisului într-o altă limbă a fost esenţială, mi-a deschis alte orizonturi, posibilităţi inedite de exprimare. A fost o gimnastică mentală extraordinară. M-a îmbogăţit. Am cunoscut realitatea altei lumi. Locuiesc la ţară, am cunoscut fermierii francezi, oameni de tot felul. Dar firea mea a rămas românească.

R. *Boualem Sansal* Când citesc un text nu vreau să ştiu dacă el e scris de un ungur, un turc, un algerian, ori un brazilian ca Yasmina. Mă interesează ce spune el, ce gândeşte şi ce simte autorul. Cartea mi-a plăcut, m-a făcut să râd, să plâng, să mă gândesc. Asta e tot, după părerea mea. Privesc norii, drumul lor pe cer, aşa mă simt şi eu.

R. *Yasmina* Sunt foarte timidă, sunt cea mai tânără de aici, numai faptul că am luat Premiul Tânărului Scriitor cu primul meu roman la concursul Francofoniei m-a adus printre dumneavoastră. Dar eu cred ceea ce spunea Albert Camus: eu scriu, tu mă auzi, existăm amândoi. Asta mi se pare literatura. Dacă ai un mesaj care se face auzit, ai făcut ceea ce trebuia să faci. Restul sunt speculaţii.

Î. E un final optimist. Vă propun să ne oprim aici.

2004

3.3.2. Cuvinte potrivite

3.3.2.1. Proiectul de lege a limbii române

Î. Stimate domnule academician Marius Sala şi stimate domnule profesor Ştefan Cazimir, vă mulţumesc că aţi acceptat invitaţia mea de a participa la o dezbatere în legătură cu proiectul de lege al domnului George Pruteanu asupra folosirii limbii române în instituţii şi locuri publice. Mărturisesc că l-am invitat pe domnul Pruteanu însuşi, care a preferat să ne ofere o declaraţie de intenţie în legătură cu proiectul său parlamentar. Iată deci această declaraţie:

Î. Aţi putea să-mi spuneţi, pe scurt, cum v-a venit ideea de a propune o lege legată de folosirea limbii române?

R. *G.P.* Am avut în vedere şi aspectul practic, nu doar cel afectiv, şi anume imposibilitatea mai multor persoane de a înţelege instrucţiunile, mesajele sau indicaţiile în limbi străine de pe un produs comercial, sau de pe pancartele străzii, neînţelegere care poate duce până la pagube materiale sau accidente. De asemenea, am avut în vedere şi datoria sacră de a veghea la respectarea şi cultivarea acestei componete nucleale a fiinţei noastre spirituale, care este limba română, am iniţiat prezentul proiect de lege. Aceasta a fost şi este motivaţia acestei legi care bate în două direcţii: atât în direcţia afectivă, sentimentală, de confort mental şi sufletesc, cât şi în cea practică. Mi s-au plâns nenumărate persoane - ţineam emisiunea la Televiziunea Română şi asta-mi atrăgea multe, mă rog, mă cunoştea multă lume, mă opreau oamenii şi-mi spuneau: "domnule - un pensionar, o pensionară - domnule profesor, am dat sute de mii pe acest medicament şi a trebuit s-o caut pe fiică-mea, care are o cunoştinţă care ştie limba cehă, sau polonă, sau germană, pentru că nu sunt instrucţiuni în româneşte. Un alt cetăţean, odată - cumpărase un utilaj, un fel de strunguleţ pe care tocmai îl încărca într-o Dacie papuc şi mă vede - era foarte mâhnit, "am dat milioane pe această ustensilă şi are o carte tehnică foarte frumoasă, ca un doboş tort, dar nici o bucată de text nu e în româneşte." Mă sună odată nevastă-mea: "Dragă, face urât frigiderul. Păi, zic, vezi că pe el e cartea tehnică." Mă sună din nou peste câteva minute şi zice: "Dragă, cartea ta tehnică e în toate limbile de la Vişehrad - polonă, cehă, ungară - plus germană, spaniolă, tot ce vrei, dar - penibil - nu şi în română." Mi s-a părut un lucru jignitor acesta. Pe de altă parte, mi-au venit odată nişte cetăţeni cu nişte formulare de la o bancă mixtă, oameni necăjiţi, care depuneau sume trist de mici. Formularele nu erau în română. Ceea ce iarăşi mi s-a părut de neînţeles. Şoferul meu pe Dacia Supernova, o maşină românească, m-a rugat deunăzi, cu politeţe, dacă pot să-l ajut să regleze aparatul de radio. N-am să-i spun marca, o marcă foarte populară în România, care vinde şi maşini foarte bune, dar nu avea cartea tehnică în româneşte. E inadmisibil. Bucureştiul e plin de reclame în limbi străine care nu se adresează practic nimănui. Începând cu Hotelul Bucureşti, care, culmea snobismului, până în '93 se chema Bucureşti şi acum se cheamă Bucharest, continuând cu străvechiul nostru magazin Unirea, care nu putea să se cheme pe româneşte Centrul Comercial Unirea, ci Shopping Center! Pune-mi întâi numele pe româneşte, pentru că e un magazin în România, apoi sunt fericit să văd traducerea în toate limbile pământului.

Î. Dacă-mi daţi voie să întrerup şirul acestor exemplificări: mi-aţi putea spune: cunoaşteţi cazul altor ţări, altor limbi europene care practică acest sistem de protecţie?

R. *G. P.* Cunosc situaţia de pildă din Franţa, unde absolut orice înscris: pe aeroporturi, în pieţe, pe străzi, orice inscripţie e întâi în franceză, apoi în engleză ori, dacă e cazul, şi în alte limbi. La fel în Germania. De asemenea în Belgia. Am fost de curând şi am văzut acolo, cel puţin în zona valonă, toate inscripţiile sunt întâi în franceză, apoi în flamandă. Mi se pare un lucru elementar: limba oficială a acestei ţări e româna, vreo 80% din

cetăţenii ţării nu vorbesc limbi străine, e regretabil, le recomand şi pe această cale: învăţaţi engleza, e esperanto-ul prezentului, dar, până una-alta, circa 4/5 din cetăţeni nu ştiu limba engleză sau, în alte locuri, maghiară şi au o senzaţie de colonie, de bazar internaţional care sâcâie. Pe lângă alte lucruri, sigur, mult mai dureroase: sărăcia, vulgaritatea vieţii...

Î. Pentru început îl invit pe domnul profesor Cazimir, adversar declarat al acestui proiect, să-şi spună părerea atât în legătură cu el, cât şi în legătură cu stadiul dezbaterilor parlamentare pe marginea lui.

R. *Şt. Cazimir* Trebuie să precizez din capul locului că eu nu sunt un adversar al legii. Dacă presa scrisă a lăsat această impresie, nu pot decât să regret. Eu am prezentat în plenul Camerei Deputaţilor, în şedinţa din 24 aprilie, amendamentele Comisiei Juridice de disciplină şi imunităţi. Este adevărat că aceste amendamente fuseseră propuse de mine în cadrul Comisiei. Dar odată însuşite de către Comisie, ele aparţin Comisiei. Şi nu orice Comisie, ci aceea de Disciplină şi Imunităţi. Subliniez acest lucru pentru că este vorba de nişte observaţii prioritar legislative, ţinând adică de tehnica întocmirii unui text de lege.

Î. Vă rog să fiţi mai explicit.

R. *Şt. Cazimir* Respectivele amendamente ale Comisiei Juridice n-au fost luate în seamă de Comisia pentru Cultură şi atunci *Proiectul de Lege* a ajuns în faţa plenului Camerei şi, după dezbateri de o oră, o oră şi jumătate, s-a conchis că, din pricina amendamentelor Comisiei Juridice, textul are imperfecţiuni legislative. Drept care proiectul a fost retrimis la Comisia pentru cultură conform art. 102 al Regulamentului de funcţionare a Camerei.

Î. Ce spune articolul 102?

R. *Şt. Cazimir* El sună aşa: când dezbaterea amendamentelor relevă consecinţe importante asupra proiectului sau propunerii legislative, preşedintele Camerei poate trimite textele în discuţie Comisiei sesizate pe fond. În acest caz autorii amendamentelor au dreptul să fie ascultaţi în cadrul Comisiei. Acelaşi drept îl au şi reprezentanţii Guvernului. Aş sublinia acest lucru pentru că – în termenii Constituţiei, acesta nu este un proiect de lege, ci o propunere legislativă. Proiecte de lege înaintează numai Guvernul. Domnul Pruteanu va fi de faţă la dezbaterea din Comisia pentru Cultură, deşi el şi-a spus deja părerea prin propunerea pe care a făcut-o. Dar în plus a survenit un punct de vedere al Consiliului legislativ şi un punct de vedere al Guvernului, cu o serie de recomandări şi de amendamente de care, din păcate, iniţiatorul nu a ţinut seama decât parţial. Punctul de vedere al Guvernului se încheie cu un enunţ foarte drastic, care sună aşa: sub rezerva însuşirii amendamentelor formulate, Guvernul susţine adoptarea acestei iniţiative legislative. Per a contrario: dacă o serie de amendamente ale Guvernului n-au fost însuşite, înseamnă că Guvernul nu mai susţine această propunere legislativă.

Î. Acum, dacă-mi daţi voie să întreb specialistul în limba română: ce credeţi, limba română are nevoie de sprijinul unei legi? Nu e suficient să funcţioneze după normele academice? Ce înseamnă în acest proiect „în locuri publice”?

R. *Acad. Marius Sala* Eu v-aş ruga să facem distincţia importantă între folosirea corectă a limbii române şi folosirea limbii române în locuri publice, a condiţiilor în care, în locuri publice, trebuie folosită limba română. Sigur că profesorul Cazimir a arătat că în art. 1 sau 2 al proiectului se spune că trebuie să se respecte regulile limbii române, dar ideea legii este – ca şi în cazul legii de protecţie a limbii franceze – aşa: legea referitoare la utilizarea limbii franceze, când, unde, cum. Deci o lege cu privire la utilizarea limbii române în locuri publice. Evident, în orice condiţii trebuie să fie folosită corect, după normele academice. În cazul legii franceze se spune – vă citez: „ea nu reglementează limba însăşi, ci utilizarea acesteia". Reglementarea ar însemna, pentru limba franceză, respectarea ortografiei, a gramaticii sau codificării terminologice oficiale, a instituţiilor de pildă. În asemenea situaţii autorităţile publice intervin la Academia Franceză. Reglementarea utilizării limbii franceze înseamnă obligaţia de a utiliza această limbă fără a i se prejudicia conţinutul. Importanţa proiectului stă în aceea că cere folosirea limbii române în toate textele în circulaţie pe teritoriul României. Dacă sunt firme străine care produc ori aduc medicamente în România, produse alimentare, textile, este obligatoriu ca textul de pe produs să fie şi în limba română. Asta este esenţa legii, dacă am înţeles eu bine.

R. *Şt. Cazimir* Asta este.

Î. Şi, prin urmare, dacă e să ne referim la cauze, nu vi se pare că această iniţiativă parlamentară reflectă o stare mai generală a vorbitorilor de limbă română: faptul că ne aflăm în faţa unei provocări: invazia unor noi terminologii? Vreau să spun că deschiderea noastră spre lume implică şi o acceptare a lărgirii cadrului de vorbire. Pe lângă lipsa traducerilor de pe produse, vorbitorii trebuie să accepte, dintr-odată, şi foarte multe neologisme. Unele sunt barbarisme, cuvinte paralele, pentru care româna are termeni.

R. *Marius Sala* Să ne înţelegem: acesta e un lucru diferit de proiect.

Î. Diferit până la un punct. Să vă spun de ce: am văzut nume englezeşti ale firmelor unor cetăţeni români dublate de traducerea lor incorectă în română – vindeau ciorapi, fursecuri, dar şi nume de meserii noi, venite pe filieră engleză, nume de medicamente care n-au echivalent românesc. Mi se pare că cele două probleme, a proiectului şi a normelor lingvistice, interferă.

R. *Marius Sala* Într-un fel, da. Ambele limbi ies masacrate din această alăturare. Chiar mă gândesc că sunt o serie de termeni de informatică pe care nici nu-i putem traduce, aşa cum s-a căznit franceza s-o facă, traducând din engleză. Ei vor fi folosiţi ca neologisme. Doar limba evoluează, globalizarea există. Nu se pune problema traducerii tuturor termenilor. Esenţa e să traduci un text astfel încât utilizatorul produsului respectiv, fie ţăran, intelectual etc., să-l poată folosi.

Î. Vă dau un exemplu văzut: „PLURIMEX. Software". Nume de firmă. Cum traducem? Ce pricep trecătorii? Să intre sau nu în magazin?

R. *Marius Sala* Asta e altceva, proiectul nu se referă la acest aspect.

Î. Este şi nu este altceva. În Franţa, fiindcă aţi citat legea franceză de protecţie a limbii franceze, Academia intervine spre a nu se confunda neologismele cu barbarismele. Aşa, de pildă, n-a fost acceptat termenul computer, venit din engleză, ci echivalentul lui francez, ordinator. Ceea ce, în ordine istorică, atestă faptul că în Franţa a debutat computerul ca obiect, el numindu-se mai întâi ordinator, iar americanii l-au preluat şi perfecţionat, traducând şi ei termenul în limba engleză. Restul este o chestiune de promoţie a mărfii. Impunera unui termen sau altul vreau să zic. Tot aşa, în Franţa nu se spune desktop, ci poste du travail. Nu se spune mouse, ci souris. La noi, cred, dacă Academia ar proceda astfel, am fi acuzaţi de ceauşism, neocomunism, de protocronism… Deşi aud tot mai des neologisme franţuzeşti, ori chiar cuvinte franţuzeşti pronunţate la noi ca şi când ar fi englezeşti. Dar asta e o chestiune clară de incultură.

R. *Marius Sala* Nimic din ce spuneţi nu se referă la proiectul de lege. Eu susţin că, aşa cum e, ar fi o lege necesară, de păstrare a identităţii limbii, de protejare a vorbitorilor ei, până la urmă. Legea prevede contextele în care trebuie folosită limba română şi are clauze de excepţie.

R*. Şt. Cazimir* Aş vrea să intervin în acest punct şi să mă refer tot la obiecţiile Guvernului. Ele atrăgeau atenţia iniţiatorului, la punctul 3 al documentului, astfel: „obligativitatea traducerii în limba română a instrucţiunilor înscrise pe produsele comerciale este prevăzută în diferite acte normative care instituie obligativitatea traducerii şi inscripţionării în limba română, precum şi sancţiunile pentru nerespectarea acestor dispoziţii, acte normative de care iniţiatorul propunerii legislative ar trebui să ţină seama. Avem în vedere: *Ordonanţa Guvernului* nr. 21/1992 privind protecţia consumatorilor republicii cu modificările şi completările ulterioare; *Hotărârea Guvernului* nr. 784/1996 pentru aprobarea normelor metodologice privind etichetarea produselor alimentare, modificarea de *Hotărâre guvernamentală* nr. 953/1999, *Legea privind publicitatea mascată* nr. 148/2000, *Decizia Consiliului Naţional al Audiovizualului* nr. 65/2000 privind adoptarea normelor obligatorii pentru teleshopping şi sponsorizare în domeniul audio-vizualului, *Hotărârea de Guvern* nr. 332/2001 privind denumirea, marcarea, etichetarea produselor textile şi fibroase. Aşa că, un alt viciu al propunerii legislative despre care vorbim este acela al dublei reglementări.

Î. Ca să nu mai spun că există reglementări pentru folosirea limbii majoritare ori minoritate, după componenţa etnică a zonei.

R. *Şt. Cazimir* În ce mă priveşte, am fost contactat de firme de cosmetice şi detergenţi care m-au informat că reclama produselor lor se face în limba de origine într-un fel care nu poate fi schimbat pentru români din pricina dreptului de autor. Poate fi doar dublat ori subtitrat. Şi atunci există nuanţe de care iniţiatorul n-a ţinut seama.

Î. Apropo: ce sancţiuni prevede iniţiatorul în caz de nerespectare a legii? Iar dacă o firmă nu se supune sancţiunilor, cum poate fi pedepsită?

R. *Şt. Cazimir* Hai să vedem pe text.

R. *Marius Sala* Iar dacă e o amendă, unde merg banii?

R. *Şt. Cazimir* Iată: „Nerespectarea prevederilor de la aliniatele 1 la 6 se pedepseşte cu amendă de la 1 la 10 milioane de lei. Nerespectarea alin. 6 lit.a cu amendă de la 5 la 25

milioane lei, nerespectarea dispoziţiilor art. 1 alin. 2, art. 3 şi art. 4 cu amendă de la 20 la 50 milioane lei, după care vin contravenţiile care se aplică atât persoanelor fizice, cât şi celor juridice. Dacă am fi ajuns cu dezbaterile în Parlament la art. 8 aş fi întrebat ce se înţelege prin enunţul de la aliniatul 1: că în termen de 30 de zile de la intrarea în vigoare a prezentei legi Ministerul Culturii şi Cultelor va organiza prin ordin structuri adecvate.
Î. Ce părere aveţi, domnule academician?
R. *M. S*. Bine că n-au pomenit Institutul de Lingvistică al Academiei pentru crearea de „structuri”!
R*. Şt. Cazimir* O clipă. Constat că, după ce în varianta venită de la Senat, se vorbea foarte pompos despre un Serviciu pentru folosirea limbii române în locuri, relaţii şi instituţii publice, la Comisia pentru cultură au mai făcut o reducere, dar au recurs la o formulă cu totul neinspirată, neconformă cutumelor legislative: „structuri adecvate”. Adică ce? Ce decide ministrul?
Î. Mie îmi pare că în România nu miniştrii decid normativele de funcţii şi salarii.
R. *Marius Sala* Eu pricep că e vorba de o structură care să aplice amenzi, nu de ceva în întregime nou.
R. *Şt. Cazimir* Pot să vă spun că în legea franceză, la art. 16, sunt desemnaţi agenţii abilitaţi să constate infracţiunile, ofiţerii şi agenţii Poliţiei Judiciare care acţionează conform Codului de procedură penală şi agenţii enumeraţi în Codul consumatorului, agenţii Direcţiei generale a vămilor, veterniarii, agenţii sanitari, medicii Departamentului de sănătate pubică. Deci nu există o structură anume în cadrul Ministerului Culturii, ci fiecare acţionează în compartimentul propriu.
Î. Observ că există ţări în Europa Unită, precum Franţa, care dispun de astfel de legi de protecţie a limbii majoritare a statului. Deci proiectul nu este o invenţie absolută.
R*. Şt. Cazimir* Este o inovaţie în sensul rău al cuvântului, prin faptul că are un câmp foarte restrâns de aplicabilitate şi o respiraţie foarte scurtă. Dacă luaţi legea franceză veţi vedea cât de larg e câmpul de aplicare al legii: 1) obligaţia de a o respecta când e vorba de bunuri, produse şi servicii; 2) obligaţia de a folosi limba franceză în cadrul tuturor inscripţiilor sau anunţurilor pentru informarea publicului, astfel încât locul să fie accesibil tuturor, cum ar fi mijloacele de transport în comun; 3) obligaţia de a folosi limba franceză în contractele la care participă o persoană franceză de drept public ; 4) dreptul de exprimare în franceză pentru orice participant la o manifestare organizată în Franţa de către persoane de naţionalitate franceză; 5) obligaţia utilizării limbii franceze în cadrul învăţământului, examenelor şi concursurilor, precum şi al tezelor, memoriilor, în instituţii publice şi private; 6) obligaţia de a utiliza limba franceză în aplicarea Codului muncii, 7) obligaţia folosirii limbii franceze în toate emisiunile şi mesajele publicitare ale organismelor de radiodifuziune sau televiziune. Prin comparaţie cu legea franceză proiectul românesc are un câmp de aplicare foarte restrâns şi lucrul acesta a şi fost spus pe 24 aprilie de către deputatul Paul Magheru. Citez din intervenţia lui: „Legea pentru protecţia limbii române a fost iniţiată, după cum se ştie, încă din 1998, de dl. senator George Pruteanu. Între timp, Ministerul Culturii şi Cultelor s-a gândit la o lege a limbii române ca patrimoniu ce trebuie protejat. Intenţiile au fost bune, eforturile lăudabile,

necesare, dar datorită intruziunii politicului – aş spune mai degrabă a opacităţii politice – muntele a născut un şoricel care a primit înfăţişarea unui proiect de lege pentru folosirea limbii române în locuri, relaţii şi instituţii publice.
Î. Am înţeles. Eu zic să ne apropiem de concluzii. Cred că mai bine protejate sunt limbile minoritare, decât limba română. Domnule director, ce părere aveţi?
R. *Marius Sala* Tocmai de aceea această lege este necesară. Mie mi se pare de bun simţ ca toţi cetăţenii acestei ţări să vorbească limba ei şi încă în mod corect.
R. *Şt. Cazimir* Fără îndoială. Amendamentele Comisiei Juridice ţintesc îmbunătăţirea legii. Iar Ministerul Culturii şi Cultelor ar putea întocmi o lege cu o respiraţie mai largă.
Î. Vă mulţumesc.
R. *Şt. Cazimir* N-aş vrea să încheiem înainte de a vă cânta imnul pe care l-am compus pentru Comisia de disciplină şi imunităţi din care fac parte: La Cameră comisii sunt diverse/ Ce treaba-şi fac cu zel şi cu talent./ Şi legi mereu aşteaptă nesătule/ De la onor Biroul Permanent.,// Iar dintre toate cea mai harnică/ Este Comisia aşa numită/ De disciplină şi imunităţi.// La Cameră comisii sunt diverse/ Ce activează sobru şi intens/ Punând nenumărate controverse/ La temelia marelui consens.// Iar dintre toate cea mai harnică// La Cameră comisii sunt o droaie/ Cu competenţa şi experţii lor/ Şi n-am văzut un lup mâncat de oaie/ Dar poate vom vedea în viitor.

2002

3.3.3. Ferestre spre România

3.3.3.1. Prof. univ. dr. Mircea Anghelescu, Vicepreşedinte al Fundaţiei Culturale Române, Director al Editurii Fundaţiei

Î. Care vi se pare cel mai semnificativ demers al Fundaţiei?
R. Ştiţi că mai elocvente ca orice sunt obiectul şi imaginea. Activitatea Fundaţiei se

reflectă mai ales în publicaţiile noastre, în cărţile şi revistele pe care ea le publică, de multe ori împreună cu instituţii sau edituri din străinătate. Întrucât o bună parte din publicul căruia ne adresăm şi care ne interesează se află în străinătate, relaţiile noastre cu editurile, cu redacţiile, cu bibliotecile, cu institutele de cercetări ş.a.m.d. din străinătate sunt, firesc, foarte diverse şi foarte largi. Publicăm cărţi de pildă în coeditare cu editurile din străinătate despre cultura şi arta românească şi despre contribuţia românilor la cultura şi arta universală. O apariţie foarte recentă, care probabil nici n-a apucat să intre în librării, este volumul *Pictura modernă*, pe care l-am realizat împreună cu Casa de Editură Mondadori din Milano ;i de care sa ocupar Grigore Arbore. E al doilea album apărut în coeditare cu italienii. Anul trecut a mai apărut un volum, anul viitor o să mai apară un volum. Foarte probabil în anul 2000 această coeditare va avea ca obiect un album despre pictura românească. Deocamdată ne mulţumim să preluăm aceste albume de artă şi să le difuzăm, aşa cum fac cele mai

multe din ţările europene, în versiuni româneşti. Nu este singura noastră preocupare. Avem preocupări de ordin istoric. Tot foarte recent a apărut la Columbia University Press un masiv volum care prezintă istoria românilor într-o concepţie sintetică, privind nu desfășurarea cronologică a evenimentelor, ci marile probleme ale istoriei româneşti: coexistenţa în cadrul geo-politic în care ne aflăm de multă vreme, raporturile culturale, religioase şi fiinţa naţională, lupta pentru independenţă şi afirmare în partea asta a lumii, fiecare capitol tratat de specialiştii români sau americani. Coordonat de profesorul Dinu Giurăscu şi de profesorul Fischer-Galatzi, această apariţie are un impact deosebit pentru că se adresează în primul rând istoricilor din străinătate. Ne adresăm şi scriitorilor, şi cititorilor de literatură, promovând literatura română după criterii mai largi decât cele obişnuite şi acceptate în ţară. Adică urmărim pătrunderea literaturii pe canalele şi pe direcţiile care interesează fiecare tip de public în parte. Pentru publicul de limba spaniolă alegerea o fac cititorii de limba spaniolă. Pentru cititorii anglo-saxoni un alt tip de literatură, care le convine. Bineînţeles. Avem deci o serie întreagă de coeditări în domeniul literaturii. Ultimul volum apărut anul acesta este romanul interzis al lui Baconsky, *Biserica neagră*, care a fost coeditat cu o editură din Paris, Paris Méditerranée, şi se bucură de un bun succes. Dar pregătim şi câteva titluri aflate în fază aproape de tipar: volume de versuri selective, care reprezintă marii poeţi ai epocii de după război. Două volume sunt în lucru, în coeditare cu o editură pariziană, La Différence, un volum din poeziile lui Cezar Baltag şi un volum din poezia lui Geo Dumitrescu. Trebuie să spun că volumul cu traduceri din poezia lui Cezar Baltag se bucură de participarea, de colaborarea celor mai buni traducători pe care-i avem în Franţa, care şi-au adus contribuţia benevolă la apariţia acestor volume: Ţepeneag, Alain Parruit, Odille Serre, Astaloş ş.a. şi-au oferit cu bucurie colaborarea lor pentru că Cezar Baltag este realmente un mare poet şi volumul acesta, care vine pentru el prea târziu, trebuie să impună un nume cu adevărat important al liricii noastre.

Î. Aţi putera să proiectaţi principalele direcţii de atac ale Editurii Fundaţiei faţă de cititori?

R. Am avut, evident, în vedere anumite direcţii de editare. Pentru noi spaţiul de limbă germană este foarte important şi am încercat să-l recâştig, după mai mulţi ani de absenţă a noastră de pe piaţa culturii germane. Atât expoziţia de la Leipzig, cât şi Târgul de carte de la Frankfurt au fost pentru noi ocazii de a prezenta cărţi importante din domeniul literaturii, dar şi din domeniul artei. S-a publicat, de pildă, o monografie despre argintarii saşi din Transilvania, despre Sebastian Hahn în primul rând, a cunoscutei specialiste în domeniu, Viorica Guy Marica, volume de literatură publicate în text bilingv, româno-german, din lirica poeţilor români. Marin Sorescu de pildă, un volum care s-a bucurat de mare succes. Au fost 10 sau 12 volume în germană sau în ediţii bilingve apărute în ultimul an, prezentate publicului german şi dintre care, trebuie să recunosc, succesul cel mai important a fost al traducerii romanului lui Mihail Sebastian – *De două mii de ani*, publicat în coeditare, bineînţeles, cu o editură din Badelborg, Germania, care prezintă nu numai textul, ci şi întregul dosar al aventurii prin care a trecut acest roman şi individualizarea figurii lui Sebastian ca unul dintre autorii

intertesanţi, pe plan european, în epoca interbelică. Avem asemenea proiecte, colaborări realizate pentru spaţii foarte puţin obişnuite pentru cultura românească. De pildă un volum de lirică făcut în colaborare cu poeţii suedezi, care a apărut la începutul anului acesta. Avem în proiect o asemenea antologie bilingvă cu poeţii din Brazilia. De asemenea se lucrează la o ediţie spaniolă a unor texte literare româneşti care să fie în acelaşi timp şi un manual de limba română şi o introducere în literatura română, pentru că la fiecare lecţie privind caracteristicile limbii române se oferă texte comentate – o pagină cel mult din cei mai mari autori – prozatori în general, dar nu numai – din literatura română modernă, diversificate după priceperea autorului cu care lucrăm, după posibilităţile noastre materiale, pentru că, aşa ca orice instituţie culturală din ţara asta, şi noi suferim de lipsa banilor, de întârzierea cu care ei vin şi de foarte complicata birocraţie pe care trebuie s-o facem ca să ajungem în posesia acestor bani. Mărturisesc că, dacă ar fi să cer peştişorului de aur îndeplinirea unei dorinţe în acest domeniu, ar fi ca birocraţia respectivă să fie făcută la doi ani o dată şi nu în fiecare an. Cum ştiţi, cu bugetele întârziate, cu rectificările care nu vin imediat ş.a.m.d., aparţia unei cărţi să zicem, nu mai vorbesc de realizarea unei sesiuni ştiinţifice sau a unei expoziţii, presupune cel puţin un an de muncă. Deci pentru a realiza o carte din momentul în care o propui, o ceri celui care o realizează, şi până la tipografia care ţi-o livrează, trece un an sau trec mai mulţi. Nu se poate lucra în condiţiile astea şi realizările pe care le avem – multe, puţine, câte sunt – se datorează, în primul rând, entuziasmului şi priceperii oamenilor cu care colaborăm. Nu numai cei din Fundaţie, ci şi tipografii, editorii, difuzorii, lumea de cultură în general, care mă şi mir cum continuă să-şi facă datoria în condiţiile în care existăm.

Î. Activitatea Fundaţiei Culturale se reduce doar la apariţia de cărţi, ori are şi alte activităţi?

R. Nu numai cărţi. Fundaţia organizează întâlniri, este o punte, o modalitate de a pune în relaţie oameni care se interesează de cultura română cu aceia care o produc. Am organizat recent la Cluj o asemenea întâlnire, care pleacă de la o idee generoasă: aceea că trecutul poate să mai ofere încă sugestii viitorului pe care încercăm să-l construim, şi în primul rând sugestii bazate pe cultură, pe idei care vin din trecutul cel mai îndepărtat. Ideea latinităţii de pildă, pe care confraţii noştri, oameni care vin din ţările latino-americane şi europene, ne-au propus-o în continuarea unei întâlniri care a avut loc la Coimbra, în Portugalia, acum zece ani. Trebuie să spun că, în afară de Fundaţie, această idee a fost susţinută şi dusă la îndeplinire cu sprijinul a doi ambasadori la Bucureşti, ambii foşti miniştri ai culturii în ţările lor, ambasadorul Jeronimo Moscardo al Braziliei şi Antonio Seabra al Portugaliei, ca și cu activitatea susținută a lui marian papahagi, rectorul Universității din Cluj, care au reuşit să obţină nu numai sprijinul unor instituţii culturale, al unor fundaţii, dar şi participarea unor personalităţi importante din aceste spaţii: filosofi ca brazilianul Olavo de Carvalho, lingvişti ca Mihail Metzeltin de la Universitatea din Viena, semioticieni ca Norma Tasca, portugheză ca naţionalitate, dar predă semiotica la o universitate pariziană, istorici, istorici literari, scriitori, oameni importanţi, care au venit la Cluj şi au discutat felul în care această antichitate comună

poate oferi modele viabile, practice, pragmatice vieţii noastre şi felul în care cultura poate îmbunătăţi viitorul nostru în general. Reuniunea, care a fost un succes la nivelul participării, al realizării obiectivelor, va trebui continuată, aşa cum au sugerat participanţii străini, până la înfiinţarea unui Institut Internaţional, prin înfiinţarea unei publicaţii internaţionale a limbilor romanice, în care Fundaţia Culturală Română va fi implicată.
De altfel, publicaţiile Fundaţiei au şi ele o existenţă de sine stătătoare şi bine ancorată în direcţiile culturii române şi prezenţei internaţionale a acestei culturi. Nu numai în revistele care există şi care sunt douăsprezece sau paisprezece – dintre care cele mai multe sunt în limbi străine şi se adresează unui public intelectual din străinătate, cum e „Creanga de aur" care apare în versiunile franceză, germană şi engleză, cu subiecte, numere tematice – ultimul este dedicat eseului românesc. Puţin înainte a apărut un număr consacrat moştenirii pe care a lăsat-o Emil Racoviţă, care a fost explorator în Antarctica, mai ales carnetelor inedite şi întregului material documentar lăsat atunci. Au fost de asemenea numere tematice pe subiecte istorice ale revistei noastre, „Transilvanian Review" de pildă, care apare la Cluj, la Centrul de Studii Transilvane al Fundaţiei, de care se ocupă Ion Aurel Pop ş.a. Dar cel mai recent proiect şi cel mai generos este acela de a relua într-o serie nouă „Revista Internaţională de Studii Române" editată de Sorin Alexandrescu înainte de 1989 la Amsterdam, pe care a reorganizat-o, i-a lărgit Comitetul şi preocupările şi din care primul număr se află în faza de tipar. Este o revistă de studii româneşti care prezintă principalele noastre realizări în limbi străine şi dintr-o perspectivă universalistă, care plasează cultura română în coordonatele ei naturale, europene şi universale, şi nu în viziunea, în opţiunea preferenţială a cercetătorului român, ci aşa cum este ea văzută de cercetătorii din străinătate, de istorici, istorici literari, lingvişti, etnologi, antropologi, care astfel au şi un debuşeu unde să publice studiile asupra culturii române şi au şi un organ căruia să i se adreseze cercetătorii, studenţii, oamenii politici din lume interesaţi de fenomenul românesc.

1994

3.3.3.2. Programul Educaţia 2000+

3.3.3.2.1. Monica Dvorski, director de program

Î. Vă rog să-mi spuneţi în ce constă direcţiile de activitate şi programele Centrului Educaţia 2000+?
R. Centrul Educaţia 2000+ este membru al reţelei SON din România, adică Fundaţiile pentru o Societate Deschisă, a fost creat în 1999[28], în decembrie, şi de atunci am preluat şi dezvoltat proiectele iniţiate anterior de Fundaţie. Centrul este membru al Söros Open Network România. Este o organizaţie neguvernamentală independentă, cu expertiză în domeniul educaţiei. De la înfiinţarea sa în ianuarie 2000 Centrul s-a perfecţionat în domeniul elaborării şi implementării unor

programe educaţionale complexe, derulate la nivel internaţional, naţional şi local pentru profesori, pentru copii şi pentru părinţii lor, tineri şi adulţi. Priorităţile pe care le avem sunt corelate cu cererile şi tendinţele pieţei educaţionale pe care încercăm să o creştem şi la noi în ţară. Sigur că misiunea Centrului este foarte clară: susţine valorile unei societăţi globale, deschise, prin promovarea de iniţiative care vizează în primul rând egalitatea şanselor prin educaţie, formarea adulţilor şi a tinerilor, o implicare largă a comunităţii în viaţa şcolii, precum şi dezvoltarea unor modele de implementare a reformei. Cum spunea domnul Mircea Cărtărescu în această dimineaţă, dânsul fiind unul din invitaţii noştri la ediţia a III-a a Şcolii de vară, Centrul înseamnă, în anumite momente, oameni dăruiţi, reformişti, care vor să continue o schimbare cerută de generaţiile viitoare. Sunt foarte, foarte multe programe despre care am putea să vorbim, dincolo de programele de formare şi consultanţă. Despre ele aş vrea să mai spun că se bazează pe resursele umane cu care lucrăm. Deşi staff-ul centrului este mic, practic noi colaborăm cu experţi în educaţie – aproximativ 50 de formatori şi 20 de consultanţi cu expertiză internaţională – cu ajutorul cărora construim acest program de dezvoltare continuă. Cel mai mare dintre proiectele noastre este şi cel care ne-a dat numele: Proiectul Educaţia 2000+, proiect care îşi propune reforma învăţământului în România şi să o facă evidentă la nivelul şcolilor. Am lucrat în opt judeţe pe acest proiect, generat de idei dezvoltate în interiorul Educaţiei 2000+ sau generate de nevoi reale, evidente ale sistemului românesc de învăţământ. Şi astfel, acum putem să spunem că lucrăm cu un număr de aproximativ 120-130 de şcoli pilot, la care se vor adăuga foarte curând alte 24 de şcoli. Avem mai mult de 20 de proiecte de mărimi şi de profunzimi diferite, dar elementul comun pe care aş vrea să-l subliniez în acest context al tuturor proiectelor pe care Centrul le dezvoltă, este investiţia în dezvoltarea de resurse umane. În mod particular ne interesează programele de dezvoltare ale cadrelor didactice. Pentru aceasta, în cadrul fiecărui program, am dezvoltat oferte coerente şi cât mai complexe, de programe de formare, care se adresează profesorilor din învăţământul preuniversitar. Dar avem şi deschidere foarte serioasă spre învăţământul universitar, spre aceia care pregătesc viitorii profesori. Sunt proiecte de formare care abordează o paletă largă de subiecte, de la didactici disciplinare până la abordări transdisciplinare, de la activitatea profesorului şi a şcolii în cadrul comunităţii, până la formarea profesorilor pentru dezvoltarea de proiecte comunitare. Şi, bineînţeles, ne interesează formarea celor care nu lucrează direct în educaţie, pentru a înţelege mai bine problematica educaţiei şi pentru a sprijini şcolile. Astfel încât am dezvoltat proiecte de formare pentru primari, deci pentru reprezentanţii autorităţilor locale, pentru persoane care reprezintă lumea afacerilor şi care sunt interesate de educaţie, pentru reprezentanţi ai comunităţii în general. În acest context putem spune că şcolile de vară Educaţia 2000+ sunt un eveniment care, într-un fel, sintetizează ce avem noi mai bun în oferta de formare a Centrului Educaţia 2000+. Anul acesta şcolile de vară se află la cea de-a treia ediţie, o ediţie care ne-a provocat o enormă satisfacţie profesională, în primul rând pentru că este primul an când profesorii au venit din proprie iniţiativă. În acest an şcolile de vară au fost deschise tuturor profesorilor din ţară, nu numai celor din şcolile noastre pilot, şi,

lucru de subliniat, în ciuda faptului că au plătit o taxă pentru a veni aici, am avut extrem de mulţi candidaţi, iar cei care participă sunt deosebit de interesaţi, de activi. Ceea ce ne arată, o dată în plus, că, dacă ceva se schimbă în educaţie, asta trebuie căutat la nivelul fiecărui profesor şi la nivelul şcolilor. Şi atâta vreme cât există profesori ca aceia pe care-i avem aici, înseamnă că în România educaţia este pe calea cea bună. Este un program de dezvoltare profesională care se adresează tuturor cadrelor din România interesate să se perfecţioneze în noi didactici disciplinare şi transdisciplinare. Ne bucurăm că am putut să creem contextul unui dialog profesional, în care încercăm să valorizăm potenţialul fiecărui participant, să lucrăm într-un context inovativ pentru ca să contribuim la dezvoltarea profesională individuală a cadrelor didactice prezente aici. Metodologia pe care o folosim este una care se axează pe nevoile celui care învaţă. Încercăm să demonstrăm eficienţa învăţării prin acţiune, cât de utile sunt intercaţiunile de grup şi ce dinamică extraordinară crează noile metode care sunt favorizate de contexte inovative. Şcoala noastră este o şcoală de inovaţie, deschisă către nevoile unei noi generaţii.

2002

3.3.3.2.2. Concluziile Programului Educaţia 2002+ Şcoala de Vară, Sinaia

Î. *Cătălin Manole*, *„Dilema”* Am sosit astăzi. M-ar interesa să aflu dacă profesorii care au venit aici vor avea un rol în şcolile de unde sosesc. Dacă vor forma profesori ori ce alt impact vor avea?

R. *Liviu Papadima* Noi am avut multe temeri în legătură cu introducerea taxelor anul acesta. Primii doi ani au funcţionat în regim de gratuitate şi ne-am întrebat foarte serios dacă o să mai avem doritori, cu atât mai mult cu cât obligaţia noastră, pe care ne-am respectat-o, a fost ca să transmitem exact condiţiile jocului: ei ştiau foarte bine că vin aici la un program de la ora 9 la 18, cu o pauză de prânz. Şi pentru asta mai trebuie să plătească 80 de dolari. Am considerat că lucrul acesta e firesc, pentru că ceea ce vrem noi să le oferim este o formare profesionistă la cerere, un beneficiu pentru respectivii profesori. Şi am avut surpriza să vedem că au fost mulţi interesaţi pentru o astfel de prestaţie. În privinţa impactului mai e un lucru de spus: cursanţii devin oameni-sursă ai Centrului, adică păstrează în continuare legătura, sunt folosiţi în alte proiecte. Nu şi-au luat patalamaua, au plecat acasă şi gata.

R. *Otilia Păcurari* Asta face de fapt Centrul: s-au creat diverse posibilităţi pentru ca specialişti din diverse zone ale educaţiei să se întâlnească şi, prin dialog, să construiască pe mai departe. Aşa s-a întâmplat cu programul pentru didacticieni. Au fost invitaţi

profesori din şcoli şi colegii pedagogice din 8 judeţe. Ei s-au întors, au construit o reţea, s-au întâlnit şi au început programe care la ora asta funcţionează. Îi susţinem pe profesorii care sunt aici sub două aspecte: prin ei susţinem reţeaua deja construită şi, pe de altă parte, vor lucra în clasele lor, în şcolile lor, vor elabora proiecte care să fie evaluate şi acreditate. E un proces continuu, pe care-l susţinem. Creăm oportunitatea şi o susţinem pentru ca mai departe să se întâmple schimbarea.
R. *Cezar Bârzea, director, Institutul de Ştiinţe ale Educaţiei* Este schimbarea sistemului de jos în sus, aşa cum se preconizează. Aşa cum am văzut în diverse ocazii, există un spaţiu de manevră pentru profesori la nivelul metodei. Deja prin metodă poate să se schimbe ceva. Şi din acest motiv cred că este foarte bună această orientare spre didactică.
R. *Otilia Păcurari* Şi mai vreau să vă spun că profesorii care participă vor primi certificate de participare care sunt avizate de Ministerul Educaţiei şi Cercetării, prin documentaţia pe care am depus-o din timp, arătând care sunt programele pe care le derulăm aici, în didactica disciplinei. Deci profesorii devin beneficiari, ceea ce ştiu foloseşte chiar sistemului de învăţământ.
R. *Cezar Bârzea* Al doilea element pe care voiam să-l subliniez este diferenţa dintre etosul şcolilor de vară şi situaţia reală din şcoală. Doamna Sandi vorbea de nişte constrângeri şi, într-adevăr, profesorii au permanent în minte aceste constrângeri. Aici au avut o altă atmosferă, n-au avut obligaţiile profesionale imediate, n-au avut constrângerile respective. De aceea nu trebuie să ne facem foarte multe iluzii în ceea ce priveşte posibilităţile de transfer a acestor experienţe către şcoală. Dar, în acelaşi timp, se crează o masă critică de oameni conştienţi, oameni interesaţi, pentru că, în cele mai multe cazuri, ei şi-au făcut cursurile. Din câte am observat, cursurile n-au fost date ca atare, n-au fost pregătite şi transmise ca un pachet de măsuri, ci au fost construite chiar curricular, chiar în programe. Asta ne face să sperăm.
Î. *Ecaterina Ţarălungă* Dacă-mi daţi voie, aceşti profesori devin cumva, pentru şcolile lor, formatori?
R. *Monica Dvorski* Nu devin.
R. *O directoare de şcoală* În componentele atelierelor, ale cursurilor care au fost, încercăm să formăm şi aceste competenţe „de a se descurca singuri”. Să se orienteze, să-şi construiască o echipă, să se intercunoască mai bine cu ceilalţi, să identifice la colegi nişte capacităţi, în aşa fel încât să devină şi complementari şi unitari în acelaşi timp. Ideea de fapt nu este a ca ei să devină formatori, ci doar ca ei să fie nişte avanposturi de progres. Ca manager de şcoală experienţa mă învaţă că lucrurile astea nu se fac în regimul „hei rup!”, toţi odată. E vorba de construirea motivaţiei interioare. Şi succesul lor la clasă, apetenţa copiilor faţă de cursurile lor şi faţă de orele lor mai degrabă decât ale altora, noutatea, prospeţimea pe care o aduc creează şi în alţii dorinţa de a întreba „de unde ştii, de ce faci aşa?” Poate aceia sunt următorii care vor veni la curs. Tocmai am făcut un curs despre invidia care este constructivă. A fi formator ar presupune mai mult decât o săptămână de curs.

R. *Otilia Păcurari* Aş vrea să completez: să nu uităm că sunt şcoli de vară pentru profesori. Pe urmă fiecare îşi poate construi dezvoltarea profesională după opţiuni.
R. *Liviu Papadima* Cursurile de formare de formatori au un profil distinct faţă de acestea şi merg pe alte linii de programe ale Centrului.
R. *Monica Dvorski* Formarea de formatori este o investiţie de timp – şi nu numai – mult mai mare. Noi am început să ne construim corpul de formatori în urmă cu 4 ani. Acum Centrul Educaţia 2000+ are un număr de aproximativ 50 de formatori, oameni cu un nivel profesional cu totul excepţional, capabili de performanţă atât în România, cât şi în afară. Sigur, permanent vrem să lărgim şi să înnoim corpul de formatori şi, de regulă, în proiecte şi în astfel de evenimente, încercăm să identificăm potenţialii formatori, care intră după aceea pe un alt traiect. Centrul este un ONG care face o investiţie. Dacă sistemul este deştept, se organizează ca să beneficieze de această investiţie făcută. Îşi organizează de exemplu stagii de formare în şcoli şi nu mai duce profesorii la Casa Corpului Didactic. Astfel, oamenii care au trecut prin şcolile de vară sunt nişte agenţi formidabili de schimbare şi pe care te poţi baza când îţi aduci formatori. Dacă sistemul e deştept şi dacă factorii de decizie la diverse nivele – nu neapărat numai la Ministerul Educaţiei – realizează că are un potenţial pe care-l poate organiza şi gestiona pentru a realiza schimbarea efectivă la nivelul şcolii, atunci ea se petrece. Dar dacă nu, într-adevăr, rămân cazuri izolate. Eu nu pot să schimb numai clasa mea şi să mă concentrez pe toţi copiii, să conteze foarte mult puţinul cu care ridic un elev cu o situaţie mai specială, dacă la nivelul întregii şcoli sunt valorizaţi profesorii care fac olimpici, iar efortul meu e ignorat.
R. *Mircea Cărtărescu* Dacă există un profesor deosebit, el devine legendă în toată şcoala, dar nu pot beneficia toţi de el.
R. *Liviu Papadima* Din experienţa de feed back pe care am avut-o în trei ani de când facem cursuri de vară, totuşi lucrurile stau bine. Nu se poate spune că profesorii care au trecut pe aici sunt boicotaţi, puşi la colţ sistematic.
R. *Monica Dvorski* Aş aduce în discuţie şi alte exemple cu care ne confruntăm. La un moment dat, într-unul din judeţele noastre pilot, Galaţi, s-au organizat schimburi de experienţă cu şcoli din Brăila. Şcolile din Brăila practic au venit şi au văzut şcoala noastră pilot. Urmarea a fost una care pe noi ne-a pus într-o oarecare încurcătură: am primit scrisori de la şcolile din Brăila care voiau să devină şi ele şcoli pilot. Voiau chiar să plătească pentru asta. E mare lucru. Şcolile de vară nu sunt singurele noastre programe. Trebuie să menţionez mai ales programele prin care formatorii noştri se duc şi lucrează în şcoli, cu cât mai mulţi profesori, ideal cu toţi, pentru a dezvolta o cultură organizaţională. Încercăm să extindem aceste programe. Tipul acesta de formare e folosit în toate proiectele pe care le avem. Pe lângă cele 8 judeţe pilot am început să ne extindem în Dolj, în Giurgiu, la Cluj.
R. *Otilia Păcurari* E vorba acum de 14 judeţe în care sunt cam 150 de şcoli unde aceste formări au loc la nivel de şcoală. Din acestea, 84 de şcoli se află în program de trei ani. E un model eficient, folosit pe principiul cerere-ofertă. Şcoala e tratată individualizat, pe bază de expertiză. Oferta tematică de „modele” este de vreo 16 teme. Un alt model este

al şcolilor de vară. Şi mai există tipul caravană: o temă care circulă prin mai multe locuri. De fapt, cu aceste programe ne creăm propria noastră piaţă de formare şi consultanţă educaţională.

2002

3.3.4. Lumea şi noi. Românii din Voivodina

3.3.4.1. Lucian Marina, Preşedinte al Societăţii de Limba Română din Novi Sad, redactor al programului în limba română al Televiziunii din Novi Sad

Î. Cum aţi defini, în contextul de astăzi, relaţiile dintre ţările noastre, dintre noi, ca români şi români?

R. Dunărea, care străbate întreaga Europă, nu numai desparte ţările noastre, ci le şi uneşte. Uneşte popoarele, contribuie la dezvoltarea lor economică fiind, între altele, şi un mijloc de transport foarte ieftin. Problemele ecologice sunt şi ele importante. Şi aici se pun condiţii noi pentru administraţiile locale, cu posibilităţi mari pentru dezvoltarea turismului. Am vrea să realizăm mai multe în acest sens, dar trebuie să depăşim mai întâi urmările catastrofelor ecologice de la Novi Sad şi Pancevo rămase în urma bombardării rafinăriei cu bombe cu fragmentaţie. La Novi Sad funcţionează Societatea de Limba Română, care este pentru noi un fel de micro-academie, deoarece aici sunt concentraţi intelectualii români din Iugoslavia, de toate profesiile: dascăli, scriitori, ingineri.

Î. Atunci daţi-mi voie să vă întreb: cum credeţi că pot oamenii de cultură să contribuie la regenerarea standardului zonei? Mă refer în primul rând la români.

R. La Forumul de cooperare al ţărilor dunărene din acest an mi-am propus să prezint activitatea Societăţii de Limba Română, deci a minorităţii româneşti din Banatul de Sud, care lucrează, cred eu, pentru apropierea dintre popoarele sârb şi român. Am organizat simpozioanele *Scriitori la frontieră*, menite să contribuie la mai buna cunoaştere reciprocă a scriitorilor, a creaţiilor lor literare, a culturii şi a popoarelor român şi sârb. Eu cred că primul pas al unei bune colaborări este o bună cunoaştere a partenerului. De aceea mă gândesc că am putea face destule în această perspectivă a cunoaşterii. Să facem schimburi de ansambluri muzicale, să intensificăm opera de traducere a valorilor culturale, schimburi de expoziţii de artă, de teatre. Bineînţeles, dincolo de astea se află aspectul economic, cel politic.

Î. Dar, concret, ce realizaţi dumneavoastră, la Societate, pentru românii din zonă?

R. În primul rând ne ocupăm de cunoaşterea limbii române literare în toate segmentele: învăţământ, publicaţii, cărţi, televiziune, adică oriunde minoritatea românească are acces. Ne-am străduit să asigurăm cărţi pentru copiii noştri, editate în România, pe lângă cele care se tipăresc la noi. Avem o Şcoală Superioară de Pedagogie, unde se specializează dascălii care predau limba română. Societatea de Limba Română a

inaugurat, pe lângă volumele publicate la Editura Libertatea din Pancevo, care datează de 50 de ani şi editează şi publicaţiile „Libertatea" şi „Lumina", o serie literară cu prilejul împlinirii a 25 de ani de existenţă a manifestării numită *Colonia literară*, serie care constă în promovarea literaturii române din Banatul Sârbesc, atât în ce priveşte poezia, cât şi proza, romanul, critica şi istoria literară, literatura pentru copii. Avem şi o serie de antologii de autor. De asemenea, prin traducerea clasicilor români în limba sârbă – acum urmează să apară Eminescu – ca şi a unor clasici sârbi în română, ne gândim să contribuim la o mai bună cunoaştere a valorilor, dar şi a mentalităţilor. Cele zece ediţii ale întâlnirilor sub genericul *Scriitori la frontieră*, organizate împreună cu comunitatea locală, cu Uniunea Scriitorilor din România – Filiala Timişoara, ca şi cu Asociaţia Sârbilor din Timişoara s-au dovedit a fi benefice pentru ambele părţi. De ce nu România şi Bulgaria, România şi Ungaria?

Î. Societatea de Limba Română mai are şi alte activităţi?

R. Departamentul pentru cercetarea limbii şi literaturii este, fără îndoială, cel mai activ, dar nu este singurul din cadrul Societăţii. Mai avem Departamentul pentru folclor şi etnografie, pentru învăţământ, ambele alcătuite de regretatul profesor Radu Flora, întemeietorul acestei Societăţi, ca şi al primelor culegeri de folclor. Pentru Societatea noastră a fost un dar că l-am avut. Profesorul Flora este una dintre cele 10 personalităţi ale Iugoslaviei care figurează în *Enciclopaedia Britannica*. El a făcut *Atlasul limbii române* vorbită de românii bănăţeni, lucrare bazată pe cercetări de teren în tot Banatul iugoslav, predată în urmă cu 10 ani Academiei Române în manuscris şi încă neapărută. De curând Societatea noastră a editat un volum omagial Radu Flora.

Î. Îmi închipui că lucrarea lui Radu Flora trebuie să fie foarte interesantă, pentru că în Banatul sârbesc nu se vorbeşte doar româna – ca dialect ar fi dacoromâna – ci şi celelalte dialecte sudice ale românei: aromâna, istroromâna, meglenoromâna.

R. Ba chiar mai mult: atlasul respectiv te lasă să vezi mentalităţile, obiceiurile, tradiţiile, portul românilor. N-a fost deloc o muncă uşoară. Şi cred că, împreună cu românii din Bulgaria, din Ungaria, din Ucraina, dacă cercetările ar fi completate – de Basarabia nici nu mai spun – s- ar alcătui în sfârşit harta limbii române, un corpus interesant de date referitoare la fenomene în mişcare, unele probabil deja dispărute acum, când vorbim.

Î. Vă mulţumesc şi sper să lucraţi în continuare pentru ca nimic să nu se piardă.

2002

3.3.4.2. Nicu Ciobanu, director, Casa de presă şi Editură Libertatea, Novi Sad

Î. Conduceţi Casa de Presă şi Editură Libertatea, care-şi are sediul la Novi Sad, unde suntem acum, dar are o filială şi la Pancevo. Cu ce anume se ocupă ea?

R. Este o instituţie deosebit de importantă, o axă spirituală a românilor din Voivodina, fiindcă cele două compartimente ale Casei noastre – presa şi editura – păstrează şi

promovează identitatea noastră. În timp, ea a sigurat dreptul pe care-l avem la informare şi la cultură, la păstrarea şi folosirea limbii materne. În plus, încercăm să avem acces la marele bazin cultural al tuturor românilor, să participăm la manifestările importante care dau identitate spiritualităţii româneşti. De circa un an săptămânalul „Libertatea" se poate citi şi pe site-ul Casei şi numai luna trecută am avut peste 20.000 de vizite. Primul număr al publicaţiei a fost în 1947. Revista pentru copii „Bucuria copiilor" o considerăm importantă pentru deprinderea scrisului şi cititului românesc a viitorilor cititori de carte românească. Este un atelier de iniţiere a copiilor în limba română. Revista „Tinereţea" este adreastă adolescenţilor, sigur că încearcă să dialogheze cu elevii şi studenţii, să-i facă să-şi afirme părerile, întrebările, speranţele. Avem o mică redacţie a revistei şi la Timişoara, unde sunt mulţi studenţi de-ai noştri. Editura Libertatea, pe care am condus-o o vreme, în cei aproape 60 de ani de existenţă (prima carte a apărut în 1945) a reuşit să scoată aproape 800 de titluri de carte produsă de autorii români de aici – literatură, critică literară, istorie literară, istorie, cultură, civilizaţie, folclor – plus clasicii, plus literatură universală în limba română, plus traduceri din literatura popoarelor Iugoslaviei. Într-o perioadă a editat şi manuale şcolare. De altfel, „Lumina" anunţă şi publică în avans fragmente din viitorarele cărţi. Putem vorbi de o istorie literară a românilor din Voivodina – dată la iveală de Casa noastră de presă şi editură – istorie care este parte a istoriei literare a tuturor românilor. Dovadă că profesorul universitar Ştefan N. Popa de la Iaşi, a scris în urmă cu câţiva ani o *Istorie a literaturii române* de pe aceaste meleaguri de la începuturi până în zilele noastre. De altfel, şi noi avem un proiect de editare a cărţilor de referinţă, dicţionare, lexicoane, care pun accentul chiar pe dăinuirea românităţii de aici, din Voivodina. Avem monografii legate de teatrul românesc, de învăţământul românesc, bibliografiile publicaţiilor şi editurii noastre, mai ales domnul Costa Roşu se ocupă de acestea. Domnul Gligor Popi s-a ocupat pe larg de chestiunea istorică a românilor din această parte a Banatului, de la începuturi până în anii 1995-1996. Prin urmare, încercăm să surprindem şi să comunicăm esenţa comunităţii româneşti de aici. Dacă ar pleca de aici cineva definitiv în străinătate, ce şi-ar lua şi ce ar lăsa urmaşilor lui? Aşa a apărut CD-ul cărţilor de referinţă ale spiritualităţii noastre cu titlul 3000 de pagini pentru mileniul III. Există şi „Alamanhul Libertatea", care apare din 1947, cu sfaturi pentru toţi cititorii, sfaturi utile pentru oricine, literatură etc.

2002

3.3.4.3. Costa Roşu, director al Societăţii Române de Etnografie şi Folclor din Voivodina, şef Departament - Trustul Libertatea

Î. Sunteţi unul din condeele româneşti de marcă al Voivodinei de azi. Ce anume scrieţi?

R. În ultimii 10-15 ani am publicat peste 20 de cărţi cu tematică despre trecutul şi prezentul românilor din fosta Iugoslavie, cu accent pe activitatea, viaţa culturală, social-politică, literară a românilor din Voivodina. Întreaga mea activitate aş împărţi-o în mai multe capitole: în primul rând m-a preocupat viaţa literară a românilor de aici. Pe această temă am publicat multe comunicări la simpozioane, am scris foiletoane, am publicat şi un dicţionar al literaturii române din Voivodina, un lexicon al gazetarilor de aici, care cuprinde o perioadă foarte îndelungată, de peste 200 de ani, începând cu 1794, când a apărut la Vârşeţ prima publicaţie românească a lui Paul Iorgovici şi până în urmă cu câţiva ani, când am publicat această carte. Mai apoi, o activitate foarte îndelungată am desfăşurat în domeniul folclorului literar. Am publicat mai multe cărţi pe această temă, culegeri din Banatul Sârbec, din Serbia de Răsărit, adică şi celelalte dialecte româneşti din sudul Dunării, legende, basme, snoave, folclor în versuri ş.a.m.d., iar o a treia preocupare a mea este bibliografia. Am publicat până în prezent două volume pe această temă, mai continuă, vor fi în total opt, ceea ce ar însemna că este vorba de întreaga bibliografie a scrierilor româneşti din Serbia şi Muntenegru. Număr aici cărţile care au apărut din acelaşi an 1794 până în prezent, publicaţiile care au apărut în acest interval – sunt peste 200, incluzând şi partea Banatului care aparţine acum Ungariei, şi Banatul Românesc – mai apoi referinţele străinilor la românii din Voivodina, calendarele şi almanahurile care au apărut în această perioadă de 200 de ani la românii din aceste spaţii, deci un volum extraordinar de mare, de cel puţin 2.500 de pagini. Au urmat şi alte monografii, alte cărţi pe care eu consider că le-am scris, de fapt, între două cărţi mai importante, cum ar fi cărţi de interviuri, monografii ale bisericilor noastre din satele româneşi de aici, ale unor personalităţi de seamă, aşa cum este academicianul Emil Petrovici de la Cluj, chiar rector al Universităţii din Cluj, care s-a născut în Torac, acum Begheiţi, în Banatul Iugoslav, iar în curs de apariţie este monografia tuturor bisericilor româneşti din Banatul Sârbesc, primul volum cuprinde trecutul fiecărei biserici, pictura murală, iconostase, iar al doilea volum cuprinde cei 420 de preoţi care au slujit din 1794 altarele bisericilor noastre. Încă o personalitate care merită foarte mult atenţia noastră este fostul patriarh al Bisericii Sârbeşti de la Karlowitz, este vorba de Procopie Ivaşcovici sau Ivaşcu, născut în satul Deliblata.

2002

4. UNIUNEA EUROPEANĂ ŞI PROIECTUL ROMÂNIA

Aşa cum este important să ştii ce înseamnă pentru români proiectul România al mileniului trei, mi s-ar părea important şi să ştii ce înseamnă pentru ceilalţi, pentru europeni în general, fie că aparţin sistemului instituţional, fie că nu. Ei cum văd problema integrării, cum ne văd pe noi, ca indivizi şi ca naţie? Unde se află ei, cu problemele lor şi unde ne aflăm noi, cu ale noastre? Raportul dintre identitate şi alteritate ce rol joacă în tot acest peisaj? Cine sunt eu, cine sunt ceilalţi? Ce putere de absorbţie au, ce putere de rezistenţă identitară avem? Ce-ar trebui, de fapt, să fac, să facem, noi, cu proiectul nostru de ţară? Iată întrebări care mi-au stat pe buze ori de câte

ori eram invitată la diverse ambasade ori Institute pentru Cultură ale diverselor ţări la Bucureşti, ori de câte ori am călătorit şi am stat mai multă vreme într-un loc, atâta cât să pot stabili contacte utile, capabile să ofere răspunsuri întrebărilor mele. Conturul problemelor pe care l-am realizat astfel a fost prezent în diverse emisiuni, deja menţionate, difuzate în general de Canalul România Internaţional, dar şi de Canalul Cultural.

4.1. Proiecte Italia-România

† Vito Grasso, director, Institutul Italian de Cultură din Bucureşti
Lencan Stoica, profesor la Facultatea de Ştiinţe Politice a Universităţii din Bucureşti

Î. Prima întrebare pe care aş dori să v-o adresez amândurora se referă la îndelungatele relaţii culturale dintre ţările noastre. Dar, fiindcă ne-am întâlnit în preajma zilei naţionale a Italiei, permiteţi-mi să vă felicit.
R. *Vito Grasso* Vă mulţumesc că aţi vorbit despre ziua naţională a Italiei, 2 iunie, fiindcă ea aminteşte Referendumul naţional care a creat Republica Italiană în 1946. Deci nu e vorba de unitatea ţării, ci despre renaşterea democratică de după război şi după căderea fascismului şi despre alegerile pentru Adunarea Constituantă care a dat Constituţia democratică a ţării până în prezent.

Relaţiile culturale – şi, în general, relaţiile dintre Italia şi România – au fost întotdeauna foarte bune. Vreau să vă povestesc – pare o anecdotă, dar nu este – ceva ce înseamnă foarte mult. Dumneavoastră ştiţi că, la Congresul de la Berlin, Rusia ceruse înapoi Basarabia, care fusese întoarsă României după Congresul de la Paris din 1856. La Congresul de la Berlin singura ţară care a susţinut România – şi documentele diplomatice stau mărturie – a fost Italia. Pentru că, bineînţeles, România nu era de acord cu cedarea Basarabiei, iar Italia avea şi ea o îndelungă experienţă a dezbinării naţionale. După Congresul de la Berlin necesităţile echilibrării politicilor europene au cerut ca Basarabia să se alipească Rusiei. În Italia ministru de Externe era atunci domnul Corti, preşedinte al Consiliului de Miniştri era domnul Cairoli – una din figurile istorice ale unităţii Italiei – şi ambii au susţinut România. Bineînţeles că am avut relaţii bune în perioada interbelică, astfel încât Institutul Italian de Cultură de la București a fost unul dintre primele pe care Italia le-a creat în străinătate. Era prin anii ’30. Dacă vă gândiţi că prima lege care reglementa funcţionarea institutelor italiene de cultură din străinătate datează din 1940, vă daţi seama că Institutul de aici a fost creat înainte ca Italia să aibă o legislaţie cadru în domeniu.
Î. Din câte ştiu şi România a profitat, înfiinţând în Italia unul din primele sale Institute culturale din străinătate. Îi datorăm lui Nicolae Iorga Casa Iorga din Veneţia şi Accademia di Romania din Roma.

R. *Vito Grasso* Bineînţeles. Şi acum România are o poziţie destul de privilegiată. Noi colaborăm cu cele două instituţii româneşti din Italia. Chiar săptămâna trecută am vorbit la telefon cu domnul director Dan Pineta din Ministerul român de Externe să facem un schimb de expoziţii şi alte manifestări.
Î. Cred că a venit vremea să vă pun a doua întrebare. Consideraţi că fondul latin comun mai este un parametru funcţional în lumea contemporană? Între popoarele noastre şi nu numai.
R. *Vito Grasso* Evident. Miercurea trecută, când s-au celebrat 550 de ani de la naşterea lui Leonardo da Vinci la Academia Română, manifestare UNESCO, am vrut să-mi citesc intervenţia în limba română, dar preşedintele Academei, academicianul Eugen Simion, a spus: puteţi vorbi italieneşte, aici o înţelegem toţi. Şi e valabil şi pentru alte manifestări culturale. Asta ce înseamnă: că avem o uşurinţă de a ne înţelege datorită fondului lingvistic comun. Dar vreau să mai adaug ceva: filologii împart limbile neolatine în meridionale şi septentrionale. Iar italiana şi româna sunt ambele meridionale.
Î. Îmi amintesc de teoria lui Goethe care spunea că, în materie de cultură, întotdeauna sudul a fost modelul nordului european. Probabil în ce priveşte limbile vorbite nu este exact la fel. Cred că familia limbilor neolatine, care este mare, cuprinde ţări din America de Sud şi Europa, mai are un cuvânt de spus la începutul mileniului trei. Francofonia este, de altfel, tot un fenomen neolatin. Ce credeţi despre neo-latinitate astăzi?
R *Vito Grasso* Sigur că valorile impuse de Imperiul Roman – Dreptul, Codurile de legi – nu şi-au terminat mesajul. Dar este vorba şi despre creştinismul care i-a urmat, de toată evoluţia ulterioară. Toate sunt coordonate ale unui fond cultural şi de civilizaţie comun. Studiul autorilor clasici este patrimoniu spiritual în toate ţările neolatine. Aţi vorbit de America Latină şi Spania. Chiar şi în SUA, care este o ţară anglofonă, spaniola se răspândeşte. Am văzut un afiş electoral pentru alegerea primarului New Yorkului, anul trecut, care era scris în engleză şi spaniolă.
Î. Poate or fi fost şi-n italiană, fiindcă primar a fost ales Giuliani, de origine italiană.
R *Vito Grasso* Se vede prin urmare că printre alegătorii din New York sunt mulţi vorbitori de limbi neolatine. La fel ca în Los Angeles, unde engleza şi spaniola se vorbesc la paritate.
Î. Bine, Los Angeles înseamnă în spaniolă Îngerii. Dar acolo e şi o comunitate românească foarte puternică.
R. *Vito Grasso* Italiana are o răspândire mai mică în lume. Acum facem un efort pentru a ajuta comunităţile italiene din străinătate: SUA, Europa Centrală şi Occidentală, prin cursuri, burse de studii în Italia, ca să nu uite cultura originară.
Î. Apropo de burse, aş vrea să-i pun o întrebare domnului profesor Stoica, fiindcă vine din zona învăţământului şi, din câte ştiu, Italia oferă şi pentru studenţii noştri, nu numai din comunitatea italiană, o mulţime de burse. Ne puteţi spune ceva?
R. *Lencan Stoica* Da. În special după schimbările sociale şi politice din 1990 relaţiile şi raporturile de schimb dintre România şi Italia în zona învăţământului, a cercetării ştiinţifice s-au dezvoltat foarte mult. M-aş referi, de pildă, la schimburile din cadrul

programului Erasmus - Socrates. Facultatea noastră[29] are relaţii de excepţie cu universităţile italieneşti în cadrul acestor programe. Cu peste 20 de universităţi.
Î. Poate enumeraţi câteva.
R. *Lencan Stoica* Sunt printre cele bai bune în domeniul ştiinţelor politice: Florenţa, Bologna, Roma, Napoli, Urbino, Milano, Torino, Cagliari. Bursele Erasmus sunt o formă de cooperare la nivelul întregii Uniuni Europene. Avem, evident, relaţii asemănătoare cu Franţa, cu Spania.
Î. Daţi-mi voie să lărgesc puţin cadrul discuţiei de la sfera restrâns lingvistică, a originii limbilor vorbite în ţările noastre, la aceea mai largă, a celor două culturi. În afară de bursele din domeniul ştiinţelor politice cred că există burse şi în alte domenii. Ce spuneţi, domnule director?
R. *Vito Grasso* Sunt şi burse ale Guvernului italian pentru toate domeniile. De curând ne-am orientat spre pregătirea cadrelor din administraţie, învăţământ şi cultură. Propunerile le primim de la Ministerul Educaţiei, al Culturii şi chiar Ministerul de Externe, pentru pregătirea, inclusiv din punct de vedere lingvistic, a viitorilor funcţionari care trerbuie să cunoască legislaţia comunitară în materie. Vedem că sunt mari cereri de burse.
Î. Deci pregătind aceşti specialişti din România, Italia îşi exprimă, de fapt, opţiunea pentru integrarea noastră europeană? Cum altfel credeţi că poate contribui România, o ţară neolatină în fond, cu poziţia ei geostrategică în flancul sud-estic al Europei, la înfăţişarea Uniunii Europene de mâine? Ce simţiţi dumneavoastră?
R. *Vito Grasso* Bineînţeles că poate. Suntem convinşi că România e foarte importantă. E o ţară pacifistă şi pacifică şi asta e foarte important în Balcani. Din păcate zona balcanică e destul de frământată. Pe urmă e o ţară democratică, unde presa şi cultura sunt libere. Are nişte probleme economice care trebuie rezolvate treptat. Eu am văzut în ultimul an cum, în diferite domenii foarte importante pentru sensibilitatea occidentală, s-a adecvat şi legislaţia. Şi un alt pas înainte va fi făcut prin revizia *Constituţiei*. Pentru că şi acolo se poate experimenta un nou concept de suveranitate care să fie potrivit pentru exigenţele Uniunii Europene. Mie mi se pare că intrarea României în UE este o cale fără întoarcere. Şi mai mult: din punct de vedere politic, pe tematica asta, integrarea în NATO şi în UE, toate forţele politice româneşti sunt de acord. Atunci nu este nici o opoziţie de principiu care să le poată ameninţa. Este un drum de parcurs.
Î. Cum credeţi că vor fi folosiţi specialiştii pe care-i pregătim pentru Europa Unită?
R. *Lencan Stoica* E o întrebare-cheie. Noi pregătim specialişti în ştiinţe politice, relaţii internaţionale şi politici publice, cu limbile de acces franceza, engleza, româna. Dar toţi studenţii noştri ştiu bine şi italiana. Ei cunosc practica şi legislaţia europeană. Fac Drept comunitar, Drept internaţional, cursuri de filozofie şi cultură şi sisteme politice. Mulţi dintre absolvenţii noştri lucrează la Ministerul Integrării Europene, de Externe.
Î. Vi se pare deci că trăim un moment de renaştere spirituală în ce priveşte România şi Estul Europei? Văd din cărţile la care lucraţi că sentimentul meu nu este complet desprins de real.

R. *Lencan Stoica* Facultatea noastră colaborează foarte bine, mai ales începând din 1995, cu Institutul Italian de Cultură şi în acest domeniu al cercetării ştiinţifice. Organizăm împreună simpozioane. Pot să enumăr un simpoizion organizat în 1990 cu tema *Gramsci – cultura şi politica*, temă abordată pentru prima oară în România. A fost un simpozion cu mare audienţă. În anul 2000 am organizat un simpozion despre Machiavelli, el având o tradiţie în cultura română. Recent au apărut câteva cărţi. La Editura Ştiinţifică va apare zilele acestea o carte în coeditare cu editura Cità del Sole din Napoli, ce se va difuza şi în Italia. E vorba de *Discursuri asupra primei decade a lui Titus Livius* de Machiavelli, în traducerea lui Ion Goian, cercetător la Institutul de Ştiinţe Politice şi Relaţii Internaţionale din Bucureşti. E un fel totuşi de a ne raporta la rădăcina noastră comună şi la urmările ei, până azi. Nu traducem însă doar clasici. De curând s-a tradus un curs de ştiinţe politice. Aş putea spune că este primul curs de ştiinţe politice tradus din italiană în română. Cursul este al profesorului Gianfranco Pasquino, fost senator în Senatul Italiei şi profesor de ştiinţe politice la Universitatea din Bologna. Acest curs a fost tradus la Institutul European din Iaşi. Asemenea relaţii de colaborare se desfăşoară şi în sens invers. Şi autori români sunt traduşi în Italia. De exemplu Lucian Blaga a fost tradus la Torino cu mai multe lucrări de către Marco Cugno: *Trilogia culturii*, *Trilogia valorilor*. Sunt traduşi Mircea Eliade, Noica, Cioran. La prestigioasa editură Feltrinelli s-a tradus şi *Kira Kiralina* lui Panait Istrati. Pe lângă burse şi traduceri, pregătim acum şi un interesant simpozion cu personalităţi de prestigiu.

Î. Credeam că tocmai s-a desfăşurat un simpozion.

R. *Vito Grasso* Da. În mai au venit profesori din diverse universităţi italiene şi au vorbit despre inspiraţia creştină în gândirea politică italiană, fiecare din alt unghi de vedere, cu referire la intervalul de la jumătatea secolului al XIX-lea – unificarea Italiei – până la jumătatea secolului XX – războiul rece.

Î. Au participat şi din universităţile româneşti?

R. *Vito Grasso* Da. Vrem să publicăm toate textele. Peste câteva săptămâni va ieşi un supliment special al revistei „22” cu ele. E important, fiindcă – spre a înţelege mecanismele politice din Italia, destul de diferită de alte ţări occidentale unde a funcţionat logica alternativă la preluarea Puterii (în vreme ce în Italia a fost tot democraţia creştină, împreună cu diverse alianţe, adică s-a format o cultură a medierii) – ea provine mai ales din democraţia creştină. Iar cultura creştină a fost atât de hegemonică, încât chiar un partid de inspiraţie marxistă cum era Partidul Comunist Italian prin anii ’70, cu Berlinguer şi compromisul istoric a intrat în această logică, făcând politica Italiei cu medierea, nu cu contrapunerea.

R. *Lencan Stoica* Dacă-mi permiteţi, fac în continuare o precizare relativ la afirmaţia foarte interesantă a domnului director: în Italia conceptul de hegemonie e foarte utilizat. Este un concept definit de Gramsci.

Î. E de fapt un concept greco-latin. Dar voiam să vă întreb şi despre simpozionul care se pregăteşte.

R. *Lencan Stoica* La sfârşitul lunii septembrie se va organiza un simpozion împreună cu Institutul Italian de Cultură, cu Parlamentul României, Facultatea de Ştiinţe Politice a

Universităţii Bucureşti şi Institutul de Ştiinţe Politice şi Relaţii Internaţionale al Academiei Române pe problema reformei parlamentare, a reformei constituţionale, a democratizării şi acordului cu legislaţia europeană – în raport cu integrarea. Şi-a anunţat sosirea unul din cei mai prestigioşi politologi contemporani, care a lucrat atât în Uniunea Europeană cât şi în SUA, Giovanni Sartori.
Î. Eu vă doresc succes.

2002

4.2. Prof. univ. dr. George Guţu, preşedinte al Asociaţiei Germaniştilor din România

Î. Stimate domnule profesor, sunteţi nu numai şeful Catedrei de Germanistică a Facultăţii de limbi străine a Universităţii din Bucureşti, ci şi preşedintele Asociaţiei Germaniştilor din România şi preşedintele Societăţii Goethe. Date fiind toate aceste calităţi, aţi putea să-mi spuneţi care este stadiul relaţiilor noastre culturale cu partea germană şi cum contribuiţi dumneavoastră la stabilitatea lor?
R. Încă din 1920 un germanist originar din România, de orgine germană, a definit noţiunea de germanist aflat în afara graniţelor unde se vorbeşte limba germană. Deci aflat în afara spaţiului germanofon. Şi el spunea că acest tip de germanist, care mijloceşte limbă şi cultură germană în spaţii negermanofone, are o calitate deosebită: aceea de a facilita întâlnirea dintre două culturi, fie prin traduceri, fie prin studii despre literatura germană, fie prin promovarea studiului limbii germane.
Î. Nu-s prea indiscretă dacă întreb cine spunea asta…
R. Acest mare germanist se numea Kurt Klein, una dintre figurile marcante ale germanisticii, provenind din România.
Î. Atunci vă rog să-mi faceţi un scurt excurs al relaţiilor dintre cele două culturi, văzut din perspectiva germanisticii şi a germaniştilor din România. Pe urmă să zăbovim mai îndelung la stadiul actual al problemei.
R. E un câmp cam vast de activitate. În primul rând aş vrea să subliniez că interesul pentru cultura germană se impune cu deosebire în a doua jumătate a secolului al XIX-lea prin cercul Junimea de la Iaşi, prin activitatea lui Titu Maiorescu în special. În felul acesta se cam echilibrează cele două sfere de influenţă culturală – ştiţi, desigur, că înainte influenţa franceză era preponderentă – şi în felul ăsta influenţa germană începe să se impună din ce în ce mai mult în câmpul culturii române. Urmează o perioadă efervescentă la începutul secolului al XX-lea, întreruptă de intermezzo-ul celui de-al doilea război mondial, după care a intervenit oarecare detaşare faţă de cultura germană, dar care este depăşită rapid, şi în anii ’20 se reiau din plin – ca să nu mai pomenesc de contribuţia deosebită a lui Lucian Blaga, care a studiat la Viena şi a avut contacte şi cu Berlinul, ca şi de alţi cărturari români, mai târziu Tudor Vianu prin studiile sale splendide despre Goethe şi cultura germană a veacului al XVIII-lea, Mircea Eliade – în general toţi cărturarii noştri sunt interesaţi în mod special de ceea ce se întâmplă în cultura germană.

Ca să nu mai vorbim de influenţa romanticilor şi a filosofilor germani din secolul al XVIII-lea.
Î. Şi în prezent?
R. În prezent nu facem decât să continuăm o tradiţie extrem de bogată şi de variată şi să încercăm, cu mijloacele noastre, să impulsionăm contactele bilaterale tocmai în spiritul a ceea ce domnul director Thönges[30] amintea anterior: cultura este cea care trece peste graniţe şi încearcă să găsească legăturile, căile de comunicare dintre diverse naţiuni. O noţiune care se impune din ce în ce mai mult în cercurile ştiinţifice, şi anume interculturalitatea, interdisciplinaritatea. În acest sens contribuim în primul rând prin promovarea limbii germane în România cu ajutorul universităţilor, prin învăţământ, prin formarea de profesori de limbă germană, care, la rândul lor, preiau generaţii întregi de copii.
Î. Există şi un sistem de burse?
R. Sistemul de burse există şi pe plan naţional – în ultima vreme s-a revigorat sistemul de burse al statului român, ele sunt însă modeste – dar în mare parte acestea vin din partea germană şi austriacă, în general prin aşa numitul serviciu de schimburi interculturale, Deutsche Akademischer Raustauschdienst, care oferă cu mare generozitate o multitudine de burse, foarte variate, de la burse de o lună, până la burse de un an.
Î. Şi sunt preferate anumite specialităţi?
R. Eu mă refer aici în special la germanistică, la cei care studiază filologia germană, dar bursele sunt destinate tuturor domeniilor activităţii ştiinţifice, de cercetare, inclusiv ştiinţelor exacte.
Î. Şi alte domenii în care se manifestă acum germanistica?
R. În primul rând Congresul Germaniştilor din România, care se organizează o dată la trei ani şi care este o manifestare deosebit de amplă – participă 120, 150 de germanişti, profesori de germană din România, de la toate nivelele sistemului educaţional românesc, dar mai ales universitar. De regulă, până acum au participat şi cam 50 – 60 de străini, germanişti dintr-o multitudine de ţări, din Japonia până în SUA şi, desigur, mare parte din Germania şi Austria.
Î. Concret, în ce fel e receptată cultura germană azi la noi: se fac traduceri, există manifestări prin care se popularizează anumite evenimente?
R. Pentru că ne aflăm la sediul Institutului Goethe din Bucureşti, nu pot să nu amintesc faptul că aici, în această casă, a fost creată Societatea Goethe din România acum câţiva ani, prin participarea preşedintelui Institutului Goethe cu sediul central la München, profesorul Hillmann Hoffmann, cu participarea Societăţii Goethe din Weimar. Deci această casă este legată de multe evenimente culturale de prestigiu, care se petrec în capitala României şi care sunt legate de spaţiul cultural şi de civilizaţia germană. Tot în această instituţie am organizat anul trecut împreună cu domnul Thönges, cu Muzeul Literaturii Române şi cu Fundaţia Rose Ausländer din Köln, un foarte important simpozion dedicat acestei poete originare din Bucureşti, de limbă germană, care a emigrat în anii ’40 şi care a revenit mereu în poezia ei la patria sa, la Bucureştiul

multietnic, atât de interesant din punct de vedere intercultural. Deci iată cum sunt legate activităţile noastre de această instituţie a statului german, care înţelege să strângă relaţiile de colaborare cu toate instituţiile culturale din România, inclusiv cu Universitatea din Bucureşti. Şi aş vrea în acest sens, al colaborării strânse dintre noi, să mai amintesc şi faptul că împreună am elaborat un program comun al Universităţii Bucureşti şi al Institutului Goethe, de conversie profesională. Pentru că am constatat că există o deficienţă în ceea ce priveşte numărul de profesori de limbă germană în România. Am încercat să creăm profesori de limbă germană din vorbitori de limbă germană care aveau alte profesii şi care, în decurs de doi ani, se pot recalifica.

Î. Vă rog să mergem puţin mai în profunzimea activităţii dumneavoastră: pe lângă activităţile în colaborare cu Goethe Institut, germaniştii noştri mai sunt interesaţi de prezentarea culturii române pentru cititorul, spectatorul de rând din spaţiul german?

R. Prezentăm din păcate prea puţin cultura română în Germania, fiindcă asta presupune retroversiune şi aici criteriile sunt selective. Nu aş vrea să omit în acest context contribuţia deosebită a scriitorilor de limbă germană din România, care sunt adevăraţi ambasadori ai culturii române pentru că traduc foarte mult din literatura română şi răspândesc cunoştinţe despre cultura şi civilizaţia română. Noi, ca germanişti, încercăm să permanentizăm fenomenul, evident, să şi facem traduceri. Aş vrea să subliniez faptul că unul din proiectele noastre foarte ambiţios este elaborarea ediţiei naţionale de *Opere alese* din Goethe, o ediţie în 18 volume, din care sperăm să apară anul acesta primul volum. Un colectiv de germanişti de la Universitatea din Bucureşti, împreună cu specialişti germani, elaborează volumele cu aparat critic şi cu tot ceea ce trebuie, încât să devină o ediţie de referinţă pentru cultura română. Traducem foarte mult din scriitorii germani. E un domeniu atât de vast, încât nu ştiu cu ce să ilustrez mai întâi. Totodată, încercăm să păstrăm legătura cu valorile culturale care s-au născut pe pământul românesc şi care, după aceea, prin vitregia sorţii, au ajuns să trăiască pe alte meridiane. Mă refer la opera lui Paul Celan în primul rând, unul dintre cei mai mari poeţi contemporani de limbă germană şi care în România nu este suficient cunoscut. Vom încerca să mai facem ceva în acest sens, în afară de lucrarea mea de doctorat la Leipzig, care se ocupă de rădăcinile româneşti ale acestei poezii. Fiindcă ea a uluit Occidentul prin ineditul metaforicii pe care o aducea într-un spaţiu lingvistic neobişnuit cu asemenea imagistică, stil al metaforei. Toate veneau din spaţiul cultural efervescent al României anilor ’30 – ’40. Celan s-a format în Bucureşti, ca şi Tzara, a crescut în ambianţa suprarealiştilor noştri: Gellu Naum, Gherasim Luca, Virgil Teodorescu, Nina Cassian ş.a.

Î. Despre felul cum intră valorile româneşti în spaţiul german puteţi să ne spuneţi ceva?

R. Unul dintre canale, cum v-am spus, este acela al scriitorilor germani originari din România, care acum trăiesc în Germania şi au rămas strâns legaţi de noi. Ei cunosc cultura şi civilizaţia românească, mentalitatea românească şi înţeleg şi literatura şi pot să o traducă mai bine decât un neamţ care ar folosi doar canalul lingvistic. O altă posibilitate ar fi de a promova şi în România traducerile în germană ale autorilor români, aşa cum s-a făcut în ultimele decenii. Cred că chiar statul român ar trebui să facă mai multe eforturi pentru promovarea acestor traduceri. Dar câte n-ar trebui să promoveze

statul român! Inclusiv învăţământul şi predarea limbii germane. Vreau să folosesc această ocazie, tocmai pentru că sunt în Istitutul Goethe, ca să apelez la forurile competente din România pentru a nu împiedica predarea limbii germane în instituţiile noastre educaţionale, în special în şcoli, aşa cum sunt trase numeroase semnale din toată ţara. Ca preşedinte al Societăţii Germaniştilor din România sunt obligat să apelez la foruri. Predarea limbii germane se va afla în curând în mare pericol.

Î. Ca să nu mai vorbim de Departamentul în limbi străine, inclusiv germana de la Universitatea Politehnica Bucureşti, care vizează direct viitoarele relaţii economice dintre cele două ţări.

R. Da. Există o serie de programe de învăţământ profilate în limba germană, pe diverse specialităţi: la ASE, Politehnică, în întreaga ţară.

Î. Exact. Asta e o altă întrebare: avem în ţară zone cu populaţie germană destul de numeroasă. Se mai ocupă cineva de acest aspect?

R. Se ocupă nu numai Institutul, ci şi Ambasada Germaniei la Bucureşti. Există un Departament al Ambasadei care se ocupă de problemele minorităţii germane, între care şi de cultura şi civilizaţia acestei minorităţi, atâta câtă a mai rămas după exodul masiv pe care îl regretăm enorm. Pentru cultura română înseamnă o mare pierdere, dar astea sunt faptele şi trebuie să le constatăm ca atare. Atâta câtă a mai rămas, încercăm să păstrăm legăturile cu minoritatea germană. De fapt prin tot ce facem încercăm să construim punţi şi spre această minoritate, dar şi spre marea cultură germană din Germania şi din Austria.

Î. Aş vrea să vă pun o întrebare mai specială. O adresez strict germanistului. Credeţi că reforma lui Luther şi venirea lui Johannes Honterus la Braşov a fost un moment important pentru mişcarea culturală din Transilvania şi pentru tot ceea ce a urmat ca mişcare culturală în ţările române?

R. Nu este nici un secret. Nicolae Iorga şi alţi cărturari au spus-o franc, deschis: saşii au deschis drumul şcolii româneşti. Deci Reforma a fost şansa enormă a acestei şcoli, pentru că datorită ideilor Reformei protestante s-a tradus *Biblia* în limba naţională. Luther a tradus-o în germană : A fost și o mișcare de promovare identitară. Să ne amintim că și în Țara Românească *Biblia* a fost tradusă de Constantin Catacuzino și publicată în timpul domniei fiului său, Șerban. În felul acesta informaţia *Bibliei* a pătruns profund, aşa cum latina de până atunci n-o putea face. Aşa s-a deschis şi drumul limbii române culte, literare, unitare. Ea s-a impus în biserică, apoi în şcoală şi în cultură. De asemenea, contribuţia cărturarilor germani este esenţială şi în tipărirea primelor cărţi româneşti. Prin tipografiile lor, prin posibilităţile tehnice pe care le-au creat aproape imediat după ce Guttenberg inventase tiparul, au creat şi posibilitatea primelor tipărituri româneşti, ale lui Coresi, chemat chiar de Honterus la Braşov, care tipărituri au luat apoi amploare prin Dosoftei, Varlaam și s-au răspândit în tot spațiul fostei Dacii.

Î. Mulţumesc.

R. Cu plăcere.

2002

4.3. Prof. univ. dr. Jiři Felix, şeful Catedrei de limba română a Facultăţii de Filologie de la Universitatea Carolină din Praga

Î. Domnule profesor, în calitate de şef al unui curs de limba română, moşteniţi doi romanişti foarte cunoscuţi: pe Jan Urban Jarnik şi pe fiul său, Hertwig. Există nu numai o moştenire, ci şi o continuitate de preocupări între activitatea lor şi activitatea dumneavoastră?
R. Eu cred că da. De altfel, lucrul acesta l-a spus într-un articol şi profesorul Boris Cazacu de la Bucureşti. Demult, bineînţeles. Dar eu văd asta ca pe o continuitate a românisticii cehe, care are o tradiţie de peste 120 de ani.
Î. Vă ocupaţi atât de limba, cât şi de literatura română? Aveţi legături cu specialiştii noştri?
R. De amândouă, dar mai mult de limba română. Şi, cum să vă spun, la vârsta mea multe relaţii plăcute şi interesante au devenit amintiri, cu alţii lucrez şi acum. De când am venit la Bucureşti ca student bursier în 1954, i-am cunoscut şi cred că am fost în relaţii foarte bune, chiar prieteneşti, cu profesorii Rosetti, Graur, Iordan, Boris Cazacu, Jacques Byck, Macrea, Petrovici. La Bucureşti am fost coleg cu Marius Sala, Valeria Guţu-Romalo. Regret că nu-mi amintesc pe moment şi alţii. Dar am cunoscut pe toată lumea de la Institutul de Lingvistică de la Bucureşti.
Î. Aţi scris şi articole în colaborare, aţi publicat şi în România?
R. Am colaborat cu profesorul Vasiliu, regret dispariţia lui. In ce mă priveşte, am publicat mult în România, poate e interesant de ştiut că sunt primul ceh cu doctorat la Bucureşti. Mi-a fost conducător profesorul Cazacu şi teza s-a numit *Paradigmatica limbii române literare.* Acum aş putea să vă arăt ultimele articole, apărute cu întârziere - din păcate asta se întâmplă cu revistele de specialitate din România - iată volumul omagial din „SCL” dedicat Mioarei Avram, unde am publicat *Dinamica omonimiei verbale în limba română • Diacronie şi tipologie.* Ar urma să apară un articol despre *Identitate fonetică - non-identitate morfologică*.
Î. Vă mulţumesc pentru această parte introductivă. Deoarece ne-am întâlnit ca să-l evocăm pe Jan Urban Jàrnik, cred că ar trebui început cu faptul că, născut la 1848, a devenit activ în perioada de formare a conştiinţelor naţionale în ţările Imperiului Austro-Ungar şi, după căderea acestuia, a contribuit din plin la formarea unei Europe a Naţiunilor. Ce credeţi, acum Cehia şi România mai aparţin unei Europe a Naţiunilor?
R. Sunt foarte multe similitudini între popoarele central şi sud-est europene. Mentalitatea unui popor este însă aceea care dă diferenţa fiecăruia şi ea practic nu se schimbă. Cât despre cehi şi români, e un truism aproape, dar există între ele un sentiment de prietenie dintotdeauna.
Î. In ce-l priveşte pe Urban Jàrnik, avea şi el relaţii de prietenie în România?
R. Doamnă, el a fost un caz deosebit. A avut relaţii nu numai cu specialiştii români din domeniu. Era o personalitate foarte cunoscută de români, în Transilvania, ca şi în vechiul regat. Era membru al Academiei Române, a fost primit de rege, invitat la toate

evenimentele culturale importante din Transilvania, la Iaşi, practic a colindat toată ţara.

Profesorul Jàrnik a fost primul romanist al Universităţii cehe, subliniez asta, fiindcă Universitatea Carolină a fost până la 1882 una germană, iar de atunci s-a împărţit în două: cehă şi germană. Şi prima limbă romanică predată la Universitatea cehă a fost româna.

Î. Am văzut în Arhivele Universităţii Caroline din Praga că în Comisia de abilitare a profesorului Jarnik au fost profesorul Gebauer pentru limba cehă şi Frieda, din câte ştiu acesta e numele real, de specialist, al unui cunoscut poet ceh, care a semnat cu pseudonimul Jaroslav Rehliţki, de la începutul acestui veac.

R. In plus, a fost coleg şi prieten foarte bun cu Tomas Masaryk, primul preşedinte al Cehoslovaciei. Inainte de asta, adică de 1918, n-au existat decât Bohemia, Moravia (inclusiv Valahia Moravă) şi Silezia Cehă (o parte locuită tot de valahi, numiți gorali, adică munteni). Per total, Țara de Jos. Slovacia a fost doar Ţara de Sus din Ungaria, atâta.

Î. Cred că şi după ce s-a retras de la Catedră, profesorul Jarnik a continuat să-şi desfăşoare activitatea pe proprietatea sa de lângă Brno. Avea o fundaţie care activa într-un fel asemănător - ca scop - cu cercetările de teren ale lui Dimitrie Gusti. Se ocupa de regenerarea satului, de observarea tradiţiilor. Îl vizita adesea Masaryk, cu care rămăsese prieten.

R. N-a fost lângă Brno, a fost în localitatea Počtinyi, satul lui de naştere, azi se numeşte Letohrad dacă nu mă înşel, se află în Bohemia de nord-est. Aş face o completare istorică utilă pentru marele public: Cehia se compune din trei părţi istorice: Bohemia, Moravia şi o parte din Silezia. În ce-l priveşte pe preşedintele Masaryk, el i-a trimis încă în 1919 pe Urban Jàrnik şi pe fiul său Hertvig la Bucureşti, pentru strângerea relaţiilor de prietenie, România tocmai devenise România Mare şi, dacă-mi amintesc bine, au ţinut un ciclu de conferinţe la Ateneul Român.

Î. De altfel, 1919 este anul în care Jan Urban Jàrnik a devenit membru al Academiei Române. Dar cred că Jarnik nu era decât exemplul cel mai pregnant al bunelor relaţii dintre ţările noastre, cred că mai erau şi alţii...

R. Tocmai. Trebuie neapărat menţionat abatele Zavoral de la mânăstirea Strahov din Praga. De altfel, abatele se cunoştea cu profesorul Jarnik. La mânăstirea Strahov a fost un adevărat focar al filo-românismului ceh. La iniţiativa acestui abate, care la 1920-1930 era arhi-cunoscut în România, fusese organizat un spital în incinta mânăstirii, în primul război mondial, unde au fost îngrijiţi soldaţii austro-ungari de naţionalitate română. Au fost foarte mulţi. La sugestia abatelui Zavoral, Urban Jàrnik a organizat gratuit pentru ei cursuri de scris şi citit în limba română, fiindcă mulţi erau neştiutori de carte.

Î. Credeţi că bunele relaţii dintre ţările noastre s-au menţinut şi mai târziu?

R. Sigur că da. Asociaţia Cehia-România de la Praga a editat anul trecut o broşură unde se pot găsi informaţii multe în această privinţă. E vorba de aşa numita perioadă a Micii Înţelegeri, care permitea relaţii româno-cehe nestăvilite. La Praga a existat de pe vremea Imperiului o Asociaţie ceho-română, dar în 1927 s-a transformat într-un veritabil Institut ceho-român, care avea un local propriu, cu o bibliotecă bogată, în

majoritate donaţii româneşti, mai ales graţie lui Nicolae Iorga, un mare prieten al Cehoslovaciei și al profesorului Jarnik. Fiindcă veni vorba de Iorga: el a fost la Praga şi la Brno, a ţinut conferinţe la cele două universităţi, prin 1923, dacă nu mă înşel, iar textele acestor conferinţe au şi fost publicate în franţuzeşte, *Les Roumains et les Tcheckoslovacques*. Tot prin 1921 Cehoslovacia a fost vizitată de Ovid Densusianu. Bineînţeles, s-a întâlnit cu profesorul Jàrnik, s-a întâlnit şi cu fiul său, Hertvig, care a fost ani de zile director al Bibliotecii universitare din Brno.
Î. Credeţi că aceste bune relaţii s-au putut păstra după al doilea război mondial?
R. După război relaţiile s-au refăcut greu. Evident, situaţia a suferit modificări în timp. Dar, la început, a existat interes de partea cehă pentru continuarea relaţiilor, iar de partea românească nu prea. Să nu uităm că după război în Cehoslovacia au mai existat cam doi ani şi jumătate de oarecare libertate. În România cred că şi mai puţin. Se ştie că în ţările foste socialiste nu erau de dorit relaţii directe, ci doar relaţiile lor cu Uniunea Sovietică. Asociaţia cehoslovaco-română a fost desfiinţată. De altfel, în treacăt fie spus, în timpul ocupaţiei germane s-a spus numai Institutul român, pentru că rostirea cuvântului cehoslovac era absolut interzisă. Aceea a fost o perioadă neagră, când cuvântul cehoslovac era tăiat din cărţi cu tuş, şters până şi de pe mărcile de fabrică. Mai târziu, chiar eu sunt un exemplu palpabil de refacere a relaţiilor de prietenie dintre ţările noastre.
Î. Credeţi că acum aceste relaţii pot căpăta valenţe noi şi o amploare mai mare?
R. Cred că moda se schimbă des şi repede, inclusiv moda politică. Dar relaţiile dintre două ţări, atât de bine verificate în timp, n-ar trebui să se conducă după moda momentului. Poate fi azi la modă Occidentul, dar popoarele noastre au propria lor istorie, ea a fost asemănătoare o bună bucată de timp şi de aceea se pot înţelege mult mai bine între ele. Unui român nu trebuie să-i explici, ca ceh, ce-a însemnat imperiul şi ce-a însemnat socialismul. Unui francez, da. A trăit în alte condiţii. Poţi să-l simpatizezi, dar înţelegerea profundă e altceva.
Î. Cu aceste gânduri bune vă mulţumesc pentru activitatea pe care o desfăşuraţi, pentru interviu şi sper să ne vedem şi la Bucureşti.

2001

4.4. Prof. univ. dr. Jiři Járnik, decan al Facultăţii de matematică a Universităţii Caroline, Praga

Î. Stimate domnule profesor Jiři Járnik, sunteţi specialist în matematică şi anul acesta aţi organizat la Praga a X-a ediţie a Conferinţei Internaţionale de Ecuaţii Diferenţiale. Deoarece conferinţele au loc o dată la 10 ani, această activitate trebuie să fi început pe vremea tinereţii dumneavoastră. Am dreptate?
R. Da, aşa e. Prima Conferinţă a fost la Praga în 1962, deci acum 40 de ani, iar eu aveam atunci 28 de ani şi tocmai îmi terminasem doctoratul în matematică.

Î. Tatăl dumneavoastră, Vojtéch, fiul cunoscutului romànist Jan Urban Járnik, specialist deopotrivă în lingvistică şi folclorul românesc, a fost şi el un matematician cunoscut. Unchiul dumneavoastră, Hertvig, celălalt fiu al lingvistului Járnik însă, a continuat activitatea tatălui său, adică s- a ocupat de limba română. Permiteţi-mi să vă întreb mai mult despre bunicul şi unchiul dumneavoastră. Vă amintiţi de discuţiile lor? De activitatea la Universitatea Carolină din Praga şi la Universitatea Masaryk din Brno? Vă aminitiţi ceva despre activitatea lor legată de limba română?
R. Mă tem că nu prea, pentru că bunicul meu a murit înainte de a mă naşte eu, iar unchiul meu pe când aveam patru ani. Eu am făcut descoperiri mult mai târziu şi au fost mediate de tatăl meu şi erau legate de familie, nu de activitatea lor ştiinţifică.
Î. Vă amintiţi ori aţi păstrat lucruri sau texte care le-au aparţinut?
R. Da, am amintiri, dar ele sunt în conexiune cu alte activităţi şţiinţifice. Bunicul meu era foarte legat de locul unde se născuse, un sat mic din Bohemia, sat de munte, avea acolo o casă unde se întâlnea cu profesorul Massaryk, primul preşedinte al republicii Cehoslovacia, care venea să-şi petreacă vacanţele şi, ca urmare, veneau o mulţime de oameni foarte distinşi. Am păstrat unele cărţi, cum ar fi *Ghidul* lui Jarnik despre Počtyni, o carte despre satul lui natal. Unchiul meu, Hertvig, a avut însă urmaşi, acum sunt la Brno, care păstrează în familie mărturii despre activitatea lingvistică.
Î. Jan Urban Járnik s-a născut în 1848 şi destinul său, inclusiv ca specialist, a fost acela de a se conecta la spiritul renaşterii naţionale şi al modernizării care cuprinsese întreaga Europă. Ca şi poporul român, poporul ceh a devenit modern şi european după primul război mondial, la căderea Imperiului Austro-Ungar. Cred deci că destinul acestor doi specialişti în limba română din Cehoslovacia a fost legat de Europa Naţiunilor, care s-a format, în spirit, între 1848 şi primul război mondial, ceea ce presupunea principii democratice în fiecare ţară, bazate pe diferenţele specifice ale naţiunilor. Perioada comunistă a uniformizat educaţia în ţările socialiste. Ca specialist tocmai în diferenţe – după cum arată domeniul de care vă ocupaţi, ecuaţiile diferenţiale – cum credeţi că va fi posibilă acum, în Europa Unită, pe fondul globalizării economice, ternologice, de civilizaţie, păstrarea diferenţelor culturale ? Ori poate suntem în faţa unei noi lumi care ne va uniformiza?
R. Vorbind ca om de ştiinţă, ca matematician, noi ne-am unificat cu multă vreme în urmă, înainte de unificarea Europei, am făcut-o dincolo de regimuri, de politicieni. În sfera noastră nu există diferenţe nici măcar între Israel şi ţările arabe, între Asia şi Australia. În ce priveşte rama culturală, cred că depinde de puterea de afirmare a spiritului fiecărei naţiuni pentru ca ea să-şi păstreze identitatea, specificul. De felul cum fiecare îşi susţine propria cultură.
Î. Cum vi se pare: continuaţi – nu de facto, ci în spirit – linia familiei dumneavoastră? În acest context european, când Cehia e parte a Europei Unite, vă simţiţi, întru spirit, ceh dincolo de vocaţia dumneavoastră?
R. Da. Mai ales că fiul meu e student tot la Universitatea Carolină, el aparţine celei de-a patra generaţii de intelectuali cehi ai familiei. El va fi chimist, dar va fi tot un intelectual al unei familii de cehi. Sigur că generaţiile îşi schimbă opţiunile, profilul, dar nu şi

identiatea profundă, care ţine de prima educaţie. Şi probabil nepaota mea, care are acum zece ani, va fi tot absolventă a aceleiaşi universităţi. Până la urmă, acesta e rolul educaţiei: să ne dezvăluie fiecăruia ce suntem în profunzimea noastră umană, cui aparţinem, ce datorii avem faţă de entitatea căreia aparţinem.
Î. Mulţumesc şi vă doresc să fiţi aşa cum simţiţi şi aşa cum vreţi.
R. Mulţumesc, asemenea.

2001

4.5. Conferinţa Lingua Pax 2004 - Universitatea din Bucureşti

4.5.1. Prof. univ. dr. Radu Toma

Î. Se află în plină desfăşurare la Universitatea din Bucureşti o amplă manifestare internaţională. Aţi putea să-mi spuneţi care este miza ei?
R. Este vorba de cea de-a III-a conferinţă LINGUA PAX, care este organizată de societatea Lingua Pax din universitatea noastră, Centrul de studiere a francofoniilor şi Şcoala doctorală a Universităţii din Bucureşti. Sunt cam 120 de participanţi şi tot atâtea intervenţii. Simpozionul de astăzi are tema *Culturi interferente*. Este vorba de contactul dintre culturi cu vorbitori de limbi multiple, fiindcă ne pregătim să intrăm într-o lume unde nu funcţionează numai limba noastră. Sperăm să înţelegem şi noi, la universitatea noastră, ce înseamnă să avem o identitate europeană. Căutăm nişte piste de legătură între ceea ce suntem şi ceea ce vom fi.
Î. Lingua pax? Asta duce cu gândul mai ales la palierul lingvistic. Am dreptate?
R. Bineînţeles. Dar limba nu este separată de cultură, ci este vehicolul ei, felul ei de exprimare. Aceasta înseamnă o mare cantitate de valori, de cunoştinţe. Limba este entitatea noastră fundamentală. Comunicăm prin limbă, dar a vorbi înseamnă de fapt a face.

4.5.2. Prof. univ. dr. Michel Dispagne, Universitatea Cayenne, Guyana franceză

Î. În ce fel consideraţi că aparţineţi francofoniei?
R. Sunt profesor la Universiatatea din Cayenne, Guyana Franceză, Territoire d'Outre Mer al Republicii Franceze, alături de Martinica. Iar specialitatea mea e studiul limbajului, alături de un grup de cercetători care se află în Martinica. Predau lingvistică generală şi, mai ales, limbile regionale din insulele Antibe.
Î. Ce semnificaţie poate avea pentru dumneavoastră perifraza „culturi interfenete"?
R. Mai întâi, prin faptul că sunt atât de aproape de Antibe, că mă ocup de comunicare, că înţeleg istoria locuitorilor acelor insule, pot distinge influenţele europenilor, ale

africanilor, ale indienilor, mulţi provin din foşti sclavi, sunt influenţe venite din Asia, chinezeşti. E un fel cu totul special de multiculturalism, vorbitorii sunt purtărori ai acestui întreg al nostru.
Î. E vorba de comunităţi etnice diferite, ori numai culturale, religioase?
R. Trebuie menţionat că, după colonizare, religia care s-a impus a fost cea iudeo-creştină. Preoţii au fost aduși de colonii francezi. În ce priveşte cultura, s-a produs, evident, un metisaj, suntem cel mai clar produs al interferenţelor culturale.
Î. Daţi-mi un exemplu. Există vreun scriitor în scrierile căruia se văd astfel de interferenţe?
R. Îmi vine în minte o celebritate de care poate aţi auzit, Aimé Césaire, poetul, politicanul, care apără deopotrivă diversitatea şi universalitatea.

4.5.3. Prof. univ. dr. Patrick Charodeau, Université Paris XIII

Î. Ce impresie v-a făcut această conferinţă? Ce părere aveţi despre tema ei?
R. Foarte bună, pentru că eu sunt, în Franţa, profesor în domeniul ştiinţelor limbajului. Iar acest lucru înseamnă, de fapt, să arunci o privire asupra identităţilor. Iar identităţile înseamnă culturi, tradiţii. Prin urmare acest colocviu, care se ocupă de aspectele identitare, mă interesează.
Î. Dar cum vedeţi, sub aspectul culturii, România, o singură ţară, dar una care are 19 minorităţi etnice – şi culturale – cu statut recunoscut, vechi de sute de ani?
R. Vedeţi, ştiam, teoretic, multe despre ţara dumneavoastră. Dar acum este pentru prima oară când vin în România. Or cunoaşterea directă poate schimba complet datele problemei. Am însă studenţi români la Paris…
Î. La Sorbona?
R. Nu, la Paris XIII. Şi totdeauna am fost frapat de calitatea deosebită a studenţilor români, atât în ce priveşte cunoaşterea limbii franceze, cât şi calitatea lor intelectuală. Ultima studentă româncă e cu totul strălucită, o cheamă Marina Păunescu şi, prin astfel de studenţi, încerc să văd ce înseamnă identitatea românească. Apoi am participat, la Paris, la manifestări literare unde erau implicaţi şi români şi cred că trebuie să ne cunoaştem mult mai bine. Evident, Europa nu trebuie concepută ca ceva omogen, ci ca un ansamblu de o mare diversitate, în care fiecare poate să aibă libertatea de a-şi conserva propria sa identitate. Fireşte, există, în orice demers cultural, ceva universal, care permite dialogul.
Î. Şi credeţi că vocile specialiştilor, în totalitatea lor, pot fi luate în consideraţie, ca parte, în procesul de integrare gândit de politicieni?
R. Sunt foarte sceptic în această chestiune. Dar avem datoria să încercăm, să observăm, să studiem.

4.6. Programe de integrare

4.6.1. Patrick Peteuil, director adjunct, Institutul Francez, Bucureşti

Î. Observ că Editura Linard a expus aici, la Institutul Francez din Bucureşti, grafica a numeroşi dintre artiştii cu care lucrează, dar foarte mulţi dintre ei nu sunt francezi. Mă ghidez după nume.
R. Dar lucrează în Franţa, e un lucru obişnuit, noi suntem o ţară primitoare.
Î. Aceşti artişti sunt imigranţi, trăiesc în comunităţi etnice, vin doar pasager, pentru contracte câştigate?
R. Sunt de toate felurile. Trăim sub imperiul *Constituţiei*, care stipulează laicitatea, libertatea şi egalitatea. Nu-i separăm pe oameni în mod artificial.
Î. Dar există comunităţi etnice?
R. Asta probabil există, ca în orice societate, şi permite fiecăruia să facă şi să fie ceea ce vrea. Dar nu transformăm asta într-o problemă. Toţi sunt cetăţeni cu drepturi egale în Franţa, în Uniunea Europeană. Noţiunea de republică include toate drepturile, nu avem nevoie de coordonate în plus. Asta permite oamenilor să se comporte conform cu esenţa lor, fără a transforma asta într-o problemă. Evident, mondializare înseamnă şi că toate problemele se exportă ori se importă, cum vreţi, că societăţi aflate în diverse stadii de înţelegere a lucrurilor comunică între ele. Asta nu înseamnă să pierzi din vedere standardele republicii. Dar cum am ajuns la o asemenea discuţie? Ne- am depărtat de subiect.
Î. Adevărat. Dar cum vedeţi raportul între globalizare şi identitatea culturală? Mă gândesc la comunităţile culturale care pot fi chiar ale unor naţiuni. Care e acum raportul dintre Europa Naţiunilor, constituită prin forţajul modernizator de la jumătatea veacului al XIX-lea şi Europa Unită de azi?
R. Eu prefer să vorbesc despre identitatea culturală a unui individ ori a unui grup de indivizi. Suntem cu toţii indivizi, aveam aceleaşi drepturi, acesta e singurul lucru care contează. Cât despre creaţie, lucrul e cert: pentru orice artist contează personalitatea lui, individualitatea lui, nu grupul, comunitatea. Sigur că s-a format într-un colectiv, dar totul se exprimă prin personalitatea lui, care nu trebuie blocată, interzisă de nici un fel de comunitate. Nu mă interesează originile artistului, mă interesează mesajul lui.
Î. Cred că înţeleg. Vă propun să rămânem aici.
R. De acord.

4.6.2. Olivier Peyroux, Preşedinte al Asociaţiei Universitare a Francofoniei

Î. Vă ocupaţi de grupul Action en Roumanie, dar sunteţi şi preşedinte al Asociaţiei Universitare a Francofoniei. Despre aceste două feluri de activitate v-aş ruga să vorbiţi.

R. Action en Roumanie este asociaţia unui grup de artişti care îşi propune să abordeze problemele sociale prin arte. Încercăm să facem tot felul de acţiuni care implică oameni şi le propunem să-şi spună ei părerea, dar regizăm în mod artistic.
Reamintesc acţiunea despre VIP-uri, oamenii au spus care este acum în România importanţa starurilor. A mai fost un proiect în Piaţa Universităţii, cu o zi înainte de alegeri, unde noi am vrut să ştim părerea oamenilor, dar într-un mod artistic, aşa că i-am rugat să deseneze fiecare propriul lui afiş electoral, ca şi când ar fi candidat. Mai avem un proiect, despre arta de consum şi modă şi altele.
Î. Dar Asociaţia Universitară Francofonă unde desfăşoară activităţi?
R. Eu mă ocup, în cadrul acestei asociaţii, de schimbările la nivel universitar din Europa de Est, mai ales din Bulgaria, România şi Republica Moldova. Dar acum ne extindem şi în Polonia, în Georgia, în Serbia. Încercăm să promovăm schimbările universitare în ţări vecine care, de obicei, nu se cunosc foarte bine între ele.

2004

4.6.3. Dr. în fizică Basarab Nicolesco, preşedinte al Centrului Internaţional de Cercetare şi Studii Transdisciplinare din Paris şi al Grupului de reflexie asupra Transdisciplinarităţii de pe lângă UNESCO

Î. Cu ce ocazie aţi venit azi la Institutul Francez din București ?
R. Am venit pentru lansarea colecţiei *Românii din Paris*, pe care am iniţiat-o acum un an de zile şi care apare la Editura Oxus din Paris. În timpul unui an am scos şase monografii, de fapt cinci monografii şi un ghid despre România, de fapt despre urmele lăsate de românii din Franţa – şi sunt foarte numeroşi, sunt mii, nu se reduc la urmele lui Cioran şi Ionesco, scriitori, bineînţeles, dar şi oameni de ştiinţă, medici. Monografia despre Cioran a fost scrisă de Simona Modreanu, mă bucur pentru că a fost aici prezentă, de asemenea Petre Răileanu a scris monografia despre Gherasim Luca, monografia despre Mircea Eliade este scrisă de Eugen Simion, preşedintele Academiei Române, care tratează partea literară a operei lui Mircea Eliade. O carte foarte interesantă despre Fondane/Fundoianu, scrisă de un mare specialist, Salazar-Ferrer, care trăieşte în Anglia, de asemenea o carte importantă despre Victor Brauner, scrisă de Sarane Alexandrion, care este unul dintre marii suprarealişti încă în viaţă.
Î. Mai coordonaţi şi alte colecţii de la Editura Oxus?
R. Sunt nu numai coordonatorul, sunt şi cel care a conceput-o, a operat selecţia. Marea mea dramă este tocmai selecţia, în sensul contractual, fiindcă sunt limitat la 15 titluri. Mă mai gândesc la Brâncuşi, evident, şi alţii, dar 15 e prea puţin dacă ne gândim la românii din Paris. Eu am o listă de 30 de personalităţi. Sper ca această colecţie să continue, fiindcă nu este uşor să vorbeşti despre românii din Paris. Noi am avut o subvenţie a statului român – prin Institutul Cultural – pentru cărţi şi cumpărarea unui număr de exemplare, care ne-a ajutat. Şi sper ca acest ajutor să vie în continuare. Ar fi foarte bine şi pentru Franţa şi pentru România.

Î. Vorbiţi-mi puţin şi despre dumneavoastră. Ce mai lucraţi în afară de cărţile altora?
R. Am fost aici prezent în primul rând pentru Congresul Academiei Române despre culturi şi religii europene. De asemenea sunt aici pentru lansarea unui mare program sponsorizat de Fundaţia americană pentru ştiinţă şi religie ortodoxă. M-am întâlnit cu diverse personalităţi. Sunt bucuros să dăruiesc României ceea ce mi-a dăruit ea când eram copil: cultură.

2003

4.6.4. Serge Cagnolari, director, Editura Oxus, Paris

Î. Sunteţi directorul Editurii Oxus din Paris, care publică şi seria Românii din Paris. Ce semnificaţie are numele editurii?
R. Este numele unui fluviu din Himalaia, care trece şi prin Uzbekistan, Kazahstan, o regiune unde se întâlnesc toate religiile[31]. Oxus e numele antic al Amu Dariei. A avut o civilizație neolitică fantastică, de acolo au pornit mari migrații spre Europa: scito-sarmații, au circulat cimmerienii pe Drumul Mătăsii. Gândul nostru a fost să ne oprim la un nume care semnifică o confluenţă de culturi. Colecţia Românii din Paris apare în cadrul mai larg al seriei *Les Etrangers de Paris*, aceste personaje fabuloase care au contribuit la efervescenţa artistică şi intelectuală care a făcut din Paris capitala mondială a artelor. Ei bine, printre toţi aceşti intelectuali sunt numeroşi români. În trecut mulţi dintre ei au trăit foarte mult la Paris şi au devenit mai scriitori francezi decât scriitorii francezi. Şi adesea sunt mai recunoscuţi în Franţa decât în România. Intenţia noastră a fost, pe de o parte, să-i facem şi mai cunoscuţi pe români în Franţa, şi pe de alta să-i redescoperim pentru România.
Î. Publicaţi numai autori contemporani sau şi clasici?
R. Autori ai secolului XX, azi decedaţi. Ultimul care a decedat dintre ei a fost Eugène Ionesco. Dar şi după el au mai decedat personalităţi valoroase. Cred că aveţi dreptate şi ne vom gândi şi la ei în viitor. Am programat pentru început 15, dintre care 6 deja au apărut, 5 vor apare în 2005 şi restul în 2006.
Î. Vă doresc mare succes. Şi ne doresc şi nouă, românilor.
R. Mulţumesc.

4.6.5. Donato Giuliani, director pentru Europa de Est, DACOR (Consiliul Cultural pentru Dezvoltarea Regiunilor Europei)

Î. Prin ce credeţi că este relevantă politica în domeniul culturii, prin liniile ei directoare, în Uniunea Europeană comparativ cu ţările din Est?
R. Politica în domeniul culturii în Europa de azi se face la scara regiunilor. În Europa regiunile sunt unităţi cu adevărat teritoriale, plecând de la care se pot realiza schimburi

cu adevărat interesante, atât la nivelul spectacolului, prin schimb de spectacole, cât şi în ce priveşte tehnologia, tehnica, ceea ce explică prezenţa mea în România în acest moment.

Î. Numiţi regiune o regiune geografică sau şi o entitate culturală, naţională?

R. Aici e o adevărată dificultate. Fiindcă în Franţa, de pildă, decupajul regiunilor e foarte recent. Franţa e o ţară foarte centralizată, care a angajat o descentralizare de foarte puţin timp, după al doilea război mondial.O entitate regională reia, în Franţa, decupajul Departamentelor, deci există un anumit teritoriu ce trimite la o cultură, o tradiţie, menţine un decupaj care este moştenirea Revoluţiei Franceze. Fiecare ţară are sistemul ei. Alte ţări au un decupaj ce corespunde moştenirii istorice. De aceea, cazul Franţei, oricât de complex ar fi, reperezintă numai un caz particular.

Î. Consideraţi România o regiune?

R. Evident că nu. România e mai mult: e o ţară.

Î. Cum definiţi Estul, cu ţările care-l compun, din punctrul de vedere al regiunilor?

R. Pentru noi, francezii, e foarte greu de înţeles subtilitatea decupajelor naţionale când vedem cum se prezintă situaţia.

Î. Programele de integrare culturală la care lucraţi vizează doar anumite regiuni, discriminarea lor pozitivă, ori se ocupă de integrarea Estului în ansamblul Uniunii Europene?

R. Cred, în orice caz, că un element esenţial de integrare a regiunilor este chiar cultura.

Î. Există un program special pentru România, pentru regiunile care, eventual, ar compune-o?

R. Sigur. Există programul PHARE al Uniunii Europene, destinat să creeze în ţările Europei Centrale şi Orientale condiţii de dezvoltare economică, de achiziţionare de tehnică, de tehnologie, în special în informatică, şi, de asemenea, destinat creării unei economii de piaţă. Deci programul PHARE este în întregime dedicat cooperării cu Europa Centrală şi Orientală.

Î. Mai sunt şi alte programe, mai ales culturale?

R. Există un program dedicat Uniunii Europene, în care România poate juca un rol esenţial. Este vorba de programul Caleidoscop, care va deveni în curând activ şi pentru România. E un program care cuprinde trei ţări, dar, dacă o ţară din Europa Centrală sau Orientală face parte din el, se crează şansa unor burse create pentru acest program. Creea ce probează cooperarea cu ţările din Est şi integrarea lor în programele europene.

Î. Cunoaşteţi vreun program special pentru tineri, pentru studenţi?

R. Vă mărturisesc că sunt mai puţin la curent cu aceste programe, dar ştiu despre Leonardo, care prevede posibilităţi de mişcare ale studenţilor, elevilor.

Î. Credeţi că o ţară ca România, plasată între Occident şi Orient, poate decanta influenţele diverse şi transmite un mesaj identitar pertinent pentru restul lumii?

R. Cred că da. Pentru că România este o ţară cu adevărat uimitoare. Mai ales pentru că noi, francezii, ne regăsim aici, ne simţim ca acasă, deşi ne despart 2000 de kilometri, o călătorie de trei ore cu avionul. Ceea ce înseamnă că funcţionam în virtutea aceluiaşi substrat, deci România a reuşit să-şi păstreze și să trimită în afara ei o identitate anume

dincolo de toate turbulenţele istoriei. Mi se pare un loc privilegiat pentru apărarea culturii în Europa Centrală. Cred că trebuie să acţionaţi pentru a păstra această identitate.
Î. Vi se pare că Uniunea Europeană funcţionează ca un fel de centru care trebuie să integreze marginile? Fie că da, fie că nu, la ce credeţi că poate aspira intelectualul român?
R. În legătură cu ceea ce numiţi centru, noi, în Franţa, ne-am pus această problemă chiar după război. Dar s-a procedat la o descentralizare care face ca Parisul să nu mai fie centrul Franţei. E o regiune printre altele. Plecând de aici, e o chestiune destul de delicată să defineşti centrul Europei, deoarece fiecare regiune are de jucat rolul ei.
Î. Credeţi că România poate fi percepută prin regiunile ei ca o voce distinctă, care transmite un mesaj integrat pentru zona balcanică?
R. Ne putem imagina un astfel de rol pentru România în legătură cu problema pe care o menţionaţi.
Î. Personal, chiar acţionaţi în acest sens?
R. Cred că angajamentul prezenţei mele în România înseamnă două lucruri: odată angajrea unei cooperări a regiunilor, deci de la regional la european, şi în al doilea rând prezenţa mea ca formator la acest master, administrator de program cultural într-un proiect iniţiat aici, la Bucureşti, fapt cu adevărat novator, pentru care merită să ne mobilizăm.

1996

4.6.6. Prof. univ. dr.Giovanni Sartori, specialist în Drept Constituţional

Î. Sunteţi considerat unul dintre marii specialişti în Drept Constituţional, aţi făcut deopotrivă profesorat în SUA şi Uniunea Europeană. Ce fel de Constituţie şi ce fel de regim consideraţi că i s-ar potrivi României de azi, în perspectiva integrării europene?
R. Sper că pot vorbi italieneşte, fiindcă am venit într-o ţară latină şi eu însumi înţeleg o mulţime de cuvinte când mi se vorbeşte româneşte.
Î. Evident, puteţi. Şi mie mi se pare la fel când aud italieneşte.
R. Cred că cel mai bun pentru o ţară francofonă ca România este sistemul francez, adică o republică semi-prezidenţială şi un Parlament bicameral. România are uzanţa bunelor relaţii cu Franţa, acest model este înţeles şi asimilat încă din veacul al XIX-lea. Văd că deja structurile create sunt viabile şi merg în acest sens. Iar aşezarea după majorităţi parlamentare este eficientă şi democratică. Accederea în Parlament să se facă proporţional cu voturile. Sunt încă prea multe partide politice, dar asta se va aşeza cu timpul, electoratul va decide. Eventual ar trebui majorat puţin procentul de accedere în Parlament. Cel mai eficient este un sistem bipartit. În felul acesta se va construi un sistem politic care să răspundă nu numai necesităţilor româneşti, ci şi acelora de

integrare a României în Uniunea Europeană. De altfel, toate aceste chestiuni le puteţi găsi mai exact exprimate în cartea mea *Ingengneria Costitutionale*, care tocmai a apărut şi la Bucureşti.

2004

4.6.7. Excelenţa sa Jesus Atienza Serna, ambasadorul Spaniei la București

Î. Ne aflăm la o degustare de vinuri la Institutul Cervantes. Credeţi că, pe lângă schimburile culturale, Spania şi România pot colabora cu succes şi în domeniul economic?
R. Sigur că da. Avem de făcut schimb de experienţă relativ la tehnologii de producţie, mai ales în agricultură, mai ales cu privire la vinuri. Cred că fiecare ţară îşi poate vinde cu succes vinurile în cealaltă, deoarece sunt asemănătoare ca profil, gust, sunt foarte bune. Şi cercetătorii în domeniile de interes comun trebuie să colaboreze în viitor, cu succes pentru ambele ţări.
Î. Credeţi că forţa de muncă românească din Spania poate câştiga în mod direct din experienţa spaniolă?
R. Efectiv. E unul din aspectele pozitive ale programului de migrare a muncitorilor români în Spania. Dar şi ei aduc propria lor experienţă, de organizare a muncii, de producţie. De altfel ţara dunmeavoastră şi Spania sunt în Europa din vremurile antice, fiindcă împăratul Traian era născut pe pământul Spaniei de azi şi a ajuns până aici, în Dacia. El a fost primul care a unit cele două capete ale Europei.
Î. La cât credeţi că se ridică forţa de muncă românească din Spania?
R. E o forţă de muncă extraordinar de apreciată. Acum doi ani, într-o singură provincie, Nuelva, erau 1500 de muncitori români. În aceeaşi provincie, în acest an sunt 4000 de muncitori. Iar anul viitor vor fi 10.000 de muncitori români. Asta spune ceva despre aprecierea de care se bucură românii în Spania.

2003

4.6.8. Excelenţa Sa Teofil Bauer, ambasadorul Ucrainei la București

Î. Salonul de carte de toamnă de la Bucureşti găzduieşte anul acesta, ca ţară invitată, Ucraina. Cum credeţi că vor evolua relaţiile noastre ?
R. Ucraina este pentru a treia oară participantă la acest târg, dar numai acum suntem în centrul atenţiei, ca să zic aşa. Ambasada Ucrainei şi Comitetul de Stat pentru Radiodifuziune şi Televiziune au primit cu bucurie acest lucru. Prezentăm în special manuale şi cărţi care sunt importante pentru Ucraina şi România, în sensul că se adresează minorităţii româneşti din Ucraina şi minorităţii ucrainene din România, fiind editate în limbile respectivelor minorităţi.

Î. Dar cum este tratată, pe ansamblu, dacă puteţi să-mi spuneţi, comparativ, situaţia celor două minorităţi în cele două ţări?
R. Ucraina acordă foarte mare importanţă asigurării drepturilor minorităţilor, iar în ce priveşte minoritatea românească aveţi un exemplu clar, am expus la târg seria completă a manualelor şcolare în limba română. Dar, din câte am auzit, România mai are de completat manuale în ucraineană pentru minoritatea ucraineană existentă în nordul României.
Î. Ce importanţă acordaţi relaţiilor noastre viitoare, în condiţiile în care România se va integra în Uniunea Europeană, iar Ucraina va avea un parteneriat privilegiat cu Uniunea Europeană?
R. Ucraina a susţinut tot timpul integrarea României în Uniunea Europeană, iar scopul strategic al Ucrainei este ca şi ea să se integreze în Uniune. Şi sperăm că după 2007 integrarea României în Uniune va aduce sprijinul ei pentru ca, în viitor, să se integreze şi Ucraina.
Î. Vă mulţumesc şi succes.
R. Mulţumesc.

2004

4.6.9. Fàrkas Gyorgy,
Realizator la Televiziunea Duna, Budapesta; directorul Festivalului internaţional de film documentar, Sf. Gheorghe

Î. Sunteţi directorul acestui festival. Ce secţiuni are, ce filme v-au venit în concurs, ce evaluări preliminare aţi făcut?
R. Au fost trimise 185 de filme la preselecţia festivalului şi au ajuns în finală numai 58 de filme, iar 30 ca program informativ. Filmele din programul informativ n-au o valoare mai mică decât celelalte, unele chiar au participat la Oscar, au avut premii la festivaluri internaţionale - dar juriul s-a gândit la o stabilitate tematică a competiţiei. Temele sunt: deceniul, revoluţia, economia, filmul experimental, filmul dramatic. Ultimile două sunt categorii destul de interesante, fiindcă ţelul acestui festival este să găsim un limbaj nou pentru filmele documentare. Un limbaj care să-l ţină în atenţie pe spectator. Şi secţiunea de film economic este foarte interesantă, dar ne-au venit foarte puţine filme la această secţiune, doar patru. Eu aş opta pentru mai multe coproducţii româno-maghiare.
Î. Care este în prezent situaţia documentarului în Ungaria? Pentru că, din câte ştiu, în România, după 1956, când documentarul românec a luat Marele Premiu la Cannes, producţia a scăzut, iar în ultmii ani de dinainte de revoluţia din 1989, nu se mai făceau decât nişte documentare turistice. Dar la întâlnirea de la Govora din toamna trecută a documentariştilor români am văzut că se încearcă înnoiri tematice, o mai puternică implicare în actualitate şi, evident, se caută şi finanţări. Care este situaţia acum în Ungaria?

R. Situaţia din Ungaria e ceva mai bună decât cea din România. În plan financiar. În primul rând să spun ce părere personală am despre filmele documentare româneşti. Sunt deosebit de interesante. Dar sub aspect financiar cele maghiare sunt mai bine plasate. Televiziunile au un supliment de buget pentru asta. Cred că putem folosi reciproc experienţele noastre artistice, iar bilingvismul este o şansă. Dar în Ungaria se fac prea multe filme şi artiştii n-au timp pentru concepţia artistică.
Î. Dar nu există şi studiouri speciale de film documentar?
R. Există vreo douăzeci-treizeci. Dar când e vorba de concurenţa pentru finanţare, câştigă totdeauna televiziunea.
Î. Credeţi că minoritatea maghiară de la noi şi minoritatea românească din Ungaria au acum şanse mai mari să-şi facă auzită vocea?
R. Cred că tocmai asta e interesant şi frumos: că nu suntem la fel, că suntem diferiţi. Asta ne poate face să discutăm când stăm la o masă, să scoatem reviste, să scriem cărţi, să facem filme. Asta dă farmec vieţii. Diferenţa asta trebuie ţinută. Şi Uniunea Europeană gândeşte că naţiunile trebuie să-şi ţină identităţile lor. Pentru toate astea filmele sunt un apropo destul de bun. Eu aşa văd. Chiar la acest festival, dacă de uiţi la două filme cu aceeaşi temă, unul făcut de un maghiar şi altul de un român, diferenţele sunt extraordinar de interesante, avem două identităţi puternice. E foarte bine. Omogenitatea n-ar face să se înnoiască nimic, dar mai ales cultura. Ar fi un blocaj total. Fiecare naţiune are preţul ei. Împreunarea acestor naţiuni dă farmecul Europei şi rezistenţa ei în timp, modelul ei cultural. O naţiune este puternică prin cultura ei, aşa rezistă timpului.
Î. Vă mulţumesc şi vă doresc succes în festival.

2004

4.6.10. Bèke Mihály András, Director al Institutului Cultural al Ungariei la Bucureşti

Î. Aceasta este una dintre cele mai ample acţiuni ale Institutului Cultural al Ungariei la Bucureşti. Spuneţi-mi de ce un asemenea tip de manifestare.
R. Eu sunt de la 1 septembrie anul trecut directorul acestui Institut şi este cu adevărat primul eveniment de amploare, dar sper să nu fie şi ultimul. De profesie sunt ziarist, cineast. Deci am o preferinţă pentru film. Şi-mi pare rău că acest gen al filmului documentar şi-a pierdut credibilitatea cu un deceniu înaintea schimbării, atât în România, cât şi în Ungaria. Ştim bine din ce cauză: a devenit o unealtă a politicii, poate mai mult în România decât în Ungaria, unde erau ceva posibilităţi de a spune adevărul prin filme documentare, dar se făceau plictisitor, neinteresant. Deşi credinţa mea este că filmul documentar poate fi foarte viu, folositor, are posibilitatea de a reflecta în chip nemijlocit problemele societăţii. Şi cum societăţile noastre, română şi ungară, sunt în curs de redefinire, cred că pentru filmul documentar e un bun moment de relansare după schimbarea de regim. Prin urmare un schimb de idei între noi în vederea acestui

proces poate fi foarte folositor. Trei idei de bază am avut în vedere pentru organizarea acestui festival: cei care nu-şi cunosc trecutul sunt osândiţi să-l repete. Noi n-am dori acest lucru şi cred că documentarul ne poate evoca trecutul, trecutul mai recent; în al doilea rând, cine nu-şi cunoaşte comunitatea în care trăieşte este osândit să piardă drumul, să bată pasul pe loc; în al treilea rând, cine nu-şi cunoaşte vecinii este silit să fie neîmpăcat în suflet. Acestea sunt ideile care au dus la naşterea acestui festival de filme documentare româno-maghiare. De ce la Sfântu Gheorghe? Din motive mai ales organizatorice: oraşul e mic, nu ne trebuie mijloace de transport de la hotel la sala de proiecţie, hotelul e mai ieftin, în aceiaşi bani putem participa mai mulţi, primăria ne-a ajutat necerându-ne bani pentru chiria sălii, vor şi ei să se lanseze turistic etc. Şi timpul pe care l-am avut la dispoziţie pentru organizare a fost scurt, cam 3-4 luni.
Î. Am observat că există şi un festival românesc al filmului documentar, cred că a avut patru ediţii, anul acesta a fost la Govora, tot un oraş mic, era un festival româno-italian. Credeţi că astfel de programe bilaterale sau multilaterale pot ajuta la o mai rapidă integrare a ţărilor noastre în Uniunea Europeană?
R. Sub aspect cultural. Exact. Cred că astfel de manifestări dau la iveală chiar valorile europene ale ambelor culturi. Şi aceste valori ajută ambele societăţi să-şi păstreze identitatea lor culturală.
Î. Dacă-mi daţi voie, l-aş cita pe un scriitor care este maghiar la origine, dar trăieşte în Franţa şi semnează cu numele Peter Diener. Recent, într-un simpozion organizat de Institutul Francez din Bucureşti, spunea: voi, ţările din Est, să nu confundaţi Uniunea Europeană şi cultura europeană. La ce credeţi că se gândea?
R. Am fost şi eu prezent la acel simpozion. Trebuie să vă mărturisesc că eu am şi o diplomă de expert european, deci m-am specializat în studii referitoare la Uniunea Europeană. Pot să vă spun că aceasta este o structură economică foarte, foarte birocratică, de care avem nevoie, dar în nici un caz nu asta reprezintă Europa, esenţa culturii europene. În nici un caz. Deci ea poate ajuta cu fonduri identităţile diferitelor culturi, dar nu se poate confunda cu ele.
Î. Credeţi că în această redefinire a identităţilor culturale pe fondul mai larg al identităţii culturale europene, minorităţile - culturale, naţionale, religioase etc. – pot avea un rol mai mare decât au avut în trecut?
R. Ajunge dacă mă refer la ideea subsidiarităţii. În virtutea ei minorităţile vor avea un cuvânt mai mare de spus, pentru că, în totalul populaţiei europene, minorităţile însumează cât populaţia celei de-a doua ţări ca mărime a Uniunii Europene. Asta mi-a spus un deputat european. Sunt minorităţi multe şi vechi. Deci vor avea o posibilitate în plus să-şi exprime voinţa în corul vocilor europene.
Î. Vă mulţumesc pentru interviu şi vă doresc succes.

2004

4.6.11. Excelenţa sa Ragnar Ängady, ambasadorul Suediei la București

Î. Aţi fost elevul celebrului romanist Alf Lombard, care tocmai a dispărut dintre noi, care vorbea şi româneşte, avea mulţi prieteni în România. Aţi studiat şi alte limbi romanice cu el?
R. Am studiat cu el numai limba română. Pentru celelalte limbi romanice am avut alţi profesori. De altfel el a introdus studiul limbii române la Universitatea din Lund. Era bun prieten cu Alexandru Rosetti. A dezvoltat o seamă de relaţii culturale între ţările noastre. Dar cineva ca Alf Lombard nu mai există astăzi.
Î. Cam în ce perimetru credeţi că se pot dezvolta relaţiile culturale dintre ţările noastre?
R. Avem relaţii inclusiv în domeniul lingvistic. Avem aici, de curând, un lector de limba suedeză şi în Suedia sunt, la trei universităţi, lectori de limba română.
Î. Credeţi că se poate dezvolta un program de traduceri reciproce din literaturile ţărilor noastre ?
R. E un proiect mare pe care l-am iniţiat acum între Institutul Suedez şi editurile româneşti. Vrem să promovăm traducerile din suedeză în română şi din română în suedeză. În Suedia lucrează intens Ion Miloş şi Dan Şafran.
Î. Cum credeţi că a rămas viu pentru dumneavoastră, ca ambasador al Suediei în România, mesajul lui Alf Lombard?

R. Alf Lombard, fiul cunoscutei actrițe Yvonne Lombard, a rămas un ideal pentru Suedia. A vorbit 16 limbi şi a înţeles mult mai multe. Ştia toate limbile romanice. Considera că limba unui popor este cel mai sigur vehicol pentru o comunicare reală. Era un erudit, un geniu universal. Mi-a fost profesor. A avut contacte foarte stânse și colegiale cu lingviştii din România.
Î. El afirma în prefaţa a două lucrări: *Verbul românesc*, o lucrare în două volume, importantă pentru specialiştii noştri şi *Limba română* – o prezentare, apărută în 1974 şi scrisă în franceză, că limba română ca expresie a neolatinei orientale – o limbă vorbită de peste 20 de milioane de locuitori – este foarte importantă pentru echilibrul Europei contemporane deoarece ilustrază exact substratul limbilor continentului. Şi că oricine studiază limbile romanice nu poate ignora studiul limbii române.
Î. Credeţi că avea dreptate când se gândea la o unitate încă actuală a latinităţii?
R. Sigur. Considera chiar că această unitate a latinităţii – a neolatinităţii – este parte a unităţii Europei, ceva care poate ajuta la refacerea întregului în ciuda marilor diferenţe dintre Est şi Vest. A fost un vizionar al Europei Unite de astăzi. De aceea a şi studiat limba română: pentru a înţelege în parametri corecţi fenomenul european. Fiindcă româna este cea mai apropiată de latină dintre limbile romanice.
Î. Credeţi că studiile lui Alf Lombard au deschis nişte căi pentru lumea românească de a-şi face cunoscută identitatea europeană?

R. El susţinea că nu trebuie pierdute contactele între popoare, între limbile lor, şi asta în timp, dincolo de sistemele politice. Miza lui era cultura. Recunoştea în România istoria europeană şi latină. A avut astfel premoniţia unităţii europene de astăzi.
Î. Mulţumesc.

2004

4.6.12. Jean-Jacques Aillagon, ministrul Culturii şi Comunicării din Franţa

Î. Ca ministru al Culturii din Franţa, aflat în conexiune cu alte culturi europene, cum apreciaţi stadiul culturii române în perspectiva integrării ţării noastre în Uniunea Europeană?
R. Doamnă, România este o ţară de veche cultură, sunt secole de când literatura, poezia, artele au fost remarcate în Franţa. Ca să nu vorbim decât despre ultimul secol, ea a adus mult Franţei, e vorba de Brâncuşi, de Enescu. Pământul acesta a produs şi produce valori importante, care şi-au adus aportul la cultura europeană. Există energie creatoare, există numeroase voci capabile să se facă auzite printre culturile Europei Unite. Fiindcă prin cultură se va exprima, mai ales, sufletul popoarelor Europei. De aceea Uniunea Europeană se interesează atât de mult de accesul la cultură, la învăţământ, al tuturor. Chiar economia depinde de prosperitatea culturală, dar şi inversul este valabil. Împărtăşesc bucuria partenerilor români că, moral, economic, cultural, părerile noastre coincid şi ceea ce ne putem oferi unii altora va îmbogăţi ansamblul european. Ştim cu toţii că prin cultură putem dăinui, aş vrea să stabilim o punte culturală între ţările noastre, dar şi între aceste două capete ale Europei.
Î. Sunt mişcată de aprecierile pe care le faceţi în ce priveşte cultura română. Dar cum vă gândiţi să stabiliţi această punte culturală între ţările noastre?
R. Eu văd două moduri de a o face: prin relaţii bilaterale între România şi Franţa şi, pe de altă parte, prin relaţii pe care ambele ţări le au cu Uniunea Europeană. În ce priveşte realţiile culturale, trebuie să restabilim, între ţările noastre, un curent de schimburi şi de cooperare. În această vizită mi-am exprimat voinţa de a stabili acorduri în domeniul patrimoniului, al arhivelor, proiecte de expoziţii. De pildă anul 2005, al semnării Tratatului de aderare a României la Uniunea Europeană, Franţa îl va dedica literaturii române. E vorba de programul – mai ales editorial - Les Belles etrangères. Asta va permite traducerea în franceză a unor autori români contemporani. Sunt multe de făcut pentru a restabili, între Bucureşti şi Paris, între România şi Franţa, o bună cooperare. De asemena, în cadrul Uniunii Europene, ar fi important să avem poziţii convergente legate de atitudinea faţă de actul de cultură, de protejarea minorităţilor. Astăzi în lume cultura este ameninţată de tehnologie. Contextul liberal nu-i oferă avantaje, o pune în acelaşi plan cu alte demersuri omeneşti, la concurenţă cu ele. Credem deci că lumea de astăzi nu trebuie să niveleze, să strivească totul şi că naţiunile europene trebuie să-şi păstreze identităţile, să şi le afirme într-un mare ansamblu, să se îngrijească de dezvoltarea

culturilor lor, să contribuie la împlinirea marii voci a modernităţii, aflată dincolo şi deasupra procesului de mondializare. Pledez pentru diversitate culturală.
Î. Nu pot decât să fiu de acord şi să sper că aşa se va întâmpla.
R. În orice caz, mi-am început această călătorie în Europa Centrală şi de Est cu România, ceea ce spune mult despre rolul pe care l-ar avea de jucat ţara dumneavoastră în viitor. De asemenea, voi merge şi în Egipt, pe celălalt mal al Mediteranei.

2004

4.6.13. Eugen Mihăescu, ambasadorul României la UNESCO

Î. Pentru ce vine un ambasador UNESCO al României în acest moment la Bucureşti?
R. Pentru că trăim într-o lume pe dos, m-am gândit că, dacă un critic de artă face artă, de ce n-ar face şi un artist critică de artă. Am venit să prezint expoziţia lui Ioan Nemţoi.
Î. O lume dechisă poate vreţi să spuneţi, nu o lume pe dos.
R. Mda, deschisă.
Î. Care credeţi deci că este misiunea dumneavoastră cea mai importantă ca ambasador UNESCO?
R. Pe vremuri, când eram artist şi desenam la „New York Times" în pagina editorială, sau făceam copertă la „New Yorker", cred că eram mai ambasador decât acum. Pentru că, altfel, domnul ministru Atanasiu, de la Învăţământ, fiind membru al Comisiei Parlamentare de validare a ambasadorilor, m-a flatat spunând că o să-mi fie uşor să fiu o excelenţă pentru că, în general, ceea ce desenam în America era excelent. Venind din partea unui om ca domnul Atanasiu, care a fost şi premier intermar, mă mândresc cu asta şi sunt flatat. Deci, prin forţa lucrurilor, un artist este un ambasador. Cred că Grigoresacu a fost un ambasador, Palladi a fost un ambasador, Nicodim este un ambasador.
Î. Dar dincolo de asta?
R. Dincolo de toate artiştii noştri sunt ambasadori ai artei româneşti. Palladi e la fel de mare ca Matisse, Petraşcu e la fel de mare ca Rouault, Tonitza e la fel de mare, dacă nu mai mare ca Modigliani. Iertaţi-mi orgoliul, dar e orgoliul artei româneşti, nu al meu. Să fii ambasador într-o ţară e o muncă specială. După părerea mea nu există o şcoală de ambasadori, după cum nu există o şcoală de poeţi. Oamenii se nasc ori nu diplomaţi. Eu încerc să fiu diplomat, fiindcă felul meu direct de a vorbi îi face pe unii să creadă că nu sunt diplomat. Dar eu cred că verticalitatea e cel mai bun indicu despre ceea ce eşti şi ce vrei, mai ales când te afli într-o organizaţie multilaterală ca UNESCO, o agora a culturii, unde fiecare îşi apără marfa lui. Pe mine mă interesează ce pot să fac pentru România, nu ce pot să fac pentru mine.

Î. Ce credeţi, Europa Unită de astăzi mizează pe România, pe cultura ei? Când a fost aici domnul Aillagon, ministrul Culturii din Franţa, a spus că vede România şi Franţa legate printr-o punte…
R. Chestia asta ca puntea, pe mine, personal, nu ca ambasador, a început să mă cam plictisească. Noi i-am aşteptat pe americani 50 de ani nu ca să ne spună nouă că trebuie să fim o punte şi să avem o mână deschisă către ruşi. Noi avem şi am avut întotdeauna, ca vecini, o privire în partea aia. Nu ştiu dacă Europa este cum spuneţi dumneavoastră…
Î. Eu nu spun, eu întreb…
R. Cred că noi suntem foarte interesaţi să avem locul care ni se cuvine în familia europeană, pentru că suntem europeni, totdeauna am fost aproape de Franţa, de Europa şi eu văd Europa ca o axă compusă din Franţa, Germania şi Rusia. Deci totul constă, în acest ansamblu, în a intra cu capul sus în Europa.
Î. Cultura poate face ceva?
R. Cred că numai cultura. Noi nu suntem francofoni pentru că am fost colonie franceză. Noi suntem francofili. Statul român modern s-a făcut în trenul Paris-Bucureşti şi retur. Astfel cultura noastră face parte organică din cultura europeană. Depinde de ce va face Europa. Dacă Europa va fi una a regiunilor, va fi o Europă a naţiunilor, sau va fi un fel de Uniunea Sovietică, în care unul vorbeşte şi ceilalţi execută ordine. La noi puţină lume ştie că deciziile importante pentru Franţa sunt luate, în proporţie de 60%, de către organismele Uniunii Europene. Întrebarea e dacă noi ştim regulamentul jocului şi dacă ştim din cine sunt făcute organismele UE. Nu cumva ne gândim la intrarea în Europa cum am merge la o nuntă extraordinară, fără să ne gândim că la nuntă trebuie să ducem un cadou. Depinde cât ne va costa cadoul şi dacă ni-l putem permite, ori rămânem să mâncăm acasă şi nu ne mai ducem la nuntă. Cred că, pe ansamblu, problema costurilor e o problemă europeană, nu a României. Polonia de azi nu e prea încântată de statutul ei de ţară a UE, mai ales în privinţa agriculturii. Şi noi avem o şansă, cu agricultura românească, s-o facem organică. Pământul acesta e binecuvântat. Roşiile, fructele au gust bun, pământul nu trebuie chimizat. La cât mă pricep eu, mi se pare că mai ales prin cultură o să fim luaţi în seamă. Dar cred că noi suntem aceia care trebuie să ne impunem, nu Europa trebuie să caute şi să discearnă ce-i aici. Eu încă văd aici indolenţa noastră clasică de a lăsa lucrurile de azi pe mâine.

2004

4.6.14. Excelenţa sa Philippe Etienne, ambasadorul Franţei la București

Î. Aş vrea să vă pun o singură întrebare: comunicarea între două limbi are o importanţă numai literară ori nu?
R. Cred că nivelul literar este esenţial, fiindcă înseamnă cultură, iar cultura este baza societăţii. Acestea fiind spuse, dincolo de dimensiunea culturală tema comunicării între două limbi este fundamentală pentru succesul

integrării europene. Fiindcă este absolut iluzoriu să credem că putem construi Europa pe baza unei singure limbi, fie ea engleza, franceza ori alta. Asta pur şi simplu pentru că limba aceea nu este şi limba tuturor. Fiecare a trăit într-o cultură care are limba ei diferită de altele. Dau exeplul francezei fiindcă e limba mea natală: sigur că apărăm franceza, dar nu contra altor limbi, engleza, ori altele, ci pentru că e limba pe care-o vorbim noi, francezii. Eu cred că pentru a ne înţelege trebuie să ne cunoaştem bine. Iar pentru a ne cunoaşte trebuie ca noi să învăţăm limba celui care trebuie cunoscut. Limba înseamnă accesul la cultura celuilalt. Chiar şi negociatorii – pentru că eu am fost negociator european – ştiu cât de important este să cunoască limba celui cu care negociază. Această meserie înseamnă să-l cunoşti pe celălalt ca să poţi ajunge la un acord. Deci: pentru a negocia trebuie să înţelegi, pentru a înţelege trebuie să cunoşti, pentru a conaşte trebuie să înveţi să foloseşti limba celuilalt.
Î. Mulţumesc
R. Şi eu.

2004

4.7. Stadiul Europei

4.7.1. Daniel Vernet, Director general pentru probleme internaţionale al ziarului „Le Monde”

Î. Suntem, fie cei din Europa de Est, fie din Occident, moştenitori şi urmaşi ai războiului rece, ai marii încleştări dintre ceea ce erau atunci stânga şi dreapta politică. Ce mai reprezintă ele astăzi pentru Europa Unită şi in perspectiva integrării atâtor ţări din Est?
R. Împărţirea în stânga şi dreapta în Europa e rezultatul unei îndelungi tradiţii istorice. Partidele de dreapta şi de stânga s-au format prin luptă politică între ceea ce noi numim, în Franţa, pe de o parte partide ale mişcării şi pe de alta partide ale conservării, adică de stânga şi de dreapta. Într-o ţară ca România, care n-a cunoscut democraţia vreme de decenii, trebuie că e mai greu pentru partidele politice să găsească o bază socială sau fundamente ideologice. Pe de altă parte, în sânul Europei liniile sunt pe cale să se schimbe. Observaţi cum s-au format coaliţii în Parlamentul European în ciuda faptului că, să zicem, conservatorii, adică dreapta şi centrul dreapta au, pe hârtie, o majoritate aritmetică. O altă coaliţie, o altă majoritate s-a format pentru a refuza comisia propusă de domnul Baroso între liberali, verzi, stânga socialistă, extrema stângă. Prin urmare eu cred că, în decursul anilor, şi România o să-şi găsească un echilibru într-o configuraţie să zicem politică apropiată de alte ţări europene. Dar trebuie şi să spunem că Europa, ca subiect, divizează familiile politice tradiţionale. În sânul stângii există pro şi anti europeni, în sânul dreptei există pro şi anti europeni şi pe deasupra vine chestiunea aderării Turciei la Uniunea Europeană, care divizează o dată mai mult. După liniile diferite care se disting există pro-europeni pentru adeziunea Turciei, pro-europeni

contra, anti-europeni pentru, anti-europeni contra. Prin urmare trăim, vedem o anumită flexibilitate a peisajului politic în Europa.
Î. Există încă semne ale războiului rece în fenomenele şi aprecierile contemporane?
R. În ce priveşte aprecierea ţărilor din Europa Centrală şi Orientală, mă refer în mod special la România, trăsăturile războiului rece au dispărut practic. Chiar, paradoxal, se poate spune că relaţiile dintre Franţa şi România erau, în perioada războiului rece, poate mai pozitive decât au fost după căderea comunismului. Pentru că, într-un fel care mi se pare de-a dreptul exagerat, Ceauşescu era considerat un fel de De Gaulle al Europei de Est care încerca să fie independent faţă de Moscova aşa cum De Gaulle încerca să fie independent faţă de Washington. Problemele care se pun acum apropo de lărgire, de integrarea României şi a Bulgariei în Uniunea Europeană sunt mai curând probleme care privesc înaintarea reformelor economice, lupta contra corupţiei, supravegherea frontierelor, lupta contra criminalităţii organizate.
Î. Rusia, ca parte importantă a lumii în echilibrul politicii de globalizare, va face parte din Uniunea Europeană ori va fi un partener de dialog al acesteia?
R. Da, Rusia e o ţară foarte importantă nu numai pentru Uniunea Europeană, ci pentru relaţiile internaţionale în general şi tipul de raport pe care-l va stabili Uniunea Europeană în anii următori cu Rusia este esenţial pentru viitorul continentului. Dar acest raport, aceste relaţii depind mult de evoluţia internă a situaţiei chiar în Rusia.
Î. Şi în Cecenia?
R. Da, de pildă ce se petrece în Cecenia. Depinde de felul în care Puterea de la Moscova va reuşi sau nu să rezolve această problemă cecenă altfel decât prin forţă. Dar nu e vorba numai de Cecenia, e vorba de tot sistemul politic din Rusia, care pune probleme.
Î. Dar observaţi că Rusia a şi făcut o alianţă cu Statele Unite în ce priveşte tratamentul aplicat Ceceniei vizavi de tratamentul aplicat Irakului.
R. Da, să spunem că există interese comune, ori convergente sub semnul luptei contra terorismului, dar, pe de altă parte, americanii, Bush însuşi, a adus o serie de critici cu privire la decizia anunţată de Putin de pildă la încheierea mandatului guvernatorului, la reforma sistemului electoral al Dumei pentru eliminarea micilor partide. Toate aceste măsuri, care merg în sensul întăririi autoritarismului sistemului rus, trebuie că-i neliniştesc pe europeni.
Î. Revin la România. Ea este plasată între Est şi Vest, va fi frontiera viitoarei Uniuni Europene. Care va fi rolul României aflată între Rusia şi Uniunea Europeană?
R. E adevărat, din punct de vedere geografic România va fi la graniţa orientală a Uniunii Europene - dar între ea şi Rusia mai există cel puţin două state care, ce-i drept, nu pot fi numite state-tampon, însă ambele, adică Ucraina şi Moldova – iar în ce priveşte Moldova, România are interese particulare – e adevărat deci că structura relaţiilor Uniunii Europene din 2007 faţă de România şi vecinii ei din Est e un subiect foarte important: cu aceşti vecini vor intra într-un parteneriat privilegiat, se va vedea dacă au vocaţia de a intra în Uniunea Europeană în 10-15 ani. În ce priveşte Rusia, este o cu totul altă chestiune: creşterea succesivă a Uniunii Europene se face, dar în momentul de faţă e greu de luat în discuţie această chestiune. Dar cred că este evident că ţările care se

află la frontiera de Est a Uniunii Europene vor avea un rol esenţial în definirea relaţiilor cu vecinii Uniunii.
Î. Vă propun în continuare să abordăm chesiunea Dunării, fiindcă e vorba despre axul Europei, de vărsarea ei în Marea Neagră, care face frontieră cu Rusia, pe urmă e vorba de Forţile de Fier, care controlează puţin Marea Mediterană.
R. Cred că, într-adevăr, parcursul Dunării e un element extrem de important pentru Uniunea Europeană, pentru legătura între Vest şi Est, între Europa de Nord şi Europa de Sud, şi deci e important ca Uniunea Europeană să redefinească, să redeseneze acest spaţiu. Grecia e deja membră a Uniunii Europene de mai bine de douăzeci de ani, iar acum Uniunea Europeană va fi, într-un fel, completată pe flancul ei de sud-est prin intrarea României şi Bulgariei în 2007, dar, în acelaşi timp, cred că trebuie depăşită şi ideea similarităţii între coordonatele geografice şi cele geopolitice, fiindcă suntem în perioada globalizării, a armei nucleare, care aboleşte orice frontieră, a armelor de distrugere în masă, geografia ca atare joacă poate un rol mai mic decât avea acum cinzeci de ani ori un secol.
Î. Ar putea spune Uniunea Europeană despre Marea Mediterană „Mare nostrum”? Adică Turcia va face parte din Uniune?
R. Numai în parte ar putea spune, desigur, fiindcă mai sunt ţările de pe ţărmul sudic al Mediteranei, Maghrebul, Mashraikul, care n-au vocaţia intrării în Uniunea Europeană.
Î. Dar sunt ţări francofone…
R. Unele dintre ele, da, şi cu ele trebuie stabilită o cooperare strânsă. În ce priveşte Turcia, este o chestiune diferită, fiindcă Turcia e candidată la intrarea în Uniunea Europeană şi negocierile chiar vor începe şi vor dura probabil multă vreme, ani, dacă nu un deceniu. Marea întrebare este posibilitatea ori imposibilitatea pentru Uniunea Europeană de a integra o ţară mare.
Î. Musulmană.
R. De cultură musulmană.
Î. Dar n-ar putea fi tocmai asta breşa de intrare în dialog – psihologic vorbind – a Uniunii Europene cu celelalte ţări musulmane? Fiindcă e vorba de o cultură musulmană, dar şi laică.
R. După părerea mea problema este că Uniunea Europeană n-are de gând să devină un fel de ONU, fiindcă, efectiv, dacă pui drept criteriu doar economia de piaţă şi democraţia, de ce să nu fie şi Australia membră a Uniunii Europene? Dar trebuie să ştii să te limitezi. Chestiunea frontierelor Europei este o problemă reală, dacă nu vrem ca Uniunea Europeană să se dilueze într-un fel de zonă de liber schimb ori de nou ONU unde nu se decide nimic. Dar Turcia este un caz particular. Discuţia despre adeziune a fost deschisă pentru Turcia. E o ţară mare, de cultură musulmană, şi tratamentul care i se va rezerva Turciei va influenţa procesul de integrare şi al altor ţări europene de cultură, de influenţă, de tradiţie musulmană.
Î. Din fosta Iugoslavie în principal. Până la urmă trebuie spus că Uniunea Europeană a fost fondată în anii războiului rece. Ca să se opună la ce?

R. Integrarea europeană a fost decisă mai ales pentru două raţiuni: prima – pentru a încadra reconcilierea franco-germană, a doua – pentru a organiza Europa Occidentală în faţa blocului comunist. Într-un anumit fel aceste două raţiuni nu-şi mai au sensul: blocul comunist a dispărut, iar reconcilierea franco-germană este o afacere reglată, care, fireşte, nu mai are nevoie de cadrul Europei Unite, deoarece cooperarea dintre cele două ţări se dezvoltă. Cred că Uniunea Europeană a depăşit aceste două raţiuni originare, şi acum vocaţia ei este, pe de o parte, de a unifica ţările continentului, iar pe de altă parte, în această unificare, integrare, să găsească mijloacele de a deveni un actor internaţional.
Î. Aş vrea să ating şi chestiunea religiilor. Uniunea Europeană ca Occident este mai ales catolică şi Europa de Est este mai ales ortodoxă. Cum se vor înţelege şi accepta?
R. Da, Uniunea Europeană e mai ales catolică era valabil la origini, în Europa celor şase, dar chiar şi atunci componenta protestantă în Germania era deja foarte puternică. Dar odată cu intrarea Europei de Nord în Uniune, începând cu 1995, s-a întărit componenta protestantă. Cu adevărat se poate spune că Uniunea Europeană a fost fondată de la început pe baza creştinismului occidental şi nu a creştinismului oriental, ortodox. E adevărat, dar culturile sunt, în acelaşi timp, extrem de diverse, erau şi în mica Europă a celor şase, unde catolicismul juca un rol, dar şi tradiţia laică franceză, deci această coabitare, această coexistenţă a culturilor, a tradiţiilor a funcţionat bine în Europa celor şase, a funcţionat bine în Europa celor 15, cred că e posibil să funcţioneze şi în Europa celor 25. Nu e vorba despre asimiliarea unei culturi alteia, nu e vorba de concurenţă, de competiţie, e vorba de respectarea convingerilor, tradiţiilor, originilor tuturor ţărilor membre, tuturor popoarelor membre ale Uniunii Europene. Eu cred că toate aceste culturi vor continua să existe una lângă cealaltă sub marea umbrelă a culturii globale, globalizate.
Î. Identităţile culturale – nu doar naţionale – vor fi respectate?
R. Eu cred că identităţile sunt respectate şi vor fi. Ba chiar, într-un anumit fel, vor fi întărite, fiindcă globalizarea provoacă uneori reflexe identitare. E foarte important ca fiecare să aibă dreptul şi posibilitatea de a-şi afirma identitatea lui şi de a trăi după tradiţiile lui, după cultura lui, de a practica religia pe care o doreşte, când are una, dar cei care n-au religie au şi ei dreptul să nu aibă niciuna şi, în acelaşi timp, trebuie evitată replierea identitară, apărarea identităţii cu ghearele şi cu dinţii contra celorlalţi, fiindcă acest tip de repliere identitară duce la conflicte etnice, conflicte religioase, aşa cum s-a văzut în anii 1990 în fosta Iugoslavie.
Î. Prin urmare credeţi că oamenii care vor colinda liberi prin Europa sunt doar purtători ai propriei lor identitaţi, pe care n-o afirmă în exterior?
R. Eu nu spun că nu trebuie s-o afirme în exterior, eu spun că această afirmare nu trebuie să se facă împotriva celorlalţi şi că nimeni nu trebuie să aibă, din pricina culturii lui proprii, sentimente de superioritate asupra altora, ci spun că un anumit număr de principii şi de valori comune trebuie respectate: democraţia, drepturile omului.
Î. Daţi-mi un exemplu.

R. De exemplu drepturile femeii etc. Se poate ţine seama de culturi diferite, dar eu cred că respectul drepturilor omului, respectul drepturilor femeii, respectul minorităţilor, respectul valorilor democratice trebuie să fie principii împărtăşite de toată lumea, în orice caz în Uniunea Europeană.
Î. Aş dori să vă pun o ultimă întrebare: cum vedeţi integrarea României, ce importanţă are ea pentru Uniune?
R. Nu e rolul meu să transmit mesaje, dar aş vrea să spun că lărgirea Uniunii Europene, mai ales intrarea României, e un pas istoric, necesar, dorit, dar, în acelaşi timp, trebuie să fim conştienţi că aceste lărgiri pun multe probleme, mai întâi Uniunii Europene, dar şi, nu trebuie să uităm, ţărilor candidate, acelora care vor intra. Sunt provocări care se impun şi unora şi altora şi nu trebuie să credem că drumul va fi uşor. Dimpotrivă, cred că va presupune eforturi şi de o parte şi de alta, dar care probabil merită să fie făcute.
Î. Mulţumesc.

28 octombrie 2004, „Le Monde”

4.7.2. Henri Revol,
Senator (UMP) în Senatul Franţei, primar în Côte d’Or, membru al Comisiei de Buget a Senatului, al Comisiei Europene de Astronautică, co-preşedinte al Asociaţiei de prietenie România-Franţa

Î. Sunteţi co-preşedinte al Asociaţiei de Prietenie România – Franţa. Cum aţi ajuns în această postură?
R. În urma unei înţelegeri de anul trecut între primul ministru român Adrian Năstase şi primul ministru francez, Raffarin. Eu co-prezidez această asociaţie împreună cu domnul Ilie Năstase, un mare sportiv, ceea ce eu nu sunt. Deja am demarat două acţiuni, prima a însemnat crearea, chiar aici, la Senat, a acestui Forum, în prezenţa preşedintelui Iliescu, în noiembrie trecut, apoi, ca urmare a lui, a fost o vizită a ziariştilor francezi sub conducerea doamnei Elisabeth Dilmann, mare reporter la „Figaro magazine” în România şi s-au dat astfel reportaje pentru Media franceză. Avem multe proiecte: unul dintre ele ar fi o expoziţie de costume naţionale româneşti la Paris, cred că în primăvara următoare şi apoi crearea unei burse de schimb nu pentru studenţi – asta deja există – ci pentru tinerii muncitori din cele două ţări.
Î. Cercetarea, cultura, economia sunt căi de apropiere şi altfel decât prin programe de prietenie de acest fel?
R. Sigur că da. Dar programele de prietenie sunt totuşi obiectivul celor două grupuri parlamentare de prietenie. Forumul este mai ales destinat să dea o imagine a României în Franţa conform cu ceea ce este exact România modernă, în perspectiva apropiatei sale adeziuni la Uniunea Europeană.
Î. Aveţi o relaţie cu programele Francofoniei?

R. Da, dar relaţii indirecte. Vom participa la acţiunile în domeniul Francofoniei. Astfel, sper din din suflet că viitoarea întâlnire a Francofoniei, din 2006, se va ţine la Bucureşti. Şi, bineînţeles, în acel moment vom fi prezenţi.
Î. În ce priveşte aderarea României şi a Bulgariei aţi făcut un raport încă de anul trecut…
R. Asta e altceva. Comisia pentru Economie a Senatului a trimis o misiune la care am participat anul trecut în România şi în Bulgaria, cu obiectivul de a face o evaluare a capacităţii economice a celor două ţări spre a avea o idee despre starea economiilor cu trei ani înainte de integrarea acestor ţări în Uniunea Europeană.
Î. Şi concluzia?
R. Concluzia a fost că nu trebuie decuplate cele două ţări una de alta. Fiindcă, anul trecut, în anumite medii, se vorbea despre o anumită disociere a datelor de intrare a celor două ţări: România şi Bulgaria. Am insistat mult în concluziile acestui raport spunând că ar fi o eroare gravă să disociem adeziunea acestor două ţări, că ea trebuie făcută împreună, aşa cum era prevăzut şi că, în ce priveşte România, am văzut multe progrese în construirea unei economii de piaţă moderne.
Î. O întrebare legată de sfera politicii: ce spuneţi, dreapta si stânga româneşti sunt comparabile, ca tip de demers, cu partidele de profil, de dreapta şi de stânga, europene?
R. Ar trebui poate să cunosc mai bine viaţa politică românească. Dar mi se pare că există o voinţă cvasi unanimă în România de a se integra în Uniunea Europeană şi acolo să fie un partener foarte apropiat de Franţa.
Î. Observ că relaţiile economice între Franţa şi România s-au înnoit, s-au deschis noi tronsoane în construirea de automobile, ştiu că cercetătorii români lucrează în Franţa pe programe integrate, cu finanţare europeană. Dar, spuneţi-mi, vă ocupaţi de anumite programe spaţiale?
R. Personal nu, dar am fost raportorul pentru Raportul despre politica franceză şi europeană asupra spaţiului şi există, sper că şi în acest domeniu, un loc, în viitor, pentru România.
Î. În final, poate aveţi ceva anume de transmis românilor.
R. Da, aş avea de spus un cuvânt despre întâlnirea prilejuită acum câtva timp de seminarele inter-guvernamentale la care am participat. Personal am fost foarte bucuros de rezultatele acestui prim seminar inter-guvernamental franco-român. Primul nostru ministru şi şase miniştri ai guvernului nostru au lucrat două zile întregi cu omologii lor români în cadrul unui adevărat parteneriat, ca şi când România ar fi şi aderat la Uniunea Europeană. Şi Franţa va susţine cu putere pe 17 decembrie, în sânul Consiliului Europei, etapa următoare a integrării, pentru ca această adeziune să fie semnată în acest an. Cred că toţi observatorii au putut constata în ce măsură un mare număr de acţiuni au fost, cu această ocazie, fie confirmate, fie lansate, toate urmând să aibă consecinţe foarte importante pentru relaţiile bilaterale dintre Franţa şi România şi pentru o mai bună integrare a României în Uniunea Europeană.
Î. Care credeţi că vor fi consecinţele acestor relaţii atât de bune între ţările noastre?
R. Consecinţe foarte importante, care se văd în investiţiile franceze din România, ca şi în ameliorarea relaţiilor noastre comerciale. Cred că acordurile semnate în domeniul

telecomunicaţiilor, al construirii de autostrăzi, al distribuirii gazului în sudul României, toate la un loc cred că merg în sensul unei mai bune integrări a ţărilor noastre, fiindcă de la economie începe totul. Pe urmă nu trebuie să uităm programele francofoniei, atâta lume în ţara dumneavoastră vorbeşte franţuzeşte, guvernul dumneavoastră ne-a pus la dispoziţie un teren în Bucureşti pentru reconstruirea Liceului Francez.
Î. Vă întreb dacă şi Franţa acordă o mare importanţă Dunării, fiindcă acest fluviu estre practic axul Europei, uneşte foare multe ţări ale Uniunii. Ca să nu mai spun că protejează chiar Mediterana.
R. România are o poziţie centrală la nivelul ţărilor Europei de Est. Cam tot aşa cum are Franţa, alianţa franco-germană la nivelul Europei Occidentale. De aceea cred că Franţa şi România vor juca împreună, în Europa, rolul netezirii multor asperităţi. Sunt amândouă ţări latine la origine, ceva comun s-a păstrat deci. De altfel şi ţările anglo-saxone sunt destul de puternice şi numeroase, mie mi se pare că Europa unită poate fi una armonioasă. Se pot realiza parteneriate puternice între ţări care seamănă şi care se înţeleg bine una pe alta.
Î. Credeţi că Europa se va extinde într-atât încât Marea Mediterană să devină o mare europeană, aşa cum a fost pentru latini Mare Nostrum?
R. N-aş putea răspunde la întrebarea asta. Aţi văzut că preşedintele nostru a fost de acord să fie angajate negocieri cu Turcia, dar finalizarea se va întinde pe cel puţin 10 ani. Personal nu-mi exprim nici un punct de vedere.

30 octombrie 2004, Palais Luxembourg

4.7.3. Prof. univ. dr. François Peccoud, Preşedinte al Universităţii de Tehnologie, Compiègne

Î. Prima întrebare este legată de amplitudinea cercetării la Universitatea de Tehnologie din Compiègne, de căile urmate de către cercetătorii francezi, ca de şi ceilalţi, implicaţi în programele universităţii.
R. Avem şase departamente de formare cu obiective de cercetare foarte precise, există unul de mecanică, de sisteme mecanice, un altul de sisteme biologice, un altul de proceduri chimice pentru tot ceea ce este tratare a deşeurilor, un departament european, pentru tot ceea ce este concepţie asupra oraşului ca sistem, apoi avem un departament care nu dă absolvenţi cu diplomă, dar este transversal tuturor celorlalte, anume departamentul de ştiinţe umane şi tehnologie.
Î. Cercetarea este făcută în scopuri practice, adică rezultatele ei sunt aplicabile imediat?
R. Prin tradiţie cercetarea universitară nu e destinată scopurilor practice. Nici măcar cercetarea în general. Dar în ce priveşte tehnologia încercăm să avem rezultate în mod special importante şi am creat alături de laboratoarele de cercetare unităţi de inovaţii, care ele au drept obiectiv foarte precis să pună la punct, să producă noi proceduri, fie că e vorba de rezultatele cercetării, fie de tehnologii deja stabilizate.
Î. Dar trebuie că cercetarea e îngreunată, fiindcă n-aveţi acces la fonduri prea mari.

R. Ba da, ba da. Avem un buget foarte mare din contracte industriale. Aceste contracte industriale sunt rezultatul unei politici generale a Universităţii şi depinde de talentul fiecărui cercetător să colaboreze cu industriaşii.
Î. M-ar interesa atunci să ştiu despre ce e vorba atunci când ne referim la programe de integrare europeană.
R. Ei, acesta e un subiect dificil. Ştiţi că Europa celor 25 nu este cu adevărat făcută, ştiţi că vreo câteva chestiuni le pune Constituţia, ştiţi ca şi mine că România îşi aşteaptă, eventual, integrarea. Acesta este un vast subiect politic, şi aş spune că eu nu sunt decât privitor.
Î. Dar în ce priveşte cercetarea şi tehnologia, dumneavoastră v-aţi şi integrat. Am observat că aveţi şi cercetători români.
R. Avem câţiva colegi la universitate care sunt români de origine, integraţi printre profesorii noştri, ca universitari francezi, apoi avem tineri cercetători care au venit să facă o teză fie cu profesori francezi, fie o teză care e condusă în acelaşi timp de un profesor român şi un profesor francez, apoi avem acţiuni de cooperare cu aceia care fac în România tehnologie ca noi. Mă gândesc la Iaşi, Timişoara, Bucureşti, Braşov, Craiova. Sunt universităţi cu care există programe de cooperare de la caz la caz.
Î. Tocmai am văzut în „Buletinul" universităţii că doriţi să faceţi o universitate de tehnologie ca aceasta în China, la Shanghai. Despre ce fel de colaborare e vorba? Oricum, e semn că ştiinţa şi cercetarea sunt deja integrate.
R. Asta e sigur.
Î. Dar spuneţi-mi, despre ce e vorba în cazul Shanghaiului?
R. Am propus chinezilor la Shanghai un fond original de cooperare, pe care ţările occidentale nu l-ar fi propus niciodată, care constă în a stabili un adevărat parteneriat, ceea ce în practică înseamnă că noi primim studenţi chinezi şi trimitem în schimb studenţi francezi în China. Studenţii se pregătesc vreme de doi sau trei ani în cealaltă ţară, având vreme, din punct de vedere cultural, să deprindă limba şi să se informeze asupra civilizaţiei în care pătrund. Parteneriatul fiind fondat pe faptul că această universitate va fi construită la Shanghai, cu finanţare chinezească, dar structurarea ei va fi concepută după modelul şi cu anumiţi consilieri ai universităţii din Compiègne.
Î. Puteţi să-mi spuneţi câte ceva despre propria dumneavoastră activitate în viitor?
R. Depinde. Nu ştiu încă nimic. Chiar în dimineaţa asta am fost contactat de Ambasada Franţei să merg la universitatea românească despre care v-am vorbit probabil în cursul lunii ianuarie, trebuie să vedem care este cererea, de ce are nevoie. Nu vreau să am prejudecăţi înainte de a fi văzut.
Î. Aţi mai fost în România?
R. Da, de mai multe ori. Am fost în România fiindcă fiul meu a fost director vreme de doi ani, ba chiar trei, la BRD, Banca Română de Dezvoltare, unde se puneau probleme de organizare şi de metodă, apoi am încercat o colaborare cu Universitatea din Braşov, am vrut să punem la punct o diplomă dublă oferită de Universitatea din Braşov şi Universitatea de Tehnologie din Compiègne în materie de design, dar proiectele de finanţare n-au fost satisfacătoare, aşa că proiectul n-a fost demarat.

Î. Din câte-mi amintesc la Universitatea din Braşov se proiectează deja designul pentru modele învechite de caroserii de automobile. Lucraţi cumva la astfel de proiecte?
R. Nu. Nu lucrăm cu ei deloc[32].
Î. Dacă, în final, aveţi ceva de spus în legătură cu cercetarea bilaterală între Franţa şi România.
R. Cred că pentru a coopera trebuie să ne cunoaştem bine şi, în ce priveşte România, în misiunile pe care le-am avut în anii precedenţi, am remarcat un om care era cu adevărat de remarcat prin ceea ce a făcut, care se numeşte Christian Estève şi care este patronul de la Dacia. Şi cum de anul viitor la Universitatea din Compiègne devine vacant locul de preşedinte al Consiliului de Administraţie, l-am rugat pe Christian Estève să accepte să fie viitorul preşedinte al Consiliului de Administraţie şi a acceptat. Deci vom avea preşedinte al Cosiliului pe cineva care cunoaşte foarte bine România şi condiţiile practice ale unei cooperări reuşite.
Î. Trebuie să înţeleg că în viitor relaţiile noastre vor fi mai apropiate.
R. Mai apropiate, desigur, dar aş termina spunând că România trebuie să reuşească o revoluţie culturală în materie de viziune asupra cercetării. Cred că în istoria ei recentă a fost prea ruptă de industria mondială şi românii au făcut enorm de multe cercetări teoretice, au trecut doctorate teoretice – am văzut chiar români făcând teze despre funcţionarea pieţelor financiare – care pieţe financiare în România!? Din momentul în care România va intra în Europa occidentală va trebui ca viziunea pe care o are în legătură cu cercetarea ei universitară să se schimbe şi ca problemele unei concepţii legate de un parteneriat real între universitari şi industriaşi să se transforme în chip radical. Cred că este una din condiţiile de modernizare ale ţării dumneavoastră.
Î. Vă mulţumesc că mi-aţi spus-o.

2 noiembrie 2004, Compiègne

4.7.4. Rogelio Lozano, director CNRS, Compiègne

Î. Sunteţi directorul cărui laborator al Centrului Naţional de Cercetare Ştiinţifică al Franţei?
R. Laboratorul se numeşte HEUDIASYC, ceea ce vrea să spună Euristică, Diagnostic, Sisteme complexe. Este o unitate mixtă de cercetare a CNRS care datează de douăzeci de ani între Universitatea de Tehnologie din Compiègne şi Centrul Naţional de Cercetare.
Î. Şi care este obiectul cercetării?
R. E o cercetare tematică, avem patru teme, deci una din teme se numeşte ASTRID, care are drept obiectiv recunoaşterea formelor, tratarea imaginii, o a doua temă care se cheamă SPS, Sistem de Perfecţionare şi de Comandă, care lucrează în domeniul vehiculelor inteligente, vehicule aeriene autonome, comandă la distanţă, vehicule cu întârziere, comenzi de sisteme dinamice cu întârziere. O a treia temă este tema ARO, adică Algoritmi, Reţele, Organizare. Este o temă care se ocupă de reţele, de calitatea

serviciilor, a reţelelor – a locuinţelor… Şi de asemenea a paralelismelor, a structurilor paralele. Şi, ca să termin, PENDOC-ul, Documentare şi Cunoaştere a Muncii, unde deci se lucrează în domeniul cunoaşterii, aici intră şi cunoaşterea artificială şi, mai recent, aceea virtuală.
Î. Spuneţi-mi, finanţarea este a CNRS, a Universităţii de Tehnologie, ori provine din alte surse?
R. Finaţarea Laboratorului ca unitate mixtă de cercetare se obţine anual, prin prezentarea de proiecte. Este finanţare CNRS, la care se adaugă aceea obţinută de la Minsterul Educaţiei, al Cercetării şi Tehnologiei şi asta împreună este EDUTEL, la care se adaugă ceea ce vine din contracte: sunt contracte cu Uniunea Europeană, deci cu parteneri europeni…
Î. Numiţi-i.
R. Avem de pildă un proiect EUROPESENSÉE, legat de vehiculele inteligente, unde lucrăm cu parteneri englezi, germani, italieni…
Î. Care plătesc aceste contracte…
R. Comunitatea Europeană e cea care plăteşte, distribuind susţinerea financiară între toţi aceşti parteneri. Acesta e cazul nostru. Căutăm partenerii care cer un proiect, iar aceştia participă la distribuirea bugetului.
Î. Iar dumneavoastră finalizaţi cercetarea pentru aceşti parteneri.
R. Adesea e vorba doar de cercetare ştiinţifică, nu e vorba neapărat de a produce ceva, dar nu este totdeauna aşa.
Î. Cercetătorii sunt numai francezi sau nu?
R. Nu, CNRS-ul are o politică deschisă. Toate laboratoarele franceze sunt compuse din conferenţiari şi profesori şi din cercetători ai CNRS, un laborator are cinci cercetători, unii de origine mexicană, chiar eu sunt mexican, apoi Silviu Niculescu e de origine română. Posturile de la CNRS sunt oferite tuturor celor care doresc. Asta e politica generală a CNRS, a actualului director al CNRS, Bernard Laroutourru, politică foarte deschisă în ce priveşte candidaţii din alte ţări.
Î. Aceste posturi sunt obţinute prin licitare, sau cum?
R. Am vorbit de două tipuri de posturi: există posturi de profesor – cercetător – conferenţiar şi profesor – şi există posturi de cercetător. Pentru posturile de cercetător trebuie să ai în vedere productivitatea, poate mai mult decât atât, în termeni ştiinţifici: articole publicate, felul cum e citat candidatul de alţii, iar în ce priveşte învăţământul e vorba de relaţiile respectivului cu alţi parteneri. Pentru postul de conferenţiar şi de profesor criteriile sunt relativ strânse.
Î. CV-ul…
R. Da, e Curriculum Vitae. Dar e adevărat că toate astea trec printr-un comitet. De pildă pentru CNRS este Comitetul Naţional care are 40 de secţiuni. Noi aparţinem secţiunii 07.
Î. Fiindcă mi-aţi pomenit de cercetători români, l-aţi citat pe domnul Niculescu, cu ce se ocupă ei?
R. Domnul Niculescu se ocupă de analiza şi comanda sistemelor dinamice cu întârziere. E o clasă particulară de sisteme. În ultimii ani s-au obţinut rezultate noi şi cercetarea se

ocupă de găsirea unor alte comenzi şi strategii pentru a realiza sisteme care comportă întârzieri. Există sisteme, de pildă reţelele de Internet care au întârziere, deci e important să ştim să asigurăm stabilitatea în astfel de reţele. Sunt şi alte sisteme, precum sistemele biologice, care au întârzieri. Deci îmbunătăţirea cunoaşterii în aceste domenii ale sistemelor va fi binevenită.
Î. Şi ca director, ce spuneţi, domnul Niculescu e bun?
R. A, e excelent, a primit medalia de bronz pentru cercetare acum doi ani, cred. Medalia se oferă tinerilor cercetători care obţin rezultate proprii. Adică e o distincţie importantă, dată pentru articole relevante şi rezultate practice.
Î. Mai aveţi şi alţi cercetători români?
R. Nu în unitatea noastră. A, ba da, mai avem doctoranzi.
Î. Vă mulţumesc.

24 octombrie 2004, HEUDYASIC, Compiègne

4.7.5. Comunicare internaţională

Clara Wagner,
Director de comunicare internaţională în Ministerul Culturii şi Educaţiei din Franţa

Benoît Paumier,
Director al Delegaţiei pentru Relaţii Internaţionale al Minsterului Culturii şi Educaţiei din Franţa

Î. Stimate domnule director, aş dori mai întâi să vorbim puţin despre programele culturale franco-române: literatură, arte plastice, muzică etc.
R. *B. P.* Avem o cooperare directă şi foarte bine dezvoltată cu România, ceea ce este şi rezultatul faptului că legăturile nostre sunt, aş zice, străvechi şi legate de apartenenţa comună la spaţiul latin din centrul Europei şi, mai apoi, spaţiului francofon, fiindcă România rămâne, în Uniunea Europeană, una din principalele ţări francofone, ceea ce se va exprima prin întâlnirea la vârf a Francofoniei, care va avea loc la Bucureşti în 2006. Aş spune deci că toate acestea crează un teren comun, favorabil pentru a se exprima mulţi artişti, mulţi profesionişti. Cred că mulţi scriitori români şi-au adus aportul la cultura franceză şi un aport esenţial la cultura francofonă. Mai ales în domeniul literaturii, toată lumea ştie de Ionesco şi Cioran, dar aş zice şi că pe planul artelor contemporane trebuie observat că una din cele mai mari personalităţi ale lumii cinematografice ale Franţei este cineva de origine română, Marin Karmitz, unul din principalii producători de cinema din Franţa[33], şi încă de cinema de foarte bună calitate. Avem de asemenea coproducţii de cinema, mă gândesc mai ales la filmele lui Lucian Pintilie, ultimul lui film a avut mare succes aici[34]. Avem, de asemenea, colaborări şi în

zona Media. Prin urmare avem schimburi actuale, se dezvoltă reţele între artişti, între profesionişti, care nu mai au nevoie de acorduri de la stat la stat. Ceea ce e natural fiindcă aparţinem, aş zice, aceluiaşi spaţiu cultural. Asta nu exclude şi un anumit număr de schimburi cu caracter mai instituţional, mă gândesc la schimbul de studenţi, de restaurarea patrimoniului, la schimburi între Centrul de Înalte Studii de la Chaillot, iar în România Facultatea de Arhitectură Ion Mincu, relaţii dezvoltate în mod special în domeniul restaurării patrimoniului, mergând până la chestiuni de arheologie, precum la Târgovişte, la Alba Iulia. Pe lângă toate acestea aş menţiona schimburile pe care le avem în domeniul muzeografiei. Avem intenţia, aşa cum a dovedit-o şi vizita ministrului francez al Culturii în 2002, când s-a stabilit să se facă o expoziţie de artă franceză, de pictură mai exact, care s-ar putea face la Bucureşti în toamna lui 2005. De fapt nu vrem să oprim aici schimburile instituţionale, aş vrea să le continuăm. Când vorbim de scriitori tradiţionali precum Ionesco, Cioran, trebuie să adăugăm şi noua generaţie de scriitori români, dinamică în mod deosebit. Acesta este motivul pentru care ne-am înţeles cu omologii şi prietenii noştri români ca în toamna lui 2005 să fie un mare festival de literatură română la Paris, care se numeşte „Le Belles Etrangères”. În fiecare an are onoarea o altă ţară, ei bine, în 2005 va fi noua generaţie de autori români, deci în toamna lui 2005 vor fi la Paris o serie de manifestări, texte care se vor traduce, expoziţii, de asemenea filme aparţinând toate acestei generaţii. Prin urmare, după cum vedeţi, este o panoramă cu totul amplă şi nu pot încheia fără să vorbesc despre audio-vizual.
Î. Aş fi foarte interesată să aud câte ceva despre asta.
R. *B. P.* Păi în ce priveşte audiovizualul eu sunt interesat în mod deosebit pentru că în calitatea mea de director la Radio France International am fost preşedintele Radio Delta RFI, ceea ce m-a făcut să cunosc în mod deosebit ţara dumneavoastră. Aş spune că e un exemplu foarte bun de diversitate culturală, două popoare care se întâlnesc la acelaşi post, cel român şi cel francez, cu bune rezultate chiar pentru dezvoltarea RFI, fiindcă acum Radio Delta s-a întins la Craiova, la Cluj, la Iaşi şi succesul ei arată că este ceva care merge, care funcţionează, fiindcă, într-adevăr, culturile noastre sunt foarte apropiate şi aparţin aceluiaşi spaţiu.
Î. Oare ne puteţi spune ceva şi despre televiziune? Aveţi în vedere vreo colaborare?
R. *B. P.* Ştiţi, în ce priveşte televiziunea ştiu că există un acord între televiziunea dumneavoastră şi ARTE, de fapt avem ambiţia să facem din ARTE nu numai o televiziune franco-germană, ci mai mult europeană. Prin urmare cred că putem avea programe româneşti care să poată mări programul de la ARTE şi să se poată difuza în Europa, iar pe de altă parte, un program la ARTE care să se poată difuza la Televiziunea Română la Bucureşti. Personal cred cu tărie că audio-vizualul, adică televiziunea şi radioul, joacă un rol major în schimburile culturale.
Î. Stimată doamnă Wagner, aţi lucrat la Institutul Cultural Francez din Bucureşti. Cum continuaţi aici programele de acolo?
R. *C. W.* Am avut şansa să mă întorc la Paris pentru a lucra la Departamentul de Afaceri Internaţionale al Ministerului Culturii şi de a construi astfel o punte de cooperare culturală bilaterală între Franţa şi Europa Centrală şi Orientală, între altele România,

pentru care păstrez un ataşament personal. Când eram la Bucureşti depindeam de Ministerul Afacerilor Externe, deci programele erau puţin diferite. Ştiţi, în Franţa sistemul de cooperare internaţională e puţin împărţit între Ministerul de Externe şi Ministerul Culturii. Iar acum lucrez la programe care să permită culturii române să fie promovată în Franţa. De pildă „Les Belles Etrangères", despre care a pomenit adineauri domnul Paumier, program care va fi onorat de România.

Î. *C. W.* Dacă-mi amintesc bine, aţi început să lucraţi la acest program încă de la Bucureşti.

R. Sunteţi prea ambilă. Eu am fost efectiv la Bucureşti când ministrul francez al Culturii, domnul Aillagon, l-a anunţat. Am avut contacte cu o serie de scriitori.

Î. Dar spuneţi-mi, care ar fi rolul culturii în integrarea României?

R. *C. W*. Cred că domnul director vă poate răspunde la această întrebare.

Î. Vă rog.

R. *B. P.* Eu cred că, în general, cultura trebuie să aibă un rol major în Europa, fiindcă pe cultură se bazează identitatea noastră comună, a noastră, a europenilor. Cred că, în ce ne priveşte pe noi, oamenii de cultură, nu putem vorbi de intrarea României în Europa, ci de reunificare, deoarece aparţinem aceluiaşi spaţiu. Iar acest spaţiu cultural european este caracterizat tocmai prin diversitatea lui. Deci ideea, pariul nostru este că în sânul Uniunii Europene culturile se asociază prezervîndu-şi identitatea proprie în acest spaţiu cultural comun. Prin urmare, după cum ştiţi, există un fel de standardizare culturală în lume, dar pariul nostru mizează tocmai pe diversitate culturală, adică pe capacitatea fiecărui stat de a-şi putea apăra o anumită autonomie, o identitate a propriei sale culturi. Credem că Europa este chiar cadrul potrivit nu numai pentru a permite apărarea, păstrarea autonomiei culturale, ci şi promovarea culturii. Creaţia fiecărei ţări trebuie să participe la această cultură mondială, care să nu fie una unilaterală, ci una plurală şi diversificată.

Î. Dar unde plasaţi aici minorităţile: culturale, religioase, etnice?

R. *B. P.* Cred că chestiunea minorităţilor este parte a diversităţii culturale, ţine de acceptarea celuilalt, de acceptarea toleranţei, sunt bazate pe valori comune. Prin urmare aş spune că, în ce priveşte Franţa, e o ţară deschisă tuturor culturilor străine. În orice caz, ceea ce este mai ales important este să existe un dialog inter-cultural. Sunt de conceput deci ţări pluraliste în materie de cultură, minorităţi, majorităţi etc. care aparţin toate unui dialog cultural şi nu, aş zice, unei dezvoltări separate. Deci tot efortul nostru, al Ministerului Culturii, este să facem astfel ca diferitele minorităţi care pot compune cultura naţională să poată dialoga, să se poată schimba, fiindcă se poate de asemenea constata că marile trasee culturale înseamnă schimburi permanente, ale căror dialoguri sunt bazate pe egalitate.

Î. Sunteţi pentru o discriminare pozitivă a minorităţilor, ori pentru o selecţie după criterii valorice comune?

R. *B. P.* Chestiunea discriminării pozitive este efectiv o chestiune de actualitate, dar în materie de cultură lucrurile se pun puţin diferit. Nu ne aflăm într-un sistem ierarhic, unde există o cultură dominantă şi culturi minoritare, ci ne aflăm, aş zice, mai degrabă în reţea, în relaţii de schimb, de dialog intercultural şi misiunea noastră e să facem să

funcţioneze acest dialog. Deci mi se pare important ca fiecare cultură să poată fi respectată pentru ca acest schimb să funcţioneze.
Î. Care credeţi că este locul României, ca ţară din Est, în procesul de integrare culturală?
R. *Clara W*. Nu există ierarhii de făcut. Din punct de vedere cultural România îşi are locul său recunoscut în Europa, aşa că ea participă din plin la creaţia artistică şi culturală de astăzi.
Î. În ce mod sunt finaţate programele culturale româno-franceze? Se poate vorbi de cofinanţare? Cum se procedează ca să faci o expoziţie, de exemplu…
R. *B. P.* Avem acorduri de coproducţie cinematografică, de pildă, care sunt şi un exemplu de cofinanţare. Un alt exemplu, este expoziţia despre care vorbeam, care va avea loc la Bucureşti anul viitor, unde România participă financiar oferind locaţia şi toate garanţiile de securitate, apoi e vorba de efortul Franţei, care trimite exponatele, tablourile în România. Schimburile culturale, de studenţi, de artişti se fac pe aceeaşi bază: luăm în antrepriză în Franţa studenţi români în domeniul arhitecturii, al artelor şi în contrapartidă trimitem studenţi francezi în România, care sunt întreţinuţi de instanţele româneşti. Eu cred că această primire a profesioniştilor din străinătate stă la baza schimburilor culturale. Fiindcă mai ales prin oameni, prin persoane se produce sentimentul de apartenenţă la o reţea şi un spaţiu cultural comun.
Î. Dacă aveţi ceva special de transmis telespectatorilor noştri.
R. *B. P.* Aş repeta acest mesaj, că suntem într-un spaţiu cultural comun, continental, marcat prin diversitatea sa, prin schimburile dintre culturi, pe care dorim să le dezvoltăm şi mai mult. Cred că este vorba despre întoarcerea României la identitatea ei europeană, ceea ce va permite un nou elan.
Î. Doamnă Wagner, dacă aveţi ceva de adăugat.
R. *C. W.* Vreau să spun că nici la Paris n-am uitat România şi că mă bucur s- o văd reluând drumul pe care, de fapt, nu l-a părăsit niciodată.

5 noiembrie 2004 La Délégation des Affaires Internationales
du Ministère de la Culture et des Communications, Paris

4.7.6. Gerôme Clement, Preşedinte al Canalului ARTE, France

Î. Domnule preşedinte, am venit de la Televiziunea Română, lucrez pentru Canalul Cultural şi aş vrea să vă întreb cum faceţi programele pentru partea franceză a Canalului, acordurile culturale cu partea germană pentru emisie, dacă vă raportaţi la cultura Europei Unite, ori numai la cultura Franţei şi Germaniei.
R. ARTE e un Canal cultural european, creat la iniţiativa Franţei şi Germaniei în 1992, prin voinţa lui François Mitterand şi Helmuth Kohl, şi cred că această voinţă s-a tradus prin formarea echipelor, a direcţiei Canalului, a organizării muncii şi prin asta e franco-german. Dar prin conţinut, este european. Putem spune că în jur de 30% din programe

sunt franceze, 30% germane, 30% din restul Europei şi 10 % din restul lumii. Vedeţi deci că avem o adevărată vocaţie europeană.
Î. Produceţi chiar dumneavoastră toate aceste programe, ori le cumpăraţi?
R. Producem în jur de 70 % din programele noastre şi cumpărăm 30%.
Î. Şi cum cumpăraţi? De la Canalele naţionale, de la cele private?
R. Avem pentru fiecare profil: documentar, ficţiune, responsabili pentru achiziţie care cunosc piaţa, au relaţii cu producătorii, circulă în toată lumea şi cumpără ceea ce li se pare interesant cu prilejul festivalurilor, al întâlnirilor internaţionale, ori sunt contactaţi de unul sau altul. Achiziţia se face de pe o piaţă specializată, care este cunoscută la nivel mondial.
Î. Dar există o proporţie păstrată între actualitatea culturală, evenimente din toată Europa şi ceea ce este clasic, documentarele etc.?
R. Da, credem că, după deviza noastră, „să trăim curioşi!", putem fi deschişi spre tot, iar acesta este cuvântul de ordine atunci când abordăm lumea. Prin urmare actualitatea internaţională, actualitatea politică, actualitatea culturală fac parte din modul nostru de a privi limea şi de a informa asupra ei. Avem un Jurnal cultural în fiecare zi la ora 17.
Î. Dar emisiunea *Themes*, de pildă, care este făcută din multe subiecte, cum se construieşte? Cum face fiecare realizator ca să-şi aducă aportul la emisiune? Există un coordonator, echipe?
R. Există o conferinţă de programe care se reuneşte lunar la Strasbourg, unde se reunesc francezii şi germanii şi analizează împreună ce poate aduce fiecare dintre cei doi poli. Şi selecţionează fie producând, fie cumpărând ceea ce se propune.
Î. Un realizator ce face spre a-şi construi programul? Se ocupă de producţie el însuşi, vorbeşte cu invitaţii, ori cum?
R. Un realizator de ce anume? De documentar, de ştiri sau ce?
Î. De documentar să zicem.
R. Realizatorul îşi face munca lui de realizator.
Î. Adică se duce cu echipele, face interioarele, exterioarele…
R. Oricare ar fi subiectul, el îl realizează. E meseria lui. Face ceea ce i-a comandat producătorul.
Î. Iar producătorul e cel care plăteşte.
R. Puţin mai mult decât asta. El e cel care are responsabilitatea producţiei: el păstrează legătura cu realizatorii, cu regizorii, găseşte banii. Munca lui e una de concepţie în realizare, el produce deci. Producătorul e responsabil pentru program. Şi la difuzare este prezent producătorul, cel care cumpără e şi co-producător. Producătorul păstrează legătura cu realizatorul care îi face filmul.
Î Finanţarea Canalului ARTE cum se face: prin buget venit de la Ministerul Culturii, de Externe ori…
R. Nu, nu. Bugetul vine de la ARTE France şi ARTE Deutschland şi este integral alimentat de taxe. E vorba de taxele plătite de toţi deţinătorii de televizoare. Fiecare deţinător de televizor plăteşte o taxă, care, însumată, e apoi repartizată între toate Canalele publice. ARTE este un Canal alimentat de taxe. Sunt bani publici, care ne revin din aceste taxe.

Î. E confortabil pentru dumneavoastră ca să realizaţi toate programele, ori trebuie să căutaţi şi alte surse de finanţare?
R. Nu putem face asta, fiindcă nu avem publicitate. E o televiziune gratuită. Deci banii sunt limitaţi. Există puţină sponsorizare, mici donaţii, dar foarte, foarte marginal.
Î. Bun. Dar programele de actualitate culturală cum se fac? Cum ştiţi unde sunt evenimente?
R. Avem jurnalişti, corespondenţi care nu ţin numai de ARTE, ci de Canalele publice franceze, germane: RDE, ZDF, France Télevision şi care urmăresc actualitatea internaţională, se interesează şi aceşti jurnalişti fac actualitatea culturală.
Î. Publicitatea Canalului o faceţi în ziare, la alte Canale de televiziune, ori doar la ARTE?
R. Jurnalele conţin multe informaţii asupra programelor, aşa cum fac toate Canalele, asta e o muncă redacţională, e o muncă de jurnalist, dar avem şi publicitate în ziare, la radio.
Î. Plătită?
R. Plătită de noi la ziare, la radio, prin afişe şi, evident, avem propria noastră publicitate.
Î. E adevărat că ARTE e pe cale să încheie un contract cu Televiziunea Română? Cu TVR 2?
R. A încheiat un contract.
Î. Cu Canalul 2?
R. Da.
Î. Canalul Cultural al TVR, care are un program de 24 de ore din 24, ar dori de asemenea să încheie un contract cu dumneavoastră. Cum ar putea face?
R. Care Canal?
Î. Canalul Cultural. România este singura ţară din Est care are un asemenea Canal în întregime cultural.
R. A, da? Trebuie să ia legătura cu noi şi să începem discuţiile. Avem un serviciu internaţional care e disponibil, poate să discute ceea ce e de discutat cu noi. Se poate şi cu o scrisoare, un telefon.
Î. A, mulţumesc. În cadrul unui astfel de contract, putem face schimb de programe?
R. Asta depinde de calitatea programelor, de subiect. In cazul schimbului trebuie văzut ce e înăuntru.
Î. Mulţumesc mult.

4.8. Proiectul Enciclopedia Ţărilor Europei de Est, 2004

4.8.1. Prof. univ.dr. Viorel Roman, Universitatea Bremen, Germania

Î. Stimate profesore Roman, aţi venit de la Bremen la Klagenfurt pentu ce anume?
R. Pentru această *Enciclopedie a ţărilor Europei de Est*. Care văd că merge încet, dar merge.

Î. În ce fel sunteţi implicat?
R. Intenţia enciclopediştilor de aici a fost deschiderea către Răsărit. Iar eu am vrut să-i aduc pe specialiştii români în această enciclopedie.
Î. Fiindcă aveţi un feeling special pentru România, cu ce alte lucruri referitoare la români v-aţi mai ocupat?
R. În ultima perioadă m-am ocupat de rolul factorului religios în integrarea europeană a României. Aţi observat, desigur, că ţările protestante şi catolice, de la Marea Baltică până la Marea Adriatică au fost integrate mult mai repede decât ţările ortodoxe: Serbia, România, Bulgaria, Moldova, Ucraina, Belarus. Şi, dacă observaţi, discursul din Uniunea Europeană este în prezent legat mai mult de integrarea Turciei, decât de integrarea ţărilor ortodoxe. Iar românii îşi închipuie că trebuie să menţină un discurs anticomunist ca să acceadă mai repede în Uniunea Europeană. Mi se pare greu de vehiculat anticomunismul în lumea occidentală de azi, unde forţele de stânga sunt atât de puternice.
Î. Dar care ar fi, după părerea dumneavoastră, cel mai eficient lucru pe care ar trebui să-l facă românii spre a se integra mai repede în Uniunea Europeană, în afară de schimbarea feelului cum folosesc coordonata religioasă, evident…
R. In primul rând acceptarea şi implementarea acquis-ului comunitar, care derivă, de fapt, din codul romano-catolic de conduită. De aceea cred că se impune şi un dialog inter-religios. Creştinii ortodocşi sunt tot creştini, dar au alt cod de conduită. Or, cele două coduri trebuie puse de acord. Românii trebuie să-şi amintească faptul că la 1848 s-au îndreptat către Apus. Abia după al doilea război mondial s-au îndreptat spre Răsărit, fiindcă de fapt comunismul de tip sovietic reproducea codul ortodox de conduită.
Î. Totuşi România a fost prima ţară din Est care a primit vizita Papei, preşedintele României a fost invitat la Vatican…
R. Evident, ca urmare şi Europa de Vest a făcut primii paşi către România, dar ei abia trebuie urmaţi de alţi paşi, mai mici, dar semnificativi. Fiindcă Occidentul îşi aminteşte de precedenta integrare a României, de la 1848 la 1948, care s-a dezumflat imediat după instaurarea comunismului. Aşa că e circumspect.
Î. Şi pentru ce pledaţi?
R. Pentru ecumenism, fireşte. Aici nu trebuie jignit orgoliul nimănui. Dar mi se pare evident că trebuie să deschidem minţile românilor şi către acceptarea altor orizonturi.

4.8.2. Prof. univ. dr. Günther Hödl, rector, Universitatea din Klagenfurt

Î. Mai înainte de orice ţin să vă mulţumesc pentru invitaţia de a lucra la această *Enciclopedie a țărilor Europei de Est* şi de a participa la această primă întâlnire de lucru. Văd că susţineţi proiectul profesorului Wieser, care, din câte ştiu, e din Viena…
R. Trăim în mijlocul Uniunii Europene şi susţinem cu tărie acest proiect. Sperăm să nu se mai întâmple în viitor conflicte care să zguduie Europa. Această sesiune dedicată

Enciclopediei ţărilor Europei de Est am pus-o sub genericul „o Europă fără graniţe". L-aş putea numi un proiect nebunesc. L-a început profesorul Wieser l-a iniţiat şi s-a folosit de mediul universitar, academic spre a-i da viaţă. Atât eu cât şi domnul Kaser cred că ne-am dovedit ataşamentul susţinând acest proiect. Ministerul nostru[35] a sprijinit financiar proiectul. Sigur, fondurile nu sunt suficiente, dar, organizându-ne adecvat, reuşim să avansăm.

Î. Am observat că universitatea dumneavoastră are multe cadre didactice care aparţin unor minorităţi etnice. Mă interesează îndeosebi românii. Aveţi şi programe speciale pentru păstrarea tradiţiilor lor?

R. Universitatea noastră e nouă, are 5 de ani şi lucrează aici mulţi oameni veniţi din fosta Iugoslavie, graniţa e aproape. Sunt sârbi, aromâni, români. Dar sunt şi veniţi din Italia, Slovenia, Croaţia. Avem parteneriate cu Liubliana, Udine, Maribor ş.a. Sunt şi mulţi studenţi din zonele respective, cam 15% din total. Nu-i tratăm diferit, au aceleaşi drepturi ca şi majoritarii, nădăjduiesc că se simt la fel de bine.

Î. Am întâlnit câţiva români din sudul Dunării aici, la universitate. Credeţi că sunt la fel de bine integraţi?

R. Pentru toţi studenţii care nu au posibilităţi există un sistem special de burse de merit. În plus, cazarea nu este scumpă.

Î. Mulţumesc.

R. Asemenea.

4.8.3.Prof. univ. dr. Lojze Wieser, director Editura Wieser, Viena, Austria

Î. De ce este importantă această enciclopedie în condiţiile căderii lagărului socialist, a doctrinei comuniste, pentru Estul Europei?

R. Cred că în Europa s-a creat o situaţie absolut nouă, în care jumătate din Europa, cea de vest, nu ştie nimic despre ceea ce s-a întâmplat o jumătate de veac în cealaltă jumătate. Europa Unită de mâine nu ştie ce moştenire preia. Acesta este deci scopul nostru. Să oferim occidentalilor o imagine asupra ansamblului Europei, să întregim imaginea existentă adăugând Estul Vestului. Cred că după această experienţă a celor două jumătăţi abia se poate rescrie istoria Europei întregi. De la bun început se ridică o mare problemă: construim de fapt o casă. Am făcut pivniţa, parterul, etajul, dar nu i-am făcut fundaţia. Scopul nostru este acela de a zidi fundaţia căreia, pe urmă, să-i adăugăm în parametri corecţi, împreună, restul casei. Asta este situaţia. Ni s-a părut necesar ca, în mijlocul războiului din fosta Iugoslavie, să deschidem un dialog intelectual, cultural, omenesc despre continuităţile şi discontinuităţile care străbat acest continent. Am început prin a strânge material de la diferiţi autori şi ne-am dat seama că este mult prea puţin. Nu este suficient să ne referim la personalităţi, la literatură, trebuie să abordăm istoria, trebuie să vizualizăm transformările care au avut loc în timp şi la capătul cărora ne aflăm noi cei de azi, cu toate problemele contemporane. Să abordăm devenirea, limbile popoarelor Europei. Ne-am decis, după ani întregi de

căutări, să ne adresăm Universităţii din Klagenfurt şi Institutului de Studii Sud-Est Europene din Graz, ca şi multor altor cercetători din lumea întreagă, să începem o enciclopedie care este compusă din trei secţiuni: prima parte, pur enciclopedică, are articole de la A la Z. Ea cuprinde cam 40.000 de articole, despre cele mai importante probleme ale acestei părţi a Europei. O a doua parte va cuprinde un lexicon al limbilor europene, un prim volum de generalităţi a apărut deja, sunt prezentate peste o sută de limbi, inclusiv toate dialectele româneşti cu graiurile lor. De pildă aromânii sunt o entitate[36] fără stat care a jucat un rol important în istoria Balcanilor. Deoarece nu sunt recunoscuţi nicăieri ca minoritate, sunt identificaţi cu cetăţenii statelor respective, unde, uneori, fac chiar parte dintre intelectualii de vârf. Ei locuiesc în număr mare în Grecia, Macedonia, Serbia, Bulgaria şi România, iar împrăştiaţi, pe mai toate continentele. În Serbia sunt numiţi vlahi[37], în Albania rimeri, în Bulgaria cuţovlahi, în Grecia macedoneni. Au existat miniştri greci, academicieni sârbi, laureaţi ai Premiilor de Stat bulgari, vedete de fotbal români şi dirijori de orchestră austrieci care erau cu toţii aromâni. Totuşi ei au avut mare rol în comerţul european încă din Evul Mediu şi au avut un rol însemnat în mişcările de emancipare politică din Balcani. Vedeţi deci că în secolul nou, jumătate din Europa, cea de vest, nu ştie nimic despre ceea ce s-a întâmplat o jumătate de veac în cealaltă jumătate. Europa Unită de mâine nu ştie ce moştenire preia. Acesta este deci scopul nostru. Să oferim occidentalilor o imagine asupra ansamblului Europei, să întregim imaginea existentă adăugând Estul Vestului. Cred că după această experienţă a celor două jumătăţi abia se poate rescrie istoria Europei întregi. De la bun început se ridică o mare problemă: construim de fapt o casă. Am făcut pivniţa, parterul, etajul, dar nu i-am făcut fundaţia. Scopul nostru este acela de a zidi fundaţia căreia, pe urmă, să-i adăugăm în parametri corecţi, împreună, restul casei. Asta este situaţia. Ni s-a părut necesar ca, în mijlocul războiului din fosta Iugoslavie să deschidem un dialog intelectual, cultural, omenesc despre continuităţile şi discontinuităţile care străbat acest continent. Am început prin a strânge material de la diferiţi autori şi ne-am dat seama că este mult prea puţin. Nu este suficient să ne referim la personalităţi, la literatură, trebuie să abordăm istoria, trebuie să vizualizăm transformările care au avut loc în timp şi la capătul cărora ne aflăm noi cei de azi, cu toate problemele contemporane. Să abordăm devenirea, limbile popoarelor Europei. Ne-am decis, după ani întregi de căutări, să ne adresăm Universităţii din Klagenfurt şi Institutului de Studii Sud-Est Europene din Graz, ca şi multor altor cercetători din lumea întreagă, să începem o enciclopedie care este compusă din trei secţiuni: prima parte, pur enciclopedică, are articole de la A la Z. Ea cuprinde cam 40.000 de articole, despre cele mai importante probleme ale acestei părţi a Europei. O a doua parte va cuprinde un lexicon al limbilor europene, un prim volum de generalităţi a apărut deja, sunt prezentate peste o sută de limbi, inclusiv toate limbile româneşti cu dialectele lor. De pildă aromânii sunt o entitate[36] fără stat, care a jucat un rol important în istoria Balcanilor. Deoarece nu sunt recunoscuţi nicăieri ca minoritate, sunt identificaţi cu cetăţenii statelor respective, unde, uneori, fac chiar parte dintre intelectualii de vârf. Ei locuiesc în număr mare în Grecia, Macedonia, Serbia, Bulgaria şi România, iar împrăştiaţi, pe mai toate continentele. În Serbia sunt numiţi vlahi[37], în

Albania rimeri, în Bulgaria cuţovlahi, în Grecia macedoneni. Au existat miniştri greci, academicieni sârbi, laureaţi ai Premiilor de Stat bulgari, vedete de fotbal români şi dirijori de orchestră austrieci care erau cu toţii aromâni. Totuşi ei au avut mare rol în comerţul european încă din Evul Mediu şi au avut un rol însemnat în mişcările de emancipare politică din Balcani. Vedeţi deci că secolul XXI nu-i poate lăsa pe dinafară. Dacă limba lor este, de fapt, un dialect al limbii române, nu este mai puţin adevărat că are origine latină sud-dunăreană, substratul fiind poate pelasgii de care pomeneşte Homer. Oricum, e sigur că aromânii n-au avut niciodată un stat naţional şi n-au luptat să şi-l facă. Acesta e doar un exemplu pe care vi-l dau apropo de această secţiune a enciclopediei. Urmează apoi o secţiune numită *Biblioteca tematică*, unde sunt problemele graniţelor şi anularea graniţelor din minţile oamenilor. Aici sunt tratate problemele migraţiei, ale Puterii, raporturilor între Puteri. În final sunt prezentate sursele, documentele, texte literare. Enciclopedia este bilingvă, în germană şi engleză. Partea ştiinţifică este condusă de profesrul Karl Kaser de la Graz, coordonarea fiind asigurată de rectorul Universităţii din Klagenfurt, profesorul Hödl. Viziunea de ansamblu este istorico- antropologică. În centru se află omul şi preocupările lui, încercând să determine influenţele trecutului istoric asupra prezentului şi viitorului, în diverse viziuni. Am avut prea multe războaie în secolele al XIX-lea şi al XX-lea încât să ne mai putem permite să considerăm războiul o rezolvare a diferendelor politice. Trebuie să fim în stare să oferim politicii uneltele culturii pentru a acţiona. Să oferim un mod de a-i apropia pe oameni.

4.8.4. Dean Karabaşevici, Valea Timocului, inginer la Klagenfurt

Î. Sunteţi de mult la Klagenfurt?
R. Da', pă' di trii ani. Da' fata şi muiarea o vint după mini.
Î. Unde lucraţi?
R. Eu lucru în compania de tehnică.
Î. Sunteţi inginer?
R. Da.
Î. Unde aţi învăţat inginerie?
R. Inginerie am învăţat în Belgrad.
Î. De unde sunteţi de fel, unde v-aţi născut?
R. Eu mi-s din Bor, din sat lângă Bor şi sunt român. Suntem dân Valea Tcimocului.
Î. Mă bucur să aud asta. Mai sunt români în Klagenfurt?
R. Iasti. Eu ştiu dje lume, dar mai iasti care nu ştiu.
Î. Şi cei pe care-i cunoaşteţi sunt tot ingineri, sau unde lucrează, vă vedeţi, vă întâlniţi?
R. Ne-am văzut şi ne-am întâlnit aicea la Universitet, sunt ingineri, ili ce-au învăţat, deaia sunt aici. Fraţi ne numim.
Î. Am înţeles că în satul dumneavoastră, ca în tot Timocul, nu există şcoală românească şi că limba pe care-o vorbiţi e numai de-acasă, de la părinţi?

R. Pă' da. Nu e. Am fost daţi la şcoală în Sârbìa, la şcoală vurbim sârbeşte, da' rumâneşce acasă ce vurbim şi binişor, că nu prea ne înţelegem cu lumea rumâneşce.
Î. Dar la biserică nu se vorbeşte româneşte?
R. Tot sârbeşte.
Î. Cam câte suflete de români sunt în satul dumneavoastră?
R. Da. Satul meu e mai cu toţi români. Nu sunt sârbi. Iasti cam o mie de suflete.
Î. Şi sunt mai multe sate unde-s români?
R. Iasti. Iasti multe, vreo zăşi primprejur de satul mieu.
Î. Vă mulţumesc. Mâine mai veniţi?
R. Dacă ne-o da copilu' caia[38].

4.8.5. Martin Prochaska,
cercetător, Institutul de Studii Sud-Est Europene, Graz, Austria

Î. Observ că, deşi nu sunteţi român şi locuiţi la Klagenfurt, vorbiţi româneşte. Cum s-a întâmplat?
R. Vorbesc încă destul de puţin, am fost la cursuri de pregătire la Timişoara, la Universitate, începând de acum doi ani. Lucrez la Universitatea din Klagenfurt şi proiectul *Enciclopediei Ţărilor Europei de Est* mi se pare foarte frumos.
Î. Ce anume lucraţi în echipa enciclopediei?
R. Mă ocup de surse istorice puţin cunoscute până acum în Europa de Vest şi acopăr în general Evul Mediu, adunând surse din România, Albania, Serbia, Rusia, Bulgaria. Cunoaşterea acestor surse este importantă pentru Austria şi pentru cultura noastră, ca şi pentru înţelegerea devenirii istorice a spaţiilor din care provin.

4.8.6. Prof. univ. dr. Karl Kaser,
director, Departamentul pentru Studii Sud-Est Europene, Universitatea din Graz, Austria

Î. Câteva coordonate vă rog despre ideile şi programul acestei enciclopedii a ţărilor Europei de Est.
R. Acest proiect are drept scop cunoaşterea, după întreruperile datorate celui de-al doilea război mondial, ca şi războiului rece, cunoaşterea deci, de către austrieci, dar şi de către occidentali în general, a istoriei ţărilor Europei de Est şi Sud-Est. Programul este centrat nu pe istoria naţiunilor, pe stadiul lor, ci pe istoria indivizilor, a culturii lor. Nouă ni se pare că starea naţiunilor nu are viitor în Europa Unită, ceva fundamental s-a modificat prin această nouă entitate. Încercăm deci să descoperim alte căi de acţiune, de comunicare, de înţelegere. Alte nivele şi semnificaţii ale fiinţei umane, care vin din istorie.
Î. Cum procedaţi din punct de vedere metodologic?
R. Prezentăm istoria fiinţei umane folosind ca material, evident, istoria statelor. Ne punem noi întrebări ştiinţifice. Pentru unii sună chiar ciudat. Unul dintre volume este

dedicat istoriei trupului omenesc. Mai exact exprimărilor legate de acest subiect de-a lungul istoriei, în diverse ţări. Corpul omenesc este o referinţă valabilă pentru absolut toată lumea, ceva ce putem înţelege cu toţii, raportându-ne la propriile noastre percepţii şi exprimări. Corpul este supremul link între individ şi societate. E simbolizat în cel mai înalt grad.

Î. Aveţi în vedere doar limbile indo-europene?

R. Limba e altceva. Dar corpul e ceva care nu trebuie „naţionalizat" ori „etnicizat", fiindcă el marchează toate societăţile noastre. Trupul are propriul lui limbaj, e deschis tuturor.

Î. Dar corpul are reprezentări ligvistice diferite pentru fiecare naţiune, etnie. E adevărat? Aşadar vehicolul de comunicare este lingvistic. Cum procedaţi cu toate teritoriile Europei de Est?

R. Începem cu tradiţiile mediteraneene generate pe vremea Imperiului Roman, care a fost unificatorul civilizaţiilor Mediteranei. Prin urmare un criteriu de analiză este civilizaţia. Şi România a fost formată iniţial de Imperiul Roman. Pe urmă sunt cuvintele de origine germanică, caracteristica lor fiind că au fost instituţionalizate în cel mai înalt grad. Prin urmare instituţii solide reglează relaţiile între vorbitori. Pe când vorbitorii de limbi romanice, istoric vorbind, n-au fost atât de instituţionalizaţi, au fost siliţi să-şi rezolve conflictele între ei fără instituţii. De aceea, istoric vorbind, pentru ei familia are foarte mare importanţă. În plus, în Europa de Est a dispărut comunismul, care, prin imitaţie, crease o bază instituţională, chiar dacă, adesea, nu pentru, ci contra oamenilor.

Î. Văd că nu luaţi în consideraţie deloc limbile slave ori limbile unor comunităţi europene diferite de cele trei mari trunchiuri lingvistice: latin, germanic, slav. Dar nici coordonatele economice nu vă spun nimic despre evoluţia lucrurilor?

R. Ba da. Volumul al IV-lea este dedicat istoriei economiilor. Dar nu cu accent pe sistemele economice, ci pe felul cum fiinţa umană acţionează în împrejurări determinate economic, determinate de resursele naturale, dezvoltând idei noi prin confruntare cu natura.

Î. Am o curiozitate: ce limbă se vorbeşte aici, în Austria?

R. Germana.

Î. Deci nu limba austriacă… Mă mir fiindcă am văzut, în primul volum al enciclopediei, că la Republica Moldova aţi menţionat ca limbă vorbită limba moldovenească, nu română. Să ştiţi că este aceeaşi problemă ca şi aici. Nu numele ţării dă numele limbii vorbite, ci originea ei. În Republica Moldova se vorbeşte limba română.

R. De fapt, germana austriacă are deosebiri destul de mari de germana din Germania.

Î. Dar o înţelgeţi, nu folosiţi dicţionare, nu traduceţi. Nici românii şi moldovenii nu folosesc dicţionare. E vorba de graiuri ale aceleiaşi limbi.

R. De fapt graiurile şi dialectele se depărtează, tind să devină limbi independente.

Î. Vorbim despre ceea ce există, nu despre viitorul incert.

R. Înseamnă că am făcut bine vrând să lucrăm chiar cu cercetători români…

Î. Să sperăm…

4.9. Congresul de la Issy les Moulineaux, 2005[39]

4.9.1. Jacques Santini, primar Issy les Moulineaux

Î. Simate domnule primar, aş dori să-mi spuneţi cum v-a venit ideea să organizaţi această – minunată pentru noi, românii – manfestare de la Issy les Moulineaux?
R. N-am organizat nimic. Sunt doi tineri români, ingineri, care locuiesc în comuna mea şi care au venit să-mi spună că încearcă să regrupeze absolvenţii români de facultate, „cadrele”, cum spunem noi. Aici este un fel de „oraş de primire”, suntem interesaţi de noile tehnologii, de sectoarele terţiare şi am fost foarte bucuros să le fac un serviciu.
Î. Să înţeleg că aţi mai avut aici, la Issy, manifestări ca aceasta?
R. Organizăm multe congrese aici şi, dacă România îşi găseşte „plaja” ei, am fi foarte bucuroşi. Ar avea ceea ce merită.
Î. V-aţi mai ocupat de manifestări româneşti?
R. Niciodată. Sunt foarte orientat către Asia.
Î. Mulţumesc. Aţi fost vreodată la Bucureşti?
R. Nu. Dar aş veni cu plăcere dacă aş fi invitat.

4.9.2. Lucrările Congresului

Jacques Santini Sunt alături de dumneavoastră fiindcă e un prilej de mândrie pentru mine. Nu de mult m-am întâlnit cu Cristian Estève şi mi-a spus : ce-ar fi să-i facem să se întâlnească pe românii cu studii superioare din Franţa? Sunt foarte numeroşi: ingineri, oameni de diverse profesii, iar noi avem legături cu lumea industriei din Franţa. De ce n-am face o astfel de întâlnire? Am acceptat imediat, mai ales când au venit la mine doi tineri români, dinamici, simpatici. Mi-am spus că România va intra în 2007 în Europa şi e o mare şansă pentru ea, dar, aş spune, şi o mare şansă pentru Europa, ca şi pentru Franţa, fiindcă faceţi parte din lumea francofoniei. Se aflä astăzi aici şefi de întreprinderi, lideri din industrii dinamice, sunt cei mai buni, ştiţi de altfel, şi ei vă vor propune câteva lucruri care corespund interesului dumneavoastră profund şi interesului Franţei. Prin urmare, vă doresc bun venit domnilor directori de întreprinderi, doamnelor şi domnilor ingineri. Sunteţi foarte bine veniţi la Issy les Moulineaux. Mi-aş permite să vă spun că aţi făcut foarte bine alegând acest loc. Fiindcă, ce vrea să însemne Issy les Moulineaux? „Les Moulineaux” vrea să însemne nişte mori mici. Dar Issy? Vă spun, fiindcă toţi înţelegeţi latineşte, că a fost un general roman, supranumit Issis, pe vremea împăratului Iulius Caesar, şi voia să facă un oraş roman în cinstea împăratului său. Pe atunci romanii ajunseseră până la Porte de la Tourelle, nu departe de aici. De altfel am şi găsit un circ roman acolo. Iar romanii aduseseră din Egipt cultul zeiţei Issis. Dacă acceptaţi că Issy este locul lui Issis, o să înţelegeţi mai bine etimologia unui alt oraş: Paris, care este cetatea Parisiilor, numele unui trib. Fiindcă nu oraşul ia numele tribului, ci tribul numele

oraşului. Dacă Issy e cetatea lui Issis, „para Issis” e Parisul, de la care vine numele Parisiilor. Aşadar Parisul a apărut pe lângă Issy, aici era centrul, nu invers. Marginea e Parisul, noi suntem capitala!

Călin Popescu Tăriceanu primul ministru al României fragment din mesaj.

Suntem conştienţi de faptul că imaginea României nu se construieşte numai la Bucureşti, ci pretutindeni unde trăiesc români. Tinerii au plecat în străinătate spre a-şi face viitorul. Desigur, sperăm că vor reveni curând în România. Dar şi înainte de asta le acordăm suportul nostru pentru proiectele lor, care stimulează valorile româneşti din străinătate. Îi felicit cu această ocazie pe organizatorii Congresului românilor cu diplomă din Franţa. Acest tip de eveniment este benefic nu numai pentru cei ce sunt direct implicaţi, ci şi pentru schimbarea percepţiei mediului de afaceri din străinătate asupra ofertei făcute de România în materie de resurse umane şi de investiţii. Instituţiile guvernamentale specializate, ca şi Ambasada noastră din Paris, susţin iniţiativele care vin din partea diasporei române. În plus, sperăm să avem un dialog permanent cu membrii comunităţii române din străinătate spre a găsi împreună soluţii pentru sus numitele proiecte. Suntem conştienţi de faptul că există numeroşi români în străinătate care doresc să revină în România şi doresc să găsească acolo oportunităţi spre a-şi dezvolta relaţiile de afaceri. De la sfârşitul anului 2004 am adoptat măsuri menite să stimuleze practicarea afacerilor, fiindcă, după părerea noastră, e unicul mod de a dezvolta o economie puternică şi stabilă. Vom continua politica fiscală mai simplă, vom asigura un cadru legislativ clar şi stabil pentru toţi cei care vor să investească în România. În 2007 România va deveni membră a Uniunii Europene. Guvernul nostru şi-a asumat acest obiectiv. Contăm pe suportul cetăţenilor noştri care trăiesc în ţările Uniunii Europene spre a demonstra împreună că România este o adevărată ţară europeană. Permiteţi-mi să-i felicit pe toţi studenţii şi doctoranzii care s-au făcut remarcaţi în Franţa şi, încă o dată, să-i salut pe organizatorii care, prin efortul lor, promovează imaginea valorilor culturale ale ţării noastre.

Teodor Stolojan consilier prezidenţial fragment din mesaj

Excelenţele voastre, stimate doamne şi stimaţi domni, vă rog să primiţi salutările noastre călduroase pentru participanţii la cel de-al doilea Congres al managerilor români care lucrează în organizaţiile franceze. Aş dori de asemenea să salut iniţiativa gazdelor de a organiza această întâlnire. 2005-2006 sunt ani decisivi pentru finalizarea proiectelor aflate în derulare de 15 ani, toate având ca scop construirea unei economii moderne, a unei Românii cu adevărat europene. Aderarea la Uniunea Europeană continuă să aibă un rol important în viaţa şi prosperitatea cetăţenilor. Avem o foaie de parcurs clar pentru integrarea în Uniunea Europeană, care va fi consfinţită prin semnarea *Tratatului de aderare* pe data de 25 aprilie anul viitor şi prin integrarea efectivă la 1 ianuarie 2007. Trecem aşadar printr-o perioadă intensă de eforturi cu scopul încheierii pregătirii aderării la Uniunea

Europeană, iar Franţa a fost şi continuă să rămână unul dintre partenerii noştri strategici din punct de vedere economic şi politic. România are nevoie de o economie puternică, pentru a fi complet pregătită de integrarea în Uniunea Europeană. România beneficiază în prezent de un mediu macroeconomic stabil, ca urmare a creşterii economice constante din ultimii ani, a reducerilor semnificative ale inflaţiei, a unui deficit bugetar redus, a rezervelor internaţionale mari ale Băncii Naţionale, toate reflectate într-o dinamică pozitivă a Bursei. Totuşi mai avem încă multe de făcut. Avem nevoie de un caracter antreprenorial mai puternic al economiei româneşti, dar şi de o birocraţie substanţial diminuată. Vă rog să-mi permiteţi să vă împărtăşesc câteva din principiile noii politici ale administraţiei României, pentru dezvoltarea unei politici economice sănătoase şi durabile. La modul cel mai concis, filosofia noii administraţii constă în creşterea competitivităţii prin reducerea intervenţionismului statal şi prin creşterea substanţială a resurselor alocate de către companiile private şi persoanele fizice deopotrivă. Trei principii stau la baza eforturilor noastre: transparenţa în procesul decizional; accesul şi tratamentul egal al tuturor actorilor de pe piaţă; un veritabil parteneriat cu aliaţii noştri internaţionali. Politicile economice promovate au drept scop prezervarea, dar şi potenţarea avantajelor înregistrate prin menţinerea unui deficit bugetar scăzut, continuarea trendului de dezinflaţie, introducerea leului greu şi introducerea arieratelor. Aşteptările noastre sunt foarte optimiste. Sunt fundamentate pe măsuri economice şi pe măsuri sociale promovate pe termen mediu şi lung, care să vizeze depăşirea actualelor obstacole. Principalele politici în construirea unei economii moderne şi cu adevărat europene sunt următoarele: politica toleranţei zero faţă de fenomenul corupţiei. Cred că a sosit timpul să eliminăm acest cancer al societăţii româneşti şi să ieşim din spirala vicioasă în care forţa de muncă pretinde că munceşte, patronii pretind că respectă legea, iar politicienii pretind că le pasă. Reforma fiscală, prea mult timp amânată, urmăreşte alocarea de resurse superioare economiei funcţionale, introducerea cotei unice de impozitare de 16% din profitul persoanelor fizice şi profitul companiilor private va fi urmată de noi măsuri menite a compensa creşterea deficitelor bugetare, a întări disciplina financiară, toate cu scopul de a micşora birocraţia şi a construi un mediu de afaceri prietenos. Investitorii străini au de ce investi în România şi sunt din ce în ce mai interesaţi de România. Procesul de privatizare va fi continuat, în special în domeniul bancar şi în acela al utilităţilor, prin introducerea părţilor obligatorii administrate privat, echivalent necesar al sistemului de asigurări sociale. Reforma sistemului juridic, o mai mare independenţă a judecătorilor, susţinerea dreptului de proprietate, eliminarea arieratelor şi accenturarea restructurării întreprinderilor în concordanţă cu normele europene. Companiile neprofitabile trebuie să se reformeze ori să dea faliment. România înregistrează, şi va continua să înregistreze în anii viitori, o rată de creştere puternică: peste 5% pe an. Această creştere va continua să fie puternică deoarece este generată de noua economie rezultată din tranziţie, cu apariţia unor întreprinderi mici şi mijlocii, investiţii străine, companii rezultate ca urmare a privatizării, infrastrucura îmbunătăţită, un mediu de afaceri mai atractiv şi o situaţie economică mereu mai bună. Economiaromânească oferă multe

oportunităţi. Unele ramuri industriale oferă rate de creştere cu două cifre: sectorul financiar, tehnologia informaţiilor şi comunicaţiilor, îngrijirea sănătăţii, logistica şi sectorul produselor alimentare şi nealimentare.
Doamnelor şi domnilor, administraţia prezidenţială şi noul guvern sunt decise să solicite instituţiilor statului să ia măsuri eficiente în combaterea corupţiei, în asigurarea libertăţii presei şi în reformarea sistemului juridic. Am anunţat că, în fond, corupţia este un atac la adresa securităţii naţionale. Suntem decişi să luptăm cu toată exigenţa împotriva acestui fenomen. Vrem o Românie puternică într-o Europă puternică. Vrem ca România să devină un punct de referinţă în regiunea noastră, capabilă să atragă investiţii în domenii precum infrastructura, energia, comunicaţiile şi comerţul. Succesul în aceste investiţii va depinde de creşterea stabilităţii regionale, ca şi de creşterea ponderii mediului de afaceri local.

Patrick Gelin, preşedinte BRD-Société Générale
Mulţumesc că m-aţi invitat la această a doua întâlnire între şefii de întreprinderi franceze cu afaceri în România şi tinerii români absolvenţi de învăţământ superior în Franţa. Prin urmare, dumneavoastră sunteţi moştenitorii unui veac şi jumătate de relaţii între cele două ţări. Sunteţi beneficiarii de astăzi ai acestei relaţii, care trebuie permanent regândită şi reînnoită, fiindcă nu e vorba numai de privirea nostalgică asupra trecutului, ci şi de gândirea viitorului în cadrul adeziunii României la Uniunea Europeană. În acest context vreau să vă transmit primul meu mesaj: ţara dumneavoastră s-a schimbat mult în ultimii ani, iar această schimbare se va accelera. România de astăzi aproape nu mai are legătură cu aceea pe care am văzut-o atunci când am venit prima oară, acum trei ani, iar toţi cei care au venit de mai multe ori în România, au constat-o ei înşişi. În orice caz, o întreprindere franceză ca BRD se situează în această perspectivă. Constatăm, în cadrul colaborării noastre, schimbarea rapidă, serviciile pe care le vindeam acum patru ani nu mai sunt suficiente astăzi, se constată formarea unei clase medii, cu o explozie a creditului de consum şi se constată, de asemenea, ceea ce e foarte bine, o creştere a nivelului exigenţelor clienţilor noştri. Ei sunt mult mai activi decât acum patru ani şi pretind un serviciu de calitate. Indiciul cel mai puternic pentru noi este că toate marile bănci se interesează de România, sunt multe bănci străine în România în prezent, care consideră că poteţialul de dezvoltare al României în anii care vin este cel mai mare din Europa Centrală. Al doilea mesaj este că investiţiile străine în România s-au accelerat, ceea ce permite constatarea că din 2006 ea nu va mai fi o ţară de risc, atât în ce priveşte confidenţialitatea, cât şi investitorii. Iar în ce priveşte Franţa, trebuie să reafirm acest mesaj foarte ferm şi foarte înalt, că Franţa va fi totdeauna primul investitor în România. Poate în 2004 a fost la acelaşi nivel cu Austria, care a cumpărat mai mult, dar anul acesta am adus şi doi noi mari investitori, Veolia şi Gaz de France. Al treilea mesaj şi cel mai important este că aceste întreprinderi au nevoie de dumneavoastră. Angajăm la BRD câteva sute de tineri absolvenţi români în fiecare an. Am primit de curând statistica, din 2000 şi până acum am angajat cam două mii de tineri. Încercăm să angajăm şi personal experimentat de pe piaţa locală,

sunt multe persoane calificate în România în prezent, în domeniul bancar în particular. Tinerii absolvenţi care se hotărăsc să ne caute îşi pot face foarte repede aplicaţia şi vor găsi condiţii pentru ambiţiile lor. Deci mai mulţi directori, la sediile BRD, sunt pregătiţi să-i primească. Eu vă doresc succes. Mulţumesc.

Jean François Carrière Director Europa Centrală, Gaz de France
După cum spunea şi domnul Gelin, noi suntem unii dintre cei care au intrat, din fericire, la sfârşitul lui 2004, printr-un contract de cumpărare, încă nefinalizat, dar sperăm să fie. E vorba despre Distrigaz Sud. Gaz de France este o întreprindere de sorginte franceză, dar care s-a dezvoltat puternic în plan internaţional. Până în 2003 aveam un sfert din afaceri în afara frontierelor Franţei. Suntem prezenţi în Europa Centrală, în Ungaria, Cehia, Slovacia, Austria şi foarte curând vom fi şi în România. De ce aceste investiţii? În primul rând pentru că aceste ţări sunt intrate ori vor intra în Uniunea Europeană, o piaţă a energiei europene trebuie deci creată. În al doilea rând, aceste ţări se află situate pe ruta viitoarei conducte de aprovizionare cu gaz a Europei. Şi ne putem gândi că peste câţiva ani gazul provenind din Asia Centrală, de la Marea Caspică, va tranzita, via Turcia, Bulgaria, România spre a ajunge în Europa de Vest. Şi se poate spune că în 2030 nevoile de gaz ale Europei aproape se vor dubla şi trebuie să discutăm şi în termeni de infrasructură nevoile energetice ale Europei. Prin urmare, meseria noastră de „găzari", de energeticieni, va fi căutată de la Marea Nordului până în Algeria şi Egipt, de la aprovizionare şi până la distribuţia la finalul lanţului energetic. România face parte din tot acest proiect internaţional. Distrigaz Sud, pe care l-am preluat, înseamnă aproape jumătate din distribuţia de gaz în România, partea de sud a ţării, avem aproape un milion de clienţi, o afacere extrem de importantă, în cifre cam patru sute de milioane de euro astăzi. Încă suntem în proces de securizare, răspunderea noastră este enormă. Intrând în Uniunea Europeană România va deveni un partener important în domeniul energiei. Ceea ce va presupune restructurări extrem de importante în modul de organizare, în conceperea sistemului energetic. Nu trebuie să excludem concurenţa şi alte comportamente normale aduse de ea. Distrigaz Sud nu va fi o reţea de distribuire a gazelor către clienţi, ci şi una de cucerire de noi clienţi, de păstrare a pieţei. Va trebui să-i facă pe clienţi să nu schimbe furnizorul. Prin urmare ambiţia noastră este să facem din această întreprindere una din cele mai importante în distribuirea gazului în Europa, cu schimbări importante, tehnice în primul rând, schimbarea reţelelor, cu tehnologii mai moderne în gestionarea reţelelor. Aş putea vorbi şi despre felul cum ne vom crea o clientelă. O adevărată politică de dezvoltare comercială, de fidelizare, de satisfacere a clienţilor, ceea ce presupune şi adoptarea unor metode moderne de gestiune, de management. Avem obiceiul să ne bazăm, pe cât posibil, pe managementul local, înlăturând, pe cât se poate, barierele culturale, de atitudine. Dorim să ne sprijinim pe tinerii absolvenţi pentru a face o punte între aceste două culturi, pentru a evita greşelile şi a ne dezvolta de ambele părţi. Prin urmare avem nevoie efectiv de tineri, tot atât cât avem nenoie şi de oameni experimentaţi, astfel ca

în doi, trei ani, să atingem acele standarde care vor duce în chip optim distribuţia gazului spre Europa de Vest. Mulţumesc.

Yves Gauthier şef Departament Executiv şi Comercial Orange, Filiala Romania

Vorbim despre o firmă cunoscută, care se întinde din Île de France până în România şi, în al doilea rând, pentru mine, ca francez, e interesant să întâlnesc români aici, în Franţa. Orange România este o filială a grupului Orange, suntem a treia ca mărime după numărul de clienţi, după cele din Franţa şi Anglia. Ca venituri suntem însă a cincea, dar progresăm, sperăm să cucerim tot locul al treilea. România are aceeaşi creştere ca şi Franţa în anul 2000, iar în 2004 Orange are – în termeni de clienţi şi de venituri – o creştere de 400%. Ceea ce, în termenii domnului Patrick Gelin, care acordă credite pentru telefoane mobile, înseamnă o afacere cu totul rentabilă. Dar în termenii companiei, suntem 1700, dintre care expatriaţi suntem patru. Ceilalţi sunt români, majoritatea tineri, deci şi oferta mea e pentru tineri. Cred că veţi fi surprinşi să vedeţi nivelul salariilor pentru managerii noştri din România, mai ales după reducerea impozitului pe salariu de la 40% la 16%. Orange în România, aşa cum au făcut şi alte companii din România, a distribuit integral salariaţilor beneficiul acestei măsuri, ceea ce a dus la o creştere cu 30% a salariilor, mai mult decât în Franţa. S-a ajuns astfel la salarii cu totul comparabile cu acelea din Franţa. Am deci această ofertă salarială şi pentru dumneavoastră.

Jean-Patrice Poirier şef Departament Internaţional, Veolia–Eaux de France

Bună ziua, sunt pentru a doua oară la acest Congres al absolvenţilor români. Veolia este prezentă în România de şase ani, acordă servicii specializate în chestiuni de mediu. Reprezint Departamentul Relaţii cu publicul al Serviciului public al Apelor şi nu uităm niciodată că un serviciu public rămâne un serviciu public, chiar dacă este girat de un sector privat. În ce mă priveşte, vin regulat în România de mai bine de zece ani, iar în 2000 societatea a câştigat două contracte internaţionale, un serviciu al apelor din Bucureşti şi unul din Ploieşti şi de mai bine de patru ani gestionăm serviciile publice de apă din Bucureşti şi Ploieşti. Această gestionare se face sub numele comercial de Apa Nova. Salariaţii noştri din România sunt în jur de 3000 de persoane, dintre care sunt în jur de o sută de posesori de diplomă de învăţământ superior, iar dintre acestea sunt cam 10 care conduc, 5 fiind francezi. Obiectivul nostru prezent este să fie 50% cadre cu studii superioare francezi şi 50% români, vor fi mereu un francez şi un român pentru aspectele foarte tehnice, foarte de meserie, dar intenţia este de a forma în timp o conducere în întregime românească. Statisticile noastre arată că în România acest lucru este posibil mai repede decât în alte părţi. Deşi, în virtutea discriminării pozitive, constatăm că avem cadre româneşti în Franţa, ca şi în Anglia, ori în alte părţi. Sau de alte naţionalităţi. Dar lăsând gluma la o parte, când văd tineri absolvenţi ca dumneavoastră, mă gândesc că aş dori să lucraţi pentru Veolia. Nu v- am întâlnit la Paris

ca să vă propun expatrierea în propria dumneavoastră ţară, dar suntem bine aşezaţi în România, puteţi reveni în Franţa ca să vă formaţi în specialitate. Obiectivul final este să lucraţi în ţara dumneavoastră. Există posturi bune de luat, chiar şi pentru expatriaţii francezi.

Florin Talpeş Preşedinte al Asociaţiei Naţionale de Software, România

Vă mulţumesc tuturor pentru interesul pe care-l arătaţi acestui fel de afaceri. Am două mesaje: industria de software e una din industriile româneşti printre primele care, din 1990, a început să exporte în Franţa. Prin urmare, în momentul când piaţa locală s-a prăbuşit, prima piaţă găsită de specialiştii români a fost piaţa franceză. Ceea ce constatăm în prezent este o maturizare a pieţei româneşti. În ce sens: se constată că sunt căutate pe piaţă, din ce în ce mai mult, soluţiile noastre. Nu sunt căutate echipamentele, aşa cum se întâmpla până acum câţiva ani, ci, din ce în ce mai mult, soluţiile. Efectul acestei maturizări este că sociatatea noastră se specializează din ce în ce mai mult şi oferă servicii la o valoare adăugată superioară celei dinainte. Ca urmare avem un potenţial mai mare de export al acestei industrii. Şi astfel ajungem la primul blocaj al exportului: ştiinţa de a face exportabil unprodus, marketingul lui pentru piaţa internaţională. Aici dumneavoastră, românii care lucraţi în Franţa, aţi putea ajuta industria românească, aţi putea colabora oferind servicii societăţii noastre. Un al doilea domeniu este acela al societăţilor româneşti de servicii pentru Franţa, ceea ce ne aduce mult profit. Dar pentru a vinde aceste servicii avem adesea nevoie de consultanţă pe care n-o putem asigura din România, dar o putem asigura şi din Franţa. Este un al doilea domeniu în care dumneavoastră, ca absolvenţi care lucraţi în Franţa, aţi putea interveni.

Christian Estève director general Dacia Piteşti

Mesaj

Bună seara tuturor. Ştiţi, eu nu mi-am pregătit dinainte un discurs, aşa că despre Dacia, care are o istorie mai veche, ce-aş putea spune? Dacia se vinde în toată lumea, cred că am făcut din această afacere una de succes. Şi când spun noi, mă gândesc la toţi românii de la Dacia Piteşti, la concesionarii români care au dezvoltat, cu consecvenţă şi entuziasm, o afacere de mare succes. Prin urmare, dacă vreţi să căutaţi succesul în România, oamenii care ştiu şi pot crea succes, atunci căutaţi Dacia. Pot să mărturisesc despre asta şi o fac bucuros. Loganul a devenit un lider mondial, voi, românii şi noi, cei de la Renault avem succes, în 2010 va fi practic automobilul de forţă al Renault, un milion şi trei sferturi vândute până acum, alături de uzina de la Piteşti se va mai construi probabil una. De altfel nu probabil, ci sigur. Va deveni cel mai mare centru de export al Renault din lume, avem şi o uzină a cărei construcţie va începe la Moscova în iunie, una la Beijing în septembrie, una în Columbia în octombrie, anul viitor una foarte mare în Iran, iar în zilele următoare – urmează să definitivăm locaţia – una undeva în India. Ne simţim puţin depăşiţi de succesul nostru comun. În concluzie, aş spune că, pentru noi, România nu

are o problemă de adeziune, ea e de mult integrată, ea face parte din ţările europene pe care ne putem baza, dumneavoastră faceţi parte din marele dispozitiv de producţie Renault, e pământul nostru, locul unde investim, ca şi în Franţa, există mulţi români care lucrează şi la Renault în Franţa, ca şi francezi care lucrează pentru Renault în România, între noi nu mai sunt demult graniţe. Pentru dumneavoastră e business-ul zilei, vă sfătuiesc, evident, să vedeţi ce există în România, este ceva deja existent, făcut pentru activitatea dumneavoastră profesională. Dintre veterani n-au mai rămas mulţi, mai sunt 30 de francezi, restul sunt români, aştept ziua cânnd comitetul de conducere va fi format doar din români. Vă mulţumesc.

Interviu

Î. Am înţeles, de la domnul rector al Universităţii de Tehnologie din Compiègne, că nu veţi mai lucra la Dacia Piteşti, ci veţi fi preşedintele Consiliului de administraţie al Universităţii.

R. Da, am această perspectivă de la toamnă, am acceptat, dar acum încă sunt la Dacia Piteşti.

Î. Am fost, de asemenea, la Universitatea din Braşov, care lucrează proiecte pentru economie, chiar pentru automobile. Am înţeles că şi ei au perspectiva unor contracte cu dumneavoastră. Mai aveţi această intenţie? Aveţi în vedere şi alte unităţi de învăţământ superior tehnic din România, cum ar fi Timişoara, Iaşi?

R. A existat această idee, dar n-am contractat nimic, nici chiar cu Braşovul.

Î. Sper însă că veţi continua să fiţi interesat de spaţiul românesc, cel puţin afectiv.

R. Şi nu numai afectiv.

Î. Mulţumesc.

R.Şi eu.

4.10. Programul Banlieues d'Europe'Est, 2003

4.10.1. Jean Hurstel, director Banlieues d'Europe, Paris

Î. Ce v-a făcut să dezvoltaţi programe interculturale și v-a adus tocmai la Bucureşti?

R. Mi se pare că oamenii trebuie să se poată întâlni, că şi tinerii români trebuie să întâlnească posibili parteneri din diverse alte ţări europene, să dezvolte proiecte comune. În orice caz, cred că şi cultura trebuie să poată circula pretutindeni în Europa.

Î. Adică e vorba despre ateliere de lucru?

R. E vorba de ateliere, de rezidenţă, de proiecte desfăşurate pe stradă, e vorba de proiecte pentru copiii, de proiecte în închisori. De fapt pretutindeni în Europa se dezvoltă o formă de cultură, o intervenţie artistică. Şi ea nu mai este proiecţia unei forme instituţionalizate - muzeu, şcoală - ci este rezultatul unei relaţii directe între artist şi populaţie.

Î. E vorba numai de culturile majoritare, ori se subînţeleg şi minoritarii?
R. Ambele. Toţi au nevoie de exprimare, iar într-o ţară democratică e firesc ca minoritarii să aibă aceeaşi capacitate de exprimare ca şi majoritarii.
Î. Dar mi-aţi putea defini o minoritate culturală? Sau etnică, religioasă?
R. Există pretutindeni. De pildă alsacienii în Franţa sunt o minoritate, fiindcă vorbesc un dialect alsacian. În dimineaţa asta am vorbit despre rromi. Dar nu e vorba, de fapt, despre minoritate sau majoritate, e vorba că populaţia trebuie să se poată exprima, iar imaginaţia e un vector formidabil de exprimare, de comunicare.
Î. Dar prin această comunicare între culturi minoritare, majoritare, se va ajunge în final la o nivelare a Europei, ori dimpotrivă, fiindcă e vorba de spirit se va ajunge la revelarea unei multitudini de identităţi, de „voci”, de „diferenţe”?
R. Extact despre asta e vorba. Europa este compusă din mii de culturi diferite, de o diversitate şi o bogăţie formidabilă, iar proiectele de intervenţie artistică chiar în acele medii sunt cele care pot scoate în evidenţă bogăţia şi diversitatea acelor culturi. Nu e vorba deci despre nivelare. Dimpotrivă, dacă există o cultură mondială – să zicem show-business-ul, fast-food-ul, seriile televizate, care sunt un fel de industrie culturală de masă ce nivelează totul, noi credem, dimpotrivă, că fiecare are dreptul de exprimare şi trebuie recunoscut ca entitate de societatea în care trăieşte.
Î. Mulţumesc.
R. Şi eu.

4.10.2. Atelier

Milhoud Oukili Când am mers în afara Bucureştiului, ceea ce am făcut cu toţii în dimineaţa asta, m-am gândit că mi-ar place să existe un grup de iniţiativă pregătit să intrevină în cartiere în caz de urgenţă, eu să fac ceva într-un festival, tu să faci un festival, noi să creem un festival. Mi-ar place ca întâlnirea de astăzi să fie una de început pentru schimbarea noastră, pentru deprinderea de a face ceva împreună.
Didier Laroque Cred că mai e nevoie de câţiva ani spre a vedea societatea românească schimbându-se. Eu sunt aici de 15 ani şi acum cinsprezece ani, când am venit, toţi spuneau: „da, da, trebuie făcut ceva, dar nu e uşor să te schimbi!” Iar acum văd că ne întâlnim aici şi discutăm proiecte concrete. Mie mi se pare că societatea românească e pe cale să se schimbe. Iar Milhoud a fost şi el acum cinsprezece ani şi a plecat. De ce credeţi că a revenit? Fiindcă voi v-aţi schimbat, acum poate face ceva, puteţi face împreună ceva.
Adriana Zaharia Colegii mei ştiu că eu mai am 10 ani până la pensie, că funcţionez încă la Teatrul de Nord din Satu Mare, mai exact am acolo cartea de muncă, dar am plecat, am părăsit acel loc, când puteam să stau bine, pe un salariu şi să spun: „ei, mai joc trei rolişoare de băbuţă şi îmi fac anii de pensie, ies c-o pensie”. Nu am riscat nimic, deşi, în momentul ăsta, sunt fără angajament, fără salariu, cu un copil de crescut, dar tot

supravieţuiesc, nu mor de foame şi sper că nu voi muri, cred că pot face, cred că putem face un proiect, aşa e în viaţă, de-a râsu'-plânsu'. Mă gândesc la o staţiune care nu mai are turişti, un loc liniştit, unde putem caza sute de copii din Europa, mii şi să facem un proiect pentru ei.

Jean Hurstel Să regrupezi forţele înseamnă să faci schimburi de idei, să formezi echipe de lucru, ceea ce ar fi o noutate absolută.

Milhoud Asta înseamnă rezidenţă.

Jean Hurstel Şi în Franţa există rezidenţă. Dar asta înseamnă să se ducă un scriitor trei săptămâni într-un oraş, la un hotel, şi să scrie ce-a văzut. Aici ceea ce e interesant este că avem un schimb pe idei, facem un proiect.

Didier Laroque Nu e foarte modern ceea ce am întâlnit în România, dar e o miză pe cultură cu totul deosebită, oamenii au ochii larg deschişi, cred în societatea civilă – poate că personalităţile politice s-au bătut mai mult pentru societatea civilă, fiindcă ştiu şi alte locuri, în sfârşit, nu toate – în sfârşit, aici există o re-deschidere către cultură. Ambasada Franţei a avansat deci acest proiect, oferă o co-finanţare, am vorbit cu Clara Wagner, care e capabilă să se bată pentru un proiect ca acesta. Ne dăm un an. Trebuie să facem acest festival într- un an şi să găsim mijloacele efective de a-l realiza.

Jean Hurstel Cred că dacă ne vedem la mijlocul lui iunie cu diverşii parteneri români şi din ţările Europei de Est, înseamnă că avem timpul necesar să lansăm un festival.

Didier Laroque Cineva regreta aici absenţa UNICEF-ului.

Matei Bejenaru Eu sunt plecat de la Iaşi de aproape un an, am început primele festivaluri de performance în 2001, grupul e constituit din 2000, sub numele Vector, care s-a dezvoltat şi a devenit asociaţie oficială, a reuşit să înglobeze, pe lângă cei care terminau Artele, şi studenţi de la Filosofie şi Filologie. Acum aş vrea să revin la una din temele care s-au discutat la Stasbourg şi a fost abordată şi aici, de dimineaţă: raportul dintre centru şi periferie. Ne interesează, având în vedere că locuim într-un oraş care se află la periferia României şi, din 2007, chiar a Europei Unite. Dar, spre deosebire de cei care pleacă în afară ca să-şi facă un destin, noi am preferat să rămânem şi să ni-l facem acasă. Lucrăm cu proiecte locale, am adus un CD să-l vedem, dar lucrăm şi pe proiecte internaţionale, pentru Bienala de Artă Contemporană pentru artişti periferici, care este cea mai „tare” din România şi poate una din cele mai vizibile din Europa de Est. Proiectul Cartier a început în 2003 cu un studiu sociologic, făcut cu o Fundaţie a femeilor din Iaşi, într-unul din cartierele periferice ale oraşului Iaşi, Tătăraşi. El a fost ales pentru că are o istorie foarte interesantă: în perioada intebelică a fost unul din centrele high-life-ului, în perioada interbelică trăiau medici, profesori universitari. Cartierul avea o viaţă culturală foarte intensă, aici funcţiona un Ateneu popular, care desfăşura diferite feluri de activităţi. Am editat la Editura Polirom, împreună cu mai mulţi profesori universitari, o scrisoare deschisă către Ministrul Culturii, pentru ca el, dar şi organele locale, să se implice în astfel de proiecte făcute de către organizaţiile independente. Se pare că din această primăvară vor trece şi ei la acţiune. În acelaşi timp, am încercat să constituim grupuri de iniţiativă formate din copii, adolescenţi şi vârstnici, cu care să desfăşurăm acţiuni. Eu mă ocup de grupul celor tineri.

Fikri Tali Mie-mi place să pictez pereţii, am văzut tineri care ziceu: ”Vai, ce se-ntâmplă, ce face!? Peretele trebuie să rămână perete!” Iar familiile, persoanele care locuiesc acolo, vin şi curăţă tot timpul. Mi-l amintesc pe taică-meu care venea tot timpul cu bidineaua şi acoperea grafitti şi făcea mereu observaţii copiilor: „Terminaţi cu mâzgălitul aici, nu mai faceţi pipi aici!” În sfârşit, pentru mine re-pictarea faţadelor înseamnă re-pictarea feţelor omeneşti. Răul rămâne rău. De aceea, e mai bine ca un copil foarte mic să vadă un zid frumos colorat, pictat, decât unul vechi şi murdar. Mă rog, eu mi-am părăsit oraşul natal când aveam 14 ani, îl păstrez doar în amintire, iar cei care au rămas, mulţi, sunt deja la închisoare. Cred deci că adevărata problemă nu e să re- pictezi o faţadă, ci, poate, şi prin asta, să re-pictezi un interior, al oamenilor care locuiesc acolo. Astfel încât să-şi poată picta ei înşişi coridorul pe care merg. Când eram copil erau acolo un musulman, un turc, un negru, ne spuneam „bună ziua”, fiecare urca la el, treceau prin acelaşi coridor... În sfârşit, aşa văd eu treaba... S-a făcut o asociaţie a părinţilor din cartier. Şi tot ce au făcut este că au hotărât să pună bănci la intrările în bloc. Şi, la noi, turcul a adus un covor pe care se ştergea tot timpul, altul a adus cuş-cuş, altul seminţe. Tac-tac-tac, au început să vorbească între ei. Tu eşti filosof, înţelegi ce vreau să spun: cum să ajungă ei să-şi pună întrebări. Să picteze fiecare peretele în culoarea lui.

Ana Bănică La noi în cartier nişte muncitori au făcut un parc cu obiecte colorate. Mie îmi place grozav. Asta schimbă ceva. Cartierul Militari e altminteri oribil. Dacă fiecare ar face câte ceva, ar fi grozav. Fikri Da, locuitorii au un rol.

Olivier Peyroux Am vrea să dăm un spectacol de calitate, chiar când e vorba de jazz, să nu cădem în comercial. Mai avem alte proiecte mici. De pildă maşina mea s-a trasformat în expoziţie mobilă, am pictat-o, doar e vorba de arta străzii, oamenii o pot vedea când trece. Nu avem un public specific, dar artiştii au înţeles că e vorba despre ceva mai deschis. Mai există un grup care lucrează pe teme ale societăţii, în cazul acesta ale societăţii româneşti. O parte a acestui proiect se referă la imagine.

Nicoleta Branişte Proiectul e mai amplu decât am reuşit să-l facem până acum, dar e un proiect cu referire la VIP-uri. Până acum ne-am ocupat de vedetism ca problemă, fiindcă e o chestiune foarte răspândită. Încercăm să vedem ce e adevărat şi ce fals şi care este baza de impunere în societate. Încercăm să repetăm procesele de „vedetizare” ale unui om şi să facem din asta un proiect.

Mihai Mihalcea Problema cea mai spinoasă a proiectelor e finanţarea. În 1994 aveam un proiect pentru persoanele cu handicap fizic, legat de educarea mişcării. Am făcut un atelier de 10 zile la Bucureşti şi a fost o experienţă foarte puternică, fiindcă erau – sunt şi acum – probleme cu persoanele cu handicap de acest fel. Fiindcă mişcarea te conectează altfel la viaţă decât imobilitatea. Au fost multe tensiuni, fiindcă nu e uşor de lucrat cu persoane care nu se pot mişca, aflate pe scaun. Trebuia să găsesc un limbaj pentru fiecare caz. Am făcut deci o piesă scurtă, de vreo 30 de minute, pe care am coregrafiat-o, actorii mei erau prsoane cu handicap, am pus-o în scenă, am făcut un mare turneu cu ea prin mai multe oraşe, mai precis 5, pentru a fi văzută de oameni de condiţia lor. Am fost co-finanţat de Alliance Française. Evident, proiectul a fost

prezentat la Viena. Pentru aceşti oameni care nu ieşiseră niciodată pe scenă, care nu se gândiseră niciodată să iasă din România, din cauza handicapului lor, a fost cu adevărat un proiect fenomenal. Din nenorocire – şi asta găsesc că e foarte rău în România – toate iniţiativele care au în început bun, nu continuă din cauza lipsei de finanţare. Fiindcă toate finanţările sunt punctuale, poţi începe ceva, dar nu poţi dezvolta. Nu te susţin nici particularii, nici statul. De aceea e foarte greu. Nimeni nu-l ajută pe un artist care vrea să continue alegerea artistică pe care a făcut-o. Simt însă că, în ultimul an, se merge mai mult către artist, către societatea civilă, dar lipsesc foarte mult competenţele profesionale. Deci: nu e suficient să vrei să faci ceva. E primul pas, e foarte important, dar cum poţi continua e de asemenea foarte important. Prin urmare eu, împreună cu un grup de artişti şi de asociaţii culturale, încercăm să avem un dialog cu Ministerul Culturii spre a încerca să ne facem auzit mesajul. În cultură societatea civilă e foarte importantă, e unul din mediile prin care putem deveni mai dinamici. Nu-mi plac structurile mari, e de-ajuns să fie două-trei persoane care lucrează, dar care lansează proiecte unde se angajează multe persoane. Din păcate n-aveam nici un sediu, ne-ar trebui unul, dansul are nevoie de un spaţiu.

Milhoud Am reuşit să obţinem un spaţiu la Palatul Copiilor şi acolo vrem să dezvoltăm o mică şcoală de dans. Dar avem nevoie de un spaţiu care să servească şi artiştilor care nu au spaţiu, fiindcă se ştie că la Bucureşti ţi se dă un spaţiu în care trebuie să investeşti sute de mii de euro pentru ca el să devină funcţional. De aceea îţi spun, şi vă spun tuturor celor care aveţi nevoie de spaţiu, că trebuie să ne federalizăm pentru folosirea unui spaţiu şi cu cât vom deveni mai eficace, fiecare cu proiectul lui, vom avea mai multe temeiuri să mergem la Ministerul Culturii şi să spunem: uite, ăsta e spaţiul, asta facem în el, vă rugăm să ne ajutaţi să ne dezvoltăm. Chiar istoria cu biroul pe care-l cauţi are drept întrebare: la ce-ţi serveşte?

Nicoleta Branişte Totuşi un loc este destul de important pentru a demara şi pentru a continua un proiect.

Didier Laroque La nivelul a ceea ce se întâmplă pot să vă spun că Milhoud are dreptate. Şi în Franţa e acelaşi lucru, ba chiar mai rău ca la voi. Un loc pentru repetiţii pentru tinerii artişti, asta e ceva imposibil. Cred prin urmare că trebuie împărţite între mai mulţi spaţiile existente, cu utilităţile lor. Chiar aici la noi, la Institut facem acest lucru. De cum observăm că un spaţiu e gol, ne şi gândim să facem o acţiune şi să-l umplem. Vin la mine diverşi reprezentanţi ai societăţii civile care au nevoie de el şi mi-l cer. Şi tot timpul fac programări, să încapă cât mai mulţi, cu mai multe proiecte. Spaţiul se împarte. Problema e să ai intrare. Eu propun celor care sunt incluşi în programul Banlieues d'Europe şi care sunt deja aici de faţă, să-şi aleagă o zi de lucru şi în rest să se dezvolte în afara acestui loc, să folosească spaţiul public, o zi care s-ar numi, de pildă, Cultura şi CV-ul, care ar fi prezidată de ambasadorul Franţei, poate fi invitată Ambasada Germaniei, o mai invităm efectiv pe Mona Muscă, ministrul Culturii, invităm directori, lume, facem ceva puternic, susţinut de un anumit număr de ambasade ale unor state şi anunţăm o nouă politică în domeniul nostru. Asta e ceea ce trebuie făcut. Discuţia noastră, care are drept temă raportul mişcării de la centru spre periferie, ar trebui să finalizeze această zi cu invitarea

într-un autobuz a personalităţilor, care să fie duse prin cartiere, pretutindeni, să vadă ce se face şi ce mai trebuie făcut. Iar ceea ce propuneţi dumneavoastră, un Centru Naţional al Dansului, cred că personalităţilor trebuie să li se dea un spectacol, astfel încât concluzia să fie: „Ei bine, trebuie să deschidem un astfel de Centru”. Asta înseamnă un lucru foarte important în concluzie: munca în reţea, în care fiecare să fie responsabil de munca celorlalţi, responsabil fiindcă e o oportunitate pentru toţi, oportunitate pentru voi în calitate de creatori, fiindcă oferă altceva decât oferă cadrul instituţional şi este total independent de el. În orice caz, suntem la dispoziţia voastră pentru a putea reflecta, avansa, pentru a da un răspuns nevoilor voastre.

Milhoud Propun o zi de întâlnire a tuturor celor de aici la Palatul Copiilor ca să vedeţi locul şi să hotărâţi voi înşivă dacă e adaptat pentru proiectele pe care le aveţi. N-am intenţia să vă sechestrez, dar pot să vă spun că nu ne-a fost uşor să obţinem spaţiul şi să-l punem la dispoziţia acestor proiecte.

Jean Hurstel Cred că am abordat în dimineaţa asta o serie de probleme de identitate, de diversitate, de luptă contra excluderii în societatea civilă – o mare parte a societăţii civile – şi aţi înţeles ce înseamnă programul Banlieues de l’Europe d’Est şi la ce serveşte el. Înseamnă să punem oamenii împreună, iniţiativele împreună, să lărgim demersul vostru spre Europa, să ieşim din acest ron-ron instituţional circular. Trebuie depăşită ideea că, dacă nu eşti într-o instituţie, nu eşti nimic.Chiar dacă nu eşti într-o instituţie, dar ai forţă şi un proiect – şi o calitate esenţială: obstinaţia – poţi reuşi. O să ne revedem destul de repede, în iunie mai e o întâlnire, iar ideile pe care le-am formulat aici vor fi luate în serios. Atunci ne vom hotărî să demarăm munca pentru festivalul din 2006. Oricum, punctul de pornire a fost acesta şi împreună vom găsi un viitor. Mulţumesc.

4.10.3. Fikri Tali

Î. Cine sunteţi, ce faceţi la Bucureşti?
R. Sunt Fikri Tali, directorul artistic al Circului Agora, aparţinînd Companiei Lunii.
Î. Locuiţi la Bucureşti?
R. De trei luni.
Î. Dar activitatea artistică unde, cum aţi început-o?
R. Discutând cu oamenii de pe stradă, cu copiii, cu toată lumea.
Î. Şi în programul Banlieues d’Europe d’Est, pentru ce lucraţi?
R. Pentru copii. Artă. Schimburi culturale.
Î. E mult. Numai în România?
R. În România şi pretutindeni. Am fost la Las Vegas, la Bruxelles, în Brazilia, Cuba.
Î. Şi aici cu cine lucraţi?
R. Colaborez cu Fundaţia Parada, adică Fundaţia lui Milhoud, care e românească.
Î. Daţi-mi un exemplu de proiect deja făcut în România.
R. Vreau să fac un platou cultural, un schimb. Să creem în România, pentru Europa de Est, un centru de schimburi artistice şi culturale. Educaţia în acest sens începe cu adulţii.

Copiii au tot ce vor, chestiunea e să-i lăsăm să viseze şi când cresc, să le dăm posibilitatea să viseze, să evolueze ca persoane.
Î. Ce meserie aveţi?
R. Sunt actor, am început acum 12 ani pe stradă, prima mea companie se numea Théâtre du Soleil, se întâmpla la Vincennes. Vin din periferia Villejuif, un cartier parizian foarte dificil, pe care l-am părăsit fiindcă voiam să-mi găsesc drumul meu, visul meu şi felul meu personal de a visa. De doisprezece ani visez deci peregrinând prin diferite culturi. Sunt musulman, dar sunt Fikri, o persoană care lucrează cu alte persoane, diferite.
Î. Sunteţi algerian?
R. Nu, marocan. Franco-marocan. Părinţii mei sunt marocani, eu sunt francez, marocan, bucureştean, sunt de toate. Înainte de a avea o origine, o religie, eu sunt o rădăcină care îşi trage sevele din diverse esenţe şi le trimite unei singure flori care înfloreşte într-un fel special.

4.11. CEDO şi România

4.11.1. Corneliu Bîrsan, judecăror la Curtea Europeană a Drepturilor Omului pe locul care revine României[40]

Î. Vă rog să-mi faceţi o scurtă introducere despre C.E.D.O.
R. În anul 1998 a intrat în vigoare un protocol adiţional la Convenţia Europeană a Drepturilor Omului, se cheamă *Protocolul nr. 11*, aşa este cunoscut el de toţi cei care se ocupă de Convenţie şi, potrivit acestui protocol, din cele două foste organisme ale Convenţiei Europene a Drepturilor omului, Comisia Europeană a Drepturilor Omului şi Curtea, s-a format un singur organism, în sensul că această Curte unde vă aflaţi acum a devenit Curtea unică a Drepturilor Omului. Potrivit protocolului, s-a decis alegerea de judecători care să formeze această Curte, câte un judecător pentru fiecare stat membru al Consiliului Europei[41]. Vreau să subliniez că sunteţi într-un organism care ţine de Consiliul Europei, care ţine de această organizaţie internaţională, foarte întinsă ca spaţiu geografic şi care reuneşte, la ora la care noi vorbim, 46 de ţări şi îşi întinde competenţa, cum se spune uneori, de la Rejkiavik şi până la Vladivostok, dacă ar fi să lucrăm pe orizontală. Pe verticală, vă daţi dumneavoastră seama că tot aşa, de la Cercul Polar şi să ajungem în jos până sub Turcia, vorba ceea, până la Mediterana.
Î. Adică incluzând Mediterana.
R. Incluzând Mediterana, dar numai zona ei de deasupra Africii. Şi, nu v-am răspuns complet la întrebare, sunt aleşi aceşti judecători dintr-un număr de propuneri, fiecare ţară trebuie să prezinte un număr de trei propuneri, pe care le consideră statul respectiv că ar corespunde criteriilor fixate de Convenţie pentru ca unul dintre cei aflaţi pe această listă să fie ales în calitate de judecător la Curtea Europeană a Drepturilor Omului. Alegerea a făcut-o Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei în urma unei audieri a candidaţilor, făcută de o subcomisie special constituită, aşa numita Subcomisie ad-hoc

a Comisiei Juridice a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei. S-a făcut această alegere şi am intrat în funcţie ca judecător la Curtea Europeană a Drepturilor Omului la 1 noiembrie 1998. Iniţial pentru un mandat de trei ani, potrivit dispoziţiilor tranzitorii ale Protocolului nr. 11, inclusiv ale Convenţiei şi am mi s-a reînnoit acest mandat, în urma aceloraşi proceduri, astfel că mandatul meu va expira pe 30 octombrie 2007.
Î. Vă rog să faceţi cuvenitele distincţii şi cuvenitele apropieri în ce priveşte relaţiile instituţionale dintre Consiliul Europei şi Curtea Europeană a Drepturilor Omului.
R. De fapt este vorba de două organizaţii internaţionale distincte. Pe de o parte este Uniunea Europeană, care cuprinde la această oră 25 de state, sperăm că, de la 1 ianuarie 2007, 27 de state – şi când spunem asta ne gândim şi la ţara noastră – pe când Consiliul Europei este o organizaţie mai veche, ea a luat fiinţă în anul 1949 – Uniunea Europeană are ca punct de plecare comunităţile economice europene, mai întâi Comunitatea Europeană a Cărbunelui şi Oţelului, care practic şi-a încetat activitatea, care a luat fiinţă în 1953 – şi apoi celelalte două comunităţi, care au luat fiinţă prin Tratatul de la Roma din 1956 și au început să-şi desfăşoare activitatea la 14 ianuarie 1957, respectiv aşa zisa Piaţă Comună şi Comunitatea Europeană a Atomului, toate trei formând după aceea comunităţile economice europene. Şi aşa sunt numite până la *Tratatul de la Maastricht*, adică până în 1993, când aceste comunităţi au devenit Uniunea Europeană. Din punct de vedere instituţional lucrurile sunt ceva mai complicate, dar simplificându-le ele se prezintă în acest fel. Şi apoi această Uniune s-a dezvoltat, de la cele 15 state care erau după Maastricht, la cele 25. Consiliul Europei a avut iniţial o vocaţie federativă europeană ca un răspuns la tot ceea ce s-a întâmplat în Europa după – şi pe timpul – celui de-al doilea război mondial
Î. A fost perioada războiului rece…
R. Şi în acelaşi timp după căderea Cortinei de Fier. Adică s-a spus: statele europene trebuie să se asocieze în aşa fel încât să permită o dezvoltare politică, o dezvoltare a democraţiei care să conducă la apărarea profundă a drepturilor omului. De fapt anul 1945, cu adoptarea *Cartei Naţiunilor Unite*, instaurează conceptul acesta de drepturi ale omului.
Î. Care de la ce se reclamă?
R. Este foarte greu de spus de unde se reclamă, fiindcă lucrurile sunt ceva mai complicate şi se discută între specialişti – eu sunt de meserie totuşi profesor de Drept civil, a trebuit să învăţ şi eu ca orice student conştiincios şi să încerc să gândesc aceste lucruri, pentru că, totuşi, slujesc o instituţie care aplică nişte concepte. Conceptele acestea s-au cristalizat în timp. Conceptul acesta de *protecţie a drepturilor omului* este un concept modern, este un concept care s-a dezvoltat începând cu a doua jumătate a secolului trecut. Despre drepturile omului se vorbea mult şi înainte. S-a vorbit în antichitate, s-a vorbit şi mai târziu, în timpul revoluţiilor burgheze din Europa, s-a vorbit foarte mult în *Declaraţia Drepturilor Omului şi ale Cetăţeanului,* neştiindu-se dacă este vorba despre un concept universal, sau este un concept statal. S-a vorbit în Anglia, începând de la *Magna Carta Libertatum,* începând de la *Habeas Corpus*, dar întotdeauna a fost vorba despre nişte drepturi ale individului în raport cu puterea statală. Individul

să fie apărat împotriva abuzurilor care pot fi comise de puterea statală. Las la o parte conceptele legate de dictatură, democraţie ş.a.m.d. Apărarea drepturilor omului este necesară şi în democraţie. În dictatură este negată însăşi existenţa drepturilor omului, dar conceptul în sine s-a cristalizat chiar în procesul dezvoltării democratice a societăţii. Şi atunci vocaţia pe care a dobândit-o Consiliul Europei începând cu anul 1949, care a fost foarte ambiţios, vorbindu-se de o federalizare a statelor Europei Occidentale, s-a îndreptat încet-încet spre apărarea drepturilor omului. Ori această apărare poate să fie lăsată numai la îndemâna statelor, să se aplice un concept care să ţină de modul cum înţelege fiecare stat să apere aceste drepturi, sau să fie dat în acelaşi timp „în grija” unei organizaţii internaţionale, care-şi construieşte şi un sistem propriu de verificare a modului cum statele îşi respectă angajamentul pe care şi-l iau de a apăra drepturile omului. întrebat jurnalişti despre posibilitatea de a te adresa Curţii Europene a Drepturilor Omului – să fi fost epuizate căile interne de atac, în primul rând, şi în al doilea rând să nu fi trecut şase luni de la data rămânerii definitive şi obligatorii a ultimei hotărâri în legătură cu litigiul la pretinsa nerespectare a drepturilor omului. Mai este o condiţie de fond care se uită adeseori: nu te poţi adresa Curţii Europene pentru orice nemulţumire, chiar pentru o examinare preliminară, decât dacă este vorba despre un drept sau o liberate apărată de Coinvenţie, deci nu pentru orice nemulţumire legată de desfăşurarea unui proces în ţară sau despre o altă nemulţumire legată de activitatea unor autorităţi statale. Chiar să vă spun un lucru pe care îl văd adeseori în dosare, şi anume văd cereri adresate Curţii de către persoane – care se găsesc, sigur, în situaţii delicate – care se plâng de faptul că nu s-a deschis urmărirea penală pentru o faptă pe care aceste persoane pretind că au văzut-o, au constat-o, s-a comis împotriva lor şi aşa mai departe. Or Convenţia nu prevede un asemenea drept, nu prevede posibilitatea obligării statului să deschidă urmărirea penală pentru o reclamaţie
făcută de cineva.

Î. Eu v-aş ruga să daţi două exemple, a unei persoane care a câştigat contra statului şi a statului care a câştigat contra unei persoane, dacă aveţi asemenea exemple deja rezolvate, ca să rămână doar valoarea de exemplu.

R. Într-adevăr, în faţa Curţii se desfăşoară un proces. Există un reclamant, care este persoana care pretinde că i s-a încălcat un drept de către autorităţile statale şi un pârât, care este statul în cauză şi care, în faţa Curţii, este reprezentat de Guvern. Iar Guvernul are un serviciu specializat, acum funcţionând acest serviciu în cadrul Ministerului de Externe: Agentul Guvernamental. Contradictoriu, legitim pentru parte, este Agentul Guvernamental. Pentru Curtea Europeană a Drepturilor Omului statul este reprezentat de Agentul Guvernamental. Sigur că au fost foarte multe procese împotriva României. Sunt la această oră mii de dosare care se află pe rolul Curţii împotriva României. Din păcate peste 90% din aceste dosare nu au soarta cea mai fericită cu putinţă pentru că sunt declarate inadmisibile, să fiu foarte clar din acest punct de vedere. De ce? Fie că nu se îndeplinesc condiţiile pe care le-am amintit, fie că este vorba despre cauze care nu au ca obiect drepturi şi libertăţi prevăzute de Convenţie şi alte varii motive. Dar au fost situaţii – sunt câteva zeci de hotărâri, dacă memoria nu mă înşală sunt 41 de

hotărâri legate numai de restituirea dreptului de proprietate, deci casele trecute în proprietatea statului, în limbaj comun casele naţionalizate – în fond ele au trecut în diverse moduri în proprietatea statului – restituite prin hotărâri definitive şi irevocabile ale instanţelor statului şi apoi repuse în discuţie pe calea recursului în anulare. Lot de dosare care practic este în curs de lichidare, dacă nu este şi lichidat la drept vorbind. Or, în această situaţie, persoanele au câştigat dreptul de proprietate asupra bunurilor respective în sensul că s-a constatat de către Curte încălcarea dreptului de proprietate prin recurs în anulare, pe de altă parte dreptul la un proces echitabil. Au fost şi alte procese câştigate de către cetăţeni români care s-au adresat Curţii: cauza Pantea împotriva României, unde a fost vorba despre tratamente inumane şi degradante, despre nerespectarea drepturilor prevăzute de art. 5, care apără libertatea persoanei. Mă întrebaţi şi despre cauze câştigate de statul român. Două cauze interesante în care s-a discutat pe fond, dacă vreţi statul a câştigat pe fond, a fost situaţia în care s-au primit despăgubiri – tot în chestiunea caselor naţionalizate – s-au primit despăgubiri pe calea prevăzută prin *Legea nr. 112* din 1995 şi persoanele au fost nemulţumite de despăgubirile primite şi s-au adresat Curţii Europene a Drepturilor Omului. S-a constat că ele au fost despăgubite şi nu s-a putut ajunge la concluzia încălcării dreptului de proprietate. Nu interesează atât de mult cuantumul despăgubirii, pentru că există o jurisprudenţă a Curţii care spune că statul poate avea în vedere necesităţi de ordin social, care să conducă la acordarea unor despăgubiri care să nu fie perfect suprapuse peste, să zicem, valoarea de piaţă. Important este ca persoana să fie despăgubită.

Î. Două lucruri vreau să vă întreb: dacă statul român de după 1989 acţionează în solidar cu statul socialist, cu ceea ce a anulat prin revoluţie şi chiar cu prima parte a secolului, fiindcă sunt asemenea cazuri de cereri de recuperare de dinainte de al doilea război mondial.

R. Să spunem că există un principiu foarte limpede în legătură cu aplicarea dispoziţiilor Convenţiei, potrivit cu care statul răspunde numai pentru ceea ce s-a petrecut după intrarea în vigoare a dispoziţiilor Convenţiei pentru el. Deci România practic răspunde pentru tot ceea ce fac autorităţile statale legat de protecţia drepturilor prevăzute de Convenţie după data de 20 iunie 1994. Şi o să mă întrebaţi: bine, bine, dar când s-au produs naţionalizările? Este adevărat că în principiu nu are cum să răspundă statul de astăzi faţă de naţionalizările petrecute în 1952. Numai că statul de astăzi răspunde pentru împrejurarea că hotărâri judecătoreşti definitive şi irevocabile au fost nesocotite de organele jurisdicţionale româneşti şi oamenii s-au văzut în situaţia de a reda bunurile respective.

Î. Mai am o întrebare: dacă hotărârile Curţii Europene a Drepturilor Omului sunt obligatorii pentru statele şi persoanele în cauză. Sau, mai exact: cum se urmăreşte aducerea la îndeplinire a hotărârilor Curţii?

R. Ar trebui să stăm de vorbă ore întregi despre mecanismul acesta, care este foarte complex. Este făurit în timp. Dar el pleacă de la o idee foarte interesantă, care pune în discuţie însăşi suveranitatea statelor, însuşi conceptul de suveranitate a statelor. De ce? Pentru că statele au fost de acord, au convenit să asigure protecţia colectivă prin

sistemul acesta colectiv creat de Consiliul Europei şi care la această oră are expresia lui în Curtea Europeană a Drepturilor Omului. Această Curte să controleze modul cum un stat suveran, independent ş.a.m.d. respectă nişte angajamente pe care şi le-a luat. Şi atunci lucrurile sunt mai delicate. Şi anume: statele s-au angajat faţă de Consiliul Europei, deci prin însuşi Statutul pe care l-au semnat, s-au angajat politic faţă de Consiliul Europei. Statele s-au angajat şi juridic faţă de Consiliul Europei, pentru că există art. 46 din Convenţie care spune că statele se obligă să execute hotărârile Curţii. Dar să nu mă întrebaţi: şi unde este Serviciul de Executări al Curţii, că nu există un asemenea serviciu. Hotărârile Curţii, definitive, sunt transmise Comitetului de Miniştri al Consiliului Europei care supraveghează executarea lor.
Î. Cu ce instrumente?
R. Cu instrumente politice. Nu cu alte instrumente. Intrăm în domeniul Dreptului internaţional, respectarea angajamentelor de Drept Internaţional asumate de state. Şi atunci n-o să aibă nici Comitetul de Miniştri un serviciu de portărei să trimită executorii la stat ca să execute, ci va atrage atenţia statului că trebuie să execute, iar statele de regulă execută hotărârile Curţii, iar Comitetul de Miniştri controlează această executare pe căile prevăzute de statutul lui, şi anume hotărârile se discută în reuniuni care se ţin la intervalle corespunzătoare de timp şi se discută ce măsuri s-au luat în legătură cu executarea hotărârilor pronunţate de Curte. Executarea aceasta nu este uşoară. Curtea a condamnat statul să plătească o sumă de bani. Foarte bine. E cel mai uşor aspect de executat. Statul plăteşte suma de bani. Dar lucrurile merg mult mai departe şi anume: trebuie văzut în ce măsură există o posibilitate procedurală ca procesul să zicem care a fost constat ca inechitabil în faţa Curţii să fie echitabil în faţa instanţelor naţionale. Adică să se redeschidă procedura. În al treilea rând dacă vreţi, fiindcă în primul rând am în vedere măsura privitoare la persoana în cauză din punctul de vedere al sumei care trebuie s-o plătească, în al doilea rând ar fi posibilitatea redeschiderii procedurii pentru a se înlătura încălcarea drepturilor constatate de Curte, şi este a treia situaţie, care este mai serioasă, care este de ordin general: statele sunt obligate să adopte măsuri legislative, administrative de natură să conducă la înlăturarea cauzelor care au generat încălcarea constatată de Curte. Şi anumite măsuri structurale care ţin de Parlament de regulă şi de alte organisme. E vorba de punerea în discuţie a dispoziţiilor legale care nu sunt corespunzătoare.
Î. Deci e o chestiune legislativă.
R. Sigur că da. Gândiţi-vă la cauza Pantea împotriva României. La posibilitatea pentru procuror să dispună arestarea unei persoane şi menţinerea – că una este să dispui arestarea, alta e să dispui menţinerea – în arest.
Î. Înţeleg. Mulţumesc frumos.

4.11.2. Fragment din Raportul Marii Camere a CEDO pe 2004. Luzius Wildhaber, președinte CEDO

Nu vreau să minimizez sarcina pe care a avut-o Curtea şi pe care este pe cale s-o aibă. Dacă numărul de cauze pe care le-a abordat în cursul unui an nu înseamnă şi cauze rezolvate, aceasta nu înseamnă că ea nu şi-a îndeplinit misiunea pe care o avea de îndeplinit. Faptul se explică mai ales, pur şi simplu, prin aceea că, în ciuda tuturor solicitărilor, trebuie să ne întrebăm dacă ne-am ocupat sau nu de abordarea corectă a cauzelor. Un alt mesaj pe care-l transmite *Protocolul nr. 14* şi recomandarea care îl însoţeşte este să ne dăm seama dacă statele membre ale Consiliului Europei pot să ia măsuri la nivel naţional spre a îndeplini deciziile Curţii, ori dacă ele sunt conforme cu jurisdicţia internă. Protecţia drepturilor şi a libertăţilor admise de către Convenţie reprezintă o sarcină pentru fiecare dintre ele, fără a lăsa vreun loc de dubiu. Statele membre trebuie să şi le asume fără a lăsa loc de dubiu în legătură cu responsabilităţile care le revin faţă de Comitetul de Miniştri ce supraveghează executarea deciziilor în conformitate cu propria lor ordine juridică şi cu aceea a Convenţiei. Prin urmare, Curtea suportă un program datorat acestui fel de aranjament. Menţionez în continuare poate cea mai importantă sincopă pe care Curtea a avut-o în ultimul an de funcţionare. Este vorba de afacerea cea mai importantă a anului trecut, Broniowski contra Poloniei, unde Curtea a formulat în mod expres constatarea de violare structurală a drepturilor omului, ceea ce a făcut din aceasta un proiect-pilot. După cum ştiţi, Curtea este confruntată cu un mare număr de astfel de cauze. O secţiune importantă a constituit-o acţiunea persoanelor care au suferit după al doilea război mondial în Polonia Orientală. Curtea a indicat în mod explicit că statul le era dator. Şi că măsurile adoptate de acesta trebuiau să le poată apăra în faţa sistemului, astfel încât sistemul şi Convenţia să nu se suprapună în mod diferit într-un mare număr de afaceri având aceeaşi cauză.

Este clar că sintetizând pe categorii, Curtea ar putea trata aceste afaceri mai bine decât le-ar trata pe fiecare individual. Iar Comitetul de Miniştri ar trebui să ia rapid măsuri. Orice exprimare repetitivă apasă asupra aparatului nostru.

Examinarea este necesară nu numai din pricina acordurilor existente, ci şi pentru că prin asta abordăm o importantă chestiune de interpretare a Convenţiei care merită să fie examinată de Marea Cameră a Curţii. Marea Cameră este îndreptăţită să publice fotografii şi articole cu privire la o cauză având drept scop satisfacerea curiozităţii unui anumit public contribuind astfel la participarea societăţii în general dincolo de notorietatea referentului. Curtea a considerat că publicul este îndreptăţit să afle ce crede referentul şi cum trebuie să se comporte la modul general în viaţa sa privată, iar revistele să publice materiale cu privire la acestea. (…)

În ceea ce priveşte libertatea presei trebuie să citez cazul Mazăre contra României. S-a analizat libertatea de expresie a jurnalistului. Fiindcă un jurnalist de investigări are dreptul să se exprime asupra unei chestiuni de interes general fără primejdia de a fi condamnat pentru aceasta la închisoare şi fără a i se interzice exercitarea profesiei,

chiar dacă atacurile lui la adresa reputaţiei unor persoane se dovedesc nejustificate. Cu alte cuvinte pronunţarea de pedeapsă cu închisoarea pentru exercitarea profesiunii limitează libertatea de expresie a jurnalistului[42] şi nu se va considera vină din punctul de vedere al *Convenţiei* decât în circumstanţe excepţionale. Printre altele, când alte legi fundamentale vor fi încălcate, se va reacţiona în chip asemănător pentru a se respinge ura sau violenţa. (…)
O ultimă chestiune înainte de a da cuvântul pentru a se pune întrebări: n-a scăpat atenţiei dumneavoastră faptul că procesul de votare a *Constituţiei Uniunii Europene* dispune ca Uniunea Europeană să adere la *Convenţie*. Conform *Protocolului nr. 14* Uniunea Europeană aderă la *Convenţie*. Prin urmare se vor încheia numeroşii ani de ezitări.
Adeziunea Uniunii Europene este o perspectivă reală.
Desigur, rămân anumite obstacole, dintre care cel mai mic ar fi ratificarea *Constituţiei* de către statele membre. Dar eu fac apel la autorităţile Consiliului Europei şi ale Uniunii Europene spre a angaja preparative nu numai pentru adeziunea la un sistem care să asigure o protecţie solidă a drepturilor omului în Europa, ci şi pentru a pune o piatră nouă la viitoarea arhitectură instituţională a Uniunii Europene. Rolul Curţii este de a-şi defini locul în raport cu Uniunea Europeană. Iar integrarea Uniunii este un indicator al integrării care se va instaura în viitor.

4.11.3. Conferinţa de presă la încheierea Raportului CEDO.

Paul Mahoney Dacă doreşte cineva să pună întrebări, cât mai scurt vă rog.
Î. **Ziarist Radio France** După cum observ vor fi relaţii destul de complicate între viitoarele structuri care vor asigura funcţionarea Curţii. Întrebarea mea este: cum se vor armoniza ele?
R. **Paul Mahoney** Aveţi în faţa dumneavoastră materialul statistic, hârtia este de trei culori, bleu, galben şi verde. Începem cu cea bleu, care indică numărul de procese deliberate, adică 718 în anul 2004, din care peste 382 provin din Italia. În acelaşi an 2004 au fost considerate inadmisibile peste o mie de aplicaţii pentru adresare incorectă, ceea ce înseamnă o creştere substanţială faţă de anul precedent, indică o necunoaştere, neînţelegere a rolului şi locului Curţii. Ceea ce presupune că în viitor va trebui să acţionăm în acest sens, deoarece rolul Curţii este înţeles de către ţările Uniunii doar în proporţie de 60%. Cred că trebuie să găsim o cale de a înregistra numai cauzele care se pot judeca şi de a le înregistra mai repede.
Î. **Ziarist BBC** Este adevărat că aţi judecat mai multe cauze în 2004 decât în 2003, dar le-aţi judecat dintr-un total de 5000, din diferite ţări. Există un fel de trend, se pot face generalizări? Ce fel de cauze judecaţi mai ales? Este acesta un semn specific al oamenilor care trăiesc ori nu trăiesc în societăţi care le violează drepturile în diverse chipuri? Ce concluzie putem trage din acest fel de cazuri? Şi, în sfârşit, sunt ţări care au mai multe cazuri: Polonia, Turcia. Ce indică această creştere numerică?

R. **Luzius Wildhaber** Sunt întrebări substanţiale şi nu este uşor de răspuns. Creşterea număruilui de cazuri înseamnă acceptarea *Convenţiei* inclusiv în noile state membre, o creştere a nivelului de protecţie din partea noastră, adică o creştere a exigenţei în susţinerea drepturilor omului în noile state membre şi o extindere a procesului de adresare către Curte încununată de succes. Am lucrat aici împreună, Comisia şi Curtea, fără ca guvernele să fie implicate cu resurse în plus. O concluzie corectă ar trebui trasă plecând de la situaţia de dinainte de includerea noilor state membre, fiindcă cele mai multe violări ale drepturilor provin din noile state membre. Turcia, Franţa, Italia, Ucraina şi Germania asigură 75% sau mai mult din totalul proceselor care au loc. Procesele din aceste ţări sunt de acelaşi tip cu procesele din celelalte ţări. Ce reacţii avem din aceste ţări? Ei bine, nu suntem surprinşi de ele, trebuie să asigurăm un echilibru între protecţia naţională şi internaţională a drepturilor omului. Iar cazul Broniowski, pe care l-am menţionat, este expresia acestei relaţii.

Î. **Ziarist France Soir** Aţi spus că principalul este, în ţările de origine, ca aceia care au avut prejudicii să fie recompensaţi, dar nu contează cât de mare este recompensa. Cuantumul ei este prevăzut undeva? Aceasta este prima mea întrebare. Iar a doua se referă la măsura folosită pentru recompensă: fiindcă ceea ce poate fi neînsemnat ca daună pentru o societate mare, poate fi însemnat pentru una modestă.

R. **Luzius Wildhaber** Termenul de „prejudiciu important" este folosit în *Protocolul nr. 14.* Este adevărat că el n-a fost definit în toate detaliile, judecătorul nu s-a ocupat chiar de fiecare detaliu. După ce *Protocolul* va fi aprobat, Marile Camere vor defini această noţiune. Consider deci că suntem conştienţi de faptul că această exprimare unică pentru diverse cazuri individuale este frustrantă în ce priveşte raportul dintre drepturile omului în general şi drepturile omului în diferite cazuri individuale. Cred însă că CEDO va face tot ce poate pentru a rămâne la esenţă. Dar este adevărat şi că unele chestiuni care ne sunt supuse se află la limita atribuţiilor Curţii. În ce priveşte Uniunea Europeană, văd lucrurile în chip mai optimist. Cred că discuţiile care au avut loc în ultimii ani au confirmat că jurisprudenţa Curţii de la Luxemburg, a fost ajustată jurisprudenţei pe care o avem, încă de acum 30 de ani. În fond nu vor fi multe modificări, dar ele vor fi de aşa natură ca Uniunea Europeană să se poată prevala de calificarea de protectoare a drepturilor omului. Va trebui ca ea să aibă această validare prin jurisprudenţa care va fi adoptată. Atunci vor fi precizări de făcut în mai multe privinţe şi nu pot pronostica feul cum vor sta lucrurile în detaliu. Dar vom ajunge acolo. Dacă este adoptată Constituţia Uniunii Europene vom ajunge la mondializarea pe care v-o descriu.

Î. **Ziaristă Le Figaro** V-aţi referit la Curtea de la Luxemburg. În ce constă ajustarea jurisprudenţei sale?

R. **Luzius Wildhaber** Poate aţi venit puţin mai târziu. În ce priveşte Curtea de la Luxemburg: s-a plecat de la o propunere a *Convenţiei* de la Bruxelles care spunea că, dacă un conţinut este asemănător aceluia al *Convenţiei,* atunci li se va da un conţinut asemănător aceleia convenite în *Convenţie.* Există evident o voinţă care evoluează lent, de a avea propriul nostru sistem. Dacă *Tratatul Constituţiei Europene* va fi adoptat, vom avea acest cadru propice, social şi economic, în ce priveşte nu numai domeniul

Convenţiei, ci şi de a-l îmbogăţi aşa cum se poate îmbogăţi. Vor exista probabil cauze despre care Curtea din Luxemburg să considere că ceea ce provine de la ea însăşi poate rezolva şi noi vom fi flexibili spre a ne armoniza cu Luxemburgul. Dar toate acestea au un caracter de fapt politic, în sensul că Uniunea Europeană a vrut să demonstreze că ea nu are finalităţi exclusiv economice, ci integratoare în sens mai larg.
Î. Ecaterina Ţarălungă, Televiziunea Română Curtea are mijloace juridice, ori numai politice pentru a supraveghea îndeplinrea deciziilor sale în statele naţionale? Şi dacă-mi puteţi da exemplul României, fiindcă de acolo vin.
R. **Luzius Wildhaber** Răspunsul este dat de un aliniat fundamental al *Convenţiei,* care se referă la felul cum se raportează statele la executarea hotărârilor. Acest alineat nu se referă la recuperări băneşti ori de altă natură, ci la faptul că chestiunea poate fi reportată Consilului de Miniştri. Avem evoluţii împortante în această zonă în ultimii ani. Avem cazul Broniowski, când Curtea s-a confruntat pentru prima oară cu necesitatea de a stabili proceduri, dar şi cazuri din Germania, care privesc sistemul comercial, felul cum a reacţionat el la constatarea de către noi a violării de către ei a drepturilor, apoi Asanidze este un caz extraordinar, unde Curtea s-a confruntat, pentru prima oară în existenţa ei, cu trimiterea la închisoare în Italia şi deliberarea asupra unei persoane deja închise. Acela a fost un mare succes, deoarece Curtea s-a putut exprima asupra a ceea ce este ilegal. Nu avem mijloace exprese de a impune respectarea deciziilor noastre, dar avem posibilitatea să urmărim evoluţia lucrurilor. În cazul Broniowski, ca şi în cazul Asanitze, deoarece ne bazăm pe faptul că statele respective au convenit la nivel politic şi au semnat respectarea acestor decizii.
Î. **Ziarist Polonia** Dar puteţi susţine şi cunatumul retrocedărilor?
R. **Luzius Wildhaber** Nu, nu putem evalua proprietăţi cărora nu le cunoaştem valoarea exactă, nici poziţia. În principiu nu girăm anumite valori, sume, noi girăm principii, în sute de cazuri de acest fel. Problema este a recunoaşterii necesităţii unei recompensări. Restul e o chestiune naţională, asta e adevărat.

4.11.4. Declaraţie pentru România. Luzius Wildhaber, preşedinte al CEDO

România este una dintre cele patru mari ţări remarcate prin numărul de cazuri. Ele sunt variate, dar cam 80% din ele nu pot fi primite, iar dintre celelalte, care ajung în faţa Camerei, există o categorie de non- executare ca decizie finală a Curţii, există o categorie referitoare la pensiile militarilor, continuăm să avem afaceri de tip Brumărescu, adică restituiri de case, există câteva zeci de cazuri cu privire la condiţiile de detenţie şi absenţa tratamentului medical, mi s-a spus că nu există pe listă cazuri în mod special mediatice, dar anul trecut am avut cazul Pini şi Bertani, referitor la o adopţie a unui copil român de către doi italieni şi cazul Mazăre, pe care l-am menţionat în raportul anual al Marii Camere. Cam asta e situaţia.
Î. Mulţumesc. Aţi fi tentat să faceţi o vizită în România?
R. Să vedem. Ambasadorul este cel care trebuie să-mi spună mai întâi.

4.12. Tratatul de aderare a României la Uniunea Europeană
Manifestări 23-25 aprilie 2005, Luxemburg

4.12.1. Conferinţă de presă a Preşedinţiei Consiliului Europei Michel Barnier, Ministru de Externe al Franţei, președinte al Comisiei de Buget a Consiliului Europei.

Doamnelor şi domnilor, vă mulţumesc pentru atenţie, fiindcă trebuie să particip la un dejun al miniştrilor, aşa că n-am putut păstra programarea din această după amiază şi vă mulţumesc că aţi venit de dimineaţă la Conferinţa de presă. În această dimineaţă am evocat în principal perspectivele financiare şi despre asta o să vă spun câteva cuvinte. Aş vrea să vă amintesc la începutul acestei expuneri că, chiar la începutul reuniunii noastre, la punctul a, mi-am exprimat suportul pentru colegul meu neerlandez, punctul de vedere al Consiliului în legătură cu asocierea Turciei. Preşedinţia aminteşte guvernului acestei ţări că multe ţări, în special Franţa, şi-au exprimat dorinţa ca Turcia să întreprindă acţiunile necesare pentru rememorarea genocidului armean. De altfel am spus de mai multe ori, inclusiv în faţa dumneavoastră, că proiectul european a fost un proiect fondat pe ideea de reconciliere, o reconciliere cu ceilalţi. Fiindcă am avut, chiar la începutul proiectului european, reconcilierea cu germanii. Apoi reconcilierea cu tine însuţi. Aici încadrez eu problema Turciei şi a genocidului armean.

În perspectivă financiară continuăm proceduri dificile cu ambiţia de a ajunge la un acord în luna iunie. După părerea mea, este în interesul general al Uniunii Europene să finalizeze pachetul perspectivelor financiare pentru 2007-2013 până în luna iunie. Mă refer la o politică financiară la care ţin, bazată pe o coeziune economică, socială şi teritorială, dacă mă gândesc că aşa prevede şi viitoarea *Constituţie*, nu? Această politică, pe care am girat-o vreme de cinci ani, trebuie materializată încă de la începutul perioadei următoare, din 2007, şi nu la doi ani după debutul său. Asta presupune ca statele membre şi regiunile să ştie la ce se aşteaptă cât mai curând posibil. Statele membre să ştie la ce să se aştepte apropo de politica regională încă din acest an, astfel încât anul viitor, 2006, să fie folosit pentru a pregăti documentele de programare, cadrele comunitare de sprijin, planurile lor. Şi să ştie că vor putea angaja această politică de coeziune încă din primul an al noii perioade spre a ajunge la un compromis mai puţin scump decât prevede Comisia. Bugetul perioadei precedente, cu zece ţări în plus, în privinţa regiunilor lor, este baza celui nou în procent de 75 % în ce priveşte venitul pe cap de locuitor. Am păstrat cheile, sau repartiţiile în interiorul acestui buget de coeziune, care prezervă, cum este normal, legitim, esenţa efortului pentru ţările în dificultate şi care au nevoie de dezvoltare, dar şi obiectivul competitivităţii pentru alte regiuni, unde există încă multe probleme: deşertificare, fracturi urbane ori sociale, vezi dezindustrializarea. Le dorim ţărilor francofone, pe care le cunoaştem bine, să nu

producă imigraţie, ci să-şi construiască un viitor acasă, participând în acest fel la proiectul european. E un proces destul de lung, care a fost angajat cu aceste două ţări care aderă astăzi, România şi Bulgaria. Este ultima etapă pentru a ne ţine promisiunea de după căderea zidului Berlinului, de aderare a ţărilor Europei Centrale, Orientale şi Baltice. Şi aceste două ţări vor trebui să-şi ţină promisiunile. Iar pentru a fi riguroşi, nu vor exista pentru aceste două ţări, aşa cum n-au existat nici pentru celelalte, cedări sau complezenţă. Această semnare nu semnifică o adeziune imediată. Ştiţi foarte bine că există posibilitatea unui report de un an dacă anumite reguli europene – mă gândesc la lupta contra emigrării sau traficul – nu vor fi respectate. Apoi mai trebuie ratificate de către statele membre. Deci am exprimat şi vom exprima grija noastră pentru vigilenţă în orice punct important care atinge securitatea europenilor, mai ales în ce priveşte frontierele.
Un al treilea punct de securitate pe care l-am atins în această dimineaţă este chestiunea gravă a importurilor textile chinezeşti şi Uniunea trebuie să fie prezentă pe teren, politic sau concretizînd o cerere. În sfârşit, aş spune un cuvânt despre Togo, pentru a termina panoramarea, o ţară de care de asemenea suntem ataşaţi, şi găsesc că se aduc încălcări demnităţii, responsabilităţii, drepturilor omului, conducătorilor politici şi poporului togolez, care, în condiţii grele, a asigurat succesul acestor alegeri. Numărătoarea voturilor trebuie să se desfăşoare în linişte, iar noi susţinem, de la decesul preşedintelui, rolul medierii.

4.12.2. Semnarea Tratatului de aderare[43]

4.12.2.1. Jean Claude Junker
Preşedinte al Consiliului Europei, prim ministru al Guvernului Marelui Ducat de Luxemburg

Alteţele Voastre Regale, domnilor preşedinţi, domnilor prim miniştri, doamnelor şi domnilor, dragi prieteni, în numele guvernului meu şi al Uniunii Europene vă doresc un cordial bun venit la Luxemburg. Cuvintele mele de întâmpinare vin cu adevărat din inimă, pentru că îmi simt sufletul plin de bucurie.
Negocierile de aderare cu Bulgaria şi România au cunoscut suişuri şi coborâşuri, au fost dificile, complicate în plan tehnic, elocvente în plan politic. E în natura lucrurilor. De altfel, ştiam care va fi situaţia încă de când am decis asupra principiilor, în decembrie ’97, în chiar acest oraş, Luxemburg, în timpul precedentei preşedinţii luxemburgheze.
Astăzi semnăm, desigur la Luxemburg, *Tratatele de aderare* care vor permite Bulgariei şi României să devină membre ale Uniunii în ianuarie 2007. Din acest moment până la acela menţionat rămân de făcut progrese dacă dorim să respectăm atât conţinutul documentelor, cât şi exigenţele pe care calendarul ni le impune.
Aş dori să semnăm acest tratat cu bucurie, acea bucurie la care ne îndreptăţesc bilanţul eforturilor împlinite de până acum şi multitudinea de noi perspective. Pe drumul lor

spre aderare Bulgaria şi România şi-au remodelat, într-un interval de timp destul de scurt, sistemele lor de decenii, ne dăm mai greu seama de performanţele extraordinare ale acestor schimbări multiforme economice şi sociale, pentru a se putea adapta normelor europene.

De aceea inima îmi dă ghes să aduc un omagiu bulgarilor şi românilor, mai ales - şi înainte de toţi - celor mai modeşti dintre ei, de a fi luat asupră-le toată greutatea acestor transformări al căror lung cortegiu li se va fi părut interminabil. Curajul şi voinţa lor de a reuşi nu au încetat să ne impresioneze, şi ne impresionează încă punerea în operă a reformelor, mai ales a celor judiciare, care au rămas de înfăptuit. Istoria fără adevăr este ca o zi fără lumină. Adevărul este că Bulgaria şi România, asemeni celorlalte ţări din Europa Centrală şi din Europa Orientală, nu au cunoscut, aşa cum am cunoscut noi, libertatea de a dispune de ele însele, nu au putut – aşa cum noi am avut posibilitatea – să îşi întărească suveranitatea, convingerile şi visele. Acest funest decret al istoriei de după cel de-al doilea război mondial, care a scindat Europa în două, care dorea să despartă pe vecie cele două părţi ale Europei, s-a aplicat implacabil celor două mari naţiuni care sunt Bulgaria şi România. Astăzi punem punct acestui funest tratat. Astăzi sărbătorim regăsirea dintre istoria şi geografia europeană. Încă de la debutul anilor ’90, şi astăzi cu atât mai mult, suntem în drumul către o şi mai mare libertate, către o şi mai mare democraţie, către noi standarde de bunăstare, către o şi mai mare bucurie de a fi împreună. S-au sfârşit periculoasele ameninţări de odinioară. Gata cu conştiinţele arestate, căci ele au fost arestate în Bulgaria şi România. Gata cu visele năruite şi abandonate, căci visele au fost adesea năruite şi abandonate în Bulgaria şi România.

Suntem în drumul spre noi împliniri, dar nimic nu e simplu pe acest dificil continent, chiar şi în cazul Bulgariei şi României. Pentru Bulgaria şi România, pentru Europa, tot ce e nobil, tot ce e demn, tot ceea ce înalţă omul devine, în sfârşit, posibil, e posibil în întreaga Europă.

De aceea, din adâncul inimii, întâmpinăm popoarele bulgar şi român, aceste popoare curajoase şi nobile, în sânul marii noastre familii. Să-i primim, la 60 de ani de la cea de-a doua Conflagraţie mondială, pentru a face din continentul nostru, adeseori martirizat şi fărâmiţat, un artizan al păcii între graniţele sale şi în lume.

Împreună, să avem curajul şi determinarea ce trebuie să însoţească marile noastre ambiţii şi lungul drum pe care îl avem de parcurs.

4.12.2.2. Josep Borrell Fontenelles, Preşedinte al Parlamentului European

Alteţele Voastre Regale, domnule preşedinte al Bulgariei, domnule preşedinte al României, domnule preşedinte al Consiliului, domnule preşedinte al Comisiei, doamnelor şi domnilor miniştri, doamnelor şi domnilor, pe 13 aprilie Parlamentul European s-a pronunţat, cu o majoritate zdrobitoare, în favoarea adeziunii României şi Bulgariei la

Uniunea Europeană. Prin avizul conform pe care l-a emis, el a dat astfel foc verde noii lărgiri.
Acest vot încoronează, dragi prieteni bulgari şi români, anii de eforturi depuse de parlamentele şi popoarele dumneavoastră pentru a satisface criteriile de adeziune şi de modernizare a ţărilor dumneavoastră, marcate de greaua moştenire a trecutului. E adevărat, noi am fost exigenţi mai ales din punct de vedere politic. În cursul negocierilor Parlamentul European a pus accentul pe indispensabilele progrese care trebuie înfăptuite. Am urmat de asemenea foarte de aproape Rapoartele Comisiei Europene privitoare la insuficienţele sau carenţele procesului. Şi vom fi întotdeauna atenţi la asta.
Ne rămân doi ani pentru ca adeziunea să fie deplină şi întreagă. De altfel Parlamentul este asociat la continuarea eforturilor care rămân de făcut şi la luarea de decizii pentru cazul în care vor trebui folosite clauzele de salvgardare.
Am fost parteneri, prieteni, dar şi exigenţi. De-a lungul întregului parcurs am încurajat schimbarea. Am susţinut-o fiindcă trasa drumul aderării la Uniune. Am făcut-o pentru că ştiam că schimbarea ar fi mai înainte de orice profitabilă concetăţenilor dumneavoastră. Astăzi ştim că această perspectivă de aderare a fost un levier puternic în demararea reformelor. Ele trebuie să continue în interesul comun. Mă gândesc mai ales la anumite domenii foarte precise, precum justiţia şi afacerile interne, mediul şi concurenţa.
Adeziunea la Uniune implică drepturi şi obligaţii. Trebuie să veghem ca ele să fie respectate şi ca angajamentele să fie respectate şi de o parte şi de alta. Acest ansamblu este ceea ce trebuie să apărăm. Şi să scoatem în evidenţă valorile şi principiile care fondează Uniunea noastră Europeană. Acesta este ansamblul căruia trebuie să-i dăm faţa sa viitoare, identitatea sa.
Uniunea trebuie să-şi capete autonomia politică graţie *Constituţiei* sale. Ea nu tinde să fie un simplu club şi politica noastră nu va coincide totdeauna cu aceea a Satelor Unite, nici cu aceea a altor puteri sau continente.
În Europa am început, sigur, cu Piaţa Comună. Dar dacă Uniunea Europeană este o piaţă, ea este, în mod egal şi un sistem de coeziune socială care ne defineşte în raport cu alte modele occidentale.
Uniunea Europeană se fundează pe solidaritatea financiară. Suntem în plină dezbatere asupra reînnoirii perspectivelor financiare şi Parlamentul European este decis să găsească un acord cu Consiliul de Miniştri. Dar nu orice acord! Un acord care dă Uniunii Europene mijloacele de a răspunde provocării lărgirii pentru perioada 2007-2013. Dacă nu ajungem la asta, Parlamentul European îşi va utiliza pe deplin prerogativele financiare în cadrul procedurii bugetare anuale.
Adeziunea României şi Bulgariei, ca orice altă adeziune, nu este un scop în sine, ci ocazia de a îmbogăţi proiectul de integrare europeană. Acesta vizează promovarea păcii şi a valorilor ei, printre care protecţia drepturilor omului, crearea spaţiului pentru solidaritate şi prosperitate şi afirmarea rolului Europei în lume.

Acum mai puţin de un an Uniunea Europeană s-a lărgit cu 10 state, dintre care 8 din Europa Centrală şi Orientală. Adeziunea lor a fost un simbol al Europei reunificate, reconciliate după o separare „contra naturii”. Ea a făcut nenorocirea a două generaţii. Reîntâlnirile din mai anul viitor nu vor fi complete decât dacă vă veţi integra în Uniune. În 2007, Europa va fi din nou câştigătoare!

4.12.2.3. José Manuel Durão Baroso, Preşedintele Comisiei Europene Încheierea celui de-al cincilea val; reunificarea familiei europene.

Domnilor preşedinţi, domnilor prim miniştri, doamnelor şi domnilor, începând de mâine veţi participa în calitate de „observatori activi” la reuniunile diverselor comitete şi organisme ale UE şi ale Parlamentului European. Aceasta vă va permite să vă întâlniţi cu omologii dumneavoastră, să vă faceţi cunoscut punctul de vedere şi să aflaţi din interior cum funcţionează Uniunea. După semnarea de astăzi, *Tratatul de aderare* va fi supus ratificării tuturor parlamentelor statelor semnatare. Acest proces va fi însoţit de un efort major de comunicare, spre a explica importanţa şi impactul acestei lărgiri. Comisia îşi va juca rolul său, dar este în primul rând rolul conducătorilor naţionali şi contez pe angajarea lor activă.

Aţi aşteptat această zi cu speranţă şi aşteptările dumneavoastră sunt numeroase. Şi pe bună dreptate: adeziunea la Uniunea Europeană este împlinirea unor ani lungi de muncă asiduă.

Aţi întreprins reforme adesea grele şi dure spre a construi o societate modernă. Puteţi fi mândri de realizările dumneavoastră, pe care noi le salutăm astăzi. Aţi meritat pe deplin această recompensă.

Bine aţi venit în Uniune! Suntem fericiţi să vă primim din nou în sânul familiei europene!

4.12.2.4.Traian Băsescu[44] preşedintele României

Excelenţele Voastre, doamnelor şi domnilor, acum exact cinzeci şi cinci de ani, Declaraţia lui Schuman a marcat deschiderea unei epoci complet noi pentru Europa veacului XX – o eră a păcii, a prosperităţii, a unităţii. Lărgirea orizonturilor unităţii europene, începând din nordul continentului spre Mediterana şi de la Atlantic către Marea Neagră, va fi cea mai importantă realizare a generaţiei actuale de europeni. În mod cert, acest fapt ne relevă viziunea părinţilor fondatori ai Uniunii Europene, susţinători cu toţii ai unei acţiuni temerare şi constructive spre beneficiul destinului european comun.

Procesul de lărgire al Uniunii Europene spre Europa Centrală şi Orientală a reprezentat o oportunitate istorică de a suprima liniile artificale de separare, întări şi consolida prosperitatea şi pacea pe continentul nostru, spre a ne pregăti mai bine pentru viitor. Această oportunitate n-a fost ratată şi, după memorabilul 1 mai 2004, iată-ne astăzi, la rândul nostru, exprimându-ne voinţa comună de a fi uniţi „la bine şi la rău" în sânul familiei europene lărgită la 27 de membri.

Pentru noi adeziunea la Uniunea Europeană reprezintă împlinirea unui vis vechi de mai bine de o jumătate de secol, acela de a ridica toate barierele şi de a deveni parte a comunităţii europene de valori, de a atinge prosperitatea şi securitatea. Nu există dubiu că adeziunea la Uniunea Europeană reprezintă unul din cele mai importante momente din lunga istorie europeană a României. Semnarea *Tratatului de aderare* deschide larg poarta acestei perspective.

Am semnat pentru viitorul nostru într-o Uniune fondată pe performanţe economice, dezvoltare durabilă, coeziune socială şi economică. O Uniune fondată pe principiile libertăţii, democraţiei şi statului de drept. O Uniune dedicată exercitării toleranţei, dreptăţii şi solidarităţii. O Uniune îndreptată spre afirmarea respectului demnităţii, libertăţii şi drepturilor omului. Scopul nostru nu este doar acela de a fi un membru nou al Uniunii Europene. Ne pregătim pentru a juca un rol important în conturarea viitorului nostru comun, să-l jucăm după normele adoptate şi cu entuziasm. Ne vom asuma partea noastră de responsabilitate şi de solidaritate. Putem contribui la creşterea economică, la securitatea şi coeziunea în cadrul Uniunii. Luăm foarte în serios rolul nostru viitor de a apăra o mare parte a frontierei de răsărit a Uniunii şi împărtăşim pe deplin interesul vital de a fortifica Uniunea ca spaţiu de libertate, de securitate şi de dreptate.

Ne-am stabilit, ca prioritate, să contribuim activ, prin acţiunea noastră în partea răsăriteană, la un spaţiu comun de stabilitate şi securitate. Împărtăşim pe deplin viziunea unei Uniuni al cărei rol pe scena mondială creşte, o Uniune care atrage şi inspiră, o Uniune care este respectată şi ascultată. Trebuie să ne aducem contribuţia, conform capacităţilor noastre, la o Uniune destinată să joace un rol pe măsura potenţialului şi aspiraţiilor sale.

Eliminarea unei moşteniri istorice dificile şi pregătirea pentru aderare nu au fost sarcini uşoare. România a finalizat totuşi transformări esenţiale într-o perioadă de timp relativ scurtă. Aceste transformări ar fi fost de neimaginat înaintea căderii Cortinei de Fier. De fapt, mult din ceea ce considerăm obişnuit în momentul actual, ca, de pildă, Comunitatea Europeană prosperă din punct de vedere economic şi politic, cuprinzând aproape 500 de milioane de persoane, ar fi fost dificil de imaginat acum 15 ani.

Procesul de schimbare demarat în decembrie 1989 a schimbat fundamentele vieţii politice, sociale şi economice româneşti. Aceasta ar putea fi comparată în chip corect cu o revoluţie pacifică – o revoluţie astăzi încă în desfăşurare, mai vizibil în anumite sectoare decât în altele – cu eforturile reunite ale tuturor românilor şi în beneficiul tuturor. Amplul suport popular al obiectivului politic fundamental al aderării stă mărturie asupra determinării de a fi parte integrantă a familiei europene. În acelaşi timp,

ca prioritate, va continua să se afle explicarea aspectelor care le presupune această relaţie, precum şi a oportunităţilor care vor marca perioada următoare.
Aş dori să reiterez cu această ocazie mulţumirile noastre pentru Comisia Europeană, pentru statele membre al Parlamentului European, pentru rolul lor preţios în pregătirea aderării. Evenimentul de astăzi a fost posibil numai cu participarea Europei şi datorită procesului care ne-a adus în acest moment. Iar în ceea ce ne priveşte pe noi, vom face toate eforturile pentru îndeplinirea angajamentelor pe care România şi le-a asumat în vederea aderării la 1 ianuarie 2007. Vă mulţumesc.

4.12.2.5. Lucien Weiler, preşedintele Camerei din Luxemburg

Domnule prim ministru, domnilor miniştri, Excelenţă, doamnelor şi domnilor, e o mare plăcere şi onoare pentru mine să fiu prezent în acestă dimineaţă pentru această ceremonie. A trecut un an de când am fost în România şi am fost atât de călduros primit şi mă bucur să vă revăd, să vă regăsesc atât de numeroşi în această diminieţă aici, la Schengen, loc aşezat simbolic la întâlnirea a trei ţări: Germania, Franţa şi Luxemburg, în această dată istorică de 25 aprilie 2005, data semnării Tratatului de aderare a României la Uniunea Europeană, o zi mare pentru România şi un mare moment pentru Luxemburg şi Uniunea Europeană. Construcţia Uniunii Europene are nevoie de coordonate istorice şi politice, de acordul popoarelor noastre de a se reuni sub aceeaşi banderolă. Căminul comun european, dacă nu este încă realizat 100%, nu este mai puţin adevărat că nici o altă generaţie n-a fost atât de aproape ca a noastră. Uniunea Europeană, de la originile sale şi până în aceste zile, a pariat continuu. Am avut multe temeri, reticenţe, recăderi, dar n-a încetat să se lărgească, să se dezvolte. De asemenea a reuşit să înfăptuiască cel mai mare vis al fondatorilor săi: pacificarea continentului european. Domnule prim ministru, doamnelor şi domnilor, ştim cu toţii că relaţiile dintre Luxemburg şi România sunt minunate şi se ameliorează continuu. Eu sper că rădăcinile acestor tineri frasini care au fost plantaţi se vor înfige adânc în pământ pentru a rezista mai bine furtunilor. Eu cred că aceşti frasini vor beneficia în timpul creşterii de blândul climat al Moselei, care, simbolic, uneşte cele 27 de ţări ale Uniunii Europene şi, evident, Luxemburg şi România, fiiind mereu determinate de entuziasmul părinţilor fondatori ai Europei. După cum ştiţi, domnule prim ministru, domnule ministru de Externe, am fost la dumneavoastră vreme de trei zile şi vremea era mai rea ca acum, dar mi-a făcut mare plăcere, aşa cum îmi face şi acum, această manifestare care simbolizează parteneriatul între cei 27 de membri cât va număra Uniunea Europeană. Urmează să dezvelim o placă, un monumet românesc aici, la Luxemburg. Ca răspuns, în curând va fi dezvelit în România monumentul dedicat fostului prim ministru al Luxemburgului. E o altă acţiune care ne leagă. Eu cred că aceşti 27 de frasini care au prins deja rădăcini în pământul Moselei sunt semnul că parteneriatul nostru va continua. Bun venit României în Uniunea Europeană!

4.12.2.6. Călin Popescu-Tăriceanu[45], prim ministru al României

Domnule preşedinte al Camerei Deputaţilor, domnule primar, doamnelor şi domnilor miniştri, Excelenţă, dragi prieteni din Schengen, dragi compatrioţi, sunt onorat că România se află aici la Schengen, un oraş simbol al construcţiei europene, în ziua când noi semnăm acordul de aderare. Oraş simbol aparţinând el însuşi unei ţări simbol, una dintre ţările fondatoare şi dedicate Uniunii Europene. O ţară care a fost pentru România un partener în drumul ei către integrarea europeană. Putem spune fără nici o îndoială că ne-a ajutat în momentele cele mai grele, clipă de clipă, spre a traversa momentele întregului proces. Suntem foarte onoraţi să vă mărturisim gratitudinea noastră profundă. Peste câteva ore, la abaţia Neumünster, România va semna *Tratatul de aderare* la Uniunea Europeană. Este un moment istoric pentru ţara noastră, ca şi pentru întreaga Europă. Suntem perfect conştienţi de contribuţia esenţială a guvernului luxemburghez, a preşedinţiei luxemburgheze a Consiliului Uniunii, de aceea a statelor membre ale Parlamentului European, a Comisiei Europene în realizarea visului atât de scump pentru toţi românii. Vă asigur că Guvernul meu îşi va îndeplini toate angajamentele pentru ca România să intre în Uniune la 1 ianuarie 2007 ca stat membru de drept. Această dată va concide, din fericire, cu lansarea manifestării Luxemburg – mare regiune, capitală europeană a a culturii, în care, după cum ştiţi, România este asociată prin oraşul Sibiu. Aceasta ne va permite să arătăm contribuţia importantă a României la cultura oraşelor Uniunii. Doamnelor şi domnilor, noi marcăm acest moment istoric în viaţa României şi a Europei prin plantarea simbolică a acestor 27 de arbori de către poporul român şi inaugurarea unei plăci comemorative dedicate acestui eveniment. În acest fel ei vor lăsa aici, la Schengen, amintirea acestor zile memorabile. Nu voi dezveli această placă de comemorare fără a adresa mulţumiri Consiliului Primăriei comunei Schengen, personal domnului primar, care au îmbrăţişat cu entuziasm proiectul nostru, după cum mulţumesc şi tuturor acelora care au vrut să se alăture eforturilor noastre. Aş dori să spun şi câteva cuvinte în română, fiindcă sunt atât de mulţi compatrioţi. Dragi românce şi români, îmi pare extrem de bine, sunt foarte fericit şi cred că alături de mine sunt şi toţi oficialii care participă la acest eveniment. Vreau să menţionaz prezenţa aici a viceprimministrului Marko Bela, a ministrului de Externe Răzvan Ungureanu, a ministrului Integrării, domnul Ene Dinga, a ministrului Culturii, Mona Muscă. Am venit cu mare bucurie aici nu numai pentru a planta cei 27 de arbori şi a pune placa comemorativă, dar pentru că ne face plăcere să ne întâlnim cu reprezentanţii comunităţilor româneşti care au venit din toată lumea să împărtăşească această bucurie şi acest moment solemn care va avea loc astăzi. Îmi face mare plăcere şi pot să vă spun că aştept cu mare bucurie momentul în care ne vom întâlni astăzi şi vom putea să stăm de vorbă mai adăpostiţi şi nu sub umbrele. Este un lucru deosebit ceea ce aţi făcut, vreau să-l apreciez în mod deosebit. Şi cred că această manifestaţie demonstrează un lucru, şi anume unitatea noastră, coeziunea noastră, care trebuie să fie şi mai puternică

în viitor, din acest moment în care intrăm în Uniunea Europeană. Vă mulţumesc foarte mult şi vă urez numai bine!

4.13. Ecouri româneşti
23-25 aprilie 2005

4.13.1. Excelenţa Sa Tudorel Postolache, ambasadorul României la Luxemburg

Î. Toţi cei cu care am vorbit în această seară au rostit, în legătură cu evenimentul din 25 aprilie, cuvântul „istoric". Eu aş dori să rostiţi cuvinte care se referă nu la istorie, ci la prezent şi la viitor. Cum aţi defini prin urmare, în calitate de ambasador al României la Luxemburg, importanţa, pentru prezentul şi viitorul României, a semnării acestui tratat. Importanţa socială, economică, importanţa culturală, civilizaţională dacă vreţi. Pentru că vom intra într-un mare ansamblu şi lumea nu va mai funcţiona în sistem, ci în reţea.
R. În primul rând îmi pare bine că aţi urmărit atât de atent punctele din programul organizat în marja semnării tratatului. Dacă m-aţi obliga să definesc importanţa acestui moment, pe care-o putem acum prelimina – pentru că trecerea timpului va pune în lumină aspecte pe care acum nici nu le întrezărim – în primul rând cred că intrarea efectivă în Uniunea Europeană va fi un fapt extraordinar de puternic de jugulare a corupţiei, inclusiv a corupţiei de stat şi care, în ultimii 15 ani, s-a materializat într-o asemenea hemoragie de venit naţional – şi-n exterior şi-n interior – hemoragia internă de multe ori e mai periculoasă...
Î. Am asistat în februarie, la Issy les Moulineaux, în Banlieue Sud de Paris, la un forum organizat de francezi cu studenţii şi doctoranzii români din Paris, care era al doilea şi însemna o ofertă de locuri de muncă pentru tinerii români. Au participat la acest Forum Cristian Estève, care a fost director general la Dacia Piteşti, Patrick Gelin, directorul de la Société Générale, capital majoritar la Banca Română de Dezvoltare, Veolia, Gaz de France, ambele cu afaceri mari în România. Mi-am dat seama cu acest prilej cât de mult miza Cristian Estève pe Dacia Logan pentru ca s-o poată vinde în Asia, chiar menţiona că a deschis o filială la Moscova şi este pe cale să deschidă una la Beijing. Prin urmare România e deja prinsă în proiectele economice ale Uniunii Europene, are deja relaţii precise, contractuale cu Uniunea Europeană, cu ţări ale Uniunii. Ce înseamnă asta pentru viitorul economiei româneşti?
R. Eu continui să subliniez că punem punct unei perioade de tranziţie, o dublă tranziţie, aceea a trecerii de la economia de comandă la economia de piaţă şi aceea a trecerii ţărilor Uniunii Europene de la economiile naţionale intensive la societatea informaţională globalizată. Dar cei care, voit sau nevoit, au ţinut până acum România în sala de aşteptare, implicit au condus ca, în locul unirii a două tipuri de tranziţie, adică a economiei noastre cu economia occidentală, să avem de-a face cu unirea a două tipuri de corupţie.

Î. Ceea ce a sleit substanţa economiei româneşti. Şi a avut un impact social uriaş.
R. Intrarea în Uniune şi aplicarea aceloraşi reguli va jugula această corupţie ciudată, corupţie proprie tranziţiei şi în care proprietatea de stat este baza corupţiei de stat. Corupţie care există, după cum o
vedem cu ochiul liber, şi într-o economie pe deplin capitalizată, la nivel
înalt. Eu cred că această îmbinare dezastruoasă între aceste două tipuri de corupţie va înceta. Mie mi se pare un lucru deosebit de important.
Î. Dacă reuşeşte, fără îndoială. Dar ce perspective sociale credeţi că sunt, ce se va întâmpla cu omul de rând odată cu integrarea României în mecanismele europene?
R. Eu, atât cât am studiat problema aceasta, şi au fost ani în care am studiat-o foarte atent, vă spun fără alte sofisticării, că efectul – pentru românii de rând, cum spuneţi dumneavoastră – va fi benefic. Unii văd în covrig doar gaura, alţii văd covrigul fără gaură, şi atunci el ar fi lipie. Dar per total experienţa Portugaliei, Greciei, Irlandei...
Î. A Spaniei...
R. Inclusiv a Spaniei arată că greutăţile sunt greutăţi de aşezare, de restructurare, după care intră într-un ritm european al derulării vieţii economice. Eu cred că este marea noastră şansă de a intra într-un ritm european de derulare a vieţii economice. Iar pentru românul de rând – dacă în românul de rând introduceţi, de pildă, elevii şi studenţii – eu cred că nici nu mai trebuie...
Î. Lumea le e larg deschisă...
R. Nu trebuie făcut un efort pentru a demonstra acest lucru, ci pentru a demonstra că nu-i adevărat.
Î. Eu vreau să vă spun ce-am văzut şi să vă pun întrebarea în consecinţă. Am văzut că s-a realizat la Institutul francez din Bucureşti un program care nu este numai în relaţie cu România, ci se desfăşoară în zona balcanică şi se cheamă Banlieues d'Europ'Est. Deci marginea Europei de Est. In acest program suntem noi conectaţi. Întrebarea mea este deci: deşi vom fi membri ai Uniunii Europene, vom rămâne mereu o margine?
R. Această întrebare mă împinge spre un răspuns puţin mai larg. Economia şi societatea spre care înaintăm nu va mai avea centru şi periferie. Spaţiul consensual al economiei mondiale este acela care oferă o multitudine de centre. Ce înseamnă centru în această accepţie? Puncte în care se întretaie cât mai multe drumuri, linii. Modelele economice de până acum sunt oarecum reducţioniste, în sensul că se bazează pe preţuri şi pe legea schimburilor echivalente. Care însă preţuri şi schimburi echivalente au avut ca rezultat în ultimile mii de ani schimburi profund neechivalente. În modelele economice aşa cum le-aş vedea eu acum noi ar trebui să luăm în calcul câţiva factori fundamentali pentru economia în care păşim: în primul rând este introducerea în model – în afară de vânzător şi cumpărător – a celei de-a treia persoane, care ne urmăreşte în gândirea economică din Grecia antică şi până acum. Această a treia persoană va schimba complet gândirea economică. Este vorba de aşa zisul „înger păzitor". E o literatură imensă, de două secole despre natura, ierarhia etc. îngerilor. S-ar putea spune pe bună dreptate: domnule, dumneata nu te ocupi de economie celestă, ci de economie terestră. Ai văzut vreodată dumneata un înger păzitor?

Î. Şi cine este el?
R. La această întrebare eu răspund că nu numai că nu este o apariţie periferică, ci relaţia între îngerul păzitor şi cel păzit este cea mai frecventă relaţie din societatea românească. Este relaţia dintre mamă şi copii.
Î. Şi în spaţiul economic este relaţia dintre şi dintre...
R. Dintre mamă şi fii. Adică raporturile dintre mamă şi copiii ei nu sunt raporturi reglate de preţuri şi schimburi echivalente. Sunt raporturi bazate pe valori. Şi dacă noi facem abstracţie de aceste valori care pentru fiecare dintre noi sunt valori supreme, atunci tot modelul economic cade.
Î. Da, dar raporturile valorice nu sunt economice, sunt raporturi de afinitate. Noi avem afinităţi cu popoarele romanice din Uniunea Europeană, afinităţi de origine, de istorie, culturale. Am făcut un interviu cu ministrul Culturii al Franţei care a spus că între Paris şi Bucureşti există o afinitate bazată pe originea latină. Deci şi ei simt asta, nu numai noi. Dar el credea că aceste afinităţi definesc şi interese strategice, nu numai economice, nu numai culturale. De la Bucureşti pleca la Cairo, se gândea în subtext la chestiunea Mediteranei. Aveţi aceeaşi părere?
R. Eu urmez oarecum o altă cale. Teza mea este că actuala lume reglată de preţuri reprezintă o infimă parte a lumii valorilor. Pentru că, pornind de la această a treia persoană, vedem că mare parte din cortegiul de necesităţi satisfăcute nu are nici un fel de contact cu lumea preţurilor. Şi ajungem la concluzia că, de pildă, pământul are preţ, dar oceanul nu, cerul nu.
Î. Ce spuneţi! Totul are preţ! Iar închisoarea înseamnă lipsa de acces la cer. Şi ce preţ are! Şi Luna a fost deja vândută.
Î. Luna este o formă a solidului, a pământului. Pentru că cerul Lunii nu are preţ.
Î. Nu există încă închisori...
R. Lumina soarelui n-are preţ. Are valoare. Şi eu aş putea continua. Visurile, accesul la inconştient, care reprezintă principalul izvor de resurse ce va fi gestionat în economia viitorului, toate acestea fac ca să nu poată exista – ca până acum – un centru şi o periferie. De ce? Pentru că ceea ce în trecut era o rentă diferenţială, de monopol, se transformă acum în rentă pe identitate. Procesul acesta al integrării europene conferă fiecărei entităţi statutul de identitate maximă, are centru propriu.
Î. Eu vreau să vă spun ceva: în România există, în afară de români, care sunt majoritari, 19 minorităţi cu reprezentare parlamentară. Fiecare cu identiatea ei proprie. Şi chiar este, cultural vorbind, o identitate. Dacă România se integrează în Uniune ca o singură entitate, ce facem cu cele alte 19 identităţi care sunt înăuntru? Nici nu mai vorbesc de comunităţile de imigranţi mai noi sau mai vechi, în principal veniţi din Asia, din Africa, dar şi din Europa. Prin urmare identitatea românească va însemna afirmarea unor valori diverse, poate altfel aşezate împreună aici decât în alte locuri de pe glob... Cine ştie, poate această îmbinare proprie este identitatea României... Poate asta face şi farmecul unei naţiuni: cu cât sunt mai multe voci, concertul e mai bun. Altă întrebare însă mi-a venit, legată de ceea ce spuneţi dumneavoastră în chip atât de interesant: credeţi că aceste voci diverse îşi vor găsi rezonanţa, noi vom putea comunica valorile noastre,

ceilalţi ni le vor comunica pe ale lor? Se vor afirma unele, vor dispare altele? Spun asta în condiţiile în care, pentru România, veacul XX a fost unul al pierderii – hemoragiei – de valori. După al doilea război mondial ea a pierdut valorile antebelice şi le-a „recuperat” pe bucăţi, iar după 1989 le-a pierdut pe cele din a doua jumătate a veacului XX şi încă n-a început să le recupereze. Noi am intrat în mileniul III fără veacul XX. Iar aici, la conjuncţia dintre vechi şi nou, cel puţin trei generaţii de intelectuali au fost complet anulate, demonizate, s-a sărit de la generaţia dumneavoastră direct la tânăra generaţie. O fractură în plus. Vedeţi că aici, la Luxemburg, pentru acest mare eveniment al României, noi am venit cu folclorul şi cu diaspora. Cu nimeni altcineva din ţară. În registrul valoric, vreau să spun. Ce părere aveţi?
R. Eu cred că deschide o a doua mare şansă, pentru că am spus că prima mare şansă este aceea a jugulării corupţiei acesteia hidoase care reprezintă unirea corupţiei proprie tranziţiei spre economia de piaţă cu corupţia proprie economiei capitaliste. Acum se deschide a doua şansă. De aproape o sută cinzeci de ani, de când avem serii statistice complete pentru România, ce rezultă: rezultă un paradox: că ritmul mediu de creştere în România a fost permanent superior ritmului mediu de creştere al ţărilor europene dezvoltate. Excepţie a făcut perioada primilor zece ani de după 1989. Acum ne-am revenit la modelul clasic. Şi în fazele de ascensiune, şi în fazele de criză mondială. Şi în acelaşi timp, discrepanţa între nivelul de trai românesc şi cel european permanent s-a lărgit. Sunt patru explicaţii: un ritm mare de creştere a fost bazat, de fiecare dată, pe un ritm depăşit. Şi asta a făcut ca, pe măsură ce ritmul creştea, să crească şi discrepanţele: pentru muncă mai multă, un nivel de trai mai scăzut. Pe noi ne paşte pericolul să revenim la modelul cercului vicios care de 150 de ani ne macină, adică un ritm dublu cu creşterea decalajelor în vreme ce economia mondială intra într-un ritm de creştere cu două locomotive, SUA şi Uniunea Europeană, chiar cu trei, şi Asia-Pacific, sau să utilizăm integrarea în acest ansamblu al economiei europene pentru a părăsi pista ajungerii din urmă a ţărilor mai dezvoltate, care s- a dovedit fără perspectivă – am alergat tot timpul cu efort de ritm dublu – depăşind anomalia deceniului de după 1989, integrându-ne în strategia globală de dezvoltare, cea de la Lisabona ş.a.m.d., fiind parte în atingerea obiectivelor pe care şi le propun ţările dezvoltate pentru o etapă viitoare. Ceea ce presupune accentuarea investiţiei în educaţie şi cercetare. Altfel nici nu văd cum s-ar putea.
Î. Văd că şi în Franţa problema cercetării şi reorganizarea CNRS-ului merge în aceeaşi direcţie. Prin urmare nici în acestă zonă ţările dezvoltate nu stau pentru ca noi să le ajungem din urmă. Dar aş vrea să revenim la clipa de acum şi să vă pun o întrebare mai personală: sentimental vorbind, cum traversaţi acest moment? Ce importanţă are el în viaţa şi în cariera dumneavoastră, de diplomat, de profesor, de om până la urmă, care, iată, a apucat acest moment?
R. Este bineînţeles un moment de satisfacţie profesională şi sub raportul cercetării academice, pentru că am avut prilejul să lucrez în acest domeniu şi în ţară şi la Luxermburg, să beneficiez de un „maître à penser” de talia lui Pierre Werner şi faptul că mandatul meu de ambasador la Luxemburg se încheie practic cu semnarea Tratatului

de aderare, sigur că el prezintă pentru mine şi foarte multe elemente personale. Mă gândesc la toate aventurile elaborării strategiilor de la Snagov unde am participat alături de atât de mulţi oameni şi atât de mulţi studenţi. Mă gândesc la cât de ataşat a fost de ideea aderării României Pierre Werner. El a fost, într-un fel, iniţiatorul primei strategii de la Snagov. Mai mult: a fost unul dintre autori. Culmea e că acel capitol pe care chiar dânsul l-a conceput, a fost supus unei critici cu dioptrii puternice, apreciat că are un „gust C.S.P.-ist". I-am arătat textele şi a râs. Nu ştia ce fusese C.S.P.-ul! Strategia de la Snagov 2000 începea, în mod corect, cu o evaluare a economiei mondiale. Şi în dezbateri, care au fost foarte puternice, unul dintre participanţi a acuzat că acest capitol este învechit pentru că face abstracţie de modelul link al lui Klein. Sigur că în dezbatere nu am dat răspuns, fiindcă voiam să aud toate părerile, aşa e bine în orice dezbatere. Numai că respectivul a trimis în scris, mult mai detaliat, această idee. Şi n-a observat că autorul acelui capitol al strategiei de la Snagov era chiar Klein, care, special pentru această strategie, nu numai că folosit modelul link pe care l-a creat, dar l-a adus la zi. Şi Klein a râs de aprecierea că este un învechit. Şi aş putea da sute de exemple frumoase de genul acesta. Dar trecând la un plan general în răspunsul la întrebarea dumneavoastră – şi cu asta probabil că încheiem fiindcă, dacă nu epuizăm problemele, ne epuizăm pe noi – sigur că eu, ca ambasador, am avut tot timpul un fel de dualitate a activităţii mele. M-am simţit ambasador în Luxemburg ca într-un stat, desigur, un stat foarte mic, după criteriile clasice, dar foarte puternic după criterii contemporane. Un stat cu cât este mai mic, cu atât are cutia de rezonanţă mai mare. Activitatea de ambasador a prezentat pentru mine foarte multe elemente pasionante, pentru că activitatea academică şi activitatea diplomatică, în cazul acestui laborator care este Luxemburgul, s-au împletit organic. De altfel, mie mi se pare că nu întâmplător, istoric vorbind, atât Academia Română, cât şi diplomaţia modernă au apărut simultan: Academia Română ca instituţie menită să dea expresie spiritualităţii românilor de pretutindeni, iar diplomaţia ca instituţie menită să conecteze ţara şi spiritul românesc la ansamblul lumii, să le facă parte a lumii. Astfel, am trăit şi trăiesc complementar, dar pot reface un întreg: acela care sunt eu.

Î. Vă mulţumesc.

4.13.2. Mona Muscă
Ministrul Culturii şi Cultelor

Î. Care credeţi că este rolul culturii în toată întâmplarea fericită de astăzi? Pentru viitorul nostru, al tuturor.

R. Cultura a demonstrat şi aseară că e în prim plan, cultura nu trebuie să mai facă eforturi pentru a fi europeană, România a dat aseară această dovadă, prin Angela Gheorghiu şi Orchestra Filarmonică George Enescu dirijată de Ion Marin. În general, din punct de vedere cultural, pot să spun că putem merge cu fruntea sus, chiar dacă în alte domenii mai trebuie să mai facem eforturi. Dar sunt sigură că după acest eveniment de astăzi, un moment istoric atât de important pentru români,

sunt convinsă că vom face eforturi să le ducem la capăt, conştienţi de ce vor spune nepoţii noştri: uite ce au făcut bunicii noştri, au intrat în Europa, cu eforturi mari, şi poate şi cu multe sacrificii, dar merita.
Î. Cultura va rămâne diferenţa noastră specifică în Europa Unită?
R. Cultura este identitatea noastră ca naţie, ca popor, ca ţară, e menirea noastră materială şi spirituală şi categoric ne diferenţiază de toţi ceilalţi şi în acelaşi timp ne uneşte. Cultura întotdeauna uneşte, chiar dacă politica desparte.

4.13.3. † Victor Crăciun,
preşedinte, Liga Culturală a Românilor de Pretutindeni

Î. Ce semnificaţie acordaţi acestui eveniment?
R. Personal consider acest eveniment ca fiind deja intrat în istorie. Aici se află reprezentanţi ai comunităţilor româneşti din 35 de ţări, sunt 50 de organizaţii româneşti venite „să fie faţă", cum ar fi spus cronicarul, suntem cu toţii alături, adică, pe lângă cele 22 de milioane de români în numele cărora se va semna luni Tratatul de aderare la Uniunea Europeană, există în lume 13 milioane de români ai căror reprezentanţi se află astăzi la Luxemburg, dovadă că sunt alături, dovadă că vor fi în continuare alături de ţara mumă, dovadă că interesul lor este şi rămâne acasă, cum ar fi spus Nichita Stănescu.

4.13.4. I. P.S. Mitropolitul Serafim,
pentru Europa Centrală şi de Nord

Indiferent că suntem ortodocşi, sau catolici – chiar astăzi are loc aici, la Luxembug, festivitatea de instalare a noului Papă Benedict al XVI-lea (fostul cardinal german Joseph Ratzinger) – sau reformaţi, suntem cu toţii creştini şi vă propun, în acest moment solemn, să rostim cu toţii *Tatăl nostru,* o rugăciune comună tuturor creştinilor și care datează din anul 325. (...) Aceasta este o zi istorică, de mult aşteptată, şi ne bucurăm că prin aderarea României la Uniunea Europeană ţara noastră se reintegrează, după 45 de ani de dictatură comunistă şi 15 ani de dureroasă tranziţie, în rândul ţărilor democratice ale Europei. Acesta este un act de dreptate de care putem fi mândri. Eu aş spune că numai astăzi, prin semnarea Tratatului de adeziune la Uniunea Europeană, Acordul de la Ialta, din februarie 1945, prin care România a fost arondată Uniunii Sovietice, este anulat. Dacă până nu de mult, nouă, românilor, ne era adeseori ruşine să spunem că suntem români tocmai datorită izolării – pe drept sau pe nedrept – a României, de acum înainte nimeni, cred eu, nu mai are dreptul să se ruşineze. Să avem cu toţii conştiinţa că aparţinem marii familii a popoarelor europene, unite prin aceeaşi credinţă creştină. De fapt, creştinismul a creat Europa. Filosoful nostru, Constantin Noica, spunea că Europa s-a născut la Niceea, în fosta Bithynie tracică, lângă Constantinopol, Istambulul de astăzi, în 325, odată cu primul Sinod ecumenic, la care, conform istoricului Eusebiu din

Cesareea, au participat 318 sfinţi părinţi, episcopi, reprezentanţi ai Bisericilor din toată Europa. Pentru prima oară este menţionată Europa ca o unitate creştină. A participat şi un episcop străromân de la Tomis, Constanţa. În viziunea celor care au iniţiat acum procesul unificării Europei, între care şi Luxemburgul, chiar dacă în preambului *Constituţiei* Uniunii Europene nu este menţionat rolul creştinismului, asta nu înseamnă că nu e vorba de o unitate creştină, deşi creştinismul a pierdut, mai ales aici, în apus, din substanţa lui mistică. O Europă unită numai politic şi economic nu va putea dăinui. Trăinicia ei o asigură spiritul. De lucrul acesta sunt conştienţi chiar şi unii politicieni, ca Jacques Delors şi Romano Prodi, ambii preşedinţi ai Consilului Uniunii Europene, care au afirmat că Europa are nevoie de creştinism. Iar aici noi, românii, ne putem prezenta cu sufletul nostru credincios, blând şi modest, cu spiritualitatea ortodoxă a majorităţii românilor, o împletire minunată a spiritului latin cu duhul mistic răsăritean, în această Europă a naţiunilor şi culturilor coplementare. Pentru aceasta avem datoria, noi, românii, de a ne cunoaşte şi de a trăi cât mai conştient credinţa şi spiritualitatea noastră ortodoxă. Nu vreau să ofensez prin aceasta cu nimic pe românii care nu sunt ortodocşi. Dar noi, ortodocşii, putem să dăm mărturie despre mistica ortodoxă celor care vor să se inspire din ea. Ospitalitatea deosebită a românului, toleranţa este izvorâtă din credinţa lui şi asta impresionează pe toţi cei care ne vizitează ţara. Episcopul Joseph Meyer, reprezentantul tuturor catolicilor pe lângă instituţiile europene la Bruxelles, a declarat nu de mult, la Bucureşti – îl citez – „am căutat pretutindeni inima Europei şi am agăsit-o aici, la Bucureşti”. Cred şi eu că ortodoxia este o şansă pentru Europa unită. Dar şi noi trebuie să învăţăm de la semenii noştri din Occident mai mult respect faţă de lege, mai multă disciplină şi probitate în tot ceea ce facem.

4.13.5. Lăcrămioara Moraru, Luxemburg

Sunt extrem de emoţionată în acest moment când sărbătorim un eveniment deosebit de important pentru România şi pentru români, moment care va marca istoria ţării noastre. Numai 48 de ore ne mai despart de semnarea *Tratatului de aderare* la Uniunea Europeană şi din 1 ianuarie 2007 România va deveni membru cu drepturi depline al Uniunii Europene. Prin contribuţia fiecăruia dintre dumneavoastră demonstrăm că merităm să fim primiţi în marea familie europeană. Nu este întâmplător faptul că acest tratat se semnează la Luxemburg. Această ţară ne este prietenă şi susţinătoare de foarte mulţi ani. Aici România beneficiază de cea mai bună mediatizare şi susţinere guvernamentală. Înainte chiar de a fi acceptată în familia europeană, România a reuşit să fie prima ţară din afara Uniunii Europene care a reuşit să beneficieze de aceleaşi drepturi şi să candideze, alături de oraşe europene, la titlul dat unui oraş românesc de „capitală a culturii europene 2007. Luxemburgul este unul dintre cele mai bune exemple pentru a ilustra ce înseamnă Uniunea Europeană. Este una din cele mai mici ţări, cu o populaţie cât a judeţului Sibiu şi a găsit forţa de a-şi schimba istoria. În anii ’70 era una

din cele mai sărace zone ale Europei, iar acum este una din cele mai puternice ţări din Europa. Este ţară fondatoare a Uniunii Europene, şi care-şi foloseşte puterea nu doar pe piaţa monetară şi financiară, ci, prin multiculturalitatea ei, participă la toate acţiunile de susţinere a României. Graţie susţinerii Luxemburgului am participat la diferite acţiuni de promovare a României, Festivalul culturilor, diferite seminarii economice de promovare a României, activităţi culturale. Luxemburgul este un loc primitor pentru cultura românească. Presa luxemburgheză a prezentat întotdeauna extraordinar România. Pentru asta vreau să-i mulţumesc în mod deosebit ambasadorului României la Luxemburg, mentorul nostru,domnul Tudorel Postolache, care s-a implicat în activitatea comunităţii noastre, care ne-a ajutat să fim uniţi, să participăm la diferite acţiuni de promovare a României, Festivalul Culturilor, seminarii economice de promovare a României, a unităţii spiritului ei, a culturii române. La Luxemburg noi am pus accentul pe cultura românească. De aceea în Luxemburg presa a prezentat România extraordinar. Eu personal – pentru că este cazul să las modestia la o parte – am înfiinţat o şcoală de limbi străine, se studiază limba română pentru traducătorii instituţiilor europene din Luxemburg, iar pentru aceste trei zile de manifestări am alcătuit un program care să merite efortul pe care l-aţi făcut venind la Luxemburg în acest moment istoric. Sunt fostă bursieră de patru ori a Guvernului luxemburghez, am lucrat pe proiecte legate de Consulatul luxemburghez, de limba luxemburgheză în Transilvania.

4.13.6. Mircea Ionel Popi
Graz, Austria

Î. Vă pun aceeaşi întrebare pe care am adresat-o tuturor: de ce aţi ţinut să fiţi prezent aici, la Luxemburg, cu prilejul semnării tratatului de aderare?

R. Am ţinut să vin pentru că şi noi, cei din Graz, Austria, am considerat că un reprezentant al comunităţii trebuie să fie prezent. Avem emoţii mari, care nu se pot descrie, pentru că peste două săptămâni acest eveniment va fi sărbătorit la Graz într-un mod deosebit.

Î. Adică?

R. La Graz va fi o săptămână românească care va culmina cu un simpozion: România de astăzi – România de mâine, simpozion la care va participa un reprezentant al Guvernului român, iar printre invitaţii de onoare va fi guvernatoarea noastră locală, primarul oraşului Graz, ambasada României în Austria, reprezentanţi ai Ministerului de Externe de la Bucureşti, oameni de cultură, oameni politici, oameni de afaceri. Noi contăm pe o prezenţă de peste o sută de persoane. Ca să folosesc o expresie mai puţin academică, „vipurile" din landul Steinmark, Austria.

Î. Vipurile au vreo organizaţie românească?

R. Toată această manifestare va fi organizată de asociaţia pe care o conduc, Austrorom din Gratz, împreună cu Primăria oraşului Graz.

4.13.7. Ştefan Breiller[46],
Karlsruhe, Germania

Î. De ce aţi ţinut să fiţi prezent aici, la Luxemburg, la semnarea Tratatului de aderare?
R. Este un moment istoric, nu numai pentru România, ci pentru românii de pretutindeni. Şi asta face încă o dată dovada că în momente deosebite, importante, românii de pretutindeni, indiferent de deosebirile de idei dintre ei, de punctele de vedere deosebite pe care le au despre ţara lor şi despre lume, uneori divergente, se pot uni, se pot mobiliza, se pot „coagula" spre a merge împreună. Acest eveniment al României şi al tuturor românilor, Tratatul de aderare la Uniunea Europeană, reprezintă şi pentru noi – eu locuesc în Germania, la Karlsruhe, sunt patron de firme de construcţii – un eveniment istoric. Sunt foartre bine integrat în Germania, dar mă ocup şi de transferul de valori româneşti în spaţiul german şi în lume. Mă cunosc foarte mulţi artişti români valoroşi, sunt membru al Societăţii Alexandru Ioan Cuza din Heidelberg şi colaborez cu Liga Culturală a Românilor de Pretutindeni de la Bucureşti. Împreună cu ea am produs diverse evenimente culturale pentru românii din afara graniţelor, ca să nu se piardă identitatea românească, sentimentul că ţin spiritual de românitate. Fiindcă sunt multe generaţii de români care n-au avut niciodată un paşaport românesc, dar poartă în suflet credinţa, limba şi portul românesc. În ce mă priveşte, pentru această întâlnire am avut ideea de a acorda participanţilor la evenimentele legate de semnarea Tratatului de aderare diplome, de a face ecusoane, bineînţeles împreună cu Liga Culturală. Sper ca noi, toţi reprezentanţii asociaţiilor româneşti şi ai comunităţilor din întreaga lume, să găsim un limbaj comun, astfel încât, de pe o platformă orizontală, să putem să avem un punct de vedere al nostru, al tuturor românilor din afara ţării care am rămas români.
Î. Noi cei din ţară vă mulţumim dumneavoastră, celor din afară, pentru păstrarea identităţii spiritului românesc şi fie să ne întâlnim cu toţii în această Europă a tuturor.
R. Mulţumesc.

4.13.8. George Sfedu,
consul onorific al României în Pensylvania, SUA

Î. Ce impresie vă fac evenimentele la care participaţi?
R. Cu toate că suntem de peste ocean, suntem bucuroşi şi onoraţi să fim aici cu fraţii noştri europeni, în acest moment istoric. Eu am fost prezent şi la ceremonia de intrare în NATO a României, la Casa Albă, acum câţiva ani, şi ca să fiu şi acum prezent la acest al doilea moment marcant în istoria României, este o mare, mare onoare şi bucurie. El are o mare semnificaţie pentru noi toţi. Sper că vorbesc pentru toate comunităţile de români din Pensylvania. Aş vrea să spun că, deşi sunt mulţi care n- au apucat, din cauza vremurilor, aceste momente glorioase, cei care le trăim trebuie să mulţumim tuturor, absolut tuturor, indiferent de

culoarea politică, de ideologie, tuturor celor care au contribuit la împlinirea lor. Fiindcă aceasta nu poate fi decât o operă colectivă, un efort deosebit de mare pentru toţi. Trebuie să mulţumim tuturor guvernelor care au condus România şi au contribuit la acest moment. Sunt o sumedenie de oameni care au lucrat. Şi în America au fost mulţi. Şi trebuie să le mulţumim tuturor acestor politicieni români care au fost capabili să aducă ţara în acest punct şi în acest loc şi timp. Foarte, foarte, foarte mare realizare şi mare, mare bucurie pentru noi toţi.

4.13.9. Mihai Ferariu,
Consul onorific în Marele Ducat de Luxemburg

Î. Ce importanţă acordaţi acestui eveniment?
R. În ce priveşte importanţa semnării acestui Tratat, eu cred că asistăm astăzi la începutul unei noi ere, istorice, în ce priveşte România. Suntem începând de astăzi o ţară europeană. România are ambiţii mari din acest moment şi sunt convins că, în condiţiile în care, poporul nostru – atât de greu încercat – a făcut faţă acestor încercări deosebite, practic va trece acest examen de viitor. Suntem un popor puternic, suntem un popor angajat, suntem un popor inteligent şi eu cred în destinul acestui popor. Vreau să vă spun un lucru mai puţin cunoscut: anul acesta s-au împlint 95 de ani de la stabilirea relaţiilor între marele Ducat de Luxemburg şi România. Eu am considerat că este un moment deosebit de important şi am sugerat ca la La Maison de Luxemburg de la Sibiu, care face obiectul programului din 2007, să deschidem o expoziţie cu acte de arhivă pentru ca publicul larg să cunoască aceste relaţii tradiţionale. Şi fac aceste lucruri în calitatea mea de Consul Onorific al României în Marele Ducat de Luxemburg după revoluţie.

4.13.10. Constantin Săvoiu,
Paris

Non multum, sed multa, spuneau strămoşii din care ne tragem, deci, deopotrivă pentru cei din Bucureşti şi din Paris, doar câteva cuvinte: acest eveniment de o importanţă excepţională, eu îl pot asemui, în istoria României, cu evenimentul Unirii Principatelor Române. Am ascultat cu multă voinţă, credinţă în destinele acestei ţări, cuvântul prea Sfinţiei Sale, şi nu din spirit de contradicţie, dar vreau să spun la toţi că nu există români adevăraţi cărora să le fie ruşine să spună că sunt români. Întotdeauna românul a afirmat că este român şi suntem mândri de acest românism al nostru. Vreau să spun cu acest prilej că, dacă România are nevoie de Europa, în măsură egală şi Europa are nevoie de România. Noi nu intrăm în Europa în genunchi, intrăm cu fruntea sus, pentru că ne integrăm într-o comunitate spirituală care este şi a noastră. Europa înseamnă şansa noastră a tuturor de a face faţă puterilor care se ridică în America, deci Europa Unită este singurul drum

posibil pentru întregirea ţării noastre, pentru revenirea la trupul patriei mamă a părţilor care i-au fost furate în condiţiile pe care le ştim cu toţii. Vă mulţumesc.

4.13.11. Nicolae Raţiu,
Preşedinte, Fundaţia Ion Raţiu, Londra

Î. De ce aţi vrut să fiţi prezent la acest eveniment?
R. E un moment istoric şi pentru care eu, personal, am militat ani de zile. Şi am şi fost invitat.
Î. Vă rog să-mi faceţi puţin istoria familie Raţiu.
R. Familia Raţiu cred că este bine cunoscută în ţară. Venim de la Turda şi am stabilit că primul Raţiu a fost în anul 1392. A fost primul cu acest nume pe care l-am descoperit. Fiul meu mai mic, Toma, are prenumele acelui prim Raţiu. Şi familia a luptat prin secole pentru ţară, au fost preoţi sau avocaţi. Şi primul care a făcut politică şi a fost bine cunoscut a fost Vasile Raţiu şi după el memorandistul, Ion Raţiu. Şi el, ca şi tată-meu, este binecunoscut în Turda. Acuma eu încerc să merg mai departe cu Fundaţia pe care am făcut-o cu numele tată-meu. Am intrat cu el în ţară în 1990, m-am născut în Anglia, de-asta nu vorbesc prea bine româneşte, şi i-am făcut campanie lui tată-meu în primele alegeri libere. Noi am făcut ziarul „Cotidianul”, care merge înainte. Şi, în afară de asta, eu mă ocup cu afaceri şi cu Fundaţia Raţiu, stabilită cu averea lui tata, ca să ajutăm studenţi, proiecte culturale, de artă, de teatru, publicare, lansare de cărţi, filme româneşti, regizorul Barbăneagră a fost finanţat de noi, în fiecare an se acordă cam 25 de burse pentru studenţi români care vin în Anglia, avem un website, www.ratiufondation.com, unde poţi să vezi cum se aplică pentru burse. Şi colaborăm cu Centrul Cultural Român de la Londra, îi ajutăm şi pe românii din Anglia. Cam asta este. Eu pot să vorbesc mult, dar cam asta este.
Î. Mulţumesc şi succes! R.Mulţumesc.

4.13.12. Acad. Mihai Cimpoi,
Preşedinte al Uniunii Scriitorilor
din Republica Moldova

Î. Ce părere aveţi despre acest eveniment, în dubla dumneavoastră calitate, de academician al Academiei Române şi de preşedinte al Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova?
R. Acest eveniment comportă o semnificaţie deosebită, este un act istoric de o valoare deosebită atât pentru România, cât şi pentru românii din afara ţării. Actul acesta ne încurajează şi pe noi, românii basarabeni, care visăm la o integrare efectivă în Uniunea Europeană sub semnul dialogului valoric cu întreaga lume şi cu Europa în primul rând, şi cred că e o dorinţă sacră, ardentă a conaţionalilor mei, intelectualitatea de creaţie din Basarabia şi toată lumea de bună credinţă de acolo care visează precum toţi românii. Sperăm că integrarea europeană o vom face împreună cu ţara, cu România. În ce

priveşte Academia Română, sunt aici alături de academicianul Tudorel Postolache, ambasadorul României la Luxemburg, şi nu pot să nu amintesc faptul că Academia însăşi a fost întemeiată sub semnul aceleiaşi unităţi a tuturor românilor, fondatorii fiind membri veniţi din toate provinciile istorice. Cred că şi astăzi Academia Română promovează consecvent aceeaşi unitate şi acelaşi imperativ de unire a tuturor românilor, cam răzleţiţi, dar sper că acest act istoric ne va uni.
Î. Să fie într-un ceas bun!

4.13.13. Maria Iancu,
preşedinte, Asociaţia Frăţia, Portugalia

Î. Aţi venit la Luxemburg special pentru evenimentul semnării Tratatului de aderare?
R. Am fost invitată de Ministerul român de Externe să particip la acest eveniment. Mi se pare un eveniment istoric pentru România, pentru românii de oriunde. Eu trăiesc în Portugalia, am ţinut să vin pentru că momentul acesta e foarte important pentru România, dar şi pentru românii care trăiesc în străinătate.
Î. Ce meserie aveţi, doamnă?
R. Sunt tehnician veterinar, lucrez la Asociaţia Frăţia din Portugalia, ne este bine... Am găsit aici cunoştinţe, prieteni români din Franţa, sper să mai cunosc şi alţi preşedinţi de asociaţii din diaspora română.

4.13.14. Prof. dr. Victor Valin,
Köln, Germania

Î. Ce v-a făcut să veniţi acum la Luxemburg?
R. Din toată inima mi-am dorit să particip la acest moment – nu al intrării, fiindcă noi suntem în Europa – al aderării României la această organizaţie numită Uniunea Europeană. Am ţinut să fiu împreună cu fiica mea, care, fiind studentă în Statele Unite, este întâmplător prezentă în Europa, venită de fapt pentru un schimb de experienţă în Elveţia. Acum mă bucur de întâlnirea fericită cu fiica mea şi de întâlnirea cu ceilalţi români din diaspora românească, sunt prieten cu unii, pe alţii i-am cunoscut abia acum. Avem cu toţii această bucurie de a participa la un act istoric cred eu, semnarea actului de aderare a României la Uniunea Europeană. Sunt membru al Asociaţiei Alexandru Ioan Cuza din Heidelberg, o asociaţie care şi-a propus încă de la înfiinţare, prin anii ’90, să fie o punte de legătură între cei care s- au stabilit, dintr-un motiv sau altul, în Germania, şi cei din ţară, să cunoască, să aprecieze valorile româneşti, în ce măsură reuşim să le spunem străinilor că suntem un popor romanic. În Germania mulţi mi- au spus: „A, România, sunteţi slavi, ortodocşi...” Iar eu trebuie să fac un efort pentru a le spune că suntem un popor romanic, deşi suntem la Răsărit, într-o mare slavă. Şi mă străduiesc să dau nişte exemple.
Î. Unde locuiţi de fapt?

R. Eu locuiesc la Köln, Germania şi sunt profesor de chirurgie maxilo-facială, implantologie şi mă bucur foarte mult pentru colaborarea profesională pe care-o am şi o voi avea în continuare cu România.

4.13.15. Dr. Mirel Giurgiu, Heidelberg, Germania

Î. Ce anume v-a făcut să vreţi să fiţi prezent la acest eveniment?
R. Am venit aici pentru a întâlni compatrioţi de prin Europa, mai ales din Germania, Franţa şi Luxemburg. Mulţi îmi sunt prieteni, pe alţii i-am cunoscut abia în această seară. Avem de discutat chestiuni care ne privesc pe toţi. Dacă se poate, să facem anumite apropieri pe plan cultural. Şi, dacă se poate, să vorbim despre Europa aşa cum o înţelegem fiecare dintre noi. Cred că părerea fiecăruia e puţin diferită de a celorlalţi.
Î. Dar cum sunt priviţi de românii din Germania, românii din România?
R. Pot să vă spun că acum nu se mai face o distincţie atât de pregnantă între Est – România – şi Vestul Europei. Există o tendinţă de a găsi punctele de apropiere. Deci, dacă înainte Europa se vedea ca o roza vînturilor cu diverse puncte cardinale, acum mai degrabă sunt punţi care ne leagă. Ne leagă interese economice care aduc cu ele o îmbogăţire culturală reciprocă. Cei care pleacă din Germania în România revin schimbaţi, cu alte impresii decât la plecare. Percepţia României este mult mai bună acum, decât în urmă cu zece ani. Cred că şi dumneavoastră, Mass Media, Televiziunea România Internaţional aveţi un rol. Cred deci că românii din Germania, din Franţa şi cei din România sunt acum mult mai apropape unii de alţii.
Î. Cu ce vă ocupaţi?
R. Sunt membru în Asociaţia Alexandru Ioan Cuza din Heidelberg şi ea face o punte de legătură între cei care s-au stabilit, dintr-un moment sau altul, în Germania şi cei din ţară.

4.13.16. Carmen Leliana Drăghici Hopârţean, Bruxelles, Belgia

Î. De ce aţi venit aici, cu prilejul acestrui eveniment?
R. Nu sunt singura. Foarte mulţi membri ai diasporei româneşti din Europa au vrut să fie prezenţi în acest moment al semnării Tratatului de adeziune al României la Uniunea Europeană. Este un act istoric şi suntem mândri să fim alături de cei care vor semna. De multe ori ospun şi la manifestările Casei de Cultură belgo-române din Bruxelles: acesta e momentul când repatriem la Europa cultura română, fiindcă România a fost întotdeauna europeană.
Î. Dar cu ce anume vă ocupaţi la Bruxelles?
R. Conduc Casa de cultură belgo-română din Bruxelles. Ea împlineşte anul acesta 10 ani, se află în plin centrul Bruxelles-ului, pe Rue de Flandre, o zonă istorică a Bruxelles-ului

şi activităţile principale pe care le desfăşurăm noi sunt activităţi sociale, socio-culturale şi artistice propriu-zise. Iniţial am organizat numai activităţi artistice, dar ne-am dat seama că marea comunitate – sunt aproximativ 30.000 de români care trăiesc în Belgia – are nevoie de informaţii, are nevoie de o persoană prin care să menţină legătura cu România, dar, în acelaşi timp, e nevoie şi de integrarea acestor persoane în spaţiul belgian. Activităţile sociale pe care le producem sunt traduceri, cursuri de limbă – avem 250 de cursanţi – cursuri de limba franceză, neerlandeză şi română. Sunt foarte multe persoane care frecventează cursurile de limba română, traducători pe lângă Comisia Europeană, judecători care doresc să aibă clienţi şi să cunoască Dreptul român, dar în acelaşi timp şi persoane care vor să-şi deschidă afaceri în România, persoane care sunt căsătorite cu români sau cu românce şi alţi doritori care au prieteni sau asociaţi români. Activităţile culturale sunt de înaltă ţinută: concerte de muzică clasică, parada modei, spectacole de teatru, expoziţii de înaltă ţinută. Colaborăm cu misiunea României de pe lângă Uniunea Europeană extrem de mult. Am organizat expoziţii în cadrul programului Uşi deschise al Parlamentului European, de curând a fost o expoziţie a lui Ion Nemţoi, apoi expoziţia lui Marian Nacu de bijuterii şi obiecte decorative, urmează o prezentare a creatoarei de modă Doina Levinţa, unde trei modele sunt profesioniste, dar celelalte sunt membre ale casei noastre de cultură, care se vor urca pe scenă pentru prima dată.
Î. Vă doresc succes.
R. Mulţumim.

4.13.17. Nicu Cojocaru,
Consul onorific al României,
Comunitatea românilor din Australia

Excelenţă, prea sfinţite, dragi prieteni români, am venit aicea, în Luxemburg, ca să vă spun că noi, românii aflaţi la o distanţă de 30.000 de kilometri, am simţit nevoia să fim părtaşi la acest eveniment care este unic din punct de vedere istoric. Şi este important să spunem că mereu capul românului a fost sus, că Ţările Române au stat de-a lungul vremurilor neplecate la năvălirile otomane şi au apărat Europa, Mihai Viteazul şi Ştefan cel Mare şi toţi domnitorii noştri au stat drepţi, aşa trebuie să stăm şi noi, fiindcă acest eveniment nu l-au făcut posibil doar unii dintre români şi alţii nu, la el au participat toţi românii, din trecut şi de acum. Acest eveniment nu se poate organiza peste noapte. De aceea noi, românii din Australia, suntem alături de toţi ceilalţi cu sufletul, cu elanul, cu mulţumirile noastre. Mulţumim Comitetului de organizare din Luxemburg, mulţumim tuturor românilor care au contribuit la aducerea României în acest punct al unirii sale cu Europa.

4.13.18. Augustin Luchian, Comunitatea românilor din Italia

Doresc să transmit din partea mea şi a colegilor mei din Italia sentimentele noastre de bucurie pentru semnarea acestui Tratat de aderare a României la Uniunea Europeană. După părerea mea românii de pretutindeni ar trebui acum să semneze şi cu mâna pe conştiinţă să susţină România să adere cu adevărat în 2007. Cu mulţi dintre cei prezenţi ne cunoaştem, ne-am întâlnit şi cu alte ocazii, suntem din ce în ce mai uniţi şi sper ca să nu dezamăgim şi în 2007 să ne întâlnim într-o mare sărbătoare.

4.13.19. Timotei Ursu, New York

Vin din New York, care este, după cunoştinţa noastră, cea mai densă comunitate românească din emigraţie. Mă simt deosebit de onorat să transmit salutul, mesajul şi adeziunea lor. Mai mult chiar, câteva din ideile foarte preţioase pe care această comunitate le-a pregătit pentru un asemenea moment. Am să încerc să fiu scurt, motiv pentru care nici nu m-am urcat pe scenă. Vreau să spun că vom fi din ce în ce mai aproape în aceste zile, mai aproape între noi şi mai aproape de lume. Ştiţi bine că românii care lucrează în lume nu totdeauna îşi desfăşoară activitatea profesională în domeniul în care s-au pregătit. Eu am fost regizor în România. La New York am fost în ultimul timp editorul şi directorul „Lumii libere”, un foarte bine cunoscut ziar pe meridianele româneşti. În 1997, când fostul preşedinte Emil Constantinescu a venit la New York, eu lucram, în paralel cu funcţia de director la „Lumea liberă”, pe un feribot din Long Island, era o muncă foarte serioasă şi aveam uniforma mea conform cu rangul de marinar pe care-l aveam. O uniformă foarte frumoasă, cu epoleţi. Conferinţa de presă a preşedintelui era la ora 4, am sărit într-o maşină şi am ajuns la conferinţa de presă şi fostul preşedinte, cu care mă cunoşteam din întâlnirile anterioare, m-a întrebat: „Dar ce uniformă e asta?” La care am dat un răspuns care mi-a venit chiar atunci: „Domnule preşedinte, asta e uniforma mea din NATO.” Vreau să vă rog să vă uitaţi pe piepturile dumneavoastră la ecusonul pe care-l purtaţi şi să vă atrag atenţia că asta este noua uniformă a României, şi anume uniforma din lumea liberă. Şi mai vreau să vă spun, amintind nu numai propunerea românilor din zona New York – suntem 250.000 de oameni – şi anume ca, în sfârşit, românii să se trezească şi să constituie ceea ce se cheamă Partidul Românilor de Pretutindeni, care poate reprezenta o forţă electorală şi de conţinut pentru ajutorul pe care pot să-l dea prin fapte, nu numai prin vorbe, la edificarea lumii libere.

4.13.20. Preot Alexandru Andercou,
Comunitatea Ştefan cel Mare a românilor din Grecia

Fraţilor, integrarea României în acest organism al Uniunii Europene o vedem noi, românii din Grecia, ca o reîntoarcere firească a Europei acolo unde a existat întotdeauna şi nu s-a putut păstra o comunicare datorită lipsei de libertate, vicisitudinilor istoriei. Sentimentul ar trebui să fie, atât pentru românii din ţară, cât şi pentru cei care sunt în afara ţării, că intrăm din nou, cu capul sus, în familia europeană ca membru cu drepturi depline, ca de la egal la egal, acolo unde, în cursul istoriei, ne-am câştigat locul firesc. Şi nu e vorba de europenizarea unei zone oarecare a Europei. Deoarece comunitatea noastră poartă numele Ştefan cel Mare, şi cei care au vorbit înainte au amintit de faptul că a fost unul dintre domnitorii care au stat stavilă în faţa vicisitudinilor istoriei pentru ca Europa să poată fi ceea ce este astăzi. De aceea ne-am şi ales acest nume. Pentru că, la nivelul Balcanilor, după confruntările care au urmat după căderea Imperiului Bizantin, perioada lui Ştefan cel Mare a fost o perioadă de salvare a Europei. De aceea a devenit el patronul nostru spiritual, al românilor şi filo-românilor din Grecia.

4.13.21. Angela Plăcintar,
Federaţia Comunităţilor Româneşti din Spania

Vorbesc din partea FEDROM-ului, care este Federaţia Română din Spania. N-am să repet, toţi ştim foarte bine, România este în Europa, totdeauna a fost în Europa. Şi trebuie să fim mândri şi să educăm generaţiile care vin după noi în spiritul acesta, să nu le fie ruşine cu ceea ce sunt. Vreau să dăruiesc organizatorilor un compact disc, a fost făcut în noaptea asta, nu suntem profesionişti, cu activităţile desfăşurate din momentul când asociaţia noastră a apărut în Castillion, în 2001. În momentul în care a fost sărbătorită prima dată ziua de 1 Decembrie, ziua României, în momentul în care drapelul românesc a fost pus într-o piaţă spaniolă, vă spun, am avut emoţii foarte mari. De atunci, cu mijloace modeste, încercăm să transmitem valorile noastre culturale. Şi încă o dată vă spun: noi, femeile, suntem implicate în această luptă pentru păstrarea identităţii româneşti.

4.13.22. Pr. Mircea Guguian,
Comunitatea Sf. Apostol Andrei din Africa de Sud

Vă mulţumesc, Sfinţia Voastră, n-am făcut aşa distanţă mare cum au făcut cei din Australia, dar am făcut şi noi distanţa din Africa de Sud până aici, pentru acest moment deosebit. Sunt preotul ortodox român al comunităţii ortodoxe române Apostolul Sf. Andrei pentru Africa de Sud. Am de făcut un tur cam de cinci mii de kilometri ca să pot ajunge prin toate locurile unde sunt fraţi de-ai noştri. Ne-am străduit, cei de-acolo, deşi suntem puţini şi suntem departe, să avem

reprezentare aici, să ne putem bucura cu voi, fraţii noştri, de acest moment deosebit. Şi dacă cineva se va întreba de ce n-a venit un reprezentant al Asociaţiei Românilor din Africa de Sud, răspunsul este că, deocamdată, parohia noastră încearcă să acopere toate cele trei laturi: şi socială, şi culturală, şi mai cu seamă cea spirituală. Şi nu la urmă am pomenit acest aspect, ci din dorinţa de a spune, poate într-un fel aparte şi cu cuvinte mai puţine, nu vreau să abuzez de răbdarea nimănui, doar vreau să spun că eu şi fraţii noştri din Africa de Sud considerăm că România n-a venit înapoi acasă în Europa, a fost mereu în Europa. România a fost mereu acolo, atâta doar că, cei care s-au bucurat de lupta României la porţile Europei, n-au ştiut întotdeauna s-o vadă acolo unde era. Unii făceau castele, noi dădeam bătălii. Suntem mereu acolo. Nu avem, ca şi grecii, ca şi spaniolii, ca şi portughezii, o diasporă mare şi puternică şi de multă vreme înrădăcinată în multe locuri din lume. M-am bucurat când am auzit ce-a spus domnul preşedinte al Comunităţii Române din Statele Unite, că acolo sunt foarte mulţi români. Mă bucur foarte mult, mă bucur mai cu seamă pentru că aceste comunităţi româneşti din diasporă încep să crească numeric, încep să se înrădăcineze şi să se întărească. Aşa că, oriunde vei călători în lume, vei putea găsi un frate român şi să spui: „nu sunt singur pe lume”. Şi-atunci noi, cei care stăm cu capul în jos în emisfera sudică, venind spre casă, vom zice că oriunde venim la noi acasă. Şi s-a-ntâmplat, prin evenimentele de- acum, ca ograda casei noastre să fie mai largă, să fie Europa. Un lucru mare, şi un lucru de multă bucurie este, şi vom duce acest entuziasm cu noi spunându-le celor de-acolo că într-adevăr suntem uniţi, lucrăm împreună. Multe lucruri se pot schimba, multe lucruri sunt foarte greu de anticipat în viitor. Însă noi toţi cunoaştem pe Cineva care cunoaşte viitorul precum trecutul. Şi pe acela îl rugăm: dă Doamne, să fie voia Ta.

4.13.23. Daniela Maria Boca,
Fundaţia Anglo-Română din Birmingham
pentru promovarea artei şi culturii

Aduc salutul meu din Birmingham, Marea Britanie. Sunt fondatoarea Fundaţiei Anglo-Române pentru promovarea Artei şi Culturii din Birmingham şi ca româncă văd toată această acţiune ca pe o întregire, o recunoaştere a României, mai ales pentru cei care au oarecare ignoranţă faţă de cultura, şi ethosul, şi spiritul românesc. Mulţumesc gazdelor, acum am aflat cine sunt, escelenţei sale domnului ambasador, prea sfinţitului şi tuturor şi sper să ne bucurăm de această întâlnire.

4.13.24. Valentin Naumescu,
Secretar de Stat, Ministerul Român de Externe

Î. Care credeţi că este importanţa semnării Tratatului de aderare a României la Uniunea Europeană?

R. Aşa cum se ştie deja, votul Parlamentului European din 13 aprilie asupra avizului conform de semnare a Tratatului de aderare a României la Uniunea Europeană a deschis practic calea semnării acestui document, eveniment care se va produce luni, 25 aprilie 2005. Fără îndoială el este în primul rând un eveniment politic de o importanţă excepţională pentru România, dar noi am considerat că ar fi foarte bine să-i conferim şi o dimensiune culturală acestui eveniment politic, spuprapunând astfel, dacă vreţi, o dimensiune emoţională, simbolică de valori culturale, de tradiţii, deomnstrând astfel apartenenţa noastră deplină şi compatibilitatea cu civilizaţia europeană.
Î. Despre ce evenimente culturale anume este vorba?
R. Ministerul Afacerilor Externe, împreună cu Ministerul Culturii şi Institutul Cultural Român au pregătit un program extrem de complex de evenimente culturale şi de diplomaţie publică menite să marcheze semnarea *Tratatului de aderare*. Sigur, noi anticipam acest program încă din ianuarie-februarie. A trebuit să menţinem o anumită discreţie cu privire la acest program, având în vedere că votul Parlamentului European a fost abia în 13 aprilie. Pentru rigoare nu-l puteam face publiccu multă vreme înainte, cel puţin nu înaintea votului Parlamentului European. Acest program începe în 23 aprilie, sâmbătă seara, printr-o reuniune a liderilor şi reprezentanţilor Asociaţiilor Românilor de peste hotare. Va fi o prezenţă cu mult peste aşteptările noastre iniţiale, sunt 150 de români de pe patru continente, avem din Africa de Sud, din Australia, Statele Unite, Canada şi, evident, foarte mulţi din ţările Europei Occidentale, la care se adaugă un număr însemnat de membri ai comunităţii româneşti din Luxemburg. Cam peste 200 de români care trăiesc în afara teritoriului României doresc să participe la acest eveniment extrem de important, să transmită un semnal extrem de important, de unitate a poporului român în acest moment de graţie pentru România şi pentru români şi să fie alături de delegaţia oficială a României, care va fi prezentă la Luxemburg în aceste zile. Aşadar programul începe sâmbătă seara, cu prima parte a întâlnirii românilor. Duminică însă avem centrul de greutate al programului nostru cultural şi de diplomaţie publică, este vorba de concertul de gală Angela Gheorghiu pentru România. Dorim să venim prin acest concert cu o contribuţie la cel mai înalt nivel artistic, arătând astfel contribuţia României la patrimoniul cultural european, apoi luni, în ziua propriu-zisă a semnării, vor avea loc o serie de manifestări care vor începe de dimineaţă în localitatea Schengen, localitate simbol pentru unitatea Europei, cu plantarea a 27 de frasini din partea poporului român şi dezvelirea unei plăci comemorative pentru evocarea acestui eveniment politic. Iar luni după amiază, în 25 aprilie, este momentul propriu zis al semnării Tratatului de aderare. Am menţionat doar principalele evenimente ale acestui program. Mai avem însă proiectul Zlele României în Luxemburg, care a fost susţinut de Guvernul României printr-o generoasă Hotărâre de Guvern, mai cuprinde expoziţii, concerte ale grupurilor folclorice din Maramureş şi din Gherla. Într-un cuvânt, este un program echilibrat, consider eu, care încearcă să arate deopotrivă faptul că suntem europeni prin tradiţiile noatre seculare, dar şi prin valorile artei interpretative moderne, aducând, practic, în Luxemburg un cadou cultural de excepţie: acest concert de gală al

sopranei Angela Gheorghiu, acompaniată de orchestra Filarmonică George Enescu, condusă de maestrul Ion Marin.
Î. Delegaţia oficială se compune din multe personalităţi?
R. Componenţa delegaţiei oficiale reflectă importanţa excepţională a acestui moment politic. Delegaţia este condusă de şeful statului, preşedintele Traian Băsescu, este premierul României, domnul Călin Popescu Tăriceanu, sunt 15 membri ai Guvernului – miniştri, secretari de stat, consilieri de stat şi prezidenţiali.
Î. Vă felicit pentru munca depusă şi, să sperăm, pentru succesul manifestărilor.
R. Aşteptăm felicitările după eveniment.

4.14. Conferinţa de presă de după semnarea Tratatului de aderare[47]

Jean Claude Junker (moderator) Procesul de aderare se află în curs de finalizare, pentru a pune capăt separării celor două jumătăţi ale Europei. De aceea privim aderarea României şi a Bulgariei ca pe o zi de sărbătoare. Nu ignorăm problemele care rămân încă de rezolvat pentru Bulgaria şi România în vederea integrării din 2007, când le vom primi ca membri cu drepturi depline în Uniunea Europeană. În ce priveşte această conferinţă de presă, am convenit ca fiecare să întrebe o singură dată.
Î. **Ioana Lungescu,** BBC, Londra Acest eveniment de bun venit prin semnarea Tratatului de aderare de către cele două ţări, cum îl descrieţi, în condiţiile în care Franţa s-ar putea să nu ratifice Constituţia europeană, după ce nici alţii n-au votat-o? Cum descrieţi atunci situaţia acestor două ţări? Vor mai fi ratificate Tratatele semnate aici?
R. **Jean Claude Junker** Doamnă, sper că nu vreţi să stricaţi sărbătoarea. Celebrăm astăzi intrarea în Europa a celor două ţări, ceea ce este un prilej de bucurie. Nu ignor faptul că această semnare nu este şi încheierea procesului. Dar semnarea de astăzi s-a desfăşurat într-o atmosferă de veselie şi de bucurie, avem în faţa noastră, după cum ştiţi, un proces dificil de ratificare, inclusiv în Franţa. Sper că-i vom trata la justa lor valoare pe prietenii noştri români şi bulgari. În ce priveşte însă întrebarea pe care aţi pus-o relativ la Bulgaria şi România, dacă nu sunteţi satisfăcută, pot relua discuţia mai în detaliu.
Î. **Gazetar bulgar** (din partea postului naţional de Radio) Deoarece şi bulgara este o limbă europeană, aş vrea să pun întrebarea în limba bulgară. Bulgaria şi România

vor intra împreună în Uniunea Europeană. Dar cum rămâne cu ţările europene aflate între ele, Serbia, Kosovo, Macedonia, Croaţia şi Albania?
R. **Jean Claude Junker** Ştiţi, fără îndoială, domnule, că aceasta e o conferinţă de presă dedicată primirii Bulgariei şi României în Uniune. Să celebrăm deci cu demnitate doi noi membri care aderă acum. Nu discutăm încă despre alte etape, dar ştiţi probabil că negocierile n-au fost declarate încheiate. Plec de la principiul că, începând cu semnarea *Tratatului de aderare*, ţările membre trebuie să-l ratifice, iar cele două ţări trebuie să-şi îndeplinească obligaţiile care decurg din această semnare pentru a dobândi calitatea de ţări membre ale Uniunii Europene. În ce priveşte zona balcanică, vom ţine cont de discuţiile programate, de calitatea semnatarilor. Şi Uniunea îşi va ţine promisiunile de a pacifica întreaga Europă dacă toate ţările se vor mişca în această direcţie.
Î. **Mihaela Petrişan** Radio France International Am o întrebare pentru domnul preşedinte Baroso: cunoaşteţi, desigur, textul complet al Tratatului care tocmai a fost semnat spre a fi ratificat. Atunci cum va continua Comisia să supravegheze cele două ţări până în iunie, atunci când bugetul 2007-2013 va fi completat, adică înainte ca statele membre ale Comisiei să ratifice Tratatul? Şi cum vor ratifica ţările membre acest Tratat înainte de a primi raportul de monitorizare al Comisiei Europene?
R. **José Manuel Durão Baroso** Aş vrea să vă spun că procesul în ansamblul lui este ireversibil. Este vorba de o angajare din partea acestor două ţări şi de o angajare din partea ţărilor membre, cele 25. Semnarea Tratatului indică voinţa ambelor părţi, a ţărilor membre, ca şi a celor candidate, de a se înscrie pe acest traseu. Urmează pentru fiecare procedura de ratificare naţională, să sperăm că ea va fi pozitivă, noi suntem foarte cinstiţi, foarte productivi, ţinem legătura cu autorităţile din Bulgaria şi România, care şi-au arătat întotdeauna disponibilitatea de a coopera. Nu vreau decât să exemplific cu progresele remarcabile în domeniul Justiţiei. Există, e adevărat, şi o perspectivă istorică. Şi aceasta ne spune că ţările respective vor fi atrase de perspectiva politică, de libertate, de democraţie, dar şi perspectiva economică, fiindcă vor putea coopera cu toată piaţa noastră. Bineînţeles că ele sunt în cursul unui proces, dar progresul este extraordinar. Personal sunt sigur că eforturile vor fi în continuare susţinute şi că, aşa cum este prevăzut, la 1 ianuarie 2007 ele vor fi membre ale Uniunii Europene. Semnalele pe care le-am primit până în prezent de la ţările membre sunt semne de încurajare, pozitive. Nu există deci nici o raţiune de îndoială. Procesul este ireversibil.
R. **Jean Claude Junker** Eu ador genul celor care se îndoiesc. Dacă această Constituţie europeană s-ar referi la integrarea noilor state membre, atunci am putea vorbi de o problemă a României şi Bulgariei. Cum această ipoteză nu există, nu putem face o relaţie între cele două serii de fapte.
Î. **Gabriela Bogdan** „Romanian News”, Bucureşti O întrebare pentru domnul preşedinte Baroso: domnule preşedinte, aţi vorbit mai devreme despre vigilenţa Comisiei spre a se asigura de îndeplinirea obiectivelor de până la aderare. Aţi vrea vă rog să fiţi mai explicit în ce priveşte îndatoririle României în viitorul apropiat pe baza cărora ea ar putea fi

membră? Şi domnului preşedinte Băsescu: aţi spus mai devreme că România consideră ca pe „o logodnă” acest Tratat. Va fi ea pregătită pentru „căsătorie” până la 1 ianuarie 2007? Fiindcă la români există obiceiul „furtului miresei”. Credeţi că poate fi furată?
R. **José Manuel Durão Baroso** Între engleza noastră este o mică diferenţă : spuneţi « ar putea fi membră », iar eu am spus « va fi membră ». Nu would be, ci will be. Sigur că va fi urmarea unui proces de monitorizare, dar este clar că ţările care au semnat *Tratatul* vor fi membre ale Uniunii. Acest lucru e clar. Am menţionat două secţiuni în discursul meu, justiţia şi emigraţia, pe care trebuie lucrat în continuare. Celelalte secţiuni au fost închise de România şi de Bulgaria. Cred că ele pot fi cu siguranţă în termen. Dar părerea mea sigură şi predicţia mea este că cele două ţări vor depăşi toate greutăţile si vor deveni membre de drept ale Uniunii la 1 ianuarie 2007. Sigur că eu respect toate întrebările dumneavoastră. Dar ce fel de celebrare e aceasta? Pentru popoarele celor două ţări au fost atât de multe eforturi, încât această zi este cu adevărat o sărbătoare. Poate de asta nu înţeleg tot felul de teorii despre a intra sau a nu intra. Predicţia mea, şi nu numai a mea, este că procesul de integrare europeană este ireversibil.
R. **Traian Băsescu** Vă pot da un răspuns în limba română. Dacă aţi urmărit discursul, aţi observat că faţă de textul tipărit am sărit acest pasaj[48]. Dacă nu luptăm împotriva corupţiei, n-o să mai rămână nici măcar mireasa.
Î. **Ziarist bulgar** Până la conferinţa miniştrilor de Finanţe din iunie, cum consideraţi: vor primi un buget semnificativ cele două noi membre, chiar dacă sunt ţări mai mici?
R. **Jean Claude Junker** În ce priveşte Franţa, aşa cred. În ce priveşte celelalte ţări membre, pot să vă spun că prezidenţia luxemburgheză, care-şi încheie misiunea, a ţinut astăzi o conferinţă de presă cu referire la punctele ei de vedere. Până în prezent nu este vorba de cifre, ci numai de principii de acordare a fondurilor. Dar aceasta e o hotărâre fermă, după ea se vor acorda cifrele. Din câte se ştie la Parlamentul European, bugetul viitor va cuprinde toate cele 25 de ţări membre, şi în plus România şi Bulgaria. Chestiunea este ca cele două ţări să le utilizeze cu adresa pentru care au fost destinate, adică trebuie să vedem priorităţile. În rest, acordul rămâne perfectibil. Le doresc noroc ţărilor membre, să poată stabili un bun acord cu prezidenţia care va urma. Nu toţi cei care au un punct de vedere acum şi-l vor putea schimba atunci.
Î. **Ziarist luxemburghez** O întrebare pentru preşedintele României şi primul ministru bulgar: Consideraţi că, date fiind cele menţionate de preşedintele Junker cu privire la bugetul viitor ca parte a bugetului Uniunii ce se vor acorda României şi Bulgariei, veţi negocia asupra lui?
R. **Simeon de Saxa-Coburg.** Da.
R. **Gheorghi Pârvanov** Vom avea discuţii sectoriale, asupra domeniilor care necesită buget unional pentru a deveni competitive, fiecare în parte.
R. **Traian Băsescu** Am semnat un *Tratat*, ceea ce presupune obligaţii pentru ambele părţi. Voi căuta să apăr interesul românesc în acest fel de negocieri, fiindcă şi noi avem, la rândul nostru, în acelaşi timp, obligaţii uriaşe. Şi îndeplinirea lor depinde, de multe ori, de suportul financiar pe care trebuie să-l discutăm cu Comisia Europeană.

Î. **Oana Popescu**, „Cotidianul", România O întrebare pentru domnul Junker. Parlamentul European a dat votul său României urmând ca să conchidă împreună cu Consiliul asupra negocierilor privind latura financiară. Asta ar putea duce la concluzia că României trebuie să i se impună măsuri excepţionale. Vor mai exista, până în 2007-2008, şi alt fel de măsuri excepţionale pe care nu ni le imaginăm în clipa de faţă?
R. **Jean-Claude Junker** Stimată doamnă, dezbaterea pe care am avut-o la Parlamentul European referitoare la buget n-a fost o dezbatere asupra chestiunii româneşti. A fost o discuţie între Parlamentul European şi Consiliul de Miniştri. Abia săptămâna viitoare voi informa Parlamentul European asupra adeziunii Bulgariei şi României. Dar nu e vorba de vreun element de impus Bulgariei şi României din partea Parlamentului. De altfel Tratatul de adeziune însuşi nu este un text impus, el are anexe suplimentare unde aceste chestiuni sunt puse. Noi considerăm că trebuie făcută reforma judiciară şi a administraţiei pentru a eradica corupţia. Dar aceasta nu este o condiţie nouă, sunt elemente de reconciliere deja convenite, iar colegii români şi bulgari vor continua să aibă cu noi discuţii bilaterale punctuale.
Î. **Iulian Tucă***,* Radio Decebal M, România O întrebare pentru domnul Baroso: Am auzit care sunt condiţiile Comisiei Europene pentru a schimba faţa României. Dar are Comisia mijloace pentru a proba această schimbare?
R. **José Manuel Durão Baroso** Eu cred că popoarele României şi Bulgariei merită tot respectul nostru. De aceea insist să vă rememoraţi cum a fost România acum 15 ani, cum a fost Bulgaria acum 15 ani. E uimitor ce s-a întâmplat în acest interval. În ţara mea se cunosc foarte bine aceste lucruri. Am şi amintit în discursul meu ce a însemnat practic revoluţia. Acum trăiţi în plină democraţie. Înţelegeţi că fiecare regiune se schimbă. Ştiu că în România şi Bulgaria s-au făcut sacrificii mari în privinţa locurilor de muncă, că oamenii au suferit. Eu cred că atât în România, cât şi în Bulgaria, vor mai urma schimbări până în 2007. O mulţime de programe, în sănătate, în învăţământ se vor schimba. Dar permanent vor fi dezbateri, în Bulgaria, în România, în Uniunea Europeană. Cunoaştere reciprocă înseamnă să avem imaginea momentului în care suntem şi de unde venim.
R. **Jean-Claude Junker** Văd cât de tare insistaţi şi sper că asta să nu are consecinţe.
Î. **Alexander Derek** de la Deutsche Welle O întrebare pentru domnul Baroso: este posibil ca acum, după semnarea *Tratatului* cu Bulgaria, să fie redeschisă discuţia asupra centralei nucleare din această ţară? Poate influenţa acest fapt intrarea ei în Uniune?
R. **Jean-Claude Junker** Ca preşedinte al Consiliului Uniunii trebuie să spun că nu există condiţii adiţionale, nici pentru Bulgaria, nici pentru România, în afara celor deja negociate şi convenite. Acta sunt servanda. Asta este tot ce se poate spune. Deci toate înţelegerile vor fi respectate. Negocierile au fost profunde şi angajante între noi şi guverne, aşa că nu mai adăugăm altele. Să ne facem treaba convenită.

4. 15. Nikita Mihalkov, regizor, consilier pentru cinematografie al președintelui Vladimir Putin

Î. Am fost la aeroport și v-am așteptat, vă datorez faptul că m-ați făcut să plâng în Gară pentru doi, a fost prima mea spaimă de copil, iar pe aeroport ne-ați vorbit despre industria de film de azi din Rusia, care face mai mulți pași după toți anii ăștia, pe urmele marii literaturi ruse. Ce s-a întîmplat cu sufletul rus după atâta vreme? Ce se vede din el în filmul rus?
R. Vă mulțumesc foarte mult că m-ați invitat și că atunci când privesc în ochi o tânără îi trezesc asemenea emoții. În ce privește filmul rusesc, el se dezvoltă foarte repede. Evoluează poate chiar prea repede. Și poate nu întotdeauna lucrul acesta este și benefic. Dar însuși faptul că acum, în Rusia, la filmele rusești vin mai mulți spectatori decât la filmele străine, exceptând block-busterele americane, dar nici acolo nu subnt mai mulți spectatori decât la toate filmele de acest tip – fie și numai acest lucr ne spune că poporul s-a întors la film...El nu vrea să meargă doar la cinema. CiSă vă spun un lucru: acum zece, unsprezece ani, box office-ul filmului nostru era de 8000 de dolari. Vă puteți închipui ce înseamnă pentru o țară de dimensiunile Rusiei 8000 de dolari? Tot box-office-ul. Cred că, dacă ar fi făcut filme Vaticanul sau Monaco tot ar fi ieșit mai mult. Acum este vorba de 600 de milioane. În zece ani... Acum zece ani existau 32 de cinematografe cu sistem dolby store suround. Atâtea erau când am făcut eu *Bărbierul din Siberia.* Astăzi sunt vreo mie cinci sute... Vă dați seama că este o industrie care se dezvoltă extrem de repede. E periculos petru că viteza de cerere pune în primejdie calitatea. Un aspect care mi se pare însă corect este acela că, acum 15 ani, când cinematograful mondial, mai ales american, a intrat în Rusia – s-a năpustit în Rusia – toată lumea s-a repezit să se uite la aceste filme. Dar nu am luat în calcul faptul că părea o fereastră deschisă spre lume – și chiar așa era, fiindcă noi așeptam o gură de aer curat – și a fost. Pe urmă însă în fereastra asta dechisă a apărut o mare conductă de canalizare prin care au fost vărsate la noi toate filmele la care nu se mai uită nimeni în America. Iar la noi se uita toată lumea. Și a fost nevoie de 5-8 ani ca să înțelegem ce e bine și ce e rău. Ei, a trecut timpul și acum situația s-a schimbat. Repet: problema care se află azi în fața noastră este că, uneori, ambițiile sunt mai mari decât profesionalismul. Vedem tatuaje, lănțișoare groase, mașini pe care scrie CINEMA ... Avem toate aste. Dar profesionalism n-avem. Și necazul este că această lipsă se produce la nivelul mediu, acolo unde se stabilizează mai profund. Din fericire acest lucru a fost remarcat și sperăm că se poate îndrepta. În ce privește sufletul, consider că poate deveni internațional numai ceea ce este cu adevărat național, specifc. Și nu am învedere filmul făcut pentru un segment îngust, ci acel film care crește din sistemul de rădăcini al culturii unei țări. Dau pilda lui Tarkovski, care oriunde a filmat, a rămas un regizor rus.
Î. Aș vrea să-l întreb pe domnul Mihalkov cum și-ar descrie propria evoluție cinematografică.

R. Credeți că stau și mă întreb: cum am evoluat eu? Asta înseamnă un interes îngust și mi s-ar părea că am o problemă medicală să zicem, fiindcă nu e treba mea, e a criticilor, a spectatorilor, a istoricilor cinematografici... Treaba mea este să cânt, fiindcă nu pot să nu cânt. În ce fel iese cântecul, văd oamenii, nu văd eu. Corect a ri spus că mă interesează ca spectatorul meu să meargă cu mine în aceeași direcție. Asta da. Și de la primul meu film până astăzi există acești spectatori care merg împreună cu mine. Mi-ar părea rău dacă ceea ce fac acum nu interesează pe tineri. Poate că mă amăgesc, dar cred că pe ei îi interesează în continuare ceea ce fac, iar pentru mine asta înseamnă foarte mut. Nu e vorba de popularitate, nu e vorba de faptul că mă recunosc pe stradă. E suficient să apari în două seriale și pe urmă ești precis recunoscut. Pentru mine e foart importan că baza pe care o creez eu nu este un reper doar pentru mine și generația mea, ci este o punte între noi toți. Acest lucru este foarte, foarte important.
Î (*Radio Nova Rusia*) M-am născut în URSS. Voiam să întreb cum credeți că a afectat activitatea dumneavoastră politică mai recentă pe aceea de regizor? Ce considerați că exprimă astăzi, cel mai bine, sufletul rus? Care vi se pare cel mai important compozitor rus, mai ales că folosiți muzica în filmele dumneavoastră?
R Ei, imi amintiți de o întrebare la fel care mi s-a pus când veam 18 ani: care-i compozitorul dumneavoastră favorit? Și am început să-i enumăr pe toți de care-mi aduceam aminte: Mozart, Rahmaninov, mai știu eu cine. Și ea scria, scria, iar la un moment dat a încetat să mai scrie. Dar continua să mă asculte.
Î. Atunci, mai simplu: pe cine nu iubiți, nu este compozitorul preferat.
R. Cred că depinde de starea de spirit, de situație. Dar, în orice situație aș fi, muzica mă atrage. Sunetele sunt ca un fel de vârtej care mă cheamă înăuntrul lor. Mă atrage foarte mult și să cânt.
Î. Ca în *Fata fără zestre*?
R. Am sunat odată un șef. Secretara m-a întrebat: cine sunteți? Și am zis: Nikita Mihalkov. Și ea zice: Bine, bine, lasă, lasă... Pe bune, pe cuvântul meu! E bine? Și ea: atunci cântați o melodie din film și dacă e, vă fac legătura cu șeful! Or, aici am venit deja, sunt în sală, sunt de față. Vreți să știți de la mine ce e sufletul rus. E o expresie. Dacă o să vedeți filmele mele, o să înțelegeți ce e. Sper.
Î. Ce poziție trebuie să aibă cinematografia față de politică? Știu că ați susținut Kosovo ca parte a Federației Iugoslave. Și poate ne spuneți câteva cuvinte despre următorul film, acela la care lucrați.
R. Întrebarea este foarte complicată: relația dintre cinematografie și politică... Cinematografia se poate face cu ajutorul politicii. Dar cei care, cu ajutorul cinematografiei, fac politică, procedează inadecvat, fiecare dintre părți își trădează menirea. M-am dus în Serbia pentru că am citit multe... Știți, astăzi în lume civilizația merge înaintea umanismului. Iar în zilele noastre distanța dintre cele două este atât de mare.... Pentru unii războiul este un joc pe computer. Asta mi s-a părut Kosovo. Stau la calculator, beau o cafea, mai trimit un avion care decolează și ajunge la 10.000 de metri, computerul face legăturile necesare și nu interesează nici ce limbă se vorbește... Apasă pe buton, trimit bombe și peste 20 de minute termină de băut cafeaua în liniște. Ce se

întâmplă acolo, jos? E foarte periculos că civilizația o ia înainte... Evoluează mai repede decât umanismul și decât capacitatea de a te pune în locul celuilalt. Or, când războiul a ajuns pe pământ, chiar și pentru americani, războiul acela a devenit altfel. Și a început să doară. Iar durerea este la fel pentru toți oamenii. Indiferent de pașaportul pe care-l ai. Tocmai de asta am fost eu aclo. Nu din rațiuni politice. Cât despre film, sunt într-o situație de neimaginat. Fac două filme în același timp. Lucrez la un remake după un film al lui Sidney Lumet, *Cei doisprezece* – nu are nici o legătură cu Sidney Lumet, este o bază și o esență absolut rusească – și filmez în continuare la *Soare înșelător, II.* Sunt două filme mari, al doilea e făcut din două filme. Așa că înțelegeți ce-a însemnat pentru mine să-mi găsesc timp și să vin a București.
Î. *Ecaterina Țarălungă* Cum este privită, înțeleasă și folosită chestiunea minorităților în cultura Federației Ruse de azi, în filmele dumneavoastră?
(rumoare în sală)
R. Aș vrea să vorbesc numai eu, dacă nu vă supărați. Mai exact în doi: cel care pune întrebarea și eu. Și traducătorul care ne unește. Adesea, majoritatea unei națiuni se poate simți fondatoare numai dacă în interiorul ei trăiesc și alte minorități. Din păcate, națiunile mari nu știu acest lucru. Și nu analizeză faptul că formează o națiune împreună cu minoritățile naționale din interiorul lor. Întregul este un organism viu, care are limfă, are sânge, are puterea să fie viu ca întreg. Eu am un reper biografic pentru asta. Nu cu mult timp în urmă, am observat un lucru la nivel geografic, de peisaj. M-am dus într-un sat tătărăsc de pe Volga. Festival, sărbătoare, bucurie. Trecea Volga, un fluviu absolut rusesc, pădure, câmpie, peisajul era absolut ca la Repin. Și mă întreabă: vreți să vedeți o moschee? Da, zic. Și în același timp mă întreb: cum poate să fie aici o moschee? Moscheea te aștepți să fie înconjurată de pustiu sau de munți, nu de o pădure de mesteceni. Și m-am dus. Era chiar o moschee. Frumoasă, cu minarete. Am urcat toate treptele, până sus. Peisajul era fantastic. Absolut rusesc. Și am întrebat: de când e moscheea asta? Și mi s-a spus că de șapte ani. Dar oamenii care vin să se roage, de cât timp trăiesc aici? De vreo 850 de ani, mi-au zis. Ei, asta a fost. Așa am primit răspunsul la întrebarea mea. Pentru ei toți acesta era peisajul. Era al lor, absolut al lor... Peisajul este cultură, parte a națiunii însăși.
Î. Ați văzut vreun film românesc în ultima vreme?
R. Nu, dar aș vrea foarte mult să văd. Aș vrea să văd și scurt metraje. Imi amintesc că cinematografia românească a excelat în așa ceva. Erau filme pline de energie spirituală. Cred că e un mare viitor aici.
Î. Ati avut o zi aniversară. L-ați invitat pe Sean Connery, alți actori cu care sunteți prieten?
R. Să nu amestecăm lucrurile. Nu toate cunoștințele sunt prieteni. Eu n-aș putea să spun că sunt prieten cu actorii americani așa cum sunt ei prieteni cu Putin...
(Rumoare) Ei au propriul lor președinte cu care pot fi prieteni. (Aplauze)
Adevărul este că la fiecare festival internațional al filmului de la Moscova încerc să-i prezint președintelui pe toți invitații. Putin îi primește pe toți și pot să vă certific că discuțiile care s-au purtat au fost extrem de sincere. Este ceva legat de maniera

actoricească de improvozație. Ca și când ai zice: ia să vedem acuma, frate, de ce ești în stare și cum ne răspunzi la întrebări. Cred că rezultatul acestor întâlniri a dat o satisfacție reciprocă, nu s-a rezumat la a face fotografii și la a semna autografe. Sunt bucuros că am posibilitatea să le fac cunoștință invitaților cu președintele nostru. Cred că asta e benefic pentru ambele părți.

Î. Cum vă raportați la anii ’80, când se făceau atâtea filme în spațiul rus și la anii ’90, când cinematografia a intrat în impas?

R. Societatea noastră rusească e destul de ciudată. La noi un artist străin e considerat star până când vine la noi. A venit, nu mai e star. Din acest punct de vedere aș prefera să nu vă spun cine sunt invitații noștri la festival. Las’ să vină. Eu sper să fie un festival interesant. Sper să se deschidă cu ultimul film al lui Kusturića și va fi și o retrospectivă a lui în cadrul festivalului. În ce privește compania mea proprie, pot să vă amntesc un aforism oriental, care sună așa: dacă stai linșit pe veranda casei tale, dușmanul tău va trece pe lângă tine. Nu ne-am repezit să filmăm ceea ce înainte era interzis. Nu demascăm cu spume la gură puterea sovietică, așa cum fac alții, care înainte o lăudaseră. Nu ne rupem carnetele de partid în fața camerelor de televiziune doar pentru că în momentul respectiv nu se mai poate întâmpla nimic. N-am făcut ca alții: seara la culcare să fim roșii, iar dimineața, la trezire, să fim tricolori. Ne-am văzut de treabă. Asta-i ca-n povestea aceea când un tată își întreabă fiul, care s-a căsătorit de curând: cum te înțelegi cu nevasta? Știi, astăzi am făcut dragoste de 30 de ori.. Dar tu? Tatăl: de vreo cinci ori... Peste cinci ani: noi am făcut dragoste în noaptea asta de 23 de ori? Dar tu? Tatăl zice: noi doar o dată. Și peste încă alți ani, fiul spune: ne-am iubit de două ori. Iar tatăl spune: noi, o dată... Tendința asta de a face totul repede, dintr-odată mă duce cu gândul că banii, mai devreme sau mi târziu, se termină și pentru film. Rămâne o problemă de reputație: dacă te gândești să iei totul repede în mâini și să fugi, nu-i în regulă. Dacă veți vedea filmele mele din perioada sovietică și de după ea, pot să vă placă ori să nu vă pacă. Dar mie nu-mi e rușine, pentru nici unul pentru că n-am filmat niciodată doar de dragul de a plăcea cuiva. Sau, mai exact: n-am filmat niciodată ca să fiu pe placul cuiva. Așa că noi am continuat să ne bazăm pe tradiție și pe școală. Pe școala cinematografiei ruse. Este vorba în primul rând de *Bărbierul din Siberia*. Ne-am păstrat standardul pentru că nu ne-am lăsat ispitiți de a face ceea ce înainte era interzis doar pentru că înainte era interzis.

Î. Când ați filmat singur ultima oară într-un parc? Când ați fost ultima oară la cinema? Ce film ați văzut?

R. Pentru mine cred că ar fi periculos să mă plimb singur printr-un parc... Iar să mă plimb prin parc cu bodyguarzi ar fi insolit... Însă la filme mă duc. Și ultimul pe care l-am văzut, la un cinematograf obișnuit, a fost *Babilon Berlin*. Dar niciodată n-o să auziți de la mine comnetarii despre alte filme decât ale mele. Este important să mergi la cinema ca să auzi comentariile spectatorilor din jur. Sunt fetele de 16 ani care comentează în continuu... Și mă gândesc serios ce film aș putea eu să fac pentru ele ca să tacă... Cred că filmul la care lucrez acum, *Cei Doisprezece*, le-ar putea face să tacă...

Î. Sufletul rus e o enigmă pentru oricine a citit o carte sau a văzut un film rusesc. Pe urmă, nu există filme în care să nu apară soldați. De ce credeți că se întâmplă asta?
R. Să vă explic de ce. Fiindcă soldat pentru Rusia nu este o profesie, e o condiție și reprezentarea ideii de cinste a soldatului. Amintesc că în familiile nobile rusești copiii purtau, de la vârste fragede, uniformă militară. Asta nu avea, ca înțeles, ideea de agresiune sau dorința de a merge la război, ci era o delimitare foarte clară a graniței interioare din om, între cinste și minciună. Cine purta această uniformă avea să fie cinstit. Eu cred cu adevărat în acest lucru. Din păcate vremurile se schimbă și prezența soldatului descrie și ea o curbă pe fundalul cronicii mai ample a fertilității nației, care scade. Legat de imaginea soldatului și de contextul actual, mă întorc la raportul simbolic dintre umanism și civilizație. La ceea ce v-am sps: civilizația o ia înaintea umanismului. Noi pierdem respectul față de viață, de om. În fiecare zi vedem la televizine și la cinema cum sunt omorâți zeci de mii de oameni. Și nu ne mai miră aproape nimic. E o chestiune extrem de serioasă. Asta înseamnă că o durere străină nu te mai atinge decât dacă ai simțit și tu, mai înainte, o durere de același fel. Dar este tragic să nu-i vezi și să nu-i înțelegi decât pe oamenii care s-au aflat ei înșiși între viață și moarte. Problema asta pare simplă, dar nu e: mi se pare semnul unei extirpări, din sufletul omenesc, a unei părți însemnate: bunătatea. Aș numi asta un timp al infantilizării. Am auzit de curând un banc interesant la Moscova: în anul 2030 are loc o ceremonie de nuntă, la primărie ori la biserică, și se pune următoarea întrebare: stimați bărbați, sunteți gata să deveniți soț și soție? Și răspunsul: da, suntem gata, ceea ce n-a mirat pe nimeni.
Î. Carevi se pare că este aprecierea dumneavoastră de către public:? Vă simțiți comparabil cu Spielberg?
R. Ei, imaginați-vă că stau pe scaunul asta și-mi zic: sunt un Spielberg! Oare ce valoare ar avea? Trebuie să aștept să vină cineva și s-o recunoască... Să recunoască o astfel de asemănare... Într-un anumit sens de această chestiune este legat filmul *Cei Doisprezece* la care lucrez. Acolo vor fi atât de multe răspunsuri la întrebările voastre....

Conferința de presă - București, Hotel Marriot, 14.04.2007

ANEXA 1

Soluţii ale presei româneşti în perioada războiului rece

Abordez acest subiect cu gândul, nemărturisit dar mereu prezent, că există ceva repetabil în întâmplările istoriei şi că subiectul abordat în continuare nu face decât să atragă atenţia asupra faptului că prezentul României, de la început de mileniu trei, repetă o parte din volutele trecutului său. Un gând implicit, dar rememorarea mi se pare că este de mai multe ori interesantă. În fond, noi suntem urmaşii, beneficiari sau victime, ai acelui trecut. Schimbarea raportului de forţe în plan european prin înfrângerea Germaniei în cel de-al doilea război mondial şi apariţia unui nou sistem social au fost principalele cauze ale declanşării războiului rece. Standardele Europei însăşi, ca şi ale lumii la scară globală se diversifică în sensul perceperii, apoi al acceptării sau respingerii universului nou apărut şi proliferat pe harta lumii. Rezultă că viziunea globală în politică nu este o descoperire postbelică, ci una care s-a impus odată cu era industrială însăşi, cu apariţia companiilor intercontinentale şi cu globalizarea comunicaţiilor şi a surselor de energie. Chiar al doilea război mondial fusese produs de criza care l-a precedat, şi care se măsura exact în reperele menţionate mai sus, în tentative – pe de o parte – de control – al traseelor globale, iar pe de alta în tentative de păstrare a micilor întreguri care aminteau de frumosul <fin de siècle> al veacului al XIX-lea. Nu exclud aici, pe lângă ‚retrageri în cochilie' de genul Elveţiei, debordări naţionaliste de genul hitlerismului, moştenitor – ideatic cel puţin – şi al perioadei de constituire a marilor imperii coloniale. Reacţiile au fost multe şi diverse, au dus la o restructurare a principiilor însele ale politicii globale, asemănătoare, prin forţă şi traiectorii, aceleia care a definit principiile politicilor externe ce au dus la dispariţia Imperiului Otoman de pe harta lumii. Atunci a apărut regula <echilibrului de forţe> în raporturile dintre state, regulă pe care veacul al XX-lea a vrut s-o răstoarne.

Din tot acest păienjeniş de fapte şi bucăţi de drum, se cuvine să ne raportăm la fenomenul românesc, la felul cum acesta cuplează la marile chestiuni politice, la soluţiile pe care le propune şi şi le propune. Iar presa mi se pare unul din tronsoanele cu accesul cel mai liber, chiar dacă adesea limitat la suprafeţele evenimentelor. Soluţiile presei au fost reflexul soluţiilor politice româneşti, al îngrădirilor şi speranţelor ei de-a lungul unui veac, chiar dacă filtrate de condiţionări atât de dure, încât abia de se mai întrezăreşte intenţia de fond. O incursiune merită însă să fie făcută, măcar ca un început de abordare a unei problematici care ar merita să intre în vizorul cercetării, dacă nu din alt motiv, cel puţin din acela – deloc neglijabil – că el poate arăta unitatea fundamentală a ţintelor existenţiale ale unei ţări, dincolo de regimuri politice, de influenţe regionale şi de orice fel de tentative de globalizare.

Mai mult, presa emite judecăţi de valoare şi propune ea însăşi soluţii de urmat, unele de care nu s-a ţinut seama, dar altele care au fost urmate. De aceea o retrospectivă asupra acestei plasme în plină mişcare care a fost lumea anilor de după război – aşa cum a fost văzută în presa epocii – este poate plină de învăţăminte şi pentru prezentul la fel de osmotic, mai ales că rezultat din întâmplările de atunci, dacă admitem că istoria este un flux continuu, o veşnică înlănţuire de cauze şi efecte.

Încă înainte ca lucrurile să fi fost decise în vreun fel în privinţa conflictului, adică la nivelul anului 1939, merită să înregistrăm în ce punct politic se afla Europa şi cum se vedea în presa noastră acest fapt. Către sfârşitul acelui an, în noiembrie, sunt definite liniile Maginot de pe Rin după

planul Schlieffen, adică presupunând violarea, care a avut loc în 1940, a neutralităţii Belgiei. Ceea ce atestă starea de conflict deschis între Franţa şi Germania, ca şi atragerea unor alianţe de o parte ori alta în conflictul deschis. Tudor Teodorescu-Branişte publică în ‚Jurnalul' din noiembrie harta liniilor Maginot şi are de asemenea grijă să ne lase mărturie despre ceea ce se întâmpla în profunzimea societăţii româneşti. Fiindcă spiritele erau extrem de încinse, guvernul (condus de Gh. Argeşanu, care venise în septembrie, după uciderea lui Armand Călinescu şi a fost şi el ucis, în acelaşi an, la Jilava) se temea de pierderea capacităţii de a ţine în echilibru marele electorat. Aşa că directorul general al Muncii, Stavri Cunescu, se pregăteşte să deschidă o universitate muncitorească, tentativă laică de echilibrare a avansurilor pe care Biserica le obţinuse prin chiar infiltrarea demersurilor ei în doctrina ortodoxiei legionare, susţinute din umbră încă – dar inclusiv financiar – de Germania nazistă. Acest demers se bucură de adeziunea clară a stângii româneşti, dacă admitem că Mihail Ralea, cu un doctorat în sociologie în Franţa, aparţinea direcţiei culturale a acestui mare curent de idei. Fiindcă Ralea a fost cel care a înfiinţat în acel an teatrul muncitorilor, cu numele ‚Muncă şi voe bună', aducându-l regizor pe Victor-Ion Popa. Modelul era el însuşi german, dar preluat de francezi, şi acolo funcţionau astfel de întreprinderi, replici probabile la demersurile fasciste în domeniu (<Kraft durch Freunde>), replici <de echilibru> social mai degrabă decât de avans cultural. De altfel, Franţa este – ori cel puţin îşi arogă condiţia de a fi – modulul european de comandă al rezistenţei antifasciste. Cu prilejul întâlnirii de la Geneva a Societăţii Naţiunilor Unite din decembrie, când se ia în discuţie <condamnarea agresorului>, Wladimir d'Ormesson publică în <Le Figaro> analiza evenimentului şi trasează un fel de <directive> de acţiune pentru forţele implicate în conflictul european. Un lucru era limpede: că Franţa îşi vedea ameninţată mai mult decât poziţia de lider european şi mondial. Era vorba chiar de teritoriul său. De aceea foloseşte totul – cultura inclusiv – pentru a-şi păstra prerogativele.

Dar lumea marii culturi franceze şi europene încă nu se clintise de pe poziţiile sale. România nu făcea excepţie. În 1943 rezistau încă structurile de dinainte de război. Fundaţiile Culturale Regale şi revista lor continuau să-şi facă datoria de echilibru (în registrul culturii şi educaţiei). Astfel, în 1943 publicau în <Revista Fundaţiilor Regale> marile nume ale culturii române: Mihail Sadoveanu, şef al Lojii Masonice a Orientului, D. Caracostea, educat în spiritul modernismului francez şi unul dintre primii promotori, la noi, ai formalismului lingvistic, Basil Munteanu, elev şi prieten al comparatistului Paul Hazard, care – de altfel – şedea la Paris, de unde nici nu s-a mai întors, Petru Comarnescu, doctor în estetică în Statele Unite, Ion Pillat, tradiţionalist prin demersul său literar, îmbunătăţind şi modernizând condiţia sămănătorismului, ‚salvând' s-ar zice coordonate pe care, altminteri, preluarea lor de către unii lideri al legionarismului, precum Nichifor Crainic, ameninţau să le cufunde împreună cu întregul demers
<naţional> în umbrele României postbelice şi socialiste. Orientarea generală spre Franţa şi spre păstrarea datelor naţionale ale culturii – înţeleasă din păcate mai ales ca factor de conservare şi de manipulare a lumii româneşti, mai degrabă decât ca o cale de avans şi deschidere europeană – beneficiază de rare, dar meritorii excepţii. Astfel, tocmai la <Revista Fundaţiilor Regale> debutează un tânăr autor de formaţie germană, deopotrivă cu proză şi versuri. Este vorba de Petru Dumitriu, prezentat la fel de elogios de Petru Comarnescu şi de Tudor Arghezi. Inteligenţa sa <neliterară> sau întâmplarea datorată formaţiei şcolare, au făcut ca reperele acestei noi literaturi să se refere la Grecia antică, ceea ce – pe de o parte – trimitea la Giraudoux, iar pe de alta la Thomas Mann (Iosif şi fraţii săi), adică trimitea, în fond, spre o visată unitate a Europei la care cu toţii meritau să mediteze. Să fi fost perceput demersul acestui tânăr autor ca o soluţie de viitor? De altfel, în acelaşi an de graţie 1943 mai multe reviste ţin strâns în jurul lor nuclee de ‚voci' pertinente, împingând către viitor opţiuni şi soluţii culturale menite să asigure

permanenţa însăşi a spiritului culturii române. ‚Universul literar' condus de Al. Ciorănescu îi cultiva deopotrivă pe Ruxandra Oteteleşanu, Camil Baltazar, Emanuel Ciomac, Ben Corlaciu, Perpessicius, Ion-Sofia Manolescu, Camil Petrescu, Al. Rosetti, Adrian Marino, Ionel Teodoreanu, Ion Frunzetti, Costin Murgescu, Gabriel Ţepelea, Laurenţiu Fulga ş.a. Pentru cei familiarizaţi cu evoluţiile ulterioare ale acestor scriitori, este limpede amestecul nedecis al opţiunilor – nu numai culturale – ale colaboratorilor obişnuiţi ai publicaţiei. Revista pregătea, pur şi simplu, prin accesul egal la paginile ei, mai multe eşichiere de abordare a fenomenului cultural, de punere a lui în acord cu evoluţiile încă necunoscute ale politicii româneşti. Petru Dumitriu n-a ratat nici această revistă, ceea ce spune ceva despre faptul că privea cu ochii deschişi marile răspântii ale istoriei şi se gândea, pe cont propriu, încotro s-o apuce.

Anul 1944 a adus în registrul presei noutăţi deloc surprinzătoare. Căderea Stalingradului din februarie 1943 făcuse posibilă ghicirea finalului războiului şi dusese la evaluări referitoare la amplitudinea modificărilor de registru politic, social şi cultural care aveau să urmeze. În peisajul românesc continuă să apară marile reviste antebelice, dar şi unele noi, precum <Fapta> lui Mircea Damian, el însuşi personaj greu de circumscris, apărut de niciunde şi dispărut la fel odată cu ‚Fapta' sa. De altfel, publicaţia a apărut doar între 1943 şi 1948, avea pe frontispiciu menţiunea <Săptămânal de ţinută, informaţii şi documentare românească> şi menirea ei, retrospectiv judecând, pare să fi fost aceea de a asigura o percepţie egală şi cât mai apropiată de real, atât asupra spaţiului sovietic, cât şi asupra celui vest-european şi american. Sunt menţionate astfel modificarea Constituţiei sovietice, comunicatul Radio Moscova despre asasinarea în masă a evreilor din Transilvania de către hortişti, eliberarea oraşelor Metz şi Nancy din Franţa de sub ocupaţia germană, comunicatele Radio Londra în legătură cu încercuirea Germaniei, călătoria lui Ilya Ehrenburg în SUA. Continuă să apară la Bucureşti <The Bucarest Herald> (1943-1946), prelungire a publicaţiei <The Herald Tribune>, semn al tentativei subtextuale de a ţine echilibrul corect între părţi. De altfel, acest semn era vizibil inclusiv pe palierul politic, din moment ce, în plin război, când România era aliata Germaniei naziste, continuă să funcţioneze la Bucureşti, cu egală îndreptăţire, două ambasade ale Italiei, una a regatului de dinainte de Mussolini, cealaltă a lui Mussolini însuşi. În 1944, anul când Armata Roşie traversează România, <Fapta> înregistrează atent toate întâmplările: Mihai I dă un Decret privitor la noua Constituţie a Românei (care însemna revenirea la aceea din 1923); 20 de divizii nemţeşti sunt încercuite la Porţile de Fier; România semnează armistiţiul cu Naţiunile Unite; moare (suspect se spune) Nicolae Titulescu, aflat la Paris, fost preşedinte al Naţiunilor Unite. Au loc schimbări cu mult mai profunde, şi ele înregistrate clar în <Fapta>: Lucreţiu Pătrăşcanu, comunist, devine secretar de stat la Justiţie (în interiorul structurilor de putere existente dinainte şi care nu sunt încă schimbate radical), din aparatul de stat sunt excluse forţele pro-fasciste, iar lagărul de la Târgu Jiu, unde fuseseră <parcaţi> pe vremea alianţei României cu Germania nazistă piloţii sârbi de Dunăre (comandant era tatăl lui Petru Dumitriu, colonelul Petre Dumitriu, care n-avea să se mire prea mult când va fi arestat în 1945), devine lagăr menit să-i adăpostească pe germanii şi ungurii pro-fascişti, mai apoi pe cei din partidele istorice româneşti. Ana Pauker, venită mai de mult de la Moscova, face declaraţii contra partidelor istorice, în principal contra lui Iuliu Maniu, dar şi a liberalilor. Anul 1945 îl aduce în scena politică pe Gheorghiu-Dej ca ministru al Comunicaţiilor. În vreme ce americanii intră în München, Jukov se pregăteşte să abordeze Berlinul. Franţa, care-şi arogase condiţia de lider european în anii conflictului mondial, nu se vede aşezată acolo unde considera că i se cuvine să fie, deşi De Gaulle se întorsese de la Londra decis s-o aşeze în prima linie a noii lumi care se contura. Evident, Petru Dumitriu nu ratează nici <Fapta>, publicând la rubrica ‚Marginalii', de anunţuri literare, când cu pseudonimul Necrofor, când cu Satyricon şi ocupându-se şi de cenaclul publicaţiei. În ce-l privea, decisese: încă

nu semna cu numele propriu, dar ‚întorsese armele’ contra lui însuşi, a ceea ce fusese prin formaţia sa germană. Starea României este încă destul de confuză pe tot parcursul anului 1945. Grecia găsise o soluţie <de îngheţ> a standardelor existente, de <fugă> în trecutul etern spre a se conserva astfel în aşteptarea viitorului, aducându-l pe episcopul Damaskinos al Atenei pe post de regent al ţării. Situaţia unei ţări deschisă la Mediterana era însă, strategic vorbind, alta decât a României, posesoare a Porţilor de Fier, poartă de control continental şi de control al Mediteranei, nemaivorbind de vecinătatea cu marele învingător al războiului aflat la est şi care era URSS. Cât despre cultura română, confuzia era chiar mai profundă decât orice altceva, <Fapta> o înregistrează astfel, prin vorbele lui Paul Velicu: <Trăim procesul de dizolvare lentă a unei majorităţi a valorilor. Din toate punctele cardinale, din toate geografiile pe care le cunoaştem, nu sosesc decât ecouri vagi, mesagii prea puţin semnificative sau deloc, simboluri anemiate ale unor culturi pe care ne obişnuisem să le preţuim. Este într-adevăr îngrijorător faptul că de peste hotare şi dinăuntrul lor aceste mesagii nu aduc cu ele – aproape niciodată – elemente care să răstoarne, să dinamizeze o atmosferă reală, autentică, o literatură valabilă în toate sensurile, dar mai ales în sensul ei propriu. Din Europa vânzolită de spiritul distructiv al războiului, de falangele interminabile ale morţii şi suferinţelor, întârzie să vină cărţile literaturii de echilibru, întârzie să ne parvină simboalele unor literaturi dela la care aşteptam – ca şi altădată – semnul luminos al valorilor definitive.>(într-un articol intitulat Sinuciderea culturii apărut pe 25 iunie 1945).

Acestea fiind zise, războiul rece şi începuse pentru cultura română, ca şi pentru România în sens mai larg, dat fiind sentimentul de <rupere>, de <izolare> a ei – în toate planurile – faţă de un întreg căruia aparţinuse. Viaţa Europei veacului XX, care visase în perioada interbelică să fie unită, ideea de paşapoarte şi graniţe fixe nu existase până la apariţia Uniunii Sovietice – urma să fie iremediabil divizată. Ar trebui să împingem cu mult în trecut demersul nostru spre a descoperi cauzele care au dus la înarmarea Germaniei, interesele care au ghidat unele mari puteri în susţinerea accesului la putere al lui Hitler însuşi, din dorinţa de a anula astfel tentativele de unire ale ţărilor Europei într- un bloc continental. Dacă întrebarea <cui prodest> – cui foloseşte, este, în orice situaţie, cheia problemei, rămâne să judecaţi singuri cine ar fi fost beneficiarul ultim al căderii Europei în marasmul războiului. Oricum, după al doilea război mondial, Franţa reia ideea – rămasă mai mult teoretică – a Europei unite, neexcluzând din consideraţiile care vizau această ţintă nici chiar (sau mai ales) Uniunea Sovietică.

Aşadar ce-a însemnat războiul rece, care au fost – privind din unghiul presei – soluţiile româneşti, continentale şi globale? În 1944 apare <Scânteia> legală, organ comunist de presă, de inspiraţie sovietică, dar şi franţuzească prin aşezarea în pagină. Soarta războiului se schimbase după Stalingrad şi trena prelungă a modificărilor structurale care aveau să învăluie lumea românească începea să se vadă. Nu dispăruse încă <Fapta> de pe firmament, când a apărut <Contemporanul>, în 1946, la mai puţin de un an după instaurarea noului guvern. Şi el fost conceput din start ca o interfaţă, o punte între standardele spirituale ale URSS şi cele ale stângii occidentale, în special franceze, dar şi ca o moştenire <naţională>, a vechiului <Contemporanul> de la Iaşi. În numărul 2 este recenzat, de către Ilya Ehrenburg, special pentru această revistă, romanul lui Vasili Grossman Ani de război. Chestiune rămasă notorie pentru efortul de mediere al acelui moment, deoarece Grossman va dispare apoi din peisajul românesc până prin anii ’80. În numărul al III-lea Leonte Răutu scrie Orientări în actualitate, iar Nicolae Moraru, în numărul 4, Criza culturii româneşti, furnizând un răspuns implicit strigătelor lui Paul Velicu din <Fapta>. Impunerea violentă a comuniştilor de suşă sovietică nu este prin nimic contracarată, ba dimpotrivă, este fluent încurajată de Franţa, care vedea ea însăşi o ieşire <pe la stânga> din criza postbelică. Şi aşa ar fi şi fost, Louis Aragon şi suprarealiştii organizează un front al stângii la <Les Lettres

Françaises>, presa comunistă (mai ales <Combat>) curtează literatura (şi nu numai literatura) sovietică. La ancheta organizată de <Les Lettres Françaises> pe problema noii avangarde, ghicim din răspunsul lui Eugène Ionesco, dincolo de teoria sa asupra literaturii, stadiul problemei şi încordarea momentului: <Când scriu nu-mi pun problema dacă fac ori nu avangardă. Încerc să spun cum îmi apare lumea, ce mi se pare că este, cât mai cinstit posibil, fără grija propagandei, fără intenţia de a dirija conştiinţele contemporanilor, încerc să fiu martor obiectiv în subiectivitatea mea.(…) Când eram puşti locuiam aproape de scuarul Vaugirard. Imi amintesc – a fost demult! – strada prost luminată, o seară de toamnă ori de iarnă, mama mă ţinea de mână, mi-era frică, una din acele frici de copil: ne făceam cursa pentru masa de seară. Pe trotuare se agitau siluete întunecate, oameni care se ciocneau unii de alţii, umbre fantomatice, halucinante. Când îmi amintesc această imagine a străzii, când mă gândesc că aproape toţi acei oameni sunt astăzi morţi, totul mi se pare cu adevărat o umbră gata să dispară. Mă apucă ameţeala, spaima. Chiar asta este lumea: un deşert ori umbre muribunde. Pot oare revoluţiile să schimbe ceva din toate astea? Tiranii ca şi iluminaţii care s-au impus între timp sunt morţi şi ei. Lumea este altceva. (…) N-are nici o importanţă dacă această viziune este ori nu suprarealistă, naturistă, expresionistă, decadentă, romantică sau socialistă. Mi-e de ajuns să ştiu că e cum nu se poate mai realistă, din moment ce rădăcinile acestor realităţi sunt înfipte în acelaşi real. (…) Nu contest posibilitatea unei alte atitudini a spiritului. Nu mă opun discipolilor lui Teilhard du Chardin ori celor ai marxiştilor, dar cred că pot să afirm că opera de artă nu poate să nu exprime una din atitudinile fundamentale, ea nu înseamnă nimic dacă plecând de la adevăruri şi obsesii temporare ale istoriei, nu depăşeşte cutare ori cutare mod simbolist, naturalist, suprarealist ori realist- socialist spre a accede la un universalism anume, profund.>

Dacă De Gaulle n-ar fi înţeles din perspectivă politică unitatea profundă a lumii şi a spiritului omenesc, extrapolându-le la viaţa societăţii franceze în ansamblu, Franţa însăşi se putea împărţi în două. Faptul că l-a adus pe tabla sa de joc pe André Malraux, fost luptător în războiul civil din Spania în Brigăzile lnternaţionale alături de Kolţov, a consfinţit voinţa tuturor de a păstra unitatea însăşi a spiritului şi culturii franceze şi de a face din ele cea mai pertinentă armă a chiar luptei pentru supremaţie politică în Europa şi în lume. Condiţia umană, libertatea artistului devin, nu doar pentru Malraux, o cale de ‚ieşire din situaţie', cum ar fi spus existenţialiştii. În 1934, la Moscova, la Congresul Scriitorilor Sovietici, Malraux chiar îi spusese acest lucru lui Gorki (adept al supremaţiei spiritului de partid în cultură şi părinte spiritual al ‚realismului socialist' însuşi) şi, douăzeci de ani mai târziu, i- a spus-o la Paris lui Faulkner, care venea dintr-un spaţiu cultural unde libertatea individului nu era nici pe departe o problemă atât de importantă pe cât era disoluţia fiinţei însăşi în faţa spaimelor înarmării provocate de războiul rece. Fiindcă apăruse deja celebra <zonă 51, de protecţie maximă>, unde în perioada 1950-1980 America a îngropat aproape un miliard de dolari – după chiar declaraţiile actuale ale celor ‚din zonă', de la vechile U-2 la mai noile avioane din clasa Blackbirds, care au zburat cu puţină vreme în urmă pe deasupra Iugoslaviei şi Irakului.

Revenind însă la chestiunea revistei ‚Contemporanul', trebuie să remarcăm prudenţa deosebită cu care se implică în problemele lumii româneşti, dincolo de articolele de fond – rămase la suprafaţa vieţii spirituale a naţiei, ca orice chestiune de propagandă. Revista a fost multă vreme condusă de un colectiv anonim, cel puţin până când în jurul revistei s-au grupat acei colaboratori care ieşeau din cadrul politic al momentului încercând să se constituie ca ‚mijlocitori' între cultură şi politică. Mă gândesc la Grigore Preoteasa, la Mihail Roller, la Costin Murgescu, la Iosif Chişinevschi, Vasile Luca, chiar la Gheorghiu-Dej. Mai târziu, când devin colaboratori de prim plan Al. I. Ştefănescu, Ov.

S. Crohmălniceanu, Zaharia Stancu, Mihai Beniuc, revista îşi relaxează – politic vorbind – întregul conţinut, optând mai ales pentru abordarea universului cultural (românesc şi european), afirmând deci voinţa (bine coordonată) de a normaliza viaţa şi lumea spiritualităţii româneşti, îndreptându-i atenţia spre alte probleme decât cele politice. Tot urmând această linie, dispar dintre colaboratorii ocazionali dar prestigioşi ai revistei aceia care aparţineau stângii internaţionaliste, cum ar fi Georges Sadoul de la <Les Lettres Françaises>, Pablo Neruda, Boris Polevoi, deşi altminteri relaţiile continuau să rămână strânse, Aragon şi Elsa Triolet vizitează România, la fel Henri Vidal (regizor), actori (Simone Signoret şi Yves Montand), documentarul artistic românesc primeşte la Cannes Marele Premiu.

Mai ales Franţa, din spaţiul occidental, acorda atenţie Românei, o ţară net francofonă, pe care o ajutase încă de pe vremea Unirii Principatelor, dar şi fiindcă voia, graţie României, să deţină controlul asupra Dunării (Comisiunea Europeană a Dunării fusese la Sulina, dar se mutase la Belgrad, se făceau eforturi de readucere în România, Ana Pauker, atunci ministru de Externe, trimisă la Belgrad, a şi reuşit readucerea ei la Galaţi). Ba chiar nu se considera, în mediile comuniste franceze, că în cazul României nici n-ar fi fost vorba de o ţară socialistă, după cum o şi spune peste mai mulţi ani Hubert Juin, colaborator la <Les Lettres Françaises>, în articolul Scrisoare unui prieten român, apărută după o vizită în România, unde fusese condus între alţii de Petru Dumitriu: <(…) sunt conştient că te-am supărat puţin fiindcă n-am putut face – în bloc – din raţiunile tale şi raţiunile mele. Pesemne că te-am şi amuzat: mă contemplai în munca mea abstractă (de a pune baraje în calea fluxului chestiunilor reale). Evident, totul la voi (şi acordă-mi dinainte acest cuvânt) nu este, n-are cum fi perfect. România nu înseamnă socialism. România e o ţară care încearcă o cale şi cunoaşte propriile ei greutăţi> (p. 1, 26 iunie-2 iulie/1958).

Conturul întâmplărilor din acei ani n-ar fi complet dacă n-am pomeni de Congresul Internaţional al Intelectualilor pentru Pace, de la Wrocław, Polonia, din 1948, deoarece el era, pe de o parte, expresia unor speranţe pe care politica şi le punea în vocile spiritului, pe de alta era începutul unor ample mişcări de restructurare instituţională mai ales în Europa de Est. Congresul a şi fost organizat de lagărul socialist, în tentativa de a opune <voci de echilibru> conflictelor războiului rece. Aşa se şi face că stânga europeană a privit favorabil fenomenul. Ba şi cea americană, Howard Fast a participat la Congres, cu toate urmările neplăcute legate de <vănătoarea de vrăjitoare> declanşată în SUA de Mc Carthy, căruia i-au căzut victime şi el, dar şi Arthur Miller şi Otto Nathan, executorul testamentar al lui Einstein, cel care se opusese aducerii bombei atomice în bazele americane din Germania Federală. Şeful delegaţiei româneşti era Leonte Răutu, unul dintre cei care avea obiceiul să citească toate textele literare înainte de apariţie, în orice caz pe ale lui Petru Dumitriu cu siguranţă, în tentativa de a dirija pe o cale anume, îngustă şi controlabilă, vocile spiritualităţii româneşti. Se reorganizeză Academia Română, Uniunea Scriitorilor, Uniunea Studenţilor, Uniunea Sindicatelor, sistemul de învăţământ, presa, Parlamentul devine marea Adunare Naţională. Au loc alegeri generale, apar cămine culturale, se declanşează <lupta pentru cultura de masă>. Reacţiile în faţa unor astfel de restrângeri ale posibilităţilor de exprimare ale spiritului (‚realismul socialist' strict codificat era cuvântul de ordine) nu întârzie să apară, dacă ne gândim la uriaşa suprafaţă geografică implicată. La Congresul al XX-lea al PCUS pocneşte ca o petardă discursul lui Mihail Şolohov pentru libertatea creaţiei dincolo de închistările realismului socialist şi împotriva lui Fadeev, de 15 ani preşedinte al Uniunii Scriitorilor, chiar acela care, la Congresul Intelectualilor de la Wrocław, pusese problema ‚culturii mondiale'. Evident, luminată de principiile socialismului biruitor. Aceasta se întâmpla în februarie. Câteva luni mai târziu, avea să fie revoluţia din Ungaria, repede înăbuşită şi pentru care intelectualii au fost făcuţi primii vinovaţi. Pe lângă lungile procese de spionaj şi de sabotaj care ţineau paginile ziarelor din ţările socialiste – România nu făcea excepţie – încep procesele <susţinătorilor din umbră> ai revoluţiei

ungare. Petru Dumitriu însuşi, secui după mamă, dar cine mai făcea atunci (ca şi acum!) deosebirea între secui şi maghiar! – <beneficiază> de un dosar de Securitate în acest sens, iar traducerea unor versuri din Quevedo e considerată la ancheta declanşată după fuga lui, în 1960, ca o apropiere nedeclarată de cauza maghiară (!). În fapt, ceva era real în toată această întâmplare. Petru Dumitriu, care fusese până atunci inclusiv în Franţa, deşi pentru foarte puţină vreme, sesizase <desfacerea apelor de uscat>, eliberarea posibilă a vocilor spiritului, numai că o interpretase în felul lui, ca pe o redeschidere europeană a ţărilor Estului. Nimic mai fals. Felul cum a fost primit în Occident după 1960 avea să-i arate că se înşelase. Dar aceasta e o altă chestiune, care ţine de probleme derivate ale războiului rece. Fiindcă destinderea, atâta cât a fost, nu privea raportul cultural dintre sistemele sociale. Din păcate cultura continua să fie un apendice al politicului, şi nu nivelul de control al fenomenelor, cum şi-a închipuit Petru Dumitriu plecând să-şi unească vocea lui pertinentă, de <conştiinţă a Estului>, cu vocile, „conştiinţele” occidentale. Oricum, marea lui răsucire interioară atunci a început, chiar pe când scria Biografiile contemporane, care preamăreau experienţa umană a corifeilor socialismului victorios. Toată marea acumulare de experienţă a acestei cărţi publicată masiv prin reviste şi rămasă în ansamblul ei în dactilogramă, avea să devină, odată autorul ajuns pe pământul occidental al făgăduinţei, acuza cea puternică pe care un om din Est o putea aduce socialismului din ce în ce mai fixist în traseele pe care le permitea spiritului. Nu era, evident, vocea unui Şalamov. Dar nici România nu era Uniunea Sovietică, aşa cum văzuse Hubert Juin cu ani în urmă. Pentru spaţiul românesc însă, Petru Dumitriu avea să rămână primul şi cel mai autorizat model de <ruptură>, de întoarcere cu 180 de grade. Sesizase că avea să urmeze moartea prin îngheţ a culturii şi reacţionase pe cont propriu. Nimeni n-a înţeles asta atunci, când Pactul de la Varşovia încă pleda pentru marea unitate a sistemului – pe care nu părea să-l ameninţe nimic – iar Occidentul şi America încă i se opuneau cu mijloace care nu vizau însă dispariţia lui, ci chiar participarea lui la jocul echilibrului de forţe în politica mondială. Abia acum, după dispariţia acestui sistem, lumea încearcă să afle noi căi de echilibru planetar, în condiţiile în care principiile politice ale începutului ‚erei de modernizare’ au apus, iar globalizarea cu un singur centru de forţă şi de control nu este de acceptat.

Şi, ca să revin, înainte de a încheia, la <chestiunea Petru Dumitriu>, mi se pare că, dintre toate vocile spiritului românesc, aceasta este, dacă nu singura, totuşi cea mai pregnantă spre a se constitui ca model de traseu cultural, ca măsură în raport cu veacul douăzeci şi cu ceea ce a însemnat el pe harta lumii. Iar presa românească poate că ar trebui acum, când nimeni nu se mai gândeşte la coordonarea ei centralizată, să realizeze faptul că poate lumina conturul de umbră al întâmplărilor pe care le trăim, care vizează spiritul românesc şi integritatea acestei culturi, a vocilor acestei culturi, a libertăţii lor – nu de expresie, ci de afirmare. Faptul că se nasc noi posibili Petru Dumitriu nu mi se pare altceva decât o continuare, în registre noi, a tentativelor vechi de control. Fiindcă, dacă politicul continuă să fie coiful lumii, nu este mai puţin adevărat că sub coif ar trebui să se afle mintea. Iar presa ar trebui să vadă prima acest lucru.”

„Historia” nr. 5/2004

Evaluarea celui de-al doilea tur de scrutin la prezidenţiale. Noiembrie 1996[49]

O lumină nepărtinitoare pusă asupra momentului politic actual atestă faptul că România se află într-un moment de răscruce. Ultimul guvern român care a pierdut alegerile pe care le-a organizat a fost în 1928. Acest fapt a determinat coloratura politică a deceniului al IV-lea al acestui veac, atât de plin de evenimente ce au polarizat extremele (stânga/dreapta) şi au acutizat conflictele dintre ele. Ca urmare, după cel de-al doilea război mondial, nu numai că dezechilibrul s-a accentuat, blocul ţărilor socialiste, de stânga, fiind creat pentru a-l ţine în echilibru pe celălalt, dar România şi-a pierdut imaginea de entitate în judecata ţărilor europene (devenind parte a acestui nou bloc politic şi militar suprastatal), ca să nu mai vorbim despre faptul că şi-a pierdut integritatea teritorială.
Fenomenul care se întâmplă acum trebuie deci privit cu toată seriozitatea prin prisma acestei experienţe a istoriei, deoarece contextul internaţional nu este astăzi mai puţin complicat decât a fost în decenul al IV-lea al veacului XX, împărţirea stânga/dreapta s-a acutizat la scară planetară, căderea blocului „de echilibru” n-a făcut decât să lase în plutire liberă uriaşe nemulţumiri şi, în alţi parametri, conflictele în care România ar putea fi atrasă nu sunt deloc mai puţine. Situaţia prezentă are însă nu numai asemănări cu aceea din 1928, ci şi o deosebire esenţială: viitorul n-a fost încă scris. În acest moment este vizibilă tentativa externă (europeană, dar şi americană) de a face ca România post-revoluţionară să balanseze de la stânga la dreapta. Acest scenariu face parte din procedeul aplicat întregului bloc fost comunist.
I-a revenit PDSR-ului, care, neîndoielnic, a colectat oameni foarte buni şi doritori să ajute la depăşirea de către ţară a unor momente grele, onoarea de a-şi forma o opoziţie: CDR. Această opoziţie, ajunsă acum capabilă să vină la putere, are nu numai chipul şi asemănarea imprimate de dialogul şi disputele cu PDSR, ci şi comandamente care răspund – cum a răspuns şi PDSR-ul – unor stimuli proprii sau unor stimuli externi. Stimulii proprii ţin de faptul că CDR este compusă din cinci partide şi trei formaţiuni, iar USD din două partide. Stimulii externi ţin de condiţionările în primul rând economice ale României, dar şi de situaţia ei geo-politică. Alte interese decât acestea (ca, de pildă, a face dintr-un partid românesc „sucursala” unuia dintr-o altă ţară ori a unei Internaţionale) nu sunt încă determinante, ci reflectă doar o postură de cointeresare.
După parlamentarele din 3 noiembrie se observă, în compoziţia viitorului Parlament, dispariţia stângii şi dreptei de tip extrem (dispariţia „flancurilor”), adică PS, PSM, ANL. Rămân încă extremele naţionale (PRM, PUNR, UDMR). Principalele forţe aflate în joc (CDR, PDSR, USD) vor trebui deci să-şi dezvolte flancuri noi de protecţie, aşezate puţin mai la centru, şi este de aşteptat ca, în viitorul Parlament, să aibă loc limpeziri de acest tip. În cazul PDSR, care este un singur partid, acest lucru poate fi supravegheat mai bine. Procesul trebuie monitorizat de pe acum, din faza tatonărilor, când „zburătorii” se pregătesc să treacă în altă barcă. El va fi mai greu de supravegheat pentru CDR şi USD, care sunt alianţe fragile de partide. În plus, CDR va avea şi grija guvernării.
Principala problemă a PDSR în acest moment este că el a fost nu atât înfrânt – procentul arată că şi-a păstrat, în ciuda uzurii guvernării, mulţi aderenţi – cât izolat. Acest fapt este deopotrivă punctul slab şi punctul tare al partidului. Punctul slab pentru că, denunţând alianţele spre stânga şi-a pierdut capacitatea de aliere în această direcţie şi, ducând o campanie numai negativă la adresa opoziţiei sale, e respins de la negocierile privind o nouă guvernare, deşi, în ordinea voturilor, se află în faţa USD. În ce priveşte forţele care vor negocia noua guvernare, trebuie remarcat faptul că CDR afişează o poziţie mai lucidă şi mai responsabilă decât USD, cutreierat

în chip justiţiar de dorinţa de răzbunare prin pierderea guvernării şi trecerea în opoziţie (mă refer la PD-FSN).

Principalul merit al guvernării PDSR – şi pe care noua guvernare ar trebui să-l fructifice – este acela de a fi păstrat stabilitatea într-o zonă ca aceea balcanică, despre care numai stabilă nu se poate spune că

e. Faptul că astăzi multe conflicte au ajuns la finiş, iar în România abia acum se produce o balansare a puterii de la stânga la dreapta, atestă o forţă diplomatică ale cărei valenţe PDSR trebuie încă să le folosească pentru a consolida calea noii guvernări. În plus, PDSR-ul trebuie să păstreze, pe cât posibil, prin opoziţia lui, echilibrul de forţe politice al ţării, ceea ce menţine calitatea României de partener european de dialog. Acest lucru ar evita similitudinea cu poziţia ţării în 1928. Acestea fiind zise, analiza parlamentarelor şi primului tur de scrutin la prezidenţiale impun următoarele fapte:

- după ziua de 04.11.96, pe baza proceselor verbale ce descriu votul a 8.879.572 de cetăţeni, Ion Iliescu deţine majoritatea în 24 de judeţe concentrate în Moldova şi Muntenia, iar Emil Constantinescu în 14 judeţe concentrate în Transilvania şi Banat. Petre Roman a avut majoritatea în Prahova. La partide, CDR a avut majoritatea în 23 de judeţe, iar PDSR în 15. Ceea ce înseamnă că, la prezidenţiale, o parte din electoratul Convenţiei a votat cu Ion Iliescu. Procentual, Ion Iliescu are deocamdată 32,82% din voturi, iar Emil Constantinescu 27,55%. Problema turului doi în care se vor confrunta aceşti candidaţi este redistribuirea voturilor acordate lui Petre Roman (20,9%);

- situaţia migraţiei alegătorilor faţă de 1992 este următoarea: PDSR a pierdut 5,5% din alegători, CDR a câştigat 9,7%, iar USD a câştigat 2,4%. Migraţia celor aproximativ 17% va continua spre alte direcţii, cu o creştere procentuală, în cazul în care promisiunile electorale nu vor fi ţinute de noii guvernanţi. Din acest punct de vedere promisiunile foarte clar enunţate – pensiile în agricultură, programul celor 200 de zile etc.) sunt un punct defavorabil pentru CDR, deoarece nu pot fi respectate. PDSR-ul trebuie să exploateze aceste neajunsuri în primul rând pentru a ieşi din izolarea în care se află şi a câştiga teren şi deschidere către guvernare. Principalul candidat al CDR la fotoliul de prim ministru, Radu Vasile, a afirmat la TVR că s-ar putea ajunge la alegeri anticipate peste doi ani. Acest fapt atestă o secretă stare de derută în faţa cîştigării guvernării şi a necesităţii respectării promisiunilor electorale. În plus, CDR nu este dispus să acorde USD foarte multe drepturi şi priveşte destul de prudent spre viitor. Un cuvânt greu de spus în formarea noului guvern va avea preşedintele.

În cazul în care, în turul al doilea, se va alege Ion Iliescu, ar exista următoarele posibilităţi:

➢ să accepte formula propusă de CDR, urmând ca lipsa de experienţă a noilor guvenanţi să-şi spună cuvântul în scurt timp, deoarece aceştia fie vor încerca să schimbe prea mult dintr-odată (iar de inerţia aparatului de stat trebuie neapărat ţinut seama), fie vor încerca să facă ceva nou ignorând starea de fapt, punctul în care s-a ajuns într-un domeniu sau altul. Despre Externe şi Apărare Radu Vasile a afirmat deja că imaginea miniştrilor PDSR este excelentă şi ei ar putea fi păstraţi;

➢ să negocieze o formulă cu „îmbunătăţiri”. Aceasta s-ar referi fie la acceptarea unor miniştri din setul avut în vedere de PDSR în cazul când ar fi cîştigat, fie la acceptarea unor consilieri care au aparţinut vechiului guvern şi care ştiu în ce punct pe harta aderării se află România;

➢ să încerce obţinerea unui guvern de coaliţie CDR-PDSR, ceea ce va fi foarte greu de obţinut, în primul rând pentru că CDR este conştient de nevoia unei opoziţii puternice (a PDSR)

pentru propria sa limpezire ideologică (fiindcă, doctrinar, discursul e încă antebelic, revendicările vin de atunci şi rămân acolo) şi consolidare doctrinară. CDR simte cât de fragilă este majoritatea pe care o poate forma şi simte că fără o bună „încercuire” s-ar desface în bucăţi.

În situaţia în care Ion Iliescu se realege preşedinte, optim ar fi ca PDSR să rămână în opoziţie, deoarece o poate face constructiv, pe de o parte pentru că ştie în ce fel trebuie continuată guvernarea (iar guvernul ar putea aduce corecţii optime fostei guvernări), iar pe de altă parte poate beneficia de medierile preşedintelui în momente de cumpănă. În plus, toate zonele politicii româneşti trebuie „rodate” la guvernare încă înainte de aderare, discursul politic al tuturor trebuie adus „la zi”, adică la prezentul Europei şi României ca parte a Europei.

În situaţia în care Ion Iliescu nu se realege preşedinte, probabil se va reînscrie în PDSR şi va deveni liderul acestui partid. Problema negocierilor pentru guvernare nu se va mai pune din punctul de vedere al PDSR, dar se va pune, şi pentru el, problema unor lămuriri ideologice, fiindcă moşteneşte „umbrela” comună a unei bune părţi a fostului partid comunist, care alătura opţiuni - recunoscute ori nu – diferite politic, umbrelă de care trebuie să scape, fiindcă tinde să devină o acuză, un mod de victimizare globală a opţiunilor de stânga, ceea ce, în discursul european de astăzi, este la fel de antebelic ca şi poziţia unor lideri CDR. În plus, trebuie lămurită problema opţiunilor pentru afaceri sau pentru politică, fiindcă, în acest partid, ele nu merg împreună. Influenţarea politicii de afaceri, deturnarea lor totală în folosul afacerilor, duce la disoluţia însăşi a ideii de partid şi de ţară.

Mai rămâne în discuţie, evident, chestiunea bazei materiale a PDSR, odată eliminate afacerile din politică. În acest punct, trebuie să amintesc că lumea contemporană nu mai funcţionează în sistem, ci în reţea. PDSR-ul trebuie să-şi caute reţeaua internaţională proprie, alianţe ideologice pe partea stângii, să devină partener de dialog şi de acţiune cu forţele europene de stânga. Constituirea unui departament de imagine în interiorul partidului n-ar fi, iarăşi, de neglijat, fiindcă structurile administraţiei de stat nu mai pot fi folosite, ele vor fi mereu mai clare şi mai bine delimitate de politic. Nu se pune problema unor publicaţii şi unei tipografii, ci aceea, mai serioasă, a intervenţiei în structurile de imagine pe care alţii i le fac acestui partid. Numesc opoziţie activă nu o atitudine de respingere a oricărei propuneri venite din partea CDR sau USD (în ipoteza că rămân împreună la guvernare), ci aplicarea acelor corecţii care să permită României continuarea proceselor de aderare la NATO şi UE, păstrarea rolului de echilibru în Balcani, dar şi continuarea axelor principale ale politicii interne. Cele mai mari deosebiri se află între PDSR şi CDR în zona economicului (privatizarea, salarizarea, preţurile şi, nu în ultimul rând, problema intelectualităţii, ignorată complet de PDSR). Din ceea ce se poate vedea până la ora actuală – dar chestiunea trebuie încă tatonată – cel mai bun canal de comunicare între PDSR şi guvernare va fi PNŢCD. În sfârşit, deşi chestiunea nu este de primă oră, PDSR trebuie să aibă grijă de echipa cu care ar putea guverna, pentru că există oameni de cursă lungă în acest partid şi, în perioada opoziţiei, ei trebuie puşi în situaţia de a folosi acest interval de timp spre a-şi îmbogăţi experienţa politică propriu-zisă, dar şi aceea profesională, pentru momentul revenirii la putere. Nu trebuie uitate ştiinţele dialogului şi negocierii.

În bătălia pentru câştigarea de teren în neînţelegerile dintre UE şi SUA, România s-ar putea plasa cu folos în situaţia celui de-al treilea, câştigător, când doi se ceartă. Deşi poziţia ei este nu este considerată marginală pe viitoarea hartă a UE, ea încă poate câştiga teren atât exploatându-şi poziţia geostrategică (Porţile de Fier, vărsarea Dunării în mare, deschiderea la Marea Neagră), cât şi ţinând o cumpănă dreaptă între stânga şi dreapta, deoarece ambele părţi aparţin acestei ţări şi pot conştientiza rolul lor complementar în promovarea intereselor româneşti, în menţinerea echilibrului şi păcii în Balcani, în asigurarea flancului sud-estic al Uniunii Europene,

cel puţin până la definitivarea soluţiilor pe care ea şi le propune în legătură cu chestiunea Mediteranei (aderarea Turciei, conducta de gaze etc.).
Oricum, concluzia imediată este aceasta: că PDSR poate transforma o înfrângere într-o victorie, o pierdere de viteză într-un prilej de aprofundare şi de limpezire, îşi poate înţelege în chip mai profund rolul său de echilibru în societatea românească de astăzi.

Cultura şi intelectualii între criză şi globalism

A apărut, de puţină vreme, la Editura Cartea Românească, volumul profesorului Ion Ianoşi – *Idei inoportune* – cuprinzând douăzeci şi patru de eseuri cu privire la criza culturii, intelectualii ieri, azi şi mâine, rolul lor în societate, nostalgii şi perspective, problema minorităţilor, problema raportului cu vecinii României şi cu alte naţiuni, problema ideologiilor de dreapta şi de stânga şi – nu în ultimul rând – problema eticii în contextul actual. Această scurtă înşiruire tematică, rezumată de noi dincolo de meandrele, accentele şi priorităţile cărţii, e menită doar să stabilească premisele unei abordări la care te simţi incitat. Fiindcă nu numai felul cum defineşte ariile problematice şi nu doar soluţiile pe care le oferă Ion Ianoşi constituie baza de receptare a cărţii, ci şi reverberaţia culturală pe care o trezeşte, ecoul pentru fiecare dintre receptorii care se confruntă cu astfel de probleme şi care s-au gândit, nu o dată, la soluţiile de urmat. În al doilea rând, cartea are meritul de a încerca să coaguleze un front intelectual, chiar dacă bazat pe soluţii diverse, în faţa unei resimţite invazii a civilizaţiei de consum, care erodează, neîndoielnic, un fundament intelectual al individului, considerat până acum mândria europeanului de oriunde. *Idei inoportune* este deci tot atâta text, cât pre-text de abordare, adică ne permite să confruntăm aserţiunile autorului cu ceea ce văd ochii altei generaţii, intrată în cultură cu alt instrumentar de lucru şi alte orizonturi de aşteptare. Exclud din capul locului, în ceea ce urmează, marja de îndoială şi reproşurile pe care autorul şi le face, ca orice intelectual corect cu el însuşi, în legătură cu limba textelor sale, cu locul pe care-l ocupă în cultura română ori cu situaţia sa de minoritar. Astfel de probleme sunt importante mai curând în măsura în care definesc o atitudine a contextului cultural, a majorităţii faţă de minorităţi. Le vom subordona deci chestiunii mai cuprinzătoare a mentalităţii.
Axul problematic al cărţii îl constituie criza culturii şi, implicit, a intelectualilor care o traversează. Aceasta se defineşte prin cauze şi efecte. Cauzele sunt economice, sociale, politice, efectele sunt suportate de oamenii de cultură, dar şi de consumatori, adică de societatea de azi, ca şi de cea viitoare. Profesorul Ianoşi consideră că trecerea la economia de piaţă, diversitatea de partide politice, ca şi interesul – mult mai mic decât în trecut – pentru protecţia socială, inclusiv pentru protecţia intelectualilor acestei ţări, constituie tot atâţia factori de perturbare a procesului cultural sau, mai exact, a culturii umaniste, fiindcă de cea tehnică profesorul Ianoşi nu se ocupă. Toţi aceşti factori de perturbare, consideră autorul, se repercutează asupra factorului uman implicat în actul cultural, producând virajele cele mai neaşteptate: unii devin politicieni, alţii afacerişti, alţii abandonează pur şi simplu, lăsându-se duşi de curent şi doar puţini încearcă să discearnă ce se întâmplă şi se întreabă ce-i de făcut.
Nu putem să nu fim de acord cu un astfel de discurs. Ba chiar, după revoluţie, ni se pare că acesta este primul text lucid care deschide discuţia despre statutul culturii şi intelectualilor printr-un corpus închegat de puneri în ecuaţie şi de soluţii cu privire la toate aceste probleme. Ceea ce însă nu menţionează nicăieri Ion Ianoşi este marele şoc informaţional pe care-l suportă intelectualii, cel puţin cei din generaţia de mijloc, formaţi după alte repere decât acestea ale prezentului european. Pentru că generaţiile mai vechi, formate înainte de al doilea război

mondial, cred a recunoaşte acum posibilitatea revenirii la standardele democraţiei (inclusiv culturale) antebelice şi deci optează pentru ea, în mare parte fără a percepe acel ‚altceva' care constituie prezentul şi viitorul societăţii. Generaţiile noi se formează în contextul pe care-l oferă momentul contemporan, dar generaţiile de mijloc au avut de absorbit tot acest şoc informaţional care a produs răsuciri uneori de 180^0, rupturi interioare, falii adesea dramatice între foşti parteneri de idei. Reorientarea şi readaptarea acestor generaţii sunt văzute de profesorul Ianoşi în încărcătura lor dramatică, dar nu şi prin prisma puterii de obiectivare pe care o solicită indivizilor. În absenţa acestei idei se produc acele viraje spre politic, sunt oferite peisajului cultural abandonuri notabile etc. Un alt aspect legat de criza culturii şi pe care profesorul Ianoşi îl abordează doar fugitiv, este cel legat de standardul culturii în România comparativ cu standardul ei în lume.

Din perspectiva generaţiei mele, care este una de mijloc, integrarea europeană – deci şi culturală a României – nu se referă doar la orizontul umanist. Revoluţia tehnică, aceea care înlocuieşte, în bună măsură, cartea cu imaginea, viteza de circulaţie a informaţiei (de pildă Internetul, reţelele integrate) care caracterizează lumea de azi, pun în faţa acestei ţări, retardată cu câteva zeci de ani faţă de Europa Occidentală, sarcini atât de grele, iar bătălia trebuie în asemenea măsură câştigată, încât frontul cultural se bifurcă: faptul că trecutul nu se mai reproduce în plan cultural (şi nu doar cultural) la parametrii aşteptaţi duce la ideea de criză din punctul de vedere al umaniştilor, dar nu e deloc percepută ca atare de tehnicieni, aflaţi în plin proces de asimilare a noilor tehnologii. Şi, probabil, dacă fiecare intelectual umanist din generaţia profesorului Ianoşi ar avea acasă un computer branşat la reţea, ar ajunge la concluzia că jumătate cel puţin din chestiunea crizei e rezolvată: anume aceea a comunicării mesajului. Cealaltă jumătate, care se concentrează în jurul chestiunii operei de creat, îşi are sorgintea în formaţia principal europeană a intelectualului român.

Dacă este adevărată aserţiunea lui Thomas Mann că originea actualului bloc cultural european este Grecia antică, trecută prin filtrul latinităţii şi Renaştertii, atunci suntem cu toţii tributari ideii de operă. Criza acestei idei apare la contactul cu oferta Americii, al cărei tip de cultură este bazat adesea pe soluţii tehnice ingenioase, dar tot atât de adesea pe soluţii intelectual facile, resimţite de europeanul (şi românul) mediu ca puerile, false ori manipulând conştiinţa receptorului într-o direcţie deloc spirituală. O altă sorginte a crizei culturii de tip european este contactul reîmprospătat cu vechile culturi ale Orientului bazate pe solicitarea orizontului meditativ al receptorului. România, aflată încă o dată între Orient şi Occident, între Europa şi restul lumii, are de absorbit şi criza culturii. Mai exact spus, criza acestui moment cultural românesc este una de asimilare, de discernere şi de opţiune în favoarea unei soluţii, fără pierderea personalităţii proprii. Ion Ianoşi percepe acut starea de criză, dar nu încearcă să descifreze cauzele şi cred că, spre deosebire de generaţiile mai noi, nu resimte această criză ca pe un moment de reorientare şi de asimilare. Unul dintre directorii Editurii Gallimard, venit de curând la Bucureşti, şi el un om al generaţiei de mijloc, mi-a explicat ce înseamnă azi, din punctul de vedere al intelectualului occidental, criza culturii şi, implicit, criza operei. „Avem romane despre furtul de informaţii de pe reţeaua bancară de computere, zicea el, ori despre muzica pop. Nu vreţi să le preluaţi?" Întrebarea e: câţi cititori români ar pricepe despre ce e vorba? Felul cum opera a integrat în Franţa revoluţia tehnică e de necomunicat încă la noi. Acest decalaj defineşte pentru generaţia de mijloc criza culturii române. Şi nu abandonul, virajul etc., cum crede Ion Ianoşi. În sfârşit, încă un aspect care trebuie atins pe acest fond al globalizării culturii, văzută de mulţi ca o criză: cum se poate păstra specificul cel atât de drag românului şi europeanului, dintotdeauna mândru de a fi alcătuit şi păstrat un leagăn al civilizaţiei şi culturii umane? Voi folosi un exemplu: la 1 Decembrie 1995, ziua naţională a României, Maneken Pis din Bruxelles a fost îmbrăcat de

Ambasada Română din Bruxelles în ciobănaş, ca semn al specificului românesc. Să se definească România în faţa Europei prin ciobănaşul care cântă la fluieraş? Oare el n-a devenit de mult ţăran cooperator, apoi fermier ori proletar industrial, iar mai la urmă şomer? Şi-a pierdut prin asta specificul, nu mai e reprezentativ pentru România?

Unde e România şi unde imaginea pe care i-o construim? Ce ne asumăm noi şi ce nu ca specific? Şi până unde poate merge negarea parcursului istoric ca şi a prezentului şi perspectivelor de viitor? Chestiunea cu ciobănaşul pentru afirmarea specificului românesc mi se pare o soluţie de minimă rezistenţă. Atâtea naţiuni nu mai au folclorul ca fenomen activ, dar continuă să-şi păstreze specificul. De ce atunci să punem semnul egal între folclor şi specific naţional, mai ales că toate motivele folclorice au o largă circulaţie dincolo de graniţe, ca să nu mai vorbim de contrafacerile din care e alcătuit folclorul actual, mergând până la manele. Pe de altă parte, unde intră folclorul în valiza emigrantului, fie muncitor, fie intelectual?

Şi pentru că tot am atins această chestiune a emigraţiei – mai exact spus a diasporei – de ce oare nu există o bază de date pentru forţele intelectuale de care dispune această ţară în afara graniţelor spre a se putea cunoaşte unii pe alţii, ca şi cu „băştinaşii” rămaşi acasă? De ce oare nu s-ar putea canaliza capacităţile tuturor în funcţie de specializare, de felul cum îşi pot aduce aportul în mod real la întregirea valorilor culturii române? De ce Congresele spiritualităţii româneşti sunt doar întâlniri festive gen Adrian Păunescu ori Victor Crăciun, unde, ce-i drept, se bea, se mănâncă şi se cântă, în stil românesc, se spun discursuri fierbinţi ori nostalgice, dar cam atât?

Ne oprim aici cu aserţiunile referitoare la criza culturii, fenomen resimţit atât de acut de profesorul Ianoşi şi căruia el îi dă soluţia sa proprie – opera – ca şi o seamă de soluţii legate de condiţia intelectualului creator de operă pe fondul unei crize mai largi: economice, de echilibru politic intern şi extern, de criză a ideologiilor, cu stânga şi dreapta nedefinite însă în funcţie de coordonatele momentului.

Dacă e să privim toate aceste probleme de pe palierul intelectualului din generaţia de mijloc, disting două aspecte: unul care priveşte opţiunea proprie a fiecăruia, altul care priveşte implicarea de către alţii a intelectualului într-un proces. Ambele laturi ale problemei intră în conexiune deopotrivă cu problema ideologiilor, a politicului şi, nu în ultimul rând, a economicului. În ce priveşte opţiunea proprie, Ion Ianoşi dezbate, din perspectiva generaţiei sale, problema ideologiilor de stânga şi de dreapta, opţiunea proprie, fenomenul cunoscut al apropierii extremelor şi caracteristicile de bază ale fiecărei ideologii, cu aportul adus la perpetuarea umanităţii şi umanismului. Dincolo de diagnosticul exact şi de confuzia pe care fiecare ideologie o provoacă unor intelectuali între valorile-mijloc şi valorile-scop, nu distingem însă şi diagnosticul limpede pus asupra momentului prezent. Astfel, despre fostul PCR se spunea, în ultimii lui ani de existenţă, că stânga e de dreapta şi dreapta e de stânga. Fiind un „partid-umbrelă”, el îngloba întregul eşichier, dar şi permitea o ciudată inversare de poli, ceea ce anunţa, de fapt, faza terminală, apropierea exploziei care ar fi trebuit să redefinească ideologiile şi adepţii centraţi pe stânga ori pe dreapta. Ceea ce nu s-a întâmplat, din păcate. Noile partide continuă să fie partide-umbrelă. Ar fi greşit să credem că separarea fronturilor ideologice în România postdecembriastă a anulat aceste confuzii din mintea unor intelectuali. Cel puţin dacă privim comparativ atitudinea intelectualului român în raport cu intelectualii lumii. Pentru Camus, Sartre, Madariaga, Lundkvist, Brecht, Marquez, Hemingway era o onoare să fie de stânga, ba chiar comunişti. Pentru Octavian Paler (fost membru al Comitetului Central al PCR!), Dan Grigore, Ion Caramitru şi atâţia alţii e o ruşine. Motivele sunt mai adânci, ţin de condiţia stângii la noi în ultimele decenii, de virajul ei naţionalist, gen Ilie Neacşu, dar sunt şi motive mai greu discernabile. Să fii democrat şi monarhist, să fi fost fruntaş comunist şi să înjuri comunismul, să crezi că totul poate fi luat mereu de la zero

şi să produci în tine însuţi o ruptură totală de ceea ce ai fost, iată o serie de constatări la care Ion Ianoşi nu face apel, dar care se învârt toate în jurul mereu prezentei confuzii stânga/dreapta. Personal, cred că motivaţia afirmării unor astfel de opţiuni se află în altă parte, şi anume în felul cum sunt implicaţi de către alţii (oameni politici în principal) intelectualii din toate generaţiile în construcţia României de azi şi de mâine. De lipsa unei minime selecţii valorice – şi a criteriilor valorice de luat în calcul – în toate domeniile vieţii societăţii româneşti, incepând cu politicul. Singura selecţie şi grupare este dată de interese economice. Un lucru e sigur: dintre cei care s-au afirmat vreme de mai multe decenii în această cultură – şi mă refer la valorile reale, nu la cei pe care valul opţiunii politice clamate cu voce tare i-a împins în vârf – foarte puţini mai strălucesc azi pe firmamentul culturii. Lucrul acesta este valabil atât pentru generaţiile mai vârstnice, cât şi pentru cele de mijloc. Regimul de protecţie a elitelor odată dispărut, a intrat frontal în joc, mai mult ca în perioada de glorie a războiului rece, deviza: „Cine nu e cu noi, e contra noastră". Înainte ca aceia etichetaţi astfel să se poată orienta în spaţiul lumii post-revoluţionare, deviza cu pricina şi începuse să funcţioneze, împărţind cultura – ca şi tot restul – în benefic/malefic. Să fim mai exacţi: lucrul acesta este valabil pentru fiecare „combatant", doar că, ceea ce e benefic într-o parte a baricadei, e malefic de cealaltă parte. Să arunci la groapa de gunoi, în numele intoleranţei, generaţii întregi şi să fabrici în loc pseudo-valori de moment, să produci un post de televiziune ca România Internaţional unde să te lauzi că media de vârstă e 27 de ani, echivalează cu refuzul de a accepta integritatea spiritului unui popor, pe toate palierele lui de vârstă şi de specializări, şi cu vocaţia de a o lua mereu de la capăt, refuzând fiecare împlinire culturală. Bănuiesc că negarea unui standard cultural existent deja nu ne poate duce decât înapoi, la folclor. Dar *cui prodest*? Aceasta e cea mai profundă întrebare pe care şi-o pune acest articol.

Înţelegerea respingerii ca fenomen a dus o bună parte a intelectualilor noştri, care doreşte cu adevărat democraţia în România, de partea opoziţiei democrate, a „dreptei", în care însă nu este şi politic înglobată, separându-se de aceasta tocmai prin felul cum vede problema democraţiei. Şi acest tip de reacţie mi se pare tot o soluţie de minimă rezistenţă. Dacă este adevărat că opera este menirea intelectualului, atunci el ar trebui să insiste în acest sens chiar dacă nu beneficiază ca în trecut de susţinerea unui guvern şi unui partid care-şi plăteau astfel liniştea faţă de cei dispuşi să i-o strice. Cât despre ceea ce Ion Ianoşi numeşte „oportun" în beneficiul spiritual comun, ca şi al spiritualităţii acestui popor, propune un nou front: acela al culturii. De ce numai actorii să fi ieşit în stadă pentru drepturi salariale şi protecţie socială? Sunt mai favorizate unele categorii de intelectuali decât altele? Dar celelalte categorii sociale unde-şi au locul în ansamblul lumii româneşti? Şomerii au dreptul la cultură? Asta e o chestiune de dreapta ori de stânga? Dar pensionarii unde sunt pe o eventuală scală a interdicţiilor? Chestiunea altor grupuri de intelectuali decât actorii, a şomerilor, a pensionarilor, e lipsa de solidaritate, de organizare. În urma experienţei dramatice a ultimilor ani îşi spun „fiecare pentru sine" şi „să moară capra vecinului". Ar fi fost lăsaţi singuri în stradă, în timpul grevei, actorii, dacă acest lucru se întâmpla în Franţa sau Marea Britanie? Actualul val de greve din Franţa, ca şi amintirea marilor greve, de luni de zile, ale minerilor englezi ne spun că nu. Solidaritatea între studenţi, mineri, scriitori, profesori, solidaritatea naţională în faţa nedreptăţii ori dispreţului guvernanţilor reflectă un alt tip de înţelegere a imperativelor intelectualului decât în România. Trebuie să medităm şi la acest lucru dacă este adevărat că optăm pentru integrare europeană şi pentru formaţiunea „în reţea" a lumii viitoare.

„Adevărul literar şi artistic" martie, 1996

Politica echilibrului de forţe
raportată la Porţile de Fier continentale

Pentru Dimitrie Cantemir politica n-a fost un hobby, ci calea reală, ultimă, pe care considera că se pot rezolva problemele ţării sale. Ideile mari ale istoriografiei lui, preluate de Şcoala Ardeleană şi, peste timp, de noi înşine, sunt:

- Originea latină a neamului românesc;
- Unitatea lingvistică şi culturală a vechii Dacii;
- Rolul strategic al teritoriilor româneşti din punct de vedere geopolitic;
- Rezolvarea problemei româneşti numai în context global, prin favorizarea, de către românii înşişi, a echilibrului european.

Toate aceste aserţiuni ale întemeietorului istoriografiei ştiinţifice româneşti au rămas valabile până astăzi. Merită de aceea să aruncăm o scurtă privire asupra temeiurilor sale, spre a le compara cu propriile noastre temeiuri referitoare la locul şi rolul unui neam în lumea în care trăim.

Teoria politică a lui Cantemir se află expusă într-o lucrare filosofică, scrisă în jurul anului 1700, intitulată Monachiarum Phisica Examinatio (Examinarea fizică a monarhiilor). Las deoparte felul cum autorul lucrării, pe atunci încă tânăr, rămâne dator conceptelor filosofice ale vremii, în principal prin compararea unei monarhii cu un trup omenesc, care se naşte, creşte, îmbătrâneşte şi dispare. Dincolo de aceste „instrumente de expunere” mai mult decât „instrumente de lucru” se află intuiţia majoră a mişcării, a direcţiei pe care o luase politica europeană a începutului de veac 18. Cantemir consideră, pe baza cercetărilor proprii, care au inclus vechile civilizaţii, de la cea chaldeeană la cea persană, arabă şi turcică, faptul că monarhiile, mai exact marile centre de putere planetare, se deplasează în timp dinspre est spre vest şi dinspre sud spre nord. El citează marile năvăliri, pe grecii antici urmaţi de romani, pe romani urmaţi de Sfântul Imperiu Germanic şi de Suedia lui Carol al XII-lea, contemporanul său. În virtutea acestei premise, pe care o consideră exactă, Cantemir scrie Incrementa Atque Decrementa Aulae Othomanicae (Despre Creşterea şi Descreşterea Curţii Otomane), lucrare menită să atragă atenţia lumii europene asupra acestei „excrescenţe monstruoase” pe care-o reprezintă o putere sudică şi răsăriteană, urmare directă a marilor migraţii, în contextul dezvoltării Europei contemporane. El susţine că a venit vremea ca Europa să se pună în acord cu evoluţia firească a lumii şi cu cerinţele momentului şi să înlăture această putere revolută. Istoria Imperiului Otoman chiar oferă soluţii practice în acest sens, iar Harta Constantinopolului este una strategică, indicând pulberăriile din Cornul de Aur, curenţii marini de pe Bosfor, locurile unde sultanul petrecea alături de haremul său însoţit fiind doar de 50 de eunuci. Mai mult, versiunea rusă a acestei hărţi, gravată de A. P. Zubov, şi ale cărei plăci se află la Ermitaj, cuprinde un desen în plus, acela al tipurilor de nave de luptă otomane, în condiţiile în care, chiar atunci, Petru cel Mare, după ce-şi asigurase graniţa spre Marea Baltică, dădea asaltul spre sud, la Caspica, adică la frontiera cu otomanii, constituindu-şi flota de pe mările interioare, după planuri şi informaţii care i-au venit – documentele Cabinetului său aflate la Petersburg, la Biblioteca Saltâkov Scedrin, o atestă – pe canalul a opt limbi europene.
Dacă ţinta istoriografiei cantemiriene – mai mult, ţinta demersului cantemirian în întregul său, opţiunea vieţii lui – a fost una strategică, atunci nu este lipsit de importanţă să înţelegem căror imperative răspundea ea. După marile descoperiri geografice, după afirmarea flotei spaniole, britanice şi olandeze pe oceanul planetar, după definirea conturului viitoarelor colonii europene în Africa şi Americi, după arondarea strâmtorilor strategice, după stabilirea rutelor de apă care

legau Extremul Orient de Occident, făcând să cadă în desuetudine marile drumuri de uscat dintre Indii şi Britania, puterile europene – mai cu deosebire Franţa – se vedeau puse în situaţia de a contrabalansa aceste avansuri care-i puneau în primejdie supremaţia, mai ales că nu excela ca putere navală. Astfel a fost inaugurată în Europa politica echilibrului de forţe şi Franţa, pe de o parte, a încercat să câştige pe căi culturale ceea ce pierdea pe căi strategice, iar pe de alta, a înclinat balanţa către otomani, încă putere navală, aliindu-se cu ei nu o dată, în defavoarea unor parteneri europeni. Prieten cu ambasadorul Franţei la Constantinopol, discutând despre originile latine ale ambelor popoare, despre rădăcina lor culturală comună – de altfel Cantemir a şi scris despre istoria trunchiurilor lingvistice şi a alcătuit dicţionare – el nu putea totuşi ignora faptul că era ostatic la otomani, iar ţara lui se afla în primejdie să dispară de pa harta lumii, deoarece unul din principiile fundamentale ale Coranului, afirmat chiar de Cantemir în Книга систима ии мухаммеданского релгии (Sistema religiei mohamedane) este acela că avansul religiei musulmane se face odată cu şi prin cucerirea pământului necredincioşilor. Iar avansul Islamului era, în fond, un răspuns la marele sentiment de încercuire planetară pe care-l traversa această religie, pusă în situaţia de a ceda mereu mai mult din prerogativele sale teritoriale prin cucerirea Africii, a strâmtorilor Extremului Oriennt de către creştini, care dominau de asemenea şi nordul. Blocajul sudic, mai recent, nu făcea decât să împingă spre nord zona de conflict.

Prin urmare, în faţa lui Cantemir, aspirant la tronul Moldovei, ca şi aspirant la unirea Moldovei cu Ţara Românească prin asigurarea domniei de către el şi fratele său Antioh în cele două ţări române, în faţa lui deci, se aflau de rezolvat, deopotrivă, o chestiune religioasă şi una politică, împletite una cu cealaltă. Asta pe de o parte. Pe de alta, problemele zonale trebuiau tratate la nivel macro-sistemic, adică Moldova trebuia „inserată" în problematica europeană pentru ca ajutorul scontat contra otomanilor să vină şi să fie eficient. După 22 de ani petrecuţi pe arena politicii otomane, la Constantinopol, după accesul la Ambasadele Olandei, Marii Britanii şi Franţei din această capitală imperială, Cantemir se afla în situaţia de a intui starea reală a raportului de forţe dintre aceste ţări şi Imperiul Otoman şi măsura în care, angajate în alte puncte fierbinţi ale planetei, acestea erau interesate de zona balcanică în întregul ei şi de ţările române mai cu deosebire.

Soluţia pentru care a optat atunci – Imperiul Rus – n-a fost una de conjunctură. Petru cel Mare avea interese în nord, ca şi în sudul continentului european, ţinuse piept lui Carol al XII-lea, otomanilor, îşi constituia administraţia, flota, armata de uscat şi, în general vorbind, abia scotea deasupra apelor planetare vârful unui aisberg uriaş, de deasupra căruia putea privi lateral, chiar dacă nu complet detaşat, conflictele dintre forţele vest-europene, ca şi dintre creştinismul occidental şi Islam. Cantemir ştia prea bine despre bătăliile lui Iancu de Hunedoara şi Ştefan cel Mare, despre impunerea lui Vlad Ţepeş la domnia Ţării Româneşti în urma unei înţelegeri exprese dintre Transilvania şi Moldova, îi erau cunoscute fortificaţiile dunărene pe care le apărase Eugeniu de Savoia, participase el însuşi, ca supus otoman, la bătălia de la Zenta, care anunţa asaltul asupra Vienei, după ce căzuseră de mult Nicopole şi Belgradul, adică cetăţile care apărau Porţile de Fier ale Dunării, marele punct de control al Europei spre nord, până la Baltica, precum şi spre sud, până la Mediterana. Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor, care a avut anterior două versiuni în latină, pierdute în naufragiul de pe Marea Caspică, atestă faptul că analizase atent căile folosite prin timp de români şi că se gândise el însuşi la soluţii viabile pentru începutul de veac 18.

Soluţiile lui Cantemir merg însă cu mult mai în profunzimea politicii europene a momentului. Nu doar opţiunea pentru Rusia – în care el vedea o întruchipare contemporană a ceea ce fusese Imperiul Roman – de altfel, în *Panegiricul* pe care fiul său Şerban i-l citeşte, la vârsta de şapte ani,

ţarului, cu prilejul aniversării, acesta şi este numit, după protocolul roman preluat din Orient, „Imperatoribus Imperator”, „Cezar al Cezarilor”, iar „ţar” nu este decât slavizarea cuvântului roman pentru Caesar, marele împărat, întruchipare pământeană a divinităţii, adică a unui Augustus. Prin urmare, Cantemir – cel care-i scrisese textul fiului său Şerban – avea în minte capacitatea monarhiei ruseşti de a oferi lumii o sinteză viabilă între Orient şi Occident, aşa cum fusese consfinţită de graniţele fostului Imperiu Roman de dinainte de împărţirea lui în două. In calitate de senator şi consilier personal al ţarului pentru probleme orientale şi sudice, Cantemir a fost sfătuitorul direct al acestuia în privinţa declanşării conflictui caspic din 1722. Nu spun că Rusia a lucrat după ideile lui Cantemir. Ea avea de mult probleme de păstrate a controlului continental la marea Poartă de Fier a Asiei, dintre Caspica şi Munţii Caucaz. Populaţii numeroase, musulmane, dar şi „cisite” (cecenii sunt cisiţi), cum le spune Cantemir, luptau pentru păstrarea controlului singurei căi directe de trecere dinspre Asia spre Europa. Pe acolo trecuseră popoarele migatoare, indoeuropenii, ultimii fiind mezii şi parţii, spre Asia Mică, iar cisiţii, numiţi de Cantemir „negrii galbeni”, colonizaseră spaţiul – odinioară sumerian şi hittit – rezistând pe teritoriul pe care noi îl numim până astăzi Cis-Iordania. În plus, ambiţiile imperiale ale Rusiei, în faţa restului Europei, se concretizau printr-o mare vocaţie constructivă, şi ea parte a Renaşterii Nordului, influenţat de Sud. Cartografierea întregii ţări nu era decât unul din semnele acestui proces, iar faptul că toate hărţile caspice ale lui Cantemir au fost imediat preluate şi înglobate în hărţile provinciilor ruseşti, atestă ce paşi repezi făcea Rusia spre a câştiga un ascendent asupra lumii europene. De altfel, importanţa punctului de vedere cantemirian în politica rusească este până astăzi recunoscută de Rusia, din moment ce, dintre toate textele cantemiriene, aflate de-a lungul veacurilor sub incidenţa unui secret mai mare sau mai mic, mutate din arhive sau împreună cu arhivele după diverse războaie şi revoluţii, singurele care au încă un regim secret sunt textele lui Cantemir care conţin activitatea lui de senator şi consilier imperial. Acestea erau deţinute, în 1988, de Arhivele Flotei Baltice şi nimeni nu ştiu să le fi cercetat vreodată.

Dar alte surse ale scrierilor cantemiriene compensează această lipsă şi putem intui importanţa pe care o acorda el Porţilor de Fier continentale în păstrarea echilibrului european. În Arhivele lui Petru cel Mare se află Collectanea Orientalia, ansamblu de texte şi hărţi cantemiriene care cuprind activitatea lui în zona Derbent, la Marea Caspică, prilejuită de campania rusă din 1722-1723, pentru arondarea Porţii de Fier a Asiei. Dincolo de faptul că făcuse, cu mâna lui, o tipografie mobilă cu caractere persane, pentru a tipări materiale propagandistice destinate inamicului – între noi fie spus conţinutul nici unia dintre manifeste n-a fost publicat, deşi Emil Lozovan, care a descoperit la Oxford caracterele acestei tipografii, mi-a scris că a descoperit şi texte tipărite cu ele – a cartografiat apoi toată zona în sistem Mercator, făcând măsurători cu pasul şi cu instrumente optice, indicând zonele cu iarbă nouă toamna, anotimpul când începuse campania lui Petru cel Mare, ca şi vadurile de pe cursul râurilor pe unde se putea trece călare. Dar a făcut infinit mai mult decât atât. A făcut ceva ce nu era cuprins în nici una din obligaţiile lui de şef al propagandei creştine şi de cunoscător al limbilor orientale. A descoperit, la Poarta de Fier a Asiei, vestigiile zidului ridicat de Alexandru Macedon spre a se apăra de atacatorii veniţi dinspre nordul continentului, a făcut măsurători, a ridicat relevee, a copiat inscripţii, a alcătuit harta acestui zid în raport cu Marea Caspică şi Munţii Caucaz şi a tras concluzii scrise legate de toate aceste descoperiri. Textul a fost publicat o singură dată, în latină, în ediţia dedicată deTocilescu lui Cantemir, 1878-1883, a Societăţii Academice Române şi n-a fost niciodată tradus. Consideraţiile lui Cantemir în legătură cu aceste vestigii sunt următoarele:

- Ele au fost plasate într-un însemnat punct strategic, pentru a permite deplasarea spre India a lui Macedon, asigurându-i spatele.
- Rezultă că zona nu aparţinuse otomanilor, nici perşilor, ci altor populaţii.

- Primele inscripţii sunt făcute în pictograme (mai ales semne solare, ale închinătorilor focului, dar şi pictograma literei a de mai târziu!), apoi în hieroglife, apoi cu alfabet arab, de unde ideea că localnicii sau trecătorii aparţineu unor culturi diferite şi veneau din timpi diferiţi.
- Cele mai numeroase inscripţii şi desene indicau un conflict între şiiţi şi suniţi, pe zid fiind desenată, alături de sabia lui Mahomed, şi sabia cu două vârfuri a lui Ali. Situaţia conflictuală trebuia deci exploatată de creştini.

Concluzia sa este aceea că locul a fost dintotdeauna frecventat şi important, aşa cum şi rămăsese de altfel, fiind definit de Cantemir ca o poartă de control continental. Ce însemna cucerirea ei de către Rusia? Mai întâi un control creştin asupra unuia musulman. Apoi un control ortodox, fiindcă ortodoxia era moştenitoarea directă a Bizanţului, cel pe care-l luaseră Otomanii. Cantemir doreşte, în acest punct, să reînvie vechi tipare mentale ruseşti, ştiut fiind faptul că o expediţie rusă plecase către Bizanţ încă în veacul al IX-lea spre a-l cuceri. Cucerirea Porţii de Fier, care i-ar fi asigurat Rusiei controlul continental, i-ar fi asigurat, întocmai ca lui Alexandru Macedon, spatele în viitoarea campanie de recucerire a Bizanţului, pentru care el, iată, alcătuise harta strategică şi scrisese Istoria Imperiului Otoman, a campaniilor şi obiceiurilor armatei otomane, a stării de decădere care şi începuse.

Cât despre Porţile de Fier ale Dunării, ele nu erau mai puţin importante în echilibrul european, fiind avanpostul Mediteranei, principalul teatru de luptă dintre otomani şi creştini.

Marea Mediterană şi celelalte zone menţionate mai sus îl interesează pe istoric ca frontiere ale Imperiului Otoman, dar şi ca puncte strategice importante pentru europenii care trebuiau să le deţină dacă voiau să izbândească în lupta cu necreştinii. Numeroasele referinţe existente în Istoria Imperiului Otoman cu privire la popoarele mediteraneene, la bătăliile navale din Mediterana ori pentru ea, desfăşurate în Marea Marmara, referitoare la strâmtori, insule, peninsule ori arhipelaguri, la diverse conflicte teriotriale ori politice sunt continuu puse în relaţie cu istoria românilor.

Astfel, de pildă, luarea Moreii, cucerirea de către otomani a Bosniei şi a Croaţiei, a Egiptului şi Tunisiei, numeroasele bătălii duse spre a păstra Eubeea, Ciprul şi Corfu, dar mai ales Creta – această colonie veneţiană care forma, în inima Mediteranei, un adevărat bastion bizantin, ba mai mult, o continuare a vechii civilizaţii greceşti şi, dincolo de ea, a lumilor vechi, de dinaintea migraţiilor – au avut un ecou adânc în spaţiul românesc. Şerban Cantacuzino, socrul lui Dimitrie Cantemir însuşi, ar fi ridicat, după spusele istoriografului, o armată de sârbi, croaţi şi români gata să-i înfrunte pe otomani. Pe vremea lui Cantemir Mediterana era o zonă fierbinte din punct de vedere strategic pe harta Europei, care se adăuga valorii sale simbolice: după ce unise cele două părţi ale Imperiului Roman, constituia acum o linie de demarcaţie între două latinităţi şi două creştinătăţi: orientală şi occidentală. Numele Mediteranei amintea de leagănul civilizaţiei europene, Grecia antică, precum şi de numele lui Alexandru Macedon şi Darius persanul, cei care atinseseră hotarul Sciţiei, limita vechilor daci romanizaţi mai târziu.

În acest context larg, referinţele lui Dimitrie Cantemir la Marea Neagră, la Dunăre şi la Porţile de Fier ale Carpaţilor sunt susceptibile de o interpretare integratoare. Cantemir menţionează ca importante şi zonele învecinate: Bugeacul, Dobrogea – fosta Scitya Minor – Cetatea Albă, Tulcea, Isaccea, atunci raia, Turnu Severin, aflată chiar la Porţile de Fier, unde împăratul Traian zidise o poartă şi un pod, ba chiar o cetate care s-ar fi numit Pontes, iar Bizanţul ridicase singura sa cetate fluvială, pentru a controla, de acolo, Mediterana. Cantemir nu uită să evoce fortificaţia numită Valu' lui Traian, o întăritură de pământ mergând în lungul Dunării şi al ţărmului Mării Negre, paralel cu ele, prin Câmpia Română şi Dobrogea. Prin urmare, linia Dunării de la Porţile de Fier până la Marea Neagră, ca şi Marea Neagră însăşi, fuseseră considerate de romani strategice şi fortificate. Şi, aşa cum fuseseră strategice atunci, la întemeierea popoarelor de pe aceste locuri,

erau strategice şi acum, la începutul veacului al XVIII-lea, momentul când începea formarea naţiunilor şi a statelor. Acestea fiind spuse, românii trebuiau consideraţi – fiindcă trecutul era de partea lor – printre cele mai vechi popoare ale Europei din aria întregii romanităţi. Darius şi Alexandru Macedon ajunseseră aici fiindcă zona era strategică pentru apărarea imperiilor lor. O dovediseră grecii antici ridicând colonii în lungul coastelor mării. Pe aceste meleaguri trăia deci un popor a cărui civilizaţie Bizanţul nu făcuse decât s-o continue.

În ce priveşte însă Marea Neagră, importanţa ei era dată nu doar de situaţia de frontieră a Imperiului Otoman spre nord, spre Rusia şi spre Europa. Nu întâmplător sultanul Selim al II-lea a început construirea unui canal între Volga şi Don, spre a deplasa flota din Marea Neagră în Marea Caspică, aşa cum făcuse biblica regină Sheba spre a trece din Ţara Canaanului în Etiopia. Pe fondul acestei chestiuni Cantemir a făcut legătura între Poarta de Fier a Asiei şi Porţile de Fier ale Dunării, ambele având un rol însemnat în echilibrul continental. Şi a pus chiar problema unui canal între Dunăre şi Marea Neagră. Spre a menţine comerţul liber pe Mediterana, deci echilibrul între puterile europene şi Imperiul Otoman, trebuia apărată linia marcată de Marea Neagră, Dunăre şi Porţile de Fier ale Carpaţilor, aşa cum, pentru a apăra Asia, trebuia apărată linia marcată de Marea Neagră, fluviile Volga şi Don şi Poarta de Fier a Asiei dintre Munţii Caucaz şi Marea Caspică. De fapt, Asia şi Europa erau împreună Eurasia, ele aveau acelaşi mare interes: păstrarea comerţului de uscat, a marilor drumuri comerciale ameninţate de deschiderea rutelor oceanice. Creştinătatea în întregul ei, orientală, ca şi occidentală, trebuia să se apere în faţa Islamului fortificând toată linia de apărare dintre cele două Porţi de Fier. Acest lucru era imperios cerut de principiul echilibrului de forţe dintre nordul şi sudul continetului, dintre otomani şi restul lumii. Era un moment când românii meritau să strălucească pe harta lumii civilizate, în numele aparteneţei lor la lumea greacă, leagăn al lumii romane însăşi – argument cultural – al deţinerii porţii de control continental – argument geopolitic.

Concluzia cea mai la îndemână în ce priveşte poziţia lui Cantemir este aceea că temeiul istoriografiei şi al vieţii sale, miza ei profundă, a fost una politică, chiar dacă n-a acces la ea decât pe căile mediate ale cuvântului scris, ori pe cele mai directe ale sfaturilor către cei puternici. Dar un fapt este cert: puterea lui de a fi văzut sensul global al politicii la nivel continental şi planetar – şi subliniez acest lucru – a făcut ca mesajul său să fi ajuns până la noi. A trăit în epoca distribuirii punctelor de control planetar între marile puteri, şi-a spus cuvântul în legătură cu acest fapt, ne-a lăsat un mesaj clar despre cine suntem şi ce avem de făcut. Şcoala Ardeleană, Mica Unire, Marea Unire au fost coordonate stabilite de Cantemir.

Ce putem spune acum, după trei veacuri, despre acest mesaj? Samuel P. Huntington consideră, în Ciocnirea civilizaţiilor şi refacerea ordinii mondiale, care pleacă de la fapte a căror dimensiune planetară nu lasă loc de îndoieli, cum ar fi Renaşterea islamică din anii ’70 ai veacului XX, că aceasta ar fi doar urmarea necesităţii de a echilibra tendinţele de globalizare prin păstrarea diferenţelor specifice ale ariei islamice. Aş vrea să folosesc această arie doar ca exemplu, deoarece cred că tendinţele sunt, în mod firesc, vizibile în orice arie definibilă prin caracteristici de civilizaţie care pun împreună o colectivitate umană, fie ele laice ori religioase. Huntington şi-a construit modelul pe exemplul cel mai pregnant, ca urmare a sesizării unor mari presiuni şi în lumina tendinţei de respingere a lor. Dar aceste presiuni, la rândul lor, mi se pare că nu sunt pur şi simplu provenite din necesitatea de a sincroniza prin modernizare planeta, cum crede Huntington restrângând chestiunea ciocnirii civilizaţiilor la o dimensiune culturală cu efecte sociale, ci întreg procesul este economic determinat. Globalizarea este un poces de redistribuire planetară a stăpânirii resurselor primare, cu toate consecinţele de rigoare, inclusiv culturale. Oamenii nu fac altfel decât comunităţile de primate mari care luptă pentru resurse. O fac doar cu alte mijloace. Distribuirea zonelor de control planetar, aşa cum se întâmpla acum trei veacuri,

pe vremea lui Cantemir, continuă cu distribuirea resurselor planetare. Aici e diferenţa, dar şi apropierea de mesajul istoriografului român de la începutul veacului al XVIII-lea.

Dacă este adevărat că civilizaţiile contemporane avansate au la bază petrolul, tot ce urmează în întâmplările ultimilor ani trebuie căutat în registrul acestor căutări de identificare şi stăpânire a acestei resurse.

Dezacordurile faţă de globalizare ale lumii islamice deţinătoare a marilor resurse de petrol ale planetei se afirmă pe cale culturală, civilizaţională, religioasă, dar sunt dezacorduri de identitate şi de teritoriu. Pentru credinţa islamică, teritoriul şi credinţa sunt una. Imperiul Otoman a avansat în Europa, a observat-o Cantemir însuşi, nu doar prin cucerirea de adepţi, ci prin cucerirea adepţilor cu teritoriu cu tot. Ei au făcut paşalâcuri în zonele de influenţă. Prin urmare, în termenii lui Huntington, civilizaţional vorbind, Islamul este îndreptăţit să vadă în procesele care au loc tentativa Occidentului de a-l ocupa inclusiv teritorial. Chestiunea faliilor dintre ariile de influenţă este citită diferit de la centrul spre marginea fiecărei arii, ceea ce măreşte riscul de conflict potenţial. Judecarea deci, aşa cum procedează Huntington, a lumii ca având un singur centru – Occidentul – şi mai multe arii marginale – pare să fie eronată din moment ce – folosesc doar exemplul resurselor de petrol – există alte arii planetare tot atât de importante (chiar pentru centrul numit de Huntington).

Deşi suferă de centrism, în privinţa sensului de mişcare a lumii Huntington are dreptate: ne aflăm în faţa unor războaie de falie şi, după detectarea zonelor de conflict, chestiunea este, mai ales pentru cei ce le locuiesc, nu doar detectarea exactă a contextului global în care se află plasaţi, ci şi răspunsul corect ţinând seama de perspectivele de interpretare ale celor cu care intră în conflict. Abia apoi trebuie găsită soluţia corectă. Aşa judecând lucrurile, soluţia islamică, cea mai rapidă, şi care virează spre terorism internaţional, nu face decât să blocheze renaşterea începută în anii ’70 şi întreg procesul de modernizare pe căi proprii, păcătuind prin izolare faţă de restul lumii. Pentru că, dacă este adevărată aserţiunea conform căreia identitatea culturală este ceea ce uneşte colectivităţile umane, face din ele naţiuni – şi timpul naţiunilor, care pe vremea lui Cantemir abia începea, iar acum încă n-a trecut – atunci tot atât de adevărat este că ele pot exista numai prin interacţiune şi nu prin izolare. Toate problemele cunoscute şi subsumabile ideii de autodeterminare revin în actualitate şi în noul context al procesului de globalizare. Cum şi cât are de spus fiecare, este încă o carte aflată în joc. Politica globalizării însăşi se construieşte, după faza teoretică, din întâmplările şi fiinţa însăşi a celor care-o joacă. Condiţia fiind aceea de participant la joc, nu de opozant ab initio.

Nu greşesc afirmând că ne aflăm într-o zonă de falie şi, deopotrivă, într-o zonă de control continental: aceea a Porţilor de Fier. Conflictele reale şi potenţiale ale acestei zone sunt similare cu acelea ale Porţii de Fier a Asiei, şi ea o poartă de control continental. Situată între Caucaz şi Marea Caspică, adică între Azerbaidjanul şi Cecenia islamice pe de o parte şi Rusia şi Georgia creştine pe de alta, Poarta de Fier a Asiei, care permite controlul Nordului asupra Sudului (sau invers), nu suportă mai puţin rigorile conflictelor civilizaţionale, economice şi deci politice, decât zona Porţilor de Fier ale Dunării, care şi ele asigură controlul continental, fac din Dunăre, cel mai lung fluviu european, axul continentului, o cale liberă de acces între Marea Neagră şi Marea Baltică, prin sistemul de canale existent. Tot ceea ce urmează este de dedus în acest perimetru al prezentului ariei geo-politice în care trăim. Şi n-ar fi decât o dovadă de înţelegere parţială – aşa cum se întâmplă cu Huntington – a problemei de fond să considerăm că ne aflăm în faţa unui conflict religios ori civilizaţional pur şi simplu. Nici pe departe. Ne aflăm în plin proces de redefinire a ariilor de influenţă, de reconsiderare a marilor falii de control şi de reproiectare a centrelor economice de comandă şi, în consecinţă, de afirmare a civilizaţiilor capabile să

controleze şi să impună toate aceste procese. Nu rămâne decât să fim parte a acestui proces, parte activă, după rolul pe care ni-l considera potrivit înaintaşul nostru de acum trei veacuri.

Sesiunea Academiei de Ştiinţe a Republicii Moldova dedicată lui
Dimitrie Cantemir, Chişinău, octombrie 2003

Convergenţe şi diversităţi în conceptul de globalizare a culturii

Ciocnirea civilizaţiilor[50], una dintre cele mai cunoscute lucrări ale politologului american Samuel P. Huntington, a fost publicată în 1997 şi a devenit faimoasă în toată lumea pentru luminarea nepărtinitoare a unui amplu proces al lumii contemporane, pe care ne-am obişnuit să-l numim globalizare. Perspectiva autorului asupra procesului este însă una centristă, limitată de aria lecturilor şi a cunoaşterii fenomenelor din perspectivă americană şi occidentală. Chestiunea Europei de Est, ca şi a tuturor celorlalte culturi aflate în afara acestei arii este pusă deci din unghiul Occidentului şi cartea pierde din vedere perspective şi zone importante ale evoluţiei lucrurilor din aceste părţi de lume. Un dialog ştiinţific cu lucrarea lui Huntington pare deci cu atât mai necesar.

Cultura este parte a civilizaţiei. În această calitate, procesul globalizării civilizaţiei o atinge şi pe ea, punând astfel în ecuaţie însăşi diferenţa specifică a naţiunilor. Deoarece cultura, ca semn distinctiv al unui popor constituit în stat şi naţiune, face de asemenea parte din această sferă. Din apartenenţa culturii, în acelaşi timp, la sfera naţiunii şi a civilizaţiei, rezultă o dinamică a proceselor contemporane pe care Huntington o defineşte prin comparaţie cu trecutul istoric, grupând culturile actuale în funcţie de origini. Nu este însă mai puţin adevărat că, deşi pleacă de la fapte a căror dimensiune planetară nu lasă loc de îndoieli, cum ar fi Renaşterea islamică, le interpretează totuşi într-un sens care dă loc la îndoieli în ce priveşte cauzele şi motivaţiile profunde ale proceselor. Ca urmare dă loc la îndoieli şi în privinţa soluţiilor propuse. Fiindcă Renaşterea islamică din anii ’70 nu este doar, aşa cum citeşte Huntington, numai urmarea necesităţii de a echilibra tendinţele de globalizare prin păstrarea diferenţelor specifice ale ariei islamice – şi folosesc această arie doar ca exemplu, dar tendinţele sunt, în mod firesc, vizibile în orice arie definibilă prin caracteristici culturale care pun împreună o colectivitate umană, fie ele laice ori religioase – ci este şi urmarea sesizării unor mari presiuni, de unde tendinţa de respingere a lor. Aceste presiuni, la rândul lor, nu sunt pur şi simplu presiuni provenite din necesitatea de a sincroniza prin modernizare planeta, cum crede Huntington restrângând chestiunea ciocnirii civilizaţiilor la o dimensiune culturală cu efecte sociale, ci întreg procesul este economic determinat. Globalizarea este un poces de redistribuire planetară a stăpânirii resurselor primare, cu toate consecinţele de rigoare, inclusiv culturale.

Dacă este adevărat că civilizaţiile contemporane avansate au la bază petrolul, tot ceea ce urmează în întâmplările ultimilor ani trebuie căutat în registrul acestor căutări de identificare şi stăpânire a acestei resurse.

Dezacordurile faţă de globalizare, ale lumii islamice deţinătoare a marilor resurse de petrol ale planetei, se afirmă pe cale culturală, civilizaţională, religioasă, dar sunt dezacorduri de identitate şi de teritoriu. Pentru credinţa islamică, teritoriul şi credinţa sunt una. Imperiul Otoman a avansat în Europa nu doar prin cucerirea de adepţi, ci prin cucerirea adepţilor cu teritoriu cu tot. Ei au făcut paşalâcuri în zonele de influenţă. Prin urmare, în termenii lui Huntington, civilizaţional vorbind, Islamul este îndreptăţit să vadă în procesele care au loc tentativa Occidentului de a-l

ocupa inclusiv teritorial. Chestiunea faliilor dintre ariile de influenţă este citită diferit de la centrul spre marginea fiecărei arii, ceea ce măreşte riscul de conflict potenţial. Judecarea deci, aşa cum procedează Huntington, a lumii ca având un singur centru – Occidentul – şi mai multe arii marginale – pare să fie eronată din moment ce – folosesc doar exemplul resurselor de petrol – există alte arii planetare tot atât de importante (chiar pentru centrul numit de Huntington).

Deşi suferă de centrism, în privinţa sensului de mişcare a lumii Huntington are dreptate: ne aflăm în faţa unor războaie de falie şi, după detectarea zonelor de conflict, chestiunea este, mai ales pentru cei ce le locuiesc, nu doar să detectăm exact contextul global în care se află plasaţi, ci şi să dăm răspunsul corect ţinând seama de perspectivele de interpretare ale celor cu care intrăm în conflict. Abia apoi trebuie găsită soluţia corectă. Aşa judecând lucrurile, soluţia islamică, cea mai rapidă, şi care virează spre terorism internaţional, nu face decât să blocheze renaşterea începută în anii ’70 şi întreg procesul de modernizare pe căi proprii, păcătuind prin izolare faţă de restul lumii. Pentru că, dacă este adevărată aserţiunea conform căreia identitatea culturală este ceea ce uneşte colectivităţile umane, face din ele naţiuni – şi timpul naţiunilor încă n-a trecut – atunci tot atât de adevărat este că ele pot exista numai prin interacţiune şi nu prin izolare. Toate problemele cunoscute şi subsumabile ideii de autodeterminare revin în actualitate şi în noul context al procesului de globalizare. Cum şi cât are de spus fiecare, este încă o carte aflată în joc. Politica globalizării însăşi se construieşte, după faza teoretică, din întâmplările şi fiinţa însăşi a celor care-o joacă. Condiţia fiind aceea de participant la joc, nu de opozant ab initio.

Nu greşesc afirmând că ţările noastre se află într-o zonă de falie şi, deopotrivă, într-o zonă de control continental: aceea a Porţilor de Fier. Conflictele reale şi potenţiale ale acestei zone sunt similare cu acelea ale Porţii de Fier a Asiei, şi ea o poartă de control continental. Situată între Caucaz şi Marea Caspică, adică între Azerbaigeanul şi Cecenia islamică pe de o parte şi Rusia şi Georgia creştine pe de alta, Poarta de Fier a Asiei, care permite controlul Nordului asupra Sudului (sau invers), nu suportă mai puţin rigorile conflictelor civilizaţionale, economice şi deci politice, decât zona Porţilor de Fier ale Dunării, care şi ele asigură controlul continental. Tot ceea ce urmează este de dedus în acest perimetru al prezentului ariei geo-politice în care trăim. Şi n-ar fi decât o dovadă de înţelegere parţială – aşa cum se întâmplă cu Huntington – a problemei de fond să considerăm că ne aflăm în faţa unui conflict religios ori civilizaţional pur şi simplu. Nici pe departe. Ne aflăm în plin proces de redefinire a ariilor de influenţă, de reconsiderare a marilor falii de control şi de reproiectare a centrelor economice de comandă şi, în consecinţă, de afirmare a civilizaţiilor capabile să controleze şi să impună toate aceste procese.

Simpozionul Internaţional *Controverse politice ale veacului XXI*
Novi Sad, nov. 2002

Kant şi Ornitorincul[51]

Noua carte a cunoscutului scriitor şi semiotician italian Umberto Eco se ocupă, în tradiţia întregii sale semiotici – *Structura absentă*, 1968; *Tratatul de semiotică generală*, 1975; *Semiotica şi filosofia limbajului,* 1984*; Limitele interpretării*, 1990; *Căutarea limbii perfecte*, 1993 – de construcţia conţinutului semnului, în principal lingvistic, dar şi vizual ori sonor. Acest tip de cercetare, care moşteneşte structuralismul de la Hjielmslev la Greimas, încearcă însă, odată cu această carte, o „globalizare” a problematicii abordate. Ea aduce în discuţie filosofia limbajelor de la Aristotel la Kant şi apoi la fenomenologi (Husserl, Heidegger) ca moştenire europeană, iar ansamblul cercetărilor americane este evaluat în principal prin prisma lui Charles Peirce, ale cărui

lucrări se întind între 1935-1993. Acesta s-a ocupat în principal de rolul logicii şi metodologiei în aria semioticii.

Cartea Kant şi ornitorincul este una de eseuri, fiecare cu privire la un subiect anume şi care nu se constituie în capitole ale unui întreg, ci doar indică, semnalizează posibilele căi de acces de la o problemă la alta.

Primul eseu, *Despre fiinţă*, pune faţă în faţă punctul de vedere al lui Peirce - fiinţa este nucleul teoriei sale semiotice – şi linia Aristotel-Hjielmslev-Heidegger, constituită într-o teorie a logosului (noţiunea) ca semeiōn (semn) în segmentarea continuum-ului care este lumea. Segmentarea aparţine spiritului, deci fiinţei. În raport cu neantul fiinţa este, pentru Pierce ca şi pentru europeni, pozitivă. Nu ei îi aparţin, în dicotomia sartriană Fiinţă/Neant, limitele, ci dorinţa Fiinţei de a pătrunde în tainele continuum-ului este producătoare de limite. De ce totuşi intervine referinţa la ornitorinc? O aflăm din al doilea eseu al cărţii, *Kant, Peirce şi ornitorincul*. Problema capitolului este capacitatea conceptelor de a unifica diversitatea impresiilor sensibile. Ornitorincul, compus din părţi ce par să aparţină unor alte întreguri, diferite, îi permite lui Eco o abordare inedită a cunoaşterii în sens kantian, adică – în conformitate cu *Criticile* sale – o cunoaştere lingvistică, schematică şi nu una semiosică, aşa cum ar fi procedat Peirce. Comparaţia Kant-Peirce în problema ornitorincului, adică a definirii unei categorii din pre-categorii, îl situează pe Eco alături de Kant. Astfel, deşi pentru Kant conceptul de ornitorinc ar fi fost exploziv, *Criticile* neputând ajunge la esenţa lui (conceptul fiind la Kant un postulat al raţiunii şi nu o ipoteză), totuşi nici părerea lui Peirce n-ar fi de acceptat. Acesta considera că fiecare cunoaştere înglobată într-un concept reiese dintr-o cunoaştere anterioară, intuiţia n-are nici un rol. Eco nu poate decât să conchidă că schemele kantiene nu exclud intuiţia şi, dacă nu preexistă în natură, sunt totuşi motivate de natură.

Iar ideea motivaţiei însăşi se revelă numai în continuum-ul lumii.

Problema raportului dintre fiinţă şi concepte se pune în al treilea eseu, *Tipuri cognitive şi conţinut nucleic,* unde Eco analizează Fiinţa sub raportul percepţiei şi conţinutului cultural, care ambele sunt repere ale cunoaşterii. Astfel, conţinutul nucleic al unei categorii cuprinde instrucţiuni pentru identificarea perceptivă a ceea ce nu există în experienţa individului care-l foloseşte. În legătură cu acest fapt Eco îşi extinde analiza la limbajele vizuale şi sonore, stabilind raporturile limbaj-lume şi în interiorul acestor arii de semnificare. Astfel, cel care a primit conţinutul nucleic al categoriei de ornitorinc, va şti să recunoască orice ornitorinc pe care-l vede, deşi îl vede pentru prima dată.

Al patrulea eseu, *Ornitorincul între dicţionar şi enciclopedie*, se ocupă de primitivele semiosice pre-categoriale. Dacă o categorie cuprinde, cum se afirmă în eseul precedent, instrucţiuni de identificare perceptivă a ceea ce nu există în experienţa lui proprie, atunci într-o pre-categorie se recunosc sisteme de convenţii gramaticale obţinute prin negocieri la nivel textual. De pildă semnul categoriei este bazat pe un ansamblu textual care negociază regulile de comportament şi de existenţă ale insectelor. În vreme ce categoria „ţânţar” este obţinută prin însumarea pre-categoriei insectă, dar şi prin cunoaşterea şi interpretarea unor fapte din afara acestei pre-categorii. Categoria este deci cognitivo-interpretativă. Tot astfel este cazul categoriei „ornitorinc” în raport cu pre-categoriile „mamifer” ori „reptilă”. Opţiunea lui Eco merge, de această dată, în linia şcolii americane a lui Peirce-Putnam.

Al cincilea eseu, *Note despre referenţialitate ca un contract,* este cel mai deschis globalizant dintre toate demersurile cărţii, deşi începe cu o excludere. Eco îşi corectează studiile precedente propunând ca semiotica să scoată în afara graniţelor ei referentul şi referenţilitatea spre a le trata separat şi global. Altfel spus, unghiul de admitere a globalizării pentru semiotică e conceput ca unul care tinde spre aria ei, dar nu-i este interior. Dacă ornitorincul în calitate de semnifcant

este rezultatul unui contract negociat, atunci desemnarea lui – este sensul restâns în care Eco foloseşte termenul de referenţialitate – desemnarea lui deci cuprinde nu categoria de ornitorinc, ci un ornitorinc anume. Dar semnul acestui semnificant fiind acelaşi în cazul categoriei, ca şi în cazul desemnării, adică ornitorinc, atunci cum deosebim categoria de referinţă? Aici Eco distinge din nou între structuralismul european şi semiotica de tip Peirce. Concluzia lui se îndreaptă într-o direcţie neaşteptată: adresa fiind fundamentul denominaţiei, al referenţialităţii, atunci e-mailul este modelul Spiritului Divin însuşi, în ambele cazuri, al e-mailului şi al Divinităţii, desemnarea fiind absolut rigidă. Individul ca adresant şi Divinitatea se situează – din punctul de vedere al referenţialităţii – în acelaşi plan. Evident, ontologia şi gnoseologia amuţesc în acest plan. Sau mai exact sunt împinse, împreună, într-un unghi mort.

Al şaselea eseu, *Iconism şi hipoiconie*, se ocupă de entităţile vizuale, mai exact de semnele mentale ale imaginilor. Evident, este reafirmată componenta culturală în constituirea simbolului iconic. Acesta are calitatea de amprentă, calitate pe care o pierde în cazul reflectării în oglindă (speculară), adică al hipoicoanei. Televiziunea este – crede Eco – un exemplu tipic de hipoicoană, deoarece reflectă semne vizuale mentale. Ca tip de demers televizunea ar fi deci lipsită de amprenta de semn a conţinutului. Semnul ei e dincolo de ea. Dacă e.

În sfârşit, eseul *Despre denotaţie*, termen folosit în opoziţie cu acela de conotaţie de către semiologi, lingvişti şi filosofi deopotrivă, se ocupă de ceea ce reprezintă denotaţia în raport cu semnificantul, cu referentul şi cu referenţialitatea. Eco defineşte denotaţia ca fiind lucrul numit, fie lucrul acela un termen particular, fie o frază nominală ori o descriere. Trecerea în revistă – de la Aristotel, Boetius la Toma d'Aquino, la Bacon, Duns Scot, Ockham, Hobbes şi Mill şi a felului cum s-a pus în timp problema denotaţiei, îl duce pe Eco la concluzia că, până la Bacon, tendinţa analizelor semantice era cognitivă. Ele se alăturau analizelor psihologice şi ontologice ale limbajului. De la Bacon însă, istoria denotaţiei devine istoria unei dialectici fără sfârşit între o soluţie cognitivă şi una condiţională.

Cartea rămâne astfel deschisă, fără o concluzie rotunjitoare şi ne permite să asemănăm tipul de demers al lui Umberto din aria semioticii cu alte tipuri contemporane de demers globalizant, cum ar fi – de pildă – acela din aria teoriei literare. În 1935 Basil Munteanu publica studiul *Episodes kantiens en Suisse et en France sous Directoire* şi înregistra astfel, în acelaşi perimetru de timp ca şi Peirce în semiotica americană, importanţa lui Kant în evoluţia ideilor.

Aria comparatismului, proiectată odată cu primul congres din 1948 de Paul Hazard-Fernand Baldensperger-Paul van Tieghem şi nu în ultimul rând Basil Munteanu, elevul lui Hazard, arăta ca o continuare a demersurilor retoricii antice preluată de stilistica franceză medievală şi mai nouă. Studiul mentalităţilor şi contextelor culturale nu este decât una dintre similitudinile care alătură cercetările semioticii şi teoriei literare din perioada interbelică şi până astăzi. Tendinţa mai generală de abordare a filosofiei fiecărui domeniu, de stabilire a resorturilor umane ultime care produc mişcarea de valorizare în cele două domenii este o altă similitudine. Şi ambele merg în direcţia înţelegerii dialectice şi globale a demersului uman, fie că e vorba de un continet sau altul, de un domeniu sau altul. Comparatiştii, semioticienii, filosofii, teoreticienii din zona umanistă – nu mai spun din zona ştiinţelor – au înţeles de decenii bune că, dincolo de specificul fiecărui domeniu, există ceva comun tuturor. Kant a fost doar unul din pilonii originari ai acestui proces. Ornitorincul, împrăştiat în bucăţi prin toate ariile deosebite ale interesului omenesc de cunoaştere, este un altul. El încearcă să se reconstituie acum ca entitate unică. Omenirea se află în pragul descoperirii ornitorincului categorial. Un prag definitoriu pentru capacităţile ei însumate şi dincolo de care, încă, nu se ştie ce se poate afla.

Paris, 1999

NOTE ŞI COMENTARII

[1]Nu este întâmplătoare referirea la Kant. Acolada finală a acestei cărţi se referă tot la Kant, aşa cum îl abordează Umberto Eco. Pun la începutul demersului meu acest text publicat în 1987 cu surpriza de a constata că parametrii mei de referinţă nu s-au schimbat profund şi, mai ales, că întrebările plutesc în aer, n-am fost complet izolată de ele, nu sunt nici acum.

[2]Hermann Hesse a scris romanul *Jocul cu mărgele de sticlă*, text simbolic despre felul cum o lume, ori un ansamblu de probleme, pot fi stăpânite în interiorul unui „joc”, dirijate, manipulate. Castalia este spaţiul imaginar al „jocului”.

[3]Traducere de Dan Botta.

[4]Text provenit din Arhivele Petru Dumitriu, cedate de SRI în 1996 Academiei Române.

[5]Această ediţie am publicat-o în 3 volume, 6000 de pagini, la Fundaţia Națională a Academiei Române şi Editura Univers Enciclopedic, în 2005, cuprinde selecţia făcută chiar de autor, decedat pe 6 aprilie 2004 şi conţine *Colecţia de biografii…* inclusiv, adică tot ce a scris în România.

[6]În *Cronică de familie*, capitolul intitulat *Salata*, după care Lucian Pintilie a făcut de curând un film, intitulat *O vară de neuitat*, episodul figurează ca întâmplat în Cadrilater, iar muncitorii care trebuiau împuşcaţi erau bulgari. Petru Dumitriu însă mi-a mărturist, în 1999, că lucrurile s-au întâmplat la Baziaş, dar, fiindcă atunci când a scris *Cronică de familie* relaţiile României cu Iugoslavia lui Tito erau mai mult decât reci, s-a temut de consecințe şi a mutat acţiunea în Cadrilater. Izvorul Sfântului Sava există şi astăzi în apropierea rămăşiţelor casei natale a autorului de la Baziaş, după cum se vede şi că acolo, pe coasta dealului, a fost o grădină de zarzavat.

[7]Acest text a prefaţat un grupaj de texte inedite ale lui Petru Dumitriu publicat în „Caiete critice” nr.3-5/2003. Dar adaug aici acest text pentru că Petru Dumitriu a exprimat avant la lettre ceea ce vrea să exprime şi *Viaţa în jurul Mediteranei*: faptul că, prin rădăcini, prin urmări şi prin intenţii, culturile diferite ale Europei constituie cel mai însemnat monolit de raportare spirituală lui Homo Europaeus la marele ansamblu al civilizaţiilor planetei.

[8]Am publicat în revista „Historia” a lui Ion Cristoiu, în 2004 - legat de contextul politic generat în România de cadrul mai larg al războiului rece - acest articol care-l foloseşte pe Petru Dumitriu drept exemplu pentru destinul intelectualităţii româneşti aflată într-un sistem creat artifical. Menţinut ca atare atât de Est cât şi de Vest. Convenit să fie o alterantivă postbelică de echilibru european, dar numai până la absorbirea urmărilor celui de-al doilea război mondial. Cel puţin aşa mi se pare că se văd lucrurile privite din perspectiva prezentului. Articolul se numea *Jumătatea veacului XX, cum a fost şi cum este*. Iată-l:

„Scriu aceste – mai mult – impresii de lectură legate de descoperirea unui final abandonat al *Cronicii de familie*, o variantă de lucru, un text încă nepublicat, numit *Adolescenţii*. El se referă la anii 1948-1950 şi ar fi făcut legătura, în chip direct, cu un alt roman, rămas şi el nepublicat în volum şi încă neunitar ca întreg – dar dactilografiat, aproape 1800 de pagini – şi care s-ar fi numit *Colecţia de biografii, autobiografii şi memorii contemporane*. Acţiunea *Colecţiei*… merge din 1948 până în 1954.
O comparaţie se impune din capul locului între ceea ce percepeau contemporanii evenimentelor şi ceea ce percepem noi din ele, după mai bine de o jumătate de veac. Şi aici nu mă refer la literatură.
În 1948 s-a declanşat în lume războiul rece între cele două mari sisteme sociale şi politice: capitalismul şi socialismul. Primul dintre ele percepea apariţia unui nou sistem ca pe o pierdere de teren în supremaţia asupra lumii. Cel de-al doilea, rezultat în urma războiului, pornit la drum pe baionetele stalinismului, resimţea faptul că nu dispune de structuri consolidate spre a-şi apăra cuceririle. Rezultatul, în ce priveşte noul sistem, căruia aparţinea acum şi România: acţiunea rapidă şi hotărâtă de eliminare a vechilor structuri (inclusiv a persoanelor care deţinuseră controlul), formarea unor noi structuri, care şi ele trebuiau controlate dintr-un punct central. Iată ce s-a întâmplat în

perimetrul de timp la care mă refer – şi mă refer la el pentru că acest interval de timp este prezent în textul lui Petru Dumitriu.

În 1948:

- Are loc Congresul Mondial al Intelectualilor şi Scriitorilor (Wrocław, Polonia), semn al declanşării războiului rece şi în acest registru. Şeful delegaţiei române este Leonte Răutu. Ca urmare se declanşează marile procese politice de eliminare a intelectualilor comunişti „europenişti”: Lucreţiu Pătrăşcanu în România, Rajk Làszlo în Ungaria, Traiko Kostov în Bulgaria, Rudolf Slanski în Cehoslovacia.
- În România au loc alegeri pentru Constituantă;
- Parlamentul României este înlocuit cu Marea Adunare Naţională;
- Gheorghe-Gheorghiu Dej începe să se detaşeze de restul plutonului.
- Marea Adunare Naţională hotărăşte ca dezvoltarea ţării să fie reglementată prin planuri cincinale;
- Are loc Plenara a II-a a C.C. al P.M.R, care „dă o direcţie unitară” activităţii artiştilor şi scriitorilor;
- Mihail Sadoveanu publică în „Contemporanul” articolul *Importanţa mondială a literaturii sovietice*, menit să definească parametrii între care se va desfăşura fenomenul literar românesc.
- Are loc al III-lea Congres studenţesc, care reorganizează studenţimea română după principiile noii puteri;
- Denigrarea lui Tito şi a titoismului ca fenomen, în tentativa lui Stalin de a-şi asigura supremaţia în sistem; ca urmare, impunerea unei linii dure în politică şi de aici în toate registrele vieţii sociale.

Efectele culturale imediate, în acelaşi an 1948, în România, au fost:

- Desfiinţarea „Revistei Fundaţiilor Regale” şi reînfiinţarea, pe structura publicaţiei, a „Vieţii româneşti”;
- Desfiinţarea Editurii Fundaţiilor Regale şi înfiinţarea Editurii pentru Literatură şi Artă. Un efect personal în viaţa lui Petru Dumitriu:
- tatăl său este arestat deoarece fusese ofiţer al fostei armate române (colonel de grăniceri), deşi nemţii în retragere îi distruseseră casa de la Baziaş.

În 1949:

- Are loc Congresul intelectualilor din RPR pentru Pace şi Cultură, ca urmare a Congresului de la Wrocław, finalizat cu un text de aliniere trimis lui Stalin;
- I. Chişinevschi (secretar al C.C. al P.M.R.) publică în „Contemporanul” articolul *Dezvoltarea culturii în RPR*, contribuţie de seamă la opera de apărare a păcii.
- Revista „Contemporanul” (înfiinţată în 1946) primeşte Premiul Al. Sahia al Academiei Române pentru întreaga activitate.
- Cicerone Theodorescu, redactor şef al „Vieţii româneşti” (şi membru al Marii Adunări Naţionale!) este exclus din PMR pentru deviere ideologică.

Ca efect personal în viaţa lui Petru Dumitriu:

- surorii lui i se refuză înscrierea la Institutul de Medicină şi Farmacie, ca fiică a unui tată arestat.
- Petru Dumitriu nu se mai poate înscrie la nici o facultate (de altfel, încercase acest lucru constant, începând din 1948).

În 1950:

- Zaharia Stancu, preşedintele Uniunii Scriitorilor, este exclus din PMR; este ales preşedinte Mihail Sadoveanu (încă şeful Lojii Masonice a Orientului), în urma Plenarei din octombrie.
- Nicolae Moraru devine redactor şef al „Vieţii româneşti”;
- Începe construirea Canalului Dunăre – Marea Neagră, folosindu-se deţinuţi proveniţi din rândul fostelor partide istorice, ca şi muncitori veniţi din toată ţara. Cu acest prilej se observă prima

deosebire de păreri între consilierii sovietici ai Canalului, care voiau să adjudece această construcţie ca pe una a „socialismului mondial” (Dunărea fiind principalul fluviu – cale de transport – al Europei, deţinătoare a Porţii de Fier care controla echilibrul continental, precum şi echilibrul Mediteranei) şi linia mai „naţională”, în fruntea căreia se afla Gheorghe Gheorghiu-Dej, care voia să afirme că acest Canal aparţine României şi a fost edificat de români.

Dată fiind această situaţie, ce a făcut Petru Dumitriu ca scriitor (debutat la „Revista Fundaţiilor Regale” în 1943).

În 1948:

• Se orientează către revistele „Viaţa românească” (unde devine redactor), „Flacăra” şi „Contemporanul”, în care publică fragmente ale unor viitoare romane, texte de direcţie literară (*Recviem pentru o falsă filozofie*, despre Jean Paul Sartre), ca şi recenzii (la Howard Fast şi Sinclair Lewis) în tentativa de a păstra dechiderea către universal a literaturii române. Recenzează favorabil *Întâlnirea din pământuri* de Marin Preda (în primul număr din seria nouă a „Vieţii româneşti”);

• Îşi trasează propriul său program literar, după care va lucra neabătut şi unitar. El este publicat într-o anchetă din „Studentul român” (februarie) unde afirmă că, în plan literar, există: o problemă de stil: realismul (încă din 1947 se exprimase deschis contra formulării „realismul socialist” – pe care voia s-o impună Leonte Răutu – ţinând la Şcoala pentru literatură conferinţe dedicate realismului lui Balzac); una tematică: istoria societăţii româneşti în perioada ei contemporană; una etică: comportamentul oamenilor în mijlocul conflictelor prezentului (apropo de negarea deplină a valorii unor oameni numai pentru că se afirmaseră înainte de război, şi lauda altora, numai pentru că erau „noi”).

În 1949:

• Publică în reviste *Bijuterii de familie, Vânătoare de lupi, Nopţile din iunie*. *Bijuterii de familie* apare în volum.

În 1950:

• Lucrările publicate se traduc în maghiară şi germană;

• Începe să publice din *Drum fără pulbere* (roman aflat, ca opţiune, de partea liniei „naţionale”, a lui Gheorghiu-Dej ; conceput ca o replică la *Europolis* de Jean Bart);

• Devine membru al Comitetului Uniunii Scriitorilor.

Cum privea Petru Dumitriu însuşi evenimentele acestui interval de timp reiese destul de clar din fragmentul numit *Adolescenţii* (pe care nu-l reproducem în întregime). Titlul fragmentului vizează deruta unei generaţii româneşti care-şi începea atunci drumul în viaţă şi este conceput – deşi, cu siguranţă, Petru Dumitriu nu ştia textul – ca un fel de replică la *Romanul adolescentului miop* al lui Mircea Eliade. Nu cunoştea, desigur, textul lui Eliade, rămas inedit până prin anii ’80, dar îi cunoştea concepţia, care era şi ea a unei întregi generaţii, formată în anii războiului şi hrănită cu texte menite să justifice mai mult decât o stare de lucruri: un conflict adus de hitlerism la amploare mondială. De altfel, una dintre dedicaţiile *Colecţiei…* , rămasă în manuscris, va fi către Emil Cioran, şi el vizat de Petru Dumitriu ca „formator de opinie” al generaţiei lui. Referinţele filosofice ale *Adolescenţilor,* în speţă Georgică Scarlat (teroristul), sunt de altfel de ordin existenţialist (sau, cum spunea Petru Dumitriu însuşi în articolul despre Sartre din 1948, iraţionalist). Lumea românească aşa cum se vede ea din acest text este una încă necuprinsă în chingile noului sistem – ceea ce, istoric, este exact – şi atestă calitatea de victime a unor apartenenţi (tineri) la diverse categorii sociale, care nu aveau nici măcar prilejul să opteze pentru o cale anume, ei fiind doar manipulaţi de forţe aflate deasupra lor şi aflate în conflict deschis unele cu altele. Ceea ce, istoric vorbind, este iarăşi exact. Chestiunea de fond a acestui text, care datează probabil din 1954-1955 (era adică destul de „fierbinte”, contemporană cu evenimentele), este însă alta: atestă tentativa unor anumite forţe de a-l controla, de a-l manipula pe Petru Dumitriu însuşi. Acest text a fost citit înainte de publicare de către cineva (îndrăznesc să cred că unul era Paul Georgescu, cu care era prieten, el fiind comunist din

ilegalitate, aflat în aceeaşi celulă cu Aristide Halanay, matematician şi Barbu-Câmpina, istoric, iar celălalt Ovid Crohmălniceanu, după cum atestă desfăşurarea ulterioară a relaţiei dintre ei) în tentativa de a-l orienta într-o anumită direcţie. Chiar modificarea numelui personajului auctorial din Adrian în Cristian (ca, mai târziu, în *Colecţie…,* Cristian Ionescu) atestă că totul era citit şi controlat pentru ca, prin scrisul său, autorul (altminteri ridicat în slăvi pentru că prin el se forma o anumită imagine despre lumea românească) să ofere o anumită imagine a societăţii româneşti a momentului. El devenea astfel – la suprafaţa lecturii, cum am spune astăzi, adică mai mult aparent – formator de opinie.

Petru Dumitriu a sesizat însă exact tentativa de a fi ţinut sub control. A preferat să renunţe la text – îmi place să cred – deşi, probabil, a renunţat la el şi pentru că era prea direct implicat în zona politicului, mai ales pentru un final de carte precum *Cronică de familie,* care, în chip clar, aducea ceva substanţial nou literaturii române postbelice; era primul roman post-stalinist (şi încă *Bijuterii de familie,* aflate în componenţa lui, apar în plin stalinism), de „dezgheţ”, care afirma un realism al echilibrului – fiecare personaj avea partea lui de vină şi de dreptate, istoria se făcea în registre care depăşeau ideologiile de grup şi de partid – şi existenţa însăşi a unei întregi naţiuni ieşea la iveală pe fundalul amplu al mişcării istoriei europene. Luminile şi umbrele proiectate asupra fenomenului românesc proveneau din agitaţia mai largă a Europei ultimelor veacuri. Mi se pare clar de ce romanul a avut dintr-odată tot atâţia aderenţi cât opozanţi. Era greu să controlezi pe cineva care-ţi era superior ca ştiinţă şi capacitate de a scrie. Acest fapt a prouiectat, cred, și necesitatea subteranpă de a-l arunca pe autor în afara spațiului românesc, de a face din el un emigrant.

Nu mi se pare de aceea deloc întâmplător conflictul deschis de Ov. S. Crohmălniceanu în jurul lui Petru Dumitriu. Acesta a început cu o recenzie, reluată în volumul *Cronici literare*, ESPLA, 1956, care critică tot atâta cât laudă cartea. Evident, talentul scriiturii şi veridicitatea conturului personajelor nu pot fi negate. Dar o „atmosferă de apăsare, o impresie că, totuşi, un soi de voinţă misterioasă, atotputernică, regizează existenţa fiecăruia” (p.127) este reproşul fundamental, în lumina căruia criticul nu poate încadra această carte în „spiritul ideologiei marxiste” (p. 114). Această ultimă sintagmă indică, de fapt, stadiul criticii literare româneşti a momentului, atât platforma, originea, cât şi erorile de interpretare, erorile de acord temporal şi spaţial între ideologie şi viaţa de fapt României postbelice. Să mă explic: acelaşi Ov. S. Crohmălniceanu, unul din principalii constructori ai ideaticii în zona criticii literare (plecat şi el în exil, dar după 1990!), scria în studiul *Realismul socialist şi revizionismul* (vol. *Pentru realismul socialist*, ESPLA,1956) că în blocul ţărilor socialiste apare, iniţiat de Lukàcs, curentul revizionist, care „apără realismul, nu realismul socialist” (p.64). Acestuia i se pot adăuga Milan Kundera, Marko Ristici, Bihali Merin şi, cu toate că în România e bine (exemple pozitive sunt V. Em. Galan, Mihai Beniuc, Nina Cassian, expatriată şi ea după 1990, Nicolae Labiş), e loc şi pentru rău (exemplu negativ: Petru Dumitriu). Chestiunea “realismului socialist” e abordată de acelaşi Ov. S. Crohmălniceanu, în acelaşi volum citat mai sus, în studiul de *Despre articolul lui Lenin Organizaţia partid si literatura de partid,* unde chestiunea e pusă în termeni tăioşi şi care-l pot înspăimânta pe cititorul de azi: „E vorba de problema partinităţii în activitatea scriitoricească, a legăturii dintre cauza proletariatului şi munca literară, a atitudinii partidului faţă de literatură” (p. 9). Atunci, probabil, această optică l-a speriat şi pe Petru Dumitriu şi pe câţi alţii care – neputând să fugă – au amuţit ori s-au “de-valorizat” încadrându-se în aceste rigori. De fapt, ce proiecta să facă Ov. S. Crohmălniceanu raportându- se la un articol al lui Lenin scris în 1905, înainte deci de preluarea puterii de către Soviete, şi care fusese amendat încă de la primul Congres al Scriitorilor Sovietici, din 1934, când Kaverin şi Kolţov îl luaseră peste picior pe Gorki, adept al controlului de partid in literatură (cf. B. Pasternak, V. Kaverin, M. Slonimski — *Corespondenţă – Memorii – Jurnal*, Editura Univers, 1978)? Controlul de partid, după Ov. S. Crohmălniceanu, revine criticii literare. Aşa stând lucrurile, e de înţeles cum de a apărut în “Viaţa românească”, din Colegiul de redacţie al căreia făcea parte şi Petru Dumitriu, la rubrica *Miscellanea,* o notiţă semnată Zoil, în care citim: „De la o vreme tovarăşul Petru Dumitriu se arată foarte supărat pe critica şi istoria literară. Le ceartă când şi pe unde poate, iar cu prilejul unor recente observaţii asupra ‚fenomenologiei creaţiei’, ‚Gazeta literară’ 3/1957 – citându-l pe

Caţavencu, ajungea la concluzia că pur şi simplu nu există.” (p. 251). Las la o parte discuţia în termeni fenomenologici, despre care Zoil probabil nici nu ştia ce înseamnă, şi subliniez faptul că, în epocă, Petru Dumitriu a încercat o definire a ariei specifice literaturii şi o separare a acestei arii de implicarea politică directă. Politicul ca zonă a literaturii, da, dar nu comandamentul politic asupra literaturii. În plus, Petru Dumitriu spunea un nu hotărât desincronizării literaturii române de literaturile europene. Ca fapt secundar, dar semnificativ, trebuie menţionat că acelaşi Ovid Crohmălniceanu a introdus în literatura română scriitorii universali ale căror nume le vehiculase Petru Dumitriu cu trei decenii mai înainte, atestând astfel chiar împlinirea unui „program de desincronizare”.
Petru Dumitriu a făcut deci alt final decât în *Adolescenţii* pentru *Cronică de familie.* Şi a plecat înainte de publicarea în volum a *Colecţiei…*, despre care am temeiuri să cred că fusese şi ea deja „controlată” prin lecturi ale aceloraşi personaje nenumite clar. Fapt este că, luând cu sine notele acestei continuări, Petru Dumitriu a rescris-o în rezumat, imediat ce a ajuns în Occident, cu titlul *Incognito.*

Fie-mi iertat acest atât de lung excurs în evenimentele jumătăţii de veac XX „aşa cum a fost”. El constituie însă un element necesar în deschiderea unei discuţii despre jumătatea de veac XX „aşa cum este”, adică aşa cum o văd astăzi diverşi interpreţi ai ei. Mai mult: aşa cum vor să acrediteze ideea că a fost, spre a trage foloase prezente şi viitoare de pe urma trecutului. Nu vreau să mă refer la faptul că reprezentanţii unor partide politice, care se reclamă drept continuatoare ale partidelor istorice, văd în acel trecut doar întâmplările membrilor respectivelor partide. Asta ar fi o problemă de partid şi, în sens mai larg, una politică. Nici măcar nu mă refer la faptul că diverşi scriitori şi teoreticieni actuali ai fenomenului literar se reclamă, în analiza valorii literare – şi culturale în sens larg – doar la istoria unui partid sau altul, după ascendenţii şi simpatiile pe care-i are şi pe care le apără. Nu. Vreau să- mi exprim doar temerea că trăim, acum ca şi atunci, „la suprafaţa lecturii” şi nu observăm că am putea face – şi suntem liberi s-o facem – în registrul cultural cu siguranţă, recuperarea unor valori care au încununat spiritul românesc, chiar dacă autorii au trăit în alt sistem social. Fiindcă ţara la care s-au raportat a fost tot România, iar deplinătatea existenţei ei nu înseamnă acoperirea trecutului cu pete albe. Aşa cum ne descrie scriitorul, aşa am fost, aşa am acceptat să fim.

Când a priceput că riscă să rămână mincinos, Petru Dumitriu a plecat. Un scriitor scrie ce vede, lasă un mesaj. Nu el face lumea şi nu el o schimbă. O schimbă ceilalţi, uneori citindu-l şi înţelegând ce vrea el să spună. Cred că România celei de-a doua jumătăţi a veacului XX n-a avut o voce mai pertinentă decât a lui. El a fost singurul scriitor român care, ajuns în Occident, a analizat direct, ex abrupto, relaţia Occident-Orient, Est-Vest, în acest secol XX, măsurând cu propria lui viaţă adâncimile, distanţele şi similitudinile dintre cele două fronturi. Şi dacă astăzi ne îndreptăm către o unitate a Europei, atunci Germania şi Franţa ar trebui să recunoască din ce motive a fost discriminată vocea lui Petru Dumitriu şi acreditată aceea a Monicăi Lovinescu, fiindcă nu despre literatură este vorba. Atunci când Cristinel, soţia lui Mircea Eliade i-a mărturisit lui Ion Caraion (după cum scrie acesta în volumul I din *Caietul albastru*) că a venit la el Monica Lovinescu să-l roage să se ducă la dl. Gallimard şi să-i spună să nu fie primit Petru Dumitriu în Franţa (deşi fusese deja tradus în Franţa ca reprezentant al României socialiste), oare despre literatură era vorba? Atunci când André Malraux a primit scrisoarea lui Petru Dumitriu prin care acesta cerea sprijin Franţei spre a-şi recupera copilul trimis la orfelinat la Bucureşti cu nume schimbat şi n-a făcut nimic, tot despre literatură era vorba? Atunci când *Incognito* a fost respins de la Premiul Goncourt a fost vorba cumva despre literatură? Atunci când Bernard Pivot l-a invitat pe Petru Dumitriu într-o emisiune alături de un cubanez care nu vorbea franţuzeşte şi de un scriitor din Africa de Sud care scria în afrikaans, ce ştia şi ce credea despre acest scriitor care publicase peste zece cărţi în limba franceză despre relaţia Est-Vest ? Atunci când, toată viaţa, Petru Dumitriu a fost în lumea germană doar referent la poştă, cu înnoire de contract la fiecare şase luni, oare nu ştia nimeni că acela era un scriitor? Şi nu cumva tot despre literatură a fost vorba atunci când Gabriel Liiceanu a refuzat să primească oferta lui Petru Dumitriu, făcută în anul 2000, de a publica eseul (altminteri filosofico-religios) intitulat *Non credo, oro* (I don’t belive, I pray), oferit de autor cu drept exclusiv de copyright şi purtând dedicaţia „To my country”?

Ar fi vai de această cultură, care deţine atâţia scriitori talentaţi, dacă nimeni n-ar vedea că literatura română este astăzi redusă la grupuri care nu acceptă nici o valoare venită din afara zonei lor de influenţă (cu pretextul să unele valori sunt perimate deoarece vin din trecut, altele sunt neautorizate pentru că vin din prezent) şi ar fi încă şi mai rău dacă nici unul dintre cei care văd ce se întâmplă n-ar striga că se întâmplă ceva rău pentru valorile însele ale acestui neam care crede că intră în Europa şi în lume mai ales şi mai întâi cu valorile lui. Cine oare are interese favorizante într-o direcţie sau alta şi de ce? Şi, tot aşa, ar fi vai de literatura română dacă ar exista acum, ca şi la jumătatea veacului XX, vreo tentativă de control şi de îngheţ. Pesemne Petru Dumitriu ar muri a doua oară. Şi ar fi păcat, atât fiindcă aceasta a fost cea mai puternică voce a prozei româneşti a veacului al XX-lea şi, până la urmă, cea mai puternică voce a spiritului ei literar, cât şi pentru că premoniţiile lui legate de ceea ce se întâmplă astăzi în registrul integrării şi globalizării (nu doar sub raport cultural) datează de decenii şi s-au adeverit, se vor mai adeveri încă, dată fiind arhiva inedită – de 34 de eseuri referitoare la zona balcanică şi 11 piese de teatru – aflată în prezent în posesia Mugar Library a Universităţii din Boston. Refuzul de a cunoaşte o operă majoră nu anulează puterea ei de a vorbi cititorilor şi cu atât mai puţin existenţa ei."

[9]Trebuie observată apropierea dintre această idee, şi ideea profesorului Karl Kaser, din Graz, prezent şi el în acest volum, de a construi o *Enciclopedie a Țărilor Europei de Est* bazată pe contextele lingvistice referitoare la corpul uman.

[10]Grâul sălbatic a fost aclimatizat în Israel de un colon a cărui familie a plecat din România (Transilvania), pe nume Ahronsohn. În localitatea Zikron Yaakov îi este dedicat un muzeu. De altfel, întreaga localitate a fost fondată de evrei plecaţi din Transilvania, pe vremea Imperiului Austro-Ungar. Ei au păstrat obiceiuri ale locului de origine, ca şi portul popular românesc ca port al lor, tradiţional. De asemenea, printre mâncărurile tradiţionale a rămas ciorba românească, acrită cu borş. Probabil Daghani cunoştea aceste detalii când şi-a ales pseudonimul artisitic, cu atât mai mult cu cât şi el se formase în Imperiul Austro-Ungar.

[11]La semnarea *Tratatului de aderare* a ţării la Uniunea Europeană de la Luxemburg, România a etalat intelectuali din emigraţie şi folclor. Nici un intelectual din ţară, din nici o generaţie, din nici un domeniu. Victimizarea intelectualităţii nu mi se pare deloc întâmplătoare, cel puţin în măsura în care „divide et impera" a rămas valabilă până astăzi. Fragmentarea interiorului statelor, trecerea de la politici naţionale şi inter-naţiuni la politici „în reţea" ar presupune însă tocmai afirmarea identităţii, prin toate valorile spiritului unui popor. Şi renunţarea definitivă la mentalitatea otomană de sluj în faţa celui care ţi se pare mai tare. Cu atât mai mult cu cât acela s-ar putea să nu aibă această mentalitate şi nici să n-o înţeleagă.

[12]Radu Bogdan, prezent în paginile acestei cărţi, dă exemple edificatoare apropo de această atitudine a lui Daghani.

[13]Dahgani a fost cumnatul scriitorului interbelic Miron Grindea, plecat la Londra. Soţia acestuia, ultima în viaţă din cele două familii, a donat universităţii din Sussex lucrările lui Daghani, după cum a făcut o donaţie de circa 700 de lucrări şi Muzeului Naţional de Artă de la Bucureşti.

[14]*Fuga spre nord* este cel mai cunoscut roman al lui Klaus Mann, fiul lui Thomas Mann. Subiectul acestui roman de dragoste, în sens larg de dragoste de oameni, este fuga din faţa urgiei fascismului.

[15]Ovidiu, fiind străin de cetate, a fost îngropat în afara zidurilor ei, spre poarta de răsărit. De curând s-a descoperit un mormânt roman de secolul II, cu frescă interioară foarte frumoasă, despre care se crede că ar putea fi al lui Ovidiu, mai ales fiind datat din aceeași perioadă de timp cu moartea poetului latin.

[16]Numele latin al Vienei.

[17]Confluenţa Volgăi cu Kama se află aproape de oraşul Tbilisi, capitala Georgiei. Deci secuii sunt la origine caucazieni, ca şi cisiţii, dar nu maghiari. Ei şi-au pierdut numai limba natală, dar nu şi sentimentul deosebirii de maghiari.

[18]A reformat sistemul administrativ după model rusesc.

[19]Colecţia e descrisă la începutul romanului *Prins* de Petru Popescu.
[20]Ha? Nu trebuie s-o spui!
[21]Maurer apare ca personaj în două din cărţile lui Petru Dumitriu: *Colecţia de biografii, autobiografii şi memorii contemporane* şi *Incognito.* De altfel, în casa lui Ion Gheorghe Maurer şi-a lăsat fetiţa când a fugit din ţară, în 1960.
[22]Emisiunea a fost realizată la o lună după alegerile din 1996, cînd PDSR-ul pierduse în favoarea PNŢCD, care-şi constituia atunci alianţa de guvernare alături de liberali şi PD. Dintre cei intervievaţi pierduseră puterea Ion Iliescu, preşedinte PDSR. Petre Roman urma să devină preşedintele Senatului. Marko Bela, preşedinte UDMR, a făcut parte din ambele guvernări. Varujan Vosganian devenise preşedinte al Comisiei senatoriale de Buget-Finanţe, Ion Diaconescu era preşedinte al PNŢCD, Ion Caramitru se pregătea să preia funcţia de ministru al Culturii, Laurenţiu Ulici era preşedinte al Uniunii Scriitorilor şi vicepreşedinte al Partidului Liberal, Gabriel Ţepelea era preşedintele Comisiei de cultură a Camerei, Mona Muscă, Partidul Liberal, era vicepreşedinta aceleiaşi comisii. Radu F. Alexandru, scriitor, trecuse de la liberali la PD, unde era secretarul partidului.
[23]În momentul acela se pregătea să devină prim ministru Radu Vasile, PNŢCD. Ion Caramitru făcea parte din acelaşi partid.
[24]Eugen Vasiliu, membru PNL, era secretar de stat la Ministerul Culturii atunci când s-a redactat proiectul acestei legi şi a lucrat la proiect.
[25]Asociaţia Scriitorilor Profesionişti din România (ASPRO) a părut după 1989, ca urmare a faptului că o parte dintre scriitorii români contemporani s-au simţit excluşi din viaţa literară, ori n-au fost de acord cu priorităţile culturale ale organizaţiei, cu preşedintele ei Mircea Dinescu etc.
[26]Am făcut un film pe 16 mm când poetul a împlint 75 de ani. Aceste versuri inedite mi le-a citit atunci, în apartamentul lui minuscul. Tot atunci mi-a povestit viaţa lui şi am scris, la începutul *Nocturnei lirice* difuzată pe TVR 1, pe care i-am dedicat-o, acest text: „Şt. Aug. Doinaş s-a născut într-un sat din judeţul Arad la 26 aprilie 1922 şi a absolvit Facultatea de Litere şi Filozofie a Universităţii din Cluj în 1948. Apucase să debuteze cu versuri în 1939 în „Jurnalul literar" de la Iaşi, scos de G. Călinescu şi să obţină, în 1947, premiul E. Lovinescu al „Revistei Fundaţiilor Regale"pentru volumul de versuri *Alfabet poetic*. Valurile tulburi ale istoriei româneşti de la jumătatea veacului XX l-au trimis pe tânărul Doinaş direct la închisoare. Numai voinţa culturală şi talentul cu mult peste medie l-au făcut să plutească din nou la suprafaţa marilor ape ale timpului şi să ridice o stea distinctă pe cerul poeziei româneşti contemporane. A publicat următorul volum de versuri, *Cartea mareelor*, în 1964. Omagiem 75 de ani de viaţă şi 33 de ani de creaţie ai poetului Şt. Aug. Doinaş. A scris aproape 20 de volume de versuri, fără a număra reeditările, a tradus în jur de 20 de mari poeţi ai lumii, a scris eseuri şi articole despre poezie, a fost, după 1990, membru al Senatului României. *Ipostaze, Alter Ego, Papirus, Foamea de unu, Interiorul unui poem* – volume de versuri scrise la interval mare unul de celălalt, dovedesc deopotrivă foamea de spaţii vaste, nocturne, dorinţa cufundării în apele profunde ale cunoaşterii. Stelar şi acvatic, Doinaş a tradus Hölderlin şi *Faust* de Goethe, *Rimele* lui Dante şi logica dantelărie estetică a lui Paul Valéry. Omagiem deopotrivă poetul şi omul care a traversat cu măsură şi discreţie, dar şi cu talent şi constantă forţă creatoare, sfârşitul de veac şi de mileniu al acestei Românii.
[27]Am publicat, legat de cazul Ion Miloş, simbol şi el, ca şi Petru Dumitriu, al cazului emigraţiei generate de războiul rece, un articol - Primul val de emigraţie din ţările socialiste · Ion Miloş, un caz printre altele - în revista „Historia", în 2004. Iată-l:

Anul 1957 a fost unul al războiului rece în deplinătatea lui. Evenimentele politice care au avut loc îl plasează astfel. De altfel, el nu face decât să continue nu mai puţin încordatul an 1956, când revoluţia maghiară fusese înăbuşită în sânge de Armata Roşie, iar închisorile întregului lagăr socialist cu reali ori presupuşi susţinători ai ei. Vom urmări mai cu deosebire întâmplările legate de Europa Occidentală, deoarece reflexul lor este important pentru Iugoslavia, spaţiu căruia aparţinea şi Ion Miloş, român din Voivodina, născut în satul Sărcia. În februarie se anunţă că va fi înlocuit generalul american care comanda forţele aliate din Europa cu Speidel, ceea ce însemna o încordare a situaţiei. Aducerea

focoaselor nucleare în Europa este anunţată pentru martie, ceea ce se şi întâmplă. Acest lucru devine public după vizita britanicului Duncan Sandys în Statele Unite, în urma căreia şi Marea Britanie hotărăşte să-şi protejeze propriul său teritoriu prin focoase nucleare teleghidate. O reacţie care depăşea atât de prompt şi violent palierul politic în favoarea celui militar era fără precedent în anii postbelici şi exprima un moment de criză maximă la nivel sistemic. Lagărul socialist era considerat o ameninţare reală din moment ce exista tendinţa de a-i pune astfel de bariere.
Europa Occidentală, mai ales Franţa, nu considera însă că implantarea Americii în Europa cu un armament care-l depăşea prin capacităţi distructive pe al Europei în totalitatea ei, indifernt de lagărul cărora aparţineau ţările care-o compuneau, ar fi de bun augur. Încearcă deci să medieze între părţi – orice fel de părţi – cu speranţa de a putea păstra un echilibru între forţe. Şi face acest lucru în ciuda faptului că avea probleme stânjenitoare pe de o parte cu Algeria (de frontieră, de finanţare a armatei franceze staţionate acolo) – probleme reale, dar şi induse de curenţi politici contrari – iar pe de alta cu siderurgiştii francezi, care simţeau pe pielea lor problemele financiare ale ţării şi protestau în masă. Nici Statele Unite însă nu reacţionau atât de prompt numai în urma discuţiilor cu Duncan Sandys. Neliniştea domina deopotrivă Washingtonul şi Tel Avivul, din pricina navigaţiei nesigure din zona golfului Akaba, unde, în mod normal, ancorau marile petroliere. În consecinţă, se anunţă că un singur distrugător american de talie mare ar putea menţine navigaţia liberă în golf. Prin urmare, problema reală a conflictului era una a resurselor de energie. Şi a şi fost problema cea mai importantă a perioadei războiului rece. Fiindcă nici ţările arabe, posesoare ale surselor de petrol, nu stau cu braţele încrucişate, ele pendulând între URSS şi SUA, escaladând cursa înarmărilor. Egiptul mai ales, deşi anunţă că nu va lua Gaza, continuă să se înarmeze pe filieră sovietică, ceea ce, cum am spus, nelinişteа Tel Avivul (Golda Meir a avut o reacţie promptă). În plus, devine presantă chestiunea Canalului de Suez, care se afla acum cu ambele maluri pe teritoriul egiptean şi nu mai putea deci, teoretic, să fie un canal internaţional. Ori ‚naţionalizarea' lui de către Nasser punea din nou în primejdie aprovizionarea cu petrol, mai ales a Americii. Canalul a fost redeschis în aprilie şi presa internaţională n-a ezitat să semnaleze incidente minore ca şi când ar fi fost majore (un vas norvegian oprit la intrare etc.), mai ales Europa Occidentală încercând să redeschidă discuţiile asupra zonei. Totul a fost însă fără succes, Nasser chiar a numit un guvernator în Gaza, anunţând însă că nu-şi va extinde total dominaţia asupra acestei zone-tampon. Egiptul devine practic o zonă de conflict deschis între URSS şi SUA, iar ambasadorul Canadei, care crezuse că se află într-o situaţie diplomatic clară, s-a sinucis la Cairo fiind acuzat de relaţii cu comuniştii. Franţa continuă să se considere în postura de mediator, regina Elisabeta a Marii Britanii vizitează Parisul, unde este primită cu mare fast, iar ‚Combat' publică in extenso punctul de vedere al analistului militar britanic Liddet Hart, conform căruia Franţa n-ar putea fi apărată, în caz de conflict deschis, de către NATO. Urma deci să găsească alte căi. Conflictul soldat permanent cu morţi şi răniţi din Algeria, criza economică a Franţei, care a dus la măriri de preţuri, la greve, la reduceri ale consumurilor la energie electrică şi gaz, diminuează capacitatea ei de reacţie în plan extern vizavi de conflictul inter-sistemic. Germania Federală, folosindu-se de participarea (deşi restrânsă) la chestiuni militare internaţionale, profită spre a se înarma, ceea ce nelinişteşte diverse paliere politice nu numai din ţările socialiste, deoarece, fiind principala ţară înfrântă în al doilea război mondial (pe care-l iniţiase), ea nu avea drept de înarmare prin chiar acordurile de pace. Dar nici nu era de ignorat că pe teritoriul ei fuseseră aduse focoasele nucleare.
Lagărul socialist, în totalitatea lui, avea o reacţie mai compexă decât sprijinirea militară a Egiptului de către URSS. Acelaşi URSS încheie un tratat militar cu Germania Democrată şi, deşi zidul Berlinului încă nu exista, era - politic vorbind – ca şi când ar fi existat. Preşedintele Tito, al Iugoslaviei, vizitează Moscova, în ciuda conflictului subteran existent încă de 1948 graţie lui Stalin, care nu voia să admită un socialism planetar cu două centre de comandă, Moscova şi Belgradul (de orietare mai pro-europeană). Devenise activă chestiunea Porţilor de Fier şi a Comisiunii Europene a Dunării, care se afla acum la Belgrad. În ambele situaţii era vorba de păstrarea controlului asupra lor de către Europa de Vest, mai ales că Dunărea era fluviul cel mai lung al continentului, axul lui de legătură, şi conta cine

deţine controlul. Cât despre Porţile de Fier, ele erau şi ele porţi de control continental, deţinătorul lor putea deţine controlul până la Mediterana. Aşadar Iugoslavia, ca şi România, erau de luat în calcul atât de către lagărul socialist, cât şi de ţările occidentale. În august, când s-au împlinit 10 ani de când România aparţinea lagărului socialist, mai multe publicaţii franţuzeşti menţionează faptul, revista ‚Europe' îi dedică un număr special, iar ‚Combat', care era de stânga, îi acordă o pagină. Ana Pauker, trimisă iniţial în România de la Moscova, şi care era în 1957 ministru de Externe al României, se duce la Belgrad şi reuşeşte mutarea sediului Comisiunii Europene a Dunării la Galaţi, considerând astfel că a aşezat-o în zona de influenţă a URSS-ului. Canalul Dunăre – Marea Neagră devine şi el o chestiune presantă, iar România încearcă, prin Gheorghiu Dej, să abordeze construirea lui ca pe una ‚românească' şi nu una a lagărului socialist, ‚naţionalizând' chestiunea după modelul Suezului reventicat de Nasser ca fiind egiptean, ceea ce n-avea să-i fie uitat. Cel puţin două fapte mai trebuie menţionate în intervalul anului 1957: trimiterea în spaţiu de către sovietici a primului satelit, primită cu strigăte de triumf la Paris, deoarece însemna posibilitatea de a controla, de sus, toate mişcările, la nivel planetar, ca şi lansarea cu succes (în probe, la Cap Canaveral) a rachetei transcontinentale ‚Atlas' de către americani. Franţa continuă să medieze: Eisenhover vizitează Parisul în decembrie, lui Hruşciov i se propune, de către NATO, în finalul complicatului an 1957, un acord în privinţa dezarmării. Anul politic 1957 prevestea deci, în luna decembrie, mugurii unor posibile acorduri între cele două sisteme, ca şi detectarea unor căi de convieţuire. Dar, evident, nu fusaeseră nici pe departe jucate toate cărţile, iar războiul rece încă nu se sfârşise. Palierul cultural nu este nici pe departe un reflex al celui politic, afară doar dacă nu considerăm reacţiile de opziţie culturală ca fiind un astfel de reflex. E vorba, evident, despre creatorii care sesizau că menirea lor ar fi aceea de a adăuga lumii valori proprii, şi nu de conformiştii care, în perspectiva timpului, nici nu se mai pot numi creatori.

La Congresul Scriitorilor din URSS, care avusese loc încă din 1956, Mihail Şolohov (de curând aniversat cu fast la Paris pentru împlinrea a 50 de ani – Petru Dumitriu a participat la eveniment) pronunţase un discurs devenit repede celebru în tot lagărul socialist, cu privire la carenţele de creaţie ale metodei ‚realismului socialist', al cărei susţinător fervent fusese Gorki, dar şi stânga franceză, fiindcă Louis Aragon publicare încă din 1935, după o vizită la Moscova, o carte de conferinţe cu titlul *Le réalisme socialiste*. Anul 1957 culege roadele acelui impuls iniţial, oamenii de cultură din zonele marginale ale sistemului considerând – fiindcă de la Stalin citire nu trecea nimic către public dacă nu era autorizat de partid – că respectivul discurs beneficiase de un astfel de acord şi că, prin urmare, în sfârşit, venise şi vremea spiritului, clipa de graţie când creatorii se puteau în sfârşit pune în slujba propriilor lor popoare în deplin acord cu realităţile de teren şi fără a se lăsa copleşiţi de imperativul politic al luptei de clasă, al luptei cu celălalt sistem. André Breton însuşi, după ce scrisese *Les Communistes*, în 5 volume, îşi găseşte o filiaţie nouă, iar fotografia lui apare în ‚Les Lettres Françaises' alături de a suprarealistului André Breton. În toamna lui 1956 Faulkner deschide, la Paris, alături de Albert Camus (proaspăt laureat al Premiului Nobel pentru literatură), stagiunea teatrală. În ianuarie 1957 Yves Montand se duce la Moscova, apoi vine să concerteze la Bucureşti cu Simone Signoret şi Henri Verneuil (regizor de film). De altfel, în 1956 documentarul românesc primise la Cannes Marele Premiu. Literatura iugoslavă promovează puternic vocile scriitorilor iugoslavi, mai ales în ţară, dar şi peste hotare. Vasko Popa şi Miroslav Krleža sunt publicaţi la Paris. Literaturile sovietice (dar mai ales cea rusă – Vera Panova, Konstantin Simonov; Vladimir Dudinţev, Boris Polevoi), română, bulgară, est-germană beneficiază şi ele de traduceri, mai ales în franceză, dacă ne gândim la Europa de Vest, fiindcă, altminteri, funcţionau doar serviciile reciproce dintre ţările aflate în interiorul lagărului socialist. Georges Iznard publică o carte despre URSS, unde reapare pregnant conceptul de realism socialist, la care tocmai renunţase Louis Aragon. Recenzia cărţii ocupă o întreagă pagină întâi a publicaţiei ‚Les Lettres Françaises', din martie 1957. În sfârşit, ‚Le Monde', publicaţie de echilibru, şi care nu putea fi acuzată de înclinaţii stângiste, publică o pagină întreagă despre *Istoria Statelor Unite şi a URSS* din 1917 până în zilele noastre, care tocmai apăruse, alcătuită fiind de André Maurois şi Louis Aragon.

Ce să fi crezut în tot acest context politic şi cultural creatorii ţărilor din Est? Ce să fi crezut tânărul scriitor Ion Miloş, de la Novi Sad, care aparţinea, în plus, minorităţii româneşti din Iugoslavia? Fragmentele din articolul publicat în continuare o arată din plin.
Avea dreptate să gândească astfel, desigur, dar a fost sancţionat sever pentru că a scris ce gândea. Imediat după apariţia punctului său de vedere, ilustrat mai jos, a primit o bursă de câteva luni în Franţa, de unde, se spera, n-avea să se mai întoarcă. Numai că, spre deosebire de Petru Dumitriu, s-a întors. Dar nimeni nu l-a mai reprimit la Novi Sad şi vocea lui n-avea să se mai facă auzită în Iugoslavia. A aparţinut şi el deci primului mare val de emigraţie a intelectualilor din ţările Europei de Est, care au făcut greşeala de a confunda doctrina teoretică a politicii şi culturii cu cea practică. Acest val a fost absorbit mai ales de Franţa şi de Germania Federală, cam din 1957 până la edificarea Zidului Berlinului în 1961. Mi se pare că, în procesul pe care culturile respective îl fac astăzi scriitorilor lor din trecut, ar trebui să se ţină seama de contextele perioadei în care au trăit şi să nu să se transpună chestiunile războiului rece în parametrii cotidianului, pierzând astfel valori care au exprimat, în fond, cea mai mare parte a veacului douăzeci pentru fiinţa însăşi a popoarelor care au născut acele valori. Fiindcă Ion Miloş este doar unul dintre cazuri. Tipic, ce-i drept. La fel şi Petru Dumitriu pentru România. Ion Miloş avea să se stabilească în Suedia şi să publice, pe lângă versurile proprii, traduceri în suedeză din douăzeci şi doi de scriitori români (adică din România) clasici şi contemporani."
Articolul contra lui Miloș a fost, de fapt, comentariul chiar al textului lui Ion Miloş, text care l-a aruncat în afara sistemului socialist creat artifical după al doilea război momndial numai pentru păstrarea principiului general al politicilor externe care guvernează planeta încă din veacul al XVIII-lea, numit principiul echilibrului de forţe. Iată fragmente din acel articol apărut în ‚Lumina' 6/1957, 1/1958: (...) Încă de câţiva ani literatura noastră se află în criză, stagnare, decadenţă. De aceea problema literaturii noastre trebuie pusă cu toată gravitatea. A trecut timpul literaturii de vorbe mari. A trecut momentul poeziei tractoarelor, târnăcoapelor, căilor ferate precum şi acela al stelelor, privighetorilor şi trilurilor sentimentale. A trecut timpul poeziei-miting. Poeziei exclamaţie. Poeziei care n-a spus nimic. Poeziei de eterne banalităţi adjectivale, lipsită de un vocabular liric, secată de măduva cuvântului plin. Poezie fără control şi măsură artistică. Literatură de compilaţii de fapte şi discursuri. O literatură minoră, de însemnătate secundă, o literatură exterioară. Poezie cu prea multă frunză de cuvinte şi prea puţine flori de imagini. (...) Pentru binele şi propăşirea literaturii noastre trebuie alungată ca pe o satană răutatea, invidia şi făţărnicia din critica noastră (scrisă sau nescrisă). De ce să nu fim sinceri?
Când scriitorii noştri au fost chemaţi să dea literaturii ce-i al literaturii, au depus armele... E o constatare lesne de făcut aceea că problema literaturii noastre a fost în ultimul, timp aproape cu totul neglijată (critică literară n-avem aproape niciodată), printr-un consens tacit cu ea a fost trecută în zona de indiferenţă. Ne-am scufundat într-o împotmolire apropiată morţii. Totul se petrecea necombativ şi întunecat. Altădată aveam cel puţin ambiţii şi avânt. Astăzi steagurile de ideal artistic sunt zdrenţe. Trăim viaţă fără de polemici şi revolte ca şi când totul e bine şi totul merge după lege. Am devenit nişte mici burghezi cu suflete leneşe şi indiferente. Preferam să trăim izolaţi de orice frământări spirituale în tăcere, linişte şi pace... N-a îndrăznit nimeni să ridice glasul de teama să nu sufere şi să nu tulbure dolcea farniente a confraţilor. Şi atunci când pisicile dorm, şoarecii joacă pe masă. S-au şi ivit ca ciupercile diferiţi ‚poeţoi şi poetaci' de toate soiurile şi din toate regiunile. Starea literară a devenit imposibilă şi atmosfera insuportabilă. Trebuia cineva să îndrăznească să deschidă ferestrele ca să intre aerul curat... (...) Ori, ţăranul român nu poate rămâne pe drumul progresului cultural, îndărătul ţăranului sârb, croat, sloven etc. (...) Deci trebuie să oferim şi ţăranului român literatură şi nu stârpitură. (...) De aceea, dacă vrem să avem şi noi literatura noastră, atunci să edităm mai multe cărţi originale. Vom întâmpina greutăţi financiare, dar totuşi sunt soluţii. Anume: preţuim adânc valorile lui Krleža, Andrić, Davićo, dar nu sunt absolut de acord să le traducem pentru minoritatea noastră. Ori, noi trăim în Iugoslavia, şi avem nevoie de limba sârbă poate mai mult decât de cea maternă. Cel mai bun izvor pentru îmbogăţirea unei limbi sunt lecturile operelor literare din limba respectivă. Sperăm că fiecare din noi posedă suficient limba sârbă ca să poată citi cărţi în această

limbă. Ş-apoi cât pierde o operă din valoarea ei originală prin traducere? În general, traducerile sunt un rău (dar un rău necesar), mediaţie fatală prin care se comunică neştiutorilor unei limbi, texte din acea limbă. De ce să recurgem atunci la o traducere rea când ne este la îndemână originalul şi când toţi ştim sârbeşte. Altcum stă chestiunea cu traduceri din alte limbi străine. Susţinem iniţiativa revistei maghiare ,HID' şi sugestia tovarăşului Radu Flora că dacă trebuie să traducem dintr-o limbă într-alta, atunci aceasta ar trebui făcut din limba română în limba sârbă. În felul acesta, cititorii iugoslavi ar lua contact cu creaţiunile noaste literare, ni s-ar lărgi cercul cititorilor, iar toate acestea, fără discuţie, ar influenţa încurajato,. pozitiv la dezvoltarea literaturii minorităţii noastre.
Astăzi, când relaţiile dintre România şi ţara noastră sunt prieteneşti, când se poate procura cu uşurinţă orice operă, reeditarea în Casa de editură ,Libertatea', a operelor clasicilor români ar însemna zadarnică vărsare de fonduri. Deci Casa noastră de editură ,Libertatea' ar trebui să editeze mai ales cărţi originale ale scriitorilor minorităţii noastre. De patru ani de zile Casa de editură ,Libertatea' n-a editat nici o operă de versuri sau de proză. Atunci ne mai întrebăm de ce ne tac barzii? Dacă vrem să ieşim din această zodie a tăcerii, atunci să dăm scriitorilor noştri posibilitatea de a-şi publica creaţiunile. Altmintrelea, vom continua să dormim şi mai departe în mlaştina tăcerilor, iar visurile şi idealurile ne vor lâncezi cu totul în mătasea broaştei, a nepăsărilor şi a plictiselilor. (...) O altă problemă importantă e limba noastră maternă. Cine dintre noi posedă limba română cumsecade? (Excepţie întrucâtva face Radu Flora). Nu ştim să scriem, nici să gândim româneşte. În scrierile noastre sluţim limba. Nu-i simţim nici gramatica şi nici duhul. Şi pentru aceasta există cauze obietive. Nu poţi poseda limba română când nu avem biblioteci şi manuale suficiente, când ne lipseşte conversaţia şi exprimarea neaoş-românească. (...) Când critica (laudă sau ocară) e la locul ei, ea nu poate decât să influenţeze în mod pozitiv, să încurajeze. Dogmatismul e cel mai mare duşman al criticii adevărate. Criticul trebuie să aibe foarte dezvoltat simţul pentru tot ce-i nou în viaţă şi în artă. El trebuie să obişnuiască cititorii ca să nu mai primească noutatea ca pe o momâie pentru speriat păsările. Creatorul de reale valori, inventatorul deci, întotdeauna e un om care gândeşte şi simte altfel decât simt muritorii, pentru a găsi o idee, o cale nouă ce o neagă pe cea veche, pe cea de toate zilele. De aceea inventatorii nici nu par (la început cel puţin), simpatici în ochii contemporanilor. Cea mai mare parte a creatorilor adevăraţi, a geniilor, n-au fost înţeleşi de contemporaneitate. Câţi l-au înţeles pe Mihai Eminescu, pe T. Arghezi şi pe B. Radićević? Cu câtă rezistenţă a fost primită la început şi poezia lui Vasko Popa, atât din partea unor cititori cât şi din partea aşa zisei critici academice. La noi e etât de înrădăcinată prejudecata despre poezie încât nu ne putem împăca cu gândul că mai există şi o alt fel de poezie decât aceea de care ni s-a spus (la liceu) că e poezie. A spune că tot ce e nou e ,modern' (în sens rău), şi ,obscur' este cu totul greşit. Fără a ieşi din vechi nu poţi intra în nou, dar nici fără a te baza pe vechi nu poţi să te avânţi spre nou. E neomenos ca voinţa ta să o faci lege altuia. Trebuie să acordăm atenţie şi încredere tuturor tinerilor ce vor să scrie poezie ,modernă' sau ,clasică'. N-a spus cineva că ,stilul e omul'? Să admitem atunci fiecăruia să scrie în stilul său propriu. Tot ce se poate cere celui ce scrie e să-şi servească cinstit propriul său talent şi temperament. Nu ne trăzneşte niciodată prin minte să pretindem trandafirului să aibe mirosul viorelei, însă ceea ce e mai bogat dintre toate – sufletul – oare trebuie să existe într-un singur fel? (...) ,Să-nflorească toate florile', zice un proverb chinez. Da, chiar aceasta dorim şi noi: să-nflorească toate florile; florile, însă nu şi buruienile. Dar pentru ca să înflorească toate florile trebuie ca structura solului, clima şi celelalte condiţiuni necesare să favorizeze înflorirea lor. Deocamdată literatura noastră nu posedă toate condiţiile şi de aceea trebuie să renunţăm la o serie de flori frumoase. Trebuie însă să fim atenţi ca buruienile să nu fie luate drept flori, pentru simplul motiv că, de obicei, ele înfloresc pretutindeni cu prea multă exuberanţă.

[28]Această societate s-a desprins iniţial din Fundaţia Söros şi şi-a căutat noi surse de finanţare, continuând să fie susţinută şi de Söros.

[29]De Ştiinţe Politice şi Relaţii Internaţionale din cadrul Universităţii Bucureşti.

[30]Atunci director al Institutului Cultural German (Goethe Institut) din Bucureşti. Istoric ca profesie, la fel ca şi Vito Grasso.

[31]De fapt, oxus era, din Asia până în Egipt, numele boului, animal foarte important pentru toate civilizaţiile vechi, adesea zeu. El a dat, iniţial în arameică, simbolul literei a, începutul tuturor alfabetelor lumii.
[32]Universitatea din Braşov lucra, în 2002, când am fost acolo, pentru industria românească şi avea un contract cu firma Mercedes.
[33]Este şi posesorul celei mai importante reţele de săli de cinema din Paris.
[34]*Une Eté inoubliable*, după *Bijuterii de familie* de Petru Dumitriu.
[35]Al Educaţiei din Austria.
[36]De fapt aromâna este un dialect al limbii române, format la sudul Dunării, alături de dacoromână (româna literară), formată la nord de Dunăre, de istroromână şi meglenoromână, formate tot la sudul Dunării. Faptul de a nu conştientiza ansamblul problemei duce la ideea că aromânii ar fi „o naţiune", că există mai multe „limbi române", după modelul austriac chiar, unde germana e considerată „o altă germană".
[37]Vlahii nu sunt aromâni, ci români (dacoromâni) de pe Valea Timocului, care vorbesc o română de secol 17-18, fiind de multă vreme izolaţi şi interzicându-li-se şcolarizarea în limba proprie. Cât despre rimeri, cuţovlahi şi macedoneni, acestea sunt denumiri locale pentru aromâni. Istoric vorbind, rădăcuna lingvistică rum-, rom- pentru rumâni, români precede cu mult latinitatea și a fost preluată de ea din sursele originare. Dacă n-ar fi decât să spunem că cetatea etruscă Rum, devenită Roma pentru latini, precede intrarea refugiaților troieni în Peninsula Italică și încă ar fi edificator. Tot așa, colonizările etrusce din aria ocupată azi în Elveția și Austria de urmași traci, păstrează rădăcina lingvistică rum- pentru a exprima esența identitară originară a populației. Punctul de vedere generic exprimat de profesorul Wieser aparţine însă unei părţi însemnate a aromânilor din Germania, grupaţi în jurul profesorului Barba, care susţine ideea „aromânilor ca naţiune fără ţară şi fără drepturi" spre a putea accesa în chip direct fonduri europene pentru dezvoltare.
[38]Ca(l)ea, adică drumul. Dacă ne-o lăsa copilul (care era mic) să plecăm, dacă ne-o da cale liberă.
[39]Dintre cei anunţaţi, n-au fost prezenţi domnii François Oliver, de la Carrefour şi Jean-François Boucher de la Michelin. În schimb, a fost prezent Christian Estève, fost director general la Dacia Piteşti, proaspăt preşedinte al Consiliului de Administraţie al Universităţii de Tehnologie din Compiègne.
[40]Din 2006 preşedinţia rotativă a CEDO revine României. Mandatul judecătorului Corneliu Bîrsan a expirat în 2007.
[41]La Strasbourg se află reşedinţa Parlamentului Uniunii Europene, reşedinţa Consiliului Europei şi reşedinţa Curţii Europene a Drepturilor Omului. Sediile diferite ale ultimelor două instituţii datează din 2001 şi au fost edificate de aceiaşi arhitecţi care au construit Muzeul de Artă Modernă din Paris (Beaubourg). Preşedintele Curţii Europene a Drepturilor Omului se alege periodic, la trei ani, dintre judecătorii Curţii. (n.a.)
[42]În cazul Mazăre trebuie să remarcăm faptul că o persoană care reclamă ceva Curţii Constituţionale a Drepturilor Omului o poate face interesat, cu alt scop decât acela de a-şi obţine un drept. Fiindcă Mazăre a ajuns, folosind capitalul de imagine obţinut după ce Curtea i-a dat dreptul cuvenit, primar, afacerist, a schimbat un partid cu altul.
[43]*Tratatul de aderare al României şi Bulgariei* la Uniunea Europeană a fost semnat la abaţia Neumünster din Luxemburg pe 25 aprilie 2005, ora 16. Abaţia, întemeiată în 1098, a fost aleasă ca loc simbolic. Ea a fost întemeiată în 1089, fiind, veacuri la rând, o cunoscută închisoare atât pentru femei, cât şi pentru bărbaţi. Transformarea ei în loc pentru conferinţe şi spectacole este un simbol chiar al schimbării vremurilor. Tor acolo au avut loc, pe 23 aprilie, seara, şi cele două spectacole, al Corului Radiodifuziunii bulgare şi recitalul Angelei Gheorghiu, dedicate de către cele două ţări, Bulgaria şi România, evenimentului semnării Tratatului.
[44]Reproducem aici, pentru a se putea vedea deosebirile de accente politice, de tendinţe şi de ţinte, discursul primului ministru al Bulgariei, Excelenţa Sa Simeon de Saxa-Coburg. Iată textul: Domnule Prim Ministru, doamnelor şi domnilor miniştri, domnilor preşedinţi ai Parlamentului European şi ai

Comisiei Europene, doamnelor şi domnilor, sunt profund emoţionat şi fericit să semnez astăzi Tratatul de aderare al Bulgariei la Uniunea Europeană. Acest act constituie, fără îndoială, unul din cele mai mari evenimente din istoria ţării mele. Facem astfel un pas în plus pentru reunificarea continentului. Reunirea şi alierea popoarelor europene n-a fost oare idealul părinţilor fondatori ai Uniunii?
Ceea ce întreprindem astăzi nu este pur şi simplu o simplă semnare a Tratatului între state, ci construim o unire a cetăţenilor europeni. Sunt fericit că aceasta se întâmplă într-unul din leagănele Uniunii, Luxemburgul, ţara natală a lui Robert Schuman.
Ţin să-mi exprim gratitudinea pentru toţi partenerii europeni, faţă de guvernele pe care le reprezentaţi şi mai ales faţă de cei care şi-au asumat în aceşti ultimi ani preşedinţia Uniunii, faţă de Parlamentele şi cetăţenii statelor dumneavoastră, la fel ca şi faţă de instituţiile Uniunii Europene, pentru susţinearea dumneavoastră, sprijinul şi încrederea dumneavoastră. Fără voi toţi ţara mea n-ar fi putut ajunge singură şi atât de repede la capătul unui proces istoric.Gratitudinea mea merge în mod egal şi către Parlamentul bulgar, către membrii guvernului meu şi către toată societatea bulgară pentru eforturile ei neobosite. Fără munca şi deteminarea lor exemplară, n-am fi astăzi aici. Ţara mea s-a angajat unită în această cauză europeană. La fel de unită ţara mea primeşte astăzi acest Tratat de aderare. Guvernul meu, înainte de finalul mandatului, va supune ratificării Parlamentului bulgar acest tratat. Continuăm, de asemenea, să punem în act reformele necesare. În acest proces de modernizare a ţării vom continua să ne bazăm pe susţinerea societăţii civile, pe sindicate, pe mediile de afaceri şi pe organizaţiile non-guvernamentale. Numai cu perseverenţă, cu pragmatism, uniţi în jurul unui obiectiv comun vom continua să facem să avanseze ţara noastră.
Contăm de asemenea pe statele membre ale Uniunii spre a ratifica astfel acest tratat, încât Bulgaria şi România să poată adera la Uniune aşa cum este prevăzut, pe 1 ianuarie 2007.
Doamnelor şi domnilor, data de astăzi e importantă din pricina noii responsabilităţi pe care va trebui să şi-o asume Republica Bulgară luând parte la procesul de luare a deciziilor în sânul Uniunii Europene. Pot să vă asigur că ne pregătim pentru asta asiduu cu scopul de a fi un partener constructiv.
Bulgaria întâlneşte familia popoarelor europene, care este şi a sa. Cu istoria ei milenară, cultura ei proprie, valorile sale profund europene, ţara mea îşi va aduce contribuţia proprie la bunăstarea comună, la diversitatea culturală şi la dezvoltarea Uniunii.
Aş vrea să dedic semnarea acesteui tratat tineretului bulgar. El este cel care va trebui să desăvârşească integrarea europeană, să dezvolte idealurile reunificării şi să contribuie la triumful unităţii, al păcii şi al dezvoltării Europei celui de-al XXI-lea veac.
[45]În prezenţa primului ministru al României s-a desfăşurat festivitatea de dezvelire a unei plăci evocatoare a momentului : pe 25 aprilie 2005 românii au plantat pe Via Romana din Schengen 27 de frasini. Iată textul aflat pe placa dezvelită: «Aceşti 27 de frasini au fost dăruiţi de poporul român pentru a celebra semnarea, la Luxemburg, a Tratatului de aderare la Uniunea Europeană. Schengen, 25 aprilie 2005» (în limbile română, franceză, germană).
Cu acest prilej premierul, ca şi alte personalităţi, au rostit discursuri. Acordurile din 1996 de la Schengen, localitate de graniţă între trei state fondatoare ale Uniunii Europene, Franţa, Germania şi Luxemburg, prevăd libera circulaţie a cetăţenilor Uniunii în interiorul ei, fără a ţine seama de frontierele naţionale.
[46]Acesta a fost şi şeful comunităţii româneşti împuternicit să transmită primului ministru al României un text semnat de către toţi reprezentanţii comunităţilor româneşti aflaţi la această manifestare. Iată conţinutul lui: Aş vrea să vă înmânez, din partea românilor de pretutindeni, din cele 29 de ţări, care ne-am strâns aici cu prilejul acestui eveniment, următoarea declaraţie: *Declaraţia Românilor de pretutindeni, Luxemburg, 25 aprilie 2005*
Reuniţi la Luxemburg în 23 – 25 aprilie 2005, noi, românii care trăim în afara hotarelor ţării, ne exprimăm satisfacţia că participăm la momentul istoric al semnării *Tratatului de aderare al României la Uniunea Europeană*. Acest act confirmă apartenenţa poporului român la marea familie europeană, susţinută prin tradiţiile seculare, valorile culturale şi idealuri comune. Ne considerăm parte a acestui

eveniment istoric, rămânem ataşaţi ţării de obârşie, ceea ce vom confirma cu toată forţa noastră. Drept pentru care semnăm prezenta declaraţie.

[47]Au participat : Jean Claude Junker, preşedinte al Consiliului Europei, José Manuel Barroso, preşedintele Comisiei Europene, preşedintele Traian Băsescu din partea României, Preşedintele Bulgariei, Gheorghi Pârvanov şi primul ministru al Bulgariei, Simeon de Saxa-Coburg. Premierul Călin Popescu Tăriceanu a dat o conferinţă de presă separat, în acelaşi timp şi în acelaşi Centru Internaţional de Presă de la Luxemburg, cu participarea mai ales a Mass Mediei româneşti. De altfel, preşedintele şi primul ministru al României au sosit la Luxemburg cu două aeronave separate, fiecare cu propria sa echipă de ziarişti şi fiecare a plecat după îndeplinirea programului oficial, împreună cu echipa cu echipa sa. Nici televiziuinile româneşti, nici măcar Televiziunea Română, n-au participat la toate manifestările legate de acest eveniment. Numai faptului că am fost acreditată ca free lancer la acest eveniment, venind de la Paris, îi datorez posibilitatea de a fi urmărit în întregime evenimentele, trei zile la rând, cu sentimentul că trebuie lăsată o mărturie despre integritatea lor. Dar am fost, din păcate, singura care a făcut acest lucru. Am participat inclusiv la slujba din marea catedrală a Luxemburgului dedicată confirmării noului Papă şi unde episcopul Luxemburgului a făcut legătura între cele două evenimente: un nou Papă, german ca origine şi semnarea *Tratatului de aderare* de către România şi Bulgartia, ambele simboluri ale reconcilierrii istorice a Europei.

[48]Pasajul eliminat la citire era acesta: **Evenimentul de astăzi, pe care aş îndrăzni să-l compar cu o logodnă, a fost posibil graţie asistenţei constante, orientării şi avizului pe care l-am primit din partea Uniunii Europene de-a lungul drumului care ne-a condus către această zi crucială.**

[49]Această evaluare a fost făcută în calitatea de consilier pentru Mass Media al preşedintelui Senatului României, pe care o aveam atunci.

[50]*The Clash of Civilisations and the Remaking Order,* Simon & Shuster, 1997.

[51]*Kant et l'Ornithorinque,* Editions Grasset, 1999. Recenezia am scris-o imediat după lectura cărţii, în iunie 1999 şi în vreme ce citeam la Bibliotheque Nationale din Paris lucrările lui Bazil Munteanu. Am vrut să trimit recenzia la „Adevărul literar şi artistic”, dar, cum nu făceam parte dintre colaboratorii lor, am renunţat. Am păstrat-o totuşi, fiindcă vedeam în ea stadiul teoriei literare în Europa. De altfel la noi cercetarea teoretică pare să fi amuţit cu totul. Am zărit însă, graţie acestei cărţi, un întreg la care merita să mă raportez, eu însămi abordasem, în 1987, problematica teoretică prin referire la Kant, mergând pe urmele lui Bazil Munteanu. Socot însă că tot ceea ce se întâmplă în cercetarea semiotică din Europa nu face decât să evidenţieze în ce punct ne aflăm noi şi ce avataruri traversăm. Pe de altă parte, într-un sens mai profund, faptul că am întâlnit o asemenea carte, e ca şi când ar fi fost confirmat propriul meu drum şi propria mea căutare, e semnul că, dincolo de tot, un om îşi poate găsi unitatea profundă a sinelui. Ceea ce nu e puţin lucru. Ba chiar, mi se pare, e începutul oricărei noi construcţii.

ANEXA 2

În felul lui, la nivelul lui și a perioadei pe care a trăit-o, tatăl meu a fost și el un căutător. Un călător continental, implicat pe deplin în lumea pe care o traversa și care, ea însăși, trecea de la o etapă istorică la alta, căreia aveam să-i aparțin. Socot deci că nu este lipsită de importanță mărturia sa și o transcriu așa cum am moștenit-o, adăugînd doar adnotări minime, pentru limpezirea percepției unor evenimente astăzi devenite istorie.

Ecaterina Țarălungă

Un loc, un timp, o viață

Radu Țarălungă

Copilăria

5 octombrie 1912 este ziua când s-a născut povestitorul acestor pagini. Timpul începuse a se răci, se făcea tot mai frig. Moștenitorul fostului domnitor Suțu al Țării Românești, care domnise pe la 1821, prințul Suțu, ia următoarea măsură: prin logofeți și paznicii moșiei a scos cu amenințări lumea din sate la culesul porumbului. Anunțul s-a făcut cu logofeți călare, mergând la pas pe ulițe, oprindu-se la răcruci, unde pocneau din bici și spuneau tare, răspicat ce-a poruncit boierul.

Așa fiind, în ziua următoare și lumea din satul nostru, Racovița, a ieșit pe câmp.

Tata, care în anul acela nu obținuse pământ pentru a-l munci în parte, a căutat să fie cât mai pe placul logofeților. Cu un an în urmă avusese o parcelă cu porumb de muncit în parte, iar logofeții porunciseră, la prașila a doua, să se rupă și vârful fiecărui fir de prumb, ca să se ramifice și să facă știuleți mulți. Cum pentru vârfuri erau mulți timpi morți, tata s-a socotit să facă prașila pe un rând și, la întoarcere după bota cu apă și traista cu mâncare, să rupă vârfurile. Dar logofeții țineau sub control, nu te poți organiza pe moșia altuia. Așa că, l-a altoit pe tata cu biciul, iar în anul următor a pierdut dreptul la o parcelă de muncit. Întâmplarea a făcut ca vecinului lui, Manolache Ion, să-i moară nevasta, așa că n-a mai putut munci toată parcela luată în dijmă și s-a ajutat cu tata pentru 4 pogoane.

Ei, în toamna lui 1912, tata a luat-o și pe mama la culesul porumbului, ca să câștige mai mult. Ea era grea, sta să nască, așa că ajuta doar la curățatul porumbului de foi. Dar în noaptea de 4 spre 5 octombrie s-au pornit durerile. Femeile au ajutat-o cum au putut: au făcut un paravan de coceni contra vântului în jurul carului, iar în car au așternut țoale mai groase. Atunci și acolo m-am născut. Femeile m-au înfășurat în ștergarele lor pentru mâncare și în țoale mai groase, au încălzit apă în ceaunul pentru mămăligă, au strecutat-o printr-o bucată de sac și am făcut prima baie. În zori tata a înjugat boii la car și am plecat cu mama spre sat. Acasă era ieșită din necaz. Bunica a pus și ea apă la încălzit pentru mama și pentru mine și a umplut o copaie mare, din lemn. Eram al doilea băiat al familiei.

După ce tata a declarat la primărie că s-a născut încă un iobag, a înjugat din nou boii la car și a plecat la cules. La plecare și-a luat cu el tot ce-i trebuia ca să șadă în câmp cu săptămâna. Porumbul trebuia cules înainte de venirea zăpezii. Munceau astfel numai pe mâncare – a lor și a animalelor, fără nici un alt câștig.

Străbunicul, Ștefan Țarălungă, bunicul, Constantin și tata, Dragomir au fost cu toții iobagi până după războiul din 1916-1918, când tata a primit pământ în proprietate de pe moșia lui Suțu, fiindcă luptase pe front.

După câteva zile de odihnă, tata a venit și a luat-o iar pe mama la culesul porumbului. Trebuia să merg și eu, pentru alăptat. Bunica și-a sacrificat scurteica ei de aba vopsită, căptușită cu blană de oaie și guler de vulpe, cu care mergea la biserică. Acolo, la capul locului, când socotea mama că trebuie să-mi facă baie, făcea în dreptul carului un adăpost din coceni, punea crăcănile pentru ceaun, încălzea apa, o strecura și-mi făcea baie ținându-mă între palme, în vreme ce tata turna apa. Așa a fost până s-a terminat culesul porumbului. După ce știuleții au fost duși la porumbarul boierului, toți oamenii s-au întors în sat. Dar bărbații aveau să vie iar la câmp, pentru aratul de toamnă...

Iarna n-a fost ușoară, dar mama, cu instinctul ei fără greș, a știut ce să facă pentru ca să trăiesc și să fiu sănătos. Odată cu dezghețul pământului începea și un an nou de muncă. Când a venit vremea primei prașile la porumb, mama s-a dus iar la câmp cu cei doi băieți ai ei. Fratele Stan, care era mai mare ca mine cu doi ani și jumătate și eu rămâneam la căruță, la adăpost, ori ne lua la locul de prașilă și ne ferea de arșiță cu o crăcană pe care întindea o rogojină. Ne uitau acolo, când veneau ne găseau dormind, plini de furnici și de muște ziua, ciupiți de țânțari noaptea. Câtă sete am îndurat de copil, nu știe nimeni.

În 1913 a fost Războiul Balcanic. În iulie Armata Română a trecut frontiera. Tata fusese mobilizat. Mama a rămas, în plină vară, cu doi copii mici și cu muncile câmpului, care trebuiau făcute pe terenul luat în dijmă. Bunica avea grijă de gospodărie, iar bunicul era bolnăvicios, în 1916 a și murit. La 1907 bunicul luase si el furca și se dusese să pună foc conacului lui Suțu. Jandarmii i-au luat pe toți țăranii, i-au dus la Prefectură la judecată, li s-a dat ca pedeapsă bătaie ori temniță. Bunicul a avut parte de bătaie cruntă, după care n-a mai fost sănătos niciodată.

După război, demobilizat, tata a venit acasă ca să ia de la capăt munca la câmp. Asta era în 1914, când tocmai începea un nou război. Așa, cu munca, a mers până într-o noapte din august 1916, când au început să bată în dungă clopotul de la cimitirul satului și cel de la biserică. Un trompetist de la primărie trecea călare, suna din trompetă pe la răscruci și striga că a intrat țara în război alături de Puterile Aliate – Anglia, Franța, America. Tata a fost iar mobilizat și trimis pe front, pe linia Carpaților, de unde au ajuns în câteva zile la Sibiu. Puterile Centrale – Germania, Bulgaria, Turcia – au atacat cu forțe superioare și nemții au pătruns pe Valea Jiului și peste Dunăre, pe 4-5 noiembrie 1916... Armatelor române li se impunea retragerea pe linia Siretului. Și tata a juns în Moldova, suferind ca toți camarazii lui, ca și populația civilă. A luptat la Lepșa, Soveja, Mărășești. Cât a durat războiul mama s-a ajutat la câmp cu o soră a tatei care nu avea copii. Iar bărbatul îi era tot pe front.

Cât a lipsit tata, am mâncat de multe ori „lapte de bou”, adică borș cu mămăligă. Alteori, în vreme ce fierbea mămăliga, mama lua o strahină de terci și ne da să mâncăm cu lapte de vacă. Vara, când creșteau pe câmp buruienile, culegeam ștevie, susai, păpădie. Seara descărcam traista și mama zicea: acum mâncați de toate! Bunica lua buruienile, le spăla, le da sare, ne punea în mână o bucată de mămăligă și zicea: mâncați ce vreți, cât vreți. Ștevia o ținea pentru borș, în care mai punea și fasole. Alte legume nu-mi amintesc...

Am fi trăit așa, în legea nastră, dacă trupele germane n-ar fi ocupat satul. Nemții au strâns mai multe familii într-o casă, ca să-și facă lor loc în cele evacuate. Mama și bunica au fost mutate la

un frate al tatei, unchiul Stan, care sta la marginea satului. În casa noastră nemții au făcut infirmerie pentru caii bolnavi, etuvă și baie comunală, fiindcă lumea era plină de păduchi și de râie. Femeile, bătrânii și copiii erau aduși cu sila pe ulițe și trecuți la deparazitare. Efectul tratamentului n-a fost de lungă durată, fiindcă tata, când s-a întors din război ne-a găsit tot cu râie și cu păduchi. Eram prea mulți într-o casă, dormeam pe sobe și în niște paturi de lemn cu saltele de paie, care aveau picioarele înfipte bine în lutul de pe jos. In loc de masă foloseam capul patului, dând la o parte țoalele de pe el. Mâncam ce puteam. Noroc că primarul anunțase oamenii dinainte să-și îngroape porumbul și ce se mai putea în gropi bine arse pe dinăuntru. Mama și bunica săpaseră sub niște mărăcini o groapă, unde ascunseseră porumb. Se duceau noaptea în curte, să nu le simtă nemții și furau câteva găleți de porumb pe care-l ascundeau în pat, sub țoale. Porumbul îl mâncam fiert sau copt. Uneori spărgeau boabele între două pietre și le făceau bulgur. Fiert cu puțină untură era foarte bun. Așa am trăit în iarna 1917-1918.

Nu știu ce vârstă să fi avut, era către primăvară pentru că zăpada se topea și, din loc în loc, se vedea pământul pe câmp, iar pe ulițele satului erau băltoace. Într-o zi cu soare mai strălucitor am zbughit-o pe ușă afară desculț și numai în cămașă. Cum pământul era rece, m-am suit pe stâlpul porții, singurul mai gros și rămas netăiat ca să fie pus pe foc în iarnă. Cum stam în vârful stâlpului, un nepot de văr al tatei, pe nume Negoiță, și-a făcut vorbă cu mine, deși era mai mare, avea 16 ani. Când a întors capul către biserică, l-am întors și eu și am văzut că pe uliță venea un om îmbrăcat nici țărănește nici militar. Văru-meu l-a recunoscut și zice: mă, Radule, ala e taică-tu! Tata știa că mă are, dar eu nu-l țineam minte. Când am auzit că vine tata am fugit în casă, unde mama m-a certat că eram desculț. M-a luat de mână și m-a dus pe pricul din spatele sobei, dincolo de fratele Stan. Mie îmi convenea, fiindcă știam că are să vină omul de pe drum după mine. N-am spus nimic. Numai ce aud ușa și un glas bărăbătesc. Vine tata, il ia pe fratele Stan în brațe și-l sărută. Când a vrut să mă ia și pe mine, m-am prins cu mâinile de colțul sobei și am începu să țip. Mama i-a zis să mă lase în pace, că mă sperii.

Cum în Moldova lumea fusese, ca și la noi, plină de râie și de păduchi, tata – care știa că și el are acasă o familie, adusese de pe front niște leacuri. Seara, mama și tata ne-au făcut câte o baie frecându-ne cu ciocălăi arși și stinși în apă pe tot corpul, ca să zgârie pielea la suprafață. După baie am fost unși cu ceva pe tot corpul, înfășați și culcați. Toți ai casei au făcut același tratament. Noaptea am dormit bine cu toții, că altfel, la căldura patului, râia te mănâncă de-ți vine să fugi în pielea goală.

Nemții, în retragerea lor de dinainte de venirea tatei, lăsaseră la noi în curte o iapă căzută de slăbiciune. Era bălțată, maro cu alb. Mama și tata au dezgropat tot porumbul care mai era. Deși iapa căzuse de foame, mama și tata, ajutați de vecini, au dus animalul în grajd, unde era adăpost și cald și, cu câțiva pumni de boabe la început, apoi mai mult, a fost pusă pe picioare.

Primăvara a fost foarte lungă și ploioasă. Părea că Dmnezeu spală pământul de sânge. Așa că oamenii nici n-au putut ara, din lipsă de vite și din cauza ploilor. Tata nu putea nici el să are cu un singur animal. Așa că a făcut tovărășie cu un vecin care avea o vacă. Vaca la jug și calul la ham trebuiau să tragă același plug. N-au putut să are decât câte un hectar de porumb fiecare. Dar a fost un an bun. La cules, toamna, tata a adunat porumb cât de pe trei hectare. Așa că ne-m descurcat cu toții mai ușor și mai repede. Veneau oameni de la Nămoloasa, unde fuseseră lupte, de la Corbu, cu ce puteau vinde ca să ia cereale. La ei nu se puteau face gropi, pământul băltea. Tata a cumpărat doi viței de un an, care au fost îngrijiți împreună cu iapa. Dintr-o jumătate de sapă tata a făcut o țesală cu care țesăla vitele în fiecare zi. Noaptea dormea în grajd să nu i le fure.

Primăvara următoare a putut să are singur. Avea doi bouleni tineri, cu iapa inaintea lor și plugul numai cu o brazdă. Mama mâna vitele și tata ținea plugul.

În 1920 pământul a rodit mult. Se întorsese și prințul Suțu, boierul nostru. Așa că porumbul se strângea pe armanul boieresc și, după ce se dijmuia, partea boierului era pusă în magazie și pătul, iar partea țăranului și-o ducea acasă.

În vara lui 1920, treieratul grâului s-a făcut cu batoza cu abur. De la gura batozei paiele erau trase cu târâșul, o șufă lungă la capătul căreia era legat un lanț gros, cu belciuge mari la fiecare capăt de lanț. Când grămada de paie era mare la spatele batozei, se încingeu la bază cu lanțul, se petreceau belciugele unul prin altul și un băiat mai mare băga un țăruș prin ultimul belciug – un țăruș de lemn făcut anume, care se folosea la fiecare târâș. Târâșul cu paie de la gura batozei se trăgea cu atelaj de șase boi conduși de un om și era oprit acolo unde avea să se ridice șira de paie. Pe măsură ce șira de paie căpăta înălțimea dorită, târâșurile de paie erau oprite tot mai aproape de batoză.

În fiecare zi mă duceam, cu mama și frate-meu, la treieratul grâului. Tata și alți săteni cărau grîul de pe câmp la boier. Îmi plăcea la treierat. Erau mulți copii cu care mă jucam. Prânzul se lua sub niște șoproane mari. Fiecare om primea o bucată de mămăligă ca o cărămidă de mare și o strachină cu borș de fasole. Eu mâncam cu mama, din aceeași strachină și cu aceeași lingură. Imi plăcea borșul de fasole așa de tare, că nu mai voiam să stau acasă cu bunica.

Într-o zi, pe când se trăgeau paiele de la gura batozei, eu și alți copii ne-am suit pe târâș și lanțul a scăpat de la bază, a luat-o pe deasupra paielor. În amestecul de paie și copii eu am căzut dincolo de șira începută și am început să țip. M-au căutat prin paie. În ziua următoare mama nu m-a mai luat la câmp. Am rămas cu bunica și cloștile cu pui. Cloștile erau legate cu ață la picior, lângă grajd, ca să aibă umbră peste zi. Pe sus zburau și coțofene – le ziceam caragațe – eu pândeam și alergam cu un băț, strigând hoa, hoa! Dar într-o zi am adormit la umbra grajdului. O coțofană m-a pândit să adorm și s-a repezit să fure un pui. Cloștile au început să cârâie așa de tare, că a venit bunica să mă trezească. Cum s-ar zice, aveam o treabă de făcut, se terminase cu joaca...

Primul an de școală

Nu mai știu câți ani să fi avut, dar am avansat de la paza puilor la a mieilor, purceilor și apoi vitelor. În timpul ăsta mă duceam și la școală. Aveam o traistă roșie făcută de bunica dintr-o bucată de pătură țesută în casă. Era destul de groasă și mare, îmi venea până la genunchi. Din primăvară mergeam la școală desculți și cu capul gol. Arătam cu toții urâți, fiindcă eram tunși cu foarfeca, la fel ca oile. Un tuns mai frumos se făcea cu peptenul și foarfeca, dar nu mulți părinți știau să tundă așa. Iarna purtam țoalele rămase de la frate-meu Stan și încălțam opinci de piele de bou sau de porc, uneori cu păr pe ele, alteori rase de păr. Nu știu de unde adusese tata o bucată de piele albă de vită și mi-a croit singur opincile. Cum văzusem pe la alții opinci fără păr, am zis că sunt urâte. Atunci tata mi-a zis să moi pielea în găleata cu apă până a doua zi, s-o întind pe coada sapei sau pe topor și, cu o muche de geam, să rad părul de pe ea bucată cu bucată. Așa am și făcut. Aveam prima mea meserie... După asta am dat pieile tatei să le încrețească și să le pună ațe. Înainte de a le încălța tata m-a învățat să pun foi de porumb sub talpa piciorului ca să ție contra frigului. Aveam și obielețe strânse pe picior, nu degeram, deși în clasă nu se făcea focul. Învățătorul Gheorghe Popescu ne-a spus ca, în fiecare zi, câte zece copii să aducă de acasă câte ceva pentru pus pe foc. Veneau cu ciocălăi, tizic, cum aveau. Învățam împreună, toți de la 1 la 4, într-o singură clasă. Toată materia anului respectiv, pentru cele patru clase, era într-o singură carte. În ghiozdan purtam tăblița și condeiul. Tăblița se spărgea des, fiindcă ne băteam cu ghiozdanele.

Din clasa a treia se făcea separat geografia. La începutul și sfârșitul orelor, cu rândul, fiecare copil trebuia să spună rugăciunea *Tatăl nostru*. La recreații, în curtea școlii, jucam aricul, vulpea cu coadă. Ariciul eram cu rândul. Fiecare se făcea atunci ghem pe jos și trebuia să-l ridice unul dintre noi, dar fără să se lase înțepat de arici, care avea un ac în mână. Vulpea cu coadă era un băț pe care încălecai și alergai strigând: vulpea cu coadă! Și cine putea, prindea bățul de celălalt capăt. Doar că era băgat în noroi și se murdărea pe mâini... Iarna ne băteam cu bulgări de zăpadă. Eram împărțiți în turci și români. Totdeauna învingeau românii. Așa se țineau minte, printre noi, Plevna și 1877. Fetele nu prea ieșeau afară. Care ieșea era frecată cu zăpadă la nas. În vremea asta învățătorul trecea drumul la primărie, la o țuică mică. Dacă se prindea la discuții politice cu popa, uita să mai vină la școală. Iar când apărea, se lua cu mâinile de cap. Clasa era plină de bulgări de zăpadă... Țipa la noi și ne spunea: măgarilor, învățați carte, că pentru voi învățați!

Tot iarna, învățătorul trimetea 2-3 copii mai mari la el acasă să dea apă – la vite, porci și păsări – și să facă peste tot curățenie.

Așa au trecut primii patru ani de școală, iar eu nu știam mai nimic în afară de *Tatăl nostru*, pe care bunica mă punea să-l spun în fiecare seară. Nici mama și nici tata nu mă învșțau carte, fiindcă pagubă mare nu era dacă n-aveam să știu... Doar că, după clasa a patra, a devenit obligatoriu învățământul de șapte clase. Urma să fim prima promoție.

Așa am ajuns în clasa a cincea fără cunoștințele de bază, la aritmetică mai ales. Cărțile din anii precedenți le rupsesem foaie cu foaie, după ce trecea ziua când citisem din ele. Învățătorul nostru și-a trimis fata cea mare, Emilia, la Școala Pedagogică, să-i urmeze în profesie. Clasa a V-a s-a înființat în casa învățătorului, care era mai mare și ținea de conacul lui Suțu. Lecțiile le făcea chiar domnișoara Emilia. La vremea respectivă era admisă bătaia în școli dacă făceai nebunii ori nu învățai. Domnișoara Emilia preda lecția, noi trebuia s-o învățăm. Nu știai, luai bătaie cu nuiaua. Nu puteai să întrebi dacă n-ai înțeles. Mă duceam cu groază la școală, părinții nu știau nici ei carte...

N-am să înțeleg niciodată de ce e vinovat copilul dacă învățătorul nu se face înțeles... Domnișoara Emilia ne bătea câte 2-3 odată, da cu nuiaua pe unde apuca, pe cap, pe mâini ori pe spate. Ne mai ascundeam pe sub bănci ca să scăpăm mai ieftin. Emilia Popescu ne-a fost învățătore în clasele a V-a și a VI-a. În clasa a VII-a au au venit la școală și adulți, care atunci învățau să scrie prima oară. Clasa fost mutată în localul Șolii Comunale și l-am avut învățător pe Vasile Popescu, al doilea copil al lui Gheorghe Popescu, cel care a rămas și după ieșirea la pensie a tatălui. Domnul Vasile avea alt sistem de predare, era peltic, îl înțelegeam destul de greu, dar nu se supăra niciodată pe copii, ci îi întreba unde n-au înțeles. Erau 12 fete și 3 băieți. Domnul Vasile ne preda uneori seara, la lumina lămpii, findcă ziua clasa era ocupată de alții. Tocmai se făcea o școală nouă și, când a fost gata, am trecut la ore de zi. Cum domnul Vasile făcea și politică - cu gura, nu altfel - trecînd drumul la Primărie, ne-a uitat într-o seară în școală. Noi țipam și băteam în gemuri. Un om care trecea pe drum ne-a văzut, s-a dus la Primărie și i-a spus. A venit de ne-a descuiat și ne-a dat drumul acasă.

La vremea resectivă erau mai multe partide politice: averescani, liberali, țărăniști. În timp ce eram în clasa a VII-a primarul satului era Ion Fătu, averesacan. Toamna, la culesul porumbului, a cerut lui tata să mă dea pentru o zi, cu carul cu boi, ca să-și care el porumbul de pe câmp. Avea pământ mult, așa că m-am întors seara, târziu, descărcasem cam 20 de care... Mama, când a văzut că e demult noapte și eu nu mai soseam, a venit acasă la primar și s-au certat, fiindcă eram și flămând, adormisem lângă car. Înfuriată, mama a scos scoarțele carului și a dat drumul porumbului pe uliță, apoi am plecat acasă cu mama și cu carul. Ei, dar primarul satului fiind, putea face bine sau rău oricuri, oricând. În toamna respectivă s-a făcut rechiziționare de cai pentru armată. Urmau manevre regale. Tata avea doi cai frumoși și se temea că o să-i

rechiziționeze ca urmare a scandalului mamei. Așa că, înainte cu 48 de ore de momentul rechiziției, tata a înhămat caii la căruță, m-a luat și pe mine și am plecat în comuna Colibași, la o rudă a mamei, cam 25 km distanță. Când a trimis primarul după cai, nu i-a găsit...

Cu ochii deschiși

Acum tata avea acasă doi feciori și se putea ajuta la muncă. Era și el voinic, avea 1,80 m, sănătos, robust, a trăit 85 de ani a murit de dublă pneumonie, cu toți dinții în gură, n-a fost niciodată bolnav. Avea și o voință de fier, nu da îndărăt în fața greutăților.

A muncit pe moșia prințului Suțu, care-și avea conacul în comuna Suțești, județul Brăila. În timpul Primului Război Mondial, generul Averescu a dat ordin de zi pe armată ca toți ostașii să lupte să-și apere țara, fiindcă ea o să le dea pământ. După război, când a venit la putere partidul lui Averescu, a dat pământ țăranilor din moșiile boierești. Omenii puteau face după dorință, să-l muncescă ori să-l vândă. Așa că pământul trecea, ca banii, din mâinile unor în ale altora. Iar tata, care ne avea și pe noi, cei doi feciori, lua pământ în dijmă de la boier, dar și de pe la alții, care nu aveau unelte sau animale de povară. Cu banii luați pe recoltă și-a luat încă vreo câteva hectare de pământ, fiindcă voia să ne facă oameni gospodari în sat. Era în sat un fierar pe nume Costea Petrescu și care primise la împroprietărire 5 ha (10 pogoane) de pământ. Tot așa a primit și fiul lui, care se făcuse muncitor în port la Brăila. Amândoi îl dădeau în parte la muncit. Tata a luat pământul fierarului ca să-l muncească și s-au înțeles să facă recolta pe din două. Pe proprietar nu-l privea decât impozitul agricol. Cu banii de pe grâne tata a mai cumpărat câteva hectare. Fierarul s-a sfătuit cu fiul lui de la Brăila să se lase de fierărie, să vândă pâmântul și, cu banii luați, să-și cumere un tractor ca să are pe la oamenii din sat contra cost. Tata a cumpărat de la fierarul Petrescu 5 ha, dar n-a luat împrumut de la Banca Agricolă, ci a vândut boii și niște oi, ceva porumb. Și-a oprit doar pentru anul în curs. Doar că toamna n-a strâns recolte pe cât spera. Trei ani am umblat desculți pentru pământul ăla, dar eram cu toții mulțumiți pentru puterea pe care o căpătase familia. La secerș, eu cu fratele Stan căram de pe câmp, părinții treierau în curte cu caii. Toamna, la coceni, căram doar eu, fratele Stan, care era mai mare, m-a învățat cum să așez snopii în car. Nu-mi aduc aminte să mă fi bătut vreodată pentru ceva ce nu muncisem bine. Il moștenea pe tata. Era o fire perseverentă, așa că m-a învățat tot ce știa despre munca la câmp.

La 16 ani am mers cu tata la Brăila, în port, de vale de Dunăre. Tot drumul, de 46 km, eu am condus căruța cu caii, tata a dus carul cu 4 boi, cu grâne. La coborârea spre port era să scap caii în pantă și să ajung cu căruța în Dunăre. Așa că tata m-a trecut la carul cu boi, greu pentru vârsta mea să conduc 4 animale mari cu jumătate de vagon de grâu în car. Niște domni s-au oprit în loc și s-au uitat până am ajuns la magazii. Probabil erau siguri că o să se întâmple o nenoricire cu mine și carul cu boi. Când am ajuns la magazii, unul dintre domni a venit la mine și la tata și i-a făcut observație că m-a lăsat singur în car. Tata i-a spus că are încredere și că trebuie să învăț, că așa e viața, grea.

În 1930 se putea zice că am ajuns la majorat. Familia se refăcuse complet. Tata mai cumpărse câteva hectare și unelte agricole mai moderne: secerătoare, vânturătoare, mașină pentru curățat boabele de pe știuleții de porumb. În nopțile lungi de iarnă tata ne povestea despre viața lui dinainte de război și din război. Când povestea despre retragerea armatelor române de pe linia Carpaților pe Siret, la sute de kilometri distanță, pe ploaie și frig, mama se îngrozea și-i spunea tatei: Dragomire, gata, nu mai cumpărăm pământ, trebuie să cumpărăm cai pentru copii, să nu mai facă armata pe jos, s-o facă la călăreți. Suportăm orice lipsuri, numai să nu treacă și ei

prin ce-ai trecut tu. De fapt era și o falã în sat pentru famiia care putea cumpăra cai de călărie ca să-și facă armata copiii lor la Cavalerie. După primul război Cavaleria a fost la foarte mare cinste.

În 1930, toamna, aveam doar 18 ani. Era primăvară. Tata s-a hotărât să cumpere un cal de călărie. S-a înțeles cu preotul, Petrache Popescu, să facă un drum până la Galați în ziua de târg, care era joia. Preotul voia și el să-și cumpere un camion pe arcuri pentru transprtul strugurilor la târg. Până la Galați am mers pe drumurile din câmp. Din când în când popa îi spunea tatei s-o ia la dreapta ori la stânga. Mă întrebam de unde știe popa în ce direcție vine Galațiul. Am trecut Siretul cu bacul tras cu șufa de oțel. Am ajuns la Galați seara. Am tras la un han și acolo am găzduit noaptea, afară, în căruță. Doar popa și-a găsit undeva un loc în han. Dimineața, când a venit și popa, ne-m dus la târg să cumpere fiecare ce voia.

Pe atunci erau oameni care se ocupau de comerțul cu cai. Negustorii aveau și îngrijitori pricepuți să-și prezinte marfa la vânzare. Trebuia să fii foarte atent să nu cumperi o gloabă. Cei care vindeau, văzând că tata vrea un cal de călărie, îl îmbiau care mai de care. Grija mea era să miros calul la nas, să văd dacă nu cumva i se dăduse alcool cu forța înainte de a fi adus la târg, ca să pară mai nervos și corpul să nu aibă cădere spre față, să-și încordeze singur, instinctiv, picioarele din față. Acest gen de cai cade sigur la săritul obstacolelor. Astfel de cai nu mai trag nici la ham după ce se trezesc din amețala alcoolului. Pierzi sigur banii. Un negustor de cai cu o burtă mare, cu o mustață lungă și neagră avea șase cai legați de căruță și se tot învârtea în jurul nostru. Unul din cai mi-a plăcut și îi spun tatei. El intră în vorbă cu negustorul – geambașul – de cai. Am vrut să știm dacă trage bine la ham. A băgat un lemn între roțile din spate ale căruței și unul la roțile din față, am luat hățurile de la calul pereche și l-am dat jos din căruță și pe negustor, care era și dresor de cai. Calul avea apărători pentru ochi, nu mă vedea. L-am luat de căpăstru și i-am zis haide! A tras singur căruța cu toate roțile blocate, deși nu mirosea a alcool. Am început târgul. Ne-am înțeles la suma de 12.000 lei. Tata i-a dat banii și eu am luat calul. După ce a fost făcut biletul de vânzare pe numele meu, nu se poate spune ce bucurie am trăit că aveam să-mi fac stagiul militar la călărași. Mama avea gastrită, dar nu știuia ce e. Când avea dureri doar spunea: bine că i-am luat cal băiatului, acuma pot să și mor...

În primăvara lui 1931, încă nu împlinisem 19 ani, m-au primit voluntar la 10 mai. Eram cel mai tânăr ostaș al Regimentului. N-aveam putere nici să ridic de jos șaua calului să i-o pun în spate. Noroc că era un cal foarte blând cu mine. Îmi părea că mă compătimește... Câteodată mă ajuta cu șaua un consătean, Niculae Drăgan, fiindcă aveam caii alături în grajd. În timp ce Nicolae punea șeile, eu le ungeam copitele să lucească frumos. Poate în sinea lui Niculae mă lua de frate mai mic, el avea 21 de ani.

După ce-am învățat regulile și disciplina militară, am depus jurământul că voi servi țara cu credință. După orele de instrucție, în vreme ce caii își mâncau ovăzul și oamenii aveau pauză, vorbeam cu Niculae despre intrucție. Dar el era însurat, mai avea și alte preocupări decât astea. Era înalt de peste 1,80 m, avea ochi negri și avea o putere că nici nu era de măsurat. Când punea șeile pe cai și strângea chingile, sălta calul în sus de picioarele din față.

Avem ofițer instructor pe locotenent Climescu din comuna Pogoanele, județul Buzău. Era și el înalt, avea ochi albaștri, purta tot timpul în mână o cravașă. Vara purta mănuși de călărie din piele, se vedea că face parte dintr-o familie de moșieri. Comandant de grupă aveam pe sergent Matei Vasile din comuna Voetin, jud. Buzău. Nu era un om înalt, dar era prea gras pentru înălțimea lui. Mânca foarte bine din ce aduceau ostașii de acasă, plus că locuia aproape de cazarmă, mânca și acasă și la popotă. Unitatea la care mi-am făcut stagiul militar se numea Divizionul II Cavalerie Rm. Sărat. Comanda Regimentului era la Ploiești.

Deși erm cel mai tânăr osatș al Divizionului, pe câmpul de instrucție, ca individ, grupă, pluton și chiar escadron eram apreciat de locotenentul Climescu. Dar odată am greșit-o... Se exersa

ostașul la atac. Și. când am fost primit cu foc, trebuia să dispar ca țintă din fața inamicului, iar eu, cu pușca mitralieră în mână, l-am atacat. Mi-a făcut observație pentru nerespectarea instrucțiunilor, dar mi-a admirat curajul.

Fiindcă arma cavalerie era foarte costisitoare, deși caii și echipamentele erau ale noastre (numele era Călărași cu schimbul), după trei luni ne-au dat drumul acasă, urmând să ne întoarcem toamna, în octombrie.

În primele luni de instrucție fusesem făcut fruntaș. În fiecare sâmbătă, ca să se facă economie la furaje și hrana oamenilor, ni se da drumul acasă până lunea la prânz. Mergeam de la cazarmă la han, unde aveam credit, hrăneam caii, mâncam și noi ceva, apoi plecam călare cu Niculae, fiecare în satul lui. Mai era și Guzu Matei, din Corbeni, jud. Brăila. Mergeam împreună cam 46 de km. Îi făceam în două ceasuri. Când ieșeam la bariera orașului nu mai puteam stăpâni caii. Înțelegeau încotro o luăm. Mergeam numai la trap sau la galop. E greu de spus ce inteligent e calul! Știa că acasă îl așteaptă lucernă verde, o baie, ovăz la discreție. Duminică noaptea spre luni veneam din nou la unitate și lunea făceam iar instrucție. Asta a durat primele trei luni. După care am stat acasă până în octombrie, când începeau manevrele zise regale, pentru că participa și regele. Pe când noi eram acasă, colegii de armă care rămăseseră în unitate fiindcă făceau armata cu caii statului și țineau de trupa permanentă – iar la vreme de război aveau cai rechiziționați de la populație – au făcut școala de cadre. Toamna, când m-am întors la armată, m-au făcut și pe mine caporal și puteam comanda o grupă. Dar la manevre, cum Regimentul nu fusese completat cu oameni, eu singur, cu un panou galben într-o mână, de 60x60 cm, călare, reprezentam toată grupa. Am plecat din gara Rm. Sărat, iar Regimentul din gara Ploiești ne-am îmbarcat în tren cu destinația Roman. După debarcare am pus șeile pe cai și am pornit în marș forțat către Războieni. La pornirea în marș nu am putut strânge bine chinga, doarece calul umfla burta. Așa am plecat, nu puteam să strâng șaua în mers. Aveam panoul galben în dreapta, cu stânga duceam calul.

Către seară am ajuns într-un sat. Când am dat șaua jos de pe cal tot părul i-a rămas pe pătura de sub șa. Avea o ditamai rosătura. În situația asta disperată m-am dus la plutonierul major al Escadronumui, Crăciun Ion și i-am raportat întâmplarea. Mi-a spus să pun paie într-un sac și să-l leg cu chinga pe locul rosăturii, iar din două în două ceasuri să torn apă rece peste sacul cu paie. Până dimineață i se dezumflase spatele și am putut să-i pun șaua normal. De data asta l-am rugat pe Niculae Drăgan să strângă chinga.

Puși în marș, am ajuns în zona Valea Albă – Războieni, acolo unde s-a luptat Ștefan cel Mare cu turcii la 1475[1]. Eu am ocupat poziție de luptă cu grupa (adică panoul și simulatoarele de mitralieră). La 50 m de mine era o movilă – Movila Purice. Legenda spune că din vîrful movilei a condus Ștefan lupta de la Valea Albă[2]. Când să încalece, iostașul pe nume Purice s-a făcu mic și l-a ajutat pe Domn să încalece. Pe această movilă stau acum regele Carol al II-lea și Cartierul său General. Regele urmărea cu binoclul manevrele din Valea Albă. Era așa de slab, că n-a putut să stea în picioare tot timpul cât au durat manevrele. Un șofer a venit cu perna de la mașină și a pus-o jos ca să stea regele pe ea. În timp ce se desfășurau luptele, vine la mine dinspre movilă un ofițer de stat major și mă întreabă: ce faci tu aici, măi, ostaș? Eu i-am spus că trag cu mitraliera (îi ziceam cârîitoare). Se vedeau unitățile de vânători de munte cum traversau valea la adăpostul unor stoguri de fân undeva, pe fundul văii. Când îi vedeam, învârteam cârâitoarea. Ofițerul de lângă mine, probabil ca să-și dea seama de nivelul meu de pregătire, mă întreabă de ce nu mă uit la el când vorbesc. I-am spus că mă uit la inamicul din față, iar urechea e atentă la comandant. Mi-a spus: bine ostaș și a plecat. Nu știu nici ce grad a avut.

După terminara atacului, care a durat cam o oră, am încălecat și am ieșit cu unitatea din câmp, la șosea. Cum mergeam către Războieni, pe partea stângă am văzut săpat în pământ un bordei cam de un metru adâncime și acoperit de crengi mari, verzi, de stejar. În bordei luau masa regele

și statul major. Pe timpul manevrelor unitatea a rămas cantonată la Războieni. A doua zi a fost pauză, ne-am ocupat de punerea în ordine a armamentului și harnașmentului. A treia zi ne-am pus în marș cu direcția Roman. În timp ce mergeam, în dreptul unei păduri, s-a făcut haltă de ajustare. Pe când eram în pădure, trece un țăran cu o căruță de pepeni. Se ducea la Roman să-i vândă. Dar ostașii s-au năpustit peste el , fiecare întreba cât costă, și-au luat câte un pepene ori doi. Când omul a băgat de seamă că i s-a golit căruța și are dor vreo câțiva gologani în mână, a priceput că ostașii i-au furat pepenii. Când se pregătea să se plângă, a sosit un automobil care a oprit pe șosea, la marginea pădurii. Din mașină a ieșit un general înalt, blond cu ochi albaștri, am auzit că-l chema Mannerhaim[3], care s-a uitat spre pădure. Țăranul păgubit, ținând căciula și biciul sub braț, s-a dus să i se plângă de ostași. Generalul a băgat mâna în buzunar și a plătit toată paguba, care s-a consemnat.

Puși în marș din pădure, am cantonat noaptea într-un sat căruia nu i-am aflat numele, știu doar că moșul la care am dormit avea două vaci cu lapte. Cumpăram zilnic un litru de lapte, îl fierbeam în gamelă și îl mâncam așa, cald, pe tot odată, cu pâine. Mă simțeam sătul toată ziua. Când s-au strâns în jurul Romnului toate unitățile care luau parte la manevre, s-a hotărât ca regele să treacă armata în revistă. Toată armata s-a adunat pe o pășune mare. Când eram aliniați, Majestatea Sa, cu suita, a trecut prin fața tuturor unităților, salutând la drapel.

După terminarea manevrelor am revenit cu trenul la garnizoana de la Rm. Sărat și am fost lăsați la vatră cu echipamentul și caii. Călărașii cu schimbul, unde eram eu, aveau obligația ca, patru ani la rând, oricând ar fi fost chemați, să se prezinte la unitate cu echipamentele și caii proprii.

Când nu eram la cazarmă munceam alături de părinți la câmp. Eu cu fratele Stan căram grâul de pe câmp, tata cu mama îl treierau cu caii, în curte. Carul cu snopi de grâu era așa de înalt, că ți-era lși teamă să pleci cu el la drum. Puneam la el patru boi. Un pic de neatenție și se răsturna carul. Nu spun ce pagubă de boabe, pierzi o zi să strângi snopii și mai încurci și drumul altor care. Așa că, cel mai bine, megi pe jos, pe lângă boi. Iar desculț, simți toți mărăcinii și bolovanii, din zori și până noaptea, zile la rând. Nimeni nu se plângea. Mâncam pe înnoptate mămăliga care începea să se acrească de atâta stat la căldură.

Anul 1933, octombrie... Iar se fac manevre regale, fiindcă țara noastră tot vrea să țină pasul cu alte țări și să aibă armata pregătită tehnic pentru luptă. Pe plan mondial se simțea că în culise se pregătește ceva[4]. Așa că am fost și eu chemat la Divizionul din Rm Sărat și îmbarcat în tren, cu cai cu tot, pentru direcția Ploiești.

Ajuns la Ploiești, am debarcat și Divizionul nostru a fost încartiruit în satul Strejnicu[5], aproape de Ploiești. În cazarma Regimentului 3 Călărași încăpeam cu tot efectivul Regimentului 8 Cavalerie Rm. Sărat. S-a făcut instrucție vreme de două săptămâni ca să putem face față manevrelor care urmau. În acel an doi de armată am fost avansat la gradul de sergent de cavalerie, deși nu făcusem școala de cadre în timpul iernii, la fel cu cei permanenți din cazarmă. Mi s-a părut că plutonierul major Crăciun Ion se ocupa de întocmnirea tabelelor de avansări și eram trecut de fiecare dată, mai ales că fratele Stan făcuse serviciul militar tot în Divizionul 2, Escadronul 3, unde ajunsesem și eu. După instrucție, fratele Stan lucra ca furier (secretar) al Escadonului. Poate și el lucrase la întocmirea unor tabele de avansări, n-am vorbit. Plutonierul major Crăciun era un om înalt, robust, purta mustață tunsă și mică. Nu a vut copii, era băiat de țărani și-i plăceau țăranii care veneau să-i vorbească. Era un om pe care nu l-am văzut niciodată supărat. Când am fost încorporat s-a uitat la nume și m-a întrebat: tu ești frate cu Stan? I-am spus că da. M-a privit cu un aer părintesc. M-a întrebat care e calul meu, i l-am arătat. Și de atunci, de fiecare zi de 10 Mai[6], la defilare, plutonierul Crăciun defila pe calul meu, iar eu stam ca spectator lângă tribuna oficială.

Sergent fiind, aveam în primire o grupă de oameni compusă din 14 oameni și 15 cai. Al XV-lea cal era samarizat, ducea muniția și pușca mitralieră.

La Strejnicu am cantonat grupa în numai două curți apropiate, pentru a putea face față unui caz de alarmă. În curtea unde țineam eu calul ședea un om cu o fată mare, blond spălăcit și pistruiată. Am băgat de semă că se uită lung după mine când mi-a dat lucernă din podul grajdului pentru cal. Când aveam 18 ani tata mi-a spus să mă feresc de oameni viciați și de femei care insistă, ca să nu calc în gol...

După douăsprezece zile de instrucție în cadrul Regimentului, la Ploiești, am fost îmbarcați în trenuri și transportați în Oltenia. Manevrele s-au desfășurat pe Valea Neajlovului, probabil pe unde trecuse și Mihai Viteazul cu oștile lui. În penultima zi de manevre, căpitanul meu, Brândușescu Haralambie, mi-a dat ordin, arătîndu-mi câmpul de acțiune cu mâna, să fiu atent că are să treacă prin sectorul meu de luptă o unitate de Cavalerie. La ordinul primit am luat-o la galop cu grupa camuflată pe o vale, prin lanul de porumb. Ajuns a liziera satului, unde se construiau circa 10 case noi și veau curțile pline cu tulpini de prumb, am descălecat camuflați de porumb și am camuflat caii în două case în construcție. Am împărțit grupa în două echipe – așa fel ca, din orice direcție ar fi venit inamicul, să fie surprins cu foc. Un Escadron de cavalerie având căpitanul în fruntea coloanei a ajuns la capătul drumului și venea către mine. La cotul șoselei, la circa 300 de m în fața mea, a fost surprins cu foc și a fugit peste câmp cât a putut de repede, prin lanul de porumb.

Cum și la manevre există arbitri, a apărut, din cauza zgomotului puștii mitraliere (cârâitoarea), un ofițer de stat major cu mașina să vadă ce se întâmplă. Dându-mi seama că pe mine mă caută, m-am dus și m-am prezentat. M-a întrebat cum am acționat și a vrut să vadă cum am camuflat caii. I s-a părut ingenios, s-a uitat mirat la mine și a plecat. Într-o situație reală de război Escadronul de cavalerie care venise ar fi fost scos din luptă de o grupă.

Cum iubeam caii, am îndrăgit și sportul la manevre. Așteptam cu plăcere să vină toamna și să plec la manevre. Am avut parte de ele numai în 1932 și 1933.

După terminarea stagiului militar fratele Stan a intrat ca secretar la Primăria comunei Racovița. Așa că îi venea în mâini toată corespondența comunei și primea și diferite publicații. Așa a găsit publicat în “Buletinul Oficial” că tinerii care au gradul de segent și până în 25 de ani se pot înscrie la școlile de subofițeri. Tata s-a declarat neutru, mama nu era de acord, nu voia să plec din sat, fiindcă îmi cumpărase loc de casă. A trebuit să mă hotărăsc singur. Era după criza din 1928-1930, cu o secetă cumplită, când am pierdut un bou, am vândut vaca și un cal și cu banii am cumpărat porumb ca să putem ieși cu toții, oameni și animalele rămase, din iarnă. Le-am spus că plec să mă fac subofițer ca să scap de pagube și secete. Mi-au dat dreptate și nu s-au mai opus.

Școala militară

Odată hotărât să schimb plugul și carul cu sabia și calul, am început să mă interesez cum trebuie să mă pregătesc pentru examenul de admitere care se dădea la matematică, română, istorie, geografie și cunoștințe despre armament și lupta de cavalerie. Mai întâi mi-am procurat harta României cu toate detaliile (harta politică). Toate cunoștințele se cereau la nivel de clasa a IV-a. Mi-am făcut rost de cărți de la copiii care erau în clasa a IV-a ori a V-a. Când învățam la istorie, consultam harta să văd locul evenimentului, al luptei respective, fiindcă rețineam mai ușor datele. Făceam același lucru când învățam la geografie. La română am folosit cunoștințele acumulate când m-a dat tata o lună lui Mihalache Surdeanu să mă mediteze pentru școala normală, unde nu m-am mai dus. Învățam în paralel cu munca la câmp. Cum aveam puțin timp,

treceam într-o odaie unde erau pe masă toate cărțile și mă apucam de învățat. Duminicile nu mă duceam la nunți sau la baluri, învățam ce nu știam. Începeam să-mi dau seama ce slab pregătit eram față de ce trebuia să știu. Venea pe la mine un vecin, Chiriță Stan, băiat frumos, cu o soră croitoreasă, care vea grija lui, să fie îmbrăcat frumos și cămașa să fie bine călcată. Avea părul negru, cârlionțat, ochii negri și parcă zâmbea tot timpul. Cam 1,75 înălțime. Dar pe cât de frumos era, pe atâta avea obiceiuri urâte, fiindcă fura tot ce putea fura. Când veneau prin sat comercianți ambulanți cu marfa în căruțe, fura turtă dulce, pișcoturi, pește sărat, covrigi și altele. Într-o noapte m-a luat și pe mine să furîm sârmă de tefon căzută pe jos din cauza poleiului. Partea mea am dus-o acasă, unde a găsit-o tata care a luat-o și a dus-o unde i-am spus că fusese. Bunica l-a dat afară până la urmă din curte pe Stan, vecinul, pentru niște covrigi furați de la un lipovean, pe care-i depozitase la noi în pod. Iar acum, când mă pregăteam să ajung ceva în viață, el tot venea pe la mine ca să mă ia la bal și să facem o baie în râul Buzău, care trecea pe la marginea satului. Nu m-am mai dus cu el, dumnicile le folosem numai ca să învăț. Îmi venea în minte învățătorul meu, Gheorghe Popescu, care stiga când se supăra: învățați, măgarilor, că pentru voi o faceți!

Așa am învățat de unul singur până ne-au chemat la Ploiești la Regiment ca să fiu trimis la Sibiu, unde dădeam examenul de admitere la Școala de subofițeri. Trimisesem actele din vreme la Regiment, care le timisese la școală pentru înscriere. Ajuns la regiment, am mai găsit doi amatori, Porumbescu Gheorghe și Urloiu Ion, amândoi din Vâlcele, jud. Rm Sărat, locul unde se născuse și mama mea. Am legat repede prietenie cu ei, mai ales că îmi știa rudele de la Vâlcele, din partea mamei. Toți trei am plecat la Sibiu să dăm examen. Intrați în curtea școlii i-am văzut pe cei care erau de un an elevi, veneau cântând spre dormitoare. Era seară.

Noi, cei veniți pentru examen, am avut un dormitor separat. Seara am vorbit până târziu. Unii care știau carte puneau probleme de algebră, de care eu habar n-aveam. Dimineața ne-am dus la sala de mese împreună cu elevii anului I și ne-au dat ceai cu pâine și marmeladă. Pe urmă am fost duși într-o clasă. La română subiectul suna așa: fiecare să descrie prima zi de intrare la cazarmă ca recrut. Știam bine că orice compunere are trei părți: introducere, cuprins și încheiere. Așa că nu mi-a fost greu să descriu prima zi de recrut. Un coleg a povestit cum i se părea, la intrarea în curtea cazărmii, că frunzele căzute pe jos se mișcă singure. Și cum era atent la frunze, s-a împiedicat și a căzut peste cufărul lui și și-a jupuit nasul. Lucrarea asta fiind cea mai hazlie, a citit-o profesorul care le corecta. La matematică am avut de calculat viteza pe un drum lung de o mie de metri cu pantă de 1%. La geaografie a trebuit să înșirăm ce râuri mai mari sunt în țară și de unde izvorăsc ele. La tehnica de luptă am făcut descrierea generală a ofensivei și defensivei și ce fel de arme putem folosi ca să atacăm unghiurile moarte, și anume cu trombonul V B, un dispozitiv metalic sub formă de cilindru, care se monta prin răsucire la gura țevii, după cătarea armei. Grenda V B era tot cilindrică, iar prin mijlocul ei trecea o gaură. Când pleca proiectilul din armă, aprindea grenada la trecerea prin gaură, iar puterea exploziei arunca grenada spre unghiurile moarte. În prezent pentru așa ceva se folosesc brandurile.

După părerea mea examenul nu fusese prea greu. Toți trei veniți de la același Regiment am luat examenul. Ne-am întors la Regiment, apoi am plecat fiecare la casa lui. Urma să ne prezentăm la ordin.

Ajuns acasă, am povestit ce făcusem și tata s-a bucurat, iar mamei nu i-a venit să creadă. Nu se putea împăca deloc cu gândul că plec de lângă ea, mai ales că semănam cu tata bucățică ruptă. Eu nu știam când o să fiu chemat la școală, dar tata plănuia culesul porumbului și pregătirea ogoarelor de toamnă. Dar am primit ordin să plec înainte de cules.

Ajunși toți trei la Regiment, am primit două rânduri de echipament, haine și bocanci noi, cazarmament, harnașamente pentru cai. Toate astea le-am primit de la plutonierul major Nicolae Constantin, administratorul depozitului escadronului. Lada de campanie am cumpărat-

o din Ploiești și mi-a încăput totul în ea. Am dus la gară toate trei lăzile cu o căruță a Regimentului și le-am dat la bagaje cu destinația Sibiu. Noi, elevii, ne-am dus cu trenul și, duă 48 de ore au venit și lăzile, care au fost depozitate în podul școlii, pe plutoane. Podul se desccuia după un program stabilit. În timp ce venea noua promoție, cea veche se pregătea de plecare. Înainte de plecare au dat un concurs de alergare, călărie, sărituri la trambulină peste trei cai, încălecare-descălecare la chinga de voltije în galopul calului.

După plecarea celor vechi la unitățile unde fuseseră repartizați, noi am fost împărțiți pe plutoane după talia ofițerului care era comandant de pluton. Așa că plutonul 1 era format din cei mai înalți și mai spătoși, le ziceam plutonul de Clăpângi; plutonul 2 îi avea pe cei înalți, le spuneam Lunganii; iar plutonul 3 era format din cei de talie mică, le spuneam Prichindeii. Eu am fost repartizat la Prichindei. Am avut instructor comandant de pluton pe locotenentul Ionescu Leon, tot așa de mic ca și noi. Acest ofițer, deși tânăr, era foarte bine pregătit. Orice greșeală ar fi făcut elevul nu se supăra, era bun psiholog. Căuta să formeze o unitate între trupă și ofițer, cu gândul că într-o zi vom lupta cu toții pentru aceeași cauză. Uneori se camufla în întunericul podului unde se țineau lăzile cu echipamente și asculta discuțiile noastre ca să-și dea sema de caracterul fiecăruia. Unii eru bătăuși și recalcitranți, aveau prin lăzi sticle cu băutură, lucru care nu era permis. În orele de repaus pe câmpul de instrucție sau la orele de clasă provoca discuții profesionale mai cu detalii. Într-o zi s-a discutat care dintre noi ar fi mai bun pentru birou sau gospodărirea escadronului. Unul, pe nume Ionescu Ion, din Galați, pretindea că ar avea trei clase de liceu și că este bine pregătit să ducă gospodărirea escadronului. Locotenentul Ionescu Ion, comandantul plutonului, i-a dat replica: poți să administrezi, dar nu ești bun. Tu furi toată hrana cailor și o vinzi. Această muncă se încredințează celor mai cinstiți subofițeri. Caii nu au gură să reclame, dar numai cu ei putem duce lupta. Între tine și Țarălungă, îl vreau plutonier major al unității pe Țarălungă. Nu fură, e bun gospodar. În urma acestei caracterizări, colegului meu i-a mai scăzut ceva din orgoliu. De unde să știe el că instructorul ne urmărise discuțiile din întunericul podului. La sfârșitul școlii, fiecărui elev, respectiv subofițer, i se făcea o caracterizare pentru ca să știe comandantul regimentului ce muncă îi poate da.

În timpul școlii mi s-a dat, drept cal de călărie, o iapă foarte fragilă, îi spuneau Fusta, dar eu i-am zis Rândunica. Avea firul de păr mărunt și fin, nu suporta țesala și o curățam numai cu peria. Când o periam mă privea ca o căprioară, își unduia șalele după cum apăsam cu peria. Era un animal foarte blând. Într-o dimineață, când am vrut să-i perii capul, s-a ferit. Când m-am uitat tent, avea capul spart. Am chemat imediat medicul veterinar care a stabilit că grăjdarii de noapte au lovit-o cu un corp metalic. A fost dusă la infirmeria cailor. În locul Fustei mi s-a dat un cal pe nume Drăgălaș. Era negru ca smoala, pintenog la trei picioare, pe frunte avea o stea albă, prelungă, până la bot, unde albul se lățea și acoperea buza superioară. Lucra foarte frumos la călărie și la obstacole. Dar și el, la țesălat și la periat se gâdila, drept care mă mușca de haine, uneoi chiar de piele. I-am găsit leacul. Când îl curățam îi puneam o pătură în cap. Dar, cu toată vigilența mea, într-o zi s-a scuturat, și-a dat pătura jos, m-a văzut și s-a repezit cu gura pe spatele meu. Două săptămâni, până s-a vindecat rana, n-am mai putut duce arma la călărie.

După cum se știe, ca să fii un militar bine pregătit, trebuie s-o dovedești când se dă alarma. Comandantul află astfel în ce unitate de timp se poate interveni în luptă într-un anumit punct. La noi s-a dat alarma într-o noapte de toamnă. Căzuse bruma. Din grabă, unul mi-a luat o cizmă și mi-a lăsat-o pe-a lui, mai mică. Călcâiul nu aluneca prin carâmbul cizmei. Ei, până la urmă am reușit. Când am ajuns la grajd, ceilalți puseseră șeile pe cai. După ce-am încălecat, am mers în trap către Șelimbăr, am luat-o în susul apei, pe Valea Săpunului și am oprit în câmp. Îmi înghețase piciorul încălțat fără ciorap de nu-l mai simțeam, mergeam cu el de parcă era un țăruș de lemn. Noroc că nu a durat mult și ne-am întors călare la cazarmă. Acolo am dat repede șaua jos de pe

cal și am fugit la dormitor să scot cizma cu pricina, pe care dimineața n-am mai găsit-o, fusese pusă înapoi a mea.

Deși calul meu se chema Drăgălaș, mă certam cu el de câte ori îl curățam. Dar îmi plăcea, era frumos, mergea bine la călărie și la obstacole. Odată l-am dirijat greșit și s-a lovit foarte tare de bara de lemn peste care săream și care trebuia să fie înfășurată în paie, dar nu era. A fost internat la infirmerie și a stat cu picioarele într-un bazin cu apă cu ceva medicamente până la genunchi. Asta vreme de șase zile. Cât a fost scutit Drăgălaș, n-am avut cal de călărie. Era în grajd o iapă pe nume Ghimpoasa, dar nimeni n-o scosese la călărie. Promoția dinaintea noastră avusese 80 de elevi, dar noi eram 120. Așa că s-au mai cumpărat cai neînvățați la călărie. Dintre ei am ales-o pe Ghimpoasa. Dimineața am curățat-o frumos, sclipea părul pe ea, de mult nu mai fusese atât de periată. I-am pus șaua, am strâns bine chinga și când am scos-o pe linia grajdului ca să iasă la călărie a început să meargă ca o rață, legănat, nu mergea cu piciorul stâng din față și drept din spate odată, ci dreptul cu dreptul, stângul cu stângul. Nici nu voia să meargă în rând cu ceilalți cai. Într-o zi a fugit cu mine din front și s-a repezit cu capul și pieptul într-un gard de cărămidă, lângă care m-a proiectat pe pământ. Am sculat-o de jos, și ea era amețită. Comandantul plutonului, Ionescu Leon, îmi spune: du-o la grajd, o dor rinichii, o s-o propun la reformă.
În grajd, lângă Drăgălaș, mai era un cal nefolosit, pe nume Arion, foarte leneș, nici la trap nu voia să meargă. Promoția de dinaintea noastră nu-l folosise. Dar în promoția noastră îl folosise elevul Florescu Gheorghe din Bacău. Arion avea firul de păr așa de lung, încât părea vacă. Oricât se străduia Florescu să-l curețe, nu putea. Și atunci a încercat să-i jumulească părul. Când l-a văzut medicul veterinar la control, a crezut că are păduchi. Abia când s-a uitat atent și-a dat seama ce făcuse Florescu. Când mergeam la călărie pe câmp, îl camuflam printre noi și pe Arion, ca să nu se vadă cum arăta. Dar lui Florescu nu-i păsa de nimic. Într-o zi am văzut în pod, pe capacul interior al lăzii lui, fotografia unei fete foarte frumoase. Mi-a spus că e prietena lui, care a găsit pe altul. Școala dura opt luni și Florescu a căzut la toate materiile. Colonelul Cristescu, comandantul școlii de subofițeri, era un om înalt, talie robustă, vorbea gros și purta o mustață tunsă scurt. Luase parte la toată campania din 1916. Avea biroul la parterul dormitoarelor. Când veneam de la sala de mese ori de studiu, veneam cântînd cântece ostășești. Se uita părintește la noi pe fereastra dechisă și răspundea la onorul pe care i-l dam ridicînd mâna dreaptă. A ținut să-l vadă pe elevul Florescu înainte ca el să plece acasă. Îl raportase locotenentul Ionescu Leon. A doua zi a plecat la Bacău.

În fiecare sâmbătă după amiaza toată școala avea liber pentru baie, întreținerea echipamentului, curățenia camerelor. Unii elevi, dornici de plimbare sau întâlniri, se învoiau până la ora 20, când trebuiau să fie prezenți la apelul de seară. După masa de seară mergeam la dormitor cu frontul. Erau trei camere: din hol se intra în dormitorul mare, unde dormea plutonierul de la Clăpângi, iar pe peretele din dreapta erau două deschideri pentru uși. În primul dormitor pe dreapta dormea plutonierul nostru, de la Prichindei. Cine nu încăpuse în aceste dormitoare, dormea amestecat, în al treilea dormitor, Prichindei cu Clăpângi. Dincolo de a doua ușă pe dreapta dormeau Lunganii.

Era vară și cald, adormeam greu, înainte de somn mai povesteam cu vecinii de pat unele episoade din școală sau de acasă. Eram vecin cu patul cu Dulea Ispas de la Corabia, comuna Celei. Acest Dulea putea să tragă vânturi la comandă. În dormitorul Lunganilor, chiar lângă ușă, dormea elevul Carola Dumitru, un băiat brunet, cu ochi și figură tristă. Era slab și, după trăsăturile feței, părea călugăr, numai rasa îi mai lipsea. Chiar făcute trei ani seminarul și îl abandonase, nu știu de ce și venise la Școala de subofițeri. Dar era un elev bun. Într-o zi de sâmbătă, după ora stingerii, unii adormiseră, Carola Dumitru îi povestea vecinului de pat ceva de la școla de teologie. Dulea Ispas, care trăgea cu urechea, s-a dus încetișor lângă patul lui Carola, s-a așezat pe vine și asculta.

Apoi, în intuneric, Dulea trage un vânt puternic, că a trezit și pe cei adormiți. Vine în pat pe furiș și se culcă. Cei treziți din somn încep să arunce cu pernele în direcția lui Carola, de unde se auzise zgomotul. De la asta a început în plină noapte un război cu pernele. Părea o joacă, dar nu-i voie să rupi pernele. Nu se știa care dă și pentru ce ești lovit. Toate astea erau însoțite și de gălăgie. Nimeni nu se ducea să aprindă lumina, era o convenție tacită ca să ne putem bate. Ofițerul de serviciu, auzind zgomot la dormitoare și neștiind unde este comandantul, a folosit lanterna. Toți s-au potolit, fiecare în patul lui. Ce credeți că era în dormitoare când s-a aprins lumina? Paturi strâmbe, perne și paie pe jos, unii aveam, alții nu mai aveam perne. Ale cui sunt pernele rupte, cine le-a rupt, nu se mai știa nimic. Ofițerul de serviciu a promis că ne pedepsește pe toți cu două ore de instruccție disciplinară, deși era duminică. Fapta era consumată, ordine și curățenie în dormitoare se făcuse. Ofițerul de serviciu a renunțat la pedeapsă, poate făcuse și el ca noi când era elev.

Zilele s-au scurs pe nesimțite, cu ore de clasă, instrucție pe jos și călare. Pe măsură ce ne aprropiam de sfârșitul școlii, munca era tot mai grea. La un moment dat începusem și eu să mă port ca Florescu, mi se făcea silă de tot ce învățam. Pentru că în fiecare zi făceam același lucru, despre cum să ucizi fără să fii ucis.

În timpul școlii, la vremea sărbătorilor de iarnă, am fost învoit pentru șase zile. De la Sibiu am venit în gara Ianca și de acolo, cu o căruță de ocazie, până în comuna Sutești. De la Sutești am venit pe jos până în satul Constantinești, pe malul drept al Buzăului și de acolo, cu doi oameni, frați, pe nume Măntăilă, am trecut Buzăul pe gheață cu piciorul. Ajuns în sat, m-am întâlnit pe uliță cu Tănase Tureac, frate cu Florica, fosta mea colegă de clasele I-VII. Cu Tănase eram bun prieten, nu pentru că fusesem coleg cu sora lui, ci pentru că știa să povestească frumos și cu poante. Crea în jur o atmosferă plăcută, indiferent cu cine vorbea. Când începea să povestească era foarte serios, iar la urmă de tot venea cu poanta, de râdem până ne dureau fălcile.

Era în noaptea de Anul Nou, când fetele mari din sat se stâng într-o casă și pun oglinda să-l vadă fiecare pe cel sortit. După oglindă, mergeau în grajdul vitelor pe întuneric. Desigur, vitele dormeau. Fata care era mai grăbită la măritat lovea cu piciorul o vită culcată. Când lovea zicea hăi la unu sau hăi la doi. Dacă vita se scula la prima lovitură, însemna că fata se mărită în anul respectiv, dacă nu, înseemna că în anul următor, sau în al treilea, după cum se scula vita, la a câta lovitură. La evenimentul respectiv a luat parte atunci și o fată pe nume Aurica, dintr-o familie cu mulți copii, erau șase fete și un singur băiat, cu toții înalți. Aurica era cea mai mare dintre copii. Ea urma să dea cu piciorul în burta vacii culcate. Înainte ca ea să lovească vaca, Tănase mi-a dat brânci peste Aurica și așa eu am împins-o peste vacă. Vaca, speriată, s-a sculat cu Aurica în spate. Fata a căzut în partea opusă, drept peste bălegarul vacii.Pe întuneric, serios și foarte grav, Tănase o consola că bălegarul o să-i poarte noroc și o să se mărite repede. Dar ea știa că el mă împinsese…

Când l-am întâlnit pe Tănase, care-și ducea sora în casă la Mihai Negrea, pentru același obicei, m-am gândit să mă folosesc de asta ca să intru și eu la Mihai Negrea, care avea o fată, pe nume Buna. Era o familie respectată, trăiau destul de izolați de ceilalți, nu duceau vorbe. Aveam cu mine sabia, lungă cât o lance. O luasem special, fiindcă știam că noaptea voi trece prin crângul de pe malul Buzăului, unde puteau fi hoți. Cu sabia băgată sub poarta mică a lui Negrea, am săltat-o, să văd dacă iese din balamale. Ieșea. Perfect, mi-am zis. Îi zic lui Tănase. Poarta e încuiată, o săltăm din balamale, intrăm și batem la geam. Dacă fetele ne aud, au să ne dea drumul înăuntru. Tănase stabilise de cu seară, cu familia Negrea, să nu știe nimeni că fetele sunt adunate în casa lui. Tănase, care mă știa, a spus : vrei s-o scot pe Buna afară din casă și să vorbești cu ea ? Buna era prietena mea, rămăsese suspendată când plecasem la Școala militară, credea c-o s-o iau de nevastă. Tănase a băgat mâna în buzunar și a scos-o plină cu boabe de porumb, pe care le-a

aruncat în gemul odăii unde erau strânse fetele. Buna și cu Florica, sora lui Tănase, au și ieșit afară ca să răspundă la consemn. Tănase le-a strigat la poartă. Când m-au văzut, pentru câteva clipe au amuțit. Pentru familia Negrea era clar: nu are voie să intre nici un băiat în noaptea de Anul Nou. Buna s-a dus la mama ei plângînd și a rugat-o să-mi dea drmul în casă. Dar maică-sa nu putea trece peste hotărârea tatălui de cu seară. Așa că i-au spus tatălui că-l roagă să fiu primit în casă. Pe urmă Buna cu Florica au venit și m-au poftit înăuntru. Când am intrat în cameră, mare surpriză: era și Stoiana, care pe urmă mi-a devenit soție. Am dat mâna cu fetele și le-am sărutat-o. Au rămas foarte încântate. Care mai de care mă invita să mă fac comod. Una mi-a luat sabia, alta mantaua, alta șapca și mi-au oferit un scaun în capul mesei, cu spatele la ușă. Care mai de care îmi punea întrebări. Când era discuția în toi, aud că ciocănește cineva la ușă. În prag a apărut tatăl Bunei, vrea probabil să vadă dacă am intrat eu sau altul. Când l-am văzut m-am sculat milităresțe, l-am salutat spunându-I bună seara și urîndu-I un an nou cu spor. După câteva întrebări banale mi-a urat distracție plăcută și a plecat să se culce. Rămași singuri, noi, cei tineri, am discutat câte și de toate, până spre ziuă, bând vin și mâncând plăcinte.

Pe la ora 4 dimineața am plecat acasă. Poarta noastră nu era încuiată. Lăbuș, câinele meu fvorit, m-a simțit și a venit dînd din coadă. Lăbuș nu lătra niciodată degeaba. Tata, când l-a auzit că scheaună, a aprins lampa. Nu știu dacă și-a dat seama după lătrat că e cineva cunoscut, ori dusese vestea careva că am ajuns în sat. Cînd am ajuns înăuntru, tata era în cămașă și pantaloni, cu capul descoperit. Mama era culcată, m-am dus și i-am sărutat ambele mâini, negricioase și uscăține. Tata ședea în același loc, i-am strâns mâna lui puternică și i-am sărutat-o. Mama n-a putut păstra secretul și m-a întrebat: unde ai stat tu, Răducule, de aseară și până acum? Le-am povestit totul, de când coborâsem în gara Ianca și până am ajuns la Buna în casă. Probabil tot Tănase făcuse isprava și anunțase familia prin omul de serviciu de la Primărie. Tănase era secretarul comunei, și el și eu am fost în noaptea de Anul Nou prin mai multe case.

Stoiana, care avea să devină soția mea, a dormit până la ziuă cu Buna în pat, timp în care Buna a vrut să afle pentru cine mă dusesem în casa Negrea, pentru ea ori pentru Stoiana ? Asta fiindcă văzuse că Stoiana, prin oglinda în care ne vedeam amândoi, îmi zâmbise și-mi scosese vârful limbii. În sat se știa că prietena mea e Buna, o fată cu suflet blând, cu ochi albaștri, dar prea cocoșată pentru vârsta ei, fiindcă semăna cu maică-sa. Nu știa să muncească nimic, nici nu prea avea putere.

Cum în cele șase zile de învoire a fost și un bal, m-am dus și eu. Am dansat cu toate fetele de vârsta mea pe care le cunoșteam. Între ele era și Dobrița Costea, locuia la patru case de noi, era fiica lui Nicolae Costea. Era o familie numeroasă și cu multe fete. Dobrița era așa de fericită ca dansam cu ea, mai ales că avea cu șase ani mai mult ca mine, n-o prea mai invita nimeni. De fapt, de la ea și învățasem să dansez.

După sărbători, tata a înhămat caii la căruță și m-a dus la gara Ianca. La plecarea de acasă, când am sărutat mâinile mamei, mi-a dat o roată de cașcaval din lapte de oi.

Ajuns în gara Sibiu, m-am dus la cazarmă pe jos. La poartă mă oprește santinela, vine caporalul de schimb și mă legitimează după biletul de voie, apoi îmi dă drumul să mă duc la dormitor. A doua zi aveam ore, picam de somn. Și în tren mai moțăisem.

Către toamnă la Sibiu zilele sunt mai răcoroase, făceam multe aplicații călare, atât ziua, cât și noaptea. Eram puși în situații tactice de luptă pe care trebuia să le rezolvăm. Învățam la clasă citirea hărților tactice, dar nimeni nu primea vreuna în port-hart. În timpul zilei, la instrucția pe jos, desenam topografic formele terenului și alegeam stilul de luptă. La sfârșitul anului, la lucrările de diplomă despre tactica de luptă a Cavaleriei, ni s-a dat un subiect despre inamicul plecat din Brașov la ora… cu viteza de… km pe oră. Noi trebuia să ne deplasăm dinspre Sibiu spre Brașov, pe Valea Orlatului, cu viteza de … km pe oră. Întrebarea era : la ce oră și unde ne

înâlneam cu inamicul, dacă avem teren favorabil luptei sau nu. Tema părea ușoară, dar într-o situație reală nu era, fiindcă trebbuia să-ți aperi viața. Nu-mi părea prea bine că făcusem școala asta, dar nu mai putam da înapoi…

Repartiția

Aveam gradul de sergent major și am fost repartizat la Regimentul 15 Cavalerie Sebeș Alba. Ajuns la regiment, am fost repartizat la escadronul 1, comandant era căpitan Hanciu Ion. Comandanți de pluton erau plutonier Dobrin Ion, locotenent Crintea și Condurache Ion. Eu am fost dat ca ajutor la Condurache Ion, de fel din Botoșani. Cu administrația era plutonierul major Bădărău Vasile. Avea viciul beției. Iar când era beat, îi bătea pe ostași fără să aibă vreo vină.

Locotenentul Condurachi, al cărui încheietor de pluton eram, era acela căruia, în caz de rănire sau moarte în luptă, i-aș fi luat locul. Nu vedea în mine un colaborator imediat și apropiat. Păstra o distanță foarte mare între corpul ofițerilor și subofițeri. De fapt, așa erau toți ofițerii cu care am avut de-a face.

Pentru pregătirea instrucției mi se spunea cu o zi înainte ce materiale trebuie transportatela câmp. Dar într-o zi a schimbat programul și a uitat să-mi spună. Era după amiaza, la instrucția pe jos. Cînd a ajuns pe câmp, călare, a dat calul unui ostaș să-l țină. Firește că materialele de instrucție aduse pe câmp nu mai corespundeau. I-am arătat nota de materiale aprobată cu o zi înainte și n-a vrut s-o vadă. Mi-am dat cuvântul de onoare că adusesem materialele așa cum ceruse cu o zi în urmă. Mi-a spus: **voi nu aveți onoare**. De atunci mi s-afăcut scârbă de corpul ofițeresc. Cum rămânea cu faptul că plutonierul Dobrin se descurca în câmpul tactic mult mai bine ca orice ofițer, iar teteriștii, viitori ofițeri, erau instruiți pe Regiment de acest plutonier? Cine putea să-i interzică unui om dreptul de a avea onoare?

În grajdul Escadronului 1 erau patru boxe, în fiecare se afla câte un cal de curse al colonelului Berlescu, ajutorul comandantului de Regiment. Cei patru cai figurau la drepturi furaje în contul și pe numele unor ofițeri din regiment care nu aveau cumpărat și cal în proprietate. Numai oștenii erau obligați să aibă fie cal în proprietate, fie cal dat de stat. Cei patru cai consumau toate paiele care reveneau de dept cailor de trupă. De cum le puneam paie, le și mâncau, atât erau de flămânzi. Sub caii de trupă pământul era gol. Colonelul Berlescu, având caii în grajd, venea să-i vadă de 2-3 ori pe zi și le da instrucțiuni celor doi ostași care-i îngrijeau cum să spele morcovii pe care-i aveau în porție. De câte ori venea la grajd, da cu ochii și de mine. Eram cel mai tânăr și trebuia să țin locul tuturor. Nici unui ofițer sau subofițer din Escadron nu-i convenea faptul că în grajd stau caii colonelului. I-am raportat căpitanului Hanciu faptul că primesc observații de la colonelul Berlescu pentru mizeria de sub caii de trupă. Căpitanul Hanciu a strâns dinții și pumnii, nu a zis nimic, dar am înțeles totul. În schimbul libertăților pentru Berlescu, căpitanul Hanciu avea liber la Biroul mobilizări, al cărui șef era. Dacă am văzut așa, am cerut să fiu mutat de la unul din escadroanele detașate ale Regimentului: Cluj, Dej sau Târgu Mureș. Paralel cu această cerere, am înaintat și actele de căsătorie. Colonelul Berlescu a prins ocazia să-mi facă mizerie neaprobînd căsătoria, deși era perfect legal. Cum eram tânăr, am socotit că și eu îl am la mână pe colonel în legătură cu caii lui de curse care mâncau ovăzul cailor de trupă în grajdul regimentului.

Am plecată fără voie la Comanda Corpului V Armată de la Cluj. Așteptam la ușa generalului Floresu, dar nu puteam intra fără știrea aghiotantului său. Cînd acesta m-a văzut la ușă, m-a întrebat ce caut. I-am raportat cine sunt și ce vreau. Mi-a spus că domnul general nu este la

garnizoană, a fost chemat la București. Probabil colonelul Berlescu dăduse deja telefon și aranjaseră cum să mă mintă.

Întors la Regiment, ofițerul de serviciu primise deja ordin să fiu băgat la închisoare la întoarcere. Acolo, la închisoare, l-am găsit și pe plutonierul Olteanu Nicolae, un om dintr-o bucată. Față de toate abuzurile din armată, ceruse să fie trecut în rezervă. Dar, în loc de asta, îl băgaseră la închisoare. După două zile de închisoare am fost pus în libertate. Mergînd la escadron, am aflat de la plutonierul major Bădărău că unul din cei patru cai de curse era chiar al comndantului Corpului V Armată, generalul Florescu.

Până la urmă, cererea de căsătorie fiind absolut legală, fost aprobată. Mi s-a aprobat și să mă mut la garnizoana Dej, la Escadonul IV, comandant căpitan Pamula Mihai. La plutonul 1 comandant locotenent Bogdan Eugen, încheietor Țarălungă Radu.
Poate colonelul Berlescu a socotit că acest căpitan Pamula o să mă distrugă fizic sau moral. Drept este că Pamula era sever, dar drept, tocmi cum îmi plăcea. La acest Escadron se muncea foarte mult, de la căpitan la ultimul om. Caii și ostașii nu mâncau cu porția, ci după nevoie. Meritul era al comandantului de unitate, care era un bun gospodar.

Când făceam teme de luptă călare, căpitanul Pamula Mihai cerea ostașilor să execute cât mai aproape de realitate. Nu cruța de efort oamenii sau caii. În fiecare toamnă Regimentul se concentra la Turda pentru a face manevre în cadrul Corpului V Armată. Asta dacă nu era manevră regală. Când se făcea manevră în cadrul Corpului V comandant era generalul Florescu. Escadronul căpitanului Pamula lucra atunci în avangardă, pentru că avea cai frumoși, puternici. Celelalte Escadroane mergeau ca figuranți, caii lor nu aveau putere să galopeze. În majoritatea cazurilor locul meu era în vârful avangardei. Îmi plăcea să lucrez cum cerea căpitanul Pamula, vioi și cu forță, numai la trap sau galop.

*

*   *

Eram acasă, dormeam. Era ora 23. Cineva a bătut la uși și m-am trezit. Era soldatul Oană Ion, îmi pune că domnul căpitan mă invită la cazarmă. Soția făcea ochii mari și tot mai mari în imp ce eu mă încălțam de zor. Când să ies pe ușă, îi spun să fie liniștită, că viu înapoi. A început să plângă. Se vorbea de mult de concentrări și de un viitor război, iar ea știa toate astea. Avea și motive să plângă, o lăsam singură între străini, noaptea.

Ajuns la cazarmă înaintea celorlalți, mi-a spus să iau loc. La scurt timp au venit și ceilalți. Ne-a înmânat la fiecare câte un plic, spunîndu-ne să citim conținutul și, unde n-am înțeles, să întrebăm. Eu primisem misiunea să ascut toate săbiile Escadronului. Am pus imediat toate săbiile într-o căruță, am luat doi ostași și am trecut prin oraș, la fiecare atelier de fierărie și am dat câte un număr de săbii ca să mi le ascută în 30 de minute. Când m-am întors, aveam săbiile ascuțite. Ajuns înapoi la Escadron, am văzut că ostașii coborau din pod ovăzul și fânul cailor, alții îl încărcau în furgoane. Căpitanul Pamula personal mâna furgonul cu patru cai, pentru care avea hățuri pe măsură. Mișcarea gară și retur se făcea numai la galop. În timp ce se cărau fânul și ovăzul la gară, garnitura de tren fusese pusă sub presiune. În zori am pus șeile pe cai și m-am dus cu ei la gară pentru plecarea la tren. Unii cai se speriau la îmbarcare, le puneam o pătură pe cap, cu o funie groasă întinsă spre spate, îi trăgeam înăuntru în vagon. Când totul a fost gata, trenul s-a pus în mișcare în direcția Careii Mari. La Carei am debarcat și am mers călare până la Moftinul Mic, unde am cartiruit. În timp ce eram la Moftinul Mic, la postul de radio al învățătorului din sat, se anunța că toți ostașii care au asupra lor ordin de chemare cu inițialele D.R.1 să se prezinte de urgență la unitatea și în locul anunțat în ordin. Toate ordinele fuseseră înmânate anticipat, pentru a concentra armata în minimum de timp. Șeful de post din sat avea și el un tabel cu toți cei cărora le înmânase ordine de chemare și care semnaseră de primire.

La Moftinu Mic am stat în gazdă la un baci, Coriolan, avea rude plecate în Italia și mi-a dat ca amintire o scrumieră din piatră cioplită de ai lui din Italia. Cât am sta în Moftinu Mic am scris mamei și soției unde sunt, iar soția a venit la mine. Baciul Coriolan era așa de fericit că în casa lui mare se află doi tineri, că venea și ne povestea episoade din viața lui. Luptase la 1916.

De la Moftinul Mic ne-am deplasat mai aproape de graniță, în comuna Pișcolt[7], sat mare, cu oameni înstăriți. Erau amestecați unguri cu români. În Pișcolt am stat în gazdă la un învățător maghiar. Era foarte șovin, nu voia deloc să vorbească românește, deși știa. Cât am stat la învățător soția a pierdut un cercel de la ureche, pe care nici nu l-a mai găsit.

Și din cauza spațiului foarte mic, ne-am mutat la moș Ferencz, tot ungur, știa și vorbea românește, soția lui mai puțin. Aveau un slujitor bătrîn și român, Lotzi, care fusese în tinerețe birjar la groful din sat și, fiindcă era tânăr, le plimba pe cucoană și pe fetele grofului. Nu avea familie. Ferencz era așa de avut, că nu se băga de seamă ce consumă moș Lotzi. Avea o vacă mare cât un bou, în fiecare zi da 20 l de lapte.

Cât am stat în Pișcolt am făcut aplicații dese de luptă în direcția frontierei. Ultimul sat de pe frontieră era Scărișoara[8]. Un sat numai de români, aduși din Munții Apuseni ca să românizeze granița. Din Pișcolt până la Scărișoara tocmai bine terminam exercițiul de luptă. În cuprinsul unei perdele de salcâmi se da repaus pentru oameni și cai. În vreme ce caii păşteau iarba mare, oamenii discutau ce-i tăia prin cap în legătură cu prezența noastră acolo. Căpitanul Pamula și locotenentul Bogdan, comandantul Plutonului 2, mergeau la popa din sat ca să se destindă la umbră și să bea un păhărel cu popa, care avea și două fete mari. Una terminase liceul, iar cea mică era încă elevă de liceu. Fiind vacanță, ambele fete erau acasă. Până la urmă căpitanul Pamula s-a îndrăgostit de fata cea mare. A urmat vizita de cunoștință, când căpitanul Pamula s-a dus la popă cu trăsura trasă de patru cai, pe care îi mâna el prsonal. Soldatul lui, Ferencz Joseph, ungur, sta în spate pe locul căpitanului Pamula. Când ajungeau la poartă, caii își scuturau zurgălăii de la gât, iar fata cu pricina ieșea pe galerie. Soldatul cobora să aibă grijă de cai. Într-o zi, fata consimte să iasă la plimbare pe câmp, cu trăsura, nu prea departe de sat. Cum soldatul sta lângă cai, căpitanul Pamula propuse să meargă pe jos ostașul de la cai înapoi acasă la popă, să ia ceva prăjituri, uitate de fată. Probabil că, în vreme ce căpitanul Pamula îi făcea ochi dulci fetei, caii s-au speriat de ceva și au luat-o la fugă cu trăsura către Pișcolt. Când a venit ostașul cu pișcoturile, ia trăsura de unde nu-i. Căpitanul i-a ordonat ostașului să se ducă pe jos după trăsură, 6 km și a rămas cu fata între salcâmi până s-a întors omul cu trăsura. Caii și trăsura, cu căpitanul la hățuri, au intrat în sat la galop și s-au oprit în piața unde se da ovăz pentru cai, în centrul satului. Soarele sta să apună. În fuga ei trăsura a lovit niște porci care au guițat de durere, caii s-au speriat și au dat și peste un stol de gâște, din care două au fost ucise, iar celelalte au zburat prin curțile oamenilor. Lumea din sat nu era obișnuită cu asemenea fapte pe uliță. Care mai de care scotea capul să vadă ce se întâmplă. Soldatul Ferencz Joseph, cu șapca în mână, transpirat la maximum, a ajuns și el în piața satului, unde un alt soldat ținea strâns caii, foarte speriați și care tremurau. Ferencz Joseph s-a urcat în trăsură și s-a înapoiat la Scărișoara. Nu se știe când s-a întors la Pișcolt căpitanul Pamula. Dar popa a fost adus de către soldatul Ferencz Joseph cu trăsura la Pișcolt. Probabil că popa, locotenentul Bogdan și căpitanul Pamula au făcut un chef pe undeva. Desul că locotenentul Bogdan l-a convins pe popă să se întoarcă la Scărișoara călare, iar locotenentul, căpitanul Pamula și Ferencz joseph cu trăsura. Calul popii era frumos, scările erau puțin mai lungi, popa lovea ritmic calul. Se înțeleseseră să meargă popa în fața trăsurii, la trap, ca să vadă cât timp îi ia până la Scărișoara. Să-l fi văzut pe popă, cu rasa lui neagră, cum da pinteni calului... De la Pișcolt la Scărișoara, 6 km, șaua l-a ros pe popă de făcuse răni. L-au dat jos de pe cal pe brațe. Probabil se mai trezise din beție.

Până la urmă, căpitanul Pamula a luat-o de nevastă pe fata popii din Scărișoara. Nu după multă vreme a și fost avansat maior și trecut la Regiment ca ajutor al colonelului. Se pricepea foate bine la gospodărirea Regimentului. Locotenentul Bogdan i-a urmat pilda, s-a mutat în alt Regiment.

În locul căpitanului Pamula a venit comandant de Escadron căpitanul Domocoș, a cărui soție era nepoata generalului CorpuluiV Armată. În locul plutonierului major Moldoveanu Nicolae, de la Escadronul 2, a venit plutonierul Dobrin Ion, mult mai tânăr ca primul. În locul locotenentului Bogdan Ion a venit plutonierul Coman Constantin. Din formația care plecase de la Dej rămăsesem doar eu, ostașii și caii, fiecare ostaș obișnuit cu calul lui.

Mă găseam la frontiera de N-V a țării. Deseori mă și gândeam cine sunt eu, de unde sunt, ce caut acolo. Din câți ofițeri avea țara, plătiți de la 6000 de lei în sus, tocmai pe mine mă pusese față în față cu ungurii, care aveam un salariu de 1600 de lei și o nevastă de întreținut. Vedeam bine cum se fofila fiecare să fie cât mai departe de frontiera țării.

Cât am stat la Pișcolt pichetele de grăniceri români și unguri se atacau unele pe altele între Scărișoara și Valea lui Mihai[9]. Într-o zi pe la prânz – eram tot la Pișcolt – văd fugind un grănicer numai cu pantalonii pe el și cu o prăjină lungă, de care atârna un pic de cablu telefonic. În fuga lui, grănicerul spuse: fugiți, că vin ungurii! La această informație, am lăsat oamenii și caii să-și continue activitatea și m-am dus la căpitanul Domocoș să-i raportez cele auzite. Căpitanul Domocoș ia receptorul și vorbește la telefon cu comandantul Diviziei, care era la Tășnad, în spatele liniilor de comandă. Generalul Pleiniceanu îi dă ordin să meargă, cu putonul meu, aflat în sat, la fața locului și să vedem care este situația reală. Căpianul Domocoș mi-a dat ordin să dau masa la oameni și să punem șeile pe cai. Am ieșit de la căpitanul Domocoș pe stradă cu fluierul, ca să-i anunț pe ostași adunarea. Le-am spus să mânînce și să pună șeile pe cai. Să ia cu ei două unități de foc, adică 120 de carușe. Când totul a fost gata, am raportat căpitanului Domocoș. Acesta, în papuci, mi-a spus: du-te tu și vezi ce-i acolo. Mi-am luat plutonul și am plecat spre pichetul de grăniceri Scărișoara. Ajuns acolo, se auzeau pe sus gloanțele șuierînd dinspre frontieră. Am dat ordin ca un rând de cai să meargă pe lângă gardurile din dreapta, iar altul pe lângă gardurile din stânga. Când am intrat în sat populația era gata de fugă, care cum putea și cu ce aveau, femeile duceau în brațe copiii mici. Când ne-au văzut au strigat trăiască armata! Am traversat satul și am ajuns la liziera dinspre frontieră. În față aveam o dună de pământ paralelă cu frontiera. Într-un loc duna era tăiată de drumul de care ducea către pichet. Prin acest gol veneau gloanțele de la graniță spre sat. Am pus imediat caii la adăpost de gloanțe. Cu ostașii descălecați, prin secara înaltă de un stat de om, am trecut peste duna de pământ într-o vale plină de apă. Comandanți de grupă aveam numai ardeleni: Mureșanu Ion – grupa 1, Pop Vasile – grupa 2, Băbuț Gheorghe – grupa 3, Manu Victor – grupa 4. Nu știam adâncimea apei din vale și nici dacă fundul e mâlos ori nu. Ca să mă pot apropia de pichetul de grăniceri, care era ocupat de unguri, sergenttul Pop Vasile, un prichindel de om, a ridicat arma în sus și a dat ordin: grupă după mine! A intrat îmbrăcat în apă. Toți ne-am luat după el. De pe creassta celei de-a doua dune de nisip, dacă stăteai în picioare, se vedea pichetul. Nu voiam să deschid focul decât de aproape, ca să-i am în cătare. Cum înaintam noi prin secară, am văzut un țăran cu pălărie de paie, în izmene și cămașă. Alerga din ostaș în ostaș și întreba unde este comandantul. Când m-a găsit, tremura de spaimă și mi-a spus: ce-or avut ungurii cu mine de m-or pușcat? Și-mi arăta gaura din izmene. L-am liniștit și i-am spus să stea cu noi, să ne spună cum e terenul în față. Ajunși la 500 m în fața pichetului, m-am oprit cu două grupe, 1 și 4, care au luat poziție pe flancurile pichetului. Când am deschis focul în față, au început să dea și flancurile. Sărea țigla de pe acoperișul bietului pichet. Când am ajuns la clădirea pichetului, am văzut că noi făcusem stricăciune mai mare decât ungurii. Dar terminasem cu bine misiunea. În sat jandarmii făcuseră ordine și liniște.

Întors la bază, căpitanul Domocoș m-a chemat să-l informez cum rezolvasem situația. Probabil ca să știe ce să-i spună generalului, care lui îi încredințase misiunea.

Probabil că undeva, la nivel superior, lucrurile se precipitau. Au început să ne vină oameni concentrați, țărani de la plug ori muncitori de prin orașe. Nici unul nu suporta uniforma groasă, de ostaș. Totuși trebuiau învățați și antrenați despre cum să se apere. Făceam instrucție cu ei în marele parc al grofului care dispăruse pe ascuns. Le dam repaus mai des decât ostașilor și le aduceam găleți cu apă ca să nu se mai împrăștie. În paralel cu antrenamentul, plutonierul Dobrin Ion căra de la Regimentul care-și mutase comanda operativă la Gherla, cai și echipamente, harnașamente, dar aducea și oameni. Două săptămâni a făcut numai primiri. După cele două săptâmîni, când a venit la Pișcolt, a adus 40 de cai cu șeile pe ei și un număr de concentrați de care se servise până la venirea la Pișcolt.

A doua zi a început organizarea unui alt pluton, folosind caii rechiziționați de la populație și oamenii concentrați. Când ni se părea că suntem bine organizați, am început instrucția. Plutoanele 1, 2 și 3 aveau misiunea să ocupe poziție la vest de Pișcolt pentru caz de atac din partea ungurilor. Când totul a fost stabilit și pregătit, am primit ordin ca întreg Regimentul să se regrupeze la Careii Mari. Nu înțelegeam ce se petrece. Nimeni nu știa sau nu voia să spună ostașilor că cedăm Ardealul[10].

Am început retragerea, care se făcea mai mult în timpul nopții, pentru a nu demoraliza populația. Într-o zi am trecut prin spatele unei gări plină de omeni cu bunurile lor, care erau evacuați. Când au văzut că noi ne retragem (fără luptă) și ei rămân, o femeie cu un copil în brațe a început să plângă făcîndu-și cruce. Doar de la Dumnezeu era salvarea.

Am ajuns la noua graniță în plină noapte. Era un castel medieval, cu un parc mare, cu alei și gazon. S-a dat ordin să întindem conovățul și să legăm caii de el. Șeile să le punem jos, pe pătura respectivă, fiecare în dreptul calului. Armele toate piramidă, cu sentinelă la ele. După această pregătire primim ordin pe regiment ca toți ostașii care sunt ardeleni să fie duși cu frontul la comandamentul regimentului. 70% din ei erau ardeleni. Colonelul a ținut să le spună adevărul. Puși la curent cu realitatea, au început să vocifereze și să ceară cai. S-au organizat între ei, au ales un delegat, pe sergentul Bezerița, absolvent de Teologie, să meargă la colonel ca să ceară cai. Dar colonelul l-a pălmuit pe sergentul Bezerița și l-a dat afară. După plecarea ardelenilor, majoritatea concentrați și acum puși pe liber, am rămas singur cu vreo câțiva ostași care păzeau conovățul. Am plâns de unul singur, până a venit Domocoș să-mi ridice moralul. I-am strigat: unde sunt ostașii mei, pe care i-am instrruit pentru prima dată?!

A doua zi am început istrucția cu soldații din regat, cei care rămăseseră. Aveam un om la șase cai pentru îngrijirea lor. Armamentul și harnașamentul s-au cărat la gară. După materiale, au fost îmbarcați caii. Apoi noi. Ne-am oprit în gara Craiova. Din gară ne-am dus în comuna Coșoveni, lângă Craiova. În Coșoveni am stat în gazdă la primar. Cutremurul de pământ din 1940 m-a prins la primar. Era ora 23. După cutremur m-am dus în cantonament, unde erau caii. Niște ostași de-ai mei se certau cu proprietarrul pentru că-i încuiase într-o magazie. După ce adormeau îi încuia de frică să nu-i fure grâu noaptea și să-l dea la cai. I-am liniștit cum am putut, fiecare avea dreptate în felul lui. După ce am predat Regimentului 1 tot ce avusesem asupra mea, m-am mutat la Regimentul 3 și am fost repartizat la Escadronul 2, comandant căpitanul Ionescu. Făceam zilnic instrucție cu ostașii.

Într-o zi, pe când ne aflam la instrucție pe câmp, vine un ostaș și ne anunță că, din ordinul domnului căpitan, toată trupa merge în cantonament. După ce am ajuns în cantonament am primit ordin să mergem toți la masă. M-am dus și eu. După ce-am mâncat, în loc să continuăm instrucția, am fost îmbarcați în mașini și duși la Suceava[11]. Acolo, trecînd prin fața unei case mari, cu etaj, am văzut la balcon un gard mare, făcut din crengi de brad. Cei dn curte și din casă cântau

cântece legionare: *Garda, Căpitanul*. Undeva, pe o stradă, am coborât, mașinile au fost băgate în curți, iar ostașii prin casele oamenilor, gata să intervină pentru menținerea ordinii. Imediat am început patrularea prin oraș. Erau restricții de circulație. A doua zi, în jurul orei 10-12, am văzut că vine din oraș o coloană de oameni pe strada principală, unde erau Telefoanele și Primăria sub același acoperiș. Mai înainte, pe stânga, era o biserică catolică. După Primărie erau Prefectura și Tribunalul. Coloana venea cu niște copii în față, adunați cu forța de pe la școli. La coada cocloanei erau legionarii. Nu puteam trage, ca să nu lovim copiii. Ordinul lui Antonescu suna așa: reprimați cu severitate, fără vărsare de sânge. Când au ajuns în dreptul Telefoanelor, legionarii au vrut să intre cu forța. Dar la etaj erau jandarmi cu grenade ofensive. Când au văzut ce se întâmplă, au aruncat trei grenade și i-au alungat. Apoi au vrut să intre în Primărie, au reușit cam 20. Un ostaș a tras pentru intimidare pe deasupra gardului din zid al Primăriei, dar gloanțele au ricoșat și au omorât doi legionari. Ajunși în dreptul Prefecturii, unii legionari s-au așezat capră, în patru labe, alții s-au suit pe ei ca pe o trambulină și au sărit înăuntru. Unii au intrat chiar pe ușă. După ocuparea Prefecturii s-au blocat înăuntru, unde aveau și lemne de foc. La Primărie ajunsese la ușă și un ostaș cu pușca mitralieră, care trăgea. Când au văzut legionarii că sar bucăți din ușă și din zid, au sărit pe ferestre, deși erau foarte sus. Cei intrați în Prefectură au fost lăsați în pace, erau foarte mulți. Mai întâi li s-au tăiat lumina și apa. Apoi s-au blocat toate străzile care duceau către Prefectură, să nu poată primi hrană de la nimeni. Au cântat pe întuneric. Dar, vorba românului: rușinea ocolește, dar foamea dă de-a dreptul. Așa că a doua zi, de foame, dar – mai ales – de sete au început să trateze cu armata ca să poată ieși din clădire. Cum nu armata îi băgase în Prefectură și Primărie, li s-a sps să iasă. Au ieșit unul câte unul. Din 10 în 10 m erau ostași care-i înțepau cu baionetele, așa că fugeau. Ostașii strigau și râdeau. Fiecare dintre cei ieșiți era obligat s-o apuce în altă direcție. Cum de la Prefecură se făceau trei drumuri, n-au mai avut posibilitatea să se regrupeze în altă parte.

După ce a fost eliberată Prefectura, am fost însărcinat cu paza ei, atât ziua, cât și noaptea, vreme de patru săptămâni. În fiecare zi controlam tot ce intra în Prefectură. În perioada respectivă exista o organizație a femeilor numită Uniunea Patrioților. Ele au avut grijă să nu ducem lipsă de alimente, chiar și zahăr ne-au adus, de la fabricile din Ițcani și Burdujeni.

După o lună fusese restabilită ordinea în întreaga țară. Înapoiat la Bucecea, tot la Escadronul 2, am stat destul de mult. Între timp maiorul Pamula a fost mutat tot la Bucecea, la Regimentul 3. Ajutorul lui era colonelul H. Fortunescu. I se spune Regimentul 3 Călărași purtat, deoarece se foloseau și mașini Tatra cumpărate de la cehi. În cadrul Regimentului se formase o nouă armă, de tunuri antitanc, care urma să lucreze în luptă în cadrul Diviziei, după nevoie. În acest scop șase tunuri erau tractate de mașini Tatra și încă șase trase de cai. Ei, dar norocul vine împreună cu nenorocul. Maiorul Pamula, ca ajutor al comandantului de Regiment, avea în subordine și Escadronul anti-tanc, unde avea nevoie de un număr de cai pentru tractarea a șase tunuri. Plus trenul de luptă, care cuprindea și cai. Totul se ridica la un necesar de 50 – 60 de cai.

Când a venit maiorul Pamulta, toți acești cau erau plini de păduchi, rodeau lemne de foame, alții cădeau din picioare de slabi ce erau. Pamula știa meserie. Probail că în fiecare seară, înainte de a dormi, se gândea ce are de făcut în ziua următoare. Așa s-a gândit că eu aș putea da de capăt problemei cailor de la unitatea anti-tanc. M-a chemat la birou și mi-a spus : Țarălungă, te-am mutat la Escadronul anti-tanc. Vezi că acolo o să ai de muncit cu caii, sper să nu mă faci de rușine că te-am ales, fiindcă ne cunoaștem.

Cum ordinele nu se discută, a doua zi m-am prezentat la noua unitate care se era cantonată la Zvoriștea, satul Șerbănești, într-o fostă fabrică de spirt distrusă de războiul din 1916-1918. Între cele două sate se afla și o moară. La noua unitate l-am găsit comandant de Escadron pe căpitanul Fane Gheorghe Pajiște. Nu prea avea talent de militar. Scria poezii. A doua zi după

venire m-a invitat să facem împreună o vizită în sectorul de cai al unității. La sârșitul ei m-a luat la birou, unde m-a întrebat ce am de spus despre cele văzute. Erau așa de multe de spus, că nu știam cu ce să încep. Atunci am spus mai scurt: nu știu cu ce să încep, dar, mai întâi, ar fi caii. Da, a zis căpitanul Fane, ce putem face pentru ei ca să nu-i pierdem ? L-am rugat să mș ajute cu ce îi cer, ca să putem salva totul. Soția mea era la Bucecea, la familia Gafencu (cizmar). Am trimis o căruță s-o aducă la moară, unde îmi fixasem noua gazdă. A doua zi am cerut căpitanului o adresă ca să rechiziționez de la Zvorâștea 20-30 de furci de fier. Poetul Fane pajiște m-a întrebat ce fac cu ele. I-am spus: o să vedeți. Am pus ostașii ca să facă un zid de gunoi cu furcile adunate pentru a opri curentul de la grajduri. Fuseseră grajdduri de boi, de pe vremmea când fabrica de zahăr îi avea și-i îngrășa cu borhot. După ce s-a terminat cu zidul de gunoi, am pus să se astupe ferstrele, una da, una nu. A doua zi l-am rugat pe căpitan să facă o adresă către Ocolul Silvic Suceava să ne dea permisunea să luăm lemne de foc pentru armată. De fapt am tăiat două care de lemne pe alese, trunchiuri bune pentru stănoage între cai și cuiere pentru hamuri și șei. În timp ce mă ocupam de căratul lemnelor, fierarii unității lucrau la forjă scoabe, cârlige și tot ce ne trebuia la grajd. Rămânea problema păduchilor. Nu eram veterinar și nici nu era vreunul în regiment. N-aveam nici ulei pentru 60 de cai, cum știam că se folosește contra păduchilor. M-am gândit să folosesc leacul de la râie, folosit de tata pentru noi, acasă, după ce venise din Primul Război Mondial: să fierb tutun și să le fac baie. Dar de unde atâta tutun ? La discuția dintre mine și căpitanul Pajiște asista și secretarul unității, care era, în viața civilă, funcționar la fabrica de țigarete București. Dorința de o învoire l-a făcut să spună că s-ar duce el la fabrica lui și ar aduce esență de nicotină de la fermentarea tutunului. Când a auzit, căpitanul Fane a și zis: fă-ți bilet de voie! Stoicescu s-a întors în două zile cu 3 l de nicotină, mai mult decât ne trebuia.

Era pe la începutul lui mai. În zilele mai călduroase scoteam caii la soare, între niște ziduri, la adăpost de curent, legați la un conovăț special. Am pus mai întâi să se încălzească apă în două cazane mari, cu totul 100 l. Am spălat primii cai cu apă și săpun, iar după baie am amestecat 1% nicotină în apa caldă și am ostașii au frecat bine corpul fiecărui cal. Pe fiecare l-am acoperit cu două pături, caii răcesc ușor. A doua zi, când am controlat cei zece cai, n-am mai găsit păduchi nici măcar în păturile cu care fuseseră înveliți. Am continuat tratamentul și în șase zile rezolvasem problema păduchilor. Totuși erau foarte slabi, neputincioși să care tunurile. De la căpitanul Pamula știam că pe forța cailor trebuie să se bazeze totul. Urma să-i hrănesc bine.

Căpitanul Fane și plutonierul mjor Purcelea erau veniți de la Infanterie, nu știau nimic despre îngrijirea cailor. Eu știam de la căpitanul Pamula că iarna se intra în deficit cu furajele, dar asta se recupera vara cosind cu ostașii pe din două, pe la diverși oameni. Totul era ca, la încheierea anului să iasă una pe una. Cu gândul la faptul că războiul sta să înceapă de la o zi la alta din moment ce trupele germane se masau în Moldova, îi spusei, în deznădejdea mea : domnule căpitan, o să intrăm în deficit spre sfârșitul anului și eu o să fiu de vină. Mi-a zâmbit amical și m-a trimis la proprietarul de lângă grajdurile noastre, care avea semănată lucernă. Ne-am înțeles să i-o cosim, dacă o facem pe din două. Amestecam lucerna cosită cu paie, pentru că era prea crudă, și le dam cailor. În zece zile au început să ridice capetele în sus. Colonelul H. Fortunescu, de la regiment, anunță o inspecție împreună cu maiorul Pamula. Ziua era caldă, am pus caii la conovăț. Le-am dat să mănânce paie cu lucernă, fân era foarte puțin în regiune. Când au intrat colonelul li maiorul, căpitanul Fane îi salută și trecură cu toții prin spatele cailor, în inspecție. Maiorul Pamula a ordonat să dăm jos toate păturile. Atunci a început să le curgă pe jos părul vechi ca făina și se vedea părul nou, lucios. Firește, față de colonel, meritele erau ale maiorului Pamula, iar față de maior ale căpitanului Fane Pajiște.

La plecare și-au strâns mâinile. Maiorul Pamula, cu un aer de aroganță, vine și îmi strînge mâna. Probabil își spunea: pe subofițerul ăsta eu l-am învățat să lupte cu greutățile…

Am început să lucrez și cu ostașii, deși aveam un plutonier major, pe Purcelea, care ar fi trebuit să se ocupe de bunul trai al trupei. Avem mână liberă de la căpitanul Fane să lucrez în folosul ostașilor.

Într-o zi am adunat toți oamenii la bucătărie. Le-am făcut inspecție la gamele. Unele păreau găurite, ca și când fuseseră găsite la gunoi. Trecînd la ținută, ostașii aveau nasturi lipsă, haine descusute, cisme necurățate cu zilele și descusute la spate. Toate astea le-am semnalat domnului căpitan Fane, cu rugămintea să dea ordin plutonierului major Purcelea să meargă la Regiment și să ceară cele necesare trupei pentru bunul trai. Mergeam către iarnă.

Dar când repari într-un loc, se strică în altul. Pe când speram că lucrurile încep să meargă mai bine, plutonierul major Purcelea a fost chemat la Tribunalul Militar ca să fie judecat pentru luare de mită. Lucrase la Biroul Mobilizări și luase bani de la unii ca să concentreze pe alții în locul lor. De aceea și ajunsese în zona armatelor operative. Și de asta nici nu voia să se ocupe de nimic.

Încă nu se pusese bine pe roate unitatea, că primim ordin s-o deplasăm la Părhăuți[12]. În acest scop regimentul ne-a dotat cu un camion marca Blitz, pe care l-am folosit multă vreme. La Părhăuți am început organizarea celor 6 tunuri care trebuiau să fie trase de cai, ca să le tragem în viitor cu mașinile. La una din probe s-a rupt osia unui tun.

Începutul războiului - 22 iunie

În timp ce făceam proba cu tunurile ca să găsim o alternativă la tracțiunea cu caii, au venit două avioane sovietice și au mitraliat satul. Ofițeii de la Divizie care aristau la probe se ascunseseră după niște sălcii groase care umbreau un fir de apă și conovățul cailor.

Noaptea m-am dus cu mașina la Mihăileni[13], cu muniție pentru cele trei tunuri comandate de locotenentul Ilea P., ardelean. Ajuns la Mihăileni, am constatat că satul era bătut de artileria sovietică, iar artileria noastră luase foc. Atunci artileria Regimentului 16 artilerie a făcut o tragere de contra-baterie. Au fost descoperiți de artileria sovietică prin observatorrul stabilit chiar în punctul de supraveghere de la graniță. Trăgătorii au părăsit tunurile și s-au adăpostit. Când sovieticii au încetat focul, conducătorii cailor de la tunuri s-au repezit la tunuri cu chersoanele. Tunarii au agățat tunurile și au trecut la galop peste arătură ieșind cu tunurile la adăpost de foc, într-o vale.

Locotenentul Ilea a stat pitit în grâu cu tunurile până seara. Populația din Mihăileni fugea prin șanțul șoselei, un purcel și un câine făceau și ei ce făcea toată lumea. O femeie fugea cu un copil în brațe, iar după ea un moș care trăgea o capră, care nu voia să fugă. De fapt, artileria bătea doar satul unde se afla armata.

Înapoiat la Părhăuți, ne-am pus, noaptea, în marș cu direcția Mihăileni. Frontul sovietic rezista undeva mai la nord, spre Codrii Cosminului. Nemții au aruncat din avioane butoaie cu păcură și motorină. Luînd foc pădurea, sovieticii s-au retras. De la Mihăileni până la Prut nu am mai întâlnit rezistență sovietică. Prin agentul de legătură, motociclistul Fianu, căpitanul Fane Pajiște îmi trimite ordin să mărșăluiesc în cadrul Regimentului 2 Călărași, care avea doar cai, fără mașini. Nu preciza în ordin dacă deplasez doar partea operativă sau trenul regimental. Neștiind cum să fac, am încolonat în coloana operativă a Regimentului 2 Călărași Escadronul de armament greu (numai mitraliere). Când am ajuns la Prut aveam trei nopți și două zile fără somn. Am deshămat caii, le-am dat apă din Prut și stuf cosit de pe malul apei. Eu, obosit cum eram, m-am întins pe o pătură să adorm. Îmi vâjîia capul și-mi tremura corpul de oboseală. A venit de la divizie un ofițer de Stat Major cu mașina până lângă coloană, m-a întrebat ce-i cu mine acolo, i-am spus că am

primit ordin să mărșăluiesc . Înapoiat la divizie, acest ofițer a comunicat căpitanului Fane unde mă aflu. A trimis imediat motocicleta cu ataș, m-a luat și m-a dus la Divizie.

Ajuns acolo, căpitanul Fane a văzut că sunt epuizat, mi-a dat niște pastile să-mi revin. Am fost întrebat cum am mărșăluit. Totul era în regulă, doar ostașii lăsau de dorit că se dezbrăcau de căldură, își luau boneta de pe cap sau trăgeau focuri de armă fără motiv. Am primit ordin clar în legătură a asta și am fost adus înapoi cu motocicleta. După pastilele primite am adormit.

Nu știu cât am dormit, dar m-am trezit spre seară, când soarle se mai potolise. Am dat ordin de plecare, deși trenul regimental al Regimentului Călărași încă nu sosise. Am socotit că o să mă prindă din urmă. După ce am trecut Prutul pe un pod improvizat, m-am înâlnit cu un locotenent de jandarmi călare. Mi-a spus să fim atenți, că în sat și în pădure sunt partizani. Îi răniseră calul, am văzut cum îi curgea sânge din rană. Ca să previn surpriza din partea partizanilor, am dat următorul ordin : rămân la căruțe doar conductorii, restul adunarea. Aveam cu mine un pluton anti-aerian, 40 de ostași care nu aveau tunuri. Urmau să ne doteze nemții. Până la sosirea tunurilor ne foloseam de cele patru puști mitralieră existente în pluton. Am așezat două puști mitralieră pe stânga și două pe dreapta drumului. Am trimis înainte, în sat, doi călăreți pentru tatonare, care au mers la adăpostul lizierei pădurii. Nu era nimic. Am pornit-o cu toții spre sat. A fost bine până am ajuns în dreptul unei magazii deschise, plină cu nuci vărsate. Când le-au văzut, ostașii s-au repezit să-și umple buzunarele. Conductorii de la căruțe au sărit de pe capră și s-au înfruptat și ei. În această învălmășeală, în ușa magaziei, probabil ca să facă haz, un ostaș a tras cu arma. Apoi au început să tragă toți, în aer. Eu eram călare în capul coloanei. Când am văzut care-i situația, am tras furgonul mare cu 4 cai de-a curmezișul drumului pentru a opri eventual căruțele și caii speriați și fără conductori. Iar eu, călare, m-am așezat în dreptul unei case. Când s-a potolit totul, am plecat la drum în ordinea inițială. Pe drum am dat de o bibliotecă devastată, cărțile erau împrăștiate pe drum. Am pus pe un ostaș să pună și pentru mine ceva cărți în căruță. Îmi amintesc că una se chema *Problemele leninismului*. Știind cine era Lenin, am dat cartea să se păstreze la bagajul meu. Era în limba română, când aveam vreme mai citeam să-mi treaă timpul.

Ca măsură de siguranță, n-am mai intrat în satul următor. Am oprit pe marginea drumului, așteptînd coloana trenului regimental. Am trimis un agent la Divizie să raporteze cele povestite și întâmplate unui locotenent de jandarmi călare. Totodată, cerea voie domnului căpitan Pajiște să mărșăluim protejați, coloana noastră, între trenul regimental și cei de la partea operativă. Pentru că era o coloană lungă, expusă atacurilor aeriene ori de partizani. Cererea era și riscantă în cazul când ai noștri ar fi fost împinși înapoi de sovietici. Totodată, am luat următoarele măsuri: nu mai staționam noaptea în sate, ci la marginea lor. Două puști mitralieră, servite fiecare de doi oameni care se schimbau din două în două ore, așa ca toți oameni să se odihnescă până dimineața, erau puse între sat și coloană. Se făcea patrulare. Cu această măsură am mers până în comuna Larga, un sat mare. Din cauza ploilor și a șoselei aflată în construcție între Larga și Briceni, Regimentul se oprise. Cu această ocazie căpitaul Fane a venit să-și vadă oamenii. I-am raportat că totul este în ordine, nu aveam nici o pierdere. Mi-a spus cum să ajung la Briceni, dar eu am văzut pe hartă că e drum în construcție și nu se putea înainta. Am cerut voie căpitnului Fane să ies din Larga spre est, unde era un drum pe câmp între Larga și satul Roșoveni, aflat pe șoseaua Hotin – Briceni. Uitându-se pe hartă, domnul căpitan Fane spuse: s-ar putea ca aici, la fabrica asta de cărămidă, să fie ruși. Ieri au rezitat aici, la cantonul CFR. M-a întrebat dacă contez pe cai. I-am spus zîmbind că da. Caii erau hrăniți cu fân de pe cîmp. La ieșirea din sat ne-am întâlnit cu o căruță codusă de un civil. În căruță era un neamț tăvălit prin noroi. Cînd m-a văzut, neamțul s-a ridicat în picioare în căruță și, vorbind, îmi arăta cu mâna spre pădure și fabrica de cărămidă. Nu-l înțelegeam, dar aveam în pluton un sas pe care l-am chemat ca translator. Am

aflat că în pădurea din față și la fabrica de cărămidă sunt ruși, care l-au prins și l-au tăvălit prin noroi.

Cum eu fusesem cel care ceruse să meargă pe acest drum, nu mai puteam da înapoi. Am luat următorele măsuri: am trimis doi agenți călare că cerceteze liziera pădurii și fabrica de cărămidă. Alți doi i-am trimis să cerceteze pe direcția de înaintare a cantonului CFR și au găsit în grâu un ostaș care era basarabean și vorbea românește. El ne-a spuscă sovieticii se retrăseseră de dimineață. Oricum, pentru a nu fi indus în eroare, am făcut cercetarea întregii zone prin care urma să trecem. Toți cercetașii mi-au semnalizat că drumul e liber. Am plecat la drum cu două grupe de trăgători în frunte, la 50 m distanță un trăgător de altul, apoi am băgat 5 căruțe ușoare, pentru a-l tenta pe inamic să deschidă focul. Restul coloanei a rămas pe loc. Când m-am convins că drumul este liber, am pornit întreaga coloană. Ajunși la cantonul CFR, am găsit urmele armatei sovietice. Lângă canton erau mai multe pachețele galbene, păreau a fi trotil. Cum nu aveau gaură pentru capsa pirotehnică, însemna că e altceva. Un ostaș mușcă de un colț și-l sparse. Ăsta-i mei păsăresc, spuse. M-am mirat ce fac sovieticii la război cu meiul. Dar, continuînd drumul, am dat și de o bucătărie de campanie părăsită, iar în era mai era mei fiert (cașa).

Din marginea pădurii și până în satul Roșoveni o porțiune de drum de un km era în reparație, puseseră doar umplutură, se mergea foarte greu. Dar la capătul acelui kilometru am văzut marginea satului Roșoveni. Dinspre sat venea o mașină mică, germnană, cu doi nemți fluturînd o batistă albă, ca să mă întâmpine.

Ajunși în sat, vin ofițerii nemți și-mi strâng mâna. Ziceu ceva, nu știu ce. Era și lume din sat, învățătorul cu soția lui și mai mulți copii. Am descălecat , am dat mâna cu învățătorul și cu soția lui. Un moșneag, bătrân ca iarna, cu plete lungi, cu barba albă, sprijinindu-se într-o cârjă, cu mâinile tremurînd se apropia să-mi sărute mâna. M-am oprit, l-am privit, a început să se închine spunînd o rugăciune. Am întrebat învățtorul ce însemna asta, iar el mi-a spus că Stalin oprise funcționarea bisericii românești și moșul fusese popa.

Învățătorul cu soția și multă lume au mers alături de coloană, traversând satul și ieșind pe drumul spre Briceni. Acolo ridicaseră un Arc de Triumf și sub el erau preotul și cetățeni din sat. Vă așteptam să veniți pe la Briceni, au zis, nu pe aici. Sunteți prima armată română care intră în satul nostru. La Arcul de Triumf era pusă o masă în mijlocul șoselei, cu *Evanghelia* pe ea. Se vedea chipul Maicii Domnului cu Iisus copil în brațe. Am oprit coloana și am ordonat ca toată lumea să coboare de pe cai și din căruțe, să se descopere pentru rugăciune. Preotul a citit din *Evanghelie* și a încheiat așa: Doamne, Dumnezeul nostru, iartă-i pe cei duși. Preotul ne-a dat pâine și sare. Am gustat, apoi am luat tot colacul și l-am dat caporalului Voicu, să-l împartă tuturor. Era prima dată în viață când am fost primit cu pâine și sare.

Seara am cantonat întrun sat, înainte de a intra în Briceni. Dacă am fi continuat, am fi putut junge la Briceni chiar în acea noapte, dar nu voiam. Am hotărât să cartiruiesc.

Omul la care am găzduit mi-a făcut omletă și l-am invitat și pe caporalul Voicu, să aducă restul colacului luat de la popă. Ce-a mai rămas din colac l-m dat celor trei copii ai gazdei de pomană.

În ziua următoare am ajuns la Briceni pe la ora 10. Era masată multă infanterie pentru a forța trecerea Nistrului. Am căutat să iau legătura cu domnul căpitan Fane Pajiște și cu plutoanele de tunuri. I-am găsit la intrarea în Briceni. Ostașii erau veseli, trecusem prin Basarabia și ajunsesem la Nistru fără pierderi. Am primit ordin scris de la Divizie, prin agent, să pun pază la fabrica de spirt de la marginea orașului, fiindcă sovieticii, în retragere, n-o distruseseră. Bazinele erau pline cu spirt. L-am pus de pază pe sergentul Achiței cu doisprezece oameni. Plutonierul major Purcelea încă nu se întorsese să-și preia funcția.

Am stat la Briceni până s-au masat forțe suficiente pentru a sparge frontul și cele trei linii de cazemate de pe malul rusesc al Nistrului. Cazematele erau construite la nivelul solului, fiecare cu

trei creneluri pentru tragere. Vedeam în spatele lor rețele cu înălțimea între 0,50 – 1 m înălțime, iar între ele terenul era minat. Era foarte greu să ocupi așa ceva. Pe cazemate erau culturi de fasole, porumb și grâu. În fața cazematelor era apa Nistrului. Malul sovietic era înalt.

Mai înâi s-a tatonat cu foc până s-a descoperit fiecare cazemată, ca și crenelurile de tragere. După aceea s-a dat în primire la un număr de arme să bată fiecare crenel. Prezența cazematelor indica faptul că sovieticii nu erau luați prin surprindere de nemți ci, pe măsură ce fascismul căpăta teren în Europa, URSS-ul se fortifica.

Cât au durat pregătirile pe malul Nistrului, ostașii au fost hrăniți numai noaptea. Sergentul Achiței le da spirt numai celor care aveau repartiție de la regiment, altfel ar fi fost jaf.

În noaptea când s-a hotărât forțarea Nistrului, am fost chiar eu cu hrană la ostași. Se înțelege, și cu niște porții de spirt. Au rămas 5 l pentru domnul căpitan. Căpitanul s-a făcut foc și l-a acuzat pe plutonierul major că fură din spirtul ostașilor. Asta fiindcă observase că ostașii încă nu aveau destul curaj să se suie în bărcile de asalt assupra cazematelor. Poate unii ostași și-au zis că au un căpitan bun, dar în fapt era exact invers. Odată cu atacatorii a trecut și un grup de pionieri nemți, ca să dezamorseze câmpul de mine din fața cazematelor. Pionierii veau cu ei o cantitate mare de trotil legat de o bucată de scândură și cu fitilul pus. Ajunși la ușă, în spatele unei cazemate, au aprins fitilul și s-au depărtat. La explozia trotilului toți ocupanții cazematei au fost uciși. Prin breșa făcută au pătruns atacatorii, iar aspura celorlalte două cazemate s-a acționat numai din spate. Amândouă s-au predat. Colonelul H. Fortunescu de la Regimentul 3 Călărași n-a vrut să mai țină comanda și a dispărut. Nu se știe ce s-a mai întâmplat cu el. La comandă a venit colonelul Heruvim de la Școala de cavalerie din Sibiu. Era un om înalt și bine legat. Îi plăcea să stea tot timpul printre ostași. Când regimentul era angajat în luptă, mergera în aceeași linie cu ostașii, da ordine la fața locului, după cum cerea situația. Purta un halat negru atât în luptă, cât și la repaus.

Până seara a fost montat un pod plutitor pe care treceau ambulanțele cărînd răniții de la Briceni. În câteva zile nemții au făcut un pod de vase metalice, fiindcă sovieticii îl doborâseră pe cel de beton, iar nemții și noi am trecut Nistrul în Ucraina, am încolonat și am mers până la Moghiliov[14], un orășel. În lungul drumului era un depozit cu baloți de tutun. Fiecare fumător a dat fuga și și-a luat niște tutun. I-am lăsat în pace. După ce ne-am depărtat de locul cu pricina am oprit coloana și am ordonat ca fiecare fumător să-și oprească tutun în raniță cât putea căra, iar restul să fie pus jos, pe marginea drumului, să-și ia și alții care vor veni.

Trupele înaintau fără să mai opună cineva rezistență. Așa că am pierdut din fața mea Regimentul 2 Călărași - partea operativă, care o luase peste câmp după trecerea Nistrului. Noaptea am ajuns într-un sat unde nu mai era populație civilă, ci doar câteva mici unități germane care ședeau gata de plecare.

Cum nu aveam decât harta României, am întrebat în ce direcție să apuc. M-am dus la nemți să aflu încotro au luat-o coloanele de aprovizionare. Au adus un translator și m-am lămurit. Am continuat să mergem până la ora 24 fără să întâlnim vreun sat ori un suflet de om. Și oamenii și caii aveau nevoie de apă. Dar de unde să le dai ? Am tras cloana pe stânga șoselei, dincolo de o perdea de salcâmi. Undeva, departe, se vedeau explozii de artilerie înroșind bolta cerului. După străpungerea cazematelor, ca să nu fie încercuiți, sovieticii s-au retras pe linia Bugului, avînd apa în față. Către ziuă ne-a ajuns o coloană din urmă. Am descoperit-o după lătratul unui câine pus ca cercetaș în fruntea coloanei. De mult nu mai auzisem vreun lătrat de câine…

După puțină vreme a apărut și coloana. Era o unitate de vânători de munte care nu s-a oprit, ci și-a continuat drumul. Înainte de a se face ziuă am dat ovăz cailor și hrană oamenilor, după care ne-am pus în marș. Pe câmp vedeam urme de explozie de la niște proiectile de brand. După vreo trei ceasuri am ajuns în dreptul unui colhoz, iar mai departe, cam la un km, se vedea o șosea.

Dinspre colhoz venea către șosea o mică unitate germană. Acum eram sigur că nu greșisem drumul.

Mă miram ce rare erau satele. După atâta drum, cam de 6-7 ceasuri, nu întâlnisem nici unul. Am mers în câteva etape și am ajuns până aproape de Bug, unde am dat de un sat pe nume Alexandrovka[15]. Oamenii vorbeau românește, dar nu voiau să se recunoască români. Păreau să nu știe nimic despre Unirea de la 24 ianuarie 1859. În gara Lubasovka am găsit, în niște vagoane abandonate, două butoaie cu spirt. Am continuat drumul spre Bug, unde nemții căutau cu detectorul mine plantate de sovietici. După trecerea Bugului am stat șase zile în refacere. Am revăzut starea cailor, căruțelor și a omenilor. Acolo s-a adunat tot Escadronul anti-tanc. Nu aveam nici un fel de pierderi în unitate. Căpitanul Fane era mulțumit. Le-am dat ostașilor spirt cu apă și cu zahăr. Începuse să circule zvonul că ne întoarcem în țară.

Se pare că sovieticii n-au opus rezistență la Bug, deoarece trecusem apa și nu se întâmplase nimic. Podul peste Bug era făcut de nemți din bărci metalice foarte rezistente. Și noi am trecut peste el. Nemții urmăreau îndeaproape trupele sovietice pentru a nu le da timp să se organizeze și să reziste. Dar sovieticii, cu sute de kilometri în față, retrăgeau toate bunurile necesare vieții. Lupta era chiar cu spațiul vast. Ariergărzile sovietice erau respinse repede.

Între Bug și Nipru sovieticii săpaseră un șanț anti-tanc. Nu l-au adâncit prea mult, probabil din lipsă de timp. Mergeam cu toată armata peste câmp, în formațiune de luptă. Era o miriște de grîu. În fața tunului pe care-l comandam s-a ivit un lan de porumb. Dincolo de lan era șanțul anti-tanc, păzit de o mitralieră sovietică. Ajuns la șanț, am pus tunul în poziție și am trimis caii departe, în spatele unei perdele de salcâmi. Dar nu aveam câmp de tragere din cauza lanului de porumb. Unitățile din dreapta mea au atacat șanțul anti-tanc. Mitraliorul din dreapta mea a tras mai multe salve, dar nici el nu avea vizibilitate. Cartușele loveau știuleții de porumb, iar boabele se împrăștiau lovindu-se de cască. Undeva mai în spate era o batoză care treiera grâul. Mă făcusem una cu pământul printre mușuroiele de la rădăcina tulpinilor de porumb. Când sovieticul a încercat să se retragă, era prea târziu. Cum s-a ridicat în picioare, a și fost rănit. Am făcut semn să se întoarcă și caii, ca să-i înhămăm la tun și să plecăm. Dar ostașii de la cai n-au observat semnalul. M-am depărtat de lan și am repetat semnalul. Pentru al doilea semnal trecusem peste un răzor (șanț) plantat cu mine mici, de infanterie. Cum, din instinct, omul sare șanțurrile, așa am făcut și eu. Nici caii cu ostașii lor n-au călcat pe răzor. Dar roata din spate a căreuței cu muniția a intrat în șanț. A călcat pe o mină și totul a fost aruncat în aer, surcele. Caii s-au speriat și au fugit până în lanul de porumb. Conductorul căruței și-a făcut mult vreme cruce de bucurie că a scăpat cu viață. Nu fusese în căruță, ducea caii de căpăstru. Am mers în lungul șanțului anti-tanc să găsesc un loc de trecere. Așa se face că am dat, în drum, și de sovieticul care trăsese cu mitraliera spre lanul de porumb, inclusiv spre mine. L-am pansat, i-am dat apă din bidon și l-am suit pe afetul tunului până la primul sat, unde l-am dat în primire unei rusoaice să-l îngrijească. La război, ostașii își fac și ei legile lor. Poți salva sau ucide un rănit. Dacă ești om, te porți ca un om…

Niprul l-am trecut ținînd caii încadrați din ambele părți, ca să nu sară în apă. După trecerea Niprului, cât vedeai cu ochii, erau doar arme sovietice, grămezi, cărora nemții le dăduseră foc. Am dat și de un sat, după curți se vedea că fusese înstărit. La intrarea în sat erau două statui: a lui Stalin și a lui Pușkin. Statuia lui Stalin era ciuruită de gloanțe, a lui Pușkin era neatinsă. Trăseseră nemții.

După trecerea Niprului rușii au organizat o linie de rezistență știind că aveam apa în spate și nu putem fugi. Am primit ordin să lăsăm cu toții mașinile și caii și să punem mâna pe arme. Sovieticii lansaseră parașutiști și trebuiau capturați. Dar noi eram puțini, așa că efectul nu s-a simțit.

După trecerea Niprului efectivele Diviziei se regrupează în satul Vasilevskaia. De acolo am plecat cu o mașină să aduc benzină de la Berislav pentru cele șase mașini Tatra ale unității noastre. Cînd m-am întors, pe la apus de soare, am văzut înaintînd prin sat o unitate germană cu cap de mort pe bonete (SS).

A doua zi sovieticii au pornit la atac dis de dimineață, hotărâți să ne înghesuie în Nipru[16]. Aveam în flancul stâng unități de italieni cu mitralierele samarizate pe catâri. Cum sovieticii atacau și cu tancuri, bieții catâri erau omorîți de tancuri. Românii aveau satul în spate. În timp ce sovieticii înaintau, un maior de la Regimentul 4 Roșiori striga: trage căpitane Rață până se înroșesc țevile, că vin peste noi ! Un trăgător de la o mitralieră a fost lovit mortal. Căpitanul Petre îl trage înapoi și-i ia locul, dar în clipa următoare e și el ucis.

De la începutul războiului și până la această luptă oștenii români nu știuseră ce trăgători buni au sovieticii și că sunt dotați cu arme cu lunetă. În timp ce românii erau atacați astfel, nemții își luau cafeaua liniștiți. După ce au mâncat, i-am văzut, dintr-odată, cu căștile pe cap, sus, pe mașini. La o singură comandă au trecut cu toții la atac. Tot armamentul pe care-l aveau era automat. Datorită vitezei și puterii de foc, în 10 minute sovieticii au fost dați peste cap. Rămăseseră dezorganizați între nemți, români și italieni. În retragere, rușii au lăsat o ariergardă care a fost capturată de nemți în mai puțin de o oră.

În luptele de la Vasilevskaia comnadamentul Diviziei, instalat în incinta școlii, a fost reperat de artileria sovietică. Au fost răniți și morți. Colonelul Zaharia, șeful Statului Major al Diviziei, și-a pierdut brațul drept. Căpitanul Gheorghe Fane Pajiște a primit o schijă în plămâni. Au fost trimiși în țară cu avionul. Comanda Escadronului anti-tanc a preluat-o Vasilescu Cornel.

Spre Crimeea

De la Vasilevskaia trupele române au fost îndreptate spre Crimeea într-o vineri, 4 octombrie 1941. Ajunse în Pavlovska a doua zi, nouă ne-a revenit să ocupăm poziție pe malul Mării de Azov, la marginea orașului Ghenicesk[17]. Orașul fusese deja trecut prin focul luptei. În timp ce ne ocupam de ocuparea poziției, patru tunuri sovietice grele, părăsite, barau drumul. Ajunși pe malul mării, am ocupat aceeași poziție pe care o avuseseră nemții, n-am mai făcut amplasamente noi.

Înainte de a porni către Crimeea și-a făcut apariția la unitate și plutonierul major Purcelea. Eu am fost dat sub comanda sublocotenentului Ilea P. Când au aflat sovieticii că românii ocupă litoralul, au pus un baraj de artilerie grea. Am lăsat tunurile în amplasamente și ne-am retras mai departe de țărm. În fuga mea, când să ies dintr-o curte, am deschis larg poarta. O schijă lungă de vreo 25 cm a lovit-o și mi-a închis-o din nou. Schija era caldă. Un alt proiectil a căzut destul de aproape și l-a rănit pe plutonierul Stănescu Ion, fost coleg de școală militară. Alt proiectil a dărâmat peretele unei case. Tavanul a căzut peste patul sub care se ascunsese un ostaș. L-au scos niște oameni de sub dărâmături.

Am ținut poziția numai câteva zile, până când a fost ocupat Perekopul[18]. Pe această limbă de pământ dintre Marea de Azov și Marea Syvașului, puseseră tunurile în față, acolo unde uscatul începea să fie gâtuit de apă. Sovieticii ocupaseră poziție cu infanteria. Plutonierul Carola D., din promoție cu mine, a fost desemnat să atace poziția. L-au lăsat să se apropie până la 300 m și atunci au deschis focul cu tot armamentul, inclusiv artileria, care bombarda porțiunea de pământ cea mai îngustă. N-au scăpat decât ostașii care au sărit în apă și au înotat ieșind cât mai puțin la suprafață. Un soldat care scăpase ca prin urechile acului, fiindcă un glonte ricoșase pe casca lui,

era roșu la față, râdea tot timpul și nu ținea minte nimic din ce văzuse. Plutonul lui Carola D. a fost decimat.

De la Ghenicesk am plecat la Perekop. Aici nemții nu aveau trupe numeroase. Noaptea am ocupat poziție pe o colină. Pe la ora 10, când s-a făcut ziuă, au venit în recunoaștere două avioane nemțești, apoi o escadrilă de 12 avioane. Se învârteau deasupra pozițiilor sovietice în cerc, ca un stol de berze. Care cum venea în picaj scotea zgomote de sirene de te speriai. Mai erau și bombele pe care le aruncau și explodau. Numai să vezi și mureai de frică. Când pleca o escadrilă, alta îi lua locul. Cam în două ore sovieticii au părăsit poziția la adăpostul unei perdele de fum.

Poziția de la Perekop a fost fortificată cu niște cazemate improvizate din lemn, pământ, șine de cale ferată și pietroaie. Puteai să crezi că Dumnezeu nu există din moment ce ne lăsa să ne ucidem în halul ăsta unii pe alții.

Trecând prin această poartă a Crimeii, cât vedeai cu ochii, totul era sinistru: oameni amestecați cu pământ, bușteni, pietroaie. Noaptea am ajuns în Djankai. Era 3 noiembrie 1941. Am mers paralel cu litoralul Mării Negre și am ocupat poziție pentru a preveni o debarcare în spatele nostru.

La Camiș Burum[19] niște oameni mi-au cerut permisiunea să pescuiască în sectorul meu. Chiar aveau acolo o pescărie. Erau patru. S-au suit câte doi într-o barcăși au luat cu ei năvoadele. După patru ceasuri de muncă la vâsle și năvoade, veneau la mal trăgând, fiecare barcă, de un capăt al năvodului. Ajunși pe mal au sărit jos și au început să tragă puternic de năvod. Peștii se zbăteau și încercau să ajungă în apă. Au tras la mal mai mult de o căruță de pește. Mi-am luat și eu cât mi-a trebuit pentru oameni.

De acolo am plecat spre Feodosia[20]. La intrarea în oraș era o fabrică de conserve pe care o păzeau nemții. Ne-am oprit la Dalnikaminș, la 12 km de Feodosia. Sublocotnentul Ilea aflase că la Feodosia era vin. A dat jos din mașină muniția și a plecat dup vin cu trei ostași. Butoiul nu încăpea în Tatra. A căutat prin oraș și a găsit 60 de sticle. A băut cât putut, a umplut sticlele și s-a întors pilit. Când am văzut care-i treaba, m-am dus undeva și m-am culcat. Sublocotenentul Ilea m-a găsit, m-a apucat de picioare și m-a târât pe burtă până în casa unde se bea. Era chiar revoltat că nu vreau să împart bucuria cu ei. Mai era și un căpitan din Regimentul 2 Călărași. Îmi dădeam seama de o eventuală neplăcere. Sovieticii erau pe poziții la un kilometru de casa noastră, ne găseau oricând. Am fugit iar și m-am suit pe o claie ce paie, m-am acoperit cu foaia de cort peste care am pus paie, fiindcă începuse să plouă. Dmineața, când m-am trezit, toți cei care băuseră dormeau fericiți. Bine că nu le stricaseră sovieticii cheful…

În noiembrie 1941 am mers în marș către Kerci[21]. Drumul era moale, pentru cai era foarte obositor. Cum mergeam adăpostiți de rambleul unei căi ferate, văd că se scufundă toată roata unei căruțe. Doi cai n-au mai vrut să tragă tunul cu nici un chip. După ce am scos celelalte tunuri, m-am întors cu alți doi cai și l-am adus și pe cel bocat. Încurcasem circulația. Calea ferată era o linie abandonată. Am pus pe rambleu tunurile și căruțele cu muniție, am dat ovăz cailor să mai prindă putere. Cum stam în repaus, vine la mine maiorul Negrițescu și mă amenință că mă împușcă pentru că mă oprisem să hrănesc oamenii și caii. Am pornit din nou spre Kerci, iar pe drum doi cercetași ne anunță că vom întâlni, spre malul Mări Negre, o companie sovietică. Căpitanul Racoviță, venit de curând din țară cu dorința fierbinte să ia medalia Mihai Viteazul și apoi să plece înapoi, dă ordin de atac. Fugea călare de la un plutonier la altul înjurînd și silind pe fiecare să înainteze mai repede. Un ochitor sovietic l-a prins în lunetă și i-a perforat pieptul cu un singur glonț, exact acolo unde ar fi trebuit să stea medalia.

Înainte să ajungem la pescărie, am văzut o mașină sovietică fugind cu circa 12-15 oameni. Maiorul Negrițescu strigă să tragă. Cum caii erau în galop, sergentul Colceag Dumitru pune tunul în poziție de tragere.

Către Kerci mai mergea o coloană de tunuri grele germane trase de 14 cai fiecare, plus coloana de căruțe cu diverse provizii. Probabil sovieticii au fost informați despre această mișcare. Au venit cu trei avioane și au făcut coloana praf. Ca din pământ a apărut un avion de vânătoare nemțesc și a doborât toate cele trei avioane sovietice. Câștigul și pierderea au fost cam egale pentru cele două părți.

Pe 13 noiembrie 1941, înapoiat la Dalnikominș, lângă Feodosia, m-a întîmpinat gerul. Vântul bătea dinspre mare, caii alunecau pe gheață. Ostașii erau însă optimiști și sperau că ne vom întoarce acasă. La o răscruce de drumuri și-au dat seama că o luasem spre Sevastopol. Am cantonat la Novo Tsaritsyn[22]. Înainte de a adormi m-am gândit: cu ce sunt eu vinovat de am parte de viața asta?

10 noiembrie 1941 a fost ziua când ne-am pus iar în marș și am oprit la Karasu Bazar, un oraș tătărăsc. Majoritatea caselor erau închise cu ziduri înalte de 4 m, aveau porți grele și bine zăvorâte. Tătarii se uitau la noi curioși, de parcă am fi venit de pe altă planetă. Am pus tunurile în dispozitiv la marginea orașului, pe șoseaua către Simferopol. Am plecat în contrl la tunul sergentului Martin, amplasat pe un deal care domina șoseaua către Simferopol. Când am ajuns la tun îmi era sete și am cerut ostașilor niște apă. Nu aveau. S-au dus și mi-au adus apă dintr-o copcă în gheață. După ce am băut am avut o durere de stomac de părea că mă rup în două. Am prăjit pâine și am mîncat-o, ca să ridic temperatura organismului, dar și să fac un pansament la stomac. N-am dormit toată noaptea și am rămas pe viață bolnav de stomac.

2 noiembrie 1941 a fost ziua când am început să pun pază la lacul de acumulare al orașului ca să nu fie otrăvită apa de partizani. Hrana era foarte proastă : pâine neagră și fără gust de pâine. Ostașii începeau să fie demoralizați. Nemții adunau tot ce găseau pe teren și trimiteau în Germania.

6-7 decembrie 1941 – se aude un clopot, nici prea mare, nici prea mic, la sunetul căruia am tresărit. Nu mai auzisem sunet de clopot care să cheme la slujbă de la începutul războiului. Biserica arăta așa : crucea de pe turlă fusese dată jos, catapeteasma dată și ea jos, iar într-o parte a ei atârna o cortină. Locul altarului era acoperit cu pământ și fusese făcută o scenă, iar în restul bisericii erau bănci ca pentru spectacol. Din ordinul garnizoanei biserica fusese redeschisă ca biserică în vederea sărbătorilor de iarnă.

La o aterizare forțată muriseră trei piloți care erau depuși în biserică. Am fost trimiși cu ordin la înmormântare. Clopotul fusese tras de preotul Diviziei noastre, care chema ortodocșii la slujbă. Fiecăruia ni s-a dat câte o lumînare aprinsă. Slujba de înmormântare a fost făcută de preotul nostru în limba română. Dascălul făcea slujba în limba rusă. Femeile locului plângeau la sicriele celor morți și cereau iertare lui Dumnezeu pentru sufletele lor.

După luarea puterii de către Stalin copiii nu mai fuseseră botezați, iar acum femeile veneau cu copii mari să-i boteze la popă, după obiceiul creștinesc. Războiul ese una, iar religia este alta.

Mi s-a spus că în munți sunt partizani. Pe când întindeau un fir telefonic, un sergent și un ostaș fuseseră uciși de partizani. S-au luat măsuri de prevenire a atacurilor.

26 decembrie 1941, ora 3 – Sovieticii au debarcat la Feodosia. Luați prin surprindere, nemții au încălecat pe motociclete în cămăși și au fugit, care cum a putut. Datorită factorului surpriză, sovieticii au înaintat foarte mult. S-au oprit ei singuri, de bună voie, fiindcă aveau efectivul mic față de spațiul ocupat. Nu veniseră într-o formațiune de luptă, ci veniseră pur și simplu cu armamentul ușor, cu care nu puteau trage, fiindcă se pusese zăpadă pe închizătorile armelor. Nu se putea trage decât cu tunul, ochind pe țeavă. Sovieticii puteau înainta la adăpostul viscolului fără pierderi mari.

Eu cu tunurile unității am fost pus la dispoziția unui ofițer neamț.
În urma unor măsuri luate de nemți a fost oprită debarcarea de noi trupe sovietice.

31 decembrie 1941 – părăsim Karasu Bazar cu direcția Perekop. Ostașii tremură de frig, nu au haine groase, iar mâncarea are puține calorii. Ocupăm poziție în locul nemților, la Islam Terek[23]. Poziția era ocupată cu rândul, 24 de ore nemții și 24 de ore românii. Ostașii se schimbau în post din două în două ore, să nu le degere picioarele. În timpul nopții ne luminam cu cabluri de telefon aprinse, fiindcă flacăra merge în lungul firelor. Sovieticii au făcut o puternică incursiune noaptea, în vreme ce poziția era deținută de nemți. Dar sovieticii, din eroare, au intrat în câmpul de mine. N-au scăpat decât trei, cu picioarele rupte. Românii s-au dus să-i scoată și artileria sovietică a tras spre proprii ei soldați, de teamă că vor da informații. Un avion sovietic mitralia poziția de la joasă altitudine. A aterizat forțat în perimetrul nostru. Pilotul a ieșit din carlingă și a fost somat să se predea. Și-a sos pistolul, și l-a băgat în gură și a tras. Din cauza reculului glonțul i-a ieșit prin falcă, a căzut fără cunoștință. L-am frecat cu zăpadă și ne-a cerut, prin semne, să-l ucidem. Dar sanitarii noștri l-au pansat și l-au trimis la ambulanță.

Am început și noi atacul, iar sovieticii s-au retras în satul Gianfort. Mergând către Gianfort, am găsit pe câmp un ostaș sovietic rănit în pulpa piciorului drept. Cisma era scoasă, pantalonul descusut până deasupra rănii, dar nu apucaseră să-l panseze. Cât timp suferise, nu știu. Când ne-am dus la el să-l luăm, își făcea cruce, spunea că are trei copii și să nu-l ucidem. L-am suit pe afetul tunului și l-am acoperit cu o pătură. După ce am pus tunurile în poziție am trimis caii în vale cu rănitul, la un grajd care se afla pe câmp și unde se făcea focul. Cum a ajuns la căldură, a făcut spumă la gură și a murit.

Sovieticii contra-atacă și ne resping. Era un ger năprasnic. Bătea vântul dinspre mare de-ți îngheța și limba în gură. Ne duceam să ne încălzim la focul făcut într-un grajd al unui fost colhoz, aflat în câmp. Drumurile le făceam la adăpostul unui amplasament din zăpadă, care îngheța pe măsură ce o săpa soldatul Olaru. Pe el l-am trimis în vale la cai să se încălzească, fiindcă ar fi murit de frig. S-a rătăcit și a ajuns la sovietici. L-au prins și l-au băgat în casă, după sobă.

În zori pornim la atac sprijiniți și de o campanie de vânători de munte. Am ocupat satul unde am dat și de soldatul Olaru. Până în primăvară așa a fost: noi peste ruși și rușii peste noi, alternativ. Când au început ploile de primăvară eram cu tunurile pe malul Mării de Azov. Cum pământul fusese înghețat adânc, iar acum era ud, se tasa ușor. Un soldat care a observat asta, a luat hârlețul și a săpat unde a văzut o adâncitură. Acolo a găsit îngropat grâu. Pe când scoteam grâul, am găsit și un veșmânt de preot ortodox. L-am făcut pachet și l-am trimis la preotul Diviziei.

Nemții se gândiseră să recucerească Feodosia și Kerciul, pierdute în timpul iernii. Au masat trupe, au făcut zboruri de recunoaștere, au fotografiat pozițiile și au făcut hărți cu întregul dispozitiv de luptă sovietic. Hărțile s-au distribuit tuturor ofițerilor și subofițerilor care participau la luptă. S-au purtat discuții de la ostaș la ostaș despre ziua și ora când vom ataca printr-o acțiune fulgerătoare, puternică, sprijinită de aviație. Feodosia a fost astfel recucerită, iar sovieticii împinși la 20 km de oraș, unde aveau o linie de aărare puternică: rețele de sârmă ghimpată, mine plantate în lungul lor, șanț anti-tanc. De colo, printr-un contraatac, sovieticii au recucerit satul Dalikominș, aflat de 12 km de Feodosia. Au găsit patru ostași români morți și i-au aruncat în mare. Regimentul 2 Călărași i-a atacat din nou pe sovietici și i-a respins pe poziția întărită.

Iunie-iulie 1942 ne-a prins tot la Feodosia, unde făceam paza golfului. Ostașii făceau ziua plajă, iar noaptea dormeau îmbrăcați (în stare de alarmă). Nemiții aveau drept țintă recucerirea Kerciului. Circulau zvonuri despre atacarea pozițiilor sovietice. Un grup de nemți a traversat golful în bărci, dar n-a deschis focul asupra comandamentului sovietic, având consemn să respecte ora de atac împreună cu restul efectivelor. Urma un atac general. S-a făcut doar o mică breșă pe țărmul Mării Negre și prin ea au trecut suficiente forțe care să cadă în spatele liniilor de apărare sovietice. Au căzut mii de prizonieri. A fost capturat aerodrumul, cu toate avioanele la sol. Ofensiva a continuat către Kerci. Pe măsura înaintării, o parte din trupe rămâneau amplasate

pentru paza coastei, spre a preveni o eventuală debarcare. Atacul nu a încetat până ce Kerciul n-a fost cucerit. După această luptă am plecat în concediu în țară. La Racovița părinții și soția erau sănătoși și nu duceau lipsă de nimic.

Tatăl soției făcuse, ca și tata, războiul 1916-1918. Despre armatele țariste spunea că, oricâte victorii vor avea nemții, sovieticii vor ajunge în România. Așa a și fost.

După terminarea concediului am plecat din nou pe front. Centrul de îndrumare de la Balta[24] (Ucraina) mi-a spus să merg la Rostov. Am plecat din Balta cu trenul. Eram nulți români și nemți. Doi nemți aflați cu noi în compartiment și-au pus centurile sus cu pistol cu tot. Când s-au trezit, era lipsă un pistol. Ne-a căutat pe fiecare, dar probabil hoțul coborâse de mult. După ce ne-am dat jos din tren am călătorit și noi cu o coloană germană care mergea spre Caucaz. Ajunși într-un sat, am cartiruit cu ostașii nemți. A doua zi, înainte de a ne pune în marș, patrulele de câmp civile organizate de nemți au adus doi ostași români pierduți de unitatea lor. Comandantul neamț mi i-a dat în primire să-i duc cu mine la Rostv. Dar înainte de a ne pune în mișcare, unul din ei a fost împușcat din imprudență. Nemții l-au îngropat acolo.

Rostov pe Don avea un aspect dezolant. Vedeam case arse, dărâmate, geamuri sparte, străzi găurite de explozii. De acolo am ajuns la Slavianskaia, unde, după îndrumări, trebuia să-mi găsesc Divizia. Întrebând la comandamentul german am aflat că Divizia a VIII-a încă nu plecase de la Kerci, iar Escadronul anti-tanc era tot acolo.

În timp ce eu aproape ajunsesem și mergeam pe jos spre escadron, m-m întâlnit cu o mașină nemțească în care erau doi inși: un neamț și un francez. Francezul a deschis geamul și m-a întrebat ceva pe franțuzește. I-am spus nicht sprechen Sie ! S-au mirat și mi-au zis nicht sprechen Sie Deutsch ! La care eu am răspuns ne panimaiu ! Au dat din mâini, au râs și au plecat.

Divizia a VIII-a nu putuse trece strâmtoarea în timpul stabilit deoarece plaja fusese bombardată de sovietici, iar comandantul Diviziei, colonelul Klaus, fusese ucis. Ajuns la unitate, am găsit totul așa cum lăsasem.

Noaptea sovieticii au lansat din avioane mine marine. Nemții au venit cu dragoare de mine, apoi am putut trece prin strâmtoare. Ne-am îmbarcat pe vapoare nemțești și, ajunși în larg, am fost opriți penru a se verifica dacă nu cumva mai sunt mine. Abia în zori am plecat spre celălalt mal și am debarcat. Am dat pe drum de vreo câțiva cazaci îmbăcați căzăcește, cu sabie și căciulă. Am mers toată ziua, iar noaptea am cantonat. În dimineața următoare șoferul Jianu m-a anunțat că are mașina defectă. I se topise un lagăr. Am fost lăsat în sanț cu șoferul.

După întoarcerea din concediu încă nu trecusem pe la plutonul de tunuri, sublocotenentul Ilea era singur. Un mecanic al colhozului s-a oferit să ne refacă lagărul topit al mașinii. Monta și demonta. Până la urmă mi-am dat seama că fura piese. Partizanii nu erau departe. Gazda la care locuiam mi-a pus în timpul somnului narcotic în nas. M-am trezit foarte târziu. Rusoaicele plângeau, se temeau să nu mor. Când au văzut că deschid ochii, au venit și m-au sărutat. În ziua următoare a venit plutonierul major Purcelea cu o mașină, ne-a remorcat și am ajuns la Krasnodar.

Orașul nu suferise prea mult de pe urma războiului. Piețele funcționau. Am stat acolo trei zile, până ce s-a strâns toată Divizia și s-a regrupat.

Din Krasnodar am fost îmbarcați în trenuri și trimiși undeva, în stepa kalmâkă, formând cercul l III-lea al bătăliei Stalingradului. Am ajuns acolo fără căpitan și fără plutonier major Purcelea, care se făcuseră nevăzuți de la Krasnodar. Așa că, fără să vreau, m-am pomenit cu toate funcțiile pe cap, deși nu oficial. Nu peste mult timp l-au adus de pe poziții pe plutonierul major al inității, Gică Greul și l-au pus comandantul Plutonului al III-lea. În stepă ostașii au început, din cauza mâncării, să se îmbolnăvească de icter. Nu le-am mai dat conserve nemțești. Le-am dat numai paste făinose și ceai cu pâine prălită. Pe cei bolnavi i-am izolat în cantonamente separate de cei

sănătoși. În timp ce ne pregăteam să intrăm în dispozitiv de luptă pe cercul al III-lea al Stalingradului, vântul bătea cu mare putere, nu exista nici un singur copac care să-l oprească. Iar noi mergeam și cu fața spre nord. Au început să cadă primii fulgi de zăpadă.

Era în octombrie 1942 și, cum mergeam cu vântul în față, am întâlnit un ostaș sovietic care venea mergând cu vântul în spate. L-am lăsat să se ducă. Era clar că se rătăcise. Când am ajuns în dreptul unui colhoz aflat în câmp, a deschis focul asupra noastră o ariergardă sovietică ascunsă sub o claie de fân. Dar după câteva proiectile de artilerie trase de noi, claia a luat foc. Ostașii sovietici s-au predat, dornici și ei și noi să ajungem în vreun sat. Dar chiar când văzusem satul, două tunuri sovietice anti-tanc, trase fiecare de 4 cai, au ieșit dintr-o vale și au încolonat după români. Întrebați unde merg, ne-au spus că merg unde vrem.

Am intrat în dispozitiv de luptă la Kiseleovka, apoi am fost deplasați la Șarnutovski, unde era comandamentul Diviziei. Acolo am primit ordin să ne deplasăm în satul Șutov 1, că în Șutov 2 erau sovieticii. Acum eram de toate : și plutonier major și comandantul unui pluton de tunuri.

Când am ajuns la Șutov 1 vântul bătea cu putere, viscolind zăpada. Am intrat în casa unui kalmuk, compusă dintr-un antreu și o cameră. Totul era făcut din pământ, chiar și acoperișul. Prin serviciul de contrainformații[25], care-I localizase, au fost aduși la unitate locotenentul Gică Greul și plutonierul major Purcelea. Locotenentul a revenit la funcția de comandant de pluton, iar eu ajutor. Cum era Ajunl Crăciunului, locotenentul a scos o sticlă de votcă, pe care o păstra de mult și ne-am cinstit cu toții, direct din sticlă, urându-ne reciproc la mulți ani! Apoi ne-am culcat. Și înainte să adorm, am simțit că mă gâdilă ceva la talpă. Era o kalmukă. Mă alesese pentru noapte, îi ardea de glume. Locotenentul Gică, aflat lângă mine, a râs foarte zgomotos și a trezit pe toată lumea. Râsul a fost general, parcă menea a rău. Fiindcă n-am mai apucat să dormim, a venit agentul și ne-a comunicat să mergem imediat, cu toate tunurile la regiment. Aveam 12 tunuri. Ajunși la regiment, am văzut că mai erau și alte unități încolonate pentru Șutov 2. Am ieșit din Șutov 1 în câmp. Zăpada avea 30-50 cm, vântul o viscolea cu viteză de cam 100 km/h. Am trecut printr-o vale îngustă, cu pante abrupte, caii alunecau și trebuiau împinși și trași. Așa am ajuns, pe întuneric, prin visol, până la poziția din nordul satului. Eram informți că sovieticii au cu ei 12 tancuri mari. Pentru a induce inamicul în eroare, am pornit și noi motoarele a două camioane, ca să creadă că și noi avem tancuri. De fapt aveam, în sectorul nostru, în afară de cele 12 tunuri, încă 5 de la Regimentul 12 Roșiori. Mai aveam și o baterie de artilerie formată din 4 tunuri.

De dimineață eram față în față cu sovieticii. Șutov 2 era în vale, iar Șutov 1, de unde veneam noi, era la deal. Sovieticii au atacat în secorul nostru cu 5 tancuri, lovind spre poziția celor 17 tunuri. Când au apărut tancurile pe creasta dealului, s-a făcut un baraj de foc și s-au retras. Apoi au atacat satul Kiseleovka, unde nu exista apărare anti-tanc. După o oră spărseseră frontul. Sovieticii ne atacau din flancul drept și din față cu toate cele 12 tancuri pe care le aveau. În urma tancurilor venea infanteria, apoi cavaleria, pentru a definitiva distrugerea inamicului. Regimentul 12 Roșiori, care ne predase nouă poziția, se retrăgea pe jos spre cantonamente. Ajunși la Cavaleria noastră, infanteriștii sovietici încep lupta. Unii aveau arme, alții săbii. Unii infanteriști și-au făcut rost de cai de la cei căzuți. Nemții ne-au trimis și ei 20 de ostași, arma Vânători, dar care au fost incapabili să facă ceva. Tancurile erau foarte bine păzite. Pe fiecare tanc erau 8 ostași care-i făceau apărarea. În timpul luptei, un avion cu zvastică și-a făcut apariția la joasă altitudine și a aruncat trei branduri asupra artileriei noastre. Artileriștii, spre a fi recunoscuți, au tras o rachetă de semnalizare, după care avionul a mitraliat bateria și a nimicit-o. Drumul era deschis către Rostov pe Don.

În liniile noastre a fost debandadă. Rușii atacau cu tancurile doar armamentul greu. Infanteriștii lor nu-i ucideau decât pe cei care-și păstrau armamentul. Ostașii noștri au părăsit

tunurile anti-tanc cu cai cu tot, iar sovieticii au trecut cu tancurile peste tunuri și peste cai. Tunul la care eram eu a fost lovit de un tanc peste țeavă. Eu am fost aruncat cu capul în zăpadă, caii au fost călcați cu tancul. M-am sculat de unde eram și am fugit spre o vale unde erau multe căruțe cu caii foarte speriați, fugiți de pe pozițiii. În această vale au dispărut sublocotenentul Caloianu Ion, din București și plutonierul Iordache Nicolae. La o căruță erau trei cai suri. Mi-am adus aminte de căpitanul Pamula, care le spunea ostașilor ori de câte ori avea ocazia, că și dacă mașina ar avea 10 roți, tot nu poate face cât un cal. Am luat un cal din cei trei. I-am dat hamul jos, l-am luat de căpăstru și l-am încălecat trecând valea diagonal, ca să nu alunece. Eram stăpân pe situație: aveam un cal sub mine. Am mers călare către o culme de deal, ca să pot observa mai bine unde sunt și în ce direcție s-o iau. Am constatat că bătălia era pierdută. În cursul nopții sovieticii au ocupat satele Șernutovski și Dorganov. Cu această ocazie au fost prinși, între alții, o căruță cu oameni cu tot de la Escadronul anti-tanc, în care era un rănit. Toți au fost duși la Dorganov, acolo unde fusese comanda Diviziei a VIII-a. Dimineața erau în curte 20-30 de ostași prinși de sovietici. Între ei era și sergentul Stăvărache, comandantul tunului 1 de la Plutonul 2. Toți cei capturați au fost puși cu fața la zidul casei și erau păziți de două santinele. Când una din ele a intrat în casă ca să primească ordin de execuție, Stăvărache, care era ultimul din șir, la colțul clădirii, a dat colțul și a rupt-o la fugă pe câmp. Au tras după el, dar nu l-au nimerit. Fugind, a întâlnit ariergarda germană, care l-a băgat într-un tanc și s-a constatat că fusese rănit. L-au trimis la ambulanța lor. La trei luni după ce noi ajunsesem la Ploiești, a venit și Stavarache, care ne-a povestit cele de mai sus.

Eu eram bucuros că scăpasem din vale, îmi venea să cânt: Calu-I bălan și șaua-i verde/ Ține-mi-l Doamne, nu mi-l pierde. Un călăreț cu o șubă uriașă venea spre mine lovind șalele calului cu pistolul. Când ne-am întâlnit i-am arătat în ce direcție s-o ia spre Rostov pe Don. L-am recunoscut, era un maior din Regimentul 4 Roșiori. După ce s-a depărtat, am coborît de pe culmea dealului și am luat-o spre Dorganov. Acolo era comandamentul Diviziei. În drum, maiorul a întâlnit o mașină Skoda cu mulți ostași, care se căzneau s-o scoată din vale, fiindcă patina. M-am gîndit la fraza: nu da calul pe mașină și i-am ocolit. Noaptea, tîrziu, am ajuns la Divizie. Am băgat calul într-un grajd și i-am dat să mănânce paie smulse de pe acoperișul grajdului. Am intrat în casă, unde se găseau șoferul, un ostaș și un ofițer de la transmsiuni. Ofițerul m-a recunoscut fiindcă mai împărțisem același cantonament. I-am raportat cum ajunsesem. Mi-a spus că stă la telefon. Ies afară să mă uit la cal, dar mi-l furaseră. Mă duc la ofițer și spun că mi s-a furat calul. El mi-a spus că o să mergem împreună. Am scos din buzunar o bucățică de pâine și un tub de brânză nemțească, înghețată. Le încălzeam la focul aproape stins și răzuiam cu dinții atât cît se dezghețase. Cum stam lângă sobă, aud zgomot de motoare. Domnule locotentent, mă liniști ofițerul, vin tancurile, este ariergarda – Escadronul Regimentului 3. Când au ajuns în dreptul comandamentului au oprit. Eu am ieșit ca să mă urc într-o mașină. Dar, cum puneam piciorul, cum alunecam. I-am rugat pe cei din mașină să mă ajute să urc. Era beznă, nu mă recunoștea nimeni. M-au întrebat despre rupera frontului. După voce m-a recunoscut sergentul Știrbu Vasile, comandantul grupei din mașină. Cu sergentul Știrbu făcusem paza Prefecturii Suceava, să n-o ocupe legionarii.

Ne-am pus în mișcare. Am ajuns la câteva case răzlețe pe câmp. Am oprit. Am intrat în case. Eu atâta loc am ocupat, cât să pun capul pe un pat, iar picioarele le aveam întinse pe jos. Deasupa mea, într-un leagăn improvizat și agățat de tavan, rusoaica avea un prunc care a făcut pipi pe capul meu. Dimineața am pornit din nou la drum și pe la ora 11 am ajuns la comandamentul Regimentului. L-am găsit pe căpitanul Vasilescu și ne-am bucurat amândoi. Nu știu cum arătam, dar mi-a pus mâna la o ureche și mi-a spus: urechea asta ți-a degerat ! I-a spus ordonanței : Tabacule, adu-i ceai domnului plutonier! Mi-a adus și o bucată mare de de cozonac cu stafide.

Făcea parte din rația ostașilor în vederea sărbătorilor de Anul Nou, dar, dată fiind retragerea, rațiile nu se mai împărțiseră. După ce am mâncat și am băut ceaiul, m-a întrebat: ei, acuma cum te simți? Începusem să mă încălzesc. Tabacu pusese în ceai două porții de rom… Am întrebat unde pot găsi trenul de luptă al al Escadronului anti-tanc și mi-a spus că până la Budarka pot merge cu o mașină care avea drum acolo. Dar la Budarka nu era țipenie de om. Cum stam așa, descumpănit, văd că vine un camion dinspre Emilianovka. M-am dus fuga la camion. Era un locotenent cu patru ostași. Veniseră să ia ultima cantitate de trotil. Erau dintre pionierii diviziei. Cu ei am ajuns la Emilianovka pe la ora 21. Când am coborât i-am întrebat pe ostași din ce unitate sunt. Erau din Regimentul 2 Călărași. I-am întrebat dacă nu cumva știu unde este Escadronul anti-tanc. Unul din ostași mi-a arătat casa unde erau. M-am dus să văd. Primul pe care l-am întâlnit a fost soldatul Sumuț. Căruța lui avea fundul coviltirului spart și mi-a spus că-l ajunsese din urmă un tanc sovietic care băgase țeava tunului sub coviltirul lui ca să meargă camuflat. Mersese așa până la Șarnutovski. În casă cu soldatul Sumuț erau și ceilalți 16 ostași. Nu lipsea nici unul. Aveau 6 căruțe, trase fiecare de 3 cai. Caporalul Bilcea Petru făcea paza căruțelor. Am adunat toți ostașii într-o odaie și le-am spus: Acum mergem spre țară. Ca să scăpăm de aici, trebuie să mă ascultați. Unul s-a oferit să-l schimbe pe Bilcea la paza căruțelor. Acum, băieți, uite care-I treabaa: noi stăm la căldură, dar caii sunt afară. Puneți câte două pături pe fiecare cal, sub ham și câte o foaie de cort peste ham. Dați ovăz la cai, eventual pâinea. Caii ne salvează de aici.

În zorii zilei au început să se miște coloanele. Când m-au anunțat sentinelele de la căruțe, am ieșit afară. Am pus sub șei, pe cai, și foile de cort și, încolonați, am plecat. Căruțele veneau la urmă. Cum făceam depășiri dese, roțile se mai agățau de ale coloanelor în staționare. Ostașii săreau și rezolvau problema. Încercam să ies cât mai repede în capul coloaneei din mai multe motive. Dacă ajungeam la următorul cantonament, aș fi găsit mai multe furaje pentru cai; riscam mai puțin să fiu prins de inamic, care ar fi putut ataca o coloană atât de lungă și de lentă; puteam să trec podurile înainte de a fi aruncate în aer.

Pe când se înopta, am ajuns în alt sat. Coloana era mult în urmă, se mișca precum melcul. Am tras căruțele într-o curte unde erau două căpițe de lucernă. Am pus din nou foile de cort pe cai deasupra hamurilor. Nu era chip să smulgi lucernă, peste căpițe căzuse multă zăpadă care înghețase. Am pus să se aducă două oiști de la căruțe și am împins să spargem greața. Acum aveam lucernă din belșug, am luat să avem și rezerve. Am trimis trei ostași prin sat să vadă unde găsesc apă pentru oameni și pentru cai. În apropiere era o vale pe unde trecea un pârâu, și el înghețat. Am făcut o copcă și am adăpat caii, am umplut două marmide pentru oameni. În a treia marmidă am fiert arpacaș și le-am dat la oameni să mănânce. Socoteam să ajung până la Rostov cu aceste provizii.

În zorii zilei următoare santinela mă anunțăcă Regimentul 2 Călărași înaintează și se apropie de noi. Ne-am încolonat imediat. Tot așa, voiam să ajungem în capul coloanei. Dar, la ieșirea din sat am văzut că nu mai venea nimeni după noi. Am oprit. Cum mă uitam, văd în dreapta niște focuri. Aud vocea sergentului major Florea Lazăr, cu aprovozionarea unității, care striga: anti-carul, vino să-ți dau ovăz! Am îndreptat mica mea coloană către trenul de luptă al Escadronului anti-car. Ne-am strâns mâinile la lumina focurilor și i-am pomenit pe cei care lipseau: locotenentul Gică Greul, locotenentul Caloianu… Încă nu fusese făcut bilanțul pierderilor.

Până la Rostov ne-a ajuns o Divizie germană de tancuri care făcea ariergarda coloanei. La intrarea în Rostov pe Don se aflau șase poduri de beton păzite de nemți cu strășnicie. Orice vehicol se oprea pe vreun pod, era aruncat în apă ca să nu încurce circulația.

Românii au trecut prin Rostov de la ora 20 până dimineața la ora 9. Se auzea că sovieticii au ajuns și ei până în apropierea Rostovului. Tancurile germane, ultimele din coloană, și-au susținut

reciproc retragerea. Trupele care nu apucaseră să se retragă pe pod au fost nevoite s-o facă pe gheață, prin limanul Donului.
Cum omul la frică e ca oaia, au mers pe gheață toți grămadă, cu căruțe cu tot, până s-a rupt gheața. Tot ce era deasupra s-a dus la fund. Pentru luarea Rostovului sovieticii au avut nevoie de câteva zile, timp în care trupele noastre s-au putut retrage. S-a făcut, din mers, o situație a trpupelor pierdute în luptă: rămăsesem numai cu 5 tunuri din 12, situația oamenilor n-am putut s-o definitivăm.

După trecerea Donului s-a pornit o zăpadă cu viscol de nu mai vedeai la câtiva metri. Părea că înaintăm printr-un zid de pulbere albă, fără sfârșit. Nu mai erau bune busolele, nici hărțile. În situația asta a trebuit să folosim călăuze de la un sat la altul. În cazul că ne deruta, călăuza era împușcată.

Așa am parcurs două etape și ne-am oprit la a treia, într-un sat. Am dormit în grajd alături de caii și vitele sătenlior. Mă mânca pielea îngrozitor, aveam păduchi și, probabil, râie. Am stat în repaus toată ziua, pentru refacerea forțelor. În ziua următoare parcă se mai potolise viscolul și puteam mărșălui în ordine. Se vedea drumul. Am fost trimis împreună cu niște ofițeri din Regimentul 2 Călărași înainte, pentru a stabili sectoarele de cartiruire ale unităților. La sosire am cartiruit unitatea în sectorul stabilit. Cantonamentul meu a fost ocupat de un căpitan din regiment. Umblând să găsesc alt loc, am dat peste o casă mare. Intru și găsesc două femei, mamă și fiică, cu doi copii mici. M-au întrebat ce doresc, le-am spus cantonament (kvartir). Au arătat semnificativ spre interior. Nu era nimic, decât un pat improvizat și două scaune. Am întrebat de ce așa și bătrâna a început să plângă povestindu-mi că toți cei care erau mai înstăriți prin satele de lângă Volga fuseseră ridicați și trecuți Volga, duși în deportare. Fiica era învățătoare. Din instinct, cu multă vreme înainte de acel moment, fugiseră în Ucraina. Când nemții i-au împins pe sovietici către Volga, ele au rămas în spatele frontului german și s-au întors la casa lor, unde nu mai găsiseră nimic. Iar vremelnic în casă fusese Primăria satului. Se părea că pereții nu mai fuseseră văruiți de la plecarea stăpânilor, de 22 de ani... Am plecat cu agentul după mine să-mi găsesc alt cantonament. Totul era ocupat la refuz, până la marginea satului. Am văzut o casă în câmp, cu lumina aprinsă. Nu avea curte. Mă duc, bat la ușă, îmi deschide un bărbat zdravăn, ca la 40 de ani și mă invită înăuntru. Avea numai două camere. L-am întrebat dacă pot să fiu cartiruit acolo pe timpul nopții. Mi-a spus că pot și se pregătea să-mi ia mantaua. I-am spus agentului să se ducă la ceilalți, că eu rămân.

După plecarea agentului am vrut să-mi scot cizmele, dar nu puteam, erau îngețate. Celovecul m-a ajutat la tras. Am scos din sacul de merinde o bucată de pâine și o conservă nemțescă și l-am rugat să le încălzească. Apoi m-am apropiat de sobă. Celovecul s-a apropiat de mine și mi-a spus să nu stau prea aproape, că mă îmbolnăvesc. Așa era. M-am dus și m-am așezat pe pat și mă uitam cum rusoaica a curățat cartofi, a pus apă la fiert. Mă gândeam că nici ei n-au stat la masă. Peste cartofi a răsturnat conserva. A pus farfuria pe masă și un lighean cu apă caldă sub masă și celovecul, ca un tată, mă prinde de braț și mă poftește la masă. Îmi spune să-mi bag picioarele în apă caldă, că asta face foarte bine seara, dacă ai fost înghețat. Nu mai făcusem baie la picioare, de și uitasem când. Pe măsură ce mi se încălzeau picioarele, simțeam cu mă întorc la viață. După ce am mâncat i-am mulțumit gazdei de mi multe ori. Ea mi-a făcut patul punând un cearșaf curat. Nu mai dormisem pe cearșaf de când fusesem acasă în concediu, erau ani. N-o să-i uit cât oi trăi. Și astăzi fac baie la picioare, seara, cu apă caldă, mai ales iarna. Mă gândeam cu amărăcine că poate, undeva, pe front, mă bătusem cu careva de-al lor. În ce lume pe dos trăiam... Cum de ajunsesem eu acolo ? Ce căutam ?

Dimineața m-am sculat înainte de a veni agentul. Mă jenam să mai stau în casa unde oamenii mă primiseră cu atâta bunăvoință. Le-am mulțumit pentru tot și am plecat la unitate. Am ajuns

acolo tocmai când se sevea ceaiul. După ce-am băut și eu ceai, am luat legătura cu căpitanul Vasilescu C., comandantul unității, care mi-a spus că urmează să vină în inspecție generalul Korne[26], comandantul Diviziei și o să intre prin cantonamente. Mulțumii pentru informație și plecai în cantonament să fac un pic de ordine. Când a ajuns cu inspecția la mine, raportai că am pierdut un tun. Întrebat cum, am spus că l-am sacrificat trăgînd să le salvez pe celelalte. Aghiotantul generalului nota în carnet. Pe urmă s-au dus la alte unități. Seara, deși am rămas în acelși sat, nu m-am mai dus la buna mea gazdă, ci m-am culcat în pat cu sergentul major Lazăr Florea.

Inamicul era încă undeva departe, în spatele nostru. Ne retrăgeam organizat: la patru zile de mers, a cincea era repaus pentru omeni și cai. Ajunși în alt sat, am cartiruit oamenii și caii, iar eu am rămas la un celovec foarte vesel, care tocmai făcea țuică din sfeclă (samagon) și tot bea ca s-o încerce. Mă prindea în brațe și mă săruta plângînd, spunea că semăn cu fratele lui de pe front. Îmi da să beau samagon cu oala.

Din etapă în etapă, am ajuns la Grigoriopol, sat mare, așezat pe malul stâng al Nistrului. Acolo am stat mai mult. Se discutau două alternative: să venim în țară ori să ne reorganizăm pentru revenirea pe front. Până la urmă s-a hotărât să ne întoarcem în țară: oamenii, iepele gestante și caii inapți. Alte escadroane rămâneau la Grigoriopol în refacere, urmînd să fie trimise pe front pentru completarea unităților care nu fuseseră distruse. O parte din caii noștri rămâneau pe front. Am făcut un raport la care am adăugat biografia mea și a plutonierului major Purcelea. Căpitanul Vasilescu a hotărât să rămână Purcelea.

La Grigoriopol mai funcționa Căminul Cultural. Învățătorul satului a anunțat regimentul că urmează să se dea un spectacol. M-am dus. Au dat un dans tirolez cu 6 perechi, dar erau numai fete, unele îmbrăcate ca băieți.

După predarea cailor am plecat către țară trecînd podul de lemn de la Tighina, de unde m-am urcat în tren cu destinația Ploiești. În tren bucuria era generală. Se anuțase la radio că Divizia a VIII-a vine în țară. Am ocupat și noi puținul loc care rămăsese neocupat de nemți și am primit ordin să facem o situație cu tot ce mai exista în unitate. Pentru lipsuri să facem acte, arătînd unde se aflâ ori cum s-au pierdut. Cu raportul ăsta am lichidat toate nepotrivirile între partea operativă și partea sedentară. Adică s-a început de la A, cu o nouă organizare a Diviziei a VIII-a Cavalerie, deci și a Regimentului 3 Călărași purtat.

În timp ce ne organizam, a venit un val de avioane americane pe deasupra orașului Ploiești. Zburau așa de jos, că elicile mișcau coroanele copacilor. Au trecut fără să bombardeze. A fost un zbor demonstativ, dar au avut pierderi din cauza armatei noastre anti-aeriene care proteja zona petrolieră. La șase zile după primul raid, au venit iar avioane americane deasupra Ploieștiului, de data asta zburînd foarte sus și au bombardat orașul așa de puternic, încât locomotivele din gară au fost aruncate ca niște jucării de colo-colo. Un avion doborât a aterizat forțat. Am constatat că avea gheață pe aripi, iar pilotul avea o hartă imprimată pe mătase. Pe o parte era Europa, iar pe cealaltă Africa. Pe față avea o mască din blană. Orașul a suferit distrugeri mari. Populația nu intrase în adăposturi, crezînd că va fi tot un zbor demonstrativ.

Divizia a dat ordin Regimentului să fie scos în bivuac, între Ploiești și Bucov. De unde să fi știut românii că americanii au să-i bombardeze în fâșii suprapuse de la Ploiești până la Albești, fără să scape nici un centimetru de teren. În acest perimetru intra și bivuacul nostru. Aveam gazda la Bucov, la Calotă Gheorghe, care a fost împușcat pentru că fura în timpul bombardamentelor. Când se da alarma, noi eram evacuați călare, din Bucov spre pădure. Soției și gazdei le trimiteam o căruță pentru evacuare. Căpitanul Florescu se îndrăgostise de o doctoriță, dentistă din Ploiești, evreică, pe care o evacua în cantonamentul lui și nu prea-i mai ardea de unitate. Îi trimiteam corespondența acasă pentru semnături. Noroc că nu se amesteca în ce făceam eu.

Așa fiind, trebuia să organizez singur unitatea, astfel ca, în minimum de timp, să poată fi dislocată din sat și camuflată în pădure. Am împărțit caii pe conducători și pe căruțe. În 5 minute se puteau pune doi cai la căruță ori se puteau lua patru cai la conovăț. Deci, în 5 minute, începeam ieșirea din sat. Pe măsură ce se bombarda în fâșii suprapuse dinspre Ploiești, s-a ajuns și la Bucov. Când se da alarma, căpitanul Vasilescu încăleca pe motocicleta cumpărată special, cu iubita lui și dispăreau. Ceilalți ofițeri nici nu mai călcau pe la unitate. Mă războiam singur cu toate greutățile.

Într-o zi am lăsat un cal la conovăț pentru că îi mușca pe ceilalți. Am lăsat și un ostaș sentinelă pentru tot sectorul unității: dormitoare, magazie, conovăț. Urma să fie bombardat chiar Bucovul. Asupra satului au căzut 7 bombe, iar a VIII-a pe câmp și două în curtea bisericii, unde era și cimitirul. O tânără îngropată de curând fusese aruncată cu sicriul, care se deschisese și o scosese afară, așa, îmbăcată mireasă, cum era. Oase și bucăți de cruci erau peste tot. Alte bombe au căzut în sectorul Escadronului. A fost ucis și calul lăsat la conovăț. Noroc că ostașul, când a văzut că vin bombele, a sărit îmbrăcat în pârâul care ducea apă la moară, a intrat cu totul sub apă și așa s-a salvat. După bombardament oamenii au venit la cimitir să-și caute morții. Femeile plângeau. Cei găsiți de familii au fost îngropați în gropile lăsate de bombe.

În urma acestui bombardament am primit ordin de la divizie să ne mutăm în comuna Hârsa. Dar, înainte de a apuca să ne mutăm, s-a dat o nouă alarmă. Nemții aprinseseră prea devreme butoaiele cu fumigene și am trecut cu greutate și alergînd prin perdeaua de fum care se subția. De altfel, când văd în față, caii refuză să meargă. Așa că, exact în drumul spre Hârsa, am fost surprinși de bombe. A trebuit să iau măsuri din mers, așa, călare cum eram. Noroc că tocmai treceam pe lângă niște șanțuri. N-am avut nici o pierdere.

După trecerea bombardamentului am ajuns în Hârsa. La marginea satului ne aștepta căpitanul Vasilescu și nevastă-mea, Steluța, care se evacuaseră cu căruța. După alarmă m-am întors la Bucov.

După încetarea alarmei ne-am întors la Bucov. Un avion american în flăcări căzuse peste sat. Ardeau două case alăturate. În cursul nopții și în ziua următoare am evacuat toată unitateala Hârsa. Conovățul cailor l-am așezat în partea de nord a satului, lângă un pârâu mărginit de copaci mari, care camuflau foarte bine unitatea. Au mai trecut pe deasupra avioane americane, dar nu ne-au bombardat.

Pe 26 iulie 1944 am luat concediu și am plecat cu soția la țară, la părinți. I-am găsit pe toți sănătoși și foarte îngrijorați de soarta noastră, fiindcă auziseră de bombardamente. Părinții mei și ai soției nu știau carte, dar știuseră de la începutul războiului că rușii vor veni în România, findcă văzuseră cum fusese în Primul Război Mondial.

În noaptea de 21 august 1944 mă întorceam cu soția de la țară, la unitate. Ne-a adus Titi, fratele soției. Când ne-am apropiat de Râmnicu Sărat, se auzeau undeva, departe, mugete de tunuri care roșeau bolta cerului de se vedea până la noi. Soția m-a întrebat de unde se aud tunurile.

De la Iași, i-am spus eu. S-a mirat că frontul a și ajuns la Iași.

La Râmnicu Sărat era plin de oameni fugiți din zona Iașului. Am ieșit din oraș cu soția la o stație de benzină, să caut o mașină de ocazie pentru Bucov. Am găsit un camion militar care mergea la Ploiești. M-am urcat și mi-am lăsat soția acolo, plângând.

Ajuns în comuna Bucov, am coborât și am plecat pe jos spre Hârsa, unde lăsasem Escadronul în bivuac. Era 9,30 când am ajuns la intrarea în sat, unde am dat de tot Regimentul, gata încolonat pentru plecare. Nimeni nu știa încotro.

Fusese lovitură de stat, iar Antonescu era arestat. Se formase un nou guvern, lucru despre care nu știam. Toate astea fuseseră făcute din dorința de a scăpa unii (ziceau că țara) de tăvălugul războiului care venea.

Mergeam pe jos în sens invers față de coloana care se punea în marș. La urmă am găsit și tunurile anti-tanc. L-am întrebat pe locotenentul Ghiță, comandantul plutonului 1, încotro se merge și mi-a spus că nu știe. I-a spus și că pe domnul căpitan Vasilescu îl găsesc la cantonament. Când m-a văzut, mi-a spus: bine ai venit, nu știu ce să fac cu materialele astea! Vezi ce ordine ai să primești de la domnul maior Pamula!

În ziua următoare am primit ordin să merg cu trenul de luptă până în comuna Țintea, județul Prahova. Iar magazia cu materiale și echipament să rămână în comuna Hârsa cu magazionerul Coșbuc și trei oameni de la pază, urmând ca, ulterior, să fie adus totul la Țintea.

Când am ajuns la Țintea, luptele erau în toi. Armata română trecuse la dezarmarea trupelor germane aflate în zonă. S-a început cu dezarmarea bateriilor anti-aeriene.

Se rupsese frontul la Iași. Unitățile germane se retrăgeau către capitală, unde voiau să restabilească ordinea. Masau trupe în pădurea Băneasa. Dar, până să ajungă și trupele germane venite dinspre Bulgaria, pădurea Băneasa a fost distrusă. Atunci au început retragerea către Ploiești – Predeal, urmând să se scurgă spre Transilvania. Divizia a VIII-a, sfărâmată la Stalingrad, își refăcea capacitatea de luptă pentru a acționa în ofensiva de la Iași.

Dar evenimentele s-au precipitat de așa manieră, că n-am mai fost trimiși la Iași, ci am ocupat poziție călare pe șoseaua Ploiești – Predeal cu misiunea de a opri trupele germane în retragerea lor.

Frontul de Vest

Trupele germane care veneau dinspre București și dinspre Iași (pe ruta Buzău) se loveau de Divizia a VIII-a. Regimentul 3 Călărași ocupase poziție la Movila Vulpii, la intersecția șoselei Ploiești – Țintea cu Băicoi – Pădurea Păulești, unde se afla un spital german de campanie.

Am mers pe poziția de luptă cu sergentul major Bursuc Nicolae. Eu să-mi văd ostașii, el să ajungă la Escadronul 3, unde avea plutonul. Cum mergeam printr-o porumbiște peste câmp, vedem un avion german mare, așezat chiar în porumb, care debarcase o tanchetă blindată ce urma să fie folosită contra Diviziei a VIII-a. Tancheta era inutilă, mai ales pentru că în porumbiște nu avea nici un fel de vizibilitate. Amândoi ne-am dus să vedem interiorul avionului. Pe la 300 m distanță am fost primiți cu foc automat din avion. Ne-am culcat în lan acolo unde ne aflam și ne-am depărtat târâș, pe burtă. Când să ne sculăm în picioare, am fost iar atacați cu foc de mitralieră din avion. Am reușit să ne depărtăm și să mergem în picioare prin porumb.

Nu departe de Movila Vulpii, la vest de ea, era un conac boieresc plin de trupe germane gata s-o ia spre Țara Bârsei în cazul că s-ar sparge frontul. Pe acoperișul conacului era o mitralieră care secera tot câmpul și care ne-a văzut. Ne-a urmărit prin porumb cu foc și, de cum ne ridicam în picioare, trăgea. Târâș și în salturi am ajuns la șoseaua Ploiești – Predeal. Eram transpirați și obosiți. Ne-am așezat pe marginea șoselei, am descheiat haina la gât și am pus boneta pe genunchi. Adia vântul. Cum ședeam rezemați cu spatele de un salcâm, vedeam cum o grupă de ostași tocmai ieșea din porumb și se încolona pentru Ploiești. Nu știam ce fel de ostași sunt. Când a sărit șanțul ultimul dintre ei, curentul de aer i-a desfăcut vestonul la spate și am văzut după croiala uniformei că sunt nemți. Nu credeam să mai avem treabă cu nemții, dar, cum stam rezemați de salcâm, ne-a trecut pe la picioare o rafală de pistol automat împroșcînd pământul din jur. Ne-am dat drumul în șanțul șoselei și am luat-o repede, pe genunchi și pe coate, până

ne-am depărtat de patrula germană. În fuga noastră am dat de o baterie anti-aeriană românească în poziție de tragere, fiecare cu ce avea. Avea fiecare șase țevi, funcționa automat, dar și foc cu foc. Era o baterie capturată de la nemți.

Când le-am spus ostașilor că prin porumb vin spre ei nemții, au vrut să fugă cu noi. Ofițerul lor era dincolo de șosea, plecat la alt tun. Văzând ostașii lipsiți de curaj, am rămas cu ei și le-am spus să deschidă focul pe direcția pe care venisem noi doi. După două rafale automate, se terminase. Nemții n-au mai venit.

Pe urmă ne-am dus către Movila Vulpii, spre punctul în care șoseaua dinspre Ploiești se unește cu aceea spre Țintea. Am mers fiecare fără să dăm de unitățile noastre. Mă gândeam că era să mor de mai multe ori cam în 40 de minute. De câte ori, în război, am fost într-o situație critică, m-am gândit la soție și la faptul căal ei era norocuc ca eu să scap. Aveam atât de multă încredere în norocul ei, că nu mi-a fost niciodată frică să fac ce aveam de făcut.

Lupte grele s-au dat și pentru Fabrica de armament din Plopeni. Nemții au fost înfrânți peste tot, pentru că mereu le cădeau în spate forțele sovietice care veneau dinspre Iași. Eram sigur că vor capitula.

În luptele in Pădurea Păulești au fost capturate multe din mașinile germane, cu șoferi cu tot. Aceste mașini au fost revopsite, tot de către prizonieii nemți, în kaki. Am renunțat la cai și am început să mergem și noi numai cu mașini. Am mai luat de la nemți și două tunuri mari, anti-tanc. Caii i-am lăsat în Pădurea Păulești pentru a fi predați înapoi cetățenilor de la care fuseseră rechiziționați.

Nu terminasem de cărat materialele de la Hârsa la Țintea, așa că nu predasem nici caii. Am rămas la Țintea pentru predarea hamurilor și cailor. Într-o zi a venit în fugă un ostaș să-mi spună că a intrat în curte un ostaș sovietic pe un cal șchiop și voia să-l lase și să ia unul bun. Am intrat în grajd pe partea opusă și i-am aruncat șaua pe jos. L-am întrebat ce vrea și mi-a spus că vrea un cal bun. L-am lămurit că acum suntem aliați în luptă contra nemților chiar cu ei, că nemții sunt aproape și o să avem de furcă. A pus iar șaua pe calul lui și a plecat.

După ce am terminat predarea cailor, căruțelor și materialelor, am plecat pe front cu un detașament de 160 de ostași pe care îi comandam ajutat de sergentul major Tisoveanu. Ieșiți din Moreni, urcam o pantă lină. Ne-a ajuns din urmă o mașină sovietică în care era un general. Când a ajuns mașina în vârful pantei, generalul a oprit și a coborât. M-a așteptat. Îmi dădusem seama că o să mă oprească. I-am făcut atenți pe ostași să dea onorul generalului. Mi-a făcut semn să opresc. Am oprit coloana și am prezentat armele pentru onor. A rămas plăcut impresionat, a venit zâmbind la mine și mi-a strâns mâna. M-a întrebat ce grad am și unde merg. I-am spus că merg la Alba Iulia. S-a uitat pe hartă și mi-a făcut semn să continui. S-a urcat în mașină și a plecat.

Am ajuns seara într-o gară și am așteptat toată noaptea, dar n-a venit nici un tren. Dimineața am predat, cu proces verbal, detașamentul sergentului major Tisoveanu. Unitatea mea nu avea plutonier major, trebuia neapărat să ajung la unitate. Am plecat spre Alba Iulia cu un camion de ocazie. Ajuns acolo, m-am dus mai întâi la sora soției, Sofica, măritată tot cu un subofițer, aflat și el în misiune. Aveau primul copil. Când am ajuns se pregăteau să fugă în munți. Aflaseră că în vremea asta, la intrarea în oraș dinspre Sebeș Alba sovieticii și românii erau așteptați cu flori, iar la intrarea dinspre Turda – Aiud erau așteptați cu flori ungurii și nemții. Era clar că aveau să urmeze lupte decisive pentru oraș.

Regimentul 3 Călărași lupta cu maghiarii la Tarău, județul Alba. Când am dat de regiment, am găsit și escadronul anti-tanc, comandat de locotenentul în rezervă Niculescu, învățător de fel. Trenul de luptă se compunea dintr-un camion cu subzistențe și biroul unității. Pe această mașină era șofer un ostaș sovietic capturat de la nemți odată cu mașina. La remorcă aveam o bucătărie cu trei cazane, capturată tot de la nemți.

În luptele de la Tarău a fost rănit mortal sergentul Călărașu, comandantul tunului 1 din plutonul 2, comandat de locotenentul Zamfir. Pentru misiuni de recunoaștere era folosit caporalul Stanciu Nicolae, care era chiar din Tarău. A primit din satul vecin niște haine țărănești, o vacă bălțată cu vițel și un bostan, pe care-l ținea în mână. A târât vaca prin șanțul drumului până a intrat în sat. Ne-a informat, printr-o femie din Tarău, că ungurii nu sunt în sat, ci numai pe deal. I-am atacat din flanc și i-am respins către Turda. Am înaintat în lungul Mureșului, prin satele Bogat, Șeulia. Postul de comandă al regimentului și al unității anti-tanc s-a stabilit la Șeulia. Noaptea trupele nostre au trecut Mureșul cu bărcile. Ulterior s-a făcut un pod de lemn pe bacuri de metal. Nemții ocupaseră poziție la înălțime, având în față satul Oarba de Mureș[28]. Au executat un baraj rulant de artilerie asupra comunei Șeulia, unde se afla cartiruit trenul de luptă al Regimentului 3 Cavalerie purtat. Au fost câteva pagube. La Escadronul 1 am avut trei bucătari și un cal uciși, iar casierul regimentului rănit. Văzând că bombardamentul se întețește, am ieșit din casă cu sergentul Cojocaru, secretarul unității și ne-am culcat afară, în spatele unei odulații a terenului, unde aveam și două căruțe cu materiale. Văzând că mă aflu chiar în fața unui tun care lungea mereu tragerea, am părăsit locul în fugă. Primul proiectil care a urmat a aruncat în aer cele două căruțe lângă care stătusem. Fugeam amândoi în direcția unui fir de apă, un pârâu care se vărsa în Mureș. Un soldat cu mâna ruptă aproape din umăr striga după ajutor. L-am prins de guler și l-am târât într-o râpă. Sergentul Cojocaru avea o sfoară tare, cu care lega registrele în timpul marșului. I-am făcut din ea un garou. Cu pansamentul meu din dotare i-am legat mâna ruptă de gât și l-am trimis la unitatea cea mai apropiată.

În ziua următoare am fost din nou bombardați de nemți, de pe la ora 15. De data asta am fugit pe deal, unde nu erau case. Cojocaru, ieșit dintr-o curte alăturată, o luase tot spre deal. Cum fugea către mine l-a lovit o schijă. A căutat-o pe jos, a luat-o și a venit la mine.

Înainte de începerea bombardamentului, soldatul Miron Vasile și sergentul Apostolescu, artelnicul unității, s-au dus la regiment să primească subzistența. Când au ajuns, însepuse bombardamentul și toți erau fugiți. Așa că soldatul Miron a fost stăpân pe depozit. A încărcat două marmide cu vin și s-a întors la unitate. După ce a încetat bombardamentul am plecat prin unitate să văd ce pierderi am. Când m-am întors în cantonament, la biroul unității, l-am găsit pe sergentul Cojocaru cu fața în sus, cu cizmele pe tăblia patului. Băuse. Plângea. L-am întrebat de ce plânge și mi-a spus : cât am fost în Rusia, mi-a murit nevasta și am lăsat copilul la bătrânii mei. Azi era să mor și eu dintr-o schijă, a început să mă doară locul. L-am dezbrăcat și m-am uitat. Era locul vânăt, dar atât.

Escadrnul anti-tanc ocupase poziție între Mureș și Oarba de Mureș. Noaptea treceam pe podul de lemn cu hrană pentru trupă și cu muniție. Nemții știau că trupa e hrănită noaptea și mitraliau valea de la înălțime. Într-o noapte am lăsat căruța și caii la adăpost. Un ostaș a luat sacul cu pâine și alții marmidele cu ciorbă. Cum mergeam, a trecut pe deasupra capetelor noastre o salvă de artilerie. Culcat și sculat am făcut drumul până la ostași. Trecuse mai devreme pe pod o unitate de vânători de munte cu 4 tunuri anti-tanc și oprise chiar la capul podului să dea masa la ostași. Mă uitam că unul din ei nu voia să coboare de pe cal, cerea ciorba s-o mănânce călare. Până să-I vină ciorba, a venit un glonț rătăcit care i-a perforat pieptul. L-am văzut căzând de pe cal. Tot atunci a fost rănit în pulpa piciorului drept și locotenentul Ghiță Gheorghe, învățător. Sergentul Albulescu l-a luat cu mâna pusă după gâtul lui și l-a târât până la capătul podului, unde era primul post de ajutor.

Când a fost spart frontul german la Turda, frontul de la Oarba de Mureș s-a retras în direcția Blaj. Unitatea noastră îi urmărea pe nemții care se retrăgeau spre Blaj. Am trimis la Blaj și mașina cu subzistențe, unde am pus și un ostaș rănit, însoțit de sergentul Cojocaru. În Blaj era multă armată sovietică, coloane nesfârșite, care-i împingeau pe nemți. Cum sta sergentul Cojocaru și

aștepta să poată traversa, îl aude pe șofer strigând: Kolea, Kolea! Dăduse de un ostaș sovietic din unitatea lui. A pornit mașina și a încolonat cu sovieticii, fără să țină seama de ce are în mașină. La insistența lui Cojocaru a oprit mașina și a dat rănitul jos, în arătură. Dar s-a dus cu registrele și subzistențele unității. Rănitul l-a târât Cojocaru până la casa cea mai aproiată și s-a întors pe jos la unitate. Am raportat la regiment că am pierdut toate scriptele unității. Mi s-a pus să țin evidența cum pot, pe ce pot, până vin imprimatele de la partea sedentară aflată la Ploiești.

Era începutul lunii octombrie 1944. Atunci și-au dat seama sovieticii că noi suntem motorizați cu mașini germane de captură. Prin Convenția de încetare a focului dintre noi și sovietici, Armata Română nu putea face capturi de război pe cont propriu. Ne-au fost luate toate mașinile și am fost lăsați pe jos. Cele 12 tunuri anti-tanc plecate de la Țintea hipo au mărșăluit cu cai de cavalerie în cadrul Regimentului 2 Călărași.

În cursul nopșii am furat două căruțe cu cai cu tot dintr-o curte nepăzită. După forma lor, căruțele erau tot românești, capturate de unguri de la români. Tot împotriva Convenției fuseseră luate și ele. Cum însă legile războiului sunt ale junglei, fiecare proceda în consecință.

La intrarea în Bicazul Unguresc, un cetățean maghiar, în a cărui curte se cazase armată sovietică, a ieșit prin fundul curții pe câmp, în porumbiște, cu caii. Un ostaș român care l-a văzut, a tras o rafală de pistol prin fața lui. Omul s-a dat înapoi, către șosea. Un alt ostaș din Regimentul 2 i-a ieșit în față cu arma întinsă. Omul a fugit singur înapoi în porumb. Acum aveam 6 cai.

După ce-am intrat în Bicazul Unguresc, niște ostași de-ai noștri au plecat prin sat în recunoaștere. Într-o curte unde nu era nici țipenie de om, au găsit 3 cai tineri, care semănau între ei, i-au pus la căruță și au venit în coloană chiuind. La război, ca la război!

Umblând prin sat, ostașii au mai găsit un cal șchiop abandonat de sovietici și o iapă gestantă. Alți ostași mi-au adus vestea că într-o curte sunt doi cai foarte frumoși ai unul mahiar refugiat în Bicazul Unguresc. M-am dus să-i văd, erau doi cai cu adevărat frumoși. I-am spus maghiarului că rușii au să-i ia cii, așa că, mai bine îi dau pe ei calul șchiop și iapa gestantă, care să-i facă un mânz. I s-a părut în regulă și am făcut schimbul. Aveam acum 11 cai buni. La fiecare căruță am pus trei cai.

Pe măsură ce înaintam, găseam căruțe țărănești sau nemțești. Alți ostași îmi aduceau vestea că, undeva, în sat, unde era o cruce mare de piatră împrejumuită cu gard de sârmă ghimpată, au văzut în împrejmuire cum păștea un cal, dar nimeni nu se putea apropia de el. Mușca și lovea cu picioarele. Coama și coada erau pline de ciulini. Trebuie că fusese abandonat. Am dat ordin să se aducă o funie lungă, o pătură și un căpăstru cu lanț. Când au fost aduse toate, l-am încercuit cu funia până n-a mai putut lovi cu picioarele. Apoi i-am aruncat pătura pe cap. I-am pus căpăstrul și lanțul în gură, bine strâns. A venit cu noi.

Cum în ziua următoare am primit ordin de plecare, aveam tocmai bine 6 perechi de cai și 6 căruțe. La celelalte plutoane mai erau 4 căruțe de fiecare, adică aveam un total de 22 de căruțe. Toți caii Regimentului 2 lăsați la partea sedentară fuseseră luați de sovietici, așa că, oricum, asta era tot ce aveam.

Locotenentul în rezervă Sima Ghiță a luat comanda locotenntului în rezervă Nicolau, învățător, rănit mortal în pusta maghiară.

Am trecut râul Bodrog[29] pe un pod de butoaie. Cel de piatră era rupt. Caporalul Deloiu Stan îmi aduce vestea că dincolo de râu este o pivniță cu vin. Îndrept o căruță în direcția respectivă. Am lăsat conductorul la căruță, iar eu cu Deloiu și încă doi ostași intrăm în pivniță.

Pivnița era săpată în deal, fiecare butoi avea 300 l. Erau alșezate sus, pe grinzi și stâlpi. Înaintea noastră ajuseseră ostașii sovietici. Unii intrau, alții ieșeau. Trăgeau cu pistoalele în butoaie și puneau gura, gamela sau bidonul direct la șuvoi. Mare parte curgea pe jos. Care nu mai găsea loc în dreptul găurii butoielor, lua cu gamela direct din balta de pe jos. Caporalul Deloiu a ochit

un buoi care era mai aproape de ieșireși mai avea destul vin în el.Ne-am hotărât să-l săltăm. În vreme ce împingeam butoiul spre ieșire, a venit un ofițer sovietic și a strigat să iassă toată lumea afară că aruncă grnade. Am lăsat butoiulși am fugit. Târziu, după ce dădusem hrana ostșilor, m-am întors și am luat un butoi pe jumătate plin. Eram cu soldatul Onea Constantin, care nu-mi era ordonanță, dar se îngrijea de mine. El a venit cu mine, deși era foarte fricos.

După ce am tecut de valea Bodrogului, am ajuns din urmă o coloană de refugiați maghiari care încărcaseră în care tot ce putuseră încărca și plecaseră în bejenie. Ajunși din urmă de trupele sovietice, fuseseră dați deoparte din drum, pe câmp.

Am ajuns la Tisa într-un sat foarte mare. Tot foarte mare era și conacul grofului. Avea, în aceeași curte, moară, fabrică de spirt, grajduri de vite și crescătorie de porci. Vitele fuseseră scunse, dar porcii rămăseseră. Groful fugise. Divizia mi-a dat ordin să am grijă de porci. Adică să le dau apă, că altceva nu aveam. Unitatea care venea cu ordin de la divizie primea atâția porci cât scria pe bon. Dar că nimeni nu numărase porcii dinainte. Nici eu nu-i aveam în grijă cu număr.I-am împărțit repede între noi, ca să nu afle rușii, fiindcă nu aveam voie să facem capturi.

Între sat și digul Tisei terenul era foarte fertil, plantat cu vii și meri. Tocmai se recoltaseră merele. Erau puse în lăzi așezate sub pomi. Capturasem de la nemți o bucătărie de campanie cu trei cazane, care țineau mîncarea caldă printr-o baie de ulei aflată sub ele. Le-am făcut ostașilor ciorbă, friptură și compot. Mergeam cu bucătăria de campanie spre poziție adăpostiți de un dig, fiindcă dincolo de Tisa erau nemții. Înhămam la bucătărie 4 cai de la tunuri care, pur și simplu, târau vehicolul, așa de gros era noroiul.

Tot în acel sat am găsit și doi cai abandonați de sovietici pentru că aveau păduchi.

Primul batalion care a făcut cap de pod peste Tisa a fost al generalului maior Platon Chirnoagă[30], care le-a divulgat nemților planul de luptă. Nemții au contra-atacat și i-au silit pe români să se predea ori să treacă Tisa înapoi înot. Nimeni nu știe câți se vor fi înecat. Soldatul Țarălungă Grigore, crescut pe malul Buzăului, a reușit să treacă Tisa înot, dar a rămas bolnav de plămâni pe viață. Majoritatea însă am trecut pe podul plutitor. Picioarele podului erau făcute din butoaie de câte 300 l puse în rame de lemn și prinse între ele cu scoabe. Pentru a-l prăbuși, nemții au dat drumul la mine plutitoare. Soldatul Croitoru, care era pontonier, făcea paza podului mai sus de el. Când a văzut o mină plutitoare a vrut s-o pescuiască dar n-a reușit. Atunci a explodat-o și, odadă cu ea, a dispărut și Croitoru. A fost declarat sergent post-mortem. Salvase podul pe care treceau sute de ostași.

Nu ajunsesem încă la granița de vest a Ungariei când a venit din țară un detașament de ostași cu vârste diferite. Erau printre ei și consăteni de-ai mei, copilărisem împreună. Nu știu cum de ajunseseră în divzia a VIII-a și chiar în Regimentul 3 Călărași. M-am pomenit că au venit la mine cinci inși, care mă rugau să fac ce știu și să le salvez viața, fiindcă instrucție de front nu aveau. I-am trimis pe toți cinci la tunuri, având consemnul ca, atunci când vom cuceri vreun sat, să captureze o căruță cu boi. După primul atac soldatul Cenușă și încă doi inși au venit fiecare cu câte o căruță și doi boi. Am pus în ele muniție pentru tunuri și saci cu ovăzpentru caii de la tunuri. Pe soldatul Temelie Alexandru, vecin din copilărie și pe Drâmbă Nicolae i-am dat escadronului IV cu recomandarea că sunt ostași foarte buni și iubesc caii. Așa și era, de fapt. Cum s-ar zice, i-am scăpat pe toți cu viață.

Părăsind teritoriul Ungariei, am intrat în Cehoslovacia aproape de râul Hron[31]. Pe dreapta șoselei era munte, pe stânga un pârâu afluent al Hronului. Dincolo de pârâu era o fabrică de carton. De foame caii mâcau cartoane ca și cum ar fi mâncat fân. Nemții au aflat de prezența noastră și au început să tragă cu tunurile peste munte, spre fabrică. Un proiectil a căzut mai aproape de coloana noastră. Sergentul mjor Oglindă Vasile s-a uitat pe geam să vadă unde a căzut proiectilul. Căzuse aproape, pentru că o schijăa intrat prin fereastră și l-a lovit direct în

inimă. L-am îngropat exact la confluența pârâului Slatina cu Hronul, acolo unde era podețul care ducea spre fabrica de carton.

Trecînd Hronul, am ajuns în orașul Zvolen[32], unde am stat trei săptămâni fără să-i impingem pe nemți un pas. Orice pregătire de atac era interceptată de nemți. Sovieticii, dîndu-și seama că e vorba de trădare din oraș, au dat ordine de evacuare a întregii populații. Nici nu se scursese încă toată populația, că frontul german a fost rupt.

Acolo am văzut pentru prima dată civili înrolați în unitățile de partizani. Aveau o bucată de pânză roșie pe căciulă și lucrau în spatele liniilor germane. Între români și nemți era o vale lungă de circa 800 – 1000 m. Sergentul Postelnicu, artelnicul unității, era un om care ținea foarte mult ca ostașul să-și primească drepturile cuvenite și la timp. Pentru asta se bucura de încrederea mea. Într-o zi m-am pomenit cu sergentul Leu Gheorghe, comandant de tun, că vrea să-l înlocuiască pe sergentul Postelnicu. Deși nu era regulamentar, am refuzat schimbarea fiindcă eu răspundeam de buna gospodărire a unității. Sergentul Postelnicu s-a prezentat pe poziție conform ordinului, iar locotenentul Sima a întrebat cine vrea să plece în incursiune la inamic, unde se bănuia că ar fi o mitralieră care flanca toată valea. Sergentul Postelnicu, din comuna Albești, județul Buzău, spuse că merge el cu încă doi ostași. Aproape de cota unde se afla mitraliera era o șură în care se usca fânul. Au intrat cu toții în șură ca s-o cerceteze. Nemții au tras în șură știind că scândura ia foc. Așa a și fost, au murit cu toții.

Totuși era nevoie de informația legată de mitralieră, așa că au trimis alți doi ostași să afle poziția ei. Erau tot din Escadronul anti-tanc: soldații Zăbală Ivan și Bălescu Stan. Când au plecat era ceață. Aveau halate albe de camuflaj. Au traversat valea cu bine. Peste trei ceassuri s-a dus ceața și sclipea soarele, înmuind zăpada. Au ocolit mult locul unde se bănuia că este mitraliera. Când au socotit că sunt deja în spatele ei, au început să se apropie și au găsit un șanț în zăpadă. Au mers prin șanț până când el cotea, fără ca nemții să-i simtă. Zăpada era moale și nu scârțâia sub picioare. De la cotul șanțului până la mitralieră nu mai erau decât șase metri. Trăgând ai noștri o rafală de mitralieră, nemții au ridicat mâinile și s-au predat. Unul cu pistolul în poziție de tragere, celălalt legându-i cot la cot cu centurile, foarte strâns, pe cei doi nemți, a finalizat misiunea. Așa, cu nemții legați, au pornit pe sub poala păddurii nu înainte de a distruge mitraliera și de a o îngropa în zăpadă. Trecuse de ora 13, nu mai speram să reușească. Au apărut când totul părea pierdut. I-am văzut de departe, pe cealaltă parte a văii, nici nu știam dacă sunt ei sau nu, până când locotenentul Sima s-a uitat prin luneta tunului, a văzut, a ridicat mâinile și a strigat: am reușit! Și vin cu doi nemți ! Ostașii noștri s-au strâns să-i vadă. Unul a zis Kaput Hitler! Voia să spună că Germania e înfrântă. Un neamț a răspuns: Nein, nein, Roosevelt kaput! Tot mai sperau la victorie, fiindcă tocmai murise Roosevelt. Toți morții români de pe poziția de la Zvolen au fost îngropați într-o groapă comună în fața bisericii.

Am plecat din oraș în urmărirea inamicului și am ajuns într-o comună sub munte. Șoseaua făcea o curbă la baza lui. După această curbă era un sat ocupat de nemți. La capătul curbei am plasat două tunuri anti-tanc. Dar satul fiind ocupat de nemți, i-au lăsat pe ai noștri să traverseze poiana până la 300 de metri de marginea satului, apoi au deschis focul cu toate armele. Am avut multe pierderi pentru că ai noștri se retrăgeau în câmp deschis, mai exact prin poiană. Nemții mai aveau și mașini blindate ca să-și valorifice succesul. Divizia a dat ordin să trecem cu tunurile direct peste munte pentru a-i distruge pe atacatori cu mașinile lor blindate cu tot.

Ordinul nu se discută. Am adunat civilii din sat și i-am pus să taie brazii ca să facă o potecă pentru tunuri. Când a fost gata poteca, am înhămat 6 cai la câte un tun și am încolonat unul după altul. Fiecare cal avea ștreangurile legate direct de tun. În acest fel am reușit să trec peste munte două tunuri, pe care le-am amplasat, în cursul nopții, la marginea pădurii. Organizați astfel, am pornit la cucerirea satului. Nemții au încercat iar figura cu blindatele. Noi am distrus două. Nu se

știe dacă au avut mai multe, dar nu s-a mai arătat nici unul. Românii care au cucerit satul au tăiat astfel șoseaua de aprovizionare a trupelor germane.

După cucerirea satului, am scos trupele de pe poziție. Am continuat marșul printre niște munți. Nemții în retragere distruseseră podețul care trecea peste un alt pârâu. Coloana s-a oprit pentru circa două ore. S-au tăiat copaci, s-au pus pietre și pământ. Am trecut pârâul peste această improvizație. Nemții minaseră terenul din jurul podețului cu mine de infanterie. Știu pentru că un ostaș a părăsit drumul ca să meargă pe margine și a călcat peste o mină. I-a tăiat ambele picioare de sub genunchi. A fost pus într-o motocicletă cu ataș și trimis la ambulanță.

După trecerea podețului am ajuns seara la poalele unui alt munte, care trebuia trecut pe un drum de care făcut de apa ploilor. Drumul era strâmt și cotit, cu o pantă repede. Mai întâi s-a făcut recunoașterea lui de către cineva de la Divizie. Pe șosea nu se putea merge. Nemții o baraseră foarte puternic între Hron și munte. Trebuia să le cădem în spate, motiv pentru care aveam de escaladat panta muntelui noaptea, pe viscol și prin zăpadă. Urcam tunurile unul câte unul, câte 20-30 m, opream caii și oamenii să se odihnească, apoi iar 30 m și, tot așa, tun cu tun și căruță după căruță am ajuns în vârful muntelui, unde era un platou. Am oprit acolo toată coloana pentru odihna caior și oamenilor. Fiecare unitate, pe rând, după ce își ducea toată coloana începea să coboare spre satul Jablonka, un sat de frontieră spre nord-vest.

Trecusem de Slovacia. Pe munte era linia de graniță și pichetul grăniceresc care era ocupat de punctul de comandă al regimentului. Începusem escaladarea muntelui la ora 18, iar coborârea am început-o la ora 8 dimineața. În sat nu se afla nici un fel de armată. Artileria și tunurile anti-tanc fuseseră bine amplasate în pământ și dominau o vale largă, aflată către o șosea care mergea paralel cu Hronul. Dacă nemții s-ar fi aflat în acea vale, am fi fost cu toții pierduți. În timp ce cobora Regimentul 16 artilerie, i-a lunecat un tun care s-a dus până jos și s-a oprit între niște brazi. Se știa că niciodată comandamentul sovietic n-a atacat comandamentul german de front în lungul drumurilor sau al apelor. Totdeauna au atacat perpendicular pe drumurile de aprovizionare ale frontului german. Astfel, tăind sursele de aprovizionare, se grăbea sfârșitul războiului și se micșorau pagubele. Deși făcusem toată mișcarea în cursul nopții, totuși nemții vedeau în ce punct ne aflăm și au început bombardarea cu branduri. Pe aceste poziții luptele au durat trei săptămâni.

Anul Nou 1944-1945 l-am făcut la Jablonka. Pe când trecusem prin Ungaria, prin regiunea Tokay, luasem două butoaie cu vin, de 300 l fiecare. Cum anul care trecuse fusese foarte greu, m-am gândit să le fac ostașilor o surpriză plăcută de sărbători și să le duc vin pe poziție. Dar nu aveam carne de porc ca să semene totul a Crăciun. Un ostaș m-a informat că a văzut undeva, în sat, un porc mare, cam de 180-200 kg, tocmai bun pentru toți. L-am chemat pe caporalul Deloiu Stan și l-am însărcinat să organizeze cum să intrăm în posesia porcului. Caporalul Deloiu a luat cu el șase oameni – conducătorii de la căruțe – o pătură și, firește, pistolul care nu-i lipsea nici când dormea. S-au dus în curtea respectivă, el a intrat în cotețul porcului, i-a băgat pistolul în ureche și a tras. Porcul nici măcar n-a guițat, s-a întins pe jos și atât. L-au tras afară din coteț. Pătura n-ar fi rezistat la greutatea lui. Au găsit o scară pe care au pus porcul, l-au acoperit cu pătura, au ieșit în drum și, după ce s-au depărtat puțin, au început să se vaiete ca și când ar fi fost vorba de un rănit cu picioarele rupte pe care-l duceau. Alți ostași, care mergeau spre poziție, întrebau unde-l duc, iar Deloiu Stan zicea că la trenul de luptă. Acolo se gândiseră să-l pârlească. Dar unul din ostași a spus că ar mirosi de departe, așa că mai bine să-l jupuim. Așa am și făcut. Am băgat porcul în grajdul cailor, am aprins un felinar de campanie și bucătarii s-au așezat cu cuțitele pe el. Într-o jumătate de oră a fost jupuit și cu organele scoase. Ce scosesem am îngropat în grămada de guno idin curte, iar bucătarii și-au început activitatea propriu-zisă. L-am făcut mai întâi bucăți mari, pe care le-am predat artelnicului. Una dintre ele a fost făcută imediat porții

pentru ostași. Mirosea a friptură, dar nu se știa precis de unde, fiindcă era noapte. Când au fost gata friptura și ciorba, am umplut patru marmide, am pus și un sac de pâine și am pus șaua pe trei cai bine potcoviți, care aveau și colți de gheață. Când a sosit cu hrana pe poziție Deloiu Stan, care era agent între poziție și trenul de luptă, locotenentul în rezervă Sima D., comandantul escadronului anti-tanc, a rămas cu gura căscată. Deloiu a scos din sacul cu merinde și o sticlă cu vin și i-a dat-o comandantului: poftiți și dumneavoastră! Ce-i asta, măi Deloiule? De unde sunt? Nu știu, domnule numai domnul plutonier știe. Și ai adus vin și pentru ostași? Da, zice Deloiu. După ce s-a dat hrană la trupă, locotenentul Sima zice: măi Deloiule, și așa ai tu picioare de cal! Când poți să-mi mai aduci o sticlă de vin?

Tuturor ostașilor, subofițerilor și ofițerilor din unitate le pregătisem câte o porție mai mare de vin. Gestul meu fusese o lovitură de tun. S-a auzit în tot Regimentul. Dimineața mă pomenesc chemat la comandantul Regimentului, care îmi spune: ascultă plutonier, de unde ai avut tu carne de porc și vin de le-ai dat ostașilor pe poziție? Am spus că este de datoria mea să mă ocup de hrana trupei. Da. Așa trebuie, a zis colonelul. Dar să știi că îmi pui Regimentul în cap cu gestul tău. Cum, numai Escadronul anti-tanc primește vin și ceilalți nu? Să nu mai dai vin ostașilor! Am înțeles, zisei. Mai ai vin? Continuă colonelul. Da, zisei. Am să trimit un ostaș cu o damigeană la dumneavoastră. Mi-a dat-o pe ordonanța lui și i-am trimis o damigeană cu 20 l de vin. În seara următoare am făcut la fel, dar le-am spus ostașilor să nu sufle nimeni legat de ce mănâncă și ce bea.

Locotenentul Sima a venit la trenul regimental și a făcut un chef cu încă niște ofițeri din regiment. Au băut și au mâncat toată noaptea. La plecare voia să le dea colegilor și în traistă vin și carne. Am ascuns totul și spusei că nu mai este nimic. Poftiți să vedeți, butoaiele sunt jos. Măcar că ascunsesem 40 l în marmide. Foarte supărat, m-a certat că nu i-am păstrat. La care i-am răspuns că nu eu am băut toată noaptea. A înghițit în sec și a continuat să mă amenințe. Mi-a spus că el e comandantul meu, nu eu al lui.

În toate cazurile în care am putut, am căutat să consolidez legătura dintre mine și trupă și să-i fac pe ostași să acționeze din convingere. Sufletul omului e ceva ce nu poate fi comandat. Așa se face că n-am prea avut neplăceri din partea ostașilor pe care-i aveam sub comandă directă.

Luptele pe frontiera ungaro-cehoslovacă au durat cam 15 zile. În tot acest timp hrana și muniția se transportau pe poziție samarizate pe cai bine potcoviți și având colți pentru gheață, iar cu șeile bine strânse. Răniții se transportau de pe poziție cu căruțele. Fiecare transport era condus de un subofițer, de obicei plutonierul administrativ.

Într-o noapte cu viscol, pe când conduceam coloana samarizată, am greșit drumul. Când m-am uitat înapoi am văzut un foc mare între două stânci. Acolo era locotenentul Ilea cu tunurile. Am oprit coloana și am dat ordin să-și revadă fiecare samarele. În timpul ăsta am mers la coada coloanei și am întors înapoi, pe loc, fiecare cal, ca să nu produc panică. Când au băgat de seamă ostașii că le ajunsese coada cap, au priceput ce se înâmplase. Intrasem în sectorul nemților, dar nu ne simțiseră. În timp ce urcam pe calea bună spre poziție, întâlneam căruțe cu răniți coborând și altele goale urcând spre poziție, unde se dădeau lupte de noapte. E foarte greu să fii și rănit și înghețat. Unii mureau până la ambulanță.

În cursul celor 15 zile de lupte nemții au executat o incursiune tocmai la trenurile regimentale de la Jablonka. Atunci au luat și ostașii răniți cartiruiți în localul școlii aflată la marginea dinspre poziție a satului. Au ucis un ostaș rănit trăgîndu-i mai multe gloanțe în cap. Când au atacat școala, colonelul care era comandantul Regimentului 3 Călărași se afla aproape de școală, într-o casă și s-a ascuns în podul grajdului. Puțin a lipsit să fie luat ostatic de nemți.

După vreo câteva zile nemții au făcut din nou o incursiune la Jablonka. Era un ofițer cu 22 de ostași. De data asta românii i-au simțit de departe, dar i-au lăsat să treacă, dând telefoane de

alarmare, astfel că au fost așteptați în stare de alarmă și a fost capturată întreaga misiune. În respectiva misiune nemții au folosit cartușe trasoare (luminoase), astfel încât singura direcție din care ne-am putut apropia a fost rădăcina gardului, care dădea umbră.

După lupte grele nemții au fost scoși de pe poziție și împinși înapoi circa 3 km, în câmp deschis, la marginea unui alt sat, unde și-au întărit o nouă poziție.

Din lipsă de ofițeri, comanda unui Divizion de Cavalerie a fost dată unui maior de artilerie. Maiorul a primit ordin să atace poziția nemților. Nemții i-au lăsat pe români să se apropie cât mai mult, ca să-i poată cuprinde pe toți în raza de acțiune a tuturor armelor lor. Când au declanșat focul, românii s-au retras în debandadă. Consilierul sovietic atașat pe lângă comandantul Regimentului 3 Cavalerie a dat ordin ca maiorul care a condus lupta să fie împușcat. A început un lung șir de negocieri cu sovieticul de către ceilalți ofițeri, care știau ca maiorul era artilerist și nu se pricepea.

S-a pregătit un nou atac. S-au instalat șase tunuri în spatele unei culmi de deal. În dreptul școlii se plantează vârfuri mari de brad, printre care românii pornesc la atac. Puțin după asta pornesc și nemții la contra-atac și-i împing pe români dincolo de creasta dealului unde erau instalate bateriile de tunuri. Când a văzut sovieticul cum se retrag românii, a scos pistolul și trăgea asupra ostașilor români în retragere. Dar un ostaș român a tras spre el o rafală de mitralieră și l-a potolit. Tocmai atunci bateria noastră de artilerie a început atacul. Nemții s-au retras în dezordine, cu pierderi și astfel au fost nimiciți. Au cedat satul pentru care se vărsase atâta sânge.

În timp ce se da acest atac, eu mă găseam în vale, adăpostit de o șură și pregăteam hrana pentru ostașii aflați în linia de luptă. Când au contra-atacat nemții, veneau gloanțele pe deasupra până la mine și bâzâiau ca niște albine.

În această situație am trecut podețul peste un pârâu și, în galopul calor, ne-am depărtat de efectul șocului. Eu cu sergentul Cojocaru am fugit pe firul apei, adăpostiți de malurile pârâului. Nemții rezistau pe aceste poziții ca avanpost al orașului Banska Bistrića. Am ajuns în periferiile orașului, într-un sat. Un slovac tânăr fusese luat ostatic de nemți încă din vremea răscoalei contra nemților[34] și fugise înapoi, acasă. Povestea cu mare spaimă că nemții l-au ținut în buncăr, iar deasupra lui cădeau proiectile de artilerie. A doua zi am trecut prin Banska Bistrića. Era foarte puțină populație, vitrinele magazinelor erau sparte și goale, orașul trecuse prin focul luptei între sovietici și nemți. Am trecut de Banska Bistrića spre niște vârfuri semețe de munți, unde nemții au opus rezistență doar pentru a-și proteja forțele care se retrăgeau. Într-o vale închisă din trei părți de munți, o coloană nemțească hipo nu s-a mai putut retrage, drumul de ieșire fiindu-i tăiat de ruși. Atunci au pus chiar ei foc căruțelor, iar caii, o parte i-au împușcat, o parte alergau liberi și îngroziți. De acolo am salvat zece cai foarte frumoși, de Pomerania, ca să-i folosesc la tunuri. Am mai găsit și cinci căruțe întregi, pe care le-am luat. Pentru fiecare căruță făcusem rost și de o roată de rezervă (din față sau din spate).

Potențialul de luptă fiind sporit, se impuneau noi măsuri. Transportul muniției a fost trecut de la carele cu boi la căruțele trase de cai. Carele erau folosite doar la transportul fânului și al ovăzului pentu cai.

Când Regimentul 16 Artilerie nu și-a putut băga tunurile în poziție fiind terenul foarte moale și accidentat, s-a apelat la Escadronul anti-tanc . Le-am dat două atelaje ca săși poată pune tunurile în poziție. Un ofițer de la Statul Major al Diviziei a asistat la instalarea tunurilor. A rămas foarte impresionat de forța și ascultarea acestor animale de tracțiune grea. Nimeni nu mai întreba ale cui sunt carele cu boi.

Comandantul trenului de luptă al Regimentului 3 Călărași era colonelul Pamula M., un om foarte gospodar. În tot ce făcea căuta să se depășească pe sine. Când nu era decât căpitan l-am avut comandant de Escadron la Dej. Am continuat apoi drumul împreună. Amândoi aveam

pasiunea cailor frumoși. Se ocupa în mod special de Escadronul anti-tanc, care avea cei mai puternici cai din Divizia a VIII-a Cavalerie. Când veneau camioanele cu ovăz eram primul la repariția furajelor. Nu știu cum să explic, dar oricât aș fi fost de obosit, nu puteam să adorm până nu rememoram ce fusese peste zi, ce făcusem, cum făcusem, ce mai rămânea de făcut. Caii rămâneau pe primul plan. În timpul oricărui marș mergeam călare pe lângă coloană și, când auzeam clămpănind vreo potcoavă nebătută bine sau o șină de roată sunînd a dogit, mă duceam la soldatul conducător și îi făceam semn cu degetul la ureche, apoi îi arătam de unde vine sunetul. Înțelegea numaidecât și remedia la primul popas.

Aveam la unitate o căruță cu un atelier de fierărie și trei fierari. Așa cum mă organizasem, puteam să merg și până la Berlin.

În capul întregii coloane regimentale mergea comandantul ei, colonelul Cazacu, în trăsură. Nemții aveau o poziție nedescoperită de noi, pe niște dealuri aflate în dreapta coloanei. Țineau în cătare ieșirea din sat, astfel că, în momentul când a apărut trăsura, a fost încadrat de două proiectile de brand care l-au ucis pe el, caii și conducătorul. O vreme colonelul Pamula a ținut locul comandantului de regiment, apoi a venit din țară colonelul Dumitrescu, un om înalt, cu ochii și părul negru, foarte distant cu inferiorii și foarte mândru de locul lui. El a condus luptele din localitățile Šumițe și Neždenițe. De pe aceste două poziții nemții efectuau un foc ucigător, cu tot armamentul din dotare. Poziția germană era pe înălțime, iar noi eram într-o vale descoperită. Când explodau proiectilele, ostașii erau împroșcați cu schije și noroi. Practic nemții se răzbunau pentru pierderea războiului, a cărui soartă era pecetluită. Trăgeau ultimele cantități de muniție, apoi distrugeau armamentul rămas fără muniție. Ploaia de schije și atacul asupra noastră a durat 48 de ore. Dar românii n-au dat un pas înapoi. În timpul luptei s-au scos foarte greu morții și răniții de pe poziție. Ne-au venit în ajutor trupele sovietice, probabil parașutiști, care i-au atacat pe nemți din spate și din flanc, obligîndu-i să se retragă spre o pădure aflată la șes. După bătălie am adunat de pe poziție două camioane de morți cu uniforma românească. Ostașii erau tăvăliți prin noroi și plini de sânge, unii desfigurați și foarte greu de recunoscut pentru a anunța plutonul, apoi familia. Au fost spălați și puși unul lângă altul în curtea unei case. Am trecut cu toții prin fața lor și, cine recunoștea pe vreunul, spunea. Celor recunoscuți astfel li s-au făcut acte de deces. Ceilalți au fost dați dispăruți.

În ziua următoare, după ce morții au fost îngropați într-o groapă comună, regimentul și-a continuat înaintarea fără a mai fi oprit de inamic. Nu știam care este situația. Mă obișnuism oarecum cu așteptările pentru luarea de poziție. Cum ședeam și așteptam mișcarea coloanei, văd că vine un ostaș sovietic din sens opus, cu o căruță germană trasă de doi cai mari. Ajunși în dreptul coloanei noastre, caii s-au oprit să pască grâu. Ostașii noștri s-au strâns în jurul căruței, ca să vadă ce este înăuntru. Ce credeți că era! Erau cuțite diferite, linguri, furculițe, truse de manichiură, mașini de tuns și altele de felul ăsta. Văzînd ce e, mai toată oastea românească s-a năpustit să ia... Când a văzut sovieticul despre ce-i vorba, a zis: luați voi și căruța cu cai cu tot! Când am auzit așa, am strigat la conductorul de la tun: Cezărică, fugi la căruța aia și bag-o în coloană! Am pus conducător un ostaș. Când să pornim cu toții, majoritatea conducătorilor lipseau, încă își mai luau din căruță ce le trebuia... Văzînd ce necaz am cu ostașii, am tras căruța pe marginea șanțului, am golit tot ce eraa în ea și, cu un hârleț, am pus pământ deasupra. Tot de îngropasem era de proveniență nemțească, corpuri delicte de la prizonieri care ar fi putut ataca paza cu lucrurile confiscate. Până la urmă am ajuns într-un sat. La o cotitură de drum, sub o salcie pletoasă, mare, era o fântână. Acolo sovieticii făceau movilă toate corpurile delicte luate de la nemți: ceasurile se strângeau în saci. Cu o mână le-am dat două pachete de țigări și cu alta am luat de la unul două ceasuri de mână.

Ieșirea din sat era în pantă. După ce-am urcat panta, am tras coloana alături de drum, pe câmp. Iarba începuse să acopere câmpul după seceriș. Caii se repezeau cu lăcomie la firele de iarbă fragedă. Bucătarii pregăteau hrana de seară a trupei. Era adunat acolo tot escadronul anti-tanc, cu tunuri cu tot. După ce au mâncat, ostașii s-au întins pe iarbă. Unii povesteau, alții râdeau. În fața coloanei noastre era o coloană sovietică, tot hipo. Cum ședeam așa, sovieticii au început să tragă în sus cartușe trasoare și rachete. Rachetele cădeau printre caii care se speriau, nechezau și fugeau. I-am auzit pe sovietici strigînd: Mir, mir – pace, pace! Era ora nouă seara, în ziua de 9 mai 1945. M-am prins cu mâna de căruță și am început să plâng. Scăpasem cu viață după încercări lungi și grele, începute la 22 iunie 1940... Cu numai câteva zile în urmă îngropasem două camioane de morți... Acum șuvoaiele de foc și sânge încetau.

Până dimineața coloana a stat pe loc. Dimineața ne-am pus în marș către comuna Počtinyi[33], un sat mare, cu oameni înstăriți, din Bohemia. Am stat în sat, în tabără, vreme de șase săptămâni. Comandamentul era în sat, trupa în bivuac într-o poiană, la marginea unei păduri de brad. Caii pășteau iarbă toată ziua, noaptea îi legam la conovăț. Ostașii fie dormeau în căruțe, fie în colibe făcute de ei din coji de brad jupuite de pe copaci. Când au aflat cehii de pagube au început să vină să vadă colibele. Cum am aflat (de la regiment) că vin, am strâns toate cojile și le-am pus foc. Așa că n-au găsit nimic.

În acele săptămâni am primit și imprimatele de la partea sedentară, din Ploiești, pentru pierderile suferite de unitate cu multă vreme în urmă, pe frontul rusesc. Aveam deci posibilitatea de a face formele legale pentru pierderi și primiri, cu ștampilă regală. Îmi venise și mie rândul să legalizez capturile. Am trecut în registrul unității toți caii pe care-i aveam, cu semnalmentele lor, având date diferite de înregistrare la capitolul Primiri, cu date aiurea, ca fiind cai de rechiziție aduși din țară. Ne ocupam și de conservarea armamentului și a muniției, de reparatul căruțelor și hamurilor, de potcovitul cailor.

În timp ce ne aflam în bivuac, a venit un căpitan Baba, cu șase locotenenți din Divizia Tudor Vladimirescu, zis Panduri, divizie formată din prizonieri români capturați de sovietici pe când luptasem contra lor. Ofițerii veniți nu aveau altă misiune decât aceea de a-i reeduca pe ostașii noștri. Li se spunea că vor primi pământ de la boieri la întoarcerea în țară. De asemenea, li se spunea că fabricile și uzinele, morile, toate vor trece la stat, ca bun al întregului popor. Tot ce vor produce fabricile este câștigul muncitorilor, nu al patronului. Se vedeau avantaje peste tot. Li se spunea și că muncitorii vor asigura conducerea statului. Unii ostași credeau, dar alții nu. Toți ostașii cu care se vorbea luptaseră și în URSS și văzuseră cum trăiau acolo țăranii. Comparaseră viața de acolo cu viața lor proprie. Îi puneau ofițerului politic probleme atât de grele, că nu mai putea răspunde la întrebări. De pildă: de ce la ocuparea unui sat sovietic nu s-a putut strânge un sac de făină din tot satul? Fiecare țăran român are la el acasă mai multe animale și mai mulți saci de făină. Ofițerii politici erau slab pregătiți și nu știau să răspundă întrebărilor care începeau cu de ce? Cineva l-a informat pe ofițerul politic că unii ostași au lucruri de valoare, capturate, prin ranițele lor. Într-o zi a dat ordin, peste capul comandantului Escadronului, ca toată trupa să treacă ranițele la control. Unii ostași au zis că acest control trebuie făcut de comandantul Escadronului, nu de altcineva. Alții au spus: aduceți și dumneavoastră geamantnul să vi-l controlăm noi. Atitudinea ostașilor a căzut ca o piatră pe creștetul ofițerului politic. N-a crezut că ostașii au să-i riposteze așa de repede, cerând egalitate la control. S-a lăsat păgubaș. A continuat să le spună ostașilor că acum nu se mai consumă tone de hârtie pentru propagandă, cum făcea burghezia ca să mintă poporul. Un ostaș din Ploiești a replicat: eu am venit pe front în octombrie 1944. De la Ploiești până la Breaza am venit cu un camion plin cu afișe și ziare care făceau propagandă împotriva fostului stat burghez. Și acum se consumă hârtie, la fel ca în trecut. Se vedea că ofițerul nu cunoștea realitatea, nu vorbea după ea, ci după un tipar stabilit dinainte.

Ostașii mai întrebau: de ce nu mergem în țară dacă războiul s-a terminat? Ce putea să răspundă unul care fusese făcut ofițer peste noapte și avea un orizont politic și cultural redus?

În țară se petreceau lucruri și mai și. Venise la putere guvernul Rădescu și luase moșiile boierești ca să le împartă ostașilor veniți de pe front. Alți oameni politici susțineau ca împroprietărirea țăranilor să se facă și fără prezența ostașilor veniți de pe front, doar pe numele lor. Asta era pe plan intern. Pe plan internațional Japonia, aliata nemților, încă nu capitulase și declanșase un război total contra Americii.

Față de toată această situație, noi trebuia, practic, să stăm cu mâinile pe arme până se lămurește cumva situația internă, ca și cea externă. În aceste șase săptămâni de tergiversare, când armata română era în bivuac, americanii au bombardat orașele japoneze Nagasaki și Hiroșima cu bombe atomice. Erau arme noi, necunoscute și neintrate în dotarea vreunei armate. În această situație Japonia a capitulat, ca și Germania.

Tot în timpul cât am stat în bivuac la Počtinyi, căpitanul sovietic atașat pe lângă Regimentul 3 Călărași a dat cuiva, cizmar de fel, o piele de antilopă luată probabil de la Banska Bistriča, să i se facă o pereche de cizme. Oricât s-a străduit cizmarul să-l lămurească de faptul că din acest fel de piele nu se pot face decât pantofi de damă, n-a reușit. I-a luat măsura la picioare și a croit cizmele. I-a mai rămas material cât pentru un pantof. Rusul a zis că-i dăruiește cizmarului materialul rămas. Dar, până să se coasă cizmele, s-a și furat una, doar croită. Ofițerul sovietic a dat ordin să fie găsită cizma furată, dar nu s-a găsit. I-a înjurat pe hoții de români și a plecat. Ajunsă problema la regiment, a reieșit că hoțul furase de la alt hoț și atât.

Tot în bivuacul de la Počtinyi au venit doi ostași sovietici cu două piei, una neagră și alta maro. Le vindeau. Voiau pe fiecare câte un ceas cu 12 rubine. Cum noi n-aveam așa ceva, au plecat să-și încerce norocul și pe la alte unități.

După capitularea Japoniei, ultimul mare aliat al nemților, am început pregătirile pentru întoarcerea în țară. Colonelul Pamula s-a ocupat și ne-au venit din țară 12 perechi de hamuri noi pentru caii de la tunuri.

Cât a durat pregătirea pentru înapoerea în țară, Divizia a dat ordin ca toți ofițerii, subofițerii și trupa - cei care s-au distins în luptele împotriva Germaniei – să fie decorați. În acest scop, la liziera satului Počtinyi din Cehoslovacia s-a construit o tribună de la care comandantul Diviziei a vorbit unităților despre faptele lor de arme pe câmpul de luptă. Cine își auzea numele urca sus, la tribună și comandantul Diviziei îi punea decorația pe piept. Comandant al Diviziei era colonelul Ionescu Leon, fostul meu comandant de pluton la Școala de subofițeri. El mă învățase tehnica de luptă și nu ne mai întâlnisem niciodată în cei zece ani care trecuseră. Câți au fost strigați până la mine, nici unul n-a fost din promoția mea. Când aghiotantul a strigat Țarălungă Radu, colonelul Ionescu Leon, cu mâna dreaptă ridicată și cu ochii ațintiți către mine, care veneam în pas alergător spre tribună, zâmbea. Când m-am urcat mi-a strâns mâna cu putere. Și el mă recunoscuse. După primirea decorației și a brevetului l-am salutat, mi-a strâns mâna încă o dată și m-a condus cu privirea până m-am întors în front.

Înapoi către patrie

Oamenii și caii se refăcuseră de pe urma campaniei în cele șase săptămâni de bivuac. La sfârșitul lunii ne-am pus în marș către România. Cum veneam spre țară, priveam munții Cehoslovaciei care-mi răscoleau amintirile proaspete, din timpul luptelor. Mi-i aminteam, așa cum fuseseră vii, pe cei îngropați prin munții aceia și-mi luam la revedere de la sufletele lor. Din patru în patru zile de marș susținut, făceam 24 de ore pauză. Era cald, oamenii și caii oboseau

repede. Marșul se făcea numai la pas. Drumurile erau foarte bune, însă numai la poalele munților și pe firul apelor. Ploua des, fiind regiune muntoasă. Mergeam tot timpul călare, urmărind coloana, îmbrăcat într-o manta cauciucată de motociclist german.

Din când în când, comandantul Regimentului, colonelul Dumitrescu, care avea la dispoziție o mașină mică germană, se oprea undeva și număra toți caii și căruțele care treceau spre țară, probabil evalua situația Regimentului. Numărătoarea o făcea pe escadroane. Am băgat de seamă, până la urmă, ce voia colonelul. Aveam trei cai de captură, neînregistrați. Am luat măsuri de precauție să nu mă prindă coloanele cu mâța în sac. În fiecare zi schimbam locul căruței cu cei trei cai, o mutm de la un escadron la altul. Până în țară nu m-a putut descoperi. La traversarea Ungariei am făcut orele de repaus numai la marginea satelor, iar ostașii mai furau furaje de pe unde puteau.

În drumul nostru am ajuns din urmă o coloană de populație civilă. Erau sovietici, încolonți câte șase pe rând, și femei și bărbați. Aveau la ei sticle sau chiar găleți cu apă de băut. În spate purtau tot felul de boccele. Coloana era așa de lungă, că nu-i vedeai capătul. În această situație am depășit-o mergând alături, prin câmp, nu pe șosea. Erau foști prizonieri, eliberați.

Din popas în popas ne-am apropiat de hotarul țării, lângă care ne-am odihnit 24 de ore. În vreme ce oamenii se odihneau, colonelul Dumitrecu a luat legătura cu primarul satului românesc de la frontieră, unde se afla chiar borna de hotar dintre România și Ungaria, anunțând că se întorc ostașii. Escadronul anti-tanc a mărșăluit numai în capul coloanei Diviziei a VIII-a cavalerie de la Pocinki până în comuna Țintea, județul Prahova pentru că avea 12 tunuri - ca și la plecarea în război - și cai foarte frumoși, echipați cu hamuri noi, aduse din țară de colonelul Pamula. În ziua următoare am ajuns la borna de hotar unde ne-au întâmpinat primarul și tot satul cu pâine și sare. Pe o masă mică preotul avea o Evanghelie și a citit o rugăciune în timpul căreia tot Regimentul a îngenuncheat. Când preotul a spus: Doamne, Dumnezeul nostru, iartă-i pe cei care și-au jerfit viața, mulți ostași aveau lacrimi în ochi. După această ceremonie am plecat spre primul oraș, Hargita[35].

Am oprit la marginea orașului, unde am fost anunțați că locuitorii ne fac o primire festivă. Ca de obicei, ostașii s-au scuturat de praf și au lustruit tunurile. În centrul orașului populația ne aștepta cu flori, pe care le arunca peste tunuri. Orchestra cânta o melodie militară. În capul coloanei era colonelul Dumitrescu cu mașina, urmat de locotenentul Zamfir, comandantul Escadronului anti-tanc. Până la Oradea am trecut prin mai multe sate, unde populația ne întâmpina cu flori și apă proaspătă.

Înainte de a intra în Oradea, am ajuns pe malul Crișului Repede, unde ne-am oprit la umbra unor arini. Acolo am stat în bivuac patru săptămâni, până când toată Armata Română care participase la lupte a trecut granița în țară.

Cât am stat în bivuac pe Crișul Repede, ne-am ocupat de ținuta unității, ca să arate cât mai bine. Am vopsit căruțele și am dat jos coviltirele care nu erau conforme cu standardele. Ne pregăteam pentru marșul triumfal către inima țării. Până la urmă, toată Armata Română a ajuns în bivuac de jur împrejurul orașului Oradea.

Am părăsit bivuacul într-o dimineață, la 9,30. Când am intrat în oraș, de la periferie și până în centru, unde era pregătită primirea oficială, populația ne-a întâmpinat cu buchete de flori albe pe care le aruncau sub roțile tunurilor, peste cai, peste ostași.

După Oradea, am trecut prin comuna Alejd, un sat numai de români. Populația ne-a primit cu apă și pâine, pe care o aruncu ostașilor în căruțe. Un țăran, cu toată familia lui, ieșise la poartă, cu toții în costume naționale.

Ca de obicei, mărșăluiam călare în urma unității, de unde puteam observa toate abaterile de la regula disciplinei marșului. Țăranul ardelean aflat la poartă cu familia lui a socotit că, fiind

singurul călare, mi-ar putea spune ce are pe suflet de le vremea Diktatului de la Viena. Omul s-a repezit în mijlocul drumului și m-a apucat de cizmă. Am oprit calul și l-am întrebat ce dorește. Mi-a spus: No, hai frate, vino și ți-oi pune sufletul jos! Cum disciplina marșului era și pentru mine, nu putem coborî. Mi-a apucat calul de zăbală și, cu lacrimi în ochi, a strigat încă o dată, ca un om ars cu fierul: hai, frate, și ți-oi pune sufletul jos! Am intrat călare în curte, unde am descălecat. Într-o clipă s-a adunat mulțime de bătrâni, femei și copii. A povestit cum populația românească a fost chinuită de autoritățile maghiare în timpul ocupației. Pedepsele cele mai mari le suportau cei care simțeau mai mult românește. Tatăl lui fusese luat, dus la pușcărie și chinuit până murise. Îl luaseră și pe el și-l bătuseră de mai multe ori. Preotul satului fusese spânzurat la o răscruce de drumuri. Toate astea fuseseră făcute cu scopul de a răspândi teroarea și, prin ea, ascultarea românilor. M-am scuzat că rămân în urma coloanei și am vrut să plec. Mă îmbiau cu pâine, carne friptă și horincă. Am gustat din fiecare, le-am strâns mâinile și m-am urcat în șa, urîndu-le sănătate. Am luat-o la trap și am ajuns din urmă coloana.

Cum mergeam de unul singur în urma coloanei, m-am dus cu mintea la istoria românilor transilvăneni, care era cea mai veche a întregului neam. Acolo fusese inima Daciei. Nu pot fi învinuiți pentru că epentru că sunt de-acolo, îmi ziceam.

Din etapă în etapă, am ajuns la Cluj, capitala provinciei. Noaptea am cantonat la periferia orașului, în comuna Mănăștur. Așa cum, după ce-și adună toate apele, Dunărea curge mai potolit către vărsare, și Armata Română se revărsa către inima Ardealului. Aici nu mai era vorba doar despre orașul Cluj. Veniseră să ne vadă oameni de la mari distanțe, cum fusese la Unirea din 1918. Toți erau îmbrăcați în frumoase costume naționale în cinstea noastră și aruncau cu flori. Toți purtau în suflet dorința de unitate și de libertate.

În centrul orașului, unde era tribuna oficială, cânta o fanfară militară. O mare de oameni striga ura, ura! Și aruncau cu flori peste coloane. Iar cei care erau mai departe, aruncau florile în sus. Era lume și pe străzile vecine, cât vedeai cu ochii. Manifestația avea un simbol așa de puternic, încât un ungur a tras cu pușca mitralieră în mulțime, de la un balcon și a ucis un civil și un ofițer de aviație. S-a făcut o mare tăcere. Trebuia prins cel care trăsese cu arma în mulțime.

Nu era unul, erau doi unguri geloși pe fericirea noastră, a tuturor. Eu și unitatea noastră ne găsem pe Dealul Feleacului când s-au auzit cele două împușcături din zona tribunei. Locotenentul Zamfir, comandantul Escadronului anti-tanc, cu agentul au plecat călare spre centru. Au văzut un tânăr maghiar cu o pușcă mitralieră în spate, traversînd strada spre tribună. Locotenentul Zamfir a dat cu calul peste el, dar s-a ridicat repede, a fugitt și s-a ascuns într-o curte, de unde a scăpat.

Manifestația a continuat cu și mai mare amploare. Populația a început să cânte cântece românești.

Coborînd Dealul Feleacului, am plecat spre Turda. Cunoșteam orașul din anii când, sergent major fiind, mă aflam sub comanda căpitanului Pamula M. Acolo se regrupa regimentul pentru exerciții de manevră. Aveam și cunoștințe din oraș, pe plutonierul major Moldoveanu, plutonierul Petre I., mai mulți civili. Ajuns în centrul orașului, unde se făcea primirea armatei, m-am pomenit tras puternic de cismă, apoi prins în brațe și tras jos de pe cal. M-a îmbrățișat plutonierul major Moldoveanu N. Făcusem cu el, sub comanda căpitanului Pamula M., serviciul vreme de șase ani. Mă primise de tânăr, ca sergent major, în 1935 și acum eram în 1945.

Plutonierul major Moldoveanu lucrase, tot timpul războiului, la Comisariatul militar Turda. Gestul plutonierului major Moldoveanu fusese văzut și de comndantul Regimentului 3 Călărași, colonelul Dumitrescu, care tocmai lua loc la tribună. La prima ocazie mi-a spus: eu înțeleg o îmbrățișare cu cei care vin de pe front, dar nu chiar în fața tribunei.

Trecînd de Turda, am ajuns la Câmpia Turzii. Acolo, la primirea oficială, colonelul Dumitrescu, comandantul regimentului, a căutat să evoce trecutul de glorie al lui Mihai Viteazul, care pierise chiar pe acele locuri.

De la Câmpia Turzii am mers la Aiud. Se vedeau de departe înaltele ziduri negre ale faimoasei pușcării, unde tot ce a fost mai pur românesc în Transilvania pierise în această incintă. Și la Aiud am fost primiți cu flori și urale.

La periferiile orașului Alba Iulia am ajuns pe seară, către apusul soarelui. Am rămas noaptea în bivuac. Am dat hrana oamenilor și cailor foarte târziu din noapte. N-am putut s-o fac mai devreme din cauza populației care aflase că suntem acolo și venea să ne vadă, să întrebe câte ceva. Dimineața, la 9,30, am trecut prin centrul orașului, unde se pusese tribuna oficială. Aici, ca și la Cluj, era foarte multă lume. Veniseră și de prin sate, cu preoții și învățătorii în frunte, cu steaguri tricolore. Lângă tribună cânta fanfara militară. De la înălțimea statuii sale, Mihai Viteazul primea și el defilarea armatei, visul lui de unitate fusese păstrat de cei ce defilau.

Ajunși la Sebeș Alba, oraș cu multă populație săsească, am fost bine primiți de toată lumea. Sebeș Alba fusese orașul unde debutasem ca sergent major după terminarea Școlii de subofițeri.

Înainte de a intra în Sibiu, am oprit pentru o haltă mică. Sibiul este un oraș vechi, cu aspect medieval. Funcționează școli militare pentru Armata Terestră, inclusiv Cavalerie, ofițeri și subofițeri. Și la Sibiu am fost bine primiți de populația civilă, mai ales românească, iar școlile militare ne-au dat onorul. La marginea orașului, în Săliștea Sibiului, într-o poiană mare, ne-au întâmpinat cei de la primăria locală și muncitoarele de la fabrica de covoare. Făcuseră multe mese lungi, din brad, de câte 4 m lungime, iar la fiecare masă erau câte 2-3 fete care serveau bere. Tot Regimentul, în cap cu colonelul Dumitrescu, a oprit și ne-am așezat la mese. Au râmas doar câțiva ostași ca să aibă grijă de cai. După bere s-au încins trei hore, una în alta, concentrice, iar cea din mijloc se învârtea în sens opus celorlalte două. Cine se încălzea prea tare, mai fugea la o bere. În horă se prinseseră și fetele frumoase din Săliște, în costume naționale. Impresia a fost așa de plăcută, că nici nu pot s-o descriu. Undeva, departe, vărsasem lacrimi de suferință, iar acum plângem de bucurie. După vreun ceas de petrecere, comandantul Regimentului a ridicat șapca în sus, s-a ridicat și a pornit-o către coloana aflată pe șosea. Toți i-am urmat pilda.

Trecînd peste Olt, am ajuns în câmpia Făgărașului, patria cartofului și a fânului. Noaptea am stat în bivuac pe câmp și am hrănit caii și oamenii pe săturate. După multă vreme am auzit orăcăit de broaște și cântec de greieri. Eram după patru zile de marș și se cerea o zi de repaus. Am tras coloana alături de drum. Se vedea întregul regiment așezat în careu, tunurile fiind puse în linie cu brandurile. Bârsan, directorul școlii din acel sat, al cărui tată murise în Primul Război Mondial, avusese un fiu, Bârsan Liviu, care murise în luptele din Munții Tatra, ucis de nemți, ca și bunicul lui. În dimineața următoare, pe când încă nu ridicasem bivuacul, au venit directorul școlii cu elevi, preotul și multă populație și s-a făcut o slujbă de pomenire pentru locotenentul Bârsan Liviu. Când preotul a spus : Doamne, Dumnezeul nostru, iartă-l pe Liviu pentru tot ce a greșit, a început să bată clopotul din sat. Se părea că chiar atunci Liviu este coborât în groapă, măcar că se dusese în decembrie 1944. Părinții și rudele răposatului au dat fiecărui ostaș din regiment un covrig și o lumânare aprinsă ca să fie pomană celui mort.

După ziua de odihnă am pornit către cetatea Brașovului, oraș puternic industrializat. Pe cale ne întâmină muncitori cu salopete și fete cu flori. Se aude muzică. Începem urcușul către Predeal, lăsînd în urmă coșurile uzinelor și frumoasa Țară a Bârsei.

La Predeal e lume puțină. Au venit să ne întâmpine autoritäile și turiștii curioși. Când am început coborârea, ostașii țineau de vehicole și de tunuri ca să nu dea peste cai. Drumul semăna cu ceea ce văzusem în munții Tatra din Cehoslovacia. Doar aerul era proaspăt, de acasă, nu mirosea a fum de la tunuri, a ars, a praf, a gloanțe. Prin Sinaia am trecut aproape nevăzuți.

Începusem coborârea către Azuga, oraș strâns între apa Prahovei și munte, unde era lume la fel de puțină. Ni s-a spus să facem bivuac pe Valea Prahovei. Apunea soarele. Ne-am oprit dincoace de Azuga, într-o poiană mai largă, unde putea încape tot regimentul. Poiana era presărată cu sălcii și tufișuri înalte. Prin grija autorităților locale, dar – mai ales – a directorului de la Fabrica de bere Azuga, ni s-au adus opt butoaie cu bere. Veniseră și vreo 20 de fete să ne servească, ca și o orchestră cu tobă. S-a dansat. S-a ajuns la o veselie generală, părea că suntem cu toți așijderea, o apă și un pământ. Mie toba mi-a stricat toată buna dispoziție. Cu toba se anunțaseră atacurile pe câmpul de luptă. Zgomot ca de tobă făceau bateriile de tunuri când împroșcau câmpul cu pietre și schije, ucigînd oameni. Și atunci, noi, cei rămași în viață, ne bucuram că scăpasem. Cum se zice pe la noi: viii cu viii și morții cu morții.

Încolonarea regimentului s-a făcut la ora 9. Am părăsit poiana cu amintiri plăcute și regrete după distracție. Începea să plouă cu picături mărunte și dese. Asfaltul devenise lunecos, caii patinau des, orice căzătură pe asfalt e periculoasă pentru încheieturile cailor. Cu atenția mărită și cu dragostea țăranului român pentru animale, reușim să ajungem fără nici un accident la Breaza pe întuneric. Ne-am pregătit de ultimul nostru bivuac. Ploaia s-a oprit în zori. La orizont se vedea Soarele ca o margine de jăratic. Se ridica încet și vremea se încălzea. Simțeam pâmântul stabil sub picioare, călcam parcă mai semeț. Mă simțeam acasă. Sacrificasem pentru cai atâtea nopți și zile, că nu le mai știam numărul.

De la Breaza către șes, câmpia a început să apară ca o mare brăzdată de valuri. Începeam să vedem sondele, apoi lanurile unduind. Am ajuns din nou la Țntea, locul unde, la 23 august 1944, pusesem mâna pe arme ca să-i gonim pe nemți, care ne înjumătățiseră țara.

Credeam cu certitudine că al Doilea Război Mondial s-a terminat, dar simțeam că pentru mine abia acum va începe greul. Ajuns la Țintea, a trebuit să rechiziționez case pentru ostași și grajduri pentru cai. Trebuia să întocmesc o dare de seamă despre pierderile suferite de la 23 august 1944 la 9 mai 1945 bazat pe acte, astfel încât cei de la care rechiziționasem, poate femei văduve sau copii orfani, să-și primească ajutoarele cuvenite de la stat.

La șase zile după ce am ajuns în Țintea, muncitorii petroliști au făcut o manifestație la care au luat parte și ostașii Regimentului 3 Călărași. La manifestație a vorbit un muncitor care a elogiat lupta partidui și, în sfârșit, victoria sa asupra exploatatorilor. A încheiat spunînd: muncitorii și țăranii au cerut pâine și pământ, iar burghezia le-a dat gloanțe și mormânt. Comandantul Regimentului, colonelul Dumitrescu, în cuvântarea sa a elogiat pe înțeleptul rege Mihai I, care a știut să întorcă armele împotriva nemților. I-a mulțumit lui Dumnezeu pentru grija pe care ne-a purtat-o nouă, oamenilor de pe front. Din mulțime s-au auzit înjurături la adresa regelui și a lui Dumnezeu. Numai că ostșii fuseseră crescuți cu frica lui Dumnezeu, iar dragostea de patrie fusese educată și ca dragoste pentru rege. Așa ceva nu se schimbă cu înjurături.

Unii ostași mai luminați la minte, după această manifestație, au pus întrebări ofițerilor politici ai Regimentului, la care ei n-au putut răspunde. Toți ostașii cărora li se spunea că pămîntul va fi al lor, luptaseră și în URSS și văzuseră cu ochii lor că țăranii nu aveau nimic, de la Prut până la Stalingrad. Te și mirai văzînd cum oamenii simpli, țărani ori nu, cu haine ostășești, știau să apere cu atâta îndârjire drepturile lor economice, politice, religioase. Iar singurul răspuns era că țăranul e agitator contra partidului. De aici drumul era deschis oricăror posibilități de pedepsire. Deci, când ofițerul politic punea întrebări, i se răspundea cu tăcere. Nu se știa cine rabdă mai mult: cei tari sau cei slabi ?

În paralel cu educarea politică a ostașilor, și populația civilă era cutreierată de organizații patriotice comuniste cu scopul de a se renunța la ideea de proprietae directă, adică proprietate a deținătorului, în favoarea uneia intermediare, adică statul prin reprezentanții lui, care ei deveneau proprietari direcți, deși nu tocmai legali, iar statul însuși devenea marioneta lor. Cei

care se opuneau erau arestați. Tendința era de lichidare mai ales a intelectualității satelor, învățătorii și preoții. Pasul următor era gospodăria colectivă, unde cel care-și ducea bunurile devenea frate egal cu cel care nu ducea nimic.

Cât am stat la Țintea, Divizia a făcut din patru regimente două, predînd arhiva și bunurile materiale. Ofițerii și subofițerii disponibili au fost trimiși la garnizoanele pe care le-au cerut. După aceea, din două regimente s-a făcut unul, care a primit și arhiva și bunurile celui desființat. Când a fost desființat și ultimul regiment, arhiva s-a predat Comisariatului Militar, iar materialele s-au dus la dispozitivele respective. Ofițerii și subofițerii au procedat așa: s-au dus în garnizoanele pe care le-au cerut, fiind la dispziția Comisariatului Miltar. A venit ordin ca ofițerii și subofițerii activi care cer de bună voie să fie disponibilizați, să fie retribuiți cu salariul în avans pentru un an. Era tentant. Majoritatea au cerut să fie disponibilizați. Dar, după aceea, nu li s-a mai dat salariul promis, pentru că nimeni nu votase vreo astfel de lege.

După ce am devenit cadru disponibil, m-am dus la garnizoana din Râmnicu Sărat, oraș unde am stat în gazdă la sora soției, Sava Tinca. În anul acela m-am dus la țară să ajut părinții și socrii la muncile agricole. În anul următor băncile au dat bani cu dobândă mare pentru cumpărarea de inventar agricol. Cu acei bani am cumpărat un cal pe care-l foloseam la muncile câmpului.

În vreme ce stam în gazdă, umblam și să-mi găsesc o casă de cumpărat. Până la urmă am dat de o ruină de casă (la banii mei) pe strada Focșani și i-am reparat acoperișul cu smoală și petice groase de cârpă. Un an am stat cu vânzătorul în curte, fiindcă așa fusese înțelegerea. După care am rămas singur într-o curte plină de tot felul de cocioabe de case. În primul rând m-am apucat, cu soția, și am demolat toate cocioabele, adunând grămezi, în curte, materialul refolosibil. Cerealele din recolta anului respectiv le-am vândut, banii se devalorizau rapid. Cu acei bani ne-am făcut o casă nouă. Dar cooperativa 1 Mai și-a menținut cu forța atelierul de fierărie pe care-l cumpărasem odată cu casa și se afla în curtea mea.

Cum la țară se făcuse colectivizarea, am renunțat la munca agricolă și la pământ și m-am angajat muncitor la fierăria din curte. Am muncit acolo doi ani, în care timp am făcut uși și ferestre pentru casă, iar înăunru n-am putut termina decât o cameră și o bucătărie. După doi ani s-a desființat și fierăria. Muncitorii, care au vrut, s-au putut angaja tot în cadrul cooperativei, la atelierul de turnătorie fontă. M-am dus și eu. Turnam mașini de gătit, bucșe pentru căruțe, coturi de țeavă. Între timp s-a construit o hală nouă cu un cubilou (furnal) mare și am fost mutat acolo. Am lucrat la Turnătorie, apoi la Sablaj.

În perioada cât lucram să termin casa, am fost concentrat în Moldova, la Direcțiunea Generală de Muncă nr. 3 Bacău, pentru refacerea Moldovei. Acolo am fost plutonier major al Regionalei cu sediul la Bacău. La prezentare nu aveam nimic de lucru. După 10-12 zile au început să vină concentrați și activi din toată țara. Îi echipam și erau trimiși pe diverse șantiere: Borzești, Bicaz și altele. Am primit ordin să nu mai hrănim ostașii în limita sumei alocate, ci după necesarul de calorii, adică 4000-5000 de calorii pe zi, cât să reziste la munca depusă. Era gospodărie mare, fiecare articol consumat trebuia calculat după numărul de calorii și valoarea lui. Era nevoie de atâtea calcule, că facturarea dura zile întregi și trebuia un contabil specializat. Am stat concentrat până în noiembrie, când am cerut să fi mutat la Ianca sat, unde se construia un aerodrom militar. Acolo eram mai aproape de casă.

La Ianca sat stăteam în barăci de scândură neîncălzite și era foarte frig. Aici veneau din țară detașamente de muncă. Aduceau gestiunea lor proprie de până atunci, care trebuia contopită cu a șanierului Ianca. Deci făceam primirea ostașilor, dar și a materialelor lor. Toți ostașii nou primiți treceau din registrul lor în registrul Detașamentului Ianca sat. Scriam nopți întregi, cu mâinile înghețate și înfășurat la picioare într-o pătură. Mi s-a cerut să mă reactivez, dar am refuzat pentru că nu exista o legislație de susținere a celor reactivați. Oricum, când n-ar mai fi

avut nevoie de mine, m-ar fi trimis acasă. Chiar așa a și fost. Când n-a mai fost nevoie, m-au trimis acasă cu jumătate de lună neplătită.

Cât fusesem la Bacău, s-a produs, în hrana trupei, un deficit de 12.000 lei, pierdere împărțită în mod egal între toți administatorii de șantiere. Față de această situație am protestat, fiindcă aveam documente că nu consumasem mai mult decât subzistența acordată. Contestația mi-a fost luată în seamă și am fost chemat la București. Mi-au spus că actele de gestiune se află la Bacău. Aveam cu mine o copie a actelor pe care n-o puteam arăta fiindcă era secret militar. Acolo aveam pe coloane și zile efectivul, rația și valoarea. Oricum, cu asta s-a terminat.

La deconcentrare am mers acasă, unde am reînceput activitatea la Turnătoria de fontă. Acolo am muncit până la pensie. Cât am lucrat, am ridicat de mai multe ori productivitatea muncii și am fost decorat. În toate ședințele de partid se vorbea de fruntașii în producție. Deși nu eram membru de partid, eram fruntaș în muncă. În viață mi-a plăcut să nu mă dau bătut în fața greutăților. Omul poae învăța, poate stărui în ceea ce face. După război, așa am reușit să învăț. La fierărie, să fac potcoave pentru cai, apoi să torn fonta.

Fata mea, Tita, născută după război, era micuță. I-am făcut în dosul gardului, ca să nu iasă în stradă, pe unde treceau mașini, o bancă și pe ea un scăunel. Așezată putea vedea tot ce-i pe stradă. Acolo, pe băncuță, dansa și cânta de una singură. Trecătorii se opreau și vorbeau cu ea, o întrebau câți ani are sau cum o cheamă. Răspundea prompt la toate întrebările, oprindu-se din dans. Așa se face că toți cei care iubeau copiii se obuișnuiseră, când veneau de la piața care era puțin dincolo de noi, să se oprească și să-i dea struguri, mere, flori, bomboane. Nucile nu-i plăceau, le arunca. Când ieșeau copiii de la școală intrau în curte, unde era cișmeaua, să bea apă. Într-o zi, ca să le arate ce poate, Tita s-a urcat pe un mânz, venit cu iapa la fierărie, la potcovit. Când mânzul a început să se miște, fata mea a început să țipe. Gheorghe Moroianu, unul dintre fierari, s-a repezit și a dat-o jos. Cum la fierărie veneau tot felul de reparații, a venit și o căruță de pâine, tip vagon, cu ușă grea la spate. Cum era cald și frumos, Tita s-a strecurat înăuntru și ușa s-a închis în urma ei. Maică-sa, când a vazut că lipsește, a ieșit în curte și o striga. Unul din fierari văzuse că a intrat în dubă. Când a deschis ușa, era plină de fărâmituri de pâine și în ochi.

Faptul că locuiam pe bulevard făcea ca drumul să fie plin de tot felul de oameni, dar și de mașini, inclusiv pe acolo erau duși morții spre biserica Sfânta Paraschiva, aflată la colțul străzii. Când a văzut pentru prima oară un cortegiu funerar a venit fuga și a întrebat de ce plâng toți oamenii. Mama i-a spus să se uite bine unde este un sicriu – o cutie mare cu un copil culcat în ea – care a murit fiindcă n-a ascultat și a ieșit pe stradă, unde l-a călcat o mașină. De atunci încolo chiar ea închidea porțile dacă rămâneau cumva deschise. Cînd vedea vreun convoi mortuar venea și spunea : mama, iar a omorât mașina un copil…

Pe o stradă adiacentă, care era o fundătură în pantă, ședea o famile de țigani cu mulți copii. Unul din ei era cocoșat și nu-l trimiseseră la școală. Venea des prin curtea fierăriei ca să se joace cu Tita, care era mai mică decât el. Deseori băiatul îi cânta. Ea holba ochii, nu-l înțelegea, cânta țigănește, dar era mereu aceeași melodie tristă. Într-o zi i-a povestit că chiar ai lui îl trântiseră din leagăn și de atunci rămăsese cocoșat.

În timpul liber, atât eu, cât și soția, ne ocupam de fetiță. O învățm să scrie și să numere fiindcă urma să înceapă școala.

În anul următor am înscris-o la școală. Era la clasa I-a A. O avea învățătoare pe Ana Altinovici, de fel brașoveancă, iar la I-a B era Maria Dumitrescu. Împărțirea pe clase s-a făcut în curtea școlii, apoi urmau să meargă înăuntru. Tita a refuzat să se ducă, voia la Maria Dumitrescu, pe care o știa de pe băncuța ei, unde vorbiseră de multe ori. A spus că Altinovici e grasă, crăcănată și are mustăți! S-a dovedit însă a fi foarte bună, uneori o lăsa pe Tita să țină ea lecția, chiar să inventeze povești pe care să le spună colegilor ei. A și urmărit-o în carieră, astfel că, după ce, la absolvirea

facultății, Tita a fost oprită la București, ne-am trezit că Ana Altinovici, de mult pensionară, ii face o vizită acasă ca s-o felicite și să-i dea niște cărți.

Din cei 24 de copii ai clasei I-a A, 20 au absolvit liceul și 15 facultatea. Tita a fos cap de promoție la liceu, cu media 9,98. Pentru că luase premii la olimpiadele de română, au sfătuit-o să facă filologia. Directoarea școlii, doamna Mihăilescu, mi-a dat o adresă către bibliotecile din oraș ca s-o ajute la pregătire cu orice carte ar fi cerut. Profesorul de română din liceu, domnul Victor Possea, i-a pus la dispoziție pivnița lui plină de cărți.

La organizarea banchetului de absolvire a liceului am luat efectiv parte, eu fiind președintele Comitetului de părinți pe școală. M-am hotărât s-o înscriu la facultate la Iași, unde mergeau mai toți râmnicenii. Dar fratele maică-si, Marin, care era profesor de filosofie la Sibiu, a spus că trebuie înscrisă la București. Cu el s-a și dus și s-a înscris. A intrat printre primii, cu bursă. Iar Marin i-a promis și el o bursă lunară de 300 de lei pe toată durata facultății. Steluța, sora lui și nevasta mea, făcuse la fel cât fusese el la Facultatea de Filosofie la București. Din anul al II-lea Tita a avut și bursa republicană, apoi Gheorghiu Dej. După absolvire a rămas redactor la Editura Minerva, colecția Biblioteca pentru toți și a stat cu chirie la familia Prundaru, în Balta Albă, până și-a comandat propriul ei apartament.

Între timp, îmi făcusem casă mare și frumoasă la Râmnicu Sărat. Dar, cum alți copii nu aveam, am vândut-o și am achitat apartamentul din Drumul Taberei pe care-l contractase. Așa am ajuns la București în vara lui 1974. Între timp Tita își dăduse și doctoratul, sfătuită și de profesorul ei, Savin Bratu, dar și de Marin, fratele Steluței. A condus-o (1970-1973) profesorul George Macovescu[36], de fel de la Joseni, jud. Buzău.

1982

Note și comentarii

Ecaterina Țarălungă

[1]La Vaslui – Podul Înalt Ștefan cel Mare s-a bătut, în 1475, cu Suleiman Pașa. Două lucruri trebuie menționate: că Suleiman Pașa era el însuși valah după mamă și că, după victorie, Ștefan cel Mare și-a răsplătit oștenii cei mai credincioși. Atunci, doi frați bucovineni, Țarălungă, au primit în dar patru sate în zona Bacăului (comuna Colonești). Până astăzi numele Țarălungă e foarte răspândit în zonă, deși el este originar bucovinean. Țara-lungă este numită fâșia cu iarbă verde până târziu, toamna, unde vin ciobanii cu oile la iernat. Cu timpul, a devenit și toponim. Există în Țara Vbârsei un toponim Țărlungeni, iar Argeșul are un afluent numit Țărlung.
[2] Bătălia de la Valea Albă (Războieni) a fost iarna, 1476, între Ștefan cel Mare și Mahomed al II-lea, pentru susținerea și apărarea cuceririi de la Podul Înalt.
[3L]a manevrele regale venise chiar Gustav Mannerhaim (1867-1951), președintele ducatului rus al Finlandei (originar german, părinții naturalizați în Finlanda), devenită sub el stat independent, care avea la data acestei povestiri înaproape 70 de ani. Soția era sârboaică. El însuși luptase în Primul Război Mondial și pe frontul românesc, fiind comandant de Cavalerie. În 1942, când a împlint 75 de ani, a fost în Finlanda sărbătoare națională. Hitler însuși s-a dus să-l felicite, dar Mannerhaim a refuzat să-i strângă mâna.
[4]În Germania a venit la putere Hitler (născut în Austria) printr-o loviură de stat care a constat în incendierea Reichstagului din Berlin. Reichstagul era Parlamentul german, unitate republicană și democratică. Funcționa din 1919, în virtutea existenței Republicii de la Weimar, de după Primul Război Mondial. Odată cu venirea naziștilor la putere, în 1933, au fost arestați opozanții comuniști. Trebuie menționat Ghiorghi Dimitrov, leader comuist, macedonean născut în Bulgaria, care a învățat germană la închisoare pentru a se putea apăra singur la proces. A fost ajutat de Stalin și s-a refugiat în URSS, unde a devenit șeful Departamentului pentru Politici Internaționale al PCUS.
[5]La Strejnicu, în 1941, a fost ucis de legionari Nicolae Iorga.
[6]10 Mai era ziua de naștere a regelui Carol și, a urmare, fusese decretată și Ziua Națională a României.
[7] Județul Satu Mare.
[8]De fapt Scărișoara Nouă, spre deosebire de Scărișoara din Munții Apuseni, unde se află celebrul ghețar. Scărișoara din Apuseni e locuită de moți, populație provenită, la origini, dintr-o migrație scito-iranică menționată de Herodot în *Istoriile* sale, amestecată mai târziu cu dacii (care erau parte a triburilor de traci). Și astăzi există locuri mai izolate, la porțile de intrare în Apuseni, unde sătenii folsesc o limbă secretă, nerepertoriată și nedescifrată de lingviști.
[9]Valea lui Mihai este zonă de frontieră cu Ungaria în jud. Bihor, mai la sud decât Scărișoara Nouă.
[10]Prin Diktatul de la Viena, 1940, Germania fascistă și Italia lui Mussolini au impus cedarea părții de nord a Transilvaniei (43.492 km²) către Ungaria hortystă, aliata lor. În 1938 fusese cedată și o parte din Slovacia (Slovacia de Sus), ca și Rutenia (în 1939), din Ucraina (azi regiunea Transcarpatia din Ucraina). În ce privește Transcarpatia, trebuie menționat faptul că ea aparținuse pe vremea Imperiului Austro-Ungar Ungariei și atunci cuprindea comitatele Ugocea, Bereg, Ung și Maramureș (partea de Nord, de unde au venit la origini descălecătorii Moldovei).
[11]Reprimarea rebeliunii legionare din 1940, de după cedarea Transilvaniei de Nord, când au fost ocupate prefecturi și primării, a fost făcută de Ion Antonescu folosind armata.
[12]Județul Suceava, în Bucovina.
[13]Comună de graniță cu Ucraina, nu departe de Botoșani.
[14] Moghiliov, românește Movilău, se află în regiunea Podolia, Vinița. A fost parte a Moldovei istorice, condusă de Ștefan cel Mare. Are legătură cu dinastia de domni ai Moldovei numită Movilă. Un Petru Movilă, născut la Suceava, a fost mitropolitul care a fondat Academia Duhovnicească din Kiev (1633),

port-drapel al ortodoxiei atât în lupta cu otomanii, cât și cu religia catolică pe care voiau s-o impună polonii. A scris *Mărturisirea ortodoxă*, prima lucrare a unui român tradusă la Paris, dar răspândită în română și pe teritoriul fostei Dacii. Învățământul promovat de mitropolit se adăuga aceluia pro-grecesc promovat de Kiril Lukaris în Mediterana de Est și Peninsula Balcanică și era, ca fundament, unul identitar. În prezent Petru Movilă este sfânt al ambelor biserici: română și ucraineană.

[15]Aici Alexandrovka pe Bugul de sud, în Transnistria. Regiunea a fost investigată lingvistic de Anton Golopenția, care a mers cu o echipă de cercetare chiar sub protecția Armatei Române. Raportul său atestă existența populației românești.

[16] Bătălia de pe Nipru (august-decembrie 1943) a fost una dintre cele mai mari de pe Frontul de Est al celui de-al Doilea Război Mondial. Lungimea frontului a avut 1400 km, între Smolensk și Marea de Azov. Operațiunile au fost conduse de Konstantin Rokosovski și Rodion Malinovski. În iulie-august 1943 se desfășurase și ofensiva sovietică de la Kursk, sub comanda lui Rokosovski și Jukov. Kursk a fost deținut de germani în păerioada 1941-1943 și a fost recucerit de sovietici prin această ofensivă.

[17] Ghenicesk se afla în regiunea Kerson, Crimeea și era celebru prin faptul că făcea parte din Drumul Sării, care deservea pe toată lungimea Bariera Continentală dintre Asia și Europa, aflată între Marea Baltică și Marea Neagră și pe traseul căreia se aflau Bugul, Niprul și Donul. Kerson, în Crimeea, fusese cândva Chersonesul Tauric, reper important al triburilor de traci Tauri, dintre care a provenit și împăratul Justinian al Bizanțului. El aparținuse regatului lui Spartakos și era de asemenea parte a unei rute comerciale antice importante, care undea Drumul Mătăsii cu Drumul Chihlimbarului. Din cea zonă și-a adus Ștefan cel Mare pe soția sa, Maria de Mangop. Și astăzi pe stema Crimeii se aflǎ grifonul tracic.

[18]Perekop este denumirea slavă pentru istm. În acest caz, lega Peninsula Crimeea de restul URSS și despărțea Marea de Azov de Marea Syvașului. În timpul Războiului Civil acolo a fost prinsă și lichidată Armata lui Wrangel (rușii albi). În al Doilea Război Mondial istmul a fost deținut de germani în perioada 1941-1943 (decembrie).

[19]Toponime tătare.

[20]Feodosia este numele rus (preluat după cel grecesc, unde Theodoros însemna iubitorul de Dumnezeu), dar, la origini, fusese colonia Genovei, Kaffa. Genova, capitala Liguriei, care l-a dat pe Cristofor Columb, a fost și ea, la origini, o colonie iliro-tracă a Calabriei. Kaffa a rezistat cel mai mult după căderea ultimei arii de rezistență bizantine în fața otomanilor: Imperiul Trapezuntului.

[21]Kerci este un cuvânt extrem de vechi, are cea mai veche rădăcină lingvistică investigată, toponimele se întind într **Ker**ala din Podișul Deccan, India, trec prin **Ker**ci, **Ker**kinites (în Trakia), **Ker**mario, **Ker**luan (zona de peșteri paleolitice pictate din Franța) și **Ker**nwell, numele vechi pentru Cornwall. Peste acest strat paleolitic, Miletul a edificat acolo colonia Pantikapaion, în veacul al VII-lea îH, odată cu toate coloniile sale din Scythia Minor (Dobrogea), pentru fortificarea țărmurilor confruntate că năvălirile perșilor. Latinii i-au spus Panticapaeum. A fost capitala Regatului Bosforului, condus de Mithridates al VI-lea. Atacat de romani de la vest și de alți năvălitori din Asia la est, a fost sprijinit de revolta lui Spartakus, fostul rege devenit sclav, care a încercat astfel să dividă forțele Imperiului exact în anii cînd Mithridates se confrunta cu atacurile romane. După înfrângere, Mithridates s-a sinucis ca și Decebal mai târziu. Trebuie menționat și faptul că, după cucerirea Cartaginei de către romani, Hannibal s-a refugiat și el în Regatul Bosforului, unde s-a sinucis.

[22] Tsaritsyn, mai târziu Stalingrad, azi Vogograd. Dar Novo Tsaritsyn nu e pe Volga, ci în centrul-sud al Crimeii.

[23] Islam Terek este numele tătar (acolo fusese Hanatul Crimeii) pentru rusescul Кировское.

[24]Balta, în Podolia (Ucraina, reg. Odesa) a fost capitala R(epublicii) A(utonome) S(ovietice) S(ocialiste) M(oldovenești), care a existat în perioada 1924-1940, pe când Basarabia era integrată României Mari. Mai târziu capitala s-a mutat la Tiraspol. Și pe baza existenței acestei republici, după al Doilea Război Mondial, URSS a invocat dreptul său de reintegrare a Basarabiei în spațiul sovietic în 1940.

[25]Serviciile de contrainformații teritoriale erau parte a Secției I Informații a Serviciului Secret al României și fuseseră organizate sub conducerea șefului Serviciului, Mihail Moruzov. După 1942 Serviciul a fost condus de Eugen Cristescu.
[26]Korne (Cornea), Radu (1895, București – 1949, Jilava) – general de brigadă. Cavalerist. A comandat Regimentul 6 Roșiori purtat. A condus operațiunile regimentului la Marea de Azov, Feodosia, Kerci, Stalingrad. A căpătat domiciliu forțat în 1944, a fost arestat în 1948 și a murit la închisoare.
[28] La Oarba de Mureș (16 septembrie – 6 octombrie 1944) au murit 11.000 de soldați ai Armatei Române. Bătălia s-a desfășurat pentru recucerirea Ardealului de Nord, pierdut în urma Diktatului de la Viena. Ungaria era aliata Germaniei, iar România aliata URSS.
[29]Râul Bodrog izvorăște din Slovacia și se varsă în Tisa la Tokai. Dar toponimul există și în Transilvania. Mănăstirea românească Hodoș-Bodrog, pe cursul inferior al Mureșului, județul Arad, datează din secolul al XI-lea, fiind una dintre cele mai vechi din țară. Sub actuala formă datează din secolul al XIV-lea și este în stil bizantin. De Sfânta Marie Mare la mânăstire are loc o procesiune, Drumul Crucii, după modelul celei din Ierusalim, dar care, la origini, e un tip pre-creștin de venerare a zeilor – Via Sacra lega în lumea antică cetatea de templu și era parcursă de credincioși pentru a da ofrande și a se închina zeului. Incă pentru Imperiul Hittit (a cărui stemă a moștenit-o Bizanțul; în ordine biblică, hittiții erau urmașii lui Iafet, unul dintre fiii lui Noe) există atestarea arheologică a acestui fel de legătură. Homer menționa și el, în *Iliada*, că existau cetatea Troia și locul sacru, Ilionul. Hector, rănit la Troia, dorește să fie dus în Ilionul sacru după moarte. Hecuba, soția lui Priam, regele Troiei, era de neam trac, scrie tot Homer.
[30]Platon Chirnoagă (1894, Poduri-Bacău – 1974, Stuttgart) – a comandat brigada a IV-a Artilerie din Divizia a IV-a Infanterie a Armatei a III-a Române, fapt pentru care i s-a acordat gradul de general maior, Crucea de Fier (germană) și Ordinul Mihai Viteazul. Legionar. Bunicul pictorului Marcel Chirnoagă. Pe teritoriul Ungariei s-a predat germanilor cu toată Divizia a IV-a și planurile de luptă. Germania și Ungaria erau aliate contra URSS și România.
[31]Hronul izvorăște din munții Tatra de Jos (Mică), străbate Slovacia și se varsă în Dunăre.
[32]Zvolen are atestare documentară din secolul al XII-lea, dar atestare arheologică de locuire din Paleolitic. Se află în regiunea slovacă Banska Bistrića.
[33] Počtinyi este locul unde avusese o casă de vacanță lingvistul Jan Urban Jarnik, specialist în limba română și prieten cu Nicolae Iorga. Acolo se întâlnea cu Massaryk, primul președinte al Cehoslovaciei independente. A fost o onoare pentru Armata Română să i se permită așezarea bivuacului de refacere înainte de întoarcerea în țară în acel loc istoric și care cimentase inclusiv prietenia dintre cele două popoare.
[34]Răscoala slovacă a fost o mișcare a rezistenței (social-democrați și comuniști) contra fascismului, pentru independența Slovaciei. A avut loc în perioada august-octombrie 1944 și a început la Banska Bistrića. Armata Română și Armata Cehoslovacă au lichidat, în 1945, direcția facistă a Slovaciei.
[35]Ungurește pentru Nădlac.
[36]George Macovescu (1913-2002) – diplomat. A absolvit Liceul Sf. Sava și Facultatea de Drept la București. Gazetar de stânga, membru PCR din ilegalitate. A fost primul ambasador al României în Marea Britanie și SUA după al Doilea Război Mondial, ministru de Externe (1972-1978). Prieten cu Zaharia Stancu.

„De ce începe astfel minunatul veac XXI şi cel de-al treilea mileniu al civilizaţiei omeneşti? Ce se întâmplă în registrele fomative cu civilizaţia care debutase mult înainte de Grecia antică, poate chiar înainte de Sumer şi necunoscuta încă, de noi, Asie a trecutului îndepărtat?

Ce moştenim, ce facem, încotro mergem şi încotro am vrea de fapt s-o luăm? Ce ne împiedică? Ce soluţii sunt? Cine le dă şi cine le foloseşte? Cum? Comunicăm ceea ce înţelegem? Aude cineva? Suntem fiecare singur? Nu suntem? Ce este pământul ferm al entităţii noastre şi ce e trecător? Fiecare om ar trebui să caute răspunsuri…“

Ecaterina Țarălungă

